MŰVELŐDÉSI MINISZTÉRIUM

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI NEVELÉS ÉS OKTATÁS TERVE

Bildungsministerium

Erziehungs- und Unterrichtsplan für die Grundschule

2. Aufl.

[Budapest]: Landes Pädogogisches Institut, 1981.

MŰVELŐDÉSI MINISZTÉRIUM

Az általános iskolai nevelés és oktatás terve

Második kiadás

1981

Készült az oktatási miniszter rendeletére
az Országos Pedagógiai Intézetben.
Jóváhagyta és bevezetését elrendelte az oktatási miniszter
114/1977. (M.K. 11.) OM számú utasításával.

Főszerkesztő:
DR. SZEBENYI PÉTER

ISBN 963 681 118 0

Kiadja az Országos Pedagógiai Intézet.
Felelős kiadó: az Országos Pedagógiai Intézet főigazgatója.
Megjelent: 40 000 példányban, 1981-ben, 55 (A/5) ív terjedelemben.
80-3725 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György igazgató

AZ OKTATÁSI MINISZTER 114/1977. (M.K. 11.) OM SZÁMÚ UTASÍTÁSA AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI NEVELÉS ÉS OKTATÁS TERVÉNEK BEVEZETÉSÉRŐL

A 33/1971. (XI. 3.) Korm. számú rendelet 4. §-ban foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendelem el:

1. Az általános iskolában az 1978/79. tanévtől kezdődően — jelen utasítás mellékletében* közölt ütemezés szerint, fokozatos bevezetéssel — a külön kiadványként megjelenő nevelési és oktatási tervet kell alkalmazni.

2. Az általános iskolai nevelés és oktatás tervét — amely az általános iskolai nevelés és oktatás alapelveit, az évi óraterveket és a tantárgyak tanterveit, valamint a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés tervét tartalmazza — az érdekeltek közvetlenül kapják meg.

3. A nemzetiségi általános iskolák tantervéről és óratervéről külön jogszabály rendelkezik.

4. Ez az utasítás a közzététele napján lép hatályba.

5. A nevelési és oktatási terv bevezetésének megfelelően fokozatosan hatályukat vesztik a következő miniszteri utasítások:

— az általános iskola új tantervének és óratervének bevezetéséről szóló 162/1962. (M. K. 23.) MM számú és az azt módosító 114/1973. (M. K. 9.) MM számú utasítás;

— az „Általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja" bevezetéséről szóló 147/1963. (M. K. 13.) MM számú utasítás;

— az általános iskolákban matematika tanterv bevezetéséről szóló 113/1974. (M. K. 8.) MM számú utasítás;

— a honvédelmi ismeretek oktatásáról szóló 164/1968. (M. K. 15.) MM számú utasítás általános iskolákra vonatkozó része;

— az általános iskolai honvédelmi ismeretek tantervének életbeléptetéséről szóló 165/1968. (M. K. 15.) MM számú utasítás;

— az általános iskolai alapfokú közlekedési ismeretek gyakorlati anyagának oktatásáról szóló 102/1974. (M. K. 14.) OM számú utasítás;

* Lásd: a Művelődésügyi Közlöny 1977. június 3. számában. (Szerk.)

— az általános iskola 4. és 5. osztálya közötti átmenet megkönnyítéséről szóló 121/1967. (M. K. 14.) MM számú utasítás;

— a gyakorlati foglalkozás tantárgy körében a házi feladatok eltiltásáról szóló 101/1970. (M. K. 1.) MM számú utasítás.

Budapest, 1977. évi június hó 3.

Dr. Gosztonyi János s. k.
oktatási minisztériumi
államtitkár

ÓRATERVEK

ÓRATERV

az osztott általános iskolák számára

1—8. osztály

Tantárgy	1. oszt.	2. oszt.	3. oszt.	4. oszt.	5. oszt.	6. oszt.	7. oszt.	8. oszt.	össz.
Magyar nyelv és irodalom	315	320	320	256	192	160	128	128	1819
Orosz nyelv	—	—	—	64	96	96	96	96	448
Környezetismeret	52	64	64	96	96	—	—	—	372
Történelem és állampolgári ismeretek	—	—	—	—	64	64	64	96	288
Földrajz	—	—	—	—	—	64	64	64	192
Matematika	192	192	160	160	160	160	128	128	1280
Fizika	—	—	—	—	—	64	64	64	192
Kémia	—	—	—	—	—	—	64	64	128
Biológia	—	—	—	—	—	64	64	64	192
Technika	52	32	64	64	64	64	48	48	410
Rajz		64	64	64	64	64	48	32	426
Ének-zene	35	64	64	64	64	64	64	48	467
Testnevelés	87	96	96	96	96	96	96	96	759
Osztályfőnöki óra	—	—	32	32	32	32	32	32	192
Fakultatív órák	—	—	—	—	—	—	64	64	128
Évi óraszámok	733	832	864	896	928	992	1024	1024	7293
Honvédelmi ismeretek	—	—	—	—	—	—	6*	6*	12
Közlekedési ismeretek	—	—	6**	—	—	—	6*	—	12

* Egy órát az osztályfőnöki órák keretében kell megtartani.

** Egy órát az osztályfőnöki, egy órát a környezetismeret-órák keretében kell megtartani.

ÓRATERV

az összevont 1. és 3. osztályú tanulócsoportok számára

Tantárgy	1. osztály		3. osztály		Összesen	
	K*	Ö**	K*	Ö**	K*	Ö**
Magyar nyelv és irodalom	176	144	160	192	336	336
Környezetismeret	32	32	32	32	64	64
Matematika	112	80	96	96	208	176
Technika	32	—	32	32	64	32
Rajz	32	—	32	32	64	32
Ének-zene	32	—	32	32	64	32
Testnevelés	64	—	64	—	64	—
Osztályfőnöki óra	—	—	32	—	32	—
Évi óraszám	480	256	480	416	896	672
Ebből közös közvetlen	64		64		64	
Közlekedési ismeretek	—	—	6***	—	6	—

K* = közvetlen órák Ö** = önálló órák
A bekeretezett számok a közös közvetlen foglalkozásokat jelentik.

*** Egy órát az osztályfőnöki, egy órát a környezetismeret-órák keretében kell megtartani.

ÓRATERV

az összevont 2. és 4. osztályú tanulócsoportok számára

Tantárgy	2. osztály		4. osztály		Összesen	
	K*	Ö**	K*	Ö**	K*	Ö**
Magyar nyelv és irodalom	192	160	128	160	320	320
Orosz nyelv	—	—	48	16	48	16
Környezetismeret	32	32	48	48	80	80
Matematika	128	96	96	96	224	192
Technika	32	—	32	32	32	32
Rajz	32	32	32	32	32	64
Ének-zene	32	32	32	32	64	64
Testnevelés	64	—	64	—	64	—
Osztályfőnöki óra	—	—	32	—	32	—
Évi óraszám	512	352	512	416	896	768
Ebből közös közvetlen	128		128		128	

K* = közvetlen óra Ö** = önálló óra
A bekeretezett számok a közös közvetlen foglalkozásokat jelentik.

ÓRATERV

az összevont 1—4. osztályú tanulócsoportok számára

Tantárgy	1. oszt.		2. oszt.		3. oszt.		4. oszt.		Összesen	
	K*	Ö**	K*	Ö**	K*	Ö**	K*	Ö**	K*	Ö**
Magyar nyelv és irodalom	96	224	96	256	96	224	96	192	384	896
Orosz nyelv	—	—	—	—	—	—	32	32	32	32
Környezetismeret	32	32	32	32	32	32	32	64	128	160
Matematika	64	128	64	128	64	128	64	128	256	512
Technika[1]	**16**	16	**16**	16	32	32	32	32	48	96
Rajz[1]	**16**	16	**16**	48	32	32	32	32	48	128
Ének-zene	32	—	32	32	32	32	32	32	32	96
Testnevelés	64	—	64	—	64	—	64	—	64	—
Osztályfőnöki óra	—	—	—	—	32	—	32	—	32	—
Évi óraszám	320	416	320	512	384	480	416	512	1024	1920
Ebből közös közvetlen	128		128		192		192		224	
Közlekedési ismeretek	—	—	—	—	6***	—	—	—	6	—

K* = közvetlen óra Ö** = önálló óra

A bekeretezett számok a közös közvetlen foglalkozásokat jelentik.

[1] A vastagabban szedett óraszámok azt jelzik, hogy a közös közvetlen foglalkozásokat külön az 1—2. osztályt összevonva és külön a 3—4. osztályt összevonva kell megtartani.

*** Egy órát az osztályfőnöki, egy órát a környezetismeret-órák keretében kell megtartani.

MEGJEGYZÉS

A tantervekben a tananyag két részre oszlik:

törzsanyagra és

kiegészítő anyagra.

A kiegészítő anyagot kisebb betűs szedés jelzi.

A követelményekben megkülönböztettük a továbbhaladáshoz feltétlenül szükséges

minimumot.

A követelményminimumot vastag betűs szedés jelzi.

ALAPELVEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA NEVELŐ ÉS OKTATÓ MUNKÁJÁHOZ

Szerkesztette:
DR. BALLÉR ENDRE

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA CÉLJA, SZEREPE, FELADATAI

1. Az általános iskola célja

Az általános iskola célja, hogy *megalapozza* a szocialista ember személyiségének az ismeret–világnézet–magatartás egységében történő kialakítását, a társadalmi műveltség alapvető javainak az életkor lehetőségeit figyelembe vevő feldolgozása útján, építve a fiatalok munkájára, közösségi tevékenységére, tapasztalataira.

Az általános iskola:

– nyújtson minden tanulónak egységes, korszerű, továbbépíthető alapműveltséget;

– céltudatosan alakítsa ki a tanulókban a dialektikus és történelmi materialista világnézet alapjait;

– fejlessze a szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat, a szocialista hazafiságot és internacionalizmust, a munka és a dolgozó ember megbecsülését, a közösségi magatartást;

– alapozza meg a tanulók politechnikai műveltségét;

– tegye képessé őket a szép befogadására, megóvására és megteremtésére;

– testileg, szellemileg egészséges, edzett nemzedéket neveljen.

Mindezzel tegye képessé a fiatalokat arra, hogy cselekvően vegyenek részt a fejlett szocialista társadalom építésében: hazánknak aktív állampolgáraivá, öntudatos dolgozóivá, védelmezőivé válhassanak.

2. Az általános iskola szerepe, feladatai

A fejlett szocialista társadalom építésének, a kulturális nevelőmunka erősítésének követelményei *kiszélesítik az általános iskola alapozó szerepét.* Olyan szocialista nevelőiskolára van szükség, amelynek feladata az egész személyiség – az értelem, az érzelem, a fizikum, a jellem – harmonikus és differenciált fejlesztése. Az iskola átfogja, befolyásolja a fiatalok egész élettevékenységét; a tanulást, a közösségi-közéleti, a munka- és a szabadidőtevékenységet egyaránt. Mindez megköveteli az iskola nyitottságának, társadalmi kapcsolatainak szélesítését, az iskolán kívüli nevelési tényezők koordinálását, hatásrendszerük tudatos felhasználását. Kiszélesedett az alap-

műveltség nyújtásának tartalma is, mivel a tudomány, a technika, valamint a társadalom gyors fejlődése nélkülözhetetlenné teszi az állandó önnevelés és önművelés igényének és készségeinek megalapozását, a képességek sokoldalú fejlesztését. A szellemi és fizikai munka arányának és jellegének átalakulása következtében növekszik mind a gondolkodási képesség (különösen a problémamegoldás), mind a fizikai munkára nevelés jelentősége.

Az általános iskola szerepének teljesítése érdekében:

– Minden rendelkezésre álló eszközzel akadályozza meg a tanulók „lemorzsolódását", az iskola idő előtti elhagyását, csökkentsük a minimumra a tanévveszteséget, – általában mindent tegyünk meg a *tankötelezettség* megvalósításáért.

– Az általános iskola járuljon hozzá a különböző – települési, anyagi, családi, műveltségi – körülmények között élő tanulók fejlődési esélyegyenlőségének biztosításához, személyiségük kibontakoztatásához, képességeik fejlesztéséhez.

– Támaszkodjon az *iskolát megelőző nevelés* – a család, az óvoda, az iskolára előkészítő foglalkozások – eredményeire; az általános iskolai nevelés tartalmában, légkörében és módszereiben legyen szerves és zökkenőmentes folytatása az iskolát megelőző intézményes – óvodai – nevelésnek.

– Az általános iskola alapozza meg a fiatalok képességeire, önismeretére, önértékelésére, valamint a pályák és a társadalom szükségleteinek számbavételére épülő *pályaválasztást*. A pályaválasztási tanácsadást az oktatási-nevelési folyamat szerves részévé téve, készítse elő a fiatalokat a *továbbtanulásra*.

Az általános iskolai nevelőmunkát meghatározó *fő feladatok a következők:*

Értelmi nevelés

A tantervekben rögzített művelődési anyag feldolgoztatása és az alapvető ismeretek elsajátíttatása a tanulókkal – építve az iskolán kívül szerzett tapasztalataikra, ismereteikre is – oly módon, hogy folyamatosan fejlődjenek jártasságaik, készségeik, képességeik, gondolkodásuk, intellektuális érzelmeik.

Az értelmi nevelés szerves része az önálló ismeretszerzés, az állandó önművelés, a művelődés igényének, készségének és képességének a kialakítása a tanulás motivációjának erősítésével, helyes technikájának megalapozásával. Minden tanuló értelmi képességeit a lehető legnagyobb mértékben fejleszteni kell, ezért a feladatok megvalósítása elválaszthatatlan a továbbtanulás egyenlő feltételeinek biztosításától, a hátrányos helyzetben levő tanulók segítésétől. Mindez megkívánja a tananyag feldolgozásának és az órán kívüli tevékenységnek a differenciálását.

Világnézeti nevelés

A nevelés egész folyamata, a művelődési anyag feldolgozása, az ismeretek összefüggő rendszerének kiépítése, szintetizálása, az önálló tanulói tevékenység kibontakoztatása járuljon hozzá a meggyőződés, a magatartásban is kifejeződő tudományos világnézet megalapozásához.

Erkölcsi, politikai, közösségi nevelés

Az erkölcsi és politikai alapfogalom-rendszer megértetése, az erkölcsi érzelmek kifejlesztése, a közösségi erkölcsnek megfelelő magatartási formák gyakoroltatása. *A cselekvő szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus*, a honvédelem eszmerendszerének és gyakorlatának érzelemgazdag megalapozása. *A tanulók társadalmi ismereteinek, szocialista értékrendjének, a szocialista humanizmusnak* megalapozása az állampolgári jogok és kötelességek megismertetésével, az iskolai demokratizmus gyakorlatával, a családi élettel kapcsolatos elemi fogalomrendszer kialakításával, a tanulók társadalmi tapasztalatainak megszervezésével, elemzésével. A fiatalok aktív, kezdeményező, öntevékeny *közösségi életének* megszervezése és irányítása – az úttörőszervezetre támaszkodva – annak érdekében, hogy megszerezzék a közösségi élet, a közéleti-politikai tevékenység, a demokratizmus alapvető tapasztalatait. *Munkára nevelés* a munkatevékenység, a munka általános, emberi, társadalomfenntartó jelentőségének megértetése, szükségességének beláttatása útján. A munka szeretetére, a dolgozó ember megbecsülésére nevelés. A tanulók munkakultúrájának megalapozása, kötelességtudatuk fejlesztése, a rendszeres, pontos, fegyelmezett feladatvégzés szokásainak alakítása, a fizikai és a szellemi munka sajátos követelményeinek megismertetése, gyakoroltatása, az idővel való célszerű gazdálkodás képességének formálása. A társadalmi tulajdon védelmére nevelés.

Politechnikai nevelés

Ismeretek nyújtása, feldolgoztatása a korszerű nagyüzemi termelés legáltalánosabb, tudományos alapjairól, a termelés szerkezetéről és szervezéséről. A termelésben általánosan alkalmazott gyakorlati, műszaki jártasságok és készségek elsajátíttatása. Mindezzel a tanulók egész személyiségének fejlesztése, a népgazdaság igényeinek és a tanulók hajlamainak, érdeklődésének megfelelő pályaválasztás megalapozása.

Esztétikai nevelés

Az esztétikum felismerése, megbecsülése, megóvása, létrehozása érdekében a mindennapi valóság és a művészi alkotások esztétikai megismeréséhez, érzelmi átéléséhez, értékeléséhez szükséges ismeretek, képességek és

igény formálása. A valóság művészi visszatükrözésének megértetésére és a műélvezetre nevelés, az érzelmi kultúra alakítása, felhasználva, szervezve és irányítva a tanulók egyéni és társas alkotó jellegű esztétikai tevékenységét.

Egészséges életre nevelés

A tanulók optimális fizikai fejlődéséhez szükséges feltételek és tevékenység biztosítása, a higiénés kultúra megalapozása, az ehhez nélkülözhetetlen ismeretek és eszközök elsajátíttatása és rendszeres gyakoroltatása. A fiatalok egészséges életmódjának, napirendjének, életrendjének szervezése, fizikai és pszichikai edzettségük fokozása, testi és szellemi teherbíró képességük fejlesztése. Az öntevékeny egészségvédelem szokásrendszerének kialakítása. A környezet védelmére vonatkozó ismeretrendszer és szokások kialakítása, gyakoroltatása.

A nevelés fő feladatai egymással összefonódva, a tanórai, az órán és iskolán kívüli nevelés, oktatás folyamatában, az iskolai, ezen belül a nevelői és tanulói közösség tevékenységének során valósulnak meg. A nevelőhatások, a tanulói tapasztalatok a gyermek egész *személyiségében* integrálódnak, együttműködésük révén válnak belső, alakító, fejlesztő tényezővé. Ezért a nevelőmunka tartalmi feladatai elválaszthatatlanok a gyermeki személyiség megismerésétől és tudatos, tervszerű, pszichológiailag megalapozott alakításától.

3. A pedagógiai tevékenység általános elvei

Az általános iskola célját, szerepét szolgáló nevelési feladatok megvalósítása érdekében szükséges, hogy működését korszerű oktatáspolitikai és pedagógiai elvek határozzák meg. Figyelembe véve társadalmunk fejlődését, különös figyelmet kell fordítani a következőkre:

Az iskola nyitottsága

Ez egyrészről azt kívánja meg, hogy a tanulók kapcsolódjanak be – életkoruknak megfelelően – a helyi társadalom életébe, tevékenységébe, a társadalmi munkákba. Másrészről, hogy az iskola használja fel és értelmezze a tanulóknak az iskolán kívül szerzett, különféle forrásokból származó ismereteit, tapasztalatait. Az iskola vonja be a szülőket és más, erre alkalmas, érdeklődő felnőtteket pedagógiai munkájába.

Az iskolai élet demokratizmusa

Ez a vezetés demokratikus jellegét, a jogoknak és kötelességeknek érvényesítését, az érdemi döntések körének a tanulók életkorához és fejlettségéhez mért kiterjesztését jelenti. Megköveteli a gazdag, színes, sokoldalú közösségi, mozgalmi életet, a minél jobb, értékesebb teljesítményre ösztönző légkör biztosítását, a szocialista viszonyt a nevelő és a növendékek között.

A tanulók tevékenységének szervezése

Az iskola egész élete, tanórai és órán kívüli munkája a tanulók tevékenységére épüljön. Legyen gyakorlótere a közéleti tevékenységnek, a szocialista társadalmi együttélésnek. A tevékenység irányítása, szervezése, fejlesztése alapozza meg az önálló, kezdeményező, alkotó személyiségek nevelését. Ennek érdekében különös gonddal kell megtervezni a tanulás, a közéleti-politikai, a munka- és a szabadidő-tevékenység szükséges és egészséges arányait, egyensúlyát.

A tanulók önállósága, öntevékenysége

A tanulók öntevkenysége terjedjen ki – a közösségi nevelés útján – egész élettevékenységükre. Minél önállóbb tanulásra kell ösztönözni őket, biztosítva ennek feltételeit. Aki önállóan tud tanulni, jobban le tudja küzdeni a hátrányokat, és jobban tud az érdeklődésének megfelelő irányban fejlődni. Mindez már az általános iskolás korban is az önművelés, az önnevelés alapjává válhat.

Motiválás

Minden tanulói tevékenységet – és erőfeszítést – kezdettől fogva motiválni kell azért, hogy a tanulók az iskolába lépéstől kezdve magukénak érezzék a kitűzött célokat és feladatokat. A kényszerűt minél több vonatkozásban az önkéntesség váltsa fel. Ez biztosítja az általános iskola sikeres elvégzését, és alapja a tanulók későbbi tanulmányainak is.

A tanulás fogalmának tág értelmezése

Tanulásnak tekintendő az elméleti és gyakorlati ismeretek, jártasságok és készségek elsajátítása, a képességek kialakulása, meghatározott viszonyulások, érzelmi és akarati tulajdonságok fejlődése, valamint a magatartás alakulása is. A hátrányos helyzet leküzdését is nagyban segíti a tanulásnak ilyen szélesen értelmezett felfogása.

Korszerű pedagógiai technológia

Lényege: a korszerű eljárások, módszerek, eszközök, eszközegyüttesek, szervezeti formák – a tananyag jellegének és a tanulók felkészültségének, valamint fejlettségi szintjének megfelelő – alkalmazása. Ez lehetővé teszi a tanítási órák hatékonyabbá tételét, és jelentős időt szabadít fel. A frontális, csoportos és egyéni munka során a pedagógus irányítása biztosítsa a tanulási-tanítási folyamat hatékonyságát. A nevelő ott és akkor avatkozzék be az egyénileg vagy csoportosan dolgozó tanulók munkájába, ahol a segítségre szükség van. Ez az eljárásrendszer alakítja ki a tanulókban azt a tanulási technikát, amelyre a középfokú tanulmányokban szükségük lesz, és ez alapozza meg a permanens önművelés képességét is. Az így vezetett tanítási órák valóban a tanulás színtereivé válnak: biztosítják a törzsanyag megtanulását, elősegítik a lemaradás kiküszöbölését, lehetővé teszik a kiegészítő anyag differenciált feldolgozását.

Folyamatos ellenőrzés, értékelés

A padegógusnak fontos tudnia, hogy a tanulók fejlődése megfelel-e a követelményekben megfogalmazott ismérveknek. A nevelési, tanítási-tanulási folyamat során ezért rendszeresen ellenőrizni, értékelni kell – időnként, ahol lehetséges és szükséges, mérésekkel is alátámasztva – a tanulók teljesítményét.

Ez egyértelműen eligazítja a tanulót és a pedagógust: mi az, amit valóban elértek, és mi az, amit még tenniük kell. A folyamatos megfigyelés, ellenőrzés, értékelés a tanulót rávezeti az önellenőrzésre, önértékelésre, és ösztönzi arra, hogy teljesítményét a kitűzött célokhoz közelítse. Tanulási kedvet ébreszt, elősegíti a tananyag gyakorlását, elmélyítését, megszilárdítását, ugyanakkor a pedagógust is tájékoztatja munkájának eredményességéről és a szükséges tennivalókról.

Az ellenőrzés, értékelés legfontosabb szerepe tehát a tanulók nevelésének, fejlesztésének elősegítése, a differenciált pedagógiai tevékenység megalapozása, hatékonyabbá tétele.

A fenti elvek következetes alkalmazásával bizonyos mértékig a *pedagógus* is új szerepet kap. A pedagógus a tanulók nevelésének folyamatában a legfontosabb tényező. Ez szükségessé teszi, hogy irányító tevékenysége tudatosabbá váljék. A pedagógus csak akkor képes az elérendő cél érdekében a tanulók egyéni sajátosságait figyelembe venni, ha ismeri és alkalmazza mindazokat a módszereket és eljárásokat, amelyek a tanulók előzetes ismereteinek és fejlettségi szintjének, a tanulást segítő és gátló tulajdonságainak és állapotainak a feltárásához, a tanulási folyamatot kedvezően befolyásoló tényezők megteremtéséhez szükségesek, vagyis ha magáévá teszi a *korszerű pedagógiai szemléletet.* Ehhez nélkülözhetetlen szakmájának, a pedagógiá-

nak alapos ismerete, a marxizmus–leninizmus alkalmazása, az oktatáspolitikai tudatosság. A pedagógus akkor áll hivatása magaslatán,

– ha személyes példájával is serkenteni tud;

– ha a társadalmi elvárásokat a tanulók életkori sajátosságainak és egyéni tulajdonságainak megfelelő formában tudja közvetíteni, és így lehetővé teszi a tanulók számára a céllal való azonosulást;

– ha úgy szervezi a tanulók számára a közösségi keretek között végbemenő tanulást, hogy a keretek fokozzák az egyéni tanulás hatékonyságát;

– ha külső, de a tanulóval azonosulni is tudó értékelőként a tanulót mindig informálni tudja tanulásának eredményeiről;

– ha ki tudja választani a tanulók számára – az adott lehetőségek határain belül – azt a művelődési, tapasztalati anyagot, tevékenységet, elsajátítási módszert, amely a tanulók körülményeinek, fejlettségi szintjének, érdeklődésének és a céloknak leginkább megfelel.

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁT VÉGZETT TANULÓK IRÁNT TÁMASZTOTT TÁRSADALMI KÖVETELMÉNYEK

A marxizmus–leninizmus embereszménye – a mindenoldalúan és harmonikusan fejlett ember – határozza meg társadalmunkban a pedagógiai tevékenység tartalmát és irányát. Ez az embereszmény napjainkban is betölti orientáló szerepét. Konkretizálásakor a fejlett szocialista társadalom felépítéséből adódó követelményeket és lehetőségeket kell alapul vennünk, összhangban a tanulók életkori fejlettségével. A tanulók iránt támasztott általános követelményeket ezek alapján határozzuk meg, jóllehet egy-egy tanuló valamennyi követelménynek nem egyforma színvonalon tud eleget tenni.

Az általános iskolát végzett tanuló *értelmi fejlettsége* jusson el arra a szintre, hogy elsajátítsa a tantervekben rögzített törzsanyagot, teljesítse a követelményeket. Rendelkezzék szilárd ismeretekkel és készségekkel. A megismert művelődési anyagot lássa összefüggéseiben, legyen képes azt rendszerezni. Érvényesüljön önálló gondolkodása az ismeretek alkalmazásában, a problémák megoldásában. Tanulmányi munkáját végezze megfelelő önállósággal, ésszerű szervezettséggel, fegyelmezetten sajátítsa el az önálló tanulás és ismeretszerzés – egyéniségének is megfelelő – módszereit. Lássa be, hogy a tanulás a legfontosabb kötelessége, amellyel felkészül a magasabb fokú iskolázásra és a munkára. Váljék igényévé tudásának rendszeres és folyamatos gyarapítása, az olvasás. Tudja leküzdeni az ismeretszerzés folyamán felmerülő nehézségeket, akarata megfeszítésével, figyelemmel és aktivitással legyen úrrá rajtuk.

Formálódjék marxista–leninista világnézeti *meggyőződése*. Lássa az összefüggést a világnézet és a szocialista társadalom építése között, értse a világnézeti harc lényegét, fontosságát. Értse az alapvető összefüggéseknek, folyamatoknak, törvényszerűségeknek a művelődési törzsanyaghoz tartozó rendszerét. Tudja, hogy a természet és a társadalom fejlődése meghatározott törvények szerint megy végbe, és az ember képes e törvények ismeretében az őt körülvevő valóságot a saját javára megváltoztatni. Ismerje az idealista, vallásos világnézet lényegét, gyökereit, és meggyőződéssel képviselje ezzel szemben materialista, ateista álláspontját.

A tanuló erkölcsi-politikai fejlettsége nyilvánuljon meg abban, hogy szocialista társadalmunk életéhez, törekvéseihez értelemmel és érzelemmel

egyaránt kapcsolódik. A gyakorlatban is tegyen meg minden tőle telhetőt a társadalom érdekében.

A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus hassa át erkölcsi arculatát, magatartását. Ismerje népünk, anyagi és kulturális javakat termelő munkáját, a haladásért vívott harcának főbb eseményeit, azok okait, következményeit. Hazájához fűzze sokrétű érzelem. Legyen büszke múltunk értékeire, nagyjainkra és arra is, hogy szocialista országban él, hogy hazájának dolgozó népe hozzájárul az emberi haladás ügyéhez. Ismerkedjék a magyar nép mai életével, a hazai tájjal, az országépítő munkával. Beszéljen helyesen magyarul. Ismerkedjen a hazánkban élő nemzetiségek életével, munkájával, értékelje eredményeiket. Ápolja a haladó hagyományokat. Vegyen részt a honvédelmi előképzésben, törekedjék követelményeinek maradéktalan teljesítésére. Tudja, hogy a honvédelmi kötelezettség a szocialista állampolgár cselekvő hazaszeretetének fontos feladata és megnyilvánulása, érzelmileg is azonosuljon a honvédelem ügyével. Értelmileg és érzelmileg is kötődjön a Szovjetunióhoz és a szocialista világrendszer többi országához. Legyen tájékozott a szocialista országok összefogásáról, gazdasági, katonai, politikai, kulturális kapcsolatainak kölcsönös előnyeiről, a szocialista integráció lényegéről, s legyen meggyőződve ezek szükségességéről, helyességéről, hasznáról. Kövesse figyelemmel és becsülje meg a tőkés és fejlődő országokban a munkásosztály, a dolgozó nép harcát, forradalmait, a nemzeti felszabadító küzdelmeket, érezzen együtt azokkal.

Tudja, hogy az ifjúság feladata – s felelőssége – a szocialista társadalmi rend erősítése, *részvétel a közéletben és az országépítő munkában*. Ismerje a közösség értékét társadalmi és egyéni szempontból egyaránt. Állásfoglalásaival, feladatvállalásokkal működjék közre a gyermekközösség fejlesztésében. Vegyen részt az iskolai és osztályközösség tevékenységében. Rendelkezzék a szocialista közösségi élet legalapvetőbb készségeivel és szokásaival. Segítse, támogassa társait a tanulásban, a közösségi feladatok elvégzésében és más területeken is. Legyen képes társait helyes bírálattal is segíteni, és fogadja el társai és a közösség megalapozott bírálatát. Készüljön fel a közéleti demokrácia gyakorlására, lépjen fel a hiányosságok feltárása, kiküszöbölése érdekében, vegyen részt a közösség önkormányzatában. Legyen elemi tájékozottsága az állampolgári jogok és kötelességek terén.

Legyen helyes szemlélete a *munka* szerepéről a társadalom és az egyén életében, fejlődésében. Becsülje és szeresse a munkát, tisztelje a dolgozó embert, tanuljon a felnőttek munkatapasztalataiból. Óvja, gyarapítsa a társadalmi tulajdont. Bontakozzanak ki a munkás embert jellemző tuljdonságai. Dolgozzék tervszerűen, fegyelmezetten, kötelességtudóan, alkotó szellemben, érezze át a jól végzett, eredményes munka örömét. Ismerje és értékelje a munkatársi viszonyt, fejlődjön segítőkészsége, sajátítsa el az együttműködéshez, a munkába illeszkedéshez szükséges alárendelés és vezetés alapvető képességeit. Az erőfeszítést követelő munkafeladatok növeljék kitartá-

sát, állóképességét, akaraterejét, fejlesszék felelősségtudatát. Érezze át az alkotó munka szépségét.

Családi és egyéni életében is juttassa érvényre a szocialista erkölcsi normákat. A család jelentsen számára értékes, védettséget nyújtó közösséget. Kövesse szülei jó példáját, fogadja meg helyes irányú útmutatásaikat, tanácsaikat. Vegye ki részét a családi munkamegosztásból. Törekedjék egyetértésre a család valamennyi tagjával. Tudja, hogy magának is készülnie kell a későbbi családi életre. A másik nem iránti érdeklődését megfelelő módon fejezze ki, legyen figyelmes, udvarias. Törekedjen tartalmas, mély baráti kapcsolatok kiépítésére. A felnőttekkel, az idősebbekkel szemben legyen tisztelettudó. Legyen bizalommal tanárai iránt, kövesse irányításukat, útmutatásaikat.

Szabadidejében növekvő önállósággal szervezze meg pihenését, szórakozását. Legyen szabadidejének tartalma változatos, foglaljon el abban megfelelő helyet az iskolában tanultakat kiegészítő művelődés, a gyakorlati, technikai, a kézügyességet fejlesztő tevékenység, a társas együttlét, a közösségi, mozgalmi, közéleti tevékenység, a választott továbbtanulásra, foglalkozásra felkészülés, az őt körülvevő valósággal való sokoldalú ismerkedés, a játék, a testedzés, a sport.

Rendelkezzék a korszerű műveltség törzsanyagához tartozó *műszaki-technikai ismeretekkel, jártasságokkal, készségekkel és képességekkel.* Ismerje, értse a nagyüzemi termelés legáltalánosabb, tudományos alapjait, szerkezetének és szervezésének legfontosabb összefüggéseit, a technika és a tudomány összefonódását, a társadalmi haladást szolgáló szerepét, jelentőségét a fejlett szocialista társadalom felépítésében. Alakuljanak ki gyakorlati, műszaki jártasságai, készségei, technikai gondolkodása, ezeket a mindennapi életben is tudja hasznosítani. Ismerje a műszaki, technikai fejlődéssel együttjáró veszélyeket, és megelőzésükben maga is vegyen részt. Fejlessze műszaki-technikai tudását. A politechnikai műveltséget az általános műveltség szerves részének tekintse. Mindezek alapján a fő foglalkozások, pályák, a népgazdaság igényeinek, valamint érdeklődésének, képességeinek ismeretében, ezek összeegyeztetésével helyesen alakuljon iskola- és pályaválasztása.

Legyen megfelelő *esztétikai érzéke, ízlése.* Vegye észre és értékelje a szépet környezetében, igyekezék létrehozásában alkotó módon közreműködni. Ismerkedjék a számára hozzáférhető, alapvető irodalmi, művészeti alkotásokkal. Sajátítsa el az iskolában és szabadidejében, művészi jellegű tevékenységek során az esztétikai kifejezéshez szükséges alapvető jártasságokat, készségeket és képességeket. Törekedjék a művészi alkotások helyes értékelésére, tudja megkülönböztetni az esztétikailag értékeset és az értektelent. Mindezek eredményeképpen fejlődjék fantáziája, gazdagodjék élmény- és érzelemvilága, mélyüljön el világnézete.

Éljen *egészséges életet.* Testi fejlettsége feleljen meg életkorának. Lássa

be, hogy az egészségügyi szabályok megtartása, a rendszeres mozgás, a testgyakorlás, a sport, a testi képességek szüntelen fejlesztése szükséges fejlődő szervezete számára. Értse meg, hogy az egészségügyi kultúra elemeinek elsajátítása és a szervezet edzése elengedhetetlen feltétele a tanulással, a munkával járó szellemi és fizikai megterhelés károsodás nélküli elviselésének, a honvédelemre való felkészülésnek.

Legyen igényes a tisztaságra, testének, ruházatának, otthoni és iskolai környezetének gondozottságára, higiéniájára. Ismerje a serdülőkor fiziológiai változásainak lényegét, jelentőségét. Rendelkezzék az egészséges táplálkozás, a kulturált étkezés szokásaival. Tartózkodjék az alkoholfogyasztástól, a dohányzástól. Öltözködése legyen célszerű, ízléses. Keresse a rendszeres edzés lehetőségét, öntevékenyen ügyeljen egészsége megőrzésére, fejlesztésére. Folytasson rendszeresen mozgásos játék-, munka-, testedző és sporttevékenységet. Vegyen részt sétákon, kirándulásokon, túrákon, iskolai és úttörő sportversenyeken. Kezdeményezzen önállóan is olyan változatos tevékenységeket, amelyek fejlesztik, edzik szervezetét, erejét, ügyességét, gyorsaságát, kitartását, teherbírását. Sajátítsa el a sportszerű magatartáshoz szükséges erkölcsi-akarati tulajdonságokat, a társakkal való együttműködés képességét a társas sportjátékokban.

A KÜLÖNBÖZŐ NEVELÉSI TÉNYEZŐK SZEREPE A NEVELÉSI CÉL ELÉRÉSÉBEN ÉS AZ ISKOLA KOORDINÁLÓ TEVÉKENYSÉGE

1. Az iskola mint központi nevelési tényező

Az általános iskolás korú gyermekekre ható különböző nevelési tényezőknek – társadalmi szerepük szerint és lehetőségeiknek megfelelően – sajátos nevelési-képzési feladataik vannak. E feladatok koordinálására az iskola hivatott. Ugyanakkor az iskola a tanulók személyiségének fejlesztését csakis az iskolán kívüli tényezők együttműködésével, a velük való tudatos, tervszerű munkamegosztással érheti el.

Az iskola maga is összetett szervezetű, bonyolult, sok nevelési tényezőt magába foglaló intézmény. Ezért mindenekelőtt *az iskolán belül van szükség az együttes, egységes ráhatás megszervezésére.* A nevelőtestület pedagógiai egysége alapvető feltétele a nevelés sikerének, az iskolaközösség fokozatos kialakításának. Az iskolán kívüli nevelési tényezőket az iskola csak akkor tudja hatékonyan koordinálni, ha szoros együttműködés, egység jön létre az intézményen belüli, mindenekelőtt a tanítók, a szaktanárok, az osztályfőnökök között.

Sajátos szerepe van a nevelés folyamatában a napközi otthonnak, a tanulószobának és a diákotthonnak, amelyek az iskolák szerves részeként vagy azokkal kapcsolatban működnek, és az oktató-nevelőmunka elmélyítése mellett feladatuk a családi nevelés kiegészítése, helyettesítése, illetve pótlása, valamint a gyermekek egész élettevékenységének szervezése. Ezért a munka összehangolásában nemcsak a tanulásra, hanem a közösségekre és az egyes tanulók sokoldalú fejlődésére is tekintettel kell lenni.

2. Együttműködés az úttörőmozgalommal

Az úttörőmozgalom az iskola számára a legfontosabb nevelőtárs. Élete és működése nélkülözhetetlen segítség a politikai és a közösségi nevelésben, az önigazgatási képesség fejlesztésében, az önnevelés feladatainak megoldásában, a jogok és kötelességek gyakorlásának elsajátításában, az idősebb és fiatalabb gyermekek együttműködésének ösztönzésében és szervezésében.

Az általános iskola és az úttörőcsapat együttműködése munkájuk kölcsönös összehangolása révén valósul meg. A tanulóközösség tevékenységének alapja az iskola és az úttörőcsapat által támasztott követelmények rendszere.

Az iskola felelős azért, hogy az úttörőcsapat rendelkezzék az önálló és

öntevékeny szervezeti élet tárgyi és pedagógiai működési feltételeivel. Az iskola segítse a csapat tevékenységét, építsen programjára, a szervezet mozgalmi eszközeire és formai kereteire, vonja be az úttörőközösséget és a csapat önkormányzati szerveit a nevelés folyamatába.

3. *Együttműködés a családdal*

Az iskola érdeke és kötelessége a folyamatos együttműködés kialakítása és fenntartása a szülőkkel. Felelőssége és szakértelme fel is jogosítja, hogy egy-egy kérdésben irányítsa a szülők nevelőmunkáját, kérésekkel és tanácsokkal forduljon a családhoz.

Mindez azonban nem változtat azon, hogy felelős nevelőtársak egyenrangú viszonyáról van szó. A család sajátos feladatait és felelősségét az iskola nem veszi át, sőt igényt tart arra, hogy a szülők gyermekük ismeretével és a családi nevelés tapasztalataival segítsék az iskola, a pedagógusok munkáját.

A család és az iskola együttműködésének, a szülői közösségek kialakításának fontos szervezeti kerete a *szülői munkaközösség*. Választott tisztségviselői és aktivistái az élő kapcsolat személyi feltételeit adják. Tevékenysége lehetővé teszi a szülők politikai, közéleti, nevelési tapasztalatainak és közreműködésének felhasználását.

4. *Együttműködés az üzemekkel*

Az üzemek (termelőszövetkezetek) és az iskolák együttműködését a nevelés, képzés korszerű igényei, az iskolai nyitottságnak erősítése kívánják. Az iskolai pedagógiai tevékenység az élettel való kapcsolat szélesítéséhez, a termelési folyamatok megismertetéséhez, gyakorlati, műszaki-technikai szakkörök szervezéséhez, a fakultativitás megvalósításához, a pályaorientációhoz és pályaválasztáshoz kaphat ezzel az együttműködéssel hathatós segítséget. Nagy nevelési értéket képviselhetnek az üzemek és az iskolák társadalmi munkakapcsolatai a tanulók időszakos termelőmunkája, a szocialista brigádok és az iskolák együttműködése, a tanulók közreműködése az üzemek kulturális és sporttevékenységében.

5. *Együttműködés a közművelődési intézményekkel*

A közművelődési intézmények sajátos eszközeikel és a gyermekeknek nyújtot szolgáltatásaikkal egyre nagyobb szerephez jutnak az új ismeretek terjesztésében, a gyermekek érdeklődésének kielégítésében és szélesítésében, az egyéni érdeklődés, hajlam, a képességek kibontakoztatásában, a tananyag elmélyítését és kiegészítését szolgáló ismeretek propagálásában, a tevékenységek és készségek fejlesztésében.

Az egész életen át tartó művelődés, önművelés megalapozásában, az iskolában szerzett ismeretek elmélyítésében különösen fontos szerepet töltenek be a könyvtárak (a gyermekkönytár-hálózat).

A művelődési házak, otthonok kiállításai, foglalkozásai (korrepetálás, tanfolyamok, szakkörök, gyermekklubok), a múzeumok, a gyermekek számára rendezett színházi előadások, hangversenyek, filmvetítések és művészi bábelőadások az iskolai pedagógiai tevékenység jelentős segítői. Ezért tervszerű, sokoldalú, folyamatos felhasználásukra, hatásuk koordinálására, elmélyítésére nagy gondot kell fordítani.

6. *Más, iskolán kívüli nevelési tényezők*

Jelentős befolyást gyakorolhatnak az iskola nevelőmunkájára, életére az *iskola környezetében levő állami, társadalmi, politikai szervek.* A velük együtt tervezett és lebonyolított tevékenységek a társadalom és a nevelés számára egyaránt gyümölcsözőek. Sokféle haszonnal járhat az együttműködés az iskolához közel álló más oktatási intézményekkel. A kapcsolatok – többek között – a középiskolára előkészítő tanfolyamok szervezését, ifivezetők bekapcsolását, az iskolaválasztás megkönnyítését, a gyermekközösségek színes és sokoldalú belső életét segíthetik elő. A *pályaválasztási tanácsadó intézetek* a pályaorientációs munka elmélyítéséhez, a társadalmi és pszichológiai megalapozottságú szaktanácsadáshoz, a nevelők és a szülők továbbképzéséhez, tájékoztatásához járulnak hozzá. Az iskola munkáját nagymértékben befolyásolhatja a *tömegkommunikációs eszközök* nevelő-képző tevékenysége.

Az iskola feladata, hogy építve ezek hatásrendszerére, segítséget nyújtson a nagy mennyiségű információ válogatásához, feldolgozásához, rendszerezéséhez.

Az iskolán kívüli nevelési tényezők összehangolása, együttműködésük tervezése, szervezése, segítése, hatékonyságuk folyamatos figyelemmel kísérése, a szükséges szelektálás, a nevelési szempontból nem kellő hatékonyságú akciók kiszűrése az iskola, közelebbről az iskolavezetés feladata.

Az együttműködés sajátos feladatait, tevékenységi formáit „A tanítási órán és iskolán kívüli nevelés terve" tárgyalja.

A MŰVELŐDÉSI ANYAG SZEREPE A NEVELÉSI CÉL ELÉRÉSÉBEN; BELSŐ ARÁNYAI

Az órán folyó nevelés tervei – az egyes tantárgyak tantervei – az alapműveltség cél-, feladat- és követelményrendszerének, a tananyag kiválasztásának, a tantárgyak közötti és azokon belüli elrendezésének, az erre épülő tanítás-tanulási folyamat irányításának, szabályozásának központi dokumentumai.

A művelődési anyag feldolgozása, elsajátíttatása – a gyermekek életkorát, neveltségi szintjét is figyelembe vevő fokozatossággal – az iskolában tantárgyakra bontva, mindenekelőtt a tanórákon folyik. Az egyes tantárgycsoportok, tantárgyak művelődési tartalmának feldolgozása úgy illeszkedik be a nevelési folyamat egészébe, hogy sajátos lehetőségeivel hozzájárul a harmonikus személyiség fejlesztéséhez, a szocialista emberre jellemző vonások megalapozásához, általában az iskola céljainak megvalósításához. A szaktantárgyakat tanító nevelőknek jól kell látniuk ezt az összefüggést, hogy egyrészt szolgálni tudják szaktárgyi munkájukkal a nevelési célokat, másrészt elő tudják segíteni a tantárgyakra bontott művelődési anyag összefüggő egységbe olvasztását.

Megkülönböztethetők a társadalomtudományi, a nyelvi, a matematikai, a természettudományi-technikai, az esztétikai, a vizuális és a testi nevelés tantárgyai, tantárgycsoportjai. A *társadalomtudományi* terület nevelési tartalma mindenekelőtt a társadalmi, történeti, politikai nevelés (megalapozó tantárgya a történelem és állampolgári ismeretek, a közvetlen és távolabbi környezettel foglalkozó tantárgyak társadalmi vonatkozású részei, de ide sorolható valamennyi tárgy történeti áttekintéssel foglalkozó része is). A nyelvi-kommunikációs nevelés központjában az anyanyelv áll. *A természettudományi-technikai* nevelés központi tárgyai a természettudományi tantárgyak, a közvetlen és távolabbi környezettel foglalkozó tantárgyak természetismereti részei, a technika tárgy. Szorosan kapcsolódik ezekhez a *matematikai nevelés* is. Sajátos helyet, szerepet töltenek be a személyiség harmonikus fejlesztésében az *esztétikai, a vizuális és a testi (szomatikus) nevelés* speciális tantárgyai, de minden tárgynak megvannak ezeken a területeken is a feladatai.

Az egyes tantárgycsoportokban, tárgyakban végzett oktató-nevelő munkának egyetlen, szerves, összefüggő folyamatot kell alkotnia. A társadalomtudományi tantárgyakban folyó oktató-nevelő munka például csak akkor lehet

eredményes, ha konkrétan is figyelembe veszi a társadalmi és a természettudományi-technikai haladás kölcsönhatását. És megfordítva, a természettudományi-technikai tantárgyakban folyó pedagógiai munka is csak akkor teljesítheti feladatát, ha nem esik ki látókköréből az ember és a társadalom mint a természettudományi-technikai haladás meghatározója és célja. Mindez megkívánja, hogy az egyes tantárgyak sajátos feladataik végrehajtása során vegyék ki részüket a nevelés, a személyiségformálás általános, „tantárgyközi" feladataiból is.

A művelődési anyag belső arányait az óratervek és a tantervek időkeretei, struktúrája fejezi ki. Kiemelt szerepet kapnak az óratervekben az anyanyelvi, a matematikai és a testi nevelés vezető tárgyai. A tantervben lényegében megmarad a tantárgycsoportok korábbi aránya.

Az egyes tantárgyak elhelyezése az évfolyamok között az általános iskola belső struktúrájának a változtatása felé mutat. Nagyobb lehetőséget biztosít arra, hogy a kezdő, alapozó szakaszban az oktatás tartalmilag és szervezetileg is egységesebb, integráltabb legyen. A szaktárgyi rendszer kibontakozása egy átmeneti szakasz után (4–5. évfolyamok) következik be. A heti kötelező óraszámon belüli fakultativitás a 7–8. osztályokban kerül bevezetésre.

A tanórán folyó nevelés-oktatás tantárgyi tervei az előző tantervekhez képest több lényeges változást tartalmaznak.

1. A műveltség szélesen értelmezett felfogásának megfelelően, amely a műveltséget az ismeretek, képességek, világnézet, magatartás egységeként határozza meg, a tantervek a hangsúlyt a hagyományos tananyagfelsorolásról a *követelményrendszerre* helyezik át. A tanítási gyakorlatban ugyanis az egyes tantárgyak keretei között nem csupán ismereteket kell átszármaztatni, hanem erre alapozva a tanulók képességeit, világnézetét, magatartását kell alakítani.

2. A tanítási órákon folyó nevelés-oktatás tervei az alapműveltség általánossá tétele érdekében különválasztják a *törzs- és a kiegészítő anyagot*. A törzsanyagot, amely az alapműveltség teljes értékű tartalmát adja, a tantervek úgy határozzák meg, hogy ezt az átlagos körülmények között működő osztályok, illetve az átlagos képességű tanulók a tanítási idő mintegy kétharmada alatt el tudják sajátítani (szükség esetén azonban rendelkezésre áll ehhez a teljes tanítási idő). Mindez megköveteli a tanulókkal való differenciált foglalkozás változatos eljárásainak alkalmazását a tanítási gyakorlatban. A törzsanyag – illetve követelményrendszere – adja a tanulók érdemjeggyel és osztályzattal való minősítésének az alapját.

3. A kiegészítő anyag feldolgozása a nevelők döntési körébe tartozik. A tantervekben körvonalazott kiegészítő anyag hozzájárulhat a tanulók szemléletének fejlesztéséhez, érdeklődésük, látókörük szélesítéséhez, képességeik kibontakoztatásához. Feldolgozása azonban csak ajánlott, a pedagógusok más kiegészítő anyagot is választhatnak, vagy szükség esetén a rendelkezésre álló időt a törzsanyag elsajátíttatására fordíthatják. A kiegészítő anyagot

a tanulóknak nem kell megtanulniuk. Ismerete értékelhető, elmarasztaló érdemjeggyel azonban nem minősíthető.

4. A tantervi követelmények egésze jelenti az optimumot. A tantervek az alapműveltség általánossá tétele érdekében a követelményeken belül megjelölik a továbbhaladáshoz szükséges minimumot is. Célja, hogy segítséget nyújtson a nevelőknek és a tanulóknak a tananyag súlypontozásához, a nélkülözhetetlen alapkövetelmények teljesítésének rendszeres, megbízható ellenőrzéséhez, értékeléséhez, a folyamatos korrekcióhoz, s ezek alapján ahhoz, hogy a továbbhaladás feltételeinek minden tanuló megfelelhessen. A minimum-szint megállapításának fő funkciója tehát az, hogy ismeretében időben fel lehessen tárni és ki lehessen javítani a tanítási-tanulási folyamat hiányosságait.

5. A tanítási órákon folyó nevelés-oktatás tervei – a társadalmi igényeknek megfelelően – különösen erősen hangsúlyozzák a tanulók önálló tevékenységének, gondolkodásának biztosítását és azt, hogy ki kell alakítani az önképzés igényét és képességeit. Ugyanakkor nemcsak a tanár módszertani szabadságát teszik lehetővé, hanem a kiegészítő anyag választhatóságával a tartalmi választás szabadságát is. A megnövekedett feladatok, a megnövekedett tanári szabadság a pedagógiai műveltség és a szemléletmód színvonalának jelentős emelését feltételezik és követelik meg.

6. Minthogy a tantervek az újabb szakmai és tudományos eredményeket sok vonatkozásban következetesen érvényesítik, felhasználásukhoz és sikeres teljesítésükhöz a szaktudományok újabb eredményeinek ismerete nélkülözhetetlen.

OSZTÁLYFŐNÖKI ÓRA

Szerkesztette:

DR. MAJZIK LÁSZLÓNÉ
és
HANKOVSZKY VALÉRIA (3–4. osztály)

CÉL ÉS FELADATOK

Az osztályfőnöki óra a tanulók közösségi életének jelentős fóruma. *Célja* a gyermekközösségeknek és az egyes tanulók személyiségének fejlesztése, a kollektíva és az egyén egymáshoz, valamint a társadalomhoz való helyes viszonyának megalapozása; a tanulók szocialista erkölcsi tulajdonságainak, meggyőződésének formálása. Ösztönzés és útmutatás a szocialista magatartás és életmód kialakításához az életkornak megfelelő szinten, a tanulók egyéni és közösségi-közéleti tevékenységének szervezése. Hozzájárulás ahhoz, hogy a munkában, a magán- és a közéletben helytálló, tevékeny felnőttekké váljanak.

Az osztályfőnöki óra *feladatai* a következők:

A közösség és a személyiség szocialista viszonyának fejlesztése érdekében:

– a gyermekközösség életének, sokirányú tevékenységének fejlesztése;
– a tanulók önkormányzó képességének kibontakoztatása;
– a kollektíva iskolán belüli és külső kapcsolatainak létrehozása, erősítése;
– nevelés a társak iránti érdeklődésre, helyes megítélésükre; a tanulók társas kapcsolatainak gazdagítása;
– a gyermekek önismeretének fejlesztése, önnevelésének irányítása, eszményképük kialakulásának elősegítése; ösztönzés és útmutatás az egyéni érdeklődés, képességek, hajlamok fejlesztésére;
– az egyén és a közösség helyes viszonyának formálása, a tanulók magatartását befolyásoló pozitív közvélemény alakítása, felkészítés a társadalom életében való cselekvő részvételre;
– előkészítés a helyes családi életre, a szocialista családmodell elfogadtatása, felkészítés az átalakuló családban folyó életre;
– nevelés a magánélet és közélet érdekeinek egyeztetésére.

Az egységes szocialista világnézeti, erkölcsi, politikai állásfoglalás és magatartás kialakítása érdekében:

a) a tanuláshoz és a munkához való helyes viszony kialakítása
– az eredményes tanulás feltételeinek megteremtésére való nevelés;

– a tanulás motívumainak fejlesztése;

– a helyes, gazdaságos tanulási módszerek elsajátíttatása;

– a továbbtanulási lehetőségek, a tanulók előtt nyitva álló szakmák, foglalkozások, életpályák megismertetése, előkészítés a tudatos, a népgazdasági igényeket és az egyéni képességeket egyaránt érvényesítő iskola- és pályaválasztásra;

– meggyőzés a rendszeres tanulás és a jól végzett munka egyéni és társadalmi jelentőségéről, az egész életen át tartó önművelés fontosságáról;

– a munka, a dolgozó ember tiszteletére, megbecsülésére nevelés;

b) a szocialista hazafiság és internacionalizmus felébresztése

– a haza, a szocialista társadalmi rend iránti szeretet, hűség érzelmének elmélyítése, a dolgozó nép eszméivel való azonosulás és elkötelezettség élményszerű megalapozása;

– a közös ügyért való munkálkodás és a szocialista haza építésében való részvétel igényének kialakítása;

– a Szovjetúnió, a szocialista országok iránti barátság érzelmének ápolása;

– a szabadságért küzdők, a kizsákmányolás ellen harcolók iránti rokonszenv és szolidaritás felébresztése;

c) a tanulók egészséges és kulturált életmódra nevelése

– biztonságos, egészséges életre, a tiszta és rendes környezet megteremtésére, környezetvédelemre szoktatás;

– az iskolai és iskolán kívüli játék-, sport-, kulturális tevékenység megszervezése;

– az egyént fejlesztő és a közösséget erősítő szabadidő-eltöltésre nevelés.

3. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

Feladataink az új tanévben

Új óra: az osztályfőnöki óra. Mivel foglalkozunk az osztályfőnöki órákon? Ki az osztályfőnök? A tanulók minden problémájukkal forduljanak bizalommal az osztályfőnökükhöz. Az osztályfőnöki órán folyó munka fő feladatainak ismertetése. Célok és vonzó távlatok az új tanévben. A megvalósításukat szolgáló feladatok megbeszélése. Változások az osztályközösségben (megismerkedés az új tanítókkal, szaktanárokkal és az új tanulókkal). Az iskolai házirend megbeszélése. Az iskola a tanuló második otthona; a rend, a tisztaság, a kulturált környezet megteremtése és megóvása közös kötelesség.

Együttes tevékenység az otthonosság megteremtése érdekében.

Osztályunk, iskolánk hagyományai

Az iskola hagyományai és kialakulásuk története. (Pl. az óvodások látogatása, az elsősök fogadása, kisdobos- és úttörőavatás, iskolanapok, névadó ünnepségek, ünnepélyes csapatösszejövetel, gyermeknap stb.) Az ünnepélyek és megemlékezések hagyományainak tartalma és formaságai. Az osztályban kialakult hagyományok.

Név- és születésnapi köszöntés, anyák napja megtartásának terve a tanévre.

Megszervezzük az osztály életét

Az osztály és a kisdobosok terveinek valóra váltása, a tanulás, a mozgalmi programok, az együttes játék, a művelődés és a szórakozás sikere attól is függ, hogy jól szervezik-e meg azokat. A sokféle munkát, tennivalót meg kell osztani: egyre több gyermeknek kell feladatot, felelősséget vállalnia. A felelősök és tisztségviselők választása, megbízása körültekintést követel. A választás előkészítése: a feladatkörök közös meghatározása; annak mérlegelése, hogy ki felelne meg leginkább a tisztségviselővel szemben támasztott követelményeknek; a számba jöhető tisztségviselők alaposabb megismerése; a felelősök megválasztása. A tisztségviselőknek jogaik és kötelességeik vannak.

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

Munkájukat csak akkor végezhetik sikeresen, ha társaik segítik őket (tanácscsal, kéréseik teljesítésével, jóindulatú bírálattal).

Megbeszélés: Milyen módon fogjuk értékelni a tisztségviselők munkáját?

A jó pajtási kapcsolatokról

A gyermekek között kialakuló személyes kapcsolatok erősítik a közösséghez kötődést is. A jó pajtási viszonyt elősegítő tulajdonságok: őszinteség, megbízhatóság, kölcsönös segítségnyújtás, önzetlenség, jóindulat és figyelmesség. Pajtási együttlét a szabadidőben a közös játék, séta, szórakozás, kisdobos-foglalkozás, egymás látogatása alkalmával (a szülők beleegyezésével). A pajtási kapcsolatok kialakulását gátló gyermekhibák: árulkodás, hazudozás, féltékenység, irigység, önzés, erőszakosság. A félszegség, kisebbségi érzés, önteltség miatti egyéni és csoportos elkülönülés akadályozza a szükséges társas kapcsolatok kiépülését a közösségben.

Jellemzés: Az én pajtásom.

Udvariasság a közösségben

Az udvariaság, a kölcsönös tisztelet és tapintat kifejezése a magatartásban. Az udvariassági formák az iskolában és az iskolán kívül. A tanítók, tanárok és az iskolai dolgozók köszöntése; udvarias érintkezés a pajtások – fiúk és lányok – között az órán, a folyosón, az udvaron, a napközi otthonban; a tanulás, játék és egyéb tevékenység során.

Becsületesség a társak között

A gyermekek a közösségi élet minden mozzanatában elvárják társuktól, hogy becsületes legyen. A játékban is azokat kedvelik, akik megbízhatók és a szabályok megtartásával segítik a jó játék kibontakozását. A pajtási kapcsolatok tartósságának is feltétele a becsületesség, mert csak olyan gyermekben lehet megbízni, aki megtartja adott szavát, és mulasztásait, hibáit bevallja. A közösségi feladatokat lelkiismeretesen kell elvégezni. A becsületes gyermek vigyáz a kölcsönkapott tárgyakra; a talált tárgyakat visszaszolgáltatja. Jegyváltás, jegykezelés a közlekedési eszközökön; becsületes magatartás az önkiszolgáló üzletekben.

Felnőttek és gyermekek

A nevelők iránti tisztelet kifejezésének formái. Az udvariasság alapvető megnyilvánulásai a felnőttek iránt: figyelmesség (különösen az öregek, gyermekes anyák, testi fogyatékosok iránt); előzékenység az iskolában, a csa-

ládban, az utcán és a járműveken (idős emberek segítése, ülőhely átadása stb.); készségesség apró megbízatások elvégzésére, alkalmi és rendszeres segítségnyújtásra.

Mindnyájan egymásért!

Őszinteség és bizalom nélkül nincs jó közösség. Az eredményes tanulás, a vidám együttlét segítőkészséget, kölcsönös megbecsülést és összetartást követel. Az együttműködést, a jó közösség kialakulását akadályozó hibák felismerése és kijavítása mind az egyén, mind a közösség boldogulása érdekében szükséges. Az őszinteség és bizalom kialakulását gátolja a kétszínűség és az árulkodás. (Különbség az árulkodás és a jogos bejelentés között.) A segítőkészség kibontakozását hátráltatja az önzés és az irigység. A kölcsönös megbecsülés nem jöhet létre ott, ahol gyakori a csúfolódás, a durvaság. Mindenki felelős önmagáért és társáért.

Milyennek látnak a társaim?

Az őszinte kritika és önkritika segíti az egyént jó tulajdonságai fejlesztésében és hibái leküzdésében. Különbség a jószándékú kritika és a megbántás, sértegetés között. A helyes kritika elfogadása segít abban, hogy változtassunk magatartásunkon. Az őszinte, segítő szándékú bírálat nem vezethet sértődésre. A jó osztályközösség hat az egyénre, de az egyén is hat a közösségre. (Példák az osztály életéből.)

Szeretet és megbecsülés a családban

A család tagjait szeretet és megbecsülés fűzi össze. A szülők gondoskodnak gyermekeikről. A gyermeki szeretet megnyilvánulásai: a gyengédség, a segítőkészség, a család munkájában való részvétel, a szorgalmas tanulás, az örömszerzés stb. A családi ünnepek széppé teszik a család életét. Felköszöntés és ajándékozás. A családi hagyományok ápolása.

Ajándékkészítés a szülők vagy testvérek részére.

Tanulás és munka

A szorgalmas tanulás

Az iskolások legfontosabb kötelessége a szorgalmas tanulás. Aki szorgalmas, az a kívánt időpontra elvégzi leckéit, a szükséges időmennyiséget fordítja a tanulásra, törekszik a hibátlan, lelkiismeretes és pontos tanulmányi munkára. A tanulók szorgalmának iskolai értékelése. A szorgalom és a tanulmányi előrehaladás összefüggése.

Önjellemzés a szorgalom szempontjából.

Az egyéni tanulás megszervezése

Az eredményes tanulás feltétele az egyéni tanulmányi munka helyes megszervezése. A tanulás időpontjának és helyének megválasztása (lehetőleg jól szellőzött szobában, megfelelő világításnál, helyes testtartással tanuljunk); pihenten fogjunk a munkához. Állapítsuk meg a tantárgyakkal való foglalkozás sorrendjét, az írásbeli és a szóbeli feladatvégzés egymásutánját. Az eredményes tanuláshoz, a kifáradás megelőzéséhez szünetek beiktatása szükséges. Milyen esetekben kérjen a tanuló segítséget a napköziben társaitól, a nevelőtől, illetőleg otthon a nagyobb testvérektől, szülőktől?

Segítségnyújtás a tanulásban

Bizalommal kérjünk tanulmányi segítséget társainktól, a felnőttektől. Szükség esetén mi is segítünk. Mikor nyújtsunk egymásnak segítséget a tanulásban? Egyéni segítségnyújtás a hiányzás miatt a tanulásban lemaradt vagy gyengébben tanuló osztálytársaknak. Tanulópárok szervezése. Az egyéni tanulásban nyújtott segítség, tájékoztatás a feladott leckéről, a lecke elvégzésének módjáról; együttes feladatmegoldás, egymás kikérdezése, az önellenőrzés támogatása.

A tanulópárok együttműködésének értékelése.

A felnőttek munkája

A különböző foglalkozású szülők és felnőtt ismerősök munkája. A szülők munkájának eredménye, hatása a gyermekek, a család és a társadalom életére. A munka iránti szeretet és tisztelet felébresztése a szülők, az ismerősök példája alapján. A városi, a falusi dolgozók fizikai és szellemi munkájának jelentősége, hatása valamennyiünk életére. A munka megváltozott körülményei a felszabadulás után.

Tapasztalatgyűjtés a nagyszülők és a szülők munkakörülményei közötti különbségekről.

A közösségért végzett munka öröme

Aktív részvétel a tanterem, az iskola rendjének és tisztaságának megőrzésében, a szép környezet megteremtésében. Közhasznú munka az őrsben, rajban, csapatban a kisdobos-akciók és próbák alapján (hulladék- és hasznos anyagok gyűjtése stb.). Élménybeszámoló közhasznú munkáról, amely a közösséget segítette. A felnőttek is végeznek társadalmi munkát az iskoláért, a gyermekekért, a nagyobb közösségért. Az egymást támogatva végzett hasznos munka és annak elismerése igazi öröm.

Munkamegosztás a családban

A szülők, gyermekek és nagyszülők a családban. Három generáció az otthonokban: a kicsik még nem, az idősek már nem tudnak a nehezebb munkákban részt venni. A könnyebb és a nehezebb házi munkák helyes és arányos megosztása. Ne háruljon minden háztartási munka az édesanyára (esetleg más családtagra). Milyen munkában segítsenek a gyerekek?

Alkalmi és rendszeres munkavállalás az otthonban.

Óvatosság a házi munkában

A házi munka során is szenvedhetnek balesetet a gyermekek. Ez óvatossággal elkerülhető. A házi munka veszélyforrásai: a tűz szikrája, lángja, parazsa (a gyermekek által okozott tüzek; a legelemibb tűzmegelőzési előírások, magatartás tűz esetén); a szivárgó vagy égő gáz; a kőre kilocsolt víz; az udvaron szétszórt hulladék; a gondtalanul tárolt, mérgező tisztítószerek; a sebet ejtő törött tárgyak. A baleseti veszély elkerülhető, ha a gyermek nyugodtan, körültekintően végzi a házi munkát, rendeltetésszerűen használja a szerszámokat; felméri saját erejét, és tanácsot, segítséget kér a nagyobb testvérektől vagy a felnőtt családtagoktól, amikor bizonytalan valamiben, s ha nem hősködik vagy szeleskedik.

Élmény elmondása: Így kerültem el a balesetet! Ezt nem teszem többé!

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

Lakóhelyünk – szülőföldünk szeretete

Szeretjük szülőföldünket, mert szép, itt születtünk, és jól érezzük itt magunkat. A tanulók egyéni és csoportos gyűjtőmunkája eredményeiből osztálykiállítás előkészítése a lakóhely természeti szépségeiről, nevezetességeiről, népi hagyományairól, népművészetéről, népdalairól, az ott lakók életéről. Ösztönzés a lakóhely alaposabb megismerésére.

Lakóhelyünk múltja és jelene

A lakóhely történelmi nevezetességei, a hősi harcok emlékei, a műemlékek és a hagyományok. A felszabadulás óta a lakóhelyen történt változások: új épületek, létesítmények, oktatási intézmények stb.; változások az emberek életében. Ismerjék meg és védjék a tanulók a fontosabb műemlékeket és létesítményeket! A rongálókat figyelmeztetni kötelesség!

Vetélkedő szervezése: Ki tud többet lakóhelyünkről?

Népünk a családért

Népünk sokat tesz a családok, a felnőttek és a gyermekek egészséges, kulturált életéért. Intézkedések a nagy családok, a gyermekek, az idős emberek érdekében. Társadalmi munka a családokért (játszótér létesítése, gyermekintézmények segítése közhasznú munkával, öregek napközi otthonának létrehozása stb.). A lakóház, a lakótelepek nyugalmát az egész közösség együtt biztosítja. A nyugodt otthoni légkör tiszteletben tartása és a tapintat a gyermekekre is kötelező.

Mit tehetnek a gyermekek az együttélés zavartalanságáért a családban, a lakóházban, az utcán és a lakótömbben?

Környezetünk védelme és szépítése

A környezeti ártalmak (a levegő, a víz, a vízpart szennyezettsége, zajártalmak) és okaik. Hatásuk az emberre. A környezet tisztaságáért és védelméért felelősek vagyunk. A szűkebb környezet, az iskola és az osztály tisztaságának megőrzése, az iskola környékén levő parkok, játszóterek, utcák és házak védelme. A játszóterek higiéniai és esztétikai. követelményei. A természetvédelem egészségügyi jelentősége. A természet szépségeinek megóvása közös érdek.

Ezt tettem környezetünk védelmében!

Hazánkban béke van

A hazaszeretet a haza védelmében is megnyilvánul. Miért van szükség nálunk hadseregre? Képek a Magyar Néphadsereg, a határőrség katonáinak, a rendőrség és a munkásőrség tagjainak az életéből: a haza megvédésére felkészítő mindennapi katonai élet fegyelmezettséget, edzettséget, kitartást, a nehézségek legyőzését követeli. A lakosság érdekében végzett szolgálat rendkívüli munkák vállalására is kötelez (pl. segítség a termés betakarításában, útépítésben); az elemi csapások idején nyújtott segítség (pl. árvízveszély esetén) bátorságot, önfeláldozást igényel.

Egészséges, kulturált életmód

Balesetek elkerülése játék és sportolás közben

Az utcai játékok veszélyei. A játszótéren, játék vagy sportolás (hintázás, kerékpározás stb.) közben, valamint a téli játékok (hógolyózás, szánkózás, korcsolyázás) során is szükséges az óvatosság. A gyermekek ne csak a saját

maguk, hanem társaik és a felnőttek testi épségére is ügyeljenek. (Pl. a csúszkálás a síkos járdán másokban is kárt tehet.)

A gyalogos közlekedési szabályai

A helyi közlekedési adottságok és baleseti veszélyeik. A közlekedési rendőr védi a gyermekek testi épségét. Bizalom és tisztelet a rendőr iránt. Milyen esetekben forduljanak a gyermekek a rendőrhöz? A közlekedésről szóló film bemutatása és elemzése. A közlekedési szabályok és a közlekedési fegyelem a gyalogosok és a járműveken utazók épségét védik. Az elsősegélynyújtás közlekedési baleset esetén mindenkinek kötelessége.

KRESZ-vetélkedő a megismert közlekedési szabályok gyakorlására.

Egészséges életrend és napirend

Az egészséges életrendnek, a higiéniai szabályok megtartásának és a szervezet edzésének jelentősége. A reggeli torna, az iskolába indulás, az étkezések, az otthoni tanulás, a munka, a pihenés, a sport, a szórakozás és a fejlődés számára elegendő (kb. 10 órai) alvás az egészséges napirendben.

Egyes gyermekek napirendjének megbeszélése. Helyes napirend kialakítása a helyi adottságoknak és a körülményeknek figyelembe vételével.

Szabadidő-tevékenység

A közös játék és szórakozás örömei szünetekben, a napköziben a kisdobos-foglalkozásokon és az iskolán kívül. Beszámolók a szabadidő helyes, változatos és egészséges kihasználására alkalmas kedvtelésekről: játék, sport, kirándulás, kézimunka, barkácsolás, gyűjtési lehetőségek (a képeslevelezőlap- és a bélyeggyűjtés helyes módja). A szabadidő elfecsérlésének leggyakoribb esetei: egyoldalú tevékenység, a tevékenység tartalmának szüntelen változtatása, a kisebbek bosszantása, vad játékok, öncélú zajongás. A jól felhasznált szabadidő pihentet, az elfecsérelt órák fárasztanak.

A kulturált viselkedés

A kulturált viselkedés és a szép magyar beszéd használata az osztálytársak között is kötelező. A helyes viselkedés és öltözködés módja a különféle iskolai ünnepélyeken és osztály-rendezvényeken. A gyermekek és felnőttek, a lányok és fiúk közti udvarias magatartás formái. Bemutatkozás és a barátok, társak bemutatása felnőtteknek és gyermekeknek. Viselkedés vendégségben és vendéglátáskor. A kulturált étkezés formái. Viselkedés az utcán,

közlekedési eszközökön. (Az ismeretlen felnőttek közeledését vissza kell utasítani!)

Viselkedés vendégségben, rendezvényen stb.

Iskolán kívüli kulturálódás

Hol szórakozhatnak a gyermekek a lakóhelyen? Ismerkedés a helyi adottságoknak megfelelő kulturális lehetőségekkel, a gyermekek érdeklődésének megfelelő tevékenységekkel. Az olvasás jelentősége a tanulásban és az önművelésben. Kulturált viselkedés a szórakozás alkalmával. Ösztönzés könyvolvasásra és -gyűjtésre. Útmutatások az iskolai és a gyermekkönyvtár látogatására; könyvek ajánlása.

Részvétel a művelődési otthon rendezvényein; színház-, bábszínház-, mozi-, múzeum-, hangversenylátogatás.

Szabadidő a családban

A családi együttlét örömei. A család egészséges és kulturált szabadidőtevékenységének megbeszélése. A szabadban, kiránduláson eltöltött idő nemcsak egészséges, hanem kikapcsolódást és közös élményt is jelent a szülőknek és gyermekeknek. A felnőttek és gyermekek együttes kertészkedése, sportolása, hobbijai, társasjátéka változatos élmények forrása. Kulturális intézmények és szórakozóhelyek közös látogatása. A család együtt töltött szabadideje akkor nyújt igazi felüdülést, zavartalan örömet, ha mindenki tiszteletben tartja a többiek kívánságait, jogos igényeit, ha a fiatalabbak alkalmazkodnak az idősebbekhez.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	14
aktuális témák	10

4. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

Célok, tervek és feladatok a 4. osztályban

Ismerkedés az új tanítókkal, tanárokkal és tanulókkal. Vonzó távlatok az új tantárgy – az orosz nyelv – tanulásához (pl. levelezés, vendégfogadás, találkozó szovjet úttörőkkel). A közösségi élet továbbfejlesztését segítő feladatok, a legsürgetőbb tennivalók megbeszélése az előző év eredményeinek és fogyatékosságainak számbavétele alapján. A házirend felidézése és megbeszélése. Teendők az osztály otthonossá tétele érdekében.

Gazdagodik közösségünk élete

Az iskolások élete tanévről-tanévre gazdagodik. Új tantárgyak lépnek be, a felsőbb osztályokban másként élnek a gyermekek. A régi játékokat újak váltják fel, a tanórákra és az osztályfőnöki órákra való felkészülés során a tanulók egy-egy csoportja közösen megoldandó feladatot kap, a rajra több közhasznú munka, az őrsökre pedig az eddigieknél több mozgalmi tennivaló hárul. Ez megköveteli minden gyermek tevékeny részvételét a tervek kialakításában, szükségessé teszi a munka arányos megosztását, az önkéntes feladatvállalást, a kitartást a végrehajtás során és az elvégzettekről való számot adást. Az együttműködést akadályozza a passzivitás, a felelőtlen vállalás, a munkák másra hárítása, a válogatás a feladatok között, a torzsalkodás a közös cselekvés idején.

Az úttörőév egyik központi akciójának megbeszélése.

A kollektíva tisztségviselői

A közösségi feladatok megoldására a közösség tisztségviselőket állít. Attól függően, hogy milyen feladat ellátásáról van szó, változik a tisztségviselő munkája. Némely esetben egyedül látja el a feladatot, máskor többedmagával. Ha több gyermek között oszlik meg a feladat, akkor az egyik a vezető, a többi pedig az ő irányításával dolgozik. Vannak őrsi, raj- és csapatszintű feladatot ellátó tisztségviselők. A tisztségviselő mindig a közösség megbízottja, hiszen annak érdekében cselekszik. Mivel közösségi feladat-

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

tot lát el, a többi gyermeknek hallgatnia kell rá. Végzett munkájáról időről időre beszámol társainak, akik véleményt mondanak munkájáról, és ha jól végezte, megköszönik azt. Ha a tisztségviselő elhanyagolja munkáját, és nem is akarja azt jól végezni, a közösség leváltja.

Nagyobb közösségnek is tagjai vagyunk

A gyermek beleszületik a családba, majd óvodába, iskolába kerül. Tagja egy osztálynak, növendéke egy iskolának. Az osztály tanulói (szinte kivétel nélkül) kisdobosok; egy-egy őrs, raj, az úttörőcsapat, az egész országot átfogó úttörőszervezet tagjai. A kisdobosok nemcsak az őrs és a raj életébe szólhatnak bele, hanem az egész úttörőcsapat életébe is azon a pajtáson keresztül, aki a rajt képviseli a kisdobos- és az úttörőéletet irányító úttörőtanácsban. Az úttörőtanács munkája, tervei az adott tanévben. Az úttörőtanácsban hozott döntések minden raj munkáját érintik. A csapat ez évi munkatervéből a rajra háruló feladatok. A mozgalmi terveken kívül a tanulók az iskola terveinek a megvalósításából is kiveszik részüket (segítenek játszóudvar létesítésében, az iskola virágosításában stb.). Egy-egy gyermek viselkedése alapján kedvezően vagy kedvezőtlenül értékelik azokat a tágabb közösségeket is, amelyekhez tartozik.

Lányok — fiúk az osztályban

A lányok és a fiúk aránya az osztályban. Barátkoznak-e a fiúk a lányokkal és a lányok a fiúkkal? Példák a lányok és a fiúk jó, illetőleg nem megfelelő pajtási kapcsolatára. A jó kapcsolatok létrejöttének, a nemek szerinti elkülönülésnek okai. Mi az, amit a fiúk jogosan vethetnek a lányok szemére, és amit a lányok méltán vehetnek rossz néven a fiúktól? Néhány kirívó esettől eltekintve (vad, verekedős fiúk; túlságosan is érzékenykedő, nyafka lányok) a jó pajtási kapcsolatokat zavaró tulajdonságok és magatartási formák nem a nemhez, hanem az egyénhez kötöttek. Ugyanígy, a jó tulajdonságok is a személytől függenek, és nem attól, hogy fiúról vagy lányról van-e szó.

Fegyelmezettség — fegyelmezetlenség

A közösségben nemcsak a tanulást, hanem a játékot, kirándulást, pajtási együttlétet is zavarja a fegyelmezetlenség. A fegyelmezettség a következőkben nyilvánul meg: a többi gyerek érdekét, a tanító útmutatásait figyelembe vevő aktív részvétel a tanórán és a napközi otthonban; a játékban a szabályok megtartása mellett a társak testi épségének és jó játékának tiszteletben tartása; a különböző munkák (önkiszolgálás, házi munka, közhasznú tevékenység stb.) maradéktalan teljesítése; a közösségben, a társas együtt-

lét folyamán az érintkezés kulturált és udvarias formáinak megtartása; a kisdobosok törvényeinek megfelelő viselkedés. A fegyelmezetlenkedés okai: játékosság, éretlenség, önuralomhiány, akaratgyengeség, feltűnési vágy.

Értékeljük közösségünket!

Milyennek ítéljük közösségünket? Az értékelés szempontjai: Mennyire gazdag, változatos a közösségi élet, ad-e elég lehetőséget a tanulás mellett az együttes játékra, sportra, szórakozásra is? Elég tevékenyek-e tagjai saját életük szervezésében, a közösségi feladatok ellátásában? Szereztek-e elegendő gyakorlatot az önkormányzásban? Gyarapodik-e azoknak a száma, akik az egész osztály érdekében munkálkodnak? Növekszik-e a jó pajtási kapcsolatok száma? Fejlődnek-e a kapcsolatok más közösségekkel (párhuzamos osztállyal, kisebbekkel)?

Határozatok a közösség továbbfejlesztésére.

Ki a példaképem?

Kit tekinthetünk példaképnek? A gyermekek által említett példaképek elemzése erkölcsi és egyéb tulajdonságaik, képességeik alapján. Az iskola végzett diákjai, akikre büszkék lehetünk. Az iskola, a csapat vagy a raj névadója. Életének és munkásságának példája.

Kihez szeretnék hasonlítani? Mit teszek ennek érdekében?

A család örömei és gondjai

A családi szeretetről. A szeretet érzését kimutatni nem szégyen. A nagyszülők iránti szeretet és tisztelet. A családi élet örömeinek és gondjainak megosztása. Örömszerzés és kötelességek a családban. Mit tehetnek a gyermekek a család problémáinak megkönnyítése, a napi gondok megoldása érdekében? A kisebb testvérek segítése több gyermekes családban. A takarékosság jelentősége a család gazdálkodásában. A takarékosság lehetőségei. A család anyagi helyzetéhez mért igények és lehetőségek. A takarékosság és a zsugoriság különbségének tisztázása.

Takarékbélyeg-gyűjtés meghatározott céllal.

Tanulás és munka

A rendszeres tanulás

Aki rendszeresen tanul, az a tanóra kezdetétől a végéig cselekvően vesz részt a közös munkában. Figyel a tanítójára és társaira; a nehezebb kérdésekre is megpróbál felelni; ha nem ért valamit, megkérdezi; nem kedvet-

lenedik el, ha valamelyik kérdésre rosszul válaszolt; igyekszik munkalendületét az egész óra folyamán megtartani. A tanórán végzett rendszeres munka nélkül az egyéni tanulás sem lehet eredményes. Az egyéni felkészülés a tanórára megköveteli, hogy a gyerekek napról napra, tanóráról tanórára valamennyi leckéjüket megtanulják, valamennyi házi feladatukat elvégezzék.

A tanulás erőfeszítést követel

Az egyéni tanulás minden mozzanatában szükség van az erőfeszítésre. Már a nyugodt ülés is jelentős önfegyelmet követel, a figyelem eltelerődése ellen állandóan küzdeni kell. A kevésbé kedvelt tantárgyak is elegendő foglalkozást követelnek, esetleg hosszabb időt is igényelnek, mint a kedveltek. A nehezebben megérthető leckék megtanulásához, a bonyolultabb feladatok megoldásához jelentős erőfeszítésre van szükség. Az önellenőrzés és a már egyszer megtanult leckék átismétlése pontosságot, türelmet és további kitartást követel.

Hogyan tanuljunk?

Nem könnyű a sokféle tananyagot megtanulni, a különféle leckéket biztosan elsajátítani, a bonyolult feladatokat jól megoldani. A tanulás eredményes módját is meg kell tanulni. Az egyes tantárgyak óráira eltérő módon kell felkészülni. A felkészülés lépései az anyanyelvi tárgyakban, a környezetismeretben, a matematikában. Az orosz nyelv helyes tanulási módjának elsajátítása. A tanulással kapcsolatos egyéni problémák megbeszélése.

Megfigyelési feladat: Hogyan készültem fel az órára, amikor jól, illetve amikor rosszul feleltem?

Az olvasással is tanulunk

Az iskolában tanultak bővítésének szükségessége és lehetőségei. A fejlődés a felnőttektől is állandó önképzést követel. Az önművelés alapja az ésszerű és jól szervezett tanulás. Fontos eszköze a könyv, az olvasás. A figyelem felhívása ifjúsági könyvekre, könyvsorozatokra. Az iskolai tanulás és az olvasás útján történő ismeretszerzés helyes arányai. A tanulók napirendjének áttekintése ebből a szempontból.

Egy közösen olvasott könyv megbeszélése. Beszámoló a Kisdobos és a Pajtás c. újság legutolsó számaiban olvasottakról. Részvétel ifjúsági író–olvasó találkozón.

Mi szeretnék lenni?

Beszélgetés a lakóhelyen és a környékén dolgozók foglalkozásáról. Találkozás egy kiváló dolgozóval. (Milyen képességei és tulajdonságai alapján lett kiemelkedő szakmájában, hivatásában? Miért szereti munkáját? Milyen iskolai végzettség szükséges a tanulók többségét érdeklő foglalkozásokhoz? A tudás mellett a fizikai erő és ügyesség is fontos sok szakmában (pl. bányász, traktoros, műszerész stb.).

Mi szeretnék lenni? Miért?

Részvétel a házi munkában

A család tagjai egymásért munkát is végeznek. Önzés és önzetlenség a házimunkák vállalásában. Az önkiszolgálás helyes mértéke és módjai. A testvérek együttes részvétele a házimunkában; ésszerű munkamegosztás a felnőttek és a gyermekek (fiúk és lányok, nagyobbak és kisebbek) között; vidám, békés együttműködés (a másik munkájának segítése, elismerése); a közös munka eredményeinek megbecsülése, megóvása; takarékoskodás az idővel, erővel.

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

„Magyarország az én hazám . . ."

A magyar nép iránti szeretetre és odaadásra tanítanak történelmi hőseink, elődeink, akik a harcot és a mindennapi munkát egyaránt vállalták. A hazaszeretet megnyilvánulásai a gyermekeknél: részvétel a kisdobos és az úttörő megmozdulásokon, a kisdobospróbák teljesítése; folyamatos ismeretbővítés a magyar nép hagyományai, szokásai, dalai, táncai, a magyar nép története köréből; séták, kirándulások a környékre.

Képek gyűjtése országunk tájairól, városairól.

Népünk történeti múltja és jelene

Történelmi hőseink tettei tiszteletet ébresztenek bennünk napjainkban is. A felszabadulás döntő változást hozott hazánk életében. Beszélgetés a változásokról. A múlt haladó hagyományainak ápolása kötelességünk. A legfontosabb évfordulók. Méltó felkészülés ünnepeinkre; fegyelmezett viselkedés az ünnepélyeken; tiszteletadás nemzeti himnuszunk éneklésekor, hallgatásakor. Hazánk szimbólumait: a zászlót és a címert is tisztelet illeti.

Akik a hazáért életüket áldozták

A haladásért vívott harcban sokan életüket áldozták. Hősi harcok emlékei nyomában: találkozás olyan felnőttel, aki részt vett a munkásmozgalomban,

tanúja (résztvevője) volt a lakóhely felszabadításának, s elmondja a gyermekeknek élményeit.

Adatok gyűjtése a szovjet katonák és az ellenállók hősies önfeláldozásáról. Képhíradó a felszabadulás harci eseményeiről.

Építjük országunkat

Az ország fejlődésének bemutatása a jelen tapasztalatai és a múltról szerzett ismeretek alapján: gyáraink korszerűsödnek, az üzemek életében növekvő szerepe van a munkásoknak; a termelőszövetkezetekben és az állami gazdaságokban egyre több a gép, és emelkednek a termésátlagok; sok lakóház, kórház, gyermekintézmény épül (bár még többre lenne szükségünk) A múlthoz képest az emberek élete nagyon sokat változott. A munkások és a parasztok élete a felszabadulás előtt és ma. Eredményeink az egész nép munkájából fakadnak. Államunk gondoskodása a gyermekekről (úttörőlétesítmények: Balatoni Úttörőváros, Csillebérc, úttörővasutak és úttörőházak stb.).

Ismerkedés az úttörőház munkájával.

A környezet, a hazai táj védelme

A környezet alakítása és védelme az egészséges és a szép élet feltételeit biztosítja. Az egészséges környezet összetevői: a tiszta víz, a tiszta levegő és a termékeny talaj. Az élő természet védelme (növény- és állatvédelem), a föld termőerejének fokozása. Az ipar, a nagyvárosi élet környezetmegváltoztató hatása; ennek előnyei és hátrányai. A káros környezeti hatások elleni védekezés. A hazai táj intézményes védelme: tájvédelmi körzet, nemzeti park.

Közhasznú növény- és állatvédelmi munka szervezése.

Baráti kapcsolataink a Szovjetunióval és a szocialista országokkal

Ismerkedés a Szovjetunió és más baráti országok úttörőinek életével. Az orosz nyelv tanulása lehetővé teszi a barátkozást más országok úttörőivel. A Szovjetunió és a szocialista országok segítik egymást. Ezek az országok védelmezik a békét.

Egészséges, kulturált életmód

Óvatosság a játékban, sportban és kiránduláson

A különböző játékok, a strandolás, a sportolás balesetveszélyesek (csúszlizás, hintázás, napozás, fürdés tiltott helyen stb.). A vakmerőség és a felelőtlenség is teremthet veszélyhelyzetet. Sok kíváncsi gyerek séták, kirándu-

lások alkalmával tiltott, veszélyes helyeket is felkeres (barlangokat, szakadékos helyeket stb.). Hegymászásnál, sziklamászásnál az óvatosság felnőttek kíséretében is kötelező.

Tájékozódás az iskolai és a helyi Vöröskereszt munkájáról.

Elektromosság okozta balesetek

Az elektromos gépek könnyebbé és gyorsabbá teszik a háztartási munkát, de ügyesen és óvatosan kell bánni velük. Nem kell a technikai eszközöktől félni, azonban meg kell tanulni kezelésüket. A háztartási gépek, elektromos berendezések (vasaló, kávéfőző, porszívó, televízió, magnetofon stb.) helyes és óvatos használatának módja a balesetek elkerülése érdekében. Óvatosság az iskolában, az oktatástechnikai eszközök használatában. Az elektromos eszközök nem „játékszerek". Az elektromos vezeték, a transzformátor érintése veszélyes. Tilos hozzányúlni az utcán elhelyezett elektromos berendezésekhez, a járművek szerkezetéhez! Teendők balesetek alkalmával.

A baleseti veszély jelzésének megfigyelése az utcán elhelyezett elektromos berendezéseken.

A kerékpárközlekedés szabályairól

A kerékpározás lehetőségei a helyi közlekedési körülmények figyelembevételével. A kerékpárközlekedés főbb szabályainak felelevenítése játékos KRESZ-vetélkedővel: jelek, jelzések, szabályok.

Védjük egészségünket!

Az egszéségvédelem megköveteli a személyi higiénia megtartását, a pihenés, a tanulás és a munka helyes arányainak kialakítását.

A gyermekek egészséges fejlődését súlyosan veszélyezteti a dohányzás, az italfogyasztás (vendégségben se fogadjunk el italt; elővigyázatosság szilveszterkor, húsvéti locsolkodáskor), a feketekávé fogyasztása.

Az alkohol és a dohányzás egészségügyi ártalmait bemutató film vetítése és elemzése.

Játék és sport

A gyermekek egészséges fejlődéséhez szükséges a rendszeres napi torna, a mozgásos játék, a testedzés és sportolás. A mozgásos játék az osztály, az iskola, a kisdobosok életében. Helyes, ha mindenki űz valamilyen sportot. A sport megválasztásának szempontjai: a helyi sportolási lehetőségek

figyelembevétele; az egyéni képességek ismerete. Beszélgetés sportvezetővel, az iskola testnevelő tanárával, sportoló szülővel.

Az osztály játék- és sportolási tervének összeállítása. Felkészülés a háromtusa versenyre.

Játsszunk együtt!

Együttműködés a játékban, sportban. A játékszabályok tiszteletben tartása. Becsületesség, udvariasság és türelem a játékban. A durvaság és erőszak gátolja az együttműködést, a jó játékot. A vesztes és győztes csapat ellenfelek, de nem ellenségek. A kudarcot is el kell viselni, de a győztes sem nézheti le vesztes társait. A verekedés nem „sport"!

Rádiózunk, tévézünk

Az olvasás, a színház-, mozi-, múzeum- és hangversenylátogatás mellett a rádió és televízió is gyarapítja az ismereteket. Mit érdemes a rádióban meghallgatni és a televízióban megnézni? A rádió és televízió állandó gyermekműsorai. Miért ajánlatos meghallgatni és megtekinteni a kisdobos- és úttörőműsorokat, az ismeretterjesztő előadásokat? A gyermekeknek nem ajánlott játékfilmek és krimik nézése helytelen! Az éjszakába nyúló tv-nézés egészségkárosító hatása.

Mit hallgassunk, mit nézzünk meg a jövő heti rádió- és televízióműsorban? Egy-egy érdekes adás közös megbeszélése.

Hétvége, nyári szünidő

Hogyan töltheti el a család egészségesen a hétvégét és az évi szabadságot? Igyekezzünk a hétvégét és a nyarat széppé tenni. Nyaralás a nagyszülőknél, részvétel a családi nyaraláson, közös túrákon, kirándulásokon, utazásokon. A hétvégén és a nyári szünidőben – a változatos, értékes és pihentető programok mellett – a gyermekek nyújtsanak több segítséget a háztartási munkában a szülőknek és nagyszülőknek.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	14
aktuális témák	10

5. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

Ötödikbe léptünk

Az ötödik osztályban új helyzet elé kerülnek a gyermekek. Megváltozott az osztály összetétele: új növendékek jöttek különböző iskolákból (vannak, akik tagiskolából). Egy közösséggé kell válniuk, hogy az emelkedő iskolai követelményeknek minden gyermek meg tudjon felelni. A közösség perspektívája: az 5. osztályban – ahol több tanár tanít, több tantárgy van – továbbra is eredményesen tanulni, beilleszkedni az úttörők közösségébe, tiszteletet tanúsítani az osztályfőnök, a szaktanárok iránt. A kollektíva erősítse jó viszonyát a kisebbek közösségeivel, működjön együtt a párhuzamos osztály tanulóival. Kapcsolódjék az idősebbek közösségeihez is az őrsvezetők, a csapat önkormányzati szervében való részvétel révén.

Az osztály életrendje, házirendje

Az iskola házirendje. Az osztály munkarendje: délelőtti és délutáni foglalkozások, azok helye és időpontja. Az órák és szünetek rendje. A tanulók joga és kötelessége közreműködni az osztály házirendjének kialakításában, a tanév folyamán szükséges módosításában. Az osztályfőnök, az osztályban tanító tanárok óráinak, az iskola és a család kapcsolatának rendje, formái.

Tartalmas, vonzó élet a közösségben

A közösség életének alakításában minden gyermek részt vehet. Azoknak is mindinkább hallatniuk kell szavukat, akik még bátortalanok, visszahúzódók. A közösségi élet fő tartalma a tanulmányi és az azt kiegészítő munka. Beletartozik azonban a közösség feladatainak ellátása, a társadalmi munka; a gyermekeket érdeklő, ismereteiket gyarapító, ügyességüket fejlesztő tevékenység (szakkör, vetélkedő, tréfás versenyek; közös mozi-, színház-, múzeumlátogatások; részvétel az úttörő- és iskolai akciókban), valamint a játék, a sport, a séta, a kirándulás is. A közösségi aktivitás tartalma: folyamatos részvétel a tervek kialakításában, a tevékenység megszervezésében, végrehajtásában, ellenőrzésében, értékelésében.

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

Részvétel az önkormányzat munkájában

A tartalmas közösségi élet létrehozásában az osztályfőnök, a szaktanár irányító, segítő munkája mellett az önkormányzatnak egyre növekvő szerepe van. Az önkormányzásban eddig szerzett tapasztalatok számbavétele. A gyakorlottabbak segítségével fokozatosan minden gyermeket be kell vonni az önkormányzat tevékenységébe. Az önkormányzatban közvetlenül és közvetve vesznek részt a tanulók. Közvetlen részvétel: a választott és kinevezett tisztségviselők munkája. Közvetett részvétel: az egyéni kívánságok kifejezése, együttműködés a tiszségviselőkkel, segítségadás, tanács, véleménymondás, értékelés. Közösségi fórumok: őrsi összejövetel, raj- és csapatösszejövetel. Az osztály közösségi életének jelentős fóruma az osztályfőnöki óra, amely az önkormányzati tevékenység erkölcsi kérdéseivel is foglalkozik.

A raj önkormányzati munkájának értékelése erkölcsi szempontból.

Közösségi megbízatások, tisztségek

A közösségi feladatok ellátására az osztályfőnök (szaktanár, napköziotthon-vezető) megbízást ad, vagy a kollektíva tisztségviselőt választ. A megbízott, a tisztségviselő a közösség érdekében vállal feladatot, és teljesítéséről a kollektívának számol be. A tisztségviselő választásának szempontjai. A választás felelősségteljes közösségi tevékenység. A tisztségviselőnek tekintélyt megbízatása és az a tény ad, hogy a többiekért dolgozik. Jó munkát csak társai támogatásával végezhet, ha a közösség világosan meghatározza a feladatot, körvonalazza a végrehajtás módját; segíti a munkában, véleményt nyilvánít a feladat ellátásáról; értékeli a tevékenység eredményeit. A közösségi megbízatás ellátása kötelesség.

Beszámoló a közösségi megbízatások teljesítéséről.

Személyes kapcsolatok az osztályban

Az osztály különböző természetű gyermekekből áll. Vannak közöttük könnyen és vannak nehezen barátkozók, nyíltak és zárkózottak, olyanok is, akik elkülönülnek társaiktól (önszántukból vagy azért, mert a többiek nem barátkoznak velük). A pajtási, baráti kapcsolatokat jellemezze az egymás iránti bizalom: minden társunkról tételezzük fel, hogy egyenes, őszinte, becsületes. A bizalmatlanság, a gyanakvás megmérgezi az egymáshoz való viszonyt. A jó személyes kapcsolatok kialakulását gátolja az egymás iránti türelmetlenség, az irigykedés, a kárörvendés.

Őszinteség, titoktartás

Aki őszinte, az kitárulkozik mások előtt, elmondja a vele történteket, gondolatait, érzelmeit. Nem takargatja véleményét akkor sem, ha az esetleg hát-

rányos lehet rá. Az őszinteség nem jelent fecsegést, mások terhelését apróceprő személyes bajainkkal. Mások titkainak elmondása nem őszinteség, hanem kibeszélés, visszaélés a belénk helyezett bizalommal. Az őszinteség azt követeli, hogy a másokról alkotott kedvezőtlen véleményünket vagy magának az érintettnek vagy pedig megfelelő alkalommal a közösség előtt, nyílt bírálat formájában mondjuk el. Más gyermekek apró hibáinak fülbesúgása nem őszinteség, hanem árulkodás.

A közösség védi az egyént

Minden gyermek akkor érzi jól magát az őrsben, a rajban, az osztályban, ha azt érzi, tapasztalja, hogy a közösség minden esetben védelemben részesíti. A védettség alapja a közösségben a fegyelem. Ez rendetlenkedés helyett fegyelmezett magatartást követel, a másik zavarása helyett figyelmet iránta, a durvaság, a verekedés elkerülését. Az egyén védelmét a közösségben egyaránt segíthetik a fiúk és a lányok. A közösség ügyel arra is, hogy más osztálybeliek (nagyobbak, erősebb gyermekek) ne sértsék meg az osztály tagjait (a folyosón, az udvaron, a közös játék, együttes kirándulások alkalmával).

Milyen vagyok én?

Osztályunk sok tanulóból áll. Hogy milyen lesz keretei között az élet, milyen erős lesz a közösség, az főként attól függ, hogy milyenek az egyes gyerekek. Mindenkinek ismernie kell önmagát ahhoz, hogy megtalálja helyét az úttörők közösségében és a felnőttek kollektíváiban. Tudnia kell jó és rossz oldalairól. Arról, hogyan állja meg helyét társai között a tanulásban, a mozgalmi munkában; hogyan vélekednek róla szülei, a család tagjai. Észre kell vennie, hogy miben ügyes, mihez van hajlama; figyelnie kell arra, hogyan fejlődnek értékes tulajdonságai, s észre kell vennie hibáit, rossz tulajdonságait is. A megbízható kép önmagunkról a kiindulópontja annak, hogy okosabbá, ügyesebbé, megbízhatóbbá, szeretetreméltóbbá váljunk.

Önjellemzés.

A család: a szülők és a gyermekek közössége

A család vérségi és érzelmeken alapuló közösség. (A családot a szeretet, hála, felelősség- és kötelességérzés fűzi egybe.) A szülői szeretet kifejezése: gondoskodás, foglalkozás a gyermekekkel, mindennapos áldozatvállalás. A gyermeki szeretet kifejezése: a szülők szavának, útmutatásának megfogadása; előzékenység, figyelmes viselkedés. A szeretetteljes viselkedés és a hízelgés különbsége. A család munkaközösség is. Munkamegosztás a családban. Indokolt-e „férfi", illetőleg „női" munkáról beszélni? A gyermekek részvétele az önkiszolgálásban, a házimunka alkalmi és állandó jellegű feladataiban

kötelesség, amely egyben ügyesít, önállóságra és felelősségre nevel. Kellemes családi élmények: az együttes játék, rádióhallgatás, tv-nézés, pihentető hétvégek, családi ünnepek.

A család gazdálkodó közösség

A család szükségleteire a pénzt a szülők keresik munkájukkal. Keresetükkel maguk gazdálkodnak. A pénz beosztásáról a gyermekek is egyre többet tudnak, ők is hozzájárulnak a család jó gazdálkodásához. A családban élő gyermekek és felnőttek igényeit (ruházat, kulturális szükségletek, szórakozás) a szülők mérlegelik, és a pénzt mindig a legszükségesebbre fordítják. A gyermekek takarékossága segíti a családi gazdálkodást (ruházat megkímélése, javítása, tanszerek kíméletes használata, felesleges kiadások kerülése). A gyermekek igényeinek határt szab a többi családtag igénye, szükséglete. Esetenként nem könnyű a család anyagi egyensúlyának biztosítása (váratlan nagy kiadás, betegség, könnyelműség, felelőtlenség esetében).

Takarékbélyeg-gyűjtés szervezésével kapcsolatos teendők.

Tanulás és munka

Eredményes tanulás az ötödik osztályban

A gyermek fő tevékenysége, legfontosabb munkája a tanulás. Az eredményes tanulmányi munka feltétele a követelmények ismerete. A tanulás az ötödik osztályban a gyermekek növekvő aktivitását követeli: bátran kell kérdezni, problémát felvetni; megmondani, ha valamit nem értünk, másként gondolunk; több segítséget kell nyújtani egymásnak. Mivel több a tantárgy, az egyéni tanulás csak akkor lehet sikeres, ha a gyermekek részt vesznek a tananyag feldolgozásában, s követik tanáraik és a tankönyvek, munkafüzetek útmutatásait. Az egyes tantárgyak óráira eltérő módon kell felkészülni; a füzeteket, a munkafüzeteket a szaktanár igényeinek megfelelően kell vezetni.

Gazdálkodás az idővel

Az eredményes tanulás és a jó munka feltétele, hogy helyesen gazdálkodjunk az időnkkel és erőnkkel. (Példák a gyermekek tapasztalataiból, a napi sajtóból.) Az ötödikeseknél különösen fontos az idővel és energiával való okos gazdálkodás. A tanulók napirendjének elemzése, értékelése. Jó munkabeosztás: megfelelő mennyiségű egyéni tanulási idő, a tanulás és pihenés váltogatása, a nehezebb és a könnyebb munkák végzésének helyes sorrendje. Rossz napirend: a tanulási, illetőleg a szabadidő elaprózása, helytelen

időbeosztás. Az idővel való helyes gazdálkodás a tanulóknál jobb tanulásra, a dolgozóknál nagyobb termelékenységre vezet.

Egy heti időmérleg készítése.

A tanulás kötelesség

Hazánkban minden gyermek köteles 16 éves koráig tanulni. Ez alatt elvégzi az általános iskolát, megszerzi a szakma tanulásához, a középiskolai tanulmányok megkezdéséhez, a munkába álláshoz szükséges alapműveltséget. Tanulás nélkül a fiatalok nem lennének képesek helytállni az életben. Ezért minden gyermek legfontosabb kötelessége a tanulás. A kötelességteljesítés tervszerű és rendszeres tanulmányi munkát, fegyelmezettséget, akarati erőfeszítést követel. A tanulmányi kötelességek teljesítését nemcsak az elért eredményen, az osztályzatokon mérjük, hanem a gyermek erőfeszítésein is és azon, hogy mennyire törekszik társai segítésére. A tanulás nemcsak kötelesség, hanem jog is (államunk ingyenes oktatást biztosít az általános és középfokú iskolákban).

A tanulást is tanulni kell

Az egyes tantárgyak tanulásának megvannak a célravezető módszerei. A tanórán feldolgozott anyagot a tankönyv, a munkafüzet és gyakorlati tevékenység segítségével kell elsajátítani. Szó szerint a verset kell megtanulni. A szabályokat, törvényeket szöveg szerint kell megtanulni. Helyes módja: a szöveg és a fogalmak megértése, a szakkifejezések megtanulása, a lényeges tartalom megfogalmazása, majd a tankönyv szövege alapján szabatos nyelvi formában való kifejezése. A tanulnivaló zömét tartalom szerint kell megtanulni az iskolában készített vázlat, a munkafüzet rajzai, feladatai ismeretében a tankönyv szövege alapján.

Az értelmes tanulás gyakorlása: megértés, vázlatok, magyarázó rajzok, térkép és egyéb segédeszközök használata.

Nehéz és könnyű tantárgyak

A tantárgyak között nem lehet nehézségük szerint különbséget tenni: ami az egyik gyermeknek nehéz, az a másiknak könnyű. Bármely tantárgy tanulását megkönnyíti, ha valaki érdeklődik iránta, rendelkezik a tananyag megértéséhez szükséges előzetes ismeretekkel, rendszeresen és helyes módon készül fel a tanórákra, és ha a tankönyvön, az iskolában tanultakon túlmenően is igyekszik a tananyaghoz kapcsolódó ismereteket szerezni. Melyik tantárgy nehéz az osztály egy-egy tanulója számára? Miért? Van-e olyan tárgy, amelyet az osztály többsége nehéznek minősít? Mi ennek az oka? Hogyan lehetne a nehézségeken úrrá lenni? A segítség megszervezése, jobb tanulási módszerek alkalmazása, játékos ismeretszerzés, kiegészítő ismeretterjesztő anyag olvasása stb.

Ami érdekel, amit szívesen csinálok

Nem minden iránt érdeklődünk egyformán. Ami iránt érdeklődünk, az élénken foglalkoztat bennünket, figyelmünk ráirányul, alaposabban meg szeretnénk vele ismerkedni. Aki semmi iránt nem érdeklődik, annak unalmas az élete. Ami iránt érdeklődünk, az tevékenységre késztet, s mindazt, ami vele kapcsolatos, örömmel csináljuk. A gyermekek különböznek érdeklődésük tárgya szerint. Vannak, akik több dolog iránt és olyanok, akik csak egy dolog iránt érdeklődnek. Érdemes megfigyelni, kit mi érdekel, mivel foglalkozik szívesen, mit csinál szabad idejében. Ennek ismeretében könnyebb lesz az iskola- és a pályaválasztás.

Játék, tanulás, munka

A munka, a tanulás és a játék az ember különböző tevékenységi formái. Az iskolás fő tevékenységi formája a tanulás. Ha valamely fontos ismeret megtanulása elmarad, nehéz a további előrehaladás (esetleg meg kell ismételni az osztályt). A játék felüdíti, pihenteti, ügyesíti és tanítja a gyermeket (didaktikai, konstrukciós és nyelvi játékok, kézügyesség-fejlesztő és mozgásos játékok). A tanulás felkészít a munkára, az alapvető, tudatos és célszerű emberi tevékenységre; fejleszti az ember értelmét, ügyességét, érzelmi életét, akaratát. Különböző munkákat ismerünk. Kik dolgoznak a termelésben, a kereskedelemben, a közlekedésben, a szolgáltatóiparban, a közoktatásban, a tudományos és a művészeti életben? Munkájuk tudást, ügyességet, fegyelmezettséget, erőfeszítést követel. Ezért becsüljük, tiszteljük őket. Az iskolás is végez munkát: segít az iskola és az otthon rendben tartásában, részt vesz a ház körüli munkákban, a gyermekközösség együttes erejével társadalmi munkát végez.

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

Népünk jövője: a gyermek

Nemcsak a szülők és a pedagógusok, hanem az egész magyar nép nagy szeretettel és figyelemmel fordul a gyermekek felé. A patronáló üzem, a szocialista brigádok, a termelőszövetkezet dolgozói sokat tesznek az iskola növendékeiért. Mit tesz a magyar nép a gyermekekért és a fiatalokért? Anya- és gyermekvédelem, bölcsődék és óvodák; minden tanulónak a képességeihez mért legmagasabb szintű iskolázás biztosítása; napközi otthoni ellátás; diákotthoni elhelyezés; kedvezményes művelődési és üdülési lehetőségek (gyermeknyaraltatás, az egészségileg károsodott gyerekek gyógyításának és iskolázásának biztosítása). Mindezért népünk a gyermekektől és fiataloktól azt

várja, hogy igyekezettel tanuljanak, és erejükhöz mérten segítsenek a felnőtteknek a családban és a közhasznú munkában.

Itt születtem én ezen a tájon

A legtöbb gyermek szülőföldje a lakóhely vagy annak környéke. A szülőföld a gyermekkori játékok, az iskolai évek, a világgal való ismerkedés színhelye. Az egy helységben lakókat a közös élmények, törekvések, az együttes munka, a szokások és a hagyományok rendszere fűzi össze; ez köti őket életre szólóan a szülőföldhöz. A szülőföld szerves része a hazának. Minden gyermek, ifjú és felnőtt lakóhelyének képviselője, hagyományainak ápolója és gyarapítója.

Irányított egyéni munka: „Költők a szülőföldről".

Ápoljuk népi hagyományainkat!

A gyűjtőmunka eredményeinek számbavétele: történetek a nagyszülők életéről, a múltbeli élet tárgyi emlékei; népmesék, szájhagyomány; a szülőföld, a lakóhely és környéke népművészeti alkotásai. Beszámoló a tájmúzeumban látottakról.

Osztály- vagy úttörőrendezvény előkészítése: „Így éltek a régiek!"

Hazánk a dolgozó nép országa

Környezetünkben mindenütt a dolgozó nép kezének munkáját látjuk. Ez a munka nem mindig könnyű. Erőfeszítést, a természeti erőkkel, a fáradtsággal való küzdelmet, néha a kudarcok, az eredménytelenség elviselését követeli meg. A munka eredményei a dolgozókat szolgálják. A termelés eszközei a dolgozók, a nép tulajdonában vannak: „Miénk a gyár!", „Miénk a föld!" Ez teszi lehetővé a tervszerű termelést, s azt, hogy a dolgozók is beleszólhassanak a gyárak, üzemek, termelőszövetkezetek gazdálkodásába. A termelő munka minden hasznát a dolgozó nép élvezi munkabér, nyereségrészesedés, prémium, egészségügyi és szociális juttatások formájában.

Adatgyűjtés a napi sajtóból, képes újságokból, a rádió és a tv híreiből, a szülők elbeszéléséből az építőmunka eredményeiről, a dolgozók életkörülményeinek fejlődéséről. Milyen hibák akadályozzák az eredményes építőmunkát?

Barátunk, a Szovjetunió

A felszabadulásról hallottak,összefoglalása. A Szovjetunió az első szocialista ország. Tapasztalataival segít bennünket. A Szovjetunió baráti támogatását napjainkban is tapasztalhatjuk: energiát szállít (Barátság Olajvezeték, elektromos energia); iparunk és mezőgazdaságunk előnyös feltételekkel mo-

dern gépeket vásárol tőle. A metró kocsijait, berendezéseit, egyes korszerű mozdonyokat, a trolibuszokat a Szovjetunióban gyártják. Kulturális és művészeti életünket színesítik a világhírű szovjet művészek fellépései. A szovjet segítség jelentős formája a termelési tapasztalatok és tudományos eredmények átadása (pl. a nagyüzemi gazdálkodás, a növénynemesítés, az atomenergia békés felhasználása, az űrkutatás, a gyógyítás eredményei terén). A szovjet pionírok és a magyar úttörők barátsága.

Vetélkedő: „Naponta találkozunk a szovjet emberek munkájának eredményével".

Egészséges, kulturált életmód

Sok a baleset!

Az iskolában a legtöbb baleset a szünetekben történik. Balesetre vezethet, ha a tanulók a szünetekben nem hagyják el a tantermet, kihajolnak az ablakon; ha ugrálnak a padokon, fűtőtesteken. Gyakran okoz balesetet a gondatlanság: a kilocsolt víz, az eldobott gyümölcs. Veszélyes a vad kergetőzés, lökdösődés, ugrálás, a hősködés. Sok baleset történik a játszótereken is. A balesetmentes játszótéri viselkedés szabályai: a biztonsági intézkedések és szabályok megtartása a játszótereken és a hozzájuk vezető úton; az életkornak megfelelő játszótér használata; a játék- és sportszerek óvatos, rendeltetésszerű használata; a heves játékok, veszélyessé válható játékszerek mellőzése; tartózkodás a verekedéstől, a durvaságtól, az erő és ügyesség fitogtatásától. A játszóterek rendjének megtartása, a tisztaság megóvása minden gyermek kötelessége.

Egészséges környezet, egészséges ember

A tiszta, illetőleg a szennyezett levegő és víz megfigyelése. Az egészséges élet elsőrendű feltétele a tiszta levegő és a tiszta víz. A levegőszennyeződés forrásai városon és falun. A folyó- és állóvizek szennyeződésének okai. A víz és a levegő szennyeződésének az élővilágra gyakorolt káros hatása. A védekezés lehetőségei.

Mit tehetnek az osztály tanulói a tiszta, egészséges, esztétikus környezet megteremtéséért és megőrzéséért?

Az egészséges életrend

Az egészséges életrendben a tanulás, a fizikai munka és a pihenés egymást meghatározott időben váltják, s megvalósul helyes arányuk. A tanulást megfelelő időtartamú, hosszabb-rövidebb szünetekkel kell megszakítani. A szünetek nem jelentenek tétlenséget, hanem aktív pihenést: változatos tevé-

kenységet (mozgásos vagy egyéb játékot, sportot, házi munkát, olvasást vagy hobbitevékenységet). A pihenés szükséges formája az alvás. A gyermekek alvásszükséglete. Az alvás megvédi a szervezetet a kimerüléstől, pótolja az elhasznált erőket. Könnyű az elalvás és nyugodt a pihenés, ha friss levegőjű szobában, hideg lemosás és esti torna után fekszik le a gyermek.

Felkészülés a serdüléssel járó biológiai és pszichikus változásokra

A biológiai reprodukció: minden élőlény élőből lesz. A fogamzás, a megtermékenyülés, a magzat fejlődésének példái az állatvilágból. A gólyamese és más hiedelmek. A nemek közötti különbségek, a férfi és a női nemi szervek felépítése, funkciója. A nemi ösztön velünk született, de akaratlagosan szabályozható. A gyermekek ki vannak téve egyes felnőttek csábításának. Óvatosság az idegenekkel. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.)

Játék, sport, vetélkedők

A játék a gyermek legkedvesebb tevékenysége. A 10 éves kort követően a gyermekek legszívesebben mozgásos és versenyjátékokat, illetve szobai társasjátékokat játszanak. A versenyjátékok megalapozzák a gyermekek sporttevékenységét. A mozgásos játékok nagy része csapatjáték. Ezek nemcsak az egészség és a mozgásügyesség, a gyorsaság és az állóképesség fejlesztése szempontjából jelentősek, hanem erősítik a csapat szellemét, fejlesztik a küzdőképességet, a gyermekek közötti együttműködést s a szabályokhoz való alkalmazkodást is. Egyre kedveltebbek a gondolkodást, fejtörést igénylő játékok („kicsoda-micsoda", sakk). A játék, a vetélkedőkre való felkészülés, a versengés nemcsak a bennük résztvevő gyermekeket, hanem az értük szurkoló társakat, közösségeket is összekapcsolja.

Verseny: „Új játékot tudok!"

Szabadidő a családban

A gyermek szabadidejének jelentős részét szüleivel, testvéreivel tölti. A családi élet élményekben gazdag órái ezek, mivel változatos, a gyermekeket érdeklő, kellemes tevékenységre adnak lehetőséget. A mindennapi élet eseményeiről, a család terveiről, a tv-ben látottakról folytatott beszélgetések, az együttes játékok, a séták és kirándulások, a színház- és mozilátogatások nemcsak közelebb hozzák a szülőket és gyerekeket egymáshoz, hanem érdekes, új ismeretekkel is gazdagítják a fiatalokat, felüdítik a szülőket.

A könyv tanít és szórakoztat

A folyékonyan, értelmesen olvasó, egyre több dolog iránt érdeklődő gyermek tudás- és szórakozási vágya növekszik. A könyv ismeretet nyújt és szóra-

koztat. Az 5. osztályosok olvasmányai. Felnőtt olvasóknak szánt, a gyermekek részére átdolgozott szépirodalmi művek (pl. Tamás bátya kunyhója). Ifjúsági irodalmi művek: a gyermekek, a serdülők, az úttörők életével, problémáival foglalkozó könyvek; kaland- és történelmi regények, híres emberek életéről szóló könyvek. Az ismeretterjesztő művek sokoldalúan gyarapítják a gyermekek tudását. Osztály- és napközi könyvtár, gyermek- és ifjúsági könyvtárak és használatuk. A könyvtári könyv köztulajdon. Minden könyvtárhasználó igénybe veheti, de köteles vigyázni rá.

Beszámolók: „Az én könyveim".

Újságaink

A gyermek- és ifjúsági irodalom mellett a gyermek- és ifjúsági lapok is szolgálják az egyre növekvő érdeklődés, olvasási kedv kielégítését. Az ifjúsági és úttörősajtó termékei közül az úttörőkorosztály részére írják a Pajtás c. képes hetilapot. A Pajtás tartalma, rovatai. Vannak, akik a kisebbek részére kiadott Kisdobos és a nagyobbak részére készülő Őrsvezető c. lapot is szívesen olvassák. Sokan keresik a szórakoztató Füles c. újságot. A gyermek- és ifjúsági lapok felkészítenek a felnőttek részére kiadott újságok, folyóiratok olvasására.

Faliújság összeállítása a Pajtás érdekes cikkeiből, „sajtószemle" készítése a legújabban megjelent Pajtás tartalmáról.

Ki mit gyűjt?

Szinte minden 10–11 éves tanuló gyűjt valamit. Sokan jelentős erőfeszítéseket tesznek, hogy gyűjteményüket újabb darabokkal gyarapítsák. A gyűjtés a szabadidő-felhasználás értékes módja. A gyűjtött tárgyak különböző szempontok szerinti elrendezése, tervszerű gyarapítása, mások gyűjtött anyagával való összehasonlítása bővíti az ismereteket, fejleszti a rendszerezés képességét, a szépérzéket. A gyűjtemények értékét maga a gyűjtés és az elrendezés, a szívesen végzett foglalkozás öröme adja.

Gyűjtemények bemutatása, kiállítás rendezése őrsi vagy rajkeretben (esetleg párhuzamos osztályokból alakult rajok együttesében).

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	16
aktuális témák	8

6. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

A közösség céljai a tanévre

Az elmúlt tanév közösségi életének értékelése. A következő tanév fő feladata a közösség és a társas kapcsolatok erősítése. Az ehhez szükséges feltételek, tennivalók az osztályban az egyes gyerekek kapcsolataiban. Az összetartozást, egymás segítését, a gyermekek pajtási-baráti együttlétét gátló mozzanatok számbavétele, kiküszöbölésük lehetőségei. A közösség iskolán belüli kapcsolatainak erősítése, néhány iskolán kívüli kapcsolat szorosabbra fűzése. A közösségi célok elérésének időszakonkénti értékelése.

A tartalmas közösségi életért

A közösség tevékenységi rendszerének eddig kialakult hagyományai. A sokirányú tevékenység továbbfejlesztésének lehetőségei. Az egyes tevékenységfajták – tanulás, játék, társadalmi, mozgalmi munka, kulturális és esztétikai jellegű tevékenység – arányának elemzése. Mely tevékenységfajtáknak kell nagyobb teret kapniuk a gyermekek igényeinek, fejlődésének, az iskola és a csapat előtt álló feladatoknak megfelelően? A tervek szervezettebb megoldása a munkamegosztást követeli. Egyre több gyermek aktív bekapcsolódására van szükség a közös tevékenység valamennyi mozzanatába: a tervezésbe, szervezésbe, végrehajtásba, ellenőrzésbe és értékelésbe. A tevékenység fejlesztésének és értékelésének alkalmai a tanév folyamán.

A tisztségviselők és a többi gyermek

Évfolyamról évfolyamra növekszik az önkormányzat szerepe: egyre több joguk van a gyermekeknek közösségi életük irányításában. Az önkormányzat eredményes működése feltételezi a tisztségviselők és társaik jó kapcsolatát. Lehetőleg mindenkinek meg kell tanulnia a vezetést is és az alárendeltségi helyzetet is. Ezért helyes, ha az önkormányzati szervek újraválasztásakor a tisztséget betöltők csoportjába időről időre új tagok kerülnek. A tisztségviselők tekintélye egyéniségüktől, jó munkájuktól és társaik hozzájuk való viszonyától függ. Kapcsolatukat gátolja, ha a tisztségviselő parancsolgat, fennhéjázó, lenézi társait, velük sértően bánik. A tisztségviselőt segíti, ha tanácsait a társai elfogadják, hibáira figyelmeztetik.

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

Az önkormányzati vezetők

Az önkormányzati vezetők valamennyi (őrsi, raj- és csapat-) szinten a közösség képviselői. Kötelességük, hogy a gyermekek véleményét, kéréseit, javaslatait továbbítsák a magasabb szintű önkormányzati szerveknek. Feladatuk, hogy tájékoztassák társaikat a magasabb szervben történtekről: a tervekről; a rajt, az őrsöt érintő véleményekről, határozatokról. A vezetői hatáskör nemcsak jogokat jelent, hanem fontos kötelességek vállalását is.

Az osztály, a raj közössége

Az osztály-, a rajközösség azonos életkorú gyermekek tanulásának, nevelésének, szabadidős tevékenységének szintere. A rajközösség az önkormányzat alapegysége: hatást gyakorol az egyénre, és beilleszkedik a csapat és a társadalom közösségébe. Az osztály feladata, hogy törődjön minden egyes tagjával (tanulásával, sikereivel, kudarcaival, fejlődésével), s hogy tartsa szem előtt az iskola valamennyi tanulójának az érdekeit. Ebben a közösségben sokféle személyes kapcsolat jön létre a gyerekek között: egy rajba, őrsbe, napközis csoportba, szakkörbe, valamely baráti csoportba tartoznak. A közösségben vannak pozitív és negatív jellegű kapcsolatok: egyes tanulók inkább rokonszenveznek egymással, mások kevésbé. Ennek ellenére a legfontosabb kérdésekben egységes álláspontot, közvéleményt kell kialakítani és képviselni.

A gyermekkollektíva szerkezete

A raj a gyermekek mindennapos érintkezésének szintere, az önkormányzat alapegysége. A raj vezetőségének képviselője van a legmagasabb szintű önkormányzati szervben, az úttörőtanácsban. Ezen a módon biztosítható a raj érdekeinek összeegyeztetése az egész csapat érdekeivel. (Az ezzel kapcsolatban felmerülő gyakorlati problémák.) Ahogyan bővül a közösség tevékenysége, kiegészítő önkormányzati szervek is létrejönnek meghatározott munkák elvégzésére (pl. a napközi otthon, a szakkörök önkormányzatai és az ügyeletes brigádok.) Ezekben is találunk választott és megbízott tisztségviselőket. E közösségeknek működési területe korlátozott, tevékenységüket a raj és a csapat önkormányzati szervei figyelemmel kísérik.

A közösség rétegződése

A közösségben különféle rétegeket találunk. Kialakulhatnak csoportok nemek szerint, aszerint, hogy milyen tevékenyen vesznek részt az egyes gyermekek a közösség életében (működő aktíva, tartalékaktíva, passzíva, a közösséggel szembefordulók), tanulmányi és népszerűségi helyzetük szerint, és

megtaláljuk a baráti csoportosulásokat is. Az egész közösség és az egyén fejlődése szempontjából figyelemmel kell kísérni a rétegek és csoportok mozgását, elő kell segíteni a belső viszonyok kedvező irányú alakulását.

Fiúk és lányok barátsága

Az osztályban, a lakóterületen, az úttörőéletben sok pajtási, baráti kapcsolat létesül. Fiúk és lányok között is lehet jó baráti kapcsolat. Az együttes tevékenység tartalma. A fiúk és lányok érintkezésének szabályai, értelmes formaságai (az osztályban, vendégségben, klubdélutánon, a kulturálódás és a szórakozás különböző színhelyein). Bemutatkozás. A helyes viselkedés, beszéd fiúk és lányok között, udvariasság a lányok iránt. Felelősségérzet a fiúk és lányok barátságában: egymás gondjainak meghallgatása, segítségnyújtás; egymás titkainak megőrzése; tapintat, egyenrangúság.

Igazmondás és hazugság

Az igazmondás az egymás iránti bizalom alapja. Az igazság elmondása gyakran nagy tapintatot, esetenként bátorságot követel. Az igazság kimondása előreviszi a közösség ügyét. Őszinte légkörében érzi magát biztonságban az egyén, csak ez esetben képes tájékozódni, állást foglalni környezetében. A teljes igazság ki nem mondása csak akkor nem hazugság, ha azzal mások indokolt érzékenységét kíméljük. Aki hazudik, az tudatosan mond valótlant, és ezzel megtéveszt másokat. Mi a különbség az enyhébb és súlyosabb hazugság között, az esetenként hazudó és a hazudozó gyermek között? Az iskolai életben előforduló leggyakoribb hazugságok okai (félelem, szégyenkezés, hiúság, hencegés, nagyzolás, helytelenül értelmezett tapintat). A nevelőt és a szülőt megtévesztő hazugság a gyermeknek is kárára lehet.

„A hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát" és a „Mondj igazat, betörik a fejed" közmondások értelmezése.

Helyem az osztályban

Segíti az önismeretet, ha egy gyermek tudatában van az osztályban kialakult helyzetének. Tudja, hogy az adott pillanatban hol van a helye a tanulmányi, népszerűségi rangsorban, a tisztségviselők között, a közösségi aktivitás jellemző rétegeiben. A társak véleménye az egyénről irányt mutathat az önnevelésre.

Beszélgetés: Milyennek látnak társaim?

A család a legkisebb közösség

Közösségekből álló társadalmunk lekgisebb kollektívája a kiscsalád. A családi kapcsolat az egyenrangú férfi és nő kölcsönös szerelme, megbecsü-

lése alapján jön létre. A család gondoskodik a gyermekekről. A kiscsalád és a rokonság, a nemzedékek érintkezése a családban (az öregek és a fiatalok helyzete). A csonka családban élő gyermekek problémái. A családban tanul meg a gyermek beilleszkedni a közösségbe, egymásra utaltan, egymást segítve élni. A szocialista család nyitott: kapcsolat a szülői munkaközösséggel; a nevelők és a fiatalok közösségével; a szülők munkahelyi kollektívájával. Az elzárkózó család. A család a társadalomban többféle feladatot vállal (példák).

Tanulás és munka

A gazdaságos tanulás

Az eredményes tanulás feltétele a gazdaságos tanulás. A tanuló már a tanórán értse meg a legfontosabb összefüggéseket (ha valamit nem ért, időben kérdezze meg a szaktanártól); mindig pihenten fogjon a tanuláshoz; csak jól megértett ismeretet tanuljon meg (a magolás a bevésés leggazdaságtalanabb módja); a nehezebb anyagot másodikként, harmadikként illeszsze az egyéni tanulás menetébe; ha egy tananyagrészlet különösen nehéz, mindjárt a feldolgozás napján foglalkozzék vele (ismételten térjen rá vissza másnap reggel, friss fejjel); rendszeres tanulás nélkül gazdaságtalan a tanulmányi munka; az időben ésszerűen elosztott ismétlés (kezdetben rövidebb, majd hosszabb időközökben) a „tudás anyja".

Ki miért tanul?

A gyermekek tanulási indítékai nagyon különbözőek. A tanulási motívumok számbavétele, a kötelességtudás; a tantárgy iránti érdeklődés; a jövendő foglalkozás perspektívája; a szülők, tanárok iránti szeretet; a megszokás; félelem a büntetéstől; a hiúság, a siker élménye; a kilátásba helyezett jutalom; a tanulás öröme. Az említett motívumok nem egyenlő erkölcsi értékűek (bár mindegyik vezethet jó tanulmányi eredményre).

Az egyéni tanulmányi munka hibái

Sok növendék tanul ugyan, de olyan hibákat követ el, hogy az eredmény nem áll arányban a befektetett energiával. Az egyéni tanulás leggyakoribb hibái: figyelmetlenség; rendszertelenség és tervszerűtlenség; rossz időbeosztás; mechanikus tanulás; fegyelmezetlenség a tanórán és az egyéni tanulás idején; a kitartás, az akarat, a tanulási kedv és az érdeklődés hiánya.

A tanulmányi munka elemzése a tipikus hibák feltárása és leküzdése érdekében.

Amit a pályaválasztó tanulónak tudnia kell! (I.)

Közeledik a pályaválasztás időpontja. A pályaválasztónak ismernie kell a szakmákat, foglalkozásokat. A népgazdaság különböző ágazataiban számos pálya, hivatás várja a fiatalokat. Akik szakmunkástanulónak készülnek, közel 200 szakma között választhatnak. A középiskolák sokféle foglalkozásra készítenek elő. A felsőfokú végzettség fajtái, felsőfokú végzettséget igénylő pályák. A pályaválasztónak ismernie kell az egyes szakmák, foglalkozások munkakörülményeit, folyamatát, a pályakövetelményeket, az elhelyezkedés lehetőségeit, a szakma, a foglalkozás fejlődési perspektíváját, anyagi és társadalmi megbecsültségét, a szakmára, foglalkozásra képesítő oktatási intézményeket.

Miért szeretném ezt a pályát választani?

Amit a pályaválasztó tanulónak tudnia kell! (II.)

A szakmák, foglalkozások ismeretében az iskolát és pályát választónak önmagáról is sok mindent kell tudnia. Tisztázza, hogy mi érdekli a legjobban, milyen foglalkozást űzne szívesen; tájékozódjék az érdeklődésének megfelelő pályacsoportokról. Tudjon meg minél többet a pályakövetelményekről; vizsgálja meg, hogy képes-e azoknak megfelelni, elsajátítani a szükséges ismereteket és készségeket; megfelelnek-e neki a munkakörülmények, a kiszemelt pályán foglalkoztatottak életmódja.

Megfelelnék-e az engem vonzó pályán?

A munka hősei

A haza ma nem harci tetteket, életáldozatot követel, hanem a mindennapok hazafiságát. Nem könnyű helytállni a hétköznapi munkában. A munka hősei tervszerű, rendszeres, pontos munkát végeznek: helytállásuktól sok ember jóléte, biztonsága, élete függ. A legnehezebb munkát vállalók hősiessége: küzdelem a természet erőivel, a forróság, a hideg tűrése, az idénymunkák fáradalmainak elviselése. Új eljárások, utak keresése az üzemben, a tudományban, a technikában. A mindennapi munka és a társadalmi rend, a biztonság, a határok védelme néha emberéletet is követel. A rendőrség, katonaság, munkásőrség tagjainak szolgálata.

Találkozás kiváló dolgozókkal, katonákkal, rendőrökkel, munkásőrökkel.

Az ember munkájával alakítja és védi környezetét

Az ember megismeri a természet és a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit. E törvények ismeretében munkájával egyre kedvezőbbre alakítja környezetét. Az ember saját szolgálatába állítja a természet erőit (a vizet,

a szelet, a Föld energiáit és ásványi kincseit). Munkája révén egyre inkább környezetének urává válik. A tudósok, mérnökök, technikusok, tervezők, fizikai munkások szerepe ebben a folyamatban. Társadalmunk sokat tesz a természet védelméért. Az iskolások tevékenysége szűkebb környezetük védelméért: az otthon, az iskola, az utcák és a terek tisztaságának, jó levegőjének megőrzése. Viselkedés kiránduláson, túrán: a zajongás kerülése, az erdő és a mező tisztaságának megőrzése, az állatok védelme.

Társadalmi munka a környezet védelmében.

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

Költők a hazáról, a népről

A költők fejezik ki a legszebben és legteljesebben, hogy mit érzünk a haza, a nép iránt. Tanult költemények és egyéni olvasásra kijelölt versek olyan részleteinek kikeresése, felolvasása, elszavalása, amelyekben legnagyobb költőink vallanak a néphez fűződő érzelmeikről.

Ugyanilyen irányú gyűjtőmunka megindítása.

Lakóhelyünk, megyénk történetéből

Lakóhelyünk, megyénk híres szülöttei. Történetek iskolázásukról, tetteikről, életük egyes eseményeiről. Mit adtak a hazának? Emléktáblák, emlékházak. A szülőföld a történelem folyamán nevezetes események színhelye volt. A függetlenségi harcok, a forradalmi küzdelmek, a kommunista mártírok szenvedéseinek emlékhelyei, a felszabadulásért vívott harcok színterei és eseményei.

Rajzok készítése, képek gyűjtése az emlékhelyekről; megemlékezés a faliújságon nevezetes évfordulókról. Beszélgetés, találkozás nagy napok élő tanúival.

Védjük a nép vagyonát!

Hazánk minden gazdagsága a nép jólétét szolgálja. Ezért nagy gonddal védjük természeti erőforrásainkat, fokozzuk a föld termőerejét, karbantartjuk a gépeket, berendezéseket. A rendész és tűzvédelmi felelős, a mezőőr, az árvízvédelmi készültség munkája. A nép vagyonának védelme minden felnőtt és gyermek kötelessége. A tanulók óvják az iskola épületét, berendezését és felszerelését; a játszótereket, parkokat; a gyerekek által is látogatott közművelődési intézmények felszerelését. A hasznos anyag- és hulladékgyűjtés-

sel, a gyógynövénygyűjtéssel is a nép vagyonát védjük, gyarapítjuk. A köztulajdont károsítja a pazarlás, rongálás, gondatlanság, nemtörődömség.

Nyomkeresés: Tapasztaltál-e rongálást lakóhelyeden?

Milyen kárt okoztak a rongálók?

Védjük hazánk természeti szépségeit!

Szép hazai természetünk védelmét szolgálják a nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek. A természet védelmét hazánkban törvény szabályozza. A természetvédelemben figyelembe vesszük a táj múltbeli képét, az ott élő nép életmódjának hagyományait, kulturális örökségét.

Békét akarunk!

A béke és a háború erőinek küzdelme (újságcikkek, hírek a háborús feszültségekről és az ezek békés megoldására irányuló erőfeszítésekről). A béke erői: a Szovjetunió, a szocialista országok, a világ dolgozói és a haladás hívei. Miért akarunk békét? A békés egymás mellett élés politikája. A Szovjetunió küzd a leszerelésért, a békés gazdasági verseny híve. A Békevilágtanács munkája. Adatok, tények fejlődéséről. Továbbfejlődésünk fontos feltétele a béke megőrzése. Az Országos Béketanács tevékenysége.

Faliújság: „A béke erői legyőzik a háborút".

Egészséges, kulturált életmód

Idénybalesetek

A különböző évszakokban sajátos baleseti veszélyek jelentkeznek. Ősszel és télen a csapadékos, havas időben a csúszkálás, a szánkózás, a meg nem felelő jégpályán való korcsolyázás, a közvilágítás hiányosságai és a helytelen fűtési eljárások vezetnek balesetekre. Az őszi és tavaszi idénybalesetek főként a kirándulásokhoz fűződnek (fára, sziklára mászás; barlangokba való behatolás; a köves, csúszós utak veszélyei). Helységenként jellemzően alakulnak a nyári szünidőben az idénybalesetek. A fürdés, a csónakázás vízi balesetekkel járhat. Az égető napon való huzamos tartózkodás napszúrást s a bőrön égési sebeket okozhat. A túrázás biztonsági követelményeinek, a tűzrendészeti szabályoknak be nem tartása szintén balesetveszélyes.

Előzékenység a közúti közlekedésben

A közúti gyalogos közlekedésre és a járművek utasaira vonatkozó legfontosabb közlekedési ismeretek áttekintése. A balesetmentes közlekedést nagymértékben segíti a közlekedők előzékeny, fegyelmezett és udvarias magatar-

tása. A fegyelmezettség a közúti közlekedésben a sietség, a meggondolatlanság és könnyelműség leküzdését követeli. (Példák a fegyelmezetlenség okozta balesetekre.) Az udvariasság azt jelenti, hogy tekintettel vagyunk a többi gyalogos, a járművezetők és az utastársak helyzetére, korára; segítünk az idősebbeknek és a kisebbeknek. Az előzékenység és a türelem még akkor is kötelező a közlekedés során, ha a szabályok szerint miénk lenne az elsőbbség.

A serdülők biológiai és higiéniai problémái

A serdülés biológiai okai (a hormonháztartás átszerveződése) és az ezzel járó testi változások a lányoknál és a fiúknál. A nemi vágyak felébredése. A nemi vágy és a szerelem kapcsolata. A nemi kapcsolat ebben a korban mind az egészség, mind a személyiségfejlődés szempontjából káros. A fogamzás művi abortuszhoz vezethet, ami a későbbi gyermekek egészségét is károsan befolyásolhatja. A lányok nemi higiéniája, a menstruációval kapcsolatos egészségügyi tennivalók. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.)

Gazdálkodás a szabadidővel

A tanulás, valamint az alvás idején kívül fennmaradó órák jelentik a gyermek szabadidejét. A szabadidő egy részét leköti a tisztálkodás, a közlekedés, az étkezés, a házimunka, a mozgalmi tevékenység és esetleg a különóra. Ami ezen túl fennmarad, azzal a gyermek gazdálkodhat. Helyes, ha idejét úgy osztja be, hogy viszonylag hosszabb szakaszok maradjanak szabad felhasználásra. A szabadidő akkor válik az egyén hasznára, ha azt változatos tevékenységgel tölti el. Kapjon helyet benne a játék, a mozgás a szabad levegőn, a művelődés, a művészi jellegű foglalatosság, az együttlét a társakkal és a hobbitevékenység. A napközi otthon tekintetbe veszi a gyermekek igényeit a szabadidő-tevékenység kialakításában. A serdülő éljen a közművelődési intézmények által nyújtott egyéni és társas szabadidő-tevékenység lehetőségeivel.

A sport a serdülő életében

A rendszeres sportolás a serdülő egészséges testi-szellemi fejlődésének feltétele. Az egész test harmonikus fejlesztését szolgáló sportok (torna, úszás, atlétika, turisztika). A sport nemcsak az erőt és a testi képességeket, hanem az erkölcsi-akarati tulajdonságokat is fejleszti (küzdőképesség, kitartás, kollektivitás). Az általános iskolások sportolásának szervezett formái, lehetőségei. Példa lehet a tanulók számára a sportolók rendszeressége az edzésben, kitartása a küzdelemben, fegyelmezettsége a vereség elviselése-

ben, becsületessége a szabályok megtartásában. Követendő a sportolók humanizmusa: a bajtársias együttműködés a csapatjátékokban; az ellenfél megbecsülése; a gyengébbek, ügyetlenebbek buzdítása. A balesetmentes sportolás az edzők útmutatásainak fegyelmezett követését kívánja meg.

Társakkal a szabadidőben

A serdülő együttléte társaival,barátaival a családi otthonban. A meghívás módja. A vendégség időpontja, időtartama: korai órákban való kezdés, 21 órakor befejezés. A vendégvárás kultúrája: a lakás kisebb átrendezése, díszítése, világítása; a vendégváró asztal ízléses, modern terítése, a tálalás kultúrája (az étel és üdítők egyszerű, praktikus, ízléses, könnyen hozzáférhető elrendezése). A vendégek fogadása, bemutatása néhány szóval a társaságnak, egymásnak. Az együttlét tartalmasságának, a jó hangulatnak a biztosítása (beszédtémák, magnó, hanglemezek; tánc és beszélgetés váltakozása stb.).

Beszélgetés: Hogyan láttam vendégül az őrs tagjait?

Az olvasás, a könyv szeretete

A tervszerű olvasás: válogatás a könyvek között, az olvasottak lényegének rögzítése, olvasónapló vezetése. Saját könyvtár célszerű összeállítása: tájékozódás a megjelenő könyvekről, beszerzési terv (vásárlási sorrend) összeállítása. Az egyéni könyvtár berendezése (rendezési szempontok: országok és azon belül szerzők szerint; szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek; műfajok szerint). Könyvtár-leltár készítése. Feljegyzés a kölcsönadott könyvekről.

Ismerkedés a Könyvvilág c. lappal.

A tömegkommunikáció és a szabadidő

A rádió és a tv mint a világról való informálódás, a művelődés és a szórakozás eszköze. Az aktív rádiózás és televíziózás jellemzői. Felkészülés az adások hallgatására, nézésére; tevékenység a hallottak, látottak nyomán. A vetélkedőkön, versengéseken, nyelvi játékokon, ismeretterjesztő előadásokon hallottak kiegészítése olvasással, a lexikonokban való búvárkodással, kísérletezéssel.

Ügyes kezek

A kézügyesség fontos az iskolában, a családban, a munkahelyen, az élet minden területén. A kézügyesítő szabadidő-töltés leggyakoribb formái. A varrás és kézimunkázás lehet játék (pl. babaruhavarrás, jelmezkészítés) és

hasznos időtöltés (pl. a ruházat rendben tartása, a lakás díszítése, ajándékkészítés). A technikában tanultak gyakorlati alkalmazása is szolgálhatja a jó, színes játékot (pl. működő modellek összeállítása) és az otthon felszerelésének megóvását, a lakás díszítését (pl. szakadt könyvek javítása ragasztással, mindennapi használati tárgyak készítése fémlemezek és huzalok megmunkálásával). A varráshoz, barkácsoláshoz szükséges felszerelés karbantartása, elhelyezése a lakásban. Varrás, barkácsolás és az otthon rendje, tisztasága.

Bemutató: „Ügyes kezek".

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	16
aktuális témák	8

7. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

A közösség céljai a tanévre

Az elmúlt tanév közösségi életének értékelése. A jelen tanév perspektívái: továbbra is cél az osztályközösség erősítése, az összetartásnak, a közvélemény egységének munkálása; nagyobb gondot kell fordítani az egyes gyermekek személyiségének helyes irányú formálására. Részvétel a tágabb közösségek munkájában: közreműködés a csapat, a szakkörök vezető szervének önkormányzatában, a rövidebb időre szóló iskolai szintű megbízatásokat ellátó csoportokban. Az osztályközösség külső kapcsolatainak bővítése, a meglevők tartalmi gazdagítása. A közösségi célok elérésének időszakonkénti értékelése.

Együttműködés a közös tevékenységben

A kollektíva életében, a gyermekek tevékenységének valamennyi fajtájában és formájában meg kell valósulnia az együttműködésnek. A kooperáció az egyén értékes tulajdonságainak kialakulására és megnyilvánulására ad alkalmat. Megköveteli az igazságosság érvényesítését a munkamegosztásban, a kötelességek vállalásában és az egyén jogainak biztosítását hozzáértése alapján. Igényli a becsületességet. Azt, hogy mindenki vállalja felelősen saját feladatai teljesítését, illetőleg elmulasztása következményeit. Az együttműködés önzetlenséget is kíván: szükség van egymás segítésére, a sikerek megosztására, egyéni lemondásra.

Az önkormányzat működése

Mivel a gyermekek életét az önkormányzat szervezi, vezeti, működésének időszakonkénti értékelése a közösség fórumán jog és kötelesség. Az értékelés szempontjai: Milyen mértékben vonja be az önkormányzat a kollektíva valamennyi tagját a munkába? Megfelelően történik-e a fontos ügyek megvitatása és eldöntése, a vezetők és tisztségviselők megválasztása (visszahívása), a közös tevékenység szervezése, a végrehajtás ellenőrzése, a beszámoltatás? Ellátja-e a raj-önkormányzat vezető szerve szélesedő jogkörének

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

megfelelően feladatait: az egész közösség vezetését, az őrsök munkájának irányítását és egybehangolását? Kielégítően képviseli-e a rajt a legmagasabb szintű önkormányzati szervben, s érvényesíti-e a rajban a csapat érdekeit? Ápolja-e a raj külső kapcsolatait?

Közösségi-közéleti aktivitás

Az ember társas lény: embertársak között, hatásukra és velük együttműködve válik teljes emberré. A közösségi tevékenység, a részvétel a kollektíva életében formálja az egyént. A közösségi-közéleti aktivitás emelkedő szintjei: érdeklődés, részvétel a végrehajtásban, az ellenőrzésben, az értékelésben, a szervezésben, a tervezésben. A közösségi aktivitás formái: állásfoglalás a közösség életével kapcsolatos beszélgetések, viták alkalmával; érdeklődés egyes csoportok, egyes gyermekek életének fontosabb eseményei iránt; feladatok vállalása a kollektíva és az egyének érdekében; a közösség méltó képviselete magasabb önkormányzati szervben, jelentősebb megmozdulásokon, ünnepélyeken, az iskolán kívül. Érdeklődés a helység élete, a lakosságot érintő jelentősebb helyi kezdeményezések, munkálatok iránt; tevékeny részvétel társadalmi munkában. Az úttörősajtó olvasása, az Úttörőparlament munkájának figyelemmel kísérése. Tájékozódás a fontosabb bel- és külpolitikai eseményekről.

Igaz barátok az osztályban

A serdülők baráti kapcsolata kölcsönös rokonszenven és megértésen alapuló szoros érzelmi kapcsolat. A barátságot erősíti a közös érdeklődés, a segítőkészség és a részvétel egymás mindennapi problémáinak tisztázásában és megoldásában; a sokféle kellemes, együttes tevékenység élménye. A barátok azonban nemcsak védelmezői, hanem bírálói is egymásnak. Elfogultság és tárgyilagosság a barátságban. A serdülő keresi az igazi barátot, nem váltogatja azt komoly ok nélkül; kitart mellette jóban, rosszban egyaránt. Az őszinteség és a titoktartás kötelező, a pletyka megengedhetetlen a barátságban. Az igaz barátok nem zárkóznak el a közösségtől. Az egymás iránti és a kollektíva iránti társadalmi felelősség egyaránt él bennük. A klikk szembefordul a közösség egészével, tagjai nem igazi barátok, mivel csupán saját érdekeiket tartják szem előtt.

Tisztelet az ember iránt

A tisztelet a felnőttek és a fiatalok személyes értékeinek, munkájának, társadalmi kötelességteljesítésének elismerése; meggyőződésének, igényeinek, tevékenységének figyelembevétele. A tisztelet tettekben, igazságos és előzékeny (udvarias, figyelmes) magatartásban nyilvánul meg. – Tisztelet a csa-

ládban: a szülők, nagyszülők élettapasztalatának, munkájának, a gyermekekért való önzetlen fáradozásának elismerése, tanácsaik megfogadása; a szülők jogainak, az öregek fáradtságának, a kisebb testvérek tapasztalatlanságának figyelembevétele; előzékenység a magatartásban; tapintat az érintkezésben, udvarias beszédmód, az ellenvélemény megfelelő módon való kifejezése. – Tisztelet az iskolában: a tanárok nevelő munkájának elismerése és segítése tanulói aktivitással; előzékenység: az udvariassági formákat megtartó érintkezés, tartózkodás a hízelgéstől és a bizalmaskodástól, az ellenvélemény nyers kifejezésétől. – Tisztelet a társak iránt: mások teljesítményeinek, jogainak elismerése; mindenki iránt a képességeinek megfelelő követelmény támasztása; előzékenység az érintkezésben: az együttes játék, a nyugodt tanulás, a kulturált szórakozás elősegítése, tekintet mások igényeire, gyakorlatlanságból fakadó hibáira.

Vitákban formálódik a közvélemény

A gyermekek tetteinek, az osztályban és az iskolában történteknek, az ország és világ eseményeinek helyes megítélésében segítenek a közösségi viták. A vitában mindenki vegyen részt! Ne gátolja a félelem a tévedéstől, az ellentétes véleménytől, a többiek rokonszenvének elvesztésétől. Nemcsak az egyéni álláspont kifejezéséhez, megvédéséhez kell bátorság, hanem megváltoztatásához is. A jó vita jellemzői: fontos kérdésekről folyik; a részvevők őszinték, meghallgatják egymást; a tények ismeretében rokonszenvtől, előítéletektől mentesen ítélnek; mérlegelik a várható következményeket. Egy-egy közösségben lehetnek pozitív és negatív hatású hangadók. A közös ügyek nyílt vitában való megtárgyalása alakítja a helyes közvéleményt. Egyöntetűsége a jó közösség jellemzője, segíti az együttes cselekvést.

Önértékelés: Milyen vitapartner vagyok én?

Bírálat – önbírálat

Felelősek vagyunk egymásért. A társ segítése baráti bírálattal és értékeléssel kötelesség. A jó bírálat igazságos: kiterjed a személyiség egészére, a jó és rossz tulajdonságokra, az eredményekre és kudarcokra, figyelembe veszi a fejlődést, annak gátló tényezőit; tárgyilagos, elfogultságtól mentes. Szerepe: informálja az egyént társai véleményéről, a róla kialakított képről; kifejezi a közösségnek iránta támasztott elvárásait; finomítja a közösség normarendszerét. A bírálat lehet egy tulajdonságra kiterjedő vagy átfogó; felületes vagy alapos; kíméletlen vagy tapintatos; előrelendítő vagy ledorongoló. Eredménye: az egyén szembenéz önmagával (önbírálatot gyakorol); legyőzve hiúságát, szégyenét, az ellenszegülés vágyát, mérlegeli a kritikát; elfogadja, illetve elutasítja a bírálatban elhangzottakat: módosít viselkedésén. A kollektíva feladata: az egyén segítése viselkedésének megváltoztatásában.

Milyen szeretnék lenni?

A felnőttek a serdülőket saját elképzeléseiknek, a fiatalok holnapjának igényei szerint igyekeznek formálni. Hatnak a kamaszokra kortársaik, az érettebb fiatalok és a környezetből, az irodalomból, a történelemből megismert példák. A serdülőkre jellemző a példakép keresése; a hozzá való hasonulás vágya. A példa követése nem a külsődleges vonások utánzását, hanem az értékes tulajdonságok, jellemvonások önnevelés útján való átvételét jelenti.

Vita: Milyen a korszerű fiatal?

A szocialista család

A kölcsönös szerelmen, a szabad és felelős választáson alapuló házasság. A férfi és a nő, a férj és a feleség egyenlő jogúak a családban. Általában kettős hivatást teljesítenek: helytállnak a munkában és a családi kötelességek vállalásában. A gyermekeknek is vannak jogaik a családban. A család társadalmi szerepe: gyermeket hoz világra és nevel; gazdálkodik a családi jövedelemmel; munkamegosztásban végzi a házi, a család életében szükségessé váló munkákat; biztosítja a családtagok gazdag érzelmi életét, pihenését, erőik regenerálódását, személyiségük fejlődését; fokozza biztonságérzetüket. A szocialista család nyitott: részt vesz a társadalom életében. A társadalom támogatja, védi, a családot. A rossz családi élet árt a gyermekeknek, a társadalmi környezetnek.

Gyűjtőmunka: Így éltek régen a családban! Tervező munka: Így élünk majd az én családomban!

A család gyermeket nevel

A család fenntartja a társadalom biológiai folytonosságát; vállalja a gyermekek gondozását, nevelését. A családtervezés. A leendő szülők megtervezik, hogy hány gyermeket (az ideális a három lenne) szeretnének és tudnak felelősen vállalni s milyen időpontban. A gyermekvárásnak, a gyermek születésének, az anyává válásnak szépségei, felelőssége és gondjai vannak. Az anya-gyermek kapcsolat életre szóló jelentősége. Az anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi intézkedések. A család gyermeknevelő szerepe: kialakítja a gyerek életrendjét, életmódját; megtanítja, hogyan kell a közösségben, társadalomban élni; segíti az ismerkedést a világgal; a kapcsolatteremtést a gyermekekkel, a felnőttekkel; a család az érzelmek iskolája, támasz az önállóvá, a felnőtté válás útján. Az anyák különleges megbecsülése, a szülők tisztelete gyermeki kötelesség.

Tájékozódó munka: Népesedési helyzetünk. A sokgyermekes családok állami támogatása.

Tanulás és munka

Önállóság a tanulásban

A hetedik osztályban az eredményes tanulás feltétele a növekvő önállóság a tanulmányi munkában. Az önállóság fejlődő tulajdonság. A növendékek önállóságának feltétele a tanári irányítás és a tanulói erőfeszítés. Az önállóság megnyilvánul a tanulásra fordított idő beosztásában, az egyes tantárgyakra fordított energiamennyiség meghatározásában; a kiegészítő megfigyelések végzésében; tények, adatok, irodalmi utalások gyűjtésében; a meghatározások, szabályok, törvények saját szavakkal történő megfogalmazásában; különböző szempontú csoportosítások, felosztások, rendszerezések, táblázatok készítésében; a szóbeli lecke vázlatának elkészítésében; a tanultak gyakorlati alkalmazásában; a feladatok és problémák önálló megoldásában; a segédeszközök szakszerű használatában, az önellenőrzésben.

Tanulom, mert érdekel

Az érdeklődés erős tanulásra ösztönző motívum. Az érdeklődés lehet technikai, tudományos, irodalmi, művészeti, társadalmi, pedagógiai, irányulhat a manuális-gyakorlati tevékenységre, a kereskedelemre és ügyintézésre, a természetre és a sportra. Az érdeklődés fejleszthető. Át lehet irányítani más tárgyakra. Az egyes foglalkozások többirányú érdeklődést követelnek. Azokat a tantárgyakat is tanulni kell, amelyek iránt kevésbé érdeklődünk.

Feladat: Milyen irányú és hányféle érdeklődést követel választott pályám?

Az értelmes tanulás

Figyelem nélkül nincs tanulás. A legfontosabb ismeretekre emlékezni kell. Az emlékezőtehetség fejleszthető. A verseket, egyes szabályokat szó szerint kell megtanulni. Ez a gépies, mechanikus emlékezetet fejleszti. A lényeget kiválasztó tanulás nyomán fejlődik a megértésen alapuló emlékezet és a gondolkodóképesség. Módja: az egész anyagegység elolvasása, az órán történtek felidézése; az anyag tagolása; annak ellenőrzése, hogy mindent értünk-e belőle; részenkénti elolvasás alapján – a tankönyvi kérdések, feladatok segítségével – az egyes részek lényegének kiemelése, a következő résszel való kapcsolatának megállapítása; a megértettek megjegyzése.

Az iskolaválasztás gondja

A szakmák, foglalkozások különböző végzettséggel gyakorolhatók. Általános iskolai végzettséget követelő munkakörök. Szakmunkástanuló-iskolai és középiskolai végzettséget igénylő szakmák (példák a népgazdaság különböző ágazataiból). Tanfolyami végzettséggel gyakorolható foglalkozások. A

felsőfokú végzettség különböző szintjeit igénylő foglalkozások. A három fő középfokú iskolatípus és képzési céljuk. Felvételi keretszámok. A művelődés második útja: a szakmai képzést követően esti vagy levelező tagozat elvégzése a dolgozók középiskolájában, felsőfokú oktatási intézményekben. A szülők, pedagógusok segítségnyújtása az iskolaválasztásban. Szaktanácsadás a megyei pályaválasztási tanácsadó intézetekben.

Tájékozódás: Megyénkben, környékünkön hol van olyan típusú középfokú iskola, amilyent választani szándékomban áll?

Munkahelyek, munkalehetőségek

Az iskola- és pályaválasztási szándék kialakítása megköveteli a lakóhelyen, a megyében és a távolabbi környéken kínálkozó munkalehetőségek ismeretét. A megyei pályaválasztási tanácsadó intézetek a tanácsokkal együttműködve kiadványokban tájékoztatják a tanulókat a választható – a lányoknak, illetőleg a fiúknak ajánlható – szakmákról, a hiányszakmákról és a foglalkozásokról. Az osztályfőnök ad felvilágosítást a tanulóknak (és szüleiknek) a beiskolázási lehetőségekről, a helyi és a megyei ifjúsági munkaerő-szükségletről. Az iskola- és pályaválasztási szándék formálódásakor a tanuló érdeklődését, képességeit, hajlamait, a család elképzeléseit egyeztetni kell a munkalehetőségekkel, a népgazdaság igényeivel.

Faliújság, kiállítás vagy tájékozódás: Munkahelyek, amelyek minket várnak!

Üzemlátogatás

Az üzemlátogatás célja: érdeklődésketés a különböző szakmák, foglalkozások iránt; a pályaismeret szélesítése; tájékozódás a munkafolyamatról, a munkások életéről. A különböző szakmák, foglalkozások iránt érdeklődők egyéni és csoportos felkészülése az üzemlátogatásra. A megfigyelés szempontjai az üzemlátogatás során: mit termel az üzem, hova kerülnek termékei; milyen anyagokkal, gépekkel, munkaeszközökkel, milyen körülmények között és hogyan dolgoznak az üzemben; a különböző munkákhoz szükséges ismeretek, ügyességek, képességek. Az üzemlátogatás tapasztalatainak feldolgozása.

Adatgyűjtés: a tanulókat érdeklő szakmákra, foglalkozásokra felkészítő iskolák; a kereseti lehetőségek; a szakmák, foglalkozások perspektívája.

A fizikai és a szellemi munka

Minden anyagi és szellemi értéket a fizikai és a szellemi munka hoz létre. A munka az emberi élet alapfeltétele. Példák a fizikai és a szellemi munkára (körülményeire és eredményeire); a kettő összefüggésére, egymást kiegészítő, feltételező jellegére. Az elméleti ismeretek egyre növekvő jelentő-

ségűek a fizikai munkában is. Társadalmunkban a fizikai és a szellemi munka összhangja valósul meg: az emelkedő műveltségű fizikai dolgozók a munkafolyamat egészének átlátására törekszenek; a szellemi dolgozók mindinkább építenek a fizikai dolgozók munkatapasztalataira.

Anyaggyűjtés: A fizikai dolgozók fokozott megbecsülésének tényei.

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

Akik életüket adták a népért

Forradalmi hőseink példája. A forradalmi és honvédő hősök emberi arculatának, hazafiságának, áldozatvállalásának jellemzése a történelemben tanultak, az Egri csillagokban vagy más történelmi regényekben olvasottak alapján. Az igaz hazafit az elvhűség jellemzi; a haladás eszméjének elfogadása; a helyes elvek hirdetése; helytállás akkor is, ha az veszélyekkel vagy súlyos következményekkel jár.

Hazafiság és politizálás

A serdülők egyre mélyebben ismerkednek meg szülőföldjük, hazájuk életével. Már érdeklődnek politikai kérdések iránt is. Foglalkoztatják őket sikereink, fejlődésünk ellentmondásai, a felnőttektől hallott és az egymással ellentétes vélemények. A politizáló kamasznak meg kell tanulnia állást foglalni, észrevenni, hogy életünknek nem kizárólag jó vagy rossz oldalai vannak. Értenie kell, hogy hazánk és a többi szocialista ország gondjai, nehézségei nagyrészt a fejlődéssel, az építéssel függnek össze.

Vita: Egy aktuális bel- vagy külpolitikai kérdésről.

Együtt a közösségért

Hogyan szolgálják a felnőttek a közérdeket? Elsősorban mindennapi munkájukkal. E mellett részt vesznek a munkahely, a szülői munkaközösség, a lakóház és -tömb, a helység, sőt az ország életét érintő ügyek megoldásában is. A munkahelyen a „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni!" jelszó valóra váltása, a szülői munkaközösségben a jobb iskolai feltételek megteremtése és az eredményesebb nevelés, a lakóházban és -tömbben az emberek nyugodtabb, kulturáltabb életének előmozdítása érdekében javaslatokkal élnek, ügyintézéssel és társadalmi munkával segítik a közösséget. A helység és az ország ügyeit érintő közérdekű feladatok megoldását a mozgalmi és politikai életben való részvétellel, közhasznú munkák végzésével mozdítják elő. A közösségi, közéleti aktivitás az „Egy mindenkiért, mindenki egyért!" elv gyakorlati megvalósítását szolgálja.

A felnőttek és iskolások együttes közösségi munkájának megszervezése.

Határaink, békénk védelmezői

A haza, társadalmi rendünk védelme minden magyar állampolgár kötelessége. A fegyveres erők feladata: a haza védelme az ellenség fegyveres támadásával szemben; hazánk határainak és légterének őrzése; nemzetközi védelmi kötelezettségeink teljesítése; fontos honvédelmi létesítmények, intézmények őrzése; közreműködés hazánk belső rendjének biztosításában és a légoltalom ellátásában; segítségnyújtás a népgazdaságnak, valamint elemi csapás esetén a közveszély elhárítása. Katonai erények: a parancs pontos végrehajtása, fegyelmezettség, együttes cselekvés, bajtársiasság, bátorság, önfeláldozás. Felkészülés a honvédelemre az úttörőmozgalom keretein belül (úttörő honvédelmi versenyek, úttörő-olimpia stb.).

Tájékozódás: A Magyar Honvédelmi Szövetség helyi klubjai, szakosztályai. Találkozás katonaszülővel, az Ifjú Gárda tagjával.

Összefogás a baráti országokkal

Hazánk szeretete együttjár más népek megbecsülésével. Barátaink a szocialista világrendszer államai. Együttműködésünk alapelvei: a kis és a nagy nemzetek egyenjogúsága, be nem avatkozás egymás belügyeibe, gazdasági szövetség, együttműködés a kölcsönös előnyök alapján (nemzetközi munkamegosztás, közös vállalatok, kooperáció); összefogás a katonai védelemben, a kizsákmányolás ellen vívott politikai harcban, a nemzeti felszabadulásért küzdő népek és a tőkés államok dolgozói harcának támogatásában. Az ifjúság részvétele a szolidaritási akciókban, felkészülés a felnőttek politikai életére. A baráti országok kulturális együttműködése: tudományos kutatók látogatása, cseréje, közös könyvkiadás stb. Magyarok a baráti szocialista államokban, nemzetiségek hazánkban. Nemzeti gyűlölködés helyett egymás nyelvének, hagyományainak, kultúrájának megbecsülése. Kapcsolat a baráti országok fiataljaival; kölcsönös üdültetés, levelezés, ifjúsági találkozók. Gyűjtőmunka: Baráti országok fiataljainak életéből.

Egészséges, kulturált életmód

Autóbuszon, vonaton, villamoson

A közúti járművek forgalma egyre növekszik. Az utazás szabályainak megtartása e járműveken is kötelező. A szabályok védik a járművekre le- és felszállókat, a rajtuk utazókat. A fel- és leszállás szabályos helyen, az összes ajtó igénybevételével, az előzékenységet betartva történjék. Az indítást jelző hang, jel után ne lépjünk az álló jármű lépcsőjére! Mozgó járműről lelépni, ugrálni tilos! Mindig a kocsi belsejében utazzunk! Kapaszkodjunk! Az abla-

kon kihajolni balesetveszélyes. A jármű külső tartozékain tilos az utazás. A közúti járműveken a fiataloktól fegyelmezett viselkedést vár mindenki: ülőhely átadását, olyan ülésmódot, amely a szembenülőket nem zavarja, az utat szabadon hagyja. A serdülők segítsége növeli az idősebbek és gyermekek utazásának biztonságát.

A fejlődő szervezet ellenségei

A dohányzó fiatal mérget visz be szervezetébe, a bódító hatású nikotint. A dohányzás rossz szokássá, szenvedéllyé válhat. A fejlődő szervezetre különösen káros: a nikotin a tüdőhólyagocskákon keresztül a vérbe, az egész szervezetbe eljut. Eleinte szédülést, hányást okoz. Később hozzászokik a szervezet, de légzőszervi, emésztőszervi, érrendszeri betegségekkel járhat. Kiskorúak feltétlenül tartózkodjanak tőle. Alkoholfogyasztáskor a szeszes italokban levő etilalkohol bódít. Gyermekeknek egészen kis mennyiségben is súlyos ártalmakat okoz. Az alkoholizmus szenvedély, amely súlyosan veszélyezteti a vérkeringési szerveket, a máj és az idegek működését, fogy az izomerő, romlik az emlékezet; növekszik a balesetveszély, mert rosszul működnek a reflexek. Hazánkban kormányhatározat tiltja a túlzott alkoholfogyasztást, Alkoholizmuselleni Országos Bizottság, alkoholelvonó szakrendelők működnek. A túlzott gyógyszerfogyasztás is árt a szervezetnek (idegcsillapítók, élénkítő szerek).

A nemi érés

A fiúk és a lányok nemi érésének jelei. Mindkét nem tagjai fizikailag alkalmassá válnak nemi kapcsolatok létesítésére, utódok létrehozására. A férfi és a nő belső és külső nemi szervei. A fogamzás, a terhes nő életmódja, a szülés lefolyása. A korai, gyakran csak kíváncsiságból létesülő, felelőtlen abortuszhoz vezető nemi kapcsolatok elkerülése. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.)

A megjelenés kultúrája

A serdülő lányok szeretnék magukra vonni a fiúk figyelmét, a fiúk pedig a lányokét. Kezdetben külső megjelenésükkel próbálják elérni ezt. Ezért a teenagerdivatot követve öltözködnek, fésülködnek, viselkednek. A kulturált megjelenés és modernség nem zárja ki egymást. A nem moderneskedő, nem feltűnő, ízléses megjelenés jellemzői: ápoltság, tisztaság, egyéni vonások az öltözködésben és hajviseletben. Az öltözék és frizura megválasztásakor el kell bírálni a következőket: megfelel-e az egyéniségnek, az életkornak, hogyan fogadják a kortársak, hogyan vélekednek róla a tanárok, a felnőttek; illik-e az alkalomhoz.

Együttes munka: Így öltözködik a modern fiatal. (Iskolában, baráti körben, kiránduláson, színházban stb.)

A zaj megrontja életünket

Természeti hangok, technikai hangok. A zaj és a városépítészet kapcsolata. A hangok hatása az emberre (hallószervre, idegrendszerre). A zaj elleni védekezés módszerei: figyelem, tapintat; ésszerű munkavédelem. Mit hoz a jövő? Zajvédelmi kísérletek.

Gyűjtés: Zajvédelmi szabályok, előírások.

Testedzés, sport, túrázás

A serdülők nagyarányú testi változásain átsegít, az ülő életmód hátrányait, a napi fáradtságot ellensúlyozza a megfelelő mozgás, a testedzés és a sport. A rendszeres testmozgás fokozott légzést, vérkeringést biztosít. A mozgás a szív kellő erősödését, a tüdő befogadóképességének növekedését, a keringés és légzés jobb idegrendszeri szabályozását eredményezi. A fiatal szervezetet mozgással, sporttal nem szabad túlerőltetni. Általános iskolai tanuló egyesületben csak az iskola engedélyével sportolhat. Az egészséges fejlődés előmozdítója az ifjúsági turizmus. Az Állami Ifjúsági Bizottság a nyári szünidő idején vendéglátóipari üzemekben és kempingekben, turistaházakban beváltható kedvezményes utalványokkal is támogatja a turizmus fejlődését. A túrázás kultúrája: az útvonal megtervezése, a szükséges szállás, a csoportos és egyéni étkezés biztosítása; térképek, ismertetők tanulmányozása; a szükséges felszerelés meghatározása; kulturált közösségi viselkedés a természetben és a szálláshelyen. A túra emlékeinek megörökítése.

Feladat: Kétnapos túra tervének összeállítása; a közösségi feladatok ellátásának megszervezése.

Fiúk—lányok együttesében

A serdülők szélesedő tevékenysége egyre gyakrabban a társak körében, fiúk–lányok együttesében bontakozik ki. Minden egyes gyermek előmozdíthatja vagy gátolhatja az együttlét, a közös tevékenység sikerét, kellemes voltát. Típusok a serdülők csoportjaiban: a sztár, a barátjához kapcsolódó, a szélesebb csoport tagja, az elkülönülő; az önző és az önzetlen; a hangadó és a többieket követő; az agresszív és a szelid; a maga-mutogató és a szerényen visszahúzódó; a felnőttes és a gyerekes; a jópofáskodó és a közönyt mímelő. A fiúk–lányok együttesében tanulják meg a gyermekek mások egyéniségének tekintetbevételét, készülnek fel az érettebb korúak társas-közösségi életére.

Kézikönyvek és művelődés

A művelődés forrásai: az iskolai és egyéni tanulás, az olvasás, a tömegkommunikációs eszközök útján való tájékozódás és a mindennapi élet tapasztalatai. Az ismeretlen szavak, kifejezések megnehezítik a kultúrálódást. A különböző kézikönyvek átsegítenek e nehézségeken. A serdülő tanulja meg a kézikönyvek használatát. Ha mód van rá, kérje ajándékba, vegye meg őket. A legfontosabb kézikönyvek: az idegen szavak és kifejezések szótára; a tanult idegen nyelv szótára; a Magyar Értelmező Kéziszótár; a Statisztikai Zsebkönyv; a Világatlasz; az enciklopédiák (pl. Földünk országai, A világ fővárosai, A kultúra világa stb.); az érdeklődés fő irányának megfelelő kis- és szaklexikon.

A házi és a ház körüli munka kultúrája

Életszínvonalunk emelkedését, életmódunk kultúrájának előrehaladását az is jelzi, hogy kultúráltabbá válik a szabadidőben a házi és ház körüli munka. Az otthonok többségében korszerű háztartási gépek működnek. A gyermek fontos tevékenysége a házi és a ház körüli munka (kertészkedés, állatgondozás). A serdülő ily módon részt vesz a korszerű családi munkamegosztásban, és egyben alkalma nyílik a technika és a fizika tantárgyakban tanult ismeretek gyakorlati alkalmazására. A belső háztartási munkák, a megélhetést is segítő ház körüli munkák és a nehéz fizikai munkát jelentő háztartási tennivalók kulturált végzésének jellemzői.

Gyakorlati munka: Javító és karbantartó tevékenység az iskolában. Önkritika: Részvételem a családi munkamegosztásban.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	16
aktuális témák	8

8. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TÉMAKÖRÖK*

Közösség és személyiség

A közösség céljai a tanévre

Az általános iskola befejező évfolyamában a közösség feladata, hogy megtartsa és fejlessze addigi életének legjobb hagyományait; segítse az osztály valamennyi tagját abban, hogy megtalálja a továbbtanulásnak (munkába állásnak) azt a formáját, amelyben feltehetően sikeresen fog helytállni; vegyen részt a KISZ-szervezet munkájával való ismerkedésben. Adja át tapasztalatait az iskolaközösség alacsonyabb évfolyamú kollektiváinak, és bővítse saját külső kapcsolatainak tartalmát.

Élet a kisebb csoportokban

A jó kollektivában a gyermekek szívesen dolgoznak együtt. Ez nem azt jelenti, hogy mindig minden feladatot együtt kell elvégezni. A 8. osztályos tanulók már elég erősen különböznek egymástól: eltér érdeklődésük, szívesen végzett tevékenységük. A nyolcadikosok gyakran kisebb csoportokban töltik együtt szabad idejüket (őrsi keretben, baráti körben, a közös érdeklődés alapján kialakult csoportokban). A csoportokban folyó élet gazdagítja, szorosabbra fűzi az osztályközösséget, ha a csoportok életébe újabb gyermekek kapcsolódhatnak be, és ha a csoportok tagjai esetenként a közösség fórumán változatos formákban beszámolnak élményeikről, közös eredményeikről.

Beszámolók megtervezése.

Közösségek rendszerében

A gyermekközösség az iskolán kívüli kollektívákkal létrehozott érintkezés és együttműködés útján ágyazódik be a társadalmi közösségek rendszerébe. Folyamatos, rendszeres kapcsolatot építhet ki felnőtt vagy ifjúsági szocialista brigáddal. A „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni" célkitűzés értelme: törekvés gazdaságosabb munkára, az önképzésre, az egymásért vállalt felelősség növelésére, a szocialista együttélés kultúrájának emelésére. A brigádtagok és az iskolások folyamatos kapcsolata módot ad arra, hogy a gyermekek tanuljanak a munkások és más dolgozók élettapasztalatából,

* A kötött témák címét aláhúzás jelzi.

véleményéből. Kapcsolat szakmunkástanulók kisebb egységeivel, középiskolások érdeklődési köreivel, KISZ-alapszervezetekkel; közös társadalmi munkák, az együttes kulturálódás és szórakozás alkalmainak megteremtése.

Montázs készítése: „Szocialista módon dolgozni, tanulni, élni."

Az iskolai önkormányzat vezetése

Sok nyolcadikos vesz részt iskolai szintű feladatok ellátásában, vezet az egész gyermekközösségre kiterjedő hatáskörű kisebb közösségeket. Az önkormányzati vezetőnek nemcsak széles jogköre, hanem jelentős felelőssége és sokrétű feladata is van. Munkájának eredményes végzése megköveteli a folyamatos munkakapcsolatot a pedagógusokkal és az általa irányított társakkal; a helyes munkamegosztást a csoportokban; a bizalmat a csoport tagjai iránt és tevékenységük állandó segítését; a munka közös értékelése során az objektivitást; a parancsolgatás helyett a többi gyermek gondos irányítását. A vezetés nehezebb, mint az engedelmeskedés.

A közösségi gyermek

A jó közösségi gyermek jellemzője a kollektivitás: a közösségi érzés és magatartás. A közösségi érzés megnyilvánulásai: a kollektíva szeretete, az örömteli részvétel az együttes életben; a kollektíva szabályainak, közvéleményének elfogadása; büszkeség a közösen elért sikerekre. A közösségi magatartás megnyilvánulásai: a közös célok együttes megfogalmazása; szokások, hagyományok megtartása, őrzése és fejlesztése; szíves, önkéntes és sikeres részvétel a feladatok megoldásában, a közösség életének továbbfejlesztésében. A kollektivitás az együttes tanulás, mozgalmi tevékenység, szabadidő-töltés, munka, feladatvállalás során alakul ki. A kollektivitás hiányára mutat a közömbösség az osztály ügyei iránt, az egység és fegyelem megbontása, a társak semmibevétele. Az önzés bomlasztja a közösséget, szembefordítja a gyermekeket egymással.

Az okos segítség

A jó közösségi gyermeket jellemzi a segítőkészség. Az okos segítés kötelező, ha a társ egyedül nem képes legyőzni a nehézségeket, elvégezni a munkát; ha önhibáján kívül jut nehéz helyzetbe; ha szüksége van útmutatásra, tanácsra, bírálatra, ösztönzésre. Helytelen a segítségnyújtás, mert nem áll a társ igazi érdekében, ha elvégezzük helyette a munkát, amit maga is képes lenne elvégezni, de kényelmes és lusta. Nem becsületes, elvtelen a segítségnyújtás, ha a közösség szabályaival szembenálló, helytelen cselekvést támogat.

A tapasztalatok összegezése: Így segíts! – Ne így segíts!

Barátság, szerelem, szexualitás

Fiúk és lányok között a kölcsönös megértés és rokonszenv alapján tartós barátság jöhet létre. Felébredhet közöttük a kölcsönös kamaszszerelem érzelme is. A testi és lelki szerelem ebben az életkorban kettéválik. A felnőtt korban a szexualitás a szerelem természetes, szép velejárója. A szerelem több, mint a szexualitás: magában foglalja a kölcsönös megbecsülést, felelősségérzetet, az értékes közös célokat, az élet közös tervezését. A serdülőkorban akkor sem kívánatos a szexuális kapcsolat, ha a fiút és a lányt szerelem fűzi össze. A serdülő tanulmányi kötelezettsége és még nem teljes biológiai, szellemi és társadalmi érettsége nem teszi lehetővé a felelős párválasztást, a tartós szexuális kapcsolat létesítését. A serdülőkorban az önmegtartóztatás nem jár káros következményekkel, a szexuális élet túl korai megkezdése viszont érzelmi elsivárodásra vezethet, károsíthatja a lányok egészségét.

Vita: Az igazi, szép kamaszszerelemről. A felelősségről a szerelemben.

Egyén és közösség

A nyolcadikos egyéni érdeke a jó bizonyítvány, és ezt nem akkor sikerül elérnie, ha a többi gyermek gyengébben tanul. Mégis vannak, akik nem segítik a gyengébb tanulókat, s örülnek társaik kudarcának. Jól tanuló osztályban könnyebb igazi tudást szerezni. Az egyéni és a közösségi érdek tehát megegyezik. – A munkások, parasztok, valamennyi dolgozó érdeke a szorgalmas, lelkiismeretes munka, mivel attól függ a társadalom valamennyi tagjának jóléte. Bár a jó munkavégzés közérdek, vannak, akik komoly munka nélkül keresik az érvényesülés útját. A közös érdek megsértése végül őket is sújtja: az egyes ember mulasztása a termelés csökkenésére, és így a közösség és az egyén kárára vezet. A kollektivizmus megköveteli, hogy az egyén – belátva, hogy legfeljebb pillanatnyi vagy önző érdeke áll a közös érdekkel ellentétben – egyeztesse össze saját érdekét a társadaloméval.

Bizonyítás: A tanulmányi segítségnyújtás közérdek. Adatgyűjtés: A munkásság és a parasztság érdeke megegyezik. A munkásosztály valamennyi dolgozó érdekéért küzd.

Új közösségi távlatok felé

Az általános iskolai közösségi élet mérlege: amit helyesen és amit hibásan csináltunk. A középfokú iskolákban új osztályba kerülünk. A középfokú iskolákban emelkednek a növendékek iránt támasztott követelmények. Ezeknek csak összeforrott közösségben lehet megfelelni. Mit vár az új iskola a belépő növendékektől? A közösségi beilleszkedés első lépései: ismerkedés az új tanulmányi és munkakövetelményekkel, az iskola, a felsőbb osztályba

járók szokásaival; az úttörőcsapatban szerzett közéleti tapasztalatok alapján közreműködés az osztályközösség életének kialakításában; törekvés a KISZ-tagság elnyerésére.

Beszélgetés az iskola volt tanulóival, akik különböző középfokú iskolatípusokba járnak.

Harcban önmagunkkal

A serdülő válogat a rá irányuló hatások között: elfogadja vagy elutasítja azokat. Egyre inkább törekszik önmaga nevelésére. Önnevelésének irányát eszményei szabják meg. Bővülő ismeretei és tapasztalatai alapján megméri önmagát és társait, megbírálja a vele érintkező felnőtteket, mérlegeli korunknak szavakban és életgyakorlatban kifejeződő igényeit. Igyekszik ítéleteiben és érzelmeiben függetleníteni magát a közvetlen nevelői befolyástól, s önállóan meghatározni az egyéniségének megfelelő fejlődés útját. Ennek során küzd önmagával és a felnőttek vele kapcsolatos elképzeléseivel. Ez ideáljai tökéletesítését, a nehézségek ismételt legyőzését követeli, önfegyelmet és erős akaratot kíván.

Önvallomás: Harcban önmagammal!

A házasság, a családtervezés

A boldog házasság alapfeltétele a teljesen egyenlő jogú férfi és nő kölcsönös szerelme. Egymásért és a születendő gyermekért felelősséget kell vállalniuk. Szükséges az alapvető anyagi feltételek biztosítása, meg kell szervezni a család napi életét, s kialakítani az otthon érzelemgazdag, meghitt légkörét. A gyermeket (gyermekeket) a házasok a szükséges körülmények megteremtése után vállalják. A születésszabályozás és fogamzásgátlás korszerű módszerei lehetővé teszik, hogy a kívánt gyermekek megfelelő időben szülessenek meg. Az egészséges utódok létrejötte megköveteli az egészséges serdülést, a nemi higiénia szabályainak megtartását, a nemi élet megfelelő – nem túl korai – időben való megkezdését. A fogamzásgátlás egyes módjai károsak lehetnek a serdülők szervezetére, idegrendszerére. A terhesség művi megszakítása veszélyeztetheti a nő és a későbbi utódok egészségét.

Tervezgetés: Élet az én jövendő családomban.

Tanulás és munka

Sokoldalú ismeretszerzés

Az eredményes tanulás mindinkább megkívánja a több oldalú ismeretszerzést. A nyolcadikos már ne csak a tankönyvből és az előírt segédanyagokból készüljön fel a tanórákra, hanem ezeken túlmenően is foglalkozzék az

egyes tantárgyakkal. Ennek formái: a tankönyv útmutatásai alapján végzett megfigyelések, kísérletek; kiegészítő feladatok megoldása; könyvtári anyaggyűjtő munka; ismeretterjesztő művek, szakfolyóiratok olvasása; szakköri tevékenység, felkészülés szaktárgyi vetélkedőkre, szakpróbákra; gyűjtő- és rendszerező munka a szaktárgyi érdeklődésnek megfelelően.

Csoportfeladat: Milyen kiegészítő ismeretszerzésre nyílik alkalmuk az egyes tárgyak, illetőleg valamelyik szakmacsoport iránt érdeklődőknek?

Jövőnkre készülünk

Jelentős tanulásra ösztönző motívum a felkészülés a választott iskolára, munkára. A gimnáziumba készülő növendékek többségének még nincs határozott pályaválasztási elképzelése. Ezért saját irányulásuk felismerése érdekében több tantárggyal is behatóan foglalkozzanak. A szakközépiskolába vagy szakmunkástanuló iskolába készülők tanulmányi munkáját a szakirányú érdeklődés motiválja: a jövendő szakma szempontjából fontos tantárgyakkal foglalkozzanak a legtöbbet. E tárgyakban sokoldalú, a tankönyvön túlmenő ismeretszerzésre, megfelelő gyakorlati munkára vállalkozzanak. A továbbtanulásra, foglalkozásra felkészülés igénye a szakirányú műveltség megszerzésére serkent. Mellette az általános műveltség megszerzését se hanyagoljuk el.

A képességfejlesztő tanulás

Minden emberben kialakítható az ismeretszerzés és a munka általános képessége. Vannak azonban sajátos adottságok is amelyek meghatározott tevékenységre, azon a területen jelentős teljesítményre tehetnek alkalmassá (pl. zenei, matematikai, technikai adottság). A képességek a rendszeres és helyesen végzett tanulás, a szakköri munka, a szabadidőben végzett tevékenység, a munka során alakulnak, fejlődnek. A szakma, a foglalkozás megválasztása megköveteli az egyéni adottságok és képességek ismeretét. A különböző foglalkozások sokféle képességet követelnek.

Felkészülés a pályaválasztásra: Milyen képességek szükségesek a választott szakmához, foglalkozáshoz?

Bizonytalankodók az iskola- és pályaválasztásban

Az osztály közösségének segítenie kell azokat, akik még nem tudták eldönteni, milyen iskolában szándékoznak továbbtanulni, milyen szakmát választanak. Vannak közöttük, akik még teljesen bizonytalanok, olyanok, akik két lehetőség között nem tudnak választani, és akiknél a tanárok és szülők véleménye nem egyezik a gyermekével. A bizonytalankodók egyéni segítése, a döntést megnehezítő körülmények elemzése, az esetleges egészségügyi

problémák, az eddigi tanulmányokkal, az iskolai közösségbe való beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek, a helytelen pályaelképzelésből eredő konfliktusok, a személyiség fejlődésének és a családi körülményeknek a figyelembevételével.

Egyéni feladatvállalás: Az iskola- és pályaválasztási nehézségekkel küzdő társ segítése.

Felkészülés a továbbtanulásra, a választott foglalkozásra

Az iskola- és pályaválasztási döntést követően megkezdődik a közvetlen felkészülés a magasabb iskolázás feltételeinek teljesítésére. A szakközépiskolai felvétel feltételei: egészségügyi alkalmasság a választott szakra; színvonalas ismeretek a szakiránynak megfelelő alapozó tárgyakból; szakmai rátermettség. A művészeti szakközépiskolákban felvételi vizsgát kell tenni. Tájékozódás a felvételhez szükséges ügyintézésről, a gyermekek és szülők tennivalóiról. Folyamatos felkészítés a középfokú iskolára: a tanulási módszerek tökéletesítése; egyes tantárgyak intenzívebb tanulása; gyakorlati munkák végzése; munkatapasztalatok szerzése.

Csoportok alakítása az együttes felkészülésre.

A munka jog és kötelesség

A munka hazánkban jog és kötelesség. Pályaválasztási tanácsadás és munkaközvetítés. A vállalat és a dolgozó munkaszerződést köt, amely meghatározza a dolgozó munkakörét és bérét. A vállalat ellátja a dolgozót munkával, biztosítja az egészséges és biztonságos munkavégzés feltételeit. A munkaidő heti óraszáma meghatározott. A nehéz, veszélyes munkakörökben rövidebb. A munkaidő beosztásánál tekintettel vannak a dolgozó egészségvédélmére, személyi és családi körülményeire. A dolgozónak heti pihenőnap és éves szabadság, a fiatalkorúaknak és többgyermekes anyáknak pótszabadság jár. A vállalat a dolgozók részére egészségügyi, jóléti, kulturális és sportcélú intézményeket létesít és tart fenn; javítja életkörülményeiket (étkezést szervez, támogatja a lakásépítkezést; gyermekintézményeket, munkásszállást létesít). A vállalat elősegíti a dolgozók továbbképzését, átképzését.

Tájékozódás: Egy helyi nagyüzem munkásjóléti tevékenysége.

A dolgozók jogvédelme

Államunk törvényei védik a dolgozókat. Élet- és munkakörülményeiket a szakszervezetekkel egyetértésben szabályozzák. A munkába állásnál és a munka során nem lehet hátrányos megkülönböztetést tenni a dolgozók között nemük, koruk, nemzetiségük és származásuk szerint. A nőket és a fiatalkorúakat nem szabad olyan munkára alkalmazni, amely testi alkatukra, fej-

lettségükre való tekintettel hátrányos egészségi következményekkel járhat. A terhes nőket és a fiataikorúakat túlmunkára és éjszakai munkára csak megfelelő korlátok között szabad beosztani. A dolgozók egészségét, testi épségét törvény védi. A vállalatnak biztosítania kell az egészséges és biztonságos munkakörülményeket, védőintézkedésekkel kell megelőznie a baleseteket. A dolgozók részére megfelelő öltözőket és egészségügyi helyiségeket kell létesíteni, munka- és védőruhát, védőitalt kell rendelkezésükre bocsátani.

Tájékozódás: Az illetékes SZTK orvosi rendelő munkarendje, a betegbejelentés rendje.

Szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban

A munkásmozgalom hősei a népért

A mai fiatalokat a nép, a haza szeretetére tanítja a szocialista forradalom harcosainak, a Tanácsköztársaság védelmezőinek, a fehérterror elleni küzdelem kiemelkedő alakjainak, a nyílt fasizmus, a második világháború néppusztítása ellen tiltakozó illegális kommunistáknak, a munkásmozgalom mártírjainak hősi példája. Valamennyien szerették az életet, embertársaikat, a szabadságot, mégis életüket áldozták az emberhez méltó új társadalomért. Példájuk elvhűségre, kitartásra, önfegyelemre, a nép valódi érdekeinek szolgálatára tanít.

Kutatómunka: A lakóhely vagy a környék munkásmozgalmi hőseinek, kommunista mártírjainak életéről, tetteiről.

Hazánkról egy nyugati fiatalnak

Mivel büszkélkedhetnénk elsősorban egy hazánkról érdeklődő nyugati fiatal előtt? Hazánknak a nép a gazdája; az államosított üzemekben, a termelőszövetkezeti földeken a hatalomra jutott nép vette kezébe a termelés irányítását, s minden hasznát a dolgozók élvezik. A munkások és parasztok gyermekei is eljuthatnak az iskolázás legmagasabb fokára: a továbbtanulás biztosítéka a tehetség. A dolgozó tömegek élete a múlthoz képest biztonságossá vált; életszínvonaluk nagymértékben emelkedett. Művelődésüket, egészségvédelmüket, pihenésüket számos intézkedés szolgálja. Az egyén biztonságát védi a szocialista törvényesség. – Melyek nehézségeink? A nemzetközi élet feszültségei és gazdasági nehézségei a mi életünkre is hatnak. Gondot okoz, hogy egyesek a közösből ma még többet szeretnének venni, mint amennyi őket munkájuk után megilleti. A közösségi érzés előrehaladását gyakran fékezi az önzés. A politikai jogok, a demokratizmus gyakorlásában sem vagyunk elég járatosak. Gyakori hiba, hogy nem óvjuk és védelmezzük kellően a nép közös vagyonát.

Ifjúság és haza

Az ifjúság és a felnőttek együtt építik a szocialista hazánkat. Az Ifjúsági Törvény megállapítja a fiatalok jogait és kötelességeit. Népköztársaságunk különös gondot fordít az ifjúság nevelésére, világnézetének, erkölcsének, magatartásának fejlesztésére, érdekeinek védelmére. Biztosítja a fiatalok jogát a tanuláshoz, a munkához, a művelődéshez, a pihenéshez, a testneveléshez, a sportoláshoz, a szervezeti élethez. Teret ad részvételüknek a közéletben, segíti a családalapításukat. Elvárja, hogy becsületesen tanuljanak, dolgozzanak és éljenek; tegyenek eleget hazafias és internacionalista kötelességeiknek. A középiskolai rendtartások – az ifjúság közéleti tevékenységének előmozdítására – biztosítják a tanulók jogait, és meghatározzák kötelességeit. (Példák arra, hogyan védik a munkahelyeken a munkába álló fiatalok érdekeit, és biztosítják beleszólásukat a munkahelyi kollektíva életébe.)

Tájékozódás: A középfokú iskolák tanulóinak jogai és kötelességei.

A haza védelme kötelesség

A haza és társadalmi rendünk védelme állampolgári kötelesség. A honvédelem kötelező formái: a hadkötelezettség, a polgári kötelezettség, a honvédelmi munkakötelezettség, a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség.

Találkozás katona-, rendőr-, munkásőr-szülővel.

Helyünk a világban

A szocializmust, az igazságos társadalmi rendet építő országok családjába tartozunk: termelésünk jó ütemben fejlődik, emelkedik a dolgozók anyagi jóléte és kulturális színvonala. A baráti szocialista államok – a részt vevő országok közös hasznára – segítik egymást a természeti erőforrások kiaknázásában, a nagy ipari létesítmények létrehozásában, a termelés szakosításában. Összehangolják külpolitikájukat is. Közös védelmi szervezetük a Varsói Szövetség. Támogatjuk a fejlődő országok harcát felszabadulásukért, segítjük gazdasági építőmunkájukat. Békés egymás mellett élésre törekszünk a tőkés országokkal: a háborús feszültség enyhítésére, a fegyverkezési verseny megszüntetésére, gazdasági és kereskedelmi együttműködésre, a kulturális értékek cseréjére. A tőkés államokban élő kommunistákkal és haladó erőkkel együtt harcolunk az elnyomás, a kizsákmányolás ellen; az emberi jogok teljes érvényesüléséért, a békéért. A két világrendszer közötti háborús összecsapás óriási veszélyt jelentene az emberiségre a nagy hatású tömegpusztító fegyverek korában. A világháború azonban elkerülhető, mivel a szocializmus, a béke erői ma már olyan hatalmasak, hogy meghátrálásra kész-

tetik az imperialistákat. Az ország védelmi felkészültségének és a szocialista országok összefogásának jelentősége a béke megőrzésében.

Tájékozódás: A Demokratikus Ifjúsági Világszövetség munkájáról és a világifjúsági találkozókról.

Egészséges, kulturált életmód

Az ember civilizációs betegségei

Az emberi civilizáció áldásai mellett megjelentek annak egészségügyi ártalmai is. A vegyi anyagok nagymértékű felhasználása mérgezi a környezetet; a túlzott gyógyszerfogyasztás rombolja az egészséget; a zajártalmak idegrendszeri megbetegedésekre vezetnek. A civilizált élettel együttjáró ártalmak csökkenthetők egészséges életmóddal, rendszeres testedzéssel, sportolással.

A Vöröskereszt az egészségügyi kultúráért

Az iskolai ifjúsági vöröskeresztes csoportok szerepe a tanulóifjúság egészségügyi ismereteinek gyarapításában, egészségügyi szokásainak kialakításában. Kapcsolat a szocialista országok ifjú vöröskereszteseivel. A Magyar Vöröskereszt a társadalom széles rétegeinek bevonásával működik közre az egészségügyi kultúra fejlesztésében, az egészséges életmódra nevelésben. Ifjúsági vöröskeresztes csoportok, aktívák és a helyi alapszervezet együttműködésének lehetőségei. A Magyar Vöröskereszt egészségügyi felvilágosító munkája, szervező tevékenysége (véradó, tisztasági mozgalom); közreműködése az anyák, a csecsemők, a gyermekek, az ifjak és az öregek védelmében. Küzdelem az alkoholizmus ellen. A Genfben székelő Nemzetközi Vöröskereszt támogatja a háborúk áldozatait, a természeti csapásoktól sújtott lakosságot az egész világon.

Beszámoló: Az Ifjúsági Vöröskereszt működéséről. Gyűjtőmunka: A Vöröskereszt helyi szervezetének működése. Sajtófigyelő: A Nemzetközi Vöröskereszt működéséről.

A lakáskultúra

A lakáskultúra a családi otthon vonzóerejének egyik összetevője, a családtagok pihenésének, erőgyűjtésének előmozdítója. A kulturált lakás, az otthonosság létrehozásában valamennyi családtag közreműködik. A lakáskultúra elemei: a családtagok igényeinek megfelelő, célszerű, színben és formában összeillő bútorzat; a háztartási gépekkel való ellátottság; a család nyugodt életéhez szükséges lakásrészek megfelelő kialakítása (étkezőhely, játék- és tanulósarok, tanuló- és munkaasztal, a többi családtagot nem

zavaró tv-nézési lehetőség stb.). A lakás otthonosságát biztosítja a rend és a tisztaság; a zsúfoltság, a túldíszítettség elkerülése; néhány szőnyeg, kép, ízléses dísztárgy és virág elhelyezése; a családtagok egyéni elképzeléseinek érvényesítése. A lakás kulturáltságát, otthonosságát nem a berendezés, a felszerelés pénzbeli értéke, hanem célszerűsége, ízléses kiválasztása adja.

Beszámoló: Hogyan rendezem be leendő lakásomat?

Összefogás környezetünk védelmére

A környezet védelme nemcsak egy ország érdeke, hanem az egész emberiségé. Hazánkban igyekszünk egészséges, tiszta környezetet biztosítani, védjük a légkört, a vizek tisztaságát, a hazai természetet. Megjelent a Környezetvédelmi Törvény, a Természetvédelmi Törvény, létrehoztuk az Országos Környezetvédelmi Tanácsot. Nemzetközi összefogás is kibontakozik a környezet védelmére (ENSZ-konferencia Stockholm, 1972; Biztonsági Konferencia Helsinki, 1975.). Környezetvédelmi uniók működnek az ENSZ, az UNESCO és a KGST keretében.

Közhasznú munka környezetünk védelmében.

Az országjárás, az utazás kultúrája

A szabadidő közös és egyéni eltöltésének értékes formája az országjárás. Lehetőséget ad a hazával való ismerkedésre, sokoldalú művelődésre, színes élményszerzésre. Az országjárás legyen tervszerű: irányuljon hazánk különböző tájegységeinek meglátogatására. Egy-egy tájegységen belül terjedjen ki a nép mai életének megismerésére, a néprajzi látnivalók megtekintésére; iskola vagy közművelődési intézmény meglátogatására; esetleges természetvédelmi területnek, a műemlékeknek és az emlékhelyeknek felkeresésére, jelentős történelmi események színhelyének meglátogatására. Az országjárás jó előkészítést, felkészülést és szakszerű vezetést kíván. A felkészülésnek ki kell terjednie az országjárás időtartamának meghatározására, a meglátogatandó helyek megállapítására; az utazási lehetőségekre; a látnivalók egymásutánjára, az egyes helyeken töltendő időtartamra, részletes útiterv készítésére; ismertető füzetek, térképek tanulmányozására.

Gyakorlati munka: Közös országjárás előkészítése, részvétel a felkeresett műemlékek, intézmények, emlékhelyek ismertetésében, a tapasztalatok feldolgozása.

Társválasztás és párválasztás

A kamasz gyakran érzi magát magányosnak, vágyik jó barát, megértő társ után. Természetes igénye a kölcsönös szerelem. A serdülő keresi az igazit, az egymásra találás nagy élményét. A vonzó külső, a hirtelen támadt

vonzalom nem elegendő a fiút és lányt egyaránt gazdagító tartalmas, szép kapcsolat létrejöttéhez. Fontos az azonos érdeklődés, életfelfogás, erkölcsi értékelés és az egymáshoz való alkalmazkodás. A társválasztásban legyen jelen a párválasztás felelőssége. Helytelen a pusztán szexuális vonzalmon alapuló korai és megalapozatlan kapcsolat, a futó kaland, a felelőtlenség. A társválasztás felkészülés a párválasztásra, amelyre csak a társadalmi érettség idején kerülhet sor.

Vita: Milyen társat keresnek a lányok? Milyet a fiúk?

Folyamatos művelődés

A modern, gyorsan változó világban csak a folyamatosan művelődő ember képes tájékozódni. Az iskola megtanít tanulni, fejleszti az önművelés igényét, és képessé tesz az önálló művelődésre. Az önművelés vezérfonala az iskolai ismeretszerzés, célja az általános műveltség folyamatos fejlesztése, a szakmai képzettség emelése. Alapja az olvasás, amit kiegészít a tömegkommunikációs eszközök útján való tájékozódás és a közművelődésben való részvétel. Az önművelés sajátos, a fiatalok által igen kedvelt közösségi formái: a baráti viták, a vetélkedők, a szellemi akadályversenyek; a közös zenehallgatás, opera-, színház-, mozi-, hangverseny- és múzeumlátogatás, a közös éneklés, zenélés, a színjátszás.

Részvétel író–olvasó találkozón, ismeretterjesztő előadáson, közös zenehallgatáson.

Tájékozódás a sajtóból

A serdülők a napilapokból és folyóiratokból tájékozódhatnak a fiatalok és a felnőttek életének időszerű kérdéseiről: a hazai és a világeseményekről. A sajtótermékek olvasása segíti az iskolai ismeretszerzést: adatokkal, tényekkel egészíti ki a tanultakat, előmozdítja az ismeretek gyakorlati alkalmazását. A folyóiratok és a napilapok alkalomszerű, majd mind rendszeresebb olvasása tájékoztat a társadalom életéről, a gazdasági, kulturális és politikai célkitűzésekről, és ezzel alakítja a serdülő gondolkodását, fejleszti ítélőképességét, formálja világnézeti-politikai állásfoglalását.

Beszámoló egy folyóirat tartalmáról vagy egy újságcikkről. Vita az Ifjúsági Magazin egy cikkéről.

A nyári munka: erőpróba

A szabadidőben, a nyári szünidőben próbára tesszük magunkat. Elméleti és gyakorlati feladatok megoldása során tájékozódunk arról, hogy amit tanultunk, az élő tudássá vált-e. Erőinket a munkában is kipróbáljuk. A nyári munka alkalmat ad az iskolában szerzett ismeretek, készségek, ügyességek

alkalmazására, kapcsolatot teremt a társadalom termelőmunkájával, a dolgozókkal; a gyakorlatban ismertet meg szakmákkal, foglalkozásokkal.

Tájékozódás a nyári munkavállalási lehetőségekről (helyi lapok hírei, az osztályfőnök tájékoztatása, a tanács, az üzem munkaügyi osztályának, a termelőszövetkezet illetékeseinek felvilágosítása alapján). A nyári munkavállalással járó ügyintézés.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Kötött témák	8
Az osztályfőnök által meghatározandó	
választható témák	16
aktuális témák	8

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az osztályfőnöki órák metodikáját meghatározza az órák célja, tartalma, rendszere, jellege, a foglalkozást vezető osztályfőnök sajátos szerepe, valamint az osztályfőnöki órák, tanítási órák és a tanulók órán kívüli tevékenységének kapcsolata.

1. Az osztályfőnöki órák *egységes tartalmi rendszere* elősegíti, hogy ezek az órák elérhessék kitűzött céljukat. Ezért a tanterv a különböző témakörök anyagát – a tanulók életkori sajátosságainak megfelelően – a 3–8. évfolyamokon azonos, de mind lineárisan, mind koncentrikusan bővülő logikai rendszerben adja közre.

A *tanterv felépítése* megfelel a tantervi feladatok belső logikájának: négy integrált témakörbe csoportosítja a feldolgozandó kötött és választásra javasolt témákat.

Mivel az osztályfőnöki óra a tanulók közösségi életének jelentős fóruma, a tanterv *első* témaköre a *gyermekközösség fejlesztését, a közösség és egyén helyes viszonyának alakítását, a személyiség közösségben történő formálását,* valamint a család és a társadalom egyéb közösségeiben való részvételt, a *közéleti magatartásra és tevékenységre való nevelést* célozza. Ennek megfelelően tartalmazza a gyermekközösség céljával és hagyományaival, tevékenységrendszerével, önkormányzatával, szerkezetével, a keretei között kibontakozó társas kapcsolatokkal, az érintkezés hangjával és stílusával, a közösség és egyén viszonyával, valamint a személyiség fejlődésével, önnevelésével összefüggő témákat csakúgy, mint a család közösségi életével, a családi életre neveléssel foglalkozó témákat.

A tanterv *második* témaköre a gyermekek *tanuláshoz és munkához való* viszonyának fejlesztését célozza. Tartalmazza tehát az eredményes tanulás feltételeivel, a tanulás motívumaival, a helyes tanulás módszereivel, valamint a tanulás és munka egymáshoz való viszonyával, a munka és a dolgozó ember megbecsülésével foglalkozó témákat.

A *harmadik* kérdéskör – a *szülőföldünk, hazánk, helyünk a világban* – olyan témákat foglal magában, amelyeknek feldolgozása hozzájárul ahhoz, hogy a tanuló meggyőződésévé váljék: hazája a dolgozó nép országa, amelyet építeni, védeni erkölcsi kötelessége. E tantervi egység keretében kapnak helyet azok az osztályfőnöki órák is, amelyek feltárják a proletár inter-

nacionalizmushoz és a szocialista hazaszeretet egységét, a szocialista világrendszerhez tartozás jelentőségét.

A *negyedik* tantervi témakör az *egészséges, kulturált életmód* problémával foglalkozik. Magában foglalja az egészséges, tartalmas élethez szükséges ismereteket, a helyes élet- és napirenddel, a megjelenés, az otthon, a környezet kultúrájával foglalkozó témákat, valamint a szabadidő értékes, nevelőhatású eltöltésére vonatkozó osztályfőnöki órák témáit (játék, testedzés, sport; együttlét társakkal a szabadidőben; olvasás; rádiózás, tévézés, napilap- és folyóiratolvasás; barkácsolás, a ház körüli munka, hobbitevékenység).

2. Az *osztályfőnöki órák rendszerének* helyes kialakítása az előfeltétele annak, hogy ezek az órák megvalósíthassák két, egymással szorosan összefüggő feladatukat: a közösségi élet szüntelen fejlesztését és a tanulók erkölcsi tudatosságának megalapozását, magatartásbeli problémáik tisztázását.

Az osztályfőnök a tanulóközösség és az egyes növendékek neveltségi szintjének, az osztály sajátos nevelési feladatainak ismeretében tervezi meg az osztályfőnöki órák rendszerét a tanterv kötött és választható témái alapján, az aktuálisan jelentkező osztály- és személyes problémák figyelembevételével. E rendszer minden évfolyamon a következőkből épül fel:

– Magába foglalja a tanterv négy nagy kérdéskörében megjelölt *kötött* témákat, amelyeket az osztályfőnök a tantervben megadott tartalommal dolgozzon fel. A kötött témájú órák a balesetvédelemmel és a biztonságos közlekedéssel, a környezetvédelemmel, az iskola- és pályaválasztással, a családi életre neveléssel és a honvédelmi kötelezettséggel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak.

– Tartalmazza az osztályfőnöki órák két fő feladatának megoldására alkalmas választható témák tudatosan megtervezett sorát. Az osztályfőnök éves tervében a kötött témák mellett az egyes órák tartalmát a tantervben megadott *választható* témák alapján, azokból válogatva és célszerűen ötvözve, az osztály sajátos igényeinek megfelelően kiegészítve, egységes rendszerként alakítja ki.

– E rendszerbe illeszkednek azok az osztályfőnöki órák, amelyeket a pedagógus *aktuális* kérdések feldolgozására fordít (pl. osztály- és iskolai szintű megmozdulások előkészítésére; a magatartási és tanulmányi helyzet értékelésére; időszerű osztály- vagy egyéni problémák megvitatására stb.).

3. Az osztályfőnöki óra – céljából és feladataiból eredően – *jellegében* eltér a szakóráktól.

Az osztályfőnöki órának van ugyan központilag kidolgozott tanterve, konkrét tartalmának kialakításában az osztályfőnöknek mégis nagyobb önállósága van, mint a szaktanárnak. Az ő feladata, hogy a tantervben körvonalazott tartalmat – már a tervező munka során – az adott osztályra, gyermekekre méretezze, s az osztályfőnöki órán felmerülő tanulói igényeknek megfelelően rugalmasan módosítsa.

Az osztályfőnöki óra konkrét tartalmában nagy teret foglal el a tanulók

mindennapi élettapasztalatának elemzése, kiegészítése, általánosítása, az osztályba járó gyermekek erkölcsi-politikai-világnézeti problémáinak megválaszolása. Ezért eredményességének feltétele a tanulók maximális aktivitása, őszinte együttműködési készsége. Az egyes órák tartalmának kialakításában, megbeszélésük, megvitatásuk előkészítésében és feldolgozásában a növendékek nagy szerepet kapnak.

4. A pedagógus *sajátos szerepet* tölt be a korszerű osztályfőnöki órán. Feladatokat vállal a gyermekek tapasztalatainak megszervezésében, a növendékek tájékoztatásában, az önművelés és önnevelés megalapozásában és segítésében, a kedvezőtlen kulturális és szociális környezetből származó növendékek felzárkóztatásában, a korrekciós nevelésben, valamint a tanulók személyes problémáinak megoldásában. Növekszik tehát tanácsadó, segítő, tájékoztató, korrigáló, a gyermekek egész életgyakorlatát szervező szerepe.

5. Az osztályfőnöki órák *metodikáját* a tanulók maximális, sokirányú aktivitását ösztönző módszerek előtérbe helyezése jellemzi. Ezt a következők szolgálják:

– szoros kapcsolat létesítése a gyermekek és a társadalom mindennapi életével; a tanulók tapasztalatainak, a tantárgyakban szerzett ismereteinek mozgósítása, elemzése, összegezése;

– változatos élethelyzetek bemutatása (a korszerű audiovizuális eszközöknek, irodalmi példáknak, a tanulók környezetében élők elbeszélésének felhasználásával) annak szemléltetésére, hogy a helyes erkölcsi ítéletalkotás, a megfelelő magatartás kialakítása megköveteli az adott helyzet, a körülmények, a várható következmények körültekintő mérlegelését;

– serkentés arra, hogy a tanulók beszámoljanak egyéni élményeikről, ellentmondásos tapasztalataikról; buzdítás vélemény-nyilvánításra, vitára, állásfoglalásra;

– a tanulók fejlettségének, életkorának megfelelő szintű általánosítás, amelynek kialakításában a növendékek részt vesznek, és amely alkalmas arra, hogy mindennapos cselekvésük vezérfonalául szolgáljon;

– a szocialista erkölcs szabályainak, elveinek belátáson és érzelmi azonosuláson alapuló elfogadtatása;

– ösztönzés az elsajátított erkölcsi elveknek, szabályoknak megfelelő magatartásra, segítségnyújtás a tanulói kollektíva és az egyes gyermekek iskolai és iskolán kívüli életének, tevékenységének céltudatos megszervezésében;

– hozzájárulás az önnevelés számára irányt mutató eszménykép kialakításához;

– gyakorlati útmutatások az önneveléshez.

6. Az osztályfőnöki óra központi jelentőségű lehet a tanulóközösség *iskolai és iskolán kívüli* életének kiteljesítésében. Számbaveszi, elemzi, értékeli a kollektíva teljes tevékenységi rendszerét, általánosítja tapasztalatait. Mindezek alapján a tartalmasabb közösségi és egyéni életgyakorlat célszerű, pedagógiailag átgondolt megszervezésének, az önkormányzóképesség és az önnevelés folyamatos fejlesztésének egyik központjává válhat.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

Nevelői segédletek

Osztályfőnöki kézikönyv az általános iskola 1–4. osztálya számára
Osztályfőnöki kézikönyv az általános iskola 5–8. osztálya számára
Az Iskolatelevízió és az Iskolarádió műsornaptára. Folyóiratok (pl. A Tanító, Gyermekünk)

Nyomtatott grafikai taneszközök

KRESZ-táblák

Auditív információhordozók

Az Iskolarádió hangszalagra rögzített adásai
Osztályfőnöki óra az általános iskola 3–4. osztálya számára (Enyém, tied, mienk), 60 perces hangszalag
Osztályfőnöki óra az általános iskola 5–6. osztálya számára, 90 perces hangszalag
Osztályfőnöki óra az általános iskola 7–8. osztálya számára, 60 perces hangszalag

Vizuális információhordozók

Diaképsorozatok

Audiovizuális információhordozók

Iskolatelevízió adások, pergőfilmek

HONVÉDELMI ISMERETEK

7—8. osztály

Szerkesztette:

GYŐRFI LÁSZLÓ

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai honvédelmi ismeretek oktatásának *célja*, hogy – szoros egységben az összes tantárggyal, valamint a tanórán és iskolán kívüli neveléssel – továbbfejlesztve a tanulók cselekvő hazafiságát és internacionalizmusát, járuljon hozzá a fejlett szocialista társadalom aktív építőinek és önfeláldozó védelmezőinek formálásához.

A honvédelmi ismeretek oktatása keltse fel a tanulók honvédelem iránti érdeklődését és felelősségtudatát, gyarapítsa és rendszerezze a haza védelmével összefüggő – különböző iskolai és iskolán kívüli forrásokból származó – ismereteiket. Szolgálja a fegyelmezettség, a kollektivitás, a felelősségérzet megszilárdulását. Serkentsen testedzésre, az egészséges életmód, a fizikai erő fejlesztésére.

Az általános cél elérése érdekében a honvédelmi ismeretek előtt a következő *feladatok* állnak:

– Segítse elő annak felismerését, hogy a haza nemcsak a közös javak gyarapítását követeli polgáraitól, hanem azok védelmezését is.

– Tudatosítsa, hogy a haza védelmezésére, a fegyveres katonai szolgálatra jelenleg is szükség van. Bizonyítsa, hogy a szocialista építőmunka, népünk békéje és biztonsága megköveteli vívmányaink oltalmazását, a fegyveres erők fenntartását és az ott teljesítendő katonai szolgálatot.

– Tudatosítsa, hogy napjainkban a honvédelem a tanulóktól elsősorban a szorgalmas tanulást és a közösség életében való aktív részvételt kívánja meg. Azt igényli, hogy ismerkedjenek meg a fegyveres erők és testületek életével, tiszteljék áldozatos tevékenységüket.

– A honvédelmi ismeretek oktatása segítse elő, hogy a tanulók megértsék és átérezzék: a haza védelme minden állampolgár kötelessége, megismerjék alkotmány szabta honvédelmi kötelezettségeiket és a Honvédelmi törvényt.

– A honvédelmi ismeretek oktatása járuljon hozzá annak megértetéséhez, hogy vívmányaink oltalmazása, a béke megvédése és a háború elhárítása csak összefogással, a Varsói Szerződésben egyesült többi testvéri ország népeivel és fegyveres erőivel együtt lehetséges.

– A honvédelmi ismeretek oktatása fejlessze azokat a személyiségjegyeket – mint például a bajtársiasság, fegyelem, állhatatosság, kollektivitás,

igazságérzet –, amelyek a munkában és a haza fegyveres szolgálatában egyaránt nélkülözhetetlenek.

– Erősítse azokat a készségeket és képességeket, amelyek a testnevelés során, mindenekelőtt a különböző küzdősportok kapcsán az egészséges életre nevelnek. Fejlessze a testi erőt, az ügyességet, az állóképességet, a küzdőképességet. Tudatosítsa, hogy mindez a tanulásban vagy a munkában éppen úgy hasznosítható, mint a haza védelme érdekében teljesítendő szolgálatban.

A felsorolt *feladatok megoldása* érdekében az iskola teremtsen kapcsolatot a fegyveres erőkkel és testületekkel. Használják fel a személyes kapcsolatokat is – szülők, hozzátartozók – a fegyveres erők életének megismerésére, a haza védelmével összefüggő állampolgári kötelezettségek teljesítéséhez szükséges pozitív viszony formálására.

Vegyenek részt minél nagyobb létszámban a tanulók az úttörő csapatok, különösen pedig az Úttörő Gárda honvédelmi felkészítő munkájában.

7. OSZTÁLY

Évi 6 óra

TÁRGYKÖRÖK

I. Határaink, békénk védelmezői

A haza, társadalmi rendünk védelme minden magyar állampolgár kötelessége. A fegyveres erők feladata: a haza védelme az ellenség fegyveres támadásával szemben; hazánk határainak és légterének őrzése; nemzetközi védelmi kötelezettségeink teljesítése; fontos honvédelmi létesítmények, intézmények őrzése; közreműködés hazánk belső rendjének biztosításában és a légoltalom ellátásában; segítségnyújtás a népgazdaságnak, valamint elemi csapás esetén a közveszély elhárítása. Katonai erények: a parancs pontos végrehajtása, fegyelmezettség, együttes cselekvés, bajtársiasság, bátorság, önfeláldozás.

A Magyar Népköztársaság fegyveres erői és testületei. A Magyar Néphadsereg létrejötte, fejlődése, felépítése. A Magyar Néphadsereg fő feladata a haza védelme az ellenség fegyveres támadása ellen. A Magyar Néphadsereg a Varsói Szerződés rendszerében. Nemzeti és internacionalista érdekeink egybeesése. A Magyar Néphadsereg katonáinak élete. A BM Határőrség fő feladata határaink őrzése. Élet a határőrségnél. A rendőrség fő feladata hazánk közbiztonságának oltalmazása. A rendőr-élet. A munkásőrség létrehozása. A munkásőrség fő feladata fontos létesítményeink és intézményeink őrzése. A munkásőr-élet.

II. Alaki foglalkozás

Alaki mozdulatok egyénenként és kötelékben

Az alakiság tartalma, szükségessége.

Alakzatok: az alakzat, az arcvonal, a szárny, a tér- és távköz fogalma, ezek bemutatása.

Alapállás: A vigyázzállás a tanuló alapállása, fegyelmezettségének egyik alapvető külső formája. Vigyázzban a tanuló egyenesen, emelt testtartással, izmainak megmerevítése nélkül áll. A vigyázzállást módosító (könnyítő vagy megszüntető) helyzetek: az „Iga-zodj!", a „Pihenj!", a „Szerelvényt igazíts!". A „Vigyázz!", a „Pihenj!", a „Szerelvényt igazíts!" vezényszavak és mozdulatok gyakoroltatása.

A raj, szakasz sorakoztatása, valamint az „Oszolj!" végrehajtása

A raj sorakozását a „Raj! Oszlopba sorakozó!" vezényszóval kell elrendelni. A tanulók a sorakozást gyors lépésben hajtsák végre. A szakasz sorakozását a „Szakasz! Oszlopba sorakozó!" vezényszóval kell elrendelni. (A raj alapalakzata az egyes oszlop, a szakasz alapalakzata a rajok számától függően a kettes, hármas vagy többes oszlop.) „Oktatási alakzatba sorakozó!" vezényszóra a rajok egysoros vonalban helyezkednek el. A foglalkozásvezető a vezényszó kiadása után forduljon a raj, a szakasz irányába, és ellenőrizze a feladat végrehajtását. Az „Oszolj!" vezényszóra a tanulók lépjenek ki bal lábbal és hagyják el előző beosztási helyüket.

III. Honvédelmi versenyek (honvédelmi nap)

(egyéni)

Terepfutás: négy akadályelem leküzdésével – a kijelölt versenypályán – a lányok 1000 m, a fiúk 1500 m távolságon.

Akadályelemek:

Árok átugrása

A testnevelési órán tanultak felhasználásával a lányok 1,5 m, a fiúk 2 m széles természetes vagy mesterséges árkot ugorjanak át. Értékelés: ha az első ugrás sikeres 4, ha a második 3, ha a harmadik 2, ha a negyedik 1 pont.

Kézigránát-dobás

A lányok 15 m, a fiúk 20 m távolságra nekifutásból dobják el a kézigránátot a kijelölt 15 m szélességű sávba. Értékelés: ha az első dobás sikeres 4, ha a második 3, ha a harmadik 2, ha a negyedik 1 pont.

Kötélmászás

2 m magasságban kifeszített kötélen a lányok 4 méteres, a fiúk 6 méteres távolságon – lajhármászással – haladjanak át. (A kötélre való feljutás történhet segítséggel vagy anélkül.) Értékelés: ha az áthaladás az első próbálkozásra sikerül 4, ha a másodikra 3, ha a harmadikra 2, ha a negyedikre 1 pont.

Lőgyakorlat

Az 1. sz. lőgyakorlat végrehajtása légpuskával, álló célra, 10 méter távolságra, 1/a számú körös céltáblára, álló testhelyzetből. (A tanulók először 3 próbalövést adnak le segítséggel, majd ezután önállóan 5 értékelt lövést hajtanak végre.) Értékelés: 4 találat kiváló (5 pont), 3 találat jó (3 pont), 2 találat megfelelő (1 pont).

A honvédelmi versenyt egyéni értékeléssel kell befejezni. Az elsőséget és a további sorrendet a négy akadályelem leküzdése közben szerzett pontok mennyisége és a terepfutás végrehajtására felhasznált idő együttesen határozza meg.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Határaink, békénk védelmezői (osztályfőnöki órán)	kb. 1 óra
Alaki foglalkozás	kb. 1 óra
Honvédelmi versenyek (honvédelmi nap)	kb. 4 óra

8. OSZTÁLY

Évi 6 óra

TÁRGYKÖRÖK

I. A haza védelme kötelesség

A haza és társadalmi rendünk védelme állampolgári kötelesség. A honvédelem kötelező formái: a hadkötelezettség, a polgári védelmi kötelezettség, a honvédelmi munkakötelezettség, a gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség.

A haza védelmével összefüggő – valamennyi állampolgárra érvényes – kötelezettségek. Az építés és a védelem kapcsolata, ennek kifejeződése az Alkotmányban és a Honvédelmi törvényben. A hadkötelezettség tartalma, lényege. A polgári védelmi kötelezettség tartalma, lényege. A polgári védelmi kötelezettség tartalma, lényege. Egyéb kötelezettségek (honvédelmi oktatás, anyagi szolgáltatási kötelezettség). Felkészülés a honvédelmi kötelezettségek teljesítésére. Az MHSZ tevékenysége és az Úttörő Gárda szerepe.

II. Alaki foglalkozás

Tiszteletadás egyénileg és kötelékben

Tiszteletadás álló helyzetben

A tiszteletadást minden esetben az adott helyzetnek megfelelő módon kell teljesíteni. Tiszteletadáskor a tanuló forduljon a tanár felé.

Fővetéssel: szabadban, amikor a tanuló mindkét keze foglalt, fejének könnyedén történő fordításával a tanár érkezésének irányába.

Főhajtással: zárt helyen (folyosó, terem) fejének könnyedén történő meghajtásával.

Tiszteletadás egyénileg menet közben

Menet közben a tanuló a lépés ütemének megfelelően, kezét a test mellé zárva, felsőtestét kiemelve az elöljáró érkezésének irányába (jobbra-balra-középre) a találkozás előtt 4–6 lépéssel kezdi meg a tiszteletadást fővetéssel, s egy lépéssel túlhaladva fejezi be.

Menet az elöljáróhoz rendes lépésben

A tanár intézkedésére a tanuló rendes lépésben haladva hajtsa végre a kapott feladatot, a helyzetnek megfelelően 2–3 lépésre álljon meg a tanár előtt, és jelentse: „Tanár úr! X. Y., a 8. A. osztály tanulója jelentem, parancsára (intézkedésére) megjelentem." A tanártól kapott engedély után foglalja el előző helyét.

Tiszteletadás álló helyzetben kötelékben

A tiszteletadást zárt rendben – a gyakorlati foglalkozások kezdetén – „Osztály! (Szakasz!) Vigyázz! Jobbra (balra, középre) nézz!" vezényszóra, akkor kell végrehajtani, amikor a foglalkozást vezető (tanár) 5–6 lépésre megközelítette az osztályt (szakaszt).

Jelentés. Az osztályelső (gyakorlatvezető) adja ki a vezényszót a tiszteletadás teljesítésére, utána közeledjen az elöljáróhoz (tanárhoz), 2–3 lépésre álljon meg előtte, és jelentsen. („Tanár úr! X. Y. gyakorlatvezető jelentem, a foglalkozás tárgya . . ., létszáma . . . fő, engedéllyel távol . . . fő.)

Köszöntés és válasz. A tanulók köszöntése: „Jó reggelt (Jó napot), 8. A osztály!". Válasz: „Erőt, egészséget!". „Viszontlátásra, 8. osztály!". Válasz: „Viszontlátásra!". A gyakorlati foglalkozás közben ellenőrző elöljáró (pl. igazgató) érkezése esetén az osztály (szakasz) szintén a fentiek szerint teljesítsen tiszteletadást.

III. Honvédelmi versenyek (honvédelmi nap)
(kollektív)

Terepfutás négy akadályelem leküzdésével – a kijelölt versenypályán – a lányok 1500 m, a fiúk 2000 m távolságon.

Akadályelemek:

Elméleti feladat

A csapatok három témakörből (általános katonai alapismeretek; honvédelmi kötelezettségek; iskolai, mozgalmi akcióprogramok) összeállított feladatlapot töltenek ki. Témánként három kérdés közül kell a helyes válaszokat megjelölniük. Értékelés: minden helyes válasz 1 pont.

Kúszófolyosó leküzdése

10 m hosszú, 1,5 m széles és 0,5 m magas kúszófolyosót kell leküzdeni. A lányok a kúszófolyosó hálója felett (magas térdemeléssel), a fiúk a háló

alatt (laposkúszással) haladjanak át. A csapat következő tagja csak akkor indulhat el, amikor az előtte levő átjutott a kúszófolyosón. Értékelés: az akadály hibátlan leküzdése esetén a csapat minden tagjának 3–3 pont.

Társhordás

A megindulási helynél tetszés szerinti módon párok alakulnak (páratlan szám esetén 1 személyt 2 fő vihet). 40 m hosszú szakaszon földre ejtés nélkül kell a társat átvinni úgy, hogy a 20 m-nél levő felezővonalnál cserélnek. Értékelés: földre ejtés nélkül páronként 4 pont; földre ejtéssel páronként 1 pont; a földre ejtést elkövetőnek 1 pont levonás.

Lövészet

A lövészetet 10 méter távolságra elhelyezett 1'a számú körös céltáblára, álló testhelyzetből, *légpuskával* kell végrehajtani. A felhasználható töltények száma 13 db. A tüzelőállás elfoglalása után a legfeljebb 3 fős csoport minden tagja egyenként, a biztonsági rendszabályok megtartásával 3 próba után 10 értékelt lövést hajt végre. Minden lövő személyesen győződjön meg a találatok értékéről. Értékelés: 70 köregység kiváló, 50 köregység jó, 30 köregység megfelelő. Csapattagonként – kiváló 5 pont, jó 3 pont, megfelelő 1 pont.

A honvédelmi versenyt a csapatok értékelésével kell befejezni. A csapatelsőséget és a további sorrendet az akadályelemek leküzdése közben szerzett pontok mennyisége és a terepfutás végrehajtására felhasznált idő együttesen határozza meg.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A haza védelme kötelesség (osztályfőnöki órán)	kb. 1 óra
Alaki foglalkozás	kb. 1 óra
Honvédelmi versenyek (honvédelmi nap)	kb. 4 óra

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A honvédelmi ismeretek tanításának módszertani alapelveit a kitűzött célok, feladatok, valamint a tantárgy tartalma és a tanulók fejlettségi sajátosságai határozzák meg.

A honvédelmi ismeretek foglalkozásait vezető tanár támaszkodjon a különböző tanítási órákon szerzett tanulói ismeretelemekre. Használja fel valamennyi tantárgynak a honvédelmi oktatáshoz kapcsolódó anyagát, különösen a történelem és állampolgári ismeretek, az irodalom, a földrajz, a kémia, a fizika és a testnevelés nyújtotta lehetőségeket. Hasznosítsa a tanórán kívüli honvédelmi ismeretszerzés eredményeit is. Alapozzon a társadalmi valóság tényeire, a ma jelenségeire, eseményeire, a tanulók mindennapi tapasztalataira. Ezek birtokában késztesse általánosításra, szintetizálásra a tanulókat.

A honvédelmi ismeretek oktatásában olyan módszerek alkalmazására van szükség, amelyek érzelmileg és értelmileg is segítik a tanulók azonosulását a honvédelemmel; fejlesztik a kollektív szellemet, a tanulók kötelességtudatát, fegyelmezettségét, önállóságát. Erősítik az álló- és küzdőképességet; növelik a testi erőt, az ügyességet, rendszeres és sokoldalú testedzésre, egészséges életre szoktatnak.

A honvédelmi kötelezettségekről szóló kérdéskörök a 7., illetve 8. osztályos osztályfőnöki tantervben a kötelezően feldolgozandó témák között szerepelnek. Az ott megszabott anyagot a honvédelmi ismeretek tanterv továbbfejleszti, konkretizálja. E témák oktatását az osztályfőnök lehetőleg a Fegyveres Erők Napját megelőző vagy az azt követő osztályfőnöki órára iktassa be. Amennyiben a tantervi anyag feldolgozása egy óra alatt nem sikerül, e célra egy további osztályfőnöki óra a nem kötött témák közül is igénybe vehető (7. osztályban az „Összefogás a baráti országokkal", 8. osztályban a „Helyünk a világban" téma).

A honvédelmi kötelezettségeket tárgyaló órákon helyes az oldott, cselekedtető módszerek alkalmazása és a tanulók aktív részvételre ösztönzése önálló feladatok adásával is.

Az alaki foglalkozásokat a tanulmányi év első heteiben kell megtartani és az akkor elsajátított mozdulatok, mozgási módok gyakorlásához a késő-

biekben a tantermi és a testnevelési foglalkozásokat, a különböző iskolai rendezvényeket, valamint a honvédelmi versenyeket felhasználni.

A honvédelmi versenyek tervezése, szervezése során célszerű először kiválasztani és szemrevételezni a terepet. Ennek alapján lehet a verseny levezetési tervét elkészíteni. Ez tartalmazza: a kijelölt terepet, a feladatok végrehajtásának idejét, a felelősöket, a szükséges eszközöket, anyagokat. Az útvonal irányát és az akadályelemek helyét zászlókkal (táblákkal) kell megjelölni.

Azokat a felszereléseket, amelyek a versenyhez szükségesek, a folyamatos feladatvégrehajtás érdekében a versenyt megelőzően kellő mennyiségben helyezzük el az akadályelemeknél. Az egyes akadályelemekhez akadálybírókat kell állítani, akiknél a versenyzők kötelesek jelentkezni és utasításaikat végrehajtani. A versenyzőket – a létszámtól függően – egyenként vagy csoportonként lehet indítani, de a teljesítményt mindig egyénileg is el kell bírálni. A versenyző hibáján kívül álló okból származó várakozási időt a terepfutásra felhasznált teljes időmennyiségből le kell vonni. Akik elhagyják a versenypályát, vagy az akadályelemet kikerülik, azokkal meg kell ismételtetni a feladatot. A terep és a környezet adta lehetőségek figyelembevételével a verseny rendezősége az előírtakon kívül más akadályelemeket is közbeiktathat.

A lőfeladatok végrehajtását minden esetben feltétlenül előzze meg a lövészeti és a biztonsági rendszabályok oktatása. A lövészetet célszerű előkészítő lőgyakorlattal kezdeni. Ennek feladata, hogy a tanulót bevezesse a lövészet alapjainak megismerésébe.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

Nevelői segédletek

Honvédelmi sportjátékok. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1969.

Útmutató az úttörőraj-tisztségviselők képzéséhez. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Bp. 1972.

A Magyar Úttörők Szövetsége alaki szabályzata. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Bp. 1976.

Honvédelemről – nevelőknek. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1975.

A Magyar Honvédelmi Szövetség Lövészeti Szabályzata. MHSZ Országos Központ, Bp. 1970.

Törvény a honvédelemről. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1976.

Honvédelmi nevelés. Tankönyvkiadó, Bp. 1977.

A honvédelmi nevelés módszertani kérdései. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1980.

Honvédelmi ismeretek módszertani kézikönyve. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1980.

Folyóiratok: Néphadsereg, Igaz Szó, Úttörővezető, Lobogó

Nyomtatott grafikai taneszközök

Plakátok: rendfokozatok, lövészeti alapismeretek, alaki mozgások, biztonsági rendszabályok, tüzelési testhelyzetek, a célzás alapjai

Vizuális információhordozók

Diaképsorozatok: „A magyar néphadsereg", „A Varsói Szerződés", „Lőkiképzési alapismeretek"

Pergőfilmek: „Van jó fegyverünk", „Hazámat szolgálom"

Kölcsönözhető: az MN Politikai Nevelőmunka Anyagi és Módszertani Központ Filmkölcsönző alosztályától (1087 Bp. VIII. Kerepesi u. 29/b.) vagy az iskolát patronáló honvédségi alakulattól.

„Tanuljon meg lőni!", „Alaki kiképzés I." (az MHSZ járási, városi vezetőségétől kölcsönözhetők).

Audiovizuális információhordozók

Az Iskolatelevízió adásai

Tanulói gyakorló eszközök

Ifjúsági úttörő célzókészülékek (MHSZ kluboktól igényelhetők).

KÖZLEKEDÉSI ISMERETEK

3. és 7. osztály

Szerkesztette:

DR. BINDER KÁROLY
HORVÁTH KÁROLY

ÓRATERV-KIEGÉSZÍTÉS

az osztott általános iskolák számára

TANTÁRGY	3. osztály	7. osztály
Közlekedési ismeretek (Gyakorlati óra)	6*	6**

* Egy órát az osztályfőnöki, egy órát a környezetismeret-órák keretében kell, 4 órát tömbösítve lehet megtartani.

** Egy órát az osztályfőnöki órák keretében kell megtartani.

CÉL ÉS FELADATOK

A közlekedési ismeretek tanításának *célja*, hogy – szoros egységben más tantárgyakkal, valamint a tanórán és iskolán kívüli neveléssel – megismertesse a tanulókat az alapvető közlekedési szabályokkal, közúti létesítményekkel, a közlekedés legegyszerűbb technikai eszközeivel; kialakítsa a tanulókban a helyes közlekedési magatartást és viselkedésmódot, valamint a helyes közlekedési szokásokat; megalapozza az életkorra jellemző pszichikus adottságoknak megfelelően a közlekedési morált.

Ennek érdekében *feladata*, hogy:

– Tudatosítsa a tanulókban azokat a magatartási szabályokat és cselekvési készségeket, amelyek biztosítják testi épségüknek megóvását, azaz a közlekedési balesetek elkerülését.

– Gyakorlással kialakítsa a közlekedés szempontjából célszerű, megfelelően koordinált, tudatosult mozgásukat.

– Felkészítse a tanulókat a veszélyhelyzetek felismerésére, a célszerű, a tudatos cselekvések közül a legmegfelelőbb kiválasztására.

– Adjon megfelelő alapokat a közlekedés fogalmának helyes értelmezéséhez, a motorizáció és az ember kapcsolatának felismeréséhez.

– Megismertesse a tanulókkal a közúti közlekedésben tapasztalt jelenségek ok-okozati összefüggéseit.

– Megismertesse a közlekedési ismeretszerzés sajátos módszereit a különböző képzési szinteken.

– Fejlessze a közlekedéssel kapcsolatos információk állandó befogadásának, feldolgozásának s az ennek megfelelő alkalmazkodásnak a készségét.

– Felkeltse a tanulók érdeklődését a közlekedés technikai eszközei iránt.

– Rendszerezze és integrálja a különböző iskolai és iskolán kívüli forrásokból származó közlekedési ismeretanyagot.

3. OSZTÁLY

Évi 6 óra

TANANYAG

Bevezetés

A korábban tanult közlekedési ismeretek, jelek, jelzések, fogalmak, szabályok áttekintése, rendszerezése, gyakorlása.

Gyalogos és kerékpáros közlekedés

A gyalogos és a kerékpáros közlekedés szabályai.

A kerékpár hatóságilag előírt felszerelési tárgyai.

A gyalogos és a kerékpáros közlekedésben előforduló leggyakoribb veszélyhelyzetek.

A helyes sebesség- és távolságbecslés szerepe a közúti közlekedésben.

Helyes magatartás a különböző tömegközlekedési járművek megállóiban, a fel- és leszállás, valamint az utazás során.

KÖVETELMÉNYEK

– Ismerjék a tanulók a közlekedési jeleket, jelzéseket, és ezeket megtartva közlekedjenek.

– Ismerjék a gyalogos és a kerékpáros közlekedésre vonatkozó szabályokat.

– A gyalogos és a kerékpáros közlekedési szabályok elsajátítása és gyakorlása során formálódjon helyes közlekedési magatartásuk, és alakuljanak ki a biztonságos közlekedést lehetővé tevő szokásaik.

– Ismerjék a kerékpár hatóságilag előírt felszerelési tárgyait, és kerékpárjaikra szereljék fel azokat.

– Tudják, hogyan kerülhetők el a leggyakrabban előforduló gyermekbalesetek.

– Tudjanak példát mondani a közlekedés során előforduló veszélyhelyzetekre (kirohanás az úttestre, játék az úttesten stb.).

– Szerezzenek gyakorlatot – gyalogosként, kerékpárosként – a helyes sebesség és távolság becslésében.

– Tudják, hogy a helytelenül megbecsült sebesség és távolság balesetet okozhat.

– Ismerjék és tartsák meg a tömegközlekedési eszközökön a helyes magatartási szabályokat.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Bevezetés (ismétlés, rendszerezés)	1 óra
Gyalogos és kerékpáros közlekedés	4 óra
Gyakorlás	1 óra

7. OSZTÁLY

Évi 6 óra

TANANYAG

Bevezetés

Az eddig tanult közlekedési ismeretek rendszerezése és elmélyítése.

Közlekedési környezet

A közlekedési partnerkapcsolat.
A közlekedők feladatai a különböző látási viszonyok esetén.
Az időjárási viszonyok befolyása a közúti közlekedés biztonságára.
A féktávolság hosszát meghatározó tényezők (sebesség, reakcióidő, útviszonyok, a jármű jellemzői).
A defenzív közlekedési taktika alapjai.
Hogyan lehet valakiből jármű-, illetve gépjárművezető?
Elsősegélynyújtás közlekedési baleset esetén.

KOVETELMÉNYEK

– Tudatosuljon a tanulókban – az ismeretek rendszerezése és elmélyítése közben –, hogy a közlekedésben a szabályok szigorú megtartása mellett szükséges az udvariasság, a kulturált magatartás is.
– Az elméletben és gyakorlatban tanultak által bővüljön közlekedési műveltségük, és fejlődjön közlekedési moráljuk.
– Ismerjék fel, hogy a közlekedés során társas kapcsolat, egymásrautaltság alakul ki a közlekedésben résztvevők között.
– Értékelje a közlekedés biztonságának növelésén dolgozó szakemberek munkáját (útépítők, forgalmi szakemberek, közlekedési rendőrök stb.).
– Tudatosuljon a tanulókban, hogy a közúti közlekedésben – gyalogosként, kerékpárosként – magas fokú felelősségérzettel kell részt venniük.
– Tudják, hogy a látási és az időjárási viszonyok hogyan befolyásolják a közlekedés biztonságát (a sebesség helyes megválasztása, világítás stb.).

– Tudatosuljon bennük a „látni és láttatni" elv fontossága.

– Tudják, hogy a féktávolság összetevői – a reakcióidő alatt megtett út és a fékút – milyen tényezőktől és hogyan függenek.

– Tudják a defenzív közlekedési taktika alapelveit. (A tilosat sohasem! A kötelezőt mindig! Olykor még a megengedettet sem!)

– Törekedjenek arra, hogy a defenzív közlekedési taktika alapelveit megtartva közlekedjenek.

– Tartsák be a gépjárművezető személyére vonatkozó előírásokat (életkor, vezetői engedély stb.).

– Ismerjék az elsősegélynyújtás alapvető teendőit közlekedési baleset esetén.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

Bevezetés (ismétlés, rendszerezés)	1 óra
Közlekedési környezet és vezetéstechnikai alapismeretek	4 óra
Gyakorlás	1 óra

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tömegközlekedés fejlődésével, a járművek számának és sebességének növekedésével a közlekedés egyre veszélyesebbé válik. Szabályainak, a jelzéseknek, a jelzőtáblákaak az ismerete nélkül ma már nem tudunk biztonságosan közlekedni sem gyalog, sem járművel. A legkisebbek közlekedési magatartását a felnőttek példája határozza meg. Ez az alapja a közlekedési ismeretek tudatos és rendszeres elsajátításának, a helyes közlekedési szokások kialakításának.

A közlekedési ismeretek tanítása összetett és bonyolult feladat. A rendelkezésre álló órakeret – a harmadik és a hetedik osztályban 6–6 óra – önmagában kevés. Szükséges, hogy a közlekedési ismeretek oktatása az óvodából hozott ismeretekre építve, az általános iskolában a különböző tantárgyak lehetőségeit felhasználva folytatódjék. Ennek megfelelően a közlekedési ismeretek óráknak – az új ismeretek feldolgozásán túlmenően – sajátos, szintetizáló funkciójuk is van.

Vannak tantárgyak, amelyek kiemelt szerephez jutnak a közlekedési ismeretanyag feldolgozásában, illetve a helyes közlekedési magatartásra nevelésben, mint például a környezetismeret-, a technika-, a testnevelés- és az osztályfőnöki óra, de a többi tantárgy szerepe sem elhanyagolható. A környezetismeretóráknak és a tanulmányi sétáknak legyen szerves részük a közlekedés megfigyeltetése, a tapasztalatok megbeszélése és a biztonságos közlekedés gyakorlása. A technikaórákon pedig az ismeretanyag feldolgozását kapcsoljuk össze a közlekedés technikai eszközeinek és a közlekedés technikájának megismertetésével. Földrajzórán hasonlíttassuk össze a szárazföldi, a vízi és a légiközlekedést a baleseti veszélyhelyzetek alapján; a magyar nyelv és irodalomórán vagy a rajzórán adjunk például olyan fogalmazási, illetve ábrázolási témákat is, amelyek összefüggenek a közlekedéssel stb.

Fontos, hogy a tárgyalásmód sohase legyen erőltetett, belemagyarázott. Kapcsolódjék valamilyen konkrét eseményhez, szituációhoz, szabályhoz, amelyet a tanuló át tud látni, és mintegy át tud élni.

A közlekedési ismeretek tanításában kezdettől fogva biztosítani kell az önálló tanulói tevékenységet. Így érhető el, hogy a tanulók az ismereteket tudatosan dolgozzák fel, a megértett ismereteket tartósan megjegyezzék, és a különböző helyzetekben alkalmazni tudják.

Az önállóság egyik feltétele a tapasztalati tényanyag. Ez az alapja a tanulók megfigyelő, összehasonlító, összefüggéseket, kapcsolatokat feltáró, gondolkodó tevékenységének, amely lehetővé teszi a közlekedési szabályok tartalmának megértését, segíti a megfelelő közlekedési magatartás kialakítását.

A szabályos, előzékeny közlekedéshez az elméleti felkészítés azonban nem elegendő. Arra kell törekedni, hogy az elmélet és a gyakorlat összekapcsolódjon. Az elméletben tanultakat tanulmányi sétán, közlekedési parkban, forgalmi csomópont megfigyelésével és a közlekedési szituációk elemzésével a harmadik osztályos tanulókkal zárt, forgalommentes területen, a hetedik osztályos tanulókkal kisebb kerékpártúrán kell gyakoroltatni. A környezeti, tárgyi feltételek biztosításához segítséget lehet és kell kérni a különböző társadalmi szervektől (pl. KRESZ-parkok építése, felszerelése).

A gyermekbalesetek statisztikai adatai jelzik, hogy az egyes életkorokban melyek a legfontosabb feladatok. A 7–8 éves tanulóknál az úttestre, a járművek elé kifutásos balesetek a leggyakoribbak. Ebben az életkorban kezdődik az intenzívebb kerékpározás, amelyhez nem mindig járul kellő közlekedési ismeret. A tanulók 12. életévüket betöltve már főútvonalon is kerékpározhatnak. Hiányos ismereteik és közlekedési műveltségük miatt gyakran kerülnek veszélyhelyzetbe. Erre az életkorra különben is jellemző a veszélyek lebecsülése. A gyakorlás során gondoskodni kell az ún. „veszélytréningről", hogy az első meglepetés ne a közúton érje a tanulót. A veszély elhárítására tudatosan, a gyakoribb forgalmi szituációk elemzésével és gyakorlásával fel lehet készülni. Ehhez sokoldalú szemléltetésre (transzparens, diaképek, a valós helyzet modellezése) van szükség.

A közlekedési ismeretek tanításának módszereit ugyanakkor befolyásolják az iskolák eltérő körülményei, lehetőségei. A pedagógus módszertani szabadsága abban áll, hogy a befolyásoló tényezők figyelembevételével a leghatékonyabb eljárásokat választja ki a feladatok eredményes megoldása érdekében. A tanulók eredményes nevelését a változatos módszerek alkalmazása nagymértékben elősegítheti.

A közlekedésre való „érettség" hosszú folyamat eredményeként alakul ki a rendszeres közlekedési ismeretszerzés és a gyakorlás során. A helyes közlekedési magatartáshoz nagyfokú önfegyelemre, figyelemre, segítőkészségre, udvariasságra, előzékenységre, a veszélyhelyzet felismerésére, óvatosságra van szükség. Ezeket a tulajdonságokat a rendszeres ismeretelsajátításon túl folyamatos és tudatos nevelőmunkával tudjuk fejleszteni a tanulókban.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Munkafüzet 3. osztályban
Munkafüzet 7. osztályban

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, Természettudományi kislexikon, OKBT kiadványok.

Nyomtatott grafikai taneszközök

Faliképsorozat (a közúti közlekedés szabályai)

Vizuális információhordozók

Diaképek, diasorozatok STOP! Közlekedj okosan, Zebra Zoli stb.), fóliaképek

Audiovizuális információhordozók

Hangosított diaképsorozatok, hangosfilmek (OKBT-kiadvány)

Gyakorlati eszközök

POLI-KRESZ I., II., III.
KRESZ-dominó
KRESZ-jelháború
Homokasztal
Hordozható, felállítható közlekedési jelzőtáblák
Gyakorló közlekedési ismeretek tesztlap
Kerékpárok (a harmadik és hetedik osztályos tanulók testi méreteihez igazodva)
Lábhajtásos kisautó és lábhajtásos GO-cart

A TANÍTÁSI ÓRÁN ÉS AZ ISKOLÁN KÍVÜLI NEVELÉS TERVE

Szerkesztette:

GÁL ERZSÉBET

A TANÍTÁSI ÓRÁN ÉS AZ ISKOLÁN KÍVÜLI NEVELÉS SZEREPE AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA CÉLJÁNAK ELÉRÉSÉBEN

Az általános iskola csak akkor képes megfelelni céljának, ha él a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés lehetőségeivel: igyekszik felhasználni ezek kötetlenebb formáit és módszereit. Az általános iskola célját a tanítási órán és az azon kívül végbemenő pedagógiai tevékenység szerves egységében valósítja meg. A kettőt együttesen tervezi, hiszen az utóbbi folytatja, elmélyíti, kiegészíti az előbbi nevelő hatását.

Az iskolának és a keretei között működő úttörőszervezetnek támaszkodnia kell a családi nevelésre, a közművelődési intézményekre és a tanulók nevelésében részt vállaló többi társadalmi tényező befolyására. Arra kell törekednie, hogy a gyermekeket érő valamennyi nevelési hatást egységes rendszerré formálja és irányítsa. Ennek előfeltétele az, hogy az iskolai nevelési tényezők célszerűen együttműködjenek. A koordinációval a lehető legteljesebb eszmei és cselekvési egységet alakítsuk ki.

A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés terve *iránymutató jellegű:*

– összefoglalja a tanítási órán és az iskolán kívüli pedagógiai tevékenység általános feladatait;

– megjelöli a különböző nevelési tényezők sajátos feladatait, lehetőségeit és fejlesztésük irányát;

– a feladatok megvalósításához a tanulók tipikus tevékenységeinek felsorolásával nyújt segítséget.

A tanítási órán kívül végbemenő tanulói tevékenységek közül egyeseket az iskola és az úttörőcsapat közösen *szervez.* Ezek rendszerint pontosan meghatározott céllal, tartalommal és formában illeszkednek a nevelési folyamatba. Irányításukat és ellenőrzésüket az iskola nevelői és az úttörőönkormányzat végzi.

Más tevékenységeket az iskola a vele együttműködő iskolán kívüli nevelési tényezőkkel együtt, a velük való megállapodás alapján *befolyásol.* Segítséget nyújt e tevékenységek tervezéséhez, folyamatosan tájékozódik a programok tartalmáról, a munka eredményeiről.

A tanulók életének jelentős részére a szervezett nevelésnek csak közvetett és *változó erejű befolyása* van. Egyfelől meggyőzéssel, helyes tájékoztatással, a lényegében megegyező iskolai és egyéni érdekek kiemelésével, másfelől a tanulók erkölcsi igényeinek, magatartási normáinak folyamatos fej-

lesztésével mégis elérhető, hogy az iskola célkitűzései e színtereken is érvényesüljenek.

A tanítási órán kívül szervezett programok, foglalkozások a *tanulók számára önkéntes* jellegűek. A gyermekek célszerű és kívánatos részvételét a nevelőtestület és az úttörőcsapat közösen kialakított követelményei, egybecsengő ösztönzései biztosíthatják. Ezért a tanítási órán kívüli tevékenység során – az úttörőélet és az önkormányzat fejlettsége arányában – az úttörőcsapat szervezeti elveit, kereteit, formáit célszerű alkalmazni.

A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés megszervezésének legfontosabb feltételei: a tanítási órákon folyó nevelőmunka színvonala, az úttörőközösség fejlettsége, a nevelőtestület pedagógiai-politikai kulturáltsága, a tanulók családi nevelésének minősége, a szülői munkaközösség aktivitása, az iskolán kívüli nevelési tényezők köre és működésének színvonala, valamint az iskola épülete és eszközei, továbbá az egyes iskolák településéből és a tanulók lakóhelyi viszonyaiból adódó egyéb feltételek. A különböző általános iskolák tehát igen *eltérő színvonalról* indulva kezdhetik és *eltérő feltételek* mellett fejleszthetik tovább a tanítási órán és iskolán kívül folyó pedagógiai tevékenységet.

A TANÍTÁSI ÓRÁN ÉS AZ ISKOLÁN KÍVULI NEVELÉS FELADATAI

Az *értelmi nevelés* érdekében a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelőmunka biztosítson lehetőséget a gyermekeknek arra, hogy növekvő önállósággal szilárdítsák meg, mélyítsék el, egészítsék ki a tanítási órán szerzett ismereteiket, törekedjenek azok sokoldalú alkalmazására, fejlesszék tovább jártasságaikat, készségeiket és képességeiket. Adjon alkalmat olyan ismeretek elsajátítására is, amelyek legeredményesebben a tanítási órán kívül szerezhetők meg. Mindezzel segítse a tanulókat, hogy felismerjék a világ sokszínűségét, gazdagságát, az ismeretszerzés fontosságát.

Fejlessze a tanulók önismeretét, nevelje őket jó tulajdonságaik, adottságaik reális megítélésére, hibáik felismerésére. Ébresszen bennük igényt önmaguk művelésére, segítse őket egyéni érdeklődésük, hajlamaik, képességeik kibontakoztatásában.

A *világnézeti nevelés* érdekében a tanítási órán kívüli nevelés adjon alkalmat és késztessen arra, hogy a tanulók sokoldalú tapasztalatokat szerezzenek a természet és a társadalom jelenségeiről, a fejlődés törvényszerűségeiről. Gyarapodó tudásuk és képességeik, érzelmi viszonyulásuk, közösségi kötődéseik alapján – életkoruknak megfelelően – vállaljanak részt a megértett valóság fejlesztéséből, a szocialista társadalom érdekében végzett munkából. Személyiségük sokoldalú művelésével, egyéni és közösségi életgyakorlatukkal céltudatosan készüljenek a felnőtt életben rájuk váró feladatokra.

Az *erkölcsi-politikai, közösségi nevelés* érdekében lehetőséget kell adni a gyermekeknek sokoldalú – egyéni képességeiknek megfelelő, ezeket fejlesztő – tevékenységre a gyermekközösségben, kezdeményező részvételre a kollektíva megszervezésében. Ezért fejleszteni kell a tanulók öntevékenységét a közösségben, együttműködési szándékukat a közeli és távolabbi környezettel való kapcsolatteremtésben, fogékonyságukat a közösségi, társadalmi problémák iránt, igényüket a problémák megoldásában való aktív részvételre. A tanítási órán kívüli nevelés teremtsen alkalmat politikai-társadalmi tapasztalatszerzésre, a közéletbe való bekapcsolódásra. Elemezzék a gyermekek közösen a tanulságokat, értékesítsék tapasztalataikat saját közösségükben.

A tanítási órán kívüli programok nyújtsanak lehetőséget a megismert és elfogadott erkölcsi normák – különösen a cselekvő szocialista hazafisággal és proletár internacionalizmussal, a haza építésével, a szocialista humanizmussal, a társadalom demokratizmusával és a szocialista családi élettel kapcsolatos erkölcsi, magatartási szabályok – érvényesítésére, gyakorlására s ennek során az erkölcsi érzelmek fejlődésére.

A *politechnikai nevelés* feladatai keretében a tanítási órán kívüli nevelés mélyítse el a tanulók műszaki-technikai érdeklődését, fejlessze ki ilyen irányú alkotóképességeit és a gyakorlati munkakészségek és képességek minél több irányát. Adjon alkalmat a különböző munkafajták gyakorlására csakúgy, mint a konstruáló képességet igénylő játékokra, foglalkozásokra. Tegye lehetővé az ipari és mezőgazdasági termelőmunkának, az üzemi szervezetnek, a termelés kollektív jellegének sokoldalú megismerését. Ezzel is segítse a tanulók pályaorientációját, bővítse pályaismeretét.

Az *esztétikai nevelés* érdekében szoktassa rá a tanulókat, hogy életkoruknak és egyéni hajlamaiknak megfelelően éljenek kulturált életet szabad idejükben. Nevelje a gyermekeket a természetben és a társadalomban fellelhető esztétikum iránti fogékonyságra, a haza szép tájaival és a művészeti alkotásokkal való ismerkedésre, ezek tudatos élvezésére. Fejlessze a kulturális élet számukra is hozzáférhető eseményei iránti érdeklődést, az irodalmi-művészeti élményekben való részesedés igényét. A gyermekek számára örömet, felüdülést jelentő foglalatosságokkal járuljon hozzá az irodalmi és a művészeti tevékenységhez szükséges elemi készségek és képességek kialakításához.

Az *egészséges életre nevelés* szolgálatában rá kell szoktatni a gyermekeket, hogy egyre önállóbban tartsák meg a munka és a pihenés, a szellemi tevékenység és a játék, a mozgás, testedzés, sportolás célszerű arányait. Értékes, változatos tevékenységgel biztosítsák szervezetük szükséges felüdülését, regenerálódását, fizikai és pszichikai edzettségük, teherbíró képességük növekedését és az életkoruknak megfelelő szórakozást. Tanulják meg a pihenés célszerű módjait. Fejlesszék etikai és esztétikai igényességüket a szórakozással kapcsolatban is.

AZ IGAZGATÓ ÉS AZ ISKOLAVEZETÉS

Az igazgató és az iskolavezetés sajátos feladatai

Az igazgató és az iskolavezetés feladata, hogy az iskola pedagógiai helyzetének ismeretében megjelölje a tanulóközösség fejlesztésének konkrét céljait, a tanítási órán és az iskolán kívül folyó nevelőmunka időszerű feladatait; fejlessze a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés *rendszerét*, eszközeit és módszereit; érje el, hogy az iskola a tanulók életének mind nagyobb hányadára gyakoroljon befolyást. Biztosítsa a tanítási órán és az azon kívül folyó nevelőmunka mind teljesebb *egységét*.

Demokratikusan kialakított terv alapján az igazgató az úttörőcsapat vezetőjével együttműködve kezdeményezi, létesíti és tartja fenn az iskola kapcsolatait a diákotthonnal, a hatósugarában működő középfokú oktatási intézményekkel és a társadalmi nevelési tényezőkkel (a családdal, az üzemekkel, a társadalmi-politikai szervekkel és mozgalmakkal stb.). Az iskolai szintű koordináció alapján szervezhetik a nevelőtestület tagjai és az egyes úttörőközösségek a maguk külső kapcsolatait a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés érdekében.

Javaslatok a tanulói tevékenység iskolai szintű megszervezéséhez

Az iskolavezetés közvetlenül irányítja, segíti és ellenőrzi azokat a tanítási órán kívüli programokat, amelyek a nevelési cél szempontjából alapvető jelentőségűek, a tanulóközösség egészét vagy jelentős csoportjait érintik.

Kiemelten foglalkozik a tanulóközösség közéleti aktivitását, világnézeti-erkölcsi-politikai fejlődését szolgáló tevékenységek megszervezésével; a pályairányítást, pályaválasztást, a továbbtanulást segítő tevékenységekkel; a fizikai dolgozó szülők gyerekeinek tanulmányi munkáját és sokirányú fejlődését, valamint a hátrányos helyzetű és veszélyeztetett tanulók előrehaladását támogató programokkal; a tanulók testi nevelését, edzését, egészségének fejlesztését szolgáló lehetőségek kiaknázásával.

Célszerű, ha az iskolavezetés közvetlenül alakítja ki és folyamatosan fejleszti a kapcsolatot a pártfogó üzemekkel, azok társadalmi szerveivel, közösségeivel, a lakóterületi társadalmi szervekkel és mozgalmakkal, a tanácsi intézményekkel, a fegyveres erőkkel és testületekkel. Az iskolavezetés irányítását igényli a tanulók közhasznú társadalmi munkájának szervezése, a felsőbb osztályok részvétele a mezőgazdasági munkában, a tanulók szünidei munkalehetőségeinek megteremtése.

Az iskolavezetés szervező erejét igényli az iskola hagyományainak ápolása, az iskolai sportnapok, honvédelmi napok, kirándulások lebonyolítása és az esetenkénti bekapcsolódás a lakóhely közéletébe. Segítő ellenőrzésével biz-

tosítható a tudományos és technikai úttörőszemlék és az iskolai vetélkedők kellő színvonala, a tanulók nagyobb mértékű bekapcsolódása. Az iskolavezetésnek gondoskodnia kell a csapatéletet gazdagító létesítmények (csapatotthon stb.) fenntartásáról és folyamatos fejlesztéséről.

AZ OSZTÁLYTANÍTÓ, AZ OSZTÁLYFŐNÖK

Az osztálytanító, az osztályfőnök sajátos nevelési feladatai

Az osztálytanító, osztályfőnök (a továbbiakban együtt: osztályfőnök) a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelőmunkát a kisdobos- és úttörőraj felnőtt és ifjúsági vezetőivel, az osztályban tanító tanárokkal, a napközi és a diákotthon nevelőivel, valamint a szülőkkel szoros együttműködésben végzi. A tanítási órán kívüli osztályprogram kibontakoztatása során arra törekszik, hogy az órán kívüli tanulói életre, tevékenységre vonatkozó javaslatai és nevelési útmutatásai a raj követelményévé alakuljanak, végrehajtásukat a tanulók önként vállalják. Gondoskodik a raj mozgalmi életének fejlesztéséről: biztosítja az úttörő önkormányzati szervek működését, értékesíti az őrsök és a raj javaslatait, a pozitív közvélemény erejét.

Az osztályfőnök a tanítási órán és az iskolán kívüli nevelésből ráháruló sajátos feladatainak megvalósítása érdekében a tanulók sokoldalú kollektív és egyéni *tevékenységét bontakoztatja ki.* A hatékony nevelés érdekében e tevékenységeknek *egységes rendszert* kell alkotniuk. Ennek érdekében az osztályfőnök tudatosan válogat a tevékenységek sokféle lehetősége között. A tevékenységi módok arányait a tanulók életkora, érdeklődése, fejlődési üteme és iránya, valamint élethelyzete szerint alakítja ki. Az osztály szervezett programját az iskolaközösség tevékenységrendszerébe illeszti, és arra törekszik, hogy *a tanítási órán kívüli program és az osztályfőnöki órákon folyó munka egységet alkosson.* Kölcsönösen feltételezzék, ösztönözzék és hassák át egymást. Az osztályfőnöki órán – a tanulók közösségi fórumán – egyes világnézeti-erkölcsi-politikai kérdések megvitatása, az osztályközösség és az egyes gyermekek eredményeinek rendszeres számbavétele alkalmat ad a tanítási órán kívül megvalósított programok értékelésére, a közös élmények pedagógiai elemzésére. Ezek a beszélgetések az úttörőmozgalmi életet is közvetlenül segítik, fejlesztik. Egyúttal új célok kitűzését, a tanítási órán kívüli feladatok és tevékenységek további tervezését is szolgálják.

Tanulás és munka

Tanulás a tanítási órán kívül is folyik. Az osztályfőnök az elért eredmények és a nevelőtársaitól kapott vélemények alapján időközönként megbeszéli az osztállyal a folyamatos tanulást segítő és hátráltató mozzanatokat.

Tudatosítja a tanulókban az eredményes tanulás feltételeit, segíti kialakításukat. Ismerteti a jó munkaszervezés eljárásait, segíti az egyéni munkarend kialakulását. Felhívja a figyelmet a növekvő tanulmányi követelményeknek megfelelő új tanulási módszerekre.

Ismerteti a tanulásra, pihenésre, kikapcsolódásra módot adó napirendet, és hozzásegíti a gyerekeket az idővel való gazdálkodáshoz.

Célul tűzi ki az önálló tanulást: előmozdítja az önellenőrzés hatékony módszereinek elsajátítását. Ösztönöz kiegészítő ismeretek szerzésére, kutatásra, gyűjtésre, a tanultak sokoldalú gyakorlati alkalmazására. A szaktanárokkal közösen megszervezi a tanulás közösségi segítését, az elmaradók és a hosszasan hiányzók korrepetálását. Tanulópárokat alakít. Számbaveszi az elmaradó és a különösen tehetséges tanulók sajátos igényeit, és az osztály öntevékenységét kihasználva, megszervezi a fölzárkózáshoz, illetve a kibontakozáshoz szükséges segítséget.

A tantárgyak keretében a *munkáról* tanultak kiegészítésére az osztályfőnök beszélgetést kezdeményezhet a szülők munkájáról, a családok életfeltételeinek javulásáról és a termelőmunka kapcsolatáról; tudatosíthatja a tanulók személyes élményei és tapasztalatai alapján a fegyelmezett munka hasznát. Látogatások, kirándulások, a lakóhely életének és múltjának kutatása révén kiegészítheti a tanulóknak a munkáról szerzett tapasztalatait. Bemutathatja a különleges, ritka, veszélyes vagy nagy közösségi haszonnal járó munkafajtákat és az ott dolgozók életét. Az osztályközösség és a felnőtt dolgozók, a pártfogó brigádok tapasztalatait felhasználva szemléltetheti a termelőmunka szépségeit és nehézségeit, a munkavégzés bonyolultságát. Az élmények közös elemzésének útján tudatosíthatja a munka hatását az ember képességeinek, erkölcsi arculatának, személyiségének fejlődésére.

Szervezze meg az osztályfőnök a tanulók részvállalását az osztály és az iskola igényeit kielégítő *önkiszolgálásból* és ügyeleti tevékenységből. Kapcsolja be a gyermekeket az osztály és az iskola munkarendjének, tisztaságának, otthonosságának fenntartásába, az osztályban elhelyezett szemléltetőeszközök gondozásába, a szertárak, a gyakorlókert, az udvar, a sportpálya tisztaságának és működésének biztosításába.

Tűzze ki célul, hogy a tanulók otthon is növekvő mértékben szolgálják ki magukat, s vállaljanak alkalmi és rendszeres feladatokat a *házi munkából*.

A magasabb osztályok tanulói – főként a mezőgazdaságban – *termelőmunkát* is végeznek. Az osztályfőnök az eredményes munkát s a tevékenység nevelőhatását segíti, ha tanítványaival ellátogat a leendő munkahelyre, előkészíti a becsületes, fegyelmezett, egymást segítő munkavégzést, és elemzi a tanulók teljesítményét, valamint munkaélményeit.

Közhasznú társadalmi munkára mind az iskolán belül, mind az iskola székhelyén lehetőség nyílik. Sokirányú nevelőhatása miatt célszerű, ha az osztályfőnök beilleszti e tevékenységet az osztályközösség szervezett programjába. Segíthetnek a tanulók az iskolaépület bővítésében, sportpálya építésé-

ben, az udvar játszóudvarrá alakításában. Vállalhatják a rászorulók pártfogását és az emlékhelyek, közterületek, parkok, játszóterek gondozását, a környezet védelmét. Az osztályfőnök a tanulók érdeklődése, teherbírása és a nevelés igényei szerint válogasson a kínálkozó tennivalókból.

A különböző tartalmú és minőségű munkavállalások kitágítják a tanulók érdeklődését, sokféle jelzést adnak az egyes tanulók képességeiről, a bennük szunnyadó tehetségről, hozzájárulnak önismeretük fejlődéséhez és önnevelésükhöz, az önképzés új irányait indíthatják el. Mindezzel segítik a reális pályairányulást.

Az osztályfőnök a munkatapasztalatok elemzése és tudatosítása mellett különböző szakmák, foglalkozások, továbbtanulási irányok célszerű ismertetésével, iskola- és munkahely-látogatások szervezésével fejlesztheti a tanulók pályaismeretének körét, az egyéni és a közös érdekeknek egyaránt megfelelő pályaválasztást.

Játék és sport

A 6–14 éves tanulók életében a játék jelentős helyet foglal el. Sokirányú nevelőhatása miatt indokolt, hogy az osztályfőnök az óraközi szünetben, rajösszejöveteleken, a szünidőben teremtsen ehhez alkalmat, hagulatot. Beszélgessen a tanulókkal játékélményeikről, és javasolja, hogy a mozgalmi összejöveteleken *új játékokat* is tanuljanak.

Iktasson be az osztályfőnök a tanulók órán kívüli tevékenységébe mozgásos játékokat, sportjátékokat, egyéb sportágakat és idénysportokat.

Az egészséges életre nevelés érdekében az osztályfőnök:

– tudatosítsa a sokoldalú és rendszeres mozgás jelentőségét az egészség megőrzésében, a test erősítésében;

– törődjön azzal, hogy a tanulók napirendjében a reggeli tornának, a kedvvel és eredményesen űzött sportnak, az idénysportoknak és sportjátékoknak helye legyen;

– kezdeményezze, hogy az őrsök kutassák fel a gyermekeket befogadó sportszakosztályokat, s a szülőkkel és a nevelőtestülettel együttműködve küldje oda az érdeklődő tanulókat;

– kezdeményezze, hogy a raj sportvetélkedőket, őrsök közti versenyeket szervezzen a szabadidőben;

– ösztönözze az osztályt, hogy vegyen részt az iskola házi versenyein, vállaljon szervezési feladatokat is, induljon az úttörő sportversenyeken;

– az osztálykirándulások, rajtúrák terveinek összeállításakor az életkornak megfelelő fizikai megterhelés és a turizmus megkedveltetése is lényeges szempont legyen.

Művelődés–önművelés

Az osztályfőnök szoktassa tanítványait arra, hogy szabad idejükben öntevékenyen művelődjenek. Tájékozódjék a tanulók érdeklődéséről, adottságairól, és ennek alapján segítsen abban, hogy mindenki megtalálja az iskolán belül és kívül a számára leginkább megfelelő lehetőségeket az öntevékeny kultúrálódásra. Számoltassa be időnként a tanulókat elért eredményeikről, s biztassa a visszahúzódókat a nekik megfelelő foglalatosság megkeresésére.

Szervezett keretben ismertesse az öntevékeny művelődés alapvető formáit, illetve egészítse ki a tanulók erre vonatkozó ismereteit. Látogasson el az osztály közösen gyermekkönyvtárba, a közkönyvtárba. Törekedjen az osztályfőnök arra, hogy a tanulók az ország híres múzeumait, képtárait az osztály- és az iskolai kirándulások során megismerjék.

A személyiség sokoldalú formálása érdekében az osztályfőnök kezdeményezze és szervezze:

– a szépirodalom, a tudományos népszerűsítő irodalom, valamint az ifjúsági lapok *olvasását;*

– tudatosan válogató tv-nézést, rádióhallgatást;

– a *kézügyességet,* műszaki-technikai készségeket fejlesztő barkácsolást, kézimunkázást, a népművészet élő ágainak megismerését és gyakorlását;

– a különböző művészeti tevékenységekben való aktív részvételt;

– a tartalmas hobbikat, az értékes gyűjtőmunkát;

– a környezet és a lakáskultúra fejlesztését.

Közösségi-közéleti tevékenység

Az élő, működő tanulóközösség az osztályfőnök leghatékonyabb segítője. Lehetővé teszi, hogy a nevelés követelményei a közösség saját törekvéseivé váljanak; megsokszorozza a nevelőtestület munkájának hatását. Mozgósít, fejleszt. Sokirányú tevékenységrendszert alakít ki, gyakoroltatja a társadalmi együttélés formáit. A tanítási órán kívüli nevelést az osztályfőnök a közösség fejlesztésével kölcsönhatásban bontakoztatja ki.

Az iskolai házirend alapján demokratikusan alakítja ki az osztályközösség életének szabályait. Ezek keretei között szervezi meg az osztályközösség sokoldalú tevékenységét. Bevonja a tanulókat a közös élet tervezésébe s a tervek végrehajtásába. Segíti a raj önkormányzati szerveinek létrehozását; igényli és támogatja működésüket: tényleges jogokat és kötelességeket ruház rájuk; ügyel arra, hogy munkájukat a közösség támogassa.

Az osztályfőnök – a spontán baráti-pajtási kapcsolatokat figyelembe véve – építi a tanulók együttes tevékenységét, szervezi egymás segítését, s ezen keresztül továbbfejleszti a barátságokat. A kisebb baráti csoportokat közösségi, mozgalmi feladatokkal bízza meg. Arra törekszik, hogy az osztály min-

den tagja – a kezdetben visszahúzódók is – többirányú személyes kapcsolódással kötődjenek egymáshoz és a közösséghez.

Az osztályfőnök – a tanulók családi helyzetének ismeretében – szervezett keretben teremtsen alkalmat arra, hogy tudatosítsa a gyermekek szüleik iránti kötelességeit, formálja a tanulók helyes magatartását a családban. Szervezhet vitát is a korszerű család jellemzőiről, és a tanulók élményei, mindennapi tapasztalatai alapján megvilágíthatja a család jelentőségét az egyes ember életében.

Segítse az osztályközösséget, hogy baráti viszonyt alakítson ki az iskola többi közösségével, és felhasználva az iskolai szintű társadalmi kapcsolatokat, kezdeményezze az érintkezést az iskolán kívüli közösségekkel is. Az ebből adódó lehetőségeket használja fel nevelőhatású és társadalmilag hasznos együttes tevékenységre, társadalmi tapasztalatok szerzésére, az állampolgári jogok és kötelességek gyakoroltatására. Buzdítsa az osztályközösséget, hogy tájékozódjon a lakóhelyi közélet eseményeiről, a gyermekeket érintő rendelkezésekről, a lakóhely és a haza fejlődéséről. Tegye lehetővé, hogy az osztály közössége alkalmanként bekapcsolódhasson a lakóhelyért végzett társadalmi munkába.

Kísérje figyelemmel és segítse elő a tanulók kapcsolatainak kiépítését a baráti országokban élő gyermekekkel. Ösztönözze a levelezést, a testvérkapcsolatok létesítését az ott működő mozgalmi közösségekkel.

A SZAKTANÁR

A tanítási órán kívüli nevelés tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei

A tanítási órához kapcsolódó órán kívüli nevelőmunkának több típusát különböztetjük meg.

Legfontosabbak ezek közül a tanítási órához *közvetlenül* kapcsolódó, tehát minden tanulót érintő tevékenység.

Ide tartoznak a *házi feladatok*. Ezek kijelölésében vagy ajánlásában a tanulók differenciált fejlesztését is szem előtt kell tartani. A gyengébbek olyan feladatokat kapjanak, amelyekkel pótolhatják elmaradásukat. A tantárgy iránt érdeklődők és a tehetségesebb tanulók vállalhatnak kiselőadásokat, rövid tájékoztatókat a tantárgy sajátosságainak megfelelően.

A *nyelvi tantárgyak* házi feladatai a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztését célozzák.

A *magyar irodalom*, valamint *történelem és állampolgári ismeretek* tantárgyakban a házi feladatok kapcsolatot teremthetnek a történelmi múlt és a jelen társadalmi valósága között. Ilyen feladatok lehetnek: rövidebb sze-

melvény, újságcikk olvasása, a televízió vagy a rádió egy-egy műsorának meghallgatása, megtekintése, jelentős történelmi események élő tanúinak, a munkásmozgalom veteránjainak, a lakóhely közéleti személyiségeinek, a körzet tanácstagjainak a felkeresése és a helyi tanács, egy-egy üzem, vállalat stb. meglátogatása.

A *természettudományi tantárgyak* házi feladatainak sajátos részét alkotják a háztartásban vagy a közvetlen környezetben végzett megfigyelések, a tantárgy jellegének megfelelő kísérletek és tevékenységek, továbbá természettudományi, technikai jellegű egyszerű írások, képek, illusztrációk tanulmányozása.

Közvetlenül a tanítási órákhoz kapcsolódnak a *tanulmányi látogatások, kirándulások is.*

A *tanulmányi látogatások* rövid időtartamúak. Általában egy tantárgyhoz kapcsolódnak, rendszerint egy tanítási óra időkeretében zajlanak le. Céljuk lehet a lakóhely legjelentősebb történelmi, irodalmi, művészeti emlékhelyeinek, épületeinek felkeresése, múzeum, kiállítás megtekintése, látogatás a helyi könyvtárban.

A *tanulmányi kirándulásokat (országjáró túrákat)* komplex céllal, több tantárgy igényeit szem előtt tartva szervezzük. Időtartama alsótagozaton egy, felsőtagozaton legfeljebb két nap lehet. A kirándulások során egy-egy tájegység történelmi, irodalmi, földrajzi, termelési-technikai áttekintését tervezhetjük meg a múlt, a jelen és a belátható jövő szemszögéből. Több évre előre célszerű megtervezni a tanulók életkorának, teherbíróképességének és a tantervi követelményeknek megfelelően. (L. a Rendtartás 31. §-át.)

A *tanítási órához nem közvetlenül kapcsolódó,* nem mindenkire kiterjedő foglalkozásokon a tanulók önkéntes alapon, érdeklődésük és hajlamaik szerint vesznek részt. E formákat a szaktanár az úttörőcsapattal közösen szervezi.

Az iskolai *szakkör* az érdeklődő, tehetséges, aktív tanulókkal való foglalkozásnak a legfontosabb szervezett formája. Első osztálytól kezdve szervezhető. A szakkörök skálája igen széles (szélesebb, mint a tantárgyaké).

A szakköri munka jellege lehet homogén vagy heterogén. A homogenitás általában a természettudományi, technikai szakkörökre (fotó, rádiós, modellező, műszaki, autószerelő stb.) jellemző. A feladatmegoldó szakkörök és a művészeti szakkörök jelentős része heterogénebb a tartalom szempontjából, tematikájuk esetleg valamely kiemelt tevékenységi forma vagy képesség fejlesztése köré épül. Különösen jelentősek a pályaválasztást elősegítő körök és a honvédelmi szakkörök.

Az iskolai *vetélkedők, házi versenyek* hatásos és ösztönző alkalmak arra, hogy a tanulók széles rétegei tegyék próbára képességeiket, s mutassák meg bontakozó tehetségüket.

Az iskolán kívüli nevelés tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei

Az iskolán kívüli nevelés tantárgyakhoz kapcsolódó lehetőségei között a legszervezettebb formák az *iskolán kívül szervezett szakkörök*. Ezek működési helye lehet az úttörőház, a művelődési ház, a Magyar Honvédelmi Szövetség, valamely középiskola, a TIT helyi szervezete stb. A munka tartalmát az általános iskolások nevelésének alapvető feladatai mellett a rendező szerv, társulat, egyesület sajátos célkitűzései is befolyásolják. Ilyenek a honvédelmi, technikatörténeti, lövész-, honismereti, csecsemőápolási, helytörténeti stb. szakkörök.

Nevelési szempontból igen fontos az iskolával való megfelelő kapcsolat: egyrészről a szaktanár, az osztályfőnök rendszeres érdeklődése, másrészről a szakkört működtető szerv rendszeres tájékoztatása az iskolának, valamint az iskola és az úttörőcsapat nevelési követelményeinek figyelembevétele.

Központilag szervezett iskolán kívüli tevékenységi formák *a szaktárgyi vetélkedők*. Ezeket a Magyar Úttörők Szövetsége szervezi. A szaktanárok feladata az iskolai fordulókra való felkészítés és az iskolán kívüli fordulók oktatási és nevelési lehetőségeinek kiaknázása.

Az idegen nyelvek tanulásához kapcsolódó fontos tevékenység a *diáklevelezés*, amely konkrét lehetőséget jelent a proletár internacionalizmusra való nevelésre.

A tantárgyi célkitűzések elmélyítésére is kitűnő alkalmat teremtenek az iskolán kívüli különböző társadalmi munkák.

A NAPKÖZI OTTHON*

A napközi otthonban a tanulók felkészülnek a tanítási órákra, szabadidejüket pihenésre, szórakozásra s a művelődést, személyiségfejlődést elősegítő egyéb tevékenységekre használják fel. A napközi otthon – a családhoz hasonlóan – óvja a gyermekeket a túlterheléstől, biztosítja pihenésüket, edzésüket, teherbíróképességük fejlesztését, hozzájárul a szabadidő igényes eltöltéséhez, a gyermekek sokoldalú fejlődéséhez. Ennek érdekében *változatos foglalkozásokat*, a gyermekek *nyugalmát biztosító körülményeket* s az *aktivitás és a pihenés megfelelő ritmusát* alakítja ki.

A napközi otthon nevelői kapcsolatot tartanak fenn az iskola pedagógusaival, az úttörőcsapattal, raj- és őrsi közösségekkel, a szülőkkel és az iskolán kívüli nevelési tényezőkkel.

* E fejezet az *egésznapos tanítási rendű osztályok* számára is iránymutató.

Javaslatok a tanulói tevékenység megszervezésére

Tanulási foglalkozás

A tanulás a napközi otthonban egyaránt szolgálja a tanulók felkészülését a tanítási órákra és a növendékek előkészítését az egész életen át végzett önművelésre. Ennek megfelelően teremtsen a nevelő lehetőséget

– a tantervi törzsanyag szilárd elsajátítására;
– esetenként a kiegészítő anyag feldolgozására;
– a tanult ismeretek önálló alkalmazására;
– a tanulmányi munka egészében az önállóság fokozására;
– a tanulás motívumainak és technikájának állandó fejlesztésére;
– az egyéni érdeklődés és a képességek formálására, a tehetség kibontakoztatására;
– az önművelés legfontosabb jártasságainak, készségeinek és képességeinek kialakítására és a művelődés igényének fejlesztésére.

Mindezek érdekében a napközis nevelő ismerje és vegye figyelembe a tantervi követelményeket. Folyamatosan tartsa a kapcsolatot a gyermekeket tanító nevelőkkel; ismerje a gyermekek képességeit, tanulási módszereit, csoportjának fejlettségi színvonalát; biztosítson elegendő időt az alapos felkészülésre. Szükség szerint úgy nyújtson segítséget a házi feladatok elkészítéséhez, hogy ne akadályazza az önállóság fejlődését. Segítsen a hibásan megoldott feladat kijavításában, az átmeneti sikertelenség elviselésében. Segítse a gyermekeket abban, hogy figyelemmel kísérjék tanulmányi előrehaladásukat, és a szellemi erőfeszítés, az ismeretszerzés igényelt tevékenységükké váljék; gondoskodjék a gyenge tanulmányi eredményű tanulókkal való egyéni, differenciált foglalkozásról, a hátránnyal indulók felzárkóztatásáról.

Ismertesse fel a nevelő és segítse kibontakozni az egyes gyermekek képességeit, tehetségét, fejlessze érdeklődésüket. Az egyoldalúan aktivizálódó gyermekkel kedveltessen meg többféle tevékenységet.

Alkossa a tanulási foglalkozás, a tanítási órákra való felkészülés szerves részét az *olvasóvá nevelés*. Ennek érdekében szerettesse meg a könyvet, az olvasást; tanítsa meg a gyermekeket a házi, a különböző iskolai és a közkönyvtárak használatára. E munka során a pedagógus vegye figyelembe a gyermekek olvasási készségének fejlettségét, érdeklődését, keltsen kedvet az olvasáshoz, és támaszkodjék e munkájában a jól olvasó, érdeklődő napközis növendékek aktivitására.

Szabadidő-foglalkozások

A szabadidő-foglalkozások pihenésre, játékra, élmények gyűjtésére, a gyermekek érzelmi életének kibontakoztatására, a társas kapcsolatok gazdagítására és a közösség életében való mind cselekvőbb részvételre hiva-

tottak. Helyes, ha a tanuló a lehetőségeknek megfelelően választhat a különböző tevékenységek között.

A szabadidő-foglalkozásokat a nevelő gondosan készítse elő. Az előkészületbe és a foglalkozás levezetésébe vonja be a tanulókat, illetve a csoportot. Bár a program nem kötelező, ez nem jelenti azt, hogy a tanuló a választott tevékenységeket csak elkezdi, de nem fejezi be. A választhatóság nem jelenthet felelőtlen csapongást.

A szabadidő-foglalkozások számos változatára nyílik alkalom a napközi otthonban.

A tanulási foglalkozást célszerűen egészítik ki a *kulturális foglalkozások*. Ezek sokfélék lehetnek, rugalmasan választhatók ki a csoport és egyes tanulók igényeihez, érdeklődéséhez mérten. Bizonyos változatait a nevelő az iskolán kívüli nevelési tényezők közreműködésével szervezi meg. A kulturális foglalkozások egy része szorosan kapcsolódik a tanórai munkához, más részük pedig az egyéni érdeklődést és a gyermekek szórakozási igényét elégíti ki. A napköziben legyenek e foglalkozások mindenkor játékosak, pihentetőek, felüdítőek. A kulturális foglalkozások egyike-másika több napközis csoport érdeklődő tanulói számára is szervezhető. Egy-egy szavalóversenyre, filmvetítésre vagy élménybeszámolóra meghívhatók nem napközis osztálytársak, pajtások is. A napközis tanulók – nem napközis társaikkal együtt – alkalmanként vagy rendszeresen iskolán kívüli kulturális élményekben részesülhetnek (színház-, mozilátogatás stb.).

A *játék* a gyermekek legkedveltebb és leginkább pihentető elfoglaltsága. Irányítsuk úgy a gyermekek játékát, hogy a szabályok megtartása fejlessze a fegyelmezettséget, a becsületes közösségi magatartást, fejlődjék a gyermekek képzelőereje, problémamegoldó képessége, esztétikai érzéke és érzelemvilága. A csoportjátékban váljanak képessé csoportjuk érdekeinek képviseletére, s tanuljanak meg nyerni és veszíteni is. A játékszereket, sportszereket a nevelő a gyermekekkel közösen szerezze be, hogy érdeklődésük, kívánságaik teljesebben érvényesülhessenek.

Sport, séta, kirándulás szervezésével segítsük elő, hogy a gyermekek minél többet – lehetőség szerint napi 1,5–2 órát – tartózkodjanak a szabad levegőn. Ezeket az alkalmakat kapcsoljuk össze változatos programokkal, testedző foglalkozásokkal, mozgásos játékokkal. Törekedjünk arra, hogy a kisebb mozgásigényű gyermekek is részt vegyenek a sok mozgással járó programokban, mert ez feloldó és általában fejlesztő hatással van rájuk.

A *munkafoglalkozások* során a nevelő segítse elő a fizikai munka alapelemeinek megismerését, a munka megszerettetését, a munkabírás fokozását. Iktasson be játékos mozzanatokat is. Szokják meg a tanulók, hogy a környezetükben adódó, általuk is elvégezhető munkákat vállalják (kisebb javításokat; a szemléltetőeszközök, játékok karbantartását; közhasznú közösségi munkákat). Bontakoztassuk ki a tanulók kezdeményező kedvét, önállóságát; járuljunk hozzá tanáccsal, útmutatással, bírálattal a munka szakszerű elvégzéséhez.

A szabadidő-foglalkozások *helyes időbeli arányainak* kialakítása érdekében biztosítsunk a 6–10 éves gyermekek számára minimum napi 150 percet játékra és más szabadidő-tevékenységre, 90 percet szabad levegőn való tartózkodásra. A 10–14 éves gyermekek számára pedig minimum napi 90 percet játékra és más szabadidő-tevékenységre, 60 percet szabad levegőn való tartózkodásra. Ha a csoportban különböző a gyermekek életkora, a tanulás maximális időtartamát a különböző korcsoportoknak megfelelően, a szabadidő és a szabad levegőn tartózkodás minimális időtartamát pedig a 6–10 évesek igényei szerint határozzuk meg.

Az első iskolai években a foglalkozásokat elsősorban a nevelő kezdeményezze, irányítsa. A magasabb évfolyamokban ösztönözzön arra, hogy a csoport, a *kis közösségek kezdeményezzenek*, sőt mindinkább maguk irányítsák a programot. Alakítsa ki ehhez a felelősök célszerű rendszerét. Fejlessze a csoport közösséget. Aknázza ki a sokféle tevékenység világnézetet és az erkölcsi eszményeket, szokásokat formáló hatását; fejlessze a meggyőződést erősítő érzelmeket is. Biztosítson elegendő teret a politikai érdeklődés és állásfoglalás, a szocialista hazaszeretet és a proletár internacionalizmus elmélyítését szolgáló foglalkozásokra. A foglalkozások változatossága elégítse ki a tanulók alkotásvágyát, mozgási, pihenési, művelődési és szórakozási igényét; tanulják meg a szabadidőt sokféle módon eltölteni.

Érjük el, hogy a szabadidő-foglalkozások révén a gyermekeknek minél több lehetőségük legyen a kikapcsolódásra, ugyanakkor tartsák meg a közösségi magatartás követelményeit. Ne zavarják az önállóan foglalatoskodó, elmélyedve tanuló társaikat. Legyenek képesek önmaguk, társaik és környezetük épségére vigyázni.

Egyéb tevékenységek a napközben

A napközi otthon életéhez a gyermekek *önkiszolgálása* – amely a kötelező munkafoglalkozásokhoz is sorolható – szintén hozzátartozik. Ennek megszervezése, lebonyolítása nagy körültekintést igényel.

Az önkiszolgálás tartalma: az egyes gyermekek és a csoport életszükségleteinek kielégítése és a környezet rendjének fenntartása. A gyermekek részvétele e munkában – életkoruktól és a csoportközösség fejlettségétől függően – fokozatosan mind több tevékenységre terjed ki. A nevelő érje el, hogy az önkiszolgálás egyre önállóbban történjék, az irányítást a csoportok felelős rendszere fokozatosan vegye át. A gyermekek tartsák természetesnek, hogy körülöttük legyen mindig – a sokszínű közösségi életet célszerűen szolgáló – rend. Kedvvel és szívesen takarítsanak, javítsanak, díszítsenek, műveljék a kertet, segítsék egymást az étkezések lebonyolításában, a termek célszerű átrendezésében.

Az első osztályos – esetleg a másodikos is – igényli napközben az *alvást*. A nevelő feladata – amennyiben a tárgyi felszerelés ezt lehetővé teszi –, hogy számukra az alvást biztosítsa.

A napközi otthon szorgalmi ideje 12 hónap. Ez azt jelenti, hogy élete a téli, a tavaszi és a nyári szünetekben (nyári táborokban) is folytatódik. A szünidei időszakokban biztosítani kell a gyermekek kikapcsolódását (nyaralását). A foglalkozások tartalmát ekkor a szabadidős és az önkiszolgáló tevékenységek alkossák. Tanulási foglalkozásokra általában csak augusztus végén (korrepetálási célzattal) kerüljön sor. A szünidei programokba a nevelési tényezők szélesebb köre kapcsolódjék be.

AZ ÚTTÖRŐMOZGALOM

Az általános iskola és az úttörőcsapat együttműködése

A szocialista nevelés rendszerében növekvő szerep jut a gyermekek önálló politikai tömegszervezetének: a Magyar Úttörők Szövetségének.

Az általános iskolák és az úttörőcsapatok együttműködését szükségessé teszik az azonos nevelési cél, a szocialista pedagógia elvei és az a tény, hogy az úttörőcsapat bázisa az iskola. A szocialista közösségi nevelés az úttörőcsapat szervezeti kereteire épül.

Az úttörőcsapat részt vesz az általános iskolás gyermekek társadalmi, politikai felkészítésében. Felelőssége kiterjed a gyermekek iskolai és iskolán kívüli közösségi, közéleti tevékenységének szervezésére, az iskolai és közösségi feladatok iránti érdeklődés felkeltésére, a becsületes munkavégzés és a fegyelmezett, kultúrált magatartás biztosítására, a családért, az iskoláért, a lakóhelyért végzett társadalmi munka szervezésére és végrehajtására.

Az iskola és az úttörőcsapat célja közös: a szocialista emberré nevelés. Az együttműködés azonban csak akkor lehet eredményes, ha mind az iskola, mind az úttörőcsapat kimunkálja és érvényesíti sajátos munkaformáit és stílusát.

Az úttörőcsapatok, -rajok, -őrsök önálló programmal rendelkeznek, önálló tevékenységet fejtenek ki. A gyermekszervezet a maga sajátos mozgalmi eszközeivel elősegítheti, hogy az iskola követelményei a gyermekek, gyermekközösségek saját belső követelményeivé váljanak. A jól tervezett úttörőtevékenység szervezi és gazdagítja a közösségi élet tartalmát; formálja a helyes magatartást; erősíti a közösség és a pajtások iránti tiszteletet, az öntevékenységet, valamint azt a képességet, hogy a gyermekek – a felnőtteken kívül – társaiknak is tudjanak engedelmeskedni, legyenek képesek saját mozgalmi közösségeiket szervezni és irányítani. Az öntevékeny közösségi élet, a közösségért végzett munka, az üzemi és szövetkezeti látogatások, kirándulások, táborozások, az úttörőszervezet demokratizmusa mind-mind erősítik, segítik, kiegészítik az iskola munkáját. Lehetővé teszik, hogy a gyer-

mekek napról napra kapcsolatba kerüljenek a társadalommal, a munkával, a felnőttekkel.

A gyermekek társadalmi, közéleti aktivitásának fejlettségi szintje közösségi tapasztalataik mértékétől, a nevelési hatások szervezettségétől függ. A társadalmi, közéleti aktivitás kibontakoztatása olyan erős közösségek formálását kívánja, amelyek a nevelési hatásokat egységes rendszerré szervezik. Az általános iskola és az úttörőcsapat harmonikus kapcsolatát a mozgalmi tevékenység közös tervezése alapozza meg.

A jó együttműködés egyik kulcskérdése az iskolaigazgató és az úttörőcsapat-vezető (csapatvezetőség) helyes munkakapcsolata, amelynek zavartalanságáért és folyamatosságáért együttesen felelősek.

Az iskola igazgatója olyan szellemet alakítson ki a nevelőtestületben, hogy minden pedagógus nélkülözhetetlen nevelési feladatának tekintse az úttörőmozgalomért végzett munkát.

A csapatvezető az úttörőcsapat tevékenységét a kollektív vezetés és önkormányzás elvei alapján a csapatvezetőségre – mint a csapat kollektív vezető szervére – támaszkodva irányítja. Joga és kötelessége együttműködni az iskolavezetéssel, a tanulókat érintő kérdésekben véleményt nyilvánítani, javaslatot tenni.

Az osztálytanítók és az osztályfőnökök segítik a kisdobosokat és az úttörőket mozgalmi közösségeik szervezésében és fejlesztésében. Ugyanakkor megteremtik a gyermekek önállóságának és öntevékenységének, jogaik és kötelességeik gyakorlásának feltételeit.

A közösség irányítására idősebb úttörővezetőket, ifi-vezetőket, társadalmi aktivistákat is felkérhetünk.

A pedagógus úttörővezető számára az úttörővezetői tevékenység önként vállalt, megtisztelő társadalmi munka. Az önkéntességet feltétlenül biztosítani kell. A pedagógus úttörővezetőnek sajátos nevelői munkastílust kell érvényesítenie. Ennek tengelyében nem a pedagógus és a gyermek közvetlen viszonya, hanem a közösség (a raj, az őrs) és a gyermek viszonya áll. Ez esetben nem a pedagógus közvetlen hatása az elsődleges, hanem a közösségen át gyakorolt közvetett hatások. Az egyénnel, az egyes gyermekekkel a nevelőnek tehát általában az úttörőközösségen keresztül, a közösség közvetítésével kell érintkeznie. Arra kell törekednie, hogy az őrs, a raj maga foglalkozzék tagjaival, eredményeikkel, magatartásukkal. Támasszon követelményeket tagjai iránt, valamilyen módon mindenkitől kérje számon, hogyan viszonyul a közösséghez, mit tesz érte, használ-e vagy árt-e neki.

A nem osztályfőnök rajvezető és az osztályfőnök helyes munkamegosztása csökkenti az osztályfőnök terhelését. Nem mentesíti azonban attól, hogy segítse az úttörőmozgalmat, és támaszkodjék eredményeire, sokoldalúan együttműködjön a társadalmi rajvezetővel. A kisdobos és úttörő rajvezetők felkérése, megbízása az úttörőcsapat joga és feladata.

Az úttörőélet, az egyes csapatok programjai számos lehetőséget kínálnak

társadalmi erők bekapcsolására. A gyermekek mozgalmi nevelése, a pajtások tevékenysége igényli is a közvetlen társadalmi kapcsolatot a felnőttekkel és a fiatalokkal egyaránt.

Az úttörőcsapat nevelési céljai érdekében maga is társadalmi, mozgalmi kapcsolatokat kezdeményez és tart fenn úttörőházakkal, területi váltótáborokkal, üzemi és középiskolai KISZ-alapszervezetekkel, pártoló tagokkal, a fegyveres erők és testületek, valamint szervek egységeivel, pártszervekkel, társadalmi szervekkel és mozgalmakkal.

Az úttörőmozgalom pártoló tagjai lehetnek szülők, más felnőttek, kollektívák, szocialista brigádok, mindazok, akik felkérésre vállalják a csapat erkölcsi, anyagi támogatását, a mozgalmi nevelőmunkát.

Ahol már több éve szervezett pártoló tagság segíti a mozgalmi tevékenységet, célszerű – a csapatvezetőség irányításával – megalakítani a pártoló testületet.

Az úttörőmozgalom sajátos feladatai

Az úttörőmozgalom a gyermekek egyéni és közösségi fejlődésének érdekében:

– az iskolai munkát kiegészítő, segítő, de attól jellegében eltérő – önként vállalt – hasznos programot, tevékenységet biztosít;

– létrehozza a gyermekek önkormányzati vezető szerveit, és ezek segítségével irányítja, fejleszti a közösség életét, munkáját;

– aktívákat nevel, és lehetőséget ad külső aktívák, vezetők tevékenységére is;

– szervezi a különböző társadalmi tényezőket az iskolai nevelőmunka támogatására, ezzel elősegíti az iskola nyitottságát;

– követelményeivel hozzájárul az iskolai feladatok eredményes elvégzéséhez.

Az úttörőmozgalom sajátos feladatait a gyermekek önkéntes és önálló tevékenységével valósítja meg. Az e tevékenység során szervezett tapasztalatok, élmények, kapcsolatok, ismeretek alakítják a gyermekek tudatát, világnézetét, erkölcsét, egész személyiségét, a közösség arculatát.

E módszer lényeges eleme olyan megbízatások, vállalások alapján végzett tevékenységek szervezése, amely a mozgalom neveléspolitikai célkitűzéseinek irányában hat.

A mozgalom tevékenységi rendszere négy pilléren nyugszik. A négy tevékenységcsoport:

– ismeretszerzés, tanulás,
– közéleti tevékenység,
– közhasznú munka, részvétel a termelésben,
– a szabadidő felhasználása, szórakozás, játék.

Az úttörőcsapat tevékenységrendszerének konkrét tartalmát és formáit az határozza meg, hogy az adott körülmények között hogyan érvényesítheti a csapat legjobban a sokoldalú aktivitás, a vonzó gyermeki tevékenység elvét. Milyen módon tudja elérni, hogy az úttörőcsapat tevékenységrendszerében az egyes tevékenységcsoportok a legmegfelelőbb súllyal szerepeljenek; hogyan fejlesztheti tovább az iskolai munkát segítő mozgalmi módszereket, a szakági lehetőségeket.

A CSALÁD

A pedagógusok feladatai a család sajátos nevelési szerepének kibontakoztatásában

A család a gyermekek alapvető, természetes nevelési tényezője. Folyamatos közösségi hatása, légköre, a szülők és gyermekek közt kialakult kapcsolat, a szülők példája igen jelentősen befolyásolja az általános iskolás gyermekek személyiségének, közösségi kapcsolódásának alapvonásait. A családok életmódjának és a szülők nevelőmunkájának közelítése a társadalom új igényeihez – feszültségek és ellentmondások közepette – napjainkban zajlik. Közös érdek, hogy a szülők egyrészt a családi nevelés zavartalan ellátásához erkölcsi támogatást, szakértő tanácsokat kapjanak, másrészt gyermekeik számára színvonalas intézményes nevelést, gondoskodást nyújtson a társadalom.

A *családi nevelés sajátos feladata*, hogy a szülők szeretettel és gondoskodással vegyék körül gyermekeiket. Biztosítsák gyermekük harmonikus testi-érzelmi-erkölcsi fejlődését, nyújtsanak védettséget, biztonságérzetet neki. Az iskolával és az úttörőcsapattal együttműködve vállaljanak részt gyermekük világnézeti és erkölcsi neveléséből, segítsék felkészülését a továbbtanulásra, pályaválasztásra. Példájukkal és a család életmódjával formálják gyermekük helyes viszonyát a munkához, a közügyekhez, a művelődéshez. Neveljék őket a nemüknek megfelelő felelős magatartásra, harmonikus családi életre.

Az *iskolának rendszeres segítséget* kell adnia ahhoz, hogy a családi nevelés tudatossá, korszerűvé váljék. A pedagógusok érdeke, hogy elsősorban azokra a nevelési követelményekre irányítsák a szülők figyelmét, amelyek a legfontosabbak a személyiség szocialista irányú fejlődéséhez, és amelyek valóra váltásában a családnak szakértő útmutatásra van szüksége.

Az eredményes együttműködés feltétele, hogy a pedagógus

– ismerje tanítványainak a családi környezetét és az abban folyó nevelés legfontosabb jellemzőit;

– folyamatos tájékoztatást nyújtson a szülőknek az iskola nevelési-oktatási-képzési célkitűzéseiről és eredményeiről, az osztályközösség és a gyermekek fejlődésének tapasztalatairól;
– értékesítse a szülők tapasztalatait az iskolai nevelés folyamatában;
– értékesítse vagy ellensúlyozza a szülők nevelési eljárásait;
– adjon tanácsokat a különleges nevelési eljárásokat igénylő gyermekek szüleinek;
– szükség esetén vegyen igénybe gyermekvédelmi és egyéb hatósági segítséget a feladataikat elhanyagoló szülőkkel szemben.

Az iskola és a család együttműködésének fontos kerete a *szülői munkaközösség*. A demokratikusan választott – szülőkből és pedagógusokból álló – választmány szervezi a szülőket a nevelőtestület segítésére, a gyermekközösség életének gazdagítására. Kezdeményezi és rendezi a családoknak nyújtott pedagógiai tájékoztatást és tanácsadást.

Az iskolai és a szülői nevelés összhangját szolgáló tevékenységtípusok és kapcsolatformák:
– nevelési tapasztalatok cseréje szülői értekezleten, választmányi ülésen, fogadóórán, családlátogatáson, a nevelők és a szülők alkalmi és baráti találkozóin;
– a nevelés feladatainak tudatosítása és korszerű módszereinek terjesztése könyvek, brossúrák, az iskola és a társadalmi szervek által kezdeményezett előadás-sorozatok, ankétok, a sajtó, a rádió és a tv útján;
– a szülők személyes bekapcsolódása az iskolai nevelőmunkába: feladatok vállalása a tanulók művelődésének, testedzésének, szabadidő-tevékenységének gazdagítására, az úttörőcsapat működésének segítésére, részvétel az úttörők mozgalmi életében; együttműködés a nevelőtestülettel a különleges nevelési eljárást igénylő gyermekek érdekében, kapcsolatfelvétel a családi kötelességeiket elhanyagoló szülők esetében a szülők munkahelyével, a helyi tanáccsal, a társadalmi szervekkel és a speciális intézményekkel, szakemberekkel.

A szülői munkaközösség munkatervében a tanítási órán és iskolán kívüli nevelés programjából helyet kell kapnia mindazoknak az akcióknak, amelyeknek megvalósítása csak az egész szülő-közösség közreműködésével lehetséges.

Javaslatok a szülőkkel együttműködésben szervezhető gyermeki tevékenységekre

A 6–14 éves gyermekek egészségét védő szabályok ismerete igen fontos a szülők számára. Hiszen a feltételek megteremtése és a legtöbb szabály megtartása a családi környezeten múlik.

A *családi napirend* kövesse a gyermekek életkoronként változó igényeit.

Tervezett programpontjai legyenek: az iskolai és az otthoni tanulás, az önművelésre szánt idő, részvétel a háztartási munkában, játék, mozgás, sportolás a szabad levegőn, elegendő alvás, pihenés. A napirend tervezése különösen fontos, ha mindkét szülő dolgozik, és a tanuló nem jár napközibe.

Az otthoni tanulás egészséges körülményeit is a szülők biztosíthatják. A lehetőségekhez mérten legyen a tanulóhely nyugodt, csendes, világos, a gyermek testméreteinek megfelelő bútorzattal felszerelt. Kapjanak a szülők eligazítást a házi feladatok elkészítésének célszerű időbeosztásáról, a szünetek szükségességéről. Szoktassák gyors ütemben növő gyermekeiket helyes testtartásra, hiszen a mulasztások e téren a későbbiekben nehezen korrigálhatók.

A szülőket tájékoztatni kell a szexuális felvilágosítás, a nemi nevelés szükséges feladatairól, a biológiai érettség bekövetkezésével időszerűvé váló életmódbeli és egészségügyi szabályokról. Tudniuk kell arról is, hogy a családi életre való felkészítés, s – ennek keretében – a szexuális nevelés érdekében mit tesz az iskola.

A gyermek életét, egészségét védi, ha szabályosan, biztonságosan közlekedik. Ezért fontos, hogy a szülő a gyermektől a közlekedési szabályok ismeretét és megtartását szigorúan megkívánja. Különösen sokat kell tenniük ennek érdekében a bejáró tanulók és a kerékpáron közlekedő gyermekek szüleinek.

Tartsák fontosnak a szülők a becsületes *tanulást*. Követelményeiket igazítsák gyermekeik képességeihez. Szükség esetén tanáccsal segítsenek a házi feladatok elvégzésében. Ösztönözzék gyermekeiket a természt és a társadalom sokoldalú megismerésére, keltsék fel a művészet és a tudomány eredményei iránti érdeklődésüket, biztassák őket olvasásra, könyvtárlátogatásra, szakkörök, művelődési körök látogatására.

Gyermekük érdeklődésének és adottságainak ismeretében irányítsák figyelmét a neki megfelelő *szakmák, foglalkozások felé*. Közösen döntsenek gyermekükkel és az osztályfőnökkel a továbbtanulásról, a pályaválasztásról. Amennyiben a döntés nehézségekbe ütközik, forduljanak a helyileg illetékes pályaválasztási intézethez.

A *gyermekek és szülők közös tevékenysége* (például házi munkában) és a családi ünnepek, a nyaralás, kirándulás, séta, országjárás, utazás, színház-, mozi-, múzeumlátogatás során szerzett élményeik és közös tapasztalataik megbeszélése, véleményük cseréje nagymértékben hozzájárulhat a gyermekek közösségi emberré válásához. Ezt segíti a jogok és kötelességek egyensúlyára épülő demokratikus és kulturált érintkezés is a családtagok között, s az ilyen bánásmód a gyermekekkel. A szülőknek a „szófogadó gyermek" eszménye helyébe a tudatosan együttműködő gyermek modelljét kellene elfogadniuk, s ennek megfelelően követeléssel, meggyőzéssel, példamutatással, nem pedig veréssel, megfélemlítéssel vagy kényszerítéssel nevelni.

A közösségi nevelést segítik a szülők, ha bevonják gyermeküket a rokon-

sággal, a szomszédsággal, az ismerősökkel és a szülők munkahelyével való családi és társadalmi kapcsolatok ápolásába.

A testvérek közötti jó viszony és a *baráti-pajtási kapcsolatok* jelentősek a gazdag tartalmú gyermekélet és a felnőtt életre készülés szempontjából is. Ezt segíti, ha a szülők biztatják gyermekeiket barátkozásra, közös játékra, közös művelődésre, s alkalmat adnak erre a családi otthonban is, ha érdeklődnek gyermekük *úttörőélete* iránt, ha beszélgetnek velük a raj és az őrs életéről, akcióiról, ha alkalomadtán maguk is részt vesznek az úttörőcsapat ünnepein, programjain.

A család nyitottsága, társadalmi kapcsolatai, a gyermekek élményeinek megbeszélése, véleményük formálása jelentős szerepet tölthet be a munkára, a hazaszeretetre, a helytállásra és a nemzetközi szolidaritásra való nevelésben csakúgy, mint a gyermekeknek a korszerű családi életről, az ideális anyáról, apáról alkotott eszményei alakulásában és a felkészülésben a másik nemmel való kulturált kapcsolatra, a párválasztásra és a családi életre.

A gyermekek érdeklődését, képességeit, tehetségét fejleszti, ha a szülők bevonják őket a háztartásban adódó kisebb javítások elvégzésébe. Alkalmat adnak a házi barkácsolásra, és ha a gyermeknek szerelést, építést igénylő játékai és szerszámai is vannak. A műszaki-technikai nevelést szolgálhatja az önállóan vagy szülőkkel közösen végzett szerelés, növényápolás, a háziállatok gondozása, a házikert művelése és a kézügyességet, technikai érzéket igénylő kedvtelések (gyűjtőmunkák, kísérletezés stb.).

A lakás ízléses berendezése, az otthon környezetének célszerű és szép rendje, a gyermekek elképzeléseinek érvényre juttatása saját játéksarkuk, szobájuk díszítésében kitűnő alkalmat ad ízlésük fejlesztésére és az alkotóesztétikai tevékenységre. A harmonikus, érzelemgazdag családi program, a családi ünnepek közös előkészítése a közösségi élet szépségeiről is maradandó élményeket halmoz fel a gyermekekben.

A család szabad idejében a pihenés és a kikapcsolódás mellett jusson idő a *közös kulturálódásra*, a művelődést célzó programokra is: színház és bábelőadások látogatására, a gyermekek életkorának megfelelő filmek megtekintésére, kiállításlátogatásra, múzeumi sétára, közös zenehallgatásra, esetleg éneklésre, hétvégi kirándulásra, a népművészeti hagyományok ápolására. Szerencsés körülmény, ha a szülők és gyermekeik együtt kapcsolódnak be a közeli művelődési ház életébe. Kulturális célú családi időtöltés a közösen végighallgatott rádióelőadás és a tv-műsor megtekintése is. A család közös kulturálódása nemcsak a képességek pallérozása, a gyermekek továbbtanulásra és hivatásra való felkészítése miatt fontos, hanem egyben a személyiség értékeinek felszínre hozását és az értékes szórakozás igényének fejlesztését is szolgálja.

A TERMELŐÜZEM

A termelőüzem sajátos nevelési lehetőségei

Az iskolának az ipari és a mezőgazdasági termelőüzemekkel, szövetkezetekkel, egyéb vállalatokkal, intézményekkel kialakított sokoldalú és kölcsönös kapcsolatai folyamán a tanulók felismerhetik az üzemi munka szervezettségét, a munka emberformáló szerepét. Közvetlenül tapasztalhatják a munka értéket létrehozó alkotó jellegét, társadalmi jelentőségét. Betekinthetnek a termelőközösségek, a szocialista brigádok életébe. Megismerhetik a szakmunkáshivatás sokféle változatát, megszerethetik ezt az életformát; közel kerülhetnek az üzemi munkáshagyományokhoz, érzékelhetik az üzemi demokratizmus érvényesülését.

E kapcsolatok lehetővé teszik a termelési folyamatok, a kész és félkész termékek megismerését. A tanulók megfigyelhetik a tanítási órákon elsajátított ismeretek gyakorlati alkalmazását.

Az iskola és az üzem kapcsolata közhasznú társadalmi munkák végzésére és szünidei munkára is lehetőséget ad.

Mindezzel – és az üzemen belül szervezett vagy az iskolába kihelyezett műszaki-technikai szakkörök működtetésével – az üzemek hozzájárulhatnak a tanulók pályaismeretéhez és a pályaválasztáshoz.

Az üzemegységek, műhelyek társadalmi szervei és az úttörőrajok, -őrsök együttműködése keretében a tanulók képet kapnak az üzem politikai életéről és bekapcsolódhatnak egyes társadalmi akciókba is.

Az üzemi kulturális intézmények, sportlétesítmények növelik a tanulók érdeklődése szerint szervezett tanítási órán kívüli tevékenységek lehetőségeit.

Az üzemek támogatást nyújthatnak a hátrányos helyzetű tanulók fejlődésének előmozdításához, részt vállalhatnak az általános iskolás korú állami gondozottak nevelésében, segítséget adhatnak a nevelőtestületnek és a szülői munkaközösségnek a veszélyeztetett tanulók pártfogásában és utógondozásában. A korszerű családi nevelés és a szocialista életmód aktuális kérdéseinek beiktatása az üzemi propagandamunkába hozzájárulhat az iskolai és a családi nevelés együttműködésének erősítéséhez.

Javaslatok a termelőüzemekkel közösen szervezhető tevékenységekre

– Tanulmányi látogatás egyes üzemrészekben a különböző szakmák, munkafolyamatok, termékek megismertetésére;

– látogatás az üzem egészének, szervezettségének szemléltetésére;

– a tanulók életkori sajátosságainak megfelelő termelőmunka végzése szervezett keretben;

– nyári termelőmunka vállalása;
– termelési bemutató és konzultáció szervezése a pályaválasztás előtt álló tanulók részére;
– beszélgetés az üzem szakmunkástanulóival és ifjúmunkásaival életükről, pályakezdésükről, a szakma tanulásáról;
– szakmunkások és más termelési szakemberek meghívása az iskolába pályaismertetés céljából;
– kiállítás rendezése az iskolában a pártfogó üzem szakmunkástanulóinak és ifjúmunkásainak munkadarabjaiból;
– felnőtt munkások, ifjúmunkások, szakmunkástanulók és általános iskolások közös társadalmi munkaakciói az iskola, az úttörőcsapat, az üzem, az üzemi kulturális, szociális és sportlétesítmények fejlesztésére, az iskolai karbantartás segítésére;
– üzemi társadalmi szakkörök létesítése az érdeklődő tanulók számára;
– részvétel a pártfogó üzem művelődési közösségeinek tevékenységében (például a hobbikör, az üzemtörténeti-helytörténeti kutatókör munkájában, az ifjúmunkásklub egyes programjain stb.);
– bekapcsolódás az üzemi sportkör, a turista szakosztály munkájába;
– az úttörőcsapat, egyes rajok, őrsök részvétele – esetleg szereplése – a pártfogó üzem társadalmi, politikai ünnepségein;
– a munkában élenjáró dolgozók, a pártfogó brigád köszöntése;
– tapasztalatcsere az őrsök, rajok és az üzemi úttörő-ifivezetők között életükről, a tanulásról és a munkáról, az ifik meglátogatása munkahelyükön;
– részvétel az úttörők számára meghirdetett üzemi KISZ-pályázatokon, vetélkedőkön, játékos sportvetélkedőkön;
– az úttörők és a pártfogó KISZ-esek közös szolidaritási akciói.

A KÖZMŰVELŐDÉSI, KULTURÁLIS ÉS SPORTINTÉZMÉNYEK

A közművelődési, kulturális és sportintézmények sajátos nevelési feladatai

A közművelődési, kulturális és sportintézmények egyre következetesebben érvényesített feladata a 6–14 éves korú gyermekek nevelő, képző célzatú foglalkoztatása. Az ehhez szükséges tárgyi, felszerelésbeli és személyi feltételeket az intézmények folyamatosan fejlesztik. Sok helyütt speciális szakembereket is alkalmaznak e célra.

A közművelődési, kulturális és sportintézmények megegyező feladata, hogy különböző tevékenységek révén gazdagítsák a gyermekek közösségi kapcsolatait, közösségi élményekben, az értékes társas szórakozás, a közös mű-

velődés, testedzés-sportolás nevelő-formáló hatásaiban részesítsék őket. Alkalmat adnak vegyes életkorú kollektívákban való részvételre és aktív együttműködésre a felnőttekkel.

Az iskola munkájára építve, azt kiegészítve, hozzájárulnak a gyermekek sokirányú művelődési igényeinek felkeltéséhez és kielégítéséhez, képességeik, adottságaik fejlesztéséhez, a tehetséggondozáshoz:

– alkalmat adnak az öntevékeny művelődés alapvető jártasságainak, készségeinek és képességeinek elsajátítására;

– megismertetik a sportolás, a művelődés, a művészet különböző ágait, járatossá teszik az általános iskolás gyermekeket a sportegyesületi életben, a közművelődési és kulturális intézmények, valamint a művelődési közösségek életében;

– részt vesznek az iskolai munkában elmaradó tanulók felzárkóztatásában, hozzájárulnak az eltérő kulturális környezetben élő gyermekek műveltségének kiegyenlítéséhez;

– az egyéni érdeklődés fejlesztésével, a képességek kipróbálására nyújtott alkalmakkal segítik a pályairányulást és a reális pályaválasztást:

– hozzájárulnak a tanulók kulturált életmódjának megalapozásához.

Az általános iskoláknak – eltérő környezetük, települési viszonyaik miatt – a közművelődési, kulturális és sportintézmények hatásának értékesítésében különbözőek a lehetőségeik. A közművelődési intézményhálózat igen szerteágazó. Helyileg és tájegységek szerint is eltérő programmal, más-más hagyományok alapján dolgozik. Ezért az iskola és a közművelődési, valamint a sportintézmények közötti kooperáció módszerei is igen differenciáltak.

A tanórán kívüli nevelés programja az általános iskolások nevelésében legjelentősebb szerepet játszó, széles körben megvalósítható kulturális és sportprogramokra hívja fel a figyelmet, a pedagógusok, a közművelők és a sportvezetők együttműködésének legfontosabb lehetőségeire mutat rá.

Javaslatok a közművelődési, kulturális és sportintézményekkel közösen szervezhető tevékenységekre

Az általános iskola a tanulók iskolán kívüli művelésében-nevelésében számíthat a könyvtárak, a művelődési házak és otthonok, levéltárak, múzeumok folyamatos segítségére:

– alkalmanként vagy rendszeresen beillesztheti a tanulók kulturális programjába a kiállítások, múzeumok, színházak, hangversenytermek, mozik, irodalmi színpadok – elsősorban a gyermekek számára rendezett – produkcióit;

– az arborétumok, védett erdők, parkerdők, az állat- és növénykertek nyújtotta képző-nevelő-művelő hatásokat;

– a különösen tehetséges tanulók képzéséhez a sportiskolától, az átlagos

rátermettségű, sportolni vágyó gyermekek testi neveléséhez, edzéséhez pedig az üzemi sportkörök és a sportegyesületek különböző szakosztályaitól nyerhet támogatást.

A *könyvtárak* és a keretükben működő gyermekkönyvtárak a művelődés több ágában, változatos formákat alkalmazva végzik az érdeklődő tanulók ismereteinek kiegészítését, fiatal olvasóik irodalmi nevelését. A könyvtár sajátos feladata az olvasás megszerettetése. E feladat megvalósítását szolgálják a speciális gyermekolvasótermek a közkönyvtárakban, a szabadpolcos kölcsönzési módszer, és az is, hogy az idősebb tanulók önállóan használhatják a katalógusokat, a folyóirattárlót és a könyvtár lemeztárát.

A könyvtárak szívesen fogadják a könyvtárismertető órára, könyvtárba kihelyezett más szakórára szervezetten érkező tanulókat és a búvárkodásra, kikapcsolódásra odalátogató napközis csoportokat.

A gyermekek öntevékeny, kötetlen formájú művelésében járatos könyvtárosok az egyéni olvasókkal való törődés és a szervezetten odalátogató tanulók óráinak levezetése mellett sokhelyütt rendszeresen vállalkoznak irodalmi klubdélutánok, könyvviták, író-olvasó találkozók, vetélkedők megszervezésére és levezetésére. Esetenként, a szaktanár kérésére – a tanmenethez igazodva – könyv- és reprodukció-kiállítást is rendeznek, különösen az irodalom-, a történelem- és rajzórákon tanultak kiegészítésére. A könyvtári rendezvényeken alkalom nyílik a különböző művészéti ágak – irodalom, zene, képzőművészet – kapcsolatának, egymásra hatásának a bemutatására is. Az anyagválogatást és a felolvasást, a lemezjátszó kezelését, a képek vetítését a szaktanárok és a könyvtáros közös irányításával a tanulók végezzék.

A könyvtárak segítséget nyújtanak úttörőexpedíciós feladatok végrehajtásához is. A könyvtárosok megfelelő irodalommal látják el a kutatásra, búvárkodásra érkező őrsöket.

A *művelődési házak és művelődési otthonok* képzést, tanulást, versengést, a gyermekek és az idősebb serdülők társas szórakozását egyaránt tartalmazó változatos programmal érik el, hogy látogatóik döntő többsége fiatal, s ezek figyelemre méltó hányadát az általános iskolai korosztály teszi ki.

Egyrészt a tanórák nevelő-képző-oktató hatásának továbbfejlesztésére és sokirányú önművelésre, másrészt a rászoruló tanulók felzárkózására nyújtanak lehetőséget a különböző tanfolyamok (pl. a művészi torna, balett, bábozó, népitánc és társastánc, a nyelvoktató, továbbtanulásra előkészítő, a tantervi követelmények jó színvonalú teljesítését elősegítő korrepetáló tanfolyamok). A szakkörök közül egyesek a művészi alkotókészség kibontakoztatását segítik (pl. agyagozó, bábozó, díszítőművészeti körök), mások a gyermekek természettudományos érdeklődését és ismereteit fejlesztik tovább (kis matematikus, fizikus, kémikus, biológus körök), ismét mások a műszaki-technikai érdeklődés és tudás magasabb színvonalra emelését teszik lehetővé (ezermester, rádiós, modellező, barkácsoló körök). A társadalmi aktivitásra, a szocialista hazafiságra nevelés kiváló eszközei a honismereti szakkörök, ame-

lyek számos területen fejthetik ki tevékenységüket. Foglalkozhatnak helytörténettel, néprajzi gyűjtéssel, a munkásmozgalmi hagyományok ápolásával, részt vehetnek a falukrónika írásában stb.

Aktív, közösségi művelődésre nyújt alkalmat a rátermettséget és kedvet érző gyermekek számára az irodalmi színpad (7–8. osztályosoknak), a színjátszó-együttes, a gyermekkórus, a népitánc-csoport, a bábegyüttes, a zenebarát-kör.

A sokoldalú művelődés megkedveltetését, a többoldalú önkifejtést ösztönzi, ha a művelődési ház a gyermeklátogatók számára alkalmanként összevont vagy vegyes tematikájú programot hirdet meg. Ilyen programok lehetnek: az irodalombarát kör kirándulása egy-egy író életútjának szinterére; valamelyik képzőművészeti szakkör kiállítása, amelynek megnyitását a zenebarátkör fellépése teszi ünnepélyesebbé; a népitánc kör nyílt próbája, amely a művelődési otthon táncház-programjának az első alkalmává válhat; közös vetélkedő a különböző művészeti szakkörök számára; a technikai szakkörök produktumainak közös kiállítása; pályaismertető és konzultáció valamennyi gyermeklátogató számára.

A tanítási szünetek napjaira és a nyári vakáció idejére a művelődési házak és otthonok a pihenés és a szórakozva tanulás jegyében – a pedagógusok tanácsait is érvényesítve – sajátos szünidei programokat szerveznek a kisebb-nagyobb tanulóknak. A művelődési házak és otthonok a gyermekkönyvtárosokkal, a pedagógusokkal közösen olvasótáborokat is létesíthetnek az érdeklődő vagy éppen az irodalomtól, olvasástól messze álló gyermekek számára.

A művelődési házak alkalmanként és szükség szerint nevelési előadásokat, kerekasztal-beszélgetéseket, konzultációkat rendeznek az általános iskolások szülei számára. A pályaválasztást segítő kiállításra és konzultációra a szülők is meghívást kapnak.

A *levéltárak* a történelem és állampolgári ismeretek, valamint az irodalomtanterv feldolgozásához nyújtott segítség mellett számos lehetőséget kínálnak a helytörténeti kutatással, búvárkodással foglalkozó szakköröknek, sőt az iskolákkal, úttörőcsapatokkal közösen történelmi-helytörténeti szakkörök létesítését és működtetését maguk is vállalhatják. Levéltári dokumentum- és reprodukció-gyűjtemények összeállításával közelebb hozhatják a tanulókhoz a történelem tananyagát, alkalmi kiállítások rendezésével hozzájárulhatnak egy-egy iskolai ünnepség, csapatgyűlés vagy megemlékezés sikeréhez.

A *múzeumok* arra törekszenek, hogy külön előadóterem berendezésével és a gyermekekkel hatékonyan foglalkozni tudó szakemberek alkalmazásával egyre inkább felkészüljenek arra, hogy közművelődési tevékenységüket az általános iskolások körében is rendszeresen és hatékonyan végezhessék.

Vállalkoznak a kisebb és nagyobb iskolások sajátos igényeihez alkalmazott vagy a tanmenethez igazodó kiállítások és az iskolákba vihető vándorkiállítások rendezésére, speciális tárlatvezetésre. Otthont adnak a múzeum-

ban rendezett rajz-, történelem-, földrajzóráknak, pályázatokat írnak ki és vetélkedőket szerveznek az általános iskolások számára.

Az országos hírű múzeumok szívesen fogadják a messziről, országjáró túra során odalátogató iskolásokat.

A *zeneiskolák* országos hálózata az iskola hatékony segítője a hangszeres zene tanulásában és az esztétikai nevelésben.

A sportolás alkalmai – a *sportiskolai és egyesületi szakosztályok* keretében – az adott sportág testi művelő hatása mellett a közösségi jellemvonásokat, a fegyelmet, az akaraterőt, a reális önértékelést is fejlesztik, az önkifejlesztés nevelő hatásával járnak.

Az iskola jobban kiaknázhatja a közművelődési és sportintézményektől nyerhető segítséget, ha a pedagógusok részt vesznek az együttműködés terveinek és konkrét feladatainak kialakításában. Tájékoztatással, pedagógiai tanáccsal, alkalomszerűen jelzésekkel és személyes kapcsolatokkal is biztosítják a gyermekek körében végzett munka helyes irányát.

A közművelők és pedagógusok együtműködésével csökkenthető az az ellentmondás, hogy bár a szülői, pedagógusi és gyermeki igények gyakran meghaladják az intézmények által ma vállalható képzési-nevelési segítséget, a meglevő hálózatot mégis csak részben használják ki. Az igények és lehetőségek egyeztetése az egyes iskolák és a velük kapcsolatban álló intézmények közös érdeke és feladata.

A pedagógus számoltassa be időnként a tanulókat az öntevékeny kulturálódás és sportolás eredményeiről, élményeiről. A tanítási órákon építsen az egyes gyermekek tanórán kívül szerzett ismereteire, jártasságaira, készségeire és képességeire. Értékesítse ünnepségeken, klubdélutánon is e tanulók tudását. Szervezze meg tanítványai látogatását azokra az előadásokra, sportversenyekre, vetélkedőkre, kiállításokra, ahol iskolatársaik is szerepelnek.

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

1—4. osztály

Szerkesztette:

DR. CSOMA VILMOS
GOSZTONYI JÁNOSNÉ DR.

CÉL ÉS FELADATOK

Az anyanyelv tanításának az 1–4. osztályban az a *célja*, hogy a tanulók már meglevő nyelvi tudását továbbfejlessze, az olvasást, a szóbeli és írásos nyelvhasználatot tervszerűen alakítsa, illetve gazdagítsa.

Az irodalmi – népköltészeti, műköltészeti, ismeretterjesztő és publicisztikai – művek olvastatásával, megértetésével, elemeztetésével és megszerettetésével, valamint zenei és képzőművészeti alkotások bemutatásával segítse elő a gyermekek személyiségének gazdagodását.

Az egységes anyanyelvi nevelés sokrétű hatásával, a természetre és a társadalomra vonatkozó ismeretekkel, az olvasás és írás eszközi használatával járuljon hozzá a gyermekek reális, dialektikus materialista világképének alakításához, a szocialista közösségi magatartás formálásához.

A cél megvalósítása érdekében – a tanulók aktív, alkotó közreműködésével folyó ismeretszerzés, rendszeresen ellenőrzött alkalmazás útján – a nyelvi nevelőmunka előterében a következő *feladatok* állnak:

Az anyanyelvi jártasságok, készségek, képességek fejlesztése

– a családban és az óvodában elsajátított beszédre és beszédmegértésre alapozottan a hibás nyelvi beidegzések megszüntetésével, a nyelvi különbségek csökkentésével a beszédműködés folyamatos fejlesztése az életkornak megfelelő szinten;

– az írásos közlés és az olvasás jelrendszerének (nyomtatott kis- és nagybetűk, írásjelek) megismertetése; a folyékony néma és hangos olvasás megtanítása; a szövegek tartalmának megfelelő olvasási tempó alakítása; a szövegkövető szemmozgás fejlesztése; az eltérő szinten olvasó tanulók egyöntetű folyékony olvasásának alakítása;

– az írás jelrendszerének megismertetése, használatának elsajátíttatása, a tanult betűk és kötésmódok gyakorlásával másolás, tollbamondás és emlékezetből való írás (figyelembe véve az egyéni írás alakulásának jellegzetességeit);

– a beszéd, olvasás és írás közben a szöveg tagolásának figyeltetése;

– a kiejtés, a szóelemzés és a hagyomány elveire épülő helyesírás gyakorlása.

Az anyanyelv rendszerére és a nyelvhasználatra vonatkozó alapismeretek elsajátíttatása

– a közlés szempontjából fontos, nem verbális (mozgásos, vizuális, akusztikus) és nyelvi jelek megismertetése;

– a nyelvi egységek (szavak, szókapcsolatok, kifejezések) kibontása a beszédből és sokoldalú alkalmazásuk mondatalkotásokban és a mondanivaló összefüggő kifejtésében;

– a nyelvre vonatkozó ismeretek gyarapítása a szavak szerepének elemzésével a szó- és írásbeli kifejezésben, a helyesírási ismeretek tudatosításában;

– a helyes beszéd, a helyesírás megalapozása érdekében alapvető mondattani, szótani és hangtani ismeretek feldolgozása;

– az idegen nyelvek (orosz nyelv) elsajátításának megalapozása; a nyelvek közötti azonosságok és különbözőségek megfigyeltetésével az anyanyelvi ismeretek erősítése.

Nyelvi-irodalmi eszközökkel reális világkép kialakítása és fejlődésének biztosítása

a) Az értelmi nevelés területén

– a közlő és megértő képességek szintjének fejlesztése a külső és belső világ pontosabb, tudatosabb észleltetésével és megfigyeltetésével a nyelvi jelek és valóságmozzanatok összekapcsoltatásával, a jelentésárnyalatok érzékeltetésével, az ezekkel kapcsolatos gondolkodási, emlékező és elképzelő műveletek fejlesztésével;

– a dialektikus materialista világkép alakítása a természeti és társadalmi valóságra vonatkozó olvasmányok és költemények elemzésével és megtanulásával, feladat- és problémamegoldásokkal, a helyzetekbe történő beleéléssel;

– a szókincs gazdagítása az irodalmi művek, ismeretterjesztő és publicisztikai írások szó- és kifejezés anyagának értelmeztetésével és gyűjtésével, a monológ és a dialóg gyakorlása változatos beszédhelyzetekben, viták folytatása, állásfoglalások bizonyítása vagy cáfolása;

– a szövegértés folyamatos fejlesztése; a szövegek elemzése során a vizsgáló eljárások megértésének és alkalmazásának megkezdése; a szövegek adatainak, mondanivalójának megállapítása, az értelmes tanulás képességének fejlesztése; az olvasókönyvön kívüli olvasás alkalmainak szaporítása; könyvtárhasználatra nevelés;

– az írás eszközi felhasználása írásos munkák (olvasmányvázlatok, nyelvi elemzésre kerülő szövegek, szó- és kifejezésgyűjtemények stb.) összeállításához; az alakuló egyéni írás felhasználása minden tantárgy írásos munkáinak végzéséhez, valóságos és elképzelt helyzetek leírásához, eseményekhez

és szereplőkhöz kapcsolódó fogalmazások készítéséhez, levelek és értesítések írásához;

– a tanulás, az önművelődés vágyának, igényének erősítése az olvasás örömének biztosításával; a kultúrálódás igényének kiterjesztése a tömegkommunikációs eszközök (tv, rádió, film) használatára, a művelődési intézmények látogatására (könyvtár, színház, múzeum, bábszínház);

– az anyanyelvi nevelés során az intellektuális érzelmek: a felfedezés, a megértés, az alkotás, az érdeklődés és a vizsgálódás örömének fejlesztése.

b) Az erkölcsi, politikai, közösségi nevelés területén

– az irodalmi művek és a beszédhelyzetek elemzéséből azoknak a magatartási módoknak megismertetése, amelyek a közösségi életbe való tudatos részvételt előmozdítják; irodalmi alkotások gyermekhőseinek bemutatásával, tetteik elemzésével a jellemtulajdonságok alakítása;

– a különböző (otthoni, iskolai, napközi otthoni, kisdobos, úttörő, baráti) közösségekben és az ezekkel foglalkozó irodalmi művekben megismert helyzetek elemzésének következményeként a segítés, az eligazítás, a figyelmeztetés, az óvás, az elismerés helyes nyelvi megfogalmazása;

– a magyar és más népek gyermekeinek életéből vett értékes történetek olvastatásával és elemzésével a családi otthon, a szülőföld, a haza és más népek megszerettetése;

– a gyermekek és a felnőttek felszabadulás előtti életéből vett néhány jellemző esemény bemutatásával és elemzésével a szocialista társadalom iránti szeretet mélyítése;

– a népünk sorsát meghatározó néhány történelmi esemény megismertetésével, az emberiség haladását szolgáló erőfeszítések érzékeltetésével, a népünk és hazánk, valamint más népek iránti szeretet és tisztelet fokozása, a nemzetközi összefogás szükségességének igazolása;

– a tartósabb munkát és erőfeszítést igénylő önálló anyanyelvi tevékenységek esetenkénti vállalása és teljesítése.

c) Az esztétikai nevelés területén

– a versek, az elbeszélések, a regényrészletek tartalmi és nyelvi szépségének felismertetésével az esztétikai érzelmek (gyönyörködés, feszültség, feloldódás, derű) formálása;

– az irodalmi alkotások illusztrálása, a formákkal és a színekkel a hangulat érzékeltetése;

– az irodalmi alkotások dramatizált megjelenítése, a mozgás esztétikai szépségének megéreztetése;

– az olvasmányokból megismert példamutató emberi magatartás szépségének felismertetése, átéreztetése.

1. OSZTÁLY

Évi 315 óra

TANANYAG

I. A gyermekek megfigyelése iskolakezdéskor

1. A beszéd és beszédértés

A tanulók beszédkészségének, megnyilatkozásuk közvetlenségének, a beszéd megértésének megfigyelése, az előforduló beszédhibák számbavétele.

A légzés, a hangerő, a ritmus, a dallam megfigyelése eltérő beszédhelyzetekben.

A szókincs, a mondatszerkesztés, a mondatok kapcsolatának, a nyelv helyes használatának megfigyelése képről való beszámoláskor, meséléskor, egyéni élmény elmondásakor.

A megfigyelési eredményekre alapozottan a szóbeli nyelvhasználat fejlesztésének megkezdése.

2. Különböző jelek felismerése, megkülönböztetése

A természeti környezetben, a lakásban, az óvodában gyakran hallott, látott jelek, jeladások felelevenítése, jelentéstartalmuk megbeszélése. Ilyenek: cselekvésre késztető *szavak* (Indulj! Vigyázz! Állj! Ülj le!), *mozgások* (hívó és küldő mozdulatok, a rendőr karjelzései), *arckifejezések* (fintor, mosoly, nevetés), *ábrák* (KRESZ-jelek), *feliratok* (árucikkek, intézmények, utcák, üzletek neve).

3. Író- és festőeszközök használata

Szabadon választott és javasolt témájú rajz készítése közben az eszközhasználati mód, a formaérzékelés, az arány- és mérettartás, az elhelyezés, valamint a jobb- vagy balkezesség felderítése.

A megfigyelési eredmények alapján az egyéni szükségleteket figyelembe véve megfelelő fejlesztő gyakorlatok alkalmazása.

II. A beszéd, a beszéd megértése, az olvasás és az írás tanítása

1. A nyelvhasználat fejlesztése

a) A beszédművelés

A helyes légzés és a beszéd tagolásának gyakorlása mondókák, versek előadásakor.

Az eltérő hangerejű, hanglejtésű és különböző tempójú beszéd gyakorlása eltérő beszédszituációban.

Az esetlegesen affektáló, modoros, „felelős" beszédmód összevetése a helyes beszéddel.

A pedagógus és a tanulótársak beszédének megfigyelése tagolás, hangképzés, hangerő és tempó szempontjából.

b) A beszédfejlesztés

Összefüggő beszámolások felolvasott vagy elolvasott mesékről, történetekről, versekről, játékleírásokról, bábjátékokról, filmekről.

A beszámolások egyes részleteinek bővítése a társak vagy a pedagógus kérésére, indítványára.

Válaszadás kérdésekre; kérdések alkotása.

A tárgyat, személyt, cselekvést és tulajdonságot jelölő szavak gyűjtése, csoportosításuk.

A tanulók által használt szavak szükséges vagy ajánlatos felcserélése alkalmasabbakkal.

Új szavak, szókapcsolatok többszöri beépítése a beszédbe.

Egyszavas mondatok alkalmazása megfelelő szituációkban.

A szavak toldalékolása a mondatokban kérdőszavak alapján.

Mondatok bővítése, szűkítése.

Két-három mondat összefüggő megfogalmazása különböző beszédhelyzetekben.

2. Az olvasás és írás tanulása

a) Az olvasás és írás tanulásának előkészítése

Tárgyak és állatok jellegzetes hangjának megfigyelése, utánzása.

A formaérzékelés fejlesztése tárgyak, vonalas ábrák, mértani idomok megfigyelésével.

A térben (előtt, mellett, felett, alatt) és időben (előbb, később) való tájékozódás fejlesztése.

A rövid és hosszú magánhangzók érzékeltetése a képzés és hangzás megfigyeltetése alapján.

A szavakat alkotó fonémák, elsősorban a magánhangzók megkülönböztetése és helyük megállapítása két-három hangból (betűből) álló szavakban.

Nyomtatott betűkkel írt szavak betűsorának és hangsorának megfigyeltetése.

Néhány közismert szó írásképének megjegyzése szóképről.

A kéz izmait erősítő és lazító játékos tornagyakorlatok.

Az íráshoz szükséges mozgáskoordináció fejlesztése gyurmázással, festéssel, rajzolással, huzalhajlítással.

Tájékozódási gyakorlatok rajzlapon, írólapon és a füzetben; irányok (fent, lent, középen, jobbra, balra, elöl) meghatározásával.

A betűk írásához szükséges betűelemek gyakorlása nagy alakban ritmikus sorok készítésével.

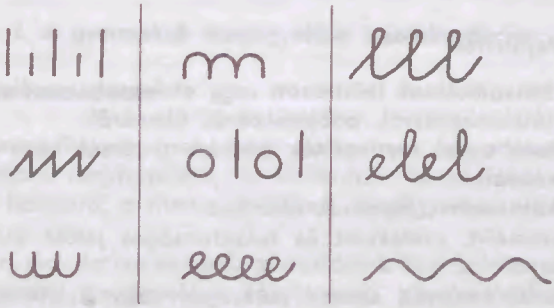

Irodalmi foglalkozások. Mesék, elbeszélések, ritmikus versek hallgatása, reprodukálása. Prózai művek, versek, gyermekdalok, megzenésített versek hallgatása lemezről. Megjelenítés bábozással, utánzó mozgással.

b) Az olvasás és írás jelrendszerének tanítása

A beszéd hangjainak és azok írásjegyeinek (a nyomtatott és írott kisbetűk, a nyomtatott nagybetűk) megismertetése.

A hangok tiszta ejtése a szavakban; a tagolatlan szavak olvasásakor a hosszú mássalhangzók és mássalhangzó-torlódások helyes hangoztatásának gyakorlása; a magánhangzók, valamint a mássalhangzók időtartamának jól érzékelhető megkülönböztetése.

Fokozatos fejlesztéssel két, három, négy betűből álló szavak szótagolás nélküli olvasása némán és hangosan.

Az olvasott és megértett szavak hangsorának és betűsorának elemzése, egyes hangzók helyének jelölése.

A tanult hangokkal és betűkkel önálló szóalkotások.

A szavakat alkotó hangok (betűk) közül egyesek cseréje, a jelentésmódosulás megfigyeltetése.

A némán és hangosan olvasott szavak és rövid mondatok megértésének bizonyítása mondatalkotással, cselekvéssel, magyarázattal, rajzzal.

A mondatokat és a személyneveket kezdő nagybetűk megfigyeltetése; az írásjelek észrevétetése; a mondatok dallama, hangsúlya.

A magánhangzók és az egyjegyű mássalhangzók betűinek írása.

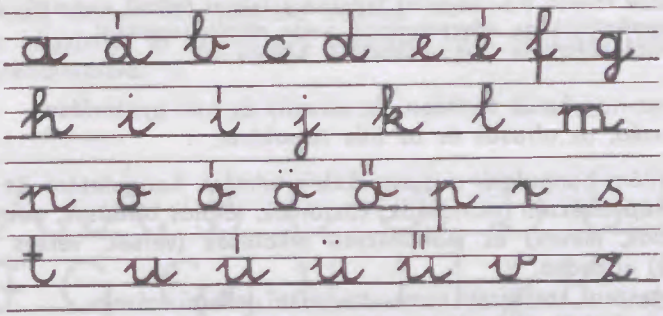

A szavak hang- és betűsorának hallási és látási megfigyeltetése, elemzés után másolásuk.

Rövid, a kiejtésnek pontosan megfelelő szavak önálló elemzése és írása.

Az ékezetek jelentést módosító szerepének észrevétetése; rövid és hosszú magánhangzókat tartalmazó szópárok írása.

A mondatkezdő nagybetűk és a mondat végi pont szerepe.

A kétjegyű mássalhangzók olvasása, írása.

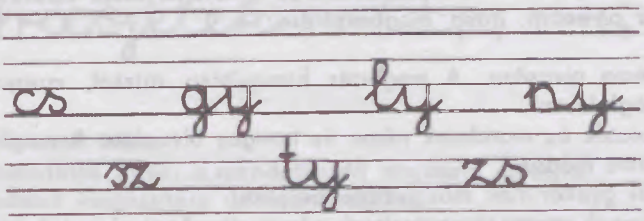

Az írásjelek – pont, vessző, kérdőjel, felkiáltójel – szerepének megismertetése, írásuk mondat közben és mondat végén.

Irodalmi foglalkozások. Felolvasott, elmondott mesék, elbeszélések, versek ismétlése; versek, érdekes szavak, szövegrészletek ritmizálása és hallás utáni tanulása; a tartalom eljátszása bábbal (a tanulók saját szövegével).

Könyvtárlátogatás (iskolai, községi vagy városi): a könyvek nézegetése, egy-két könyv címe és írójuk neve. Játékos foglalkozások a könyvtárban: vetítés, bábozás, vetélkedő.

A rádió és a televízió anyanyelvi adásainak figyelemmel kísérése az iskolában és otthon. A mesék, a gyermekjátékok reprodukálása.

— Tematikus rajzok készítése önállóan olvasott kis szövegekhez.

— A rádióban hallott vagy a televízióban látott mesék elmondása a pajtásoknak az iskolában.

— Betűelemek felhasználásával ritmikus sorok tervezése.

— Megadott formák (kör, négyzet) fejlesztése rajzzal (körből emberfej, virág stb.).
— Mondatalkotások az írásgyakorlatok során másolt szavakkal.
— Mesenapló készítése: cím, illusztráció, néhány szó.

c) Az írott nagybetűk tanítása. Az olvasás és írás gyakorlása. A beszéd, az olvasás és az írás témakörei

Rövid, vidám hangulatú, a gyermekek értelmére, hangulatára és képzeletére ható *népköltészeti* (mondókák, köszöntők, találós kérdések, népi játékok, gyermekdalok, mesék) és *műköltészeti* alkotások (versek, verses mesefeldolgozások) olvasása.

Rövid, egyszerű szerkezetű *ismeretterjesztő* jellegű írások:

A családi életről. A családtagok munkája, foglalkozása; a családtagok kölcsönös segítése; együttes szórakozás, a családi ünnepek hagyományai; a családtagok közlekedése; egészségügyi szokások otthon.

Az iskolai életről. Tanulás, közös szórakozások; közlekedés az iskola és az otthon között.

A természetről. Az évszakok jellegzetességei; a gyermekek játékai évszakonként.

A megjelölt népköltészeti, műköltészeti és ismeretterjesztő alkotásokból kiemelt részek olvasása, írása, megbeszélése:

Szavak néma olvasása. A megértés bizonyítása rajzzal, magyarázattal, mondatba foglalással.

Szókapcsolatok és mondatok néma és hangos olvasása. A megértés igazolása vázlatos módon.

Szóalkotási gyakorlatok mozgatható betűkkel.

Rövid szövegek vagy szövegrészletek néma olvasása, néma olvasásra alapozott hangos olvasás; a szövegértés bizonyítása ábrázolással, szóbeli vagy írásbeli feladatok megoldásával; a szövegekhez kapcsolódó egyéni élmények elmondásával.

Az olvasott népi játékok eljátszása.

Versek ritmusának megfigyelése, a ritmus érzékelésének segítése, a mozgás, zene, tánc ritmusára.

A mondókák, kiszámolók ritmusának megfigyelése.

A mondókák, kiszámolók, versek ritmuskísérete különböző módon: tapssal, lépéssel, dobogással, ceruzakopogással, pálcikák összeütögetésével, dobolással.

Rímelő szavak, szókapcsolatok, összecsengő verssorok keresése, alkotása.

Kötetlen beszélgetés az olvasott mesékről, történetekről, versekről.

Egy-egy szó, kifejezés megfigyelése, tiszta ejtése, elemzése, használata.

Válaszok és kérdések megfogalmazása az olvasmányok szereplőiről és a gyermekeknek a szöveghez kapcsolódó élményeiről.

Mesélés, elmondás az osztálytársaknak, a nevelőnek és otthon a szülőnek.
Az olvasott események eljátszása bábbal.
Az írott nagybetűk és az írásjelek vázolása, írása nehézség szerinti, fokozatos előrehaladással.

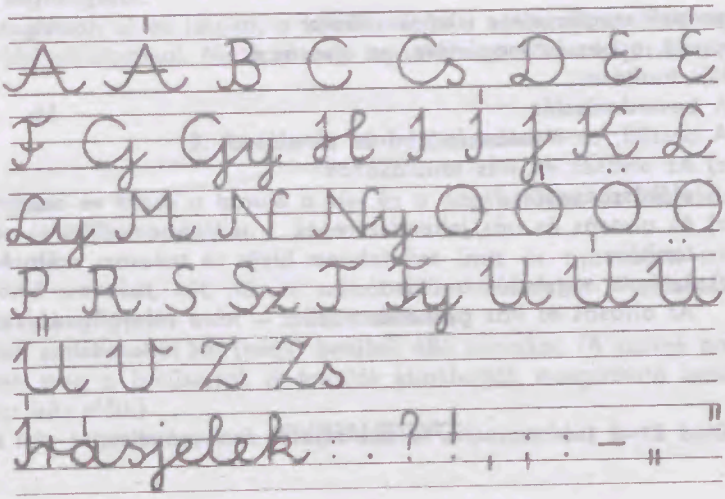

Tulajdonnevek írása.
Rövid mondatok írása; a mondatkezdő nagybetű szerepe.
A mondatok kiegészítése tulajdonnevekkel.
Tartalmilag kapcsolódó két rövid mondat írása. (Pl.: Itt a tavasz! Megjöttek a madarak is.)

Irodalmi foglalkozások. Mesélés, versmondás, zenehallgatás, éneklés, bábozás a család, az iskola és a természet témái köré rendezve.

Könyvtárlátogatás (iskolai, községi vagy városi). Megjelölt témájú és című könyv keresése szabad polcon, könyvrészletek diafilmes bemutatása, reprodukálása.

— Önálló felkészülés rövid szöveg bemutatására a Dörmögő Dömötörből, napilapok gyermekrovatából. (A szöveget a tanító jelöli ki, vagy a tanuló szabadon választja.)
— A gyermeklexikon meghatározásainak tanulmányozása, képeinek megfigyelése.
— Olvasmányok címének csoportosítása: kiről, miről?
— Illusztráció készítése olvasmányokhoz, szövegrészekhez.
— Szavak gyűjtése az olvasmányokból: állatnevek, munkaeszközök neve, időt vagy helyet jelölő szavak stb.
— Mesenapló készítése: cím, szereplők, illusztráció.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 210 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 105 óra

Ebből:

I. A gyermek megfigyelése iskolakezdéskor	kb. 9 óra
II. A beszéd, a beszéd megértése, az olvasás és az írás tanítása	
A beszédművelés	kb. 18 óra
A beszéd, az olvasás és az írás tanulása:	
a) Az olvasás és írás tanulásának előkészítése	kb. 18 óra
b) Az olvasás és írás jelrendszerének tanítása	kb. 144 óra
c) Az írott nagybetűk tanítása Az olvasás és írás gyakorlása	kb. 126 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. Szóbeli közlés, kifejezés (fogalmazás)

– **Ejtse a tanuló tisztán a hangokat a szavakban.** Használjon a tartalomnak megfelelő beszéddallamot, hangerőt és közepes tempót közléskor, kérdezéskor, kéréskor, felszólításkor.

– **Alkosson eseményt ábrázoló képről állításokat, kérdéseket;** bővítse ezeket az esemény helyére, a szereplők legjellemzőbb tulajdonságára utaló kérdések alapján. **Mondjon el közös játékokat, átélt eseményeket, friss élményeket** pajtásainak, a nevelőnek.

– **Fejezzen ki rövid közléseket, kéréseket,** szükség szerint indokolja ezeket.

2. Az olvasás és a szövegértés

– **Ismerje fel a kis- és nagybetűket. Érzékeltesse rajzzal,** szómagyarázattal, mondatba foglalással **a némán vagy a hangosan olvasott szavak jelentését.**

– **Értelmezze rajzzal, cselekvéssel,** szócserével, bővítéssel **a némán vagy a hangosan olvasott mondatokat.**

– Olvasson a tanuló némán nyolc-tízsoros szövegeket. Önállóan oldja meg a szövegekhez kapcsolódó feladatokat: húzza alá a szereplők nevét,

nevezze meg a főbb eseményeket. Készüljön fel a szöveg hangos olvasására: képezze helyesen a hangokat, tartsa meg a hangok időtartamát, jelezze szünettel az írásjeleket a hangos olvasás során.

– **Olvasson néma olvasással három-négy egyszerű mondatból álló, ismert eseményt tartalmazó szövegeket; értelmezze a mondatokat a nevelő kérdéseinek segítségével.**

– Látogasson el az iskolai, a községi vagy a városi könyvtárba legalább három (öt) alkalommal. Nevezze meg legalább két könyv íróját és címét.

3. Az írás és az íráshasználat

– **Alakítsa és kösse a tanuló a kis- és a nagybetűket, az írásjeleket másoláskor és tollbamondáskor.**

– **Másoljon szavakat és rövid mondatokat írott** és nyomtatott **szövegről. Írjon rövid szavakat,** két, három szóból álló mondatokat – **előzetes látási és hallási megfigyelés után – tollbamondásra.**

– **Írjon emlékezeből két** (négy) **betűből álló szavakat.** (A szavak hangsora egyezzen meg a betűsorral. A tanulók kirakhatják mozgatható betűkből a szavakat írás előtt.)

– **Az írás teljesítményének szintje érje el a percenként 8–12 betűt.**

4. A helyesírás

– **Bontson hangokra és rakjon ki a tanuló mozgatható betűkből két-három** (három-négy) **hangból álló szavakat.** Ismerje fel a megnevezett hangokat a szavakban.

– **Jelölje a magánhangzók hosszúságát ékezettel,** kezdje nagybetűvel és fejezze be írásjellel a mondatokat a figyelem ráirányításával.

– **Írja helyesen az alapszókészlet,** a kiegészítő szókészlet szavait.

5. Irodalmi és társadalmi ismeretek, tevékenységek

– **Nevezze meg és gyűjtse össze az olvasott mesék gyakran előforduló szereplőit (csodálatos lények, emberek, állatok).** Fejezze ki szóban, érzékeltesse bábjátékkal a szereplők magatartását, jellemző megnyilatkozásukat.

– **Jelezze tetszés szerinti módon a versek ritmusát.**

– **Nevezzen meg egy-két értékes irodalmi szemelvényt az évszakok jellegzetességeivel,** a családtagok munkájával kapcsolatban.

– **Nyilvánuljon meg tettekben is szülei és testvérei iránti szeretete, figyelmessége.**

– **Kapcsolódjon be az osztály közös munkáiba, szórakozásaiba;** tevékenyen vegyen részt a munkák és a szórakozások előkészítésében.

6. Megtanulandó költemények

Népköltészet: két-három mondóka, soroló, találós kérdés, népdal.
Petőfi Sándor: A tavaszhoz
Szabó Lőrinc: Tavasz
Csanádi Imre: Farkas üvölt
Kassák Lajos: Testvérkék
Weöres Sándor: Szunnyadj, kisbaba; Kocsi és vonat; Május elsején

2. OSZTÁLY

Évi 320 óra

TANANYAG

I. A tanulók megfigyelése a tanév elején

A családról és a gyermekek nyári munkájáról, szórakozásairól szóló nép- és műköltészeti alkotások olvasása, valamint a nyári szünetben átélt élmények megbeszélése.

1. A beszéd, a beszéd megértése

A némán olvasott vagy a nevelő, a tanulótárs által hangosan felolvasott szövegek szóbeli reprodukálása.

Eseményt ábrázoló képről állítások, kérdések, benyomások közlése, ezek bővítése.

/A tartalomnak megfelelő hangerő, hangmagasság, beszédtempó, a magán- és mássalhalhangzók tiszta ejtése, illetve felfogása.

2. Az olvasás, a szövegértés

Előzetes felkészülés alapján rövid mese, elbeszélés hangos olvasásakor a hangoztatás módja (szóképzés, lassú folyékony) és helyessége (tiszta hangképzés, a hangok időtartamának megtartása, a mondatok közötti szünetek érzékeltetése).

Könnyebb szöveg önálló néma olvasásához kapcsolódó gyakorlatok végeztetésével a szövegértés megfigyelése.

A nyári szünetben olvasott mesék, történetek, versek felolvasása, megbeszélése és illusztrálása.

3. Az írás és az íráshasználat

A kis- és nagybetűk alakja és alakítási módja. Szavak, rövid mondatok megfigyelése másoláskor, tollbamondás és emlékezetből való írás alkalmával.

II. A nyelvhasználat fejlesztése

1. *A beszéd, a beszéd megértése, az olvasás és az írás témakörei*

Egy oldal terjedelmű, a gyermekek értelmére, érzelmére és képzeletére ható *népköltészeti* (mondókák, sorolók, találós kérdések, népi játékok, gyermekdalok, mesék) és *műköltészeti alkotások* (elbeszélések, versek, verses mesefeldolgozások) olvasása.

Rövid, egyszerű szerkezetű *ismeretterjesztő* jellegű írások:

A baráti népek gyermekeinek, felnőtteinek élete (szovjet, kubai, mongol stb. emberek otthon, iskolában, munkahelyen).

Érdekes helyekről, különös foglalkozásokról itthon és más országokban (állatkert, vidám park, cirkusz, vadrezervátum; állatszelídítő, vadász, bohóc).

A természetről (ember és a természet kapcsolata nálunk és a mienktől eltérő viszonyok között; hazánkban és más égtájakon élő növények, állatok).

Megemlékezések, ünnepek:
— Március 8. — Nemzetközi nőnap.
— Május 1. — A munka ünnepe.
— Május utolsó vasárnapja: — Nemzetközi gyermeknap.
— A Kisdobos című folyóirat olvasása.
— A gyermeklexikon meghatározásainak tanulmányozása.

2. *A beszédművelés és beszédfejlesztés gyakorlatai*

Légzési és artikulációs gyakorlatok: hangkapcsolatok ejtése nyelvtörők, kiolvasók, mondókák vagy gyermekversek mondogatásával. A kiejtéstől eltérő (írásban jelölt) mássalhangzó-torlódások helyes ejtésének gyakorlása szócsoportokban beszéd és hangos olvasás közben.

A mondat hangerejének, tempójának, dallamának variálása a szituációnak megfelelően: ugyanez a mondat kérésként és parancsként, veszély esetén és fenyegetéskor, mellettünk levő és távolban álló személynek.

Mondókák, szövegek hangoztatása fokozatos erősítéssel és halkítással. Mondókák, közmondások, nyelvtörők ismételgetése kötött ritmussal és úgy, hogy minden ismétléskor az előzőnél gyorsabban, illetve lassabban mondjuk a szöveget és végzünk ritmikus mozgásokat.

Felkészülés a szép mesélésre, önállóan választott mese elmondása, eljátszása bábbal.

Történetalkotás képről, képsorról. Évszakot, gyermekjátékot, utazást, családi vagy egyéb eseményt ábrázoló képről két-három tartalmilag összetartozó mondat alkotása, leírása.

Szó- és kifejezésgyűjtés tartalmi és nyelvtani szempontok szerint.

Helyzetteremtéssel monológoknak, üdvözlési változatoknak, ajándékozást kísérő köszöntőknek, segítség felajánlásának és elhárításának, a kapott

segítség megköszönésének gyakorlása megfelelő nyelvi formákban. A közlő, kérdő stb. mondatok használata különböző szituációkban.

A mondatok bővítése honnan? kit? mit? hol? mikor? mióta? és meddig? kérdésekre válaszoló szavakkal.

3. *Az olvasást, a szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok*

A folyékony olvasás gyakorlása. A kiejtéstől eltérő írásos szóképek felismerése és helyes kiejtésük gyakorlása.

A toldalékok gyors felismerése (*-ba, -be, -ban, -ben, -val, -vel* stb.), a toldalékos szavak pontos olvasása.

Azonos előtagú vagy azonos utótagú összetett szavak, szóláncok alkotása és olvasása.

Szócsaládok és értelem vagy hangzás szerint sorozatba állított szavak olvasása.

A szavak tiszta ejtése.

A sor végén elválasztott szavak szótagjainak összeolvasása.

Szavak, mondatok, rövid szakaszok lassúbb és gyorsabb, halkabb és hangosabb olvasása.

A mondatközi és mondat végi írásjelek érzékeltetése hanglejtéssel.

Szerepek szerinti olvasás.

Szóképek és összetartozó szócsoportok (két szó) egységben látása, néma olvasása.

Több mondatos gondolategységek megszakítás nélküli néma olvasása.

A szövegértést bizonyító ábrázolások, kérdések alkotása, válaszok megfogalmazása kérdésekre, tartalommondás vagy leírás, a szöveg szűkítése vagy bővítése szavakkal.

Új szavak, kifejezések, ismertebb állandósult szókapcsolatok megkeresése, csoportosításuk különböző szempontok szerint. Szövegtagolás a főbb szereplők, a legjelentősebb események, az időrend szerint.

A szereplőkre vonatkozó néhány nagyon jellemző szó, kifejezés megállapítása.

A lényeg megállapítása címadással.

A szöveg hangulatának átélése.

Rövid szövegek alkotása.

A vers alapgondolatának érzékeltetése a jellemző hangok és szavak megfigyelésével.

Ritmushangszerek (triangulum, kavicsos doboz stb.) felhasználásával megadott egyszerű ritmusképletre egyszerű szöveg rögtönzése.

(É – va ma be se jön.)

Két verssor összecsengésének, rímelésének megfigyelése.

Versek olvasása, elmondása a vers tartalmának és hangulatának éreztetésével.

Komplex irodalmi foglalkozások, könyvtárlátogatások. Szóbeli beszámolások az olvasottakról. Műsorok szervezése az osztályban vagy az iskolai, községi, városi könyvtárban: mesék, történetek, versek bemutatása, vetítés, zenehallgatás, bábozás, tánc. Könyvnézegetés; a könyv írójának neve, a könyv címe, illusztrációk a könyvben, a tartalomjegyzék tanulmányozása. Az irodalmi foglalkozások összekapcsolása a rádió és a televízió adásaival.

4. Az írást, az írás használatát fejlesztő gyakorlatok

Az olvasmányok, a versek és a beszéd tartalmához kapcsolódva, a helyesírást tervszerűen fejlesztve másolás, tollbamondás és emlékezetből való írás:

a) Szavak írása,
figyelemmel a kis- és a nagybetűk alakítására, kapcsolására

Játék a szavakkal, a szövegekből és a beszédből gyűjtött szavak rendezése és csoportosítása különböző szempontok szerint (jelentésük, toldalékos vagy névutós, egyes vagy többes számú, egy vagy több jelentésű, ellentétes értelmű szavak stb.)

A szavak írása közben a magán- és mássalhangzók időtartamának jelölése (kar-kár, öt-őt, mer-mér, kel-kell, mák-mákkal).

Tulajdonnevek írása; a tulajdonnevek írásakor a nagybetűk használatának indoklása. Az alapszókészlet szavainak írása.

b) Mondatok alkotása, írása a gyűjtött
és a már előzetesen gyakorolt szavakból

Egyszavas mondatok, tőmondatok írása. A tőmondatok bővítése kérdőszavak alapján.

A mondatok *változtatása* a szavak cseréjével, módosításával.

Mondatok *átalakítása:* közlésből kérdés, közlésből felkiáltás vagy felszólítás.

A mondatok írása közben a szóközök biztosítása, az egyenletes betűnagyság alkalmazása a sor elejétől a sor végéig, a megfelelő szélességű lapszélek tartása.

A mondatok írása közben a mondatkezdő nagybetű, a mondatközi és mondat végi írásjelek, a mondat szavakra tagolásának megfigyelése.

c) Mondatkapcsolások a begyakorolt szavak használatával

Egy egyszerű mondathoz egy másik, tartalmilag kapcsolódó egyszerű mondat alkotása, írása. (Ma van édesanya születésnapja. – Virággal köszöntjük fel.) Egyszerű mondathoz *és, vagy, de, mert* kötőszóval kapcsolunk egy másik egyszerű mondatot. (Lekopasztja a fákat a szél, és a leveleket széthurcolja.

Eső esik, vagy havazik? Lassan hervadnak a virágok, de még érezni illatukat. Szorgoskodnak a gyerekek, mert látogatót várnak.)

A tartalmilag kapcsolódó mondatok írása közben a mondatkezdő nagybetűk, az írásjelek, a betűk egyöntetű nagyságának megfigyelése. Az írásmunka célszerű és esztétikus elhelyezése. Az írásmunka kiegészítése rajzzal.

— Írás emlékezetből; válaszok megfogalmazása kérdésekre; három-négy összefüggő mondat játékról, olvasmányok szereplőjéről, eseményekről, képről, képsorról.
— Azonos tulajdonságra utaló szavak gyűjtése *(fekete—korom)*.
— A hangforrások jelölése a hangutánzó szavakhoz: *bőg—gyerek, tehén, motor* stb.
— Rövid tudósítás készítése a faluújságra, beteg pajtásnak, más iskolába átiratkozott tanulótársnak.
— Névnapi köszöntő írása.

III. Nyelvtan és helyesírás

1. *Mondatok a beszédben és az írásban*

A gondolatok és az érzések kifejezési formái: a *beszéd* és az *írás*. A szép és érthető beszéd elemi ismérvei: a világos tartalom, a helyes kiejtés, a tartalom tagoltsága, a tartalomnak megfelelő ütem és hangerő.

Beszédünk és írásunk mondatokból áll. A mondat közlést, kérdést, felkiáltást, felszólítást, óhajtást fejez ki. A kijelentő mondatok felismerése mindennapi beszédünkben, az olvasott szövegben – tartalmuk alapján.

A mondat szavakra tagolható. Mondatok tagolása kérdések (ki? mi? mit csinál? milyen?) segítségével szavakra.

A mondatok felismerésének és helyes kiejtésének gyakorlása (különös tekintettel a kérdő- és a felkiáltójeles mondatfajták egymás közti megkülönböztetésére). Az -e kérdőszócska használatának gyakorlása. A „suk-sük" helytelen használatának javítása a kijelentés és felszólítás szembeállításával.

Mondatok másolása, látó-halló tollbamondással való írásban az ékezetek, a kettőzés és a kiejtéstől eltérő hangkapcsolatok jelölésének gyakorlására.

2. *A szó jelentése és szerkezete*

Szavak jelentésének ábrázolása rajzzal. A szavak csoportosítása ki? mi? mit csinál? kérdésekre. A szavak jelentésváltozásának megfigyelése eltérő beszéd- és szöveghelyzetben. Több jelentésű, hasonló és ellentétes jelentésű szavak, valamint rokon értelmű szavak a beszédben, a szövegekben.

Mondatalkotások és -variálások több jelentésű, hasonló, ellentétes és rokon jelentésű szavakkal.

A *szótő* és a *toldalékok* megfigyelése, fajtáik megkülönböztetése nélkül. A szótőhöz egy vagy több toldalék járulhat. A szavak helyes toldalékolásának gyakorlása kérdésekre adott válaszokban, szókapcsolatokban, szövegekben. A toldalékos szavak tövének felismerése.

Toldalék nélküli és toldalékolt szavak írásának gyakorlása (egy szó többféle toldalékkal, különböző szavak azonos toldalékkal).

3. *A hang és a betű*

A hang és a betű különbsége. A betűk rendje (a teljes ábécé), a szavak betűrendbe szedése. A magánhangzók és mássalhangzók megkülönböztetése. A rövid és hosszú magánhangzók felismerése szavakban, jelölésük. Ékezetpótló és betűpótló gyakorlatok. A tanulók beszédében és írásában a magánhangzók időtartamának jelölésével kapcsolatosan előforduló leggyakoribb hibák helyesbítése. A betűkihagyások és betűcserék felszámolása az írásban.

Az egyjegyű és kétjegyű betűk megkülönböztetése a mássalhangzók jelölésében. A mássalhangzók időtartamának jelölésével kapcsolatos gyakori kivételek megismertetése (lesz, egy, egyes, kisebb).

A *j hang* kétféle jelölése a függelékben közölt szavakban (*j* és *ly*). A leggyakoribb *ly-es* szavak. Válogató másolás a hosszú hangok és az *ly*-es írásmód körében. A *j*-s és *ly*-es szavak csoportosítása tollbamondás alapján.

4. *Szótagolás, a szavak elválasztása*

Az egy *szótagból* és több szótagból álló szavak megfigyelése. Analóg elválasztási esetek megfigyeltetése kéttagú szavakon. Az elválasztás egyszerű eseteinek indoklása kérdések alapján.

A szótagolás és elválasztás gyakorlása szóban és írásban, különös tekintettel a mássalhangzó-torlódásokra (arc-kép, kert-ben) és a szótaghatáron levő hosszú mássalhangzóra (éj-jel, köny-nyen).

— Felkészülés élménybeszámolókra, olvasmányok tartalmának elmondására, amelyekben a szituációknak megfelelően különböző mondatfajtákat alkalmaznak.

— Párbeszéd rögtönzése pajtással és a nevelővel eltérő helyzetekben, időben és helyen.

— Szavak gyűjtése, majd csoportosításuk a szófaji kategóriák előkészítésére (cselekvést, történést jelentő szavak, valakinek, valaminek a neve; valamilyen).

— Megadott szóanyaghoz — helyzetteremtésre alapozottan — két-három mondatból álló szöveg alkotása. (Hosszú egy- és kétjegyű mássalhangzót tartalmazó szavak; *j* és *ly* betűs szavak.)

— A helyesírási szótár használata: szavak keresése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 220 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 100 óra
Ebből:	
I. A tanulók megfigyelése a tanév elején	kb. 10 óra
II. A nyelvhasználat fejlesztése	
A beszédművelés és beszédfejlesztés gyakorlatai	folyamatos
Az olvasást, szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok	kb. 150 óra
Az írást, az írás használatát fejlesztő gyakorlatok	kb. 40 óra
III. Nyelvtan és helyesírás	
Mondatok a beszédben és az írásban A szó jelentése és szerkezete A hang és a betű Szótagolás, a szavak elválasztása	kb. 120 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. Szóbeli közlés, kifejezés (fogalmazás)

— **Ejtse tisztán a tanuló a hangokat, és ismerje fel ezeket a szavakban.** Használja a tartalomnak megfelelő dallamot, tempót, hangerőt. Tagolja mondatokra az összefüggő beszédet.

— Gyűjtse az egy-egy szó jelentéscsoportjába tartozó szavakat, kifejezéseket (ősz, ősszel, őszies; eső, esős, esőkabát, esőre jár).

— **Magyarázza a szavak jelentéstartalmát** a gyermeklexikon segítségével is.

— **Számoljon be átélt eseményekről, az iskolában és otthon olvasott történetekről, képek és képsorok eseményeiről.** Reprodukálja az eseményeket három-négy mondatban; jelölje az esemény idejét, helyét és szereplőit a nevelő kérdéseire.

— **Mondja el** részletezőbben vagy tömörebben **az olvasmányok eseménysorát.**

2. Az olvasás és a szövegértés

— **Azonosítson, olvasson** eléggé gyorsan **a tanuló szavakat és könnyen áttekinthető szószerkezeteket (két szóból állóakat).**

— **Olvasson némán szóanyagában ismert, kb. fél oldalnyi szépirodalmi szöveget; bizonyítsa a szövegértést kérdések helyes megválaszolásával,** feladatok szóbeli vagy írásbeli megoldásával. Nevezze meg a szereplőket és a hozzájuk kapcsolódó főbb eseményeket, az események színhelyét és idejét; alkosson új címeket a szöveghez; jelezze, hogy mire tanít a szöveg mondanivalója, a szereplők magatartása.

— **Olvasson hangosan kb. tíz-tizenöt soros szöveget előzetes felkészülés és gyakorlás után** folyamatosan, a tartalomnak megfelelő hangerővel és tempóban, a hangkapcsolati törvényszerűségek megtartásával. **Vegye figyelembe az írásjeleket és jelezze ezeket szünettel.**

— **Elevenítsen meg bábozással meséket, elbeszéléseket. Készítsen mesékhez, történetekhez képet,** képsort.

— **Hallgassa meg az Iskolarádió, tekintse meg az Iskolatelevízió nyelvi adásait,** számoljon be a hallottakról, a látottakról.

— Látogassa az iskolai, a községi, a városi könyvtárat legalább négy-hat alkalommal a tanítási év folyamán; **ismerje három-négy könyv írójának nevét, a könyvek címét;** használja a könyvek tartalomjegyzékét.

3. Az írás és az íráshasználat

— **Másoljon a tanuló nyomtatott szövegről** megfelelő vonalvezetéssel két-három percig megszakítás nélkül, **legfeljebb egy-négy hibával. Írjon két-három szóból álló mondatokat tollbamondásra egy-két hibával,** illetve hibátlanul **előzetes látási és hallási megfigyeltetés után.** Írjon emlékezetből legalább két tartalmilag összefüggő mondatot képről. (Például: Kinyílt a rózsa. Sári csokorba szedi.) **Írjon szavakat emlékezetből** — tárgykörösen is.

— **Javítsa** önállóan **írásmunkáját alaki,** helyesírási és tartalmi **szempontból.**

— **Írásteljesítményének szintje érje el a percenkénti tíz-**tizenhat **betűt. Írása legyen tiszta,** tetszetős és **könnyen olvasható.**

4. Nyelvtan és helyesírás

— **Ismerje fel a tanuló a felsorolt nyelvi jelenségeket** önállóan, **illetve nevelői segítséggel a beszédben és szövegben meghatározás nélkül: a mondat; a kijelentő, a kérdő,** a felkiáltó, a felszólító és az óhajtó **mondat a legegyszerűbb esetekben; a szavak;** a szavak csoportosítása ki? mi? mit csinál? milyen? kérdések szerint; a több jelentésű, a hasonló és ellentétes jelentésű szavak; a szótő és a toldalékok elsősorban ragos főnevek esetében; **a szótagok; a hang és a betű;** a magánhangzók és a mássalhangzók szavakban is.

— Írás közben **használja** tudatosan, önállóan: **a mondatkezdő nagybetűt, a mondat végi írásjeleket;** válassza el a szavakat egyszerűbb esetekben; **jelölje a magán- és mássalhangzók időtartamát az alap-** és a kiegészítő **szókészlet körében;** írja helyesen a ragos főneveket közös elemzés után. **Kerülje el a hibajegyzékben felsorolt súlyosabb helyesírási hibákat.**

5. Irodalmi és társadalmi ismeretek, tevékenységek

— **Különböztesse meg a verset a prózától. Tudja, hogy mindkettőnek van témája, címe, szerzője** (költő, író). Tudja, hogy a vers rendszerint tagoltabb, versszakok alkotják, ezek sorokból épülnek fel; a versszakokban érezhető a ritmus. Jelezze ezt tetszés szerinti módon.

— **Különböztesse meg a tündér- és realisztikus meséket; sorolja fel a mesék eseménysorát, a szereplőket, a helyszínt, a próbatételeket** és a kezdő-befejező nyelvi fordulatokat.

— Keresse a rokon és ellentétes jelentésű szavakat az irodalmi szemelvényekben.

— **Hasonlítsa össze a magyar gyermekek életét a baráti népek** gyermekeinek életével az irodalmi művek példái alapján. **Nevezzen meg néhány azonos és eltérő foglalkozást hazánk és a baráti országok vonatkozásában. Sorolja fel távoli tájak néhány növényét** (déli gyümölcsök), **állatát** (tigris, oroszlán).

— **Sorolja fel a nálunk és szerte a világon megtartott ünnepeket, megemlékezéseket:** nemzetközi nőnap, nemzetközi gyermeknap, május 1.

6. Megtanulandók

Népköltészet: néhány mondóka, soroló, találós kérdés, mese.
Petőfi Sándor: Itt van az ősz, itt van újra . . . Anyám tyúkja
József Attila: Altató
Szabó Lőrinc: Csigabiga
Weöres Sándor: Regélő, Nyári este
Benjámin László: Béke
Weöres Sándor: Május elsején

3. OSZTÁLY

Évi 320 óra

TANANYAG

I. A tanulók megfigyelése a tanév elején

Szomszédos és távoli vidékeken élő gyermekek és felnőttek életéről szóló nép- és műköltészeti alkotások olvasása, megbeszélése, valamint egyéni és társas élmények (utazások, kirándulások) megbeszélése, leírása, rajzolása.

1. A beszéd és a beszéd megértése

A némán olvasott, illetve a nevelő vagy a tanulótárs által hangosan felolvasott szövegek szóbeli reprodukálása, a reprodukálás megfigyeltetése.

Eseményt ábrázoló képekről állítások, kérdések, benyomások közlése, ezek bővítése és szűkítése.

A tartalomnak megfelelő hangerő, hangmagasság, beszédtempó és a hangzó tiszta ejtése.

2. Az olvasás és a szövegértés

Előzetes felkészülés alapján 10–15 soros mese, elbeszélés *hangos olvasása*. Az olvasás módjának (szóképes, szószerkezetes, folyékony) és a hangoztatás helyességének (tiszta hangképzés, a hangok időtartamának megtartása, a mondatok közötti szünetek érzékeltetése) megállapítása.

Tíz-tizenöt soros könnyebb szöveg önálló, *néma olvasásához* kapcsolódó gyakorlatok végeztetésével (cimadás, szómagyarázat, mondatbővítés kérdésekre) a szövegértés megfigyelése.

A nyári szünetben olvasott mesék, történetek, versek illusztrálása, bábos előadása a megértés igazolására.

3. Az írás és az íráshasználat

A betűalakítások és kötésmódok jó olvashatósága, az írásmunka elhelyezése. Szavak, rövid mondatok másolása, tollbamondása és emlékezetből írása a gyakorolt nyelvtani ismeretek helyes alkalmazásának érvényesülésével (mondatkezdő nagybetű, mondat végi írásjel, ékezetek, szóelválasztás).

II. A nyelvhasználat fejlesztése

1. *A beszéd, a beszéd megértése, az olvasás, az írás és a fogalmazás témakörei*

Egy-másfél oldal terjedelmű, a gyermekek érteimére, hangulatára és képzeletére ható *népköltészeti és műköltészeti alkotások, ismeretterjesztő* és *publicisztikai szövegek*, folyóirat- és újságcikkek, ismeretterjesztő művek és gyermekenciklopédiák részleteinek olvasása, elemzése.

a) Népköltészeti alkotások

Mondókák, találós kérdések, közmondások, népi játékok, mesék, mondák.

b) Műköltészeti alkotások

Gyermekhősök az irodalmi alkotásokban (Nemecsek, Három Matyi, Bicebóca, Ludas Matyi).

A magyar és más népek felnőtteinek és gyermekeinek múltbeli élete, az iskolázás, a gyermekkorban végzett munka.

Történelmünkből

A honfoglaló magyarok élete.

A fejedelem harca a törzsfőkkel; I. István, az első magyar király.

A tatárok pusztítása, a nép újraépíti az országot.

Virágzó városok, kézművesek, kereskedők, lovagok.

A török veszedelem; Hunyadi, a törökverő; a nándorfehérvári győzelem; Dugovics Titusz, az önfeláldozó hazaszeretet példaképe.

Mátyás udvara: külföldi tudósok, könyvnyomtatás, könyvtár.

Dózsa György a parasztok élén, az urak bosszúja.

Mohács; a török megszállás; a végvári harcok, a végvári vitézek; Eger hősei.

c) Ismeretterjesztő művek

A természet, a növények és az állatok (változatos felszíni formák, folyó- és állóvizek; hegyek, erdők és vizek lakói; különböző vidékek jellemző állatai). Változatos lakóhelyek.

d) Publicisztikai művek

Ipari létesítmények átadása, mezőgazdasági munkák, kulturális események, könyvismertetések, hétvégi kultúrprogramok, időjárásjelentés.

— Képek az emberiség történelméből (mondák a görögök, a rómaiak és a hunok életéből).

— Dramatizált játékok: a gyermek élete a honfoglalás korában; fiatalok IV. Béla udvarában; apródok Mátyás udvarában; az egri vár védői.

2. *A beszédművelés és a beszédfejlesztés gyakorlatai*

A beszédlégzés, a tartalomnak megfelelő hangerő és tagolás gyakorlása. Ereszkedő és emelkedő dallam. Az érzelmek kifejezése a dallammal és a mondathangsúllyal. A *-ba, -be, -ban, -ben* tiszta ejtése a szavak végén. A névelő hangsúlytalan ejtése.

Különböző dallammal, ritmussal, tempóval, hangerővel, hangsúlyozással elhangzó mondatokból az érzelmek és a szubjektív tartalom felismertetése. (Mit érzek, ha így mondom . . .? Mi a véleményem X-ről, ha így mondom stb.).

Meserészletek és elbeszélésrészletek mondása a műfajnak megfelelően először megfigyelés alapján utánmondással, később elemzés után önállóan. (Hogyan éreztetjük hangunkkal a mese túlzásait? Az események hitelességét? Hogyan beszél a mesekirály? A szereplő a másik szereplővel?)

Szöveg tagolása különböző hosszúságú szünetekkel. A szünet szerepe a megértésben; az érzelmi, az értelmi és a hatásszünet.

Az összetartozó mondatrészek összekapcsolása hangsúllyal, dallammal.

Beszédfejlesztés a gyermekek és felnőttek mai életéhez kapcsolódó beszédtémák felvetésével; monológ és társas beszédszituációk. Pl. beszámolók, köszöntők, jelentések; eladó és vásárló; rendőr és kérdező; orvos és beteg.

Kötetlen beszélgetések, önálló megnyilatkozások az olvasott irodalmi művekről, érzelmi hatásukról.

Jókívánság kifejezése, köszöntés elmondása.

Hosszabb szövegrészek (szakaszok) tömörebb, egyszerűbb megfogalmazása.

Szó- és kifejezésgyűjtés a szövegekből, ábrázolásuk, írásuk az olvasónaplóba; kifejezések átfogalmazása saját szavakkal; önálló szócsoportok alkotása a gyűjtött szavakból.

Mondatfajták variálása különböző szövegű összefüggésekben és beszédhelyzetekben.

— Felkészülés után mese és vers szép elmondása.

— Mondák, elbeszélések szerepek szerinti elmondása, megjelenítése bábbal. (A szöveg előkészítése, a szerepek kiosztása, a mesélő szavainak kiiktatása vagy narrátor szerepeltetése, az esetleges kiegészítések megfogalmazása.

— Összefüggő beszámolók a történelmi tárgyú szövegekről diaképek, képzőművészeti alkotások, dalok, versek beiktatásával.

— Tréfás történetek, humoros esetek hatásos elmondása.

— Szavak és kifejezések gyűjtése történelmi anyagból.

3. *Az olvasástechnikát, a szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok*

A szem látószögének tágítása és az azonosítás gyorsaságának fejlesztése a szövegek új szavainak és kifejezéseinek, valamint az ezekből alkotott szókapcsolatoknak olvastatásával. Hiányos mondatok pótlása olvasás közben. Szövegátalakítások; rövidítés, bővítés.

A *néma olvasás* ütemének fejlesztése a szövegekhez kapcsolódó feladatok megoldásával. (Pl.: a szövegrészek közé iktatott válaszok közül a helyes megjelölése; a mondatok utolsó, a tartalomnak megfelelő szavának aláhúzása több változatból.)

A *hangos olvasás* gyakorlása az előzetes néma olvasásra alapozottan. Felkészülés olvasmányrészletek, versek bemutató olvasására; az írásjelek tartalmát és érzelmet jelölő szerepének fokozott figyelembevétele olvasás közben; a szöveg tiszta és helyes hangoztatása; értelmi szünettartás.

Az *értelmes néma* olvasás fejlesztése a szövegértés mélyítésével; új szöveg önálló elemzése megadott feladatsor szerint; új szavak, egyszerűbb összefüggések értelmezése. Új szavak és kifejezések mondatba foglalása helyzet megadásával és anélkül; az új szavak és kifejezések beiktatása kész mondatokba.

Foglalkozások a teljes szöveggel:

– szépirodalmi művek címének vizsgálata; a címadás gyakorlása;

– az események főszereplőinek bemutatása az irodalmi mű szavaival, kifejezéseivel, szövegrészletekkel;

– szövegek tagolása a szereplők, a fontosabb események vagy ezek helyszíne, időrendje figyelembevételével;

– ismeretközlő szövegek tagolása sajátos szerkezetük szerint;

– jellemző szavak és kifejezések gyűjtése, a szavak összefüggése az eseményekkel, a szereplőkkel, a helyszínnel, az idővel;

– a szövegtömörítés egyre önállóbb alkalmazása;

– a tartalomelmondás képsorok, vázlat, emlékeztető szavak segítségével;

– a szövegek cselekményének eljátszása (bábbal, szereplőkkel), ének, zene kapcsolása a játékhoz;

– önálló szövegalkotások.

A *versszeretet és versmondás* fejlesztése költői képek megfigyeltetésével (hangulatuk). A hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozásának megfigyeltetésével a vers ritmusának észrevétetése. A kancsal és egyéb tréfás rímek, alliterációk és szerepük megfigyeltetése.

Hintázó versek, kiszámolók, mondókák írása, éneklése. Versek illusztrálása képek rajzolásával, ragasztásával.

Komplex irodalmi foglalkozások (iskolai, községi vagy városi könyvtárban). Beszámolók az otthon olvasott olvasmányokról; a könyvek főbb adatainak feljegyzése és megjegyzése (író, cím, kiadó, a kiadás éve, előszó a könyvben,

tartalomjegyzék, fejezetek); a mesék megelevenítése, illusztrációk készítése. Képek és zene válogatása a mesék hangulati aláfestéséhez.

— Mesék és mondák olvasása gyűjteményekből. Az olvasottak összevetése a tanult anyaggal.
— Ismeretterjesztő szövegek keresése a Bölcs Bagoly, a Búvár, a Gyermekenciklopédia sorozatban, a Kisdobosban, a napilapokban.
— Versek tanulása.

4. *Az írástechnikát, az íráshasználatot fejlesztő gyakorlatok*

Az olvasmányok, a versek, a fogalmazások és a beszéd tartalmához kapcsolódva, a helyesírás-tanítás feladatait figyelembe véve másolás, tollbamondás és emlékezetből való írás.

a) Szavak írása

Szavak (elsősorban igék, főnevek, melléknevek, számnevek) írása. Gyűjtött szavak rendezése, csoportosítása *tartalmi, nyelvtani és helyesírási szempontok* szerint. *A főnevek összekapcsolása* melléknevekkel, számnevekkel. (Pl. tanuló, inas, segéd, mester; szegény, szorgalmas, ügyes, szigorú; szorgalmas tanuló, szegény inas, ügyes segéd, szigorú mester.) Szócsaládok gyűjtése. (Pl. a tanul, tanulás, tanuló, tanulótárs, tanulság, tanulatlan, tanulékony, tanulópár, tanulószoba, tanult; tanult mesterségre, tanult szakmája; levonja a tanulságot; tanulságos eset stb.)

b) Mondatok írása

Egyszavas mondatok (Állj! Indulj!), állítmányt és alanyt, több alanyt és állítmányt, fő mondatrészeket és bővítményeket tartalmazó mondatok írása. Mondatok átalakítása: közlésből felkiáltás, felszólítás, kérdés. Befejezetlen mondatok folytatása kötőszavak után. (A magyarok letelepedtek és . . . – A magyarok letelepedtek, de . . . – A magyarok letelepedtek, mert . . .).

c) Tartalmilag összefüggő mondatok írása

(A honfoglalók állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Megismerkedtek az új hazában élő népek életével is.)

d) Feladatok megoldása szóban és írásban

A különböző tantárgyakkal összefüggő feladatok megoldása szóban és írásban. (Olvasmányvázlatok, tartalomleírások, kiegészítések, szövegalkotások; természeti és társadalmi megfigyelések eredménye; szövegalkotások tanult nyelvi jelenségek természetes alkalmazásához; matematikai feladatok; dalok szövege; tárgyak készítésének menete stb.)

Az írásmunkák készítése során a tanult helyesírási szabályok érvényesítése és gyakorlása (elsősorban a mondatok és névszók írásával összefüggően).

— Levelek és válaszok készítése, írása nevezetes történelmi helyen élő pajtásoknak. (Pl. Esztergom, Muhi, Miskolc, Diósgyőr, Visegrád, Mohács stb.)

— „Értelmező szótár" készítése népünk történelmi múltjával, a természettel kapcsolatosan.

— Tudósítások készítése faluújságokra: megemlékezések, a lakóhely jelentősebb eseményei, az iskola vagy az osztály életének kiemelkedő napja.

5. *A szóbeli és írásbeli fogalmazást fejlesztő gyakorlatok*

a) Az 1. és 2. osztályokban a mondatokról, a mondatok alakításáról, bővítéséről, tartalmi kapcsolatukról, helyesírásukról tanultak *felújítása gyakorlás közben.*

b) *A fogalmazás előkészítése, anyaga*

Az egyénileg vagy közösen olvasott mesék, történetek *címének* és tartalmának, mondanivalójának vizsgálata alapján a *cím* és a *tartalom* kapcsolata. *Címvariáció* összeállítása az olvasókönyv tartalomjegyzéke segítségével. (Mi? – A szánkó. Ki? – Mátyás király meg az öreg szántóvető. Milyen? Ki? – A kapzsi Csun. Meddig? – Az utolsó töltényig stb.) A *jó cím jellemző vonásai:* arra vonatkozik, amit leírunk, érdeklődést keltő, rövid.

Az anyaggyűjtés módjai. Tapasztalat, megfigyelés, emlékezés, elképzelés, olvasás. Átélt események (kirándulások, látogatások, játékok), egyéni és irányított megfigyelések, tervek hosszabb szóbeli elmondása, rövid leírása. Ugyanilyen és hasonló témájú irodalmi szövegek olvasása, megbeszélése.

Lényeges és *lényegtelen* (elhagyható) *gondolatok* megkülönböztetése a gyűjtött anyagban. A lényegtelen mondatok megkeresése és kihúzása a fogalmazásokból.

A fogalmazás első mondata. Kiről szól? Mi történt? Kivel történt? Mikor történt? Hol történt?

Egyéni *véleményalkotások* az események elmondása után: tetszés, egyetértés, helyeslés, elutasítás.

c) *Elbeszélő fogalmazások*

Olvasmányok (részletek) és fogalmazások elbeszélő részleteinek elemzése: kevés szereplő, események.

A gondolatok elrendezése az elbeszélő fogalmazásokban. (Az események sorrendje.) Szóbeli és írásbeli gyakorlatok: a lényeges események kiemelése; az események színhelyének megváltoztatása.

Az események nyelvi kifejező formája: a mesélő, elbeszélő stílus. Jellemzői: a tartalomnak megfelelő szóhasználat, világos és hű kifejezés, nyelvtani helyesség, olvasmányosság.

Az elbeszélő fogalmazások elmondása pajtásnak, nevelőnek, otthon a szülőnek.

A rokon értelmű és ellentétes jelentésű szavak alkalmazása az elbeszélő fogalmazásokban.

III. Nyelvtan és helyesírás

1. Mondatok a beszédben és az írásban

A kijelentés, kérdés, felkiáltás, felszólítás, óhajtás felismerésének és helyes hanglejtésének gyakorlása eltérő beszédhelyzetekben. A mondatfajták. Az állítás, a tagadás, a tiltás a mondatokban.

A mondatok felépítésének megfigyelése. A mondatokat alkotó szavak csoportosítása kérdések segítségével. A toldalékos szavak megfigyelése és helyes leírása.

2. Szótani ismeretek

A szavak jelentésének értelmezése, beszédbeli szerepük. Jelentés szerinti csoportosításuk. A főnevek, a melléknevek, a számnevek és az igék összehasonlító áttekintése.

a) A *főnév* fogalma. (Élőlényeket, élettelen tárgyakat vagy gondolati dolgokat neveznek meg.) A főnevek felismerése szócsoportban és szövegekben. Csoportosításuk *tulajdonnevek és köznevek* szerint. Személyek, állatok, csillagok, intézmények neve, újság-, valamint könyvcímek gyűjtése.

A főnév egyes és többes száma. A többes szám jele a *-k*.

A főnevek a mondatban gyakran kapnak toldalékot. A toldalékok és a mondat értelme közötti összefüggés. Ragos főnevek gyűjtése: kit? hol? hová? honnan? miből? kivel? kinek? kérdésekre; mondatba foglalásuk. Szótőkeresési gyakorlatok. A gyakoribb névutók megfigyelése a mondatokban a főnevek mellett.

Az „a" és „az" névelő használata a főnevek előtt.

Egyjelentésű (cseresznye, Petőfi Sándor), többjelentésű (szem, nyelv) és rokon értelmű főnevek (atya, papa, tata, apu).

Könnyen felismerhető képzett (halász) és összetett főnevek (asztalláb); keresésük szövegben, alkalmazásuk beszédben és írásban.

Helyesírás. A tulajdonneveket nagy kezdőbetűvel írjuk, az összes többi főnevet kis kezdőbetűvel. Az olvasókönyvben előforduló neves történelmi események, írók, költők nevének írása. A magánhangzók időtartamának jelölése a köznevekben. Az alapszókészletben kijelölt *ly*-t tartalmazó főnevek helyesírása.

b) A *melléknév fogalma.* (A tulajdonságot fejezi ki). Főnevek, melléknevek felismerése szócsoportokban, szószerkezetekben, mondatokban. Szerkezetek alkotása melléknevekkel és főnevekkel kimondott és leírt mondatokban és szövegekben.

A melléknév fokozása, az alap-, közép- és felsőfok jele.

Rokon és ellentétes jelentésű melléknevek gyűjtése. Az egyhangú vagy pontatlan szóhasználat javítása rokon értelmű melléknevekkel. Tárgykörös szógyűjtések.

Helyesírás. Hosszú hangok és az *ly* a gyakori melléknevekben. Az -ó, -ő és -ú, -ű a melléknevek végén. A közép- és felsőfokú, valamint az egyéb toldalékos melléknevek helyesírása. A tulajdonnévből képzett -*i* végű melléknevek.

c) *A számnév fogalma.* (Mennyiséget fejez ki; azt mondja meg hogy valamiből hány van, vagy valami hányadik.) Fajtája: határozott számnevek (tőszámnevek, sorszámnevek), határozatlan számnevek. Szerkezetek alkotása számnevekkel.

Néhány határozatlan számnév fokozása a melléknevek mintájára: sok, több, legtöbb; kevés, kevesebb, legkevesebb.

A gyermek életével, az iskolai élet eseményeivel kapcsolatos dátumok lejegyzése.

Helyesírás. A számnév és a keltezés helyesírása. Történelmi események időpontjának rögzítése. Betűvel írt számnevek helyes írásmódja. A sorszámnév jelölése.

d) *A névmás fogalma.* (A főnév, a melléknév és a számnév helyett álló szó, amely csak az összefüggő szövegben és beszédhelyzetben kap pontos jelentést.) Fajtái közül: a személyes, a mutató és a kérdő névmások. A névmáshasználat lehetőségeinek, illetve korlátainak vizsgálata szövegek átalakításával és szerkesztésével.

Helyesírás. Az *ly* a kérdő és mutató névmásokban. A mit? miben? miről? minél? kérdésekre felelő mutató névmások helyesírása (azt, abban, arról, annál stb.).

— Szógyűjtemény készítése összetett és képzett szavakból tárgykörök szerint. Pl. szél: szélmalom, szélvihar, szeles, szellős, víz: víztócsa, vízszint, vizes, vizez. A szavak felhasználása a mondanivalónak, helyzetnek megfelelően.

— Gyakori szókapcsolatok gyűjtése: melléknév + főnév (lila ibolya, emeletes ház, becsületes ember).

— Szólások, közmondások gyűjtése, amelyekben a melléknevek fontos szerepet töltenek be: *Kicsi* a bors, de *erős*. *Jó* szó, sokat ér! Lesz még szőlő, *lágy* kenyér. *Savanyú* a szőlő!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag felosztására	kb. 214 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 106 óra

Ebből:

I. A tanulók megfigyelése a tanév elején	kb. 10 óra
II. A nyelvhasználat fejlesztése	
A beszédművelés és beszédfejlesztés gyakorlatai	folyamatos
Az olvasástechnikát, a szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok	kb. 110 óra
Az írástechnikát, az íráshasználatot fejlesztő gyakorlatok	kb. 60 óra
A szóbeli és írásbeli fogalmazást fejlesztő gyakorlatok	kb. 50 óra
III. Nyelvtan és helyesírás	
Szótani ismeretek	
Mondatok a beszédben és az írásban	kb. 90 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. Szóbeli és írásbeli kifejezés (fogalmazás)

– **Mondja el a tanuló a szövegrészeket** részletezőbben, illetve tömörítetten. **Számoljon be az olvasottakról, az élményekről és tapasztalatokról a tanító segítségével.** Érvényesítse a beszámolókban az események megfelelő sorrendjét, a mondatok megfelelő kapcsolódását.

– **Csoportosítsa tartalmi** és nyelvtani **szempontok szerint a főneveket, a melléknevek**et, **a rokon értelmű és ellentétes jelentésű szavakat,** szókapcsolatokat.

– **Határozza meg,** illetve magyarázza **a szavak jelentéstartalmát a gyermeklexikon segítségével** és anélkül. Használja a helyesírási szótárt fogalmazás közben.

– **Írja le az eseményeket megfelelő rendben:** a mondatok helyes kapcsolatban állnak, az adott témáról a lényeges mondanivalókat tartalmazzák, a szóhasználat pontos és nincsen felesleges szóismétlés.

– Tartalmazzanak a tanulók fogalmazásai legalább öt-hét mondatot.

2. Az olvasás és a szövegértés, az elemzés

– Az új szavak, kifejezések betűsorát gyorsan, egyre rövidülő expozíciós idő alatt ismerje fel a tanuló. Azonosítsa egy rátekintéssel az egymástól távolabb eső szavakat.

— **Olvasson néma olvasással kb. 20—25 soros szövegeket, szövegrészeket.** Legyen jártas szövegrészek gyors kikeresésében megadott kérdések alapján. **Oldjon meg feladatokat, amelyek a némán olvasott szövegekhez kapcsolódnak:** főbb események kikeresése, megfogalmazása; meghatározott szempontok szerint főnevek, melléknevek, számnevek, névmások kiírása; szövegátalakítások; a szövegek jellegzetes nyelvi eszközeinek megállapítása; illusztrálások.

– **Olvassa hangosan az elbeszélések legszebb, legkifejezőbb, legtanulságosabb részeit.** Ejtse tisztán és helyesen a szavakat és a szócsoportokat, valamint a mondatokat olvasás közben.

– Legyen képes nagyobb terjedelmű szövegegységek gondolatmenetének követésére. Vonjon le következtetéseket az olvasott szövegek jelentéstartalmából, mondanivalójából.

– Kölcsönözzön könyveket az iskolai, községi vagy városi könyvtárból; legyen tagja valamelyik könyvtárnak.

3. Az írás és az íráshasználat

– **Másoljon a tanuló** hibátlanul **nyomtatott szöveget** legalább két-három percen át. **Írjon** hibátlanul **tollbamondásra egyszerű bővített mondatokat,** amelyek a tanult szófajokat tartalmazzák. **Írjon önállóan választott témáról, képről** tartalmilag kapcsolódó öt-hat mondatot.

– **Végezze a tantárgyak tanulásához kapcsolódó írásos munkákat** jó elhelyezéssel, **könnyen olvasható írással.** Kombinálja az írást rajzzal, illusztrációkkal.

– **Ismerje fel** és szükség szerint jelezze is **a tanult szófajokkal kapcsolatos helyesírási problémákat; legyen képes az írásmunkák** önálló **javítására közös megbeszélést követően;** javítsa a terjedelmesebb írásmunkákat a táblai összehasonlítás alapján.

4. Nyelvtan és helyesírás

– **Ismerje fel** és értelmezze **a következő fogalmakat és nyelvi elemeket a beszédben, az írott és nyomtatott szövegekben: a főnevek, a melléknevek, a számnevek,** a névmások (személyes, kérdő, mutató) toldalék nélküli és toldalékos alakjai.

– **Alkalmazza fogalmazásokban a rokon értelmű, az ellentétes jelentésű szavakat** (főneveket, mellékneveket, számneveket).

– **Jelölje a magán- és mássalhangzók időtartamát** – gyakori és súlyosabb hibák nélkül – **a begyakorolt szókészlet körében tollbamondásra és emlékezetből íráskor. Használja a nagybetűket a tulajdonnevek írásakor (egyszerűbb esetekben). Jelölje helyesen a melléknevek közép- és felsőfokát.** Írja helyesen a keltezést a tanult formában. Jelölje helyesen a tulajdonnévből képzett melléknevet.

5. Irodalmi és társadalmi ismeretek, tevékenységek

– **Tudja a tanuló, hogy a népköltészeti alkotások a nép széles rétegében keletkeztek, élőszóban terjedtek;** közülük a legismertebbek a népmesék, a mondák, a népdalok.

– **Tudja, hogy a népmesék a nép vágyát fejezik ki,** amelynek teljesülését csodás elemek (mérföldeket lépő csizma, terülj-terülj asztalka stb.) segítik; **a mondák eseményekhez, személyekhez, helyekhez fűződő történetek; a népdalok népünk életét,** sorsát, érzéseit, gondolatait **tükrözik és mindig együttszülettek a dallammal.**

– **Alkosson szóban** és írásban **meséket** előre megadott szereplők és próbatételek figyelembevételével.

— **Tudja, hogy a verseket, elbeszéléseket, ifjúsági regényeket költők, írók alkotják.** A maguk gondolatait, érzéseit, élményeit fejezik ki.

– Tudja, hogy a hangsúlyos verselésben a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozása a ritmus; **a versszak sorainak vége, esetenként az eleje is rímel.**

– **Ismerje a mai és a felszabadulás előtt élő gyermekek élete közötti lényeges eltéréseket** olvasmányai alapján.

– **Ismerje nemzeti történelmünk néhány kiemelkedő eseményét és személyiségét az irodalmi szemelvényekből és a kiegészítő magyarázatok alapján:** honfoglalás, I. István államot alapít, a tatárok pusztítása, a települések és a kézművesség fejlődése; Mátyás; Dózsa György szervezi a parasztháborút; a török veszedelem, a mohácsi csata és következményei. Jegyezze meg a következő évszámokat: 896, 1514, 1526, valamint a hozzájuk kapcsolódó eseményeket.

6. Megtanulandók

Népköltészet: néhány találós kérdés, közmondás, népdal, népmese, monda.
Petőfi Sándor: Fekete kenyér, Füstbe ment terv
Weöres Sándor: Száncsengő, Éren-nádon, A tündér
Devecseri Gábor: Tavaszhívogató
Váci Mihály: Pipacsok a búzamezőben
Juhász Ferenc: Nagymama
Kassák Lajos: Májusi vers

4. OSZTÁLY

Évi 256 óra

TANANYAG

I. A tanulók megfigyelése a tanév elején

A gyermekek és a felnőttek felszabadulás előtti és utáni életével, hazánk kiemelkedő történelmi eseményeivel foglalkozó nép- és műköltészeti alkotások olvasása, megbeszélése, valamint egyéni és társas élmények (utazások, kirándulások, versenyek, vetélkedők) megbeszélése, leírása, rajzolása.

1. A beszéd és a beszéd megértése

A némán olvasott vagy a nevelő, a tanulótárs által hangosan olvasott szöveg szóbeli reprodukálása.

Az olvasott témához kapcsolódó egyéni élmény rövid megfogalmazása, esetleg rajzos illusztrálása.

Rövid elbeszélés készítése (cím, események) képsorról.

A legkedvesebb nyári élmény elmondása, esetleg bábos megjelenítése. (A témához illő szavak, kifejezések használata; a beszéd tagoltságának érvényesítése; a tartalomnak megfelelő tempó és hangerő biztosítása.)

2. Az olvasás és a szövegértés

Rövid monda hangos olvasása során a hangoztatás módjának és helyességének megállapítása. Rövid elbeszélés néma olvasása után feladatok (szómagyarázat, címadás, véleményalkotás a szereplőkről vagy az eseményekről) megoldása a szövegértés vizsgálata céljából.

A nyári szünetben olvasott mesék, mondák, elbeszélések, versek illusztrálása, előadás bábozással.

II. Irodalom

1. A szépirodalmi, ismeretterjesztő és publicisztikai szövegek témakörei

a) Népköltészeti alkotások

Az előző osztályokban megismert népköltészeti alkotások jellemzőinek összegyűjtése és az ismertetőjegyeknek egy-egy műre való vonatkoztatása.

Népmesék. Fajtái (tündér-, realisztikus és tréfás mese); gyakran a nép vágyát fejezik ki; keletkezésük; szájhagyomány útján terjednek; kezdő és befejező nyelvi formáik; jellegzetes számok a népmesékben.

Népdalok. A természeti jelenségekről, társadalmi eseményekről, emberi érzésekről, a munkáról szólnak; költői képek a népdalban.

Népmondák. Történelmi személyekhez, földrajzi helyekhez kapcsolódnak; keletkezésük; szájhagyomány útján terjednek; a valóság és a mese keveredik bennük.

Közmondások. A nép tapasztalatait fejezik ki.
Találós kérdések. Népi eredetű szóbeli rejtvények.

b) Műköltészeti alkotások
Hazánkról és a nagyvilágról

Híres utazásokról, földrészek felfedezéséről, érdekes természeti jelenségekről, művelődéstörténeti értékekről szóló elbeszélések, versek.

— Földrajzi és néprajzi érdekességek.
— Természeti képződmények.
— Vadászkalandok.

Történelmünkből

A munkácsi vár védelme; Zrínyi Ilona.
A hazáért és szabadságért; II. Rákóczi Ferenc szabadságharca; a népi vezérek hősiessége. (Esze Tamás.)
1848. március 15. Kossuth Lajos a szabadságharc élén.
1849. október 6. – az aradi tizenhárom.
Ipar, mezőgazdaság, építkezés, művészetek a századfordulón.
Május elseje – a munka ünnepe.
1917. november 7. Lenin vezeti a forradalmat és az ország újjáépítését. Képek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom harcaiból.
1919. március 21. – A Tanácsköztársaság a dolgozókért. Csataképek a honvédő harcokból.
Sztrájkok, munkástüntetések; kommunista ifjúmunkások a Horthy-fasizmus ellen.
1945. április 4. Felszabadulásunk. Az újjáépítés megkezdése; a Szovjetunió segítsége az újjáépítésben.
A felszabadult nép munkájának nagy eredményei: kiemelkedő létesítmények.

— Széchenyi István és az Akadémia.
— Gőzhajó a Balatonon.
— Megindul az első vasút.

— Épül az első állandó híd a Dunán.
— A szabadságharc és a fiatalok (köztük a kisdobosok).
— A magyar partizánok hazánk felszabadításáért.

Ifjúsági regények, verses kötetek

A könyvekről tanultak rendezése: a könyv írója és címe, a tartalomjegyzék, tájékoztató a borítón, a kiadó.

Tanulmányozásra javasolt művek. Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön. Fekete István: Tüskevár.

— Egy szabadon választott fantasztikus történet.
— Egy gyermekverskötet a hazai és a világirodalom legszebb verseiből.
— Tallózás a Kincskereső című folyóiratban.

c) Ismeretterjesztő szövegek

Hazánk nagy *vizeiről* (Duna, Balaton), *hegységéről (Mátra), tájáról* (Alföld), *városairól* (Budapest, Szeged), az Országházról, különböző *létesítményekről* (vízlépcső, gyár), mezőgazdasági terményekről (búza, szőlő) szóló szövegek.

Szakszövegek a természeti jelenségekről, növényekről és állatokról. A művek tartalma és szerkezete legyen alkalmas az új információk felkutatására, a szövegtanulás eljárásainak alkalmazására.

d) Publicisztikai szövegek

Közlemények folyóiratokból és napilapokból (emberi sorsok bemutatása, új létesítmények átadása, mezőgazdasági munkák végzése, hírek, sport).

— Egy-két kötet elolvasása a Bölcs Bagoly sorozatból, a Gyermekenciklopédia köteteiből.
— A gyermekeknek írt oldalak, rovatok olvasása a napilapokban.

2. Az olvasástechnikát, a szövegértést és -elemzést fejlesztő gyakorlatok

A néma olvasás ütemének fejlesztése a szem szöveglátó képességének, az azonosítás gyorsaságának fejlesztésével tartalmilag összefüggő szavakon, mondatszakaszokon, mondatokon, feliratokon, újsághasábokon.

A némán olvasott szöveg megértésének fejlesztése a szöveghez kapcsolódó feladatok végeztetésével (pl. feleletválasztásos próbák, szövegbe épített felesleges szavak áthúzása, kérdések megválaszolása stb.).

A szöveghű hangos olvasás gyakorlása versek, valamint prózai szemelvények elbeszélő és leíró részleteinek előzetes áttekintése után. Hosszabb szövegek megszakítás nélküli olvasása. Két vagy több tanuló együttes (szerepekhez igazodó) hangos olvasása.

Az előző osztályokban megismert *szövegelemző gyakorlatok* alkalmazása és bővítése a következőkkel:

A versek főbb formai sajátosságainak vizsgálata (ritmus egy-két hangsúlyos és időmértékes versben, sor eleji és sor végi rímek, sajátos nyelvhasználat, tömör kifejezések, képek egymásutánja).

Nyelvi sajátosságok keresése prózai művekben (humoros kifejezések, játékosság, komorság, indulat; szóismétlések, fokozások, rokon értelmű szavak, kifejezések, állandósult szókapcsolatok, ellentétek).

Új adatok, egyszerűbb összefüggések felismerése a szövegben, értelmük megkeresése a lexikonban.

A némán olvasott szövegek tartalmának részletező és tömörítő elmondása; leírása képsor, rajz, vázlat alapján.

A tanítási órán olvasott szemelvényekhez egyénileg olvasott részletek, valamint egyéni élmények és tapasztalatok hozzáfűzése.

Szövegalkotási próbálkozások (mese, vers, fantasztikus történet alkotása).

Az olvasott irodalmi művekhez zenei illusztráció válogatása, megfelelő képzőművészeti alkotások keresése.

Érdekes, mozgalmas elbeszélések eljátszása bábbal.

Komplex irodalmi foglalkozások (iskolai, községi, vagy városi könyvtárban). Felkészülés ünnepi műsorokra, kisdobos rendezvényekre, osztály vagy iskolai „Ki mit tud a nyelvről, az irodalomról?" versenyekre, könyvek ismertetésére, könyvtári foglalkozásokra, olvasmányok dramatizálására, rajzos ábrázolásra, versmondásra, prózamondásra.

— Fülszöveg készítése az olvasott terjedelmesebb elbeszéléshez, ifjúsági könyvhöz, ismeretterjesztő műhöz.

— Irodalmi foglalkozás megtervezése a könyvtárban: könyvrészletek bemutatása, illusztráció készítése, sajátos szókapcsolatok az előadandó elbeszélésben vagy versben, kiállítás az olvasónaplókból.

— Köszöntők készítése, keresése, megtanulása (családi ünnepekre, pajtások névnapjára).

III. Fogalmazás (szóbeli és írásbeli kifejezés)

A szóbeli és írásbeli kifejezés (fogalmazás) témái: a nép- és műköltészeti alkotások, az otthoni és az iskolai események, a véletlenszerűen felszínre kerülő tanulói problémák, tanulói élmények.

1. A szóbeli kifejezés

Az előző osztályokban szerzett jártasságok, készségek és képességek továbbfejlesztése:

A nem verbális jelek szerepe a gondolatok, érzelmek, akarat kifejezésében.

A jellegzetes szóbeli fogalmazási műfajok (jelentés, vezénylés, sportközvetítés, beszámolás) alkalmazása.

Az érzelmek kifejezése a közlések során.

A beszédhelyzetnek megfelelő hangerő (suttogó, halk, hangos), tempó (lassú, gyors), dallam, hangsúly és tagolás.

Hosszabb történetek elmondása a különböző mondatfajták tudatos beépítésével előzetes felkészülés alapján.

Történet rögzítése képről, képsorról rokon értelmű, ellentétes jelentésű főnevek, melléknevek és igék használatával.

Párbeszédek alkotása ifjúsági regények alapján és mindennapos eseményekkel, valamint a ritkán előforduló élményekkel (betegség, utazás, nyaralás, ruhavásárlás) kapcsolatosan.

Szerepcserék beszéd közben (pl.: közlő-megértő).

2. *Az írásbeli kifejezés*

Az előző évfolyamokban a mondatokról, alkotásukról, összefűzésükről, helyesírásukról, az elbeszélések írásáról tanult ismeretek (a cím és a tartalom kapcsolata, az anyaggyűjtés módjai, a fogalmazás első mondata, vélemény a fogalmazás végén) gyakorlás közbeni felújítása.

a) Az elbeszélés

Az elbeszélés tagolása. Az elbeszélés megkezdésének és befejezésének nyelvi formái a népköltészeti alkotásokban (népmesékben, népmondákban) és az élő beszédben. Az elbeszélés fő része. Az elbeszélés belső tagolásának szempontjai: fontosabb fordulat az eseményekben, a színhely megváltozása, folytatás más időben.

Az események nyelvi kifejező formája: a „mesélő", elbeszélő stílus. A jó fogalmazás jellemzői: a tartalomnak megfelelő szóhasználat, világos és hű kifejezés, nyelvtani helyesség, olvasmányosság.

Az események leírása párbeszédes formában. Korabeli (történelmi) események leírása (beszámolás szemtanúként).

Mesealkotás megbeszélt reális témakörben vagy fantázia alapján.

Az elbeszélések megszerkesztésének előzetes terve: a vázlat. Világos szerkezetű népköltészet alkotások (realisztikus mese) vázlatának elkészítése. Olvasmányokon alapuló reproduktív fogalmazások vázlatának elkészítése. Közös élményes alapuló elbeszélő fogalmazások vázlatának elkészítése.

b) A leírás

Leírás: irodalmi művek részletei alapján tárgyakról, személyekről, állatokról, növényekről, tájakról. A leírás összehasonlítása az elbeszéléssel. (Elbeszélés: *Hogyan* készül a ház? – Leírás: *Milyen* a ház)

Egyszerű és összetett tárgyak leírása szóban és írásban.

A leírás anyagának elrendezése: egy pontból kiindulva haladunk a térbeli

sorrendet követve, vagy az általánostól indulunk ki, és haladunk a részletes felé.

Alapvető követelmény: a hűség (pontosan írja le a tárgyat, személyt, állatot, tájat), a szemléletesség (találó szavakat, kifejezéseket, szókapcsolatokat használjon), hangulatosság (keltsen érdeklődést a tárgy, személy, állat, táj megismerésére).

Kedvelt tárgyak, növények bemutatása más-más embernek (pajtásnak, nevelőnek, szülőnek, rokonnak). A mesék állatalakjainak (táltosló, Csizmás kandúr, sárkány) bemutatása. Kedvelt személyek bemutatása. Képzelt alakok leírása fantázia alapján (tanuló-robot, idegen bolygó lakója, korszerű autó). A tanulók által kedvelt irodalmi hősök, szereplők bemutatása rajzban, szóban és írásban.

c) A levél

A levélírás szerkesztési és formai ismeretei: a helyzethez illő megszólítások, a levél hangneme, stílusa (elmesélő, közlő, közlő-érdeklődő, közvetlen, üdvözlő), elköszönés, keltezés, aláírás. A boríték címzése. A tanulók élethelyzetébe illeszkedő igazi levél megírása és postázása.

— Levelezés megindítása történelmileg nevezetes helyen (Sárospatakon, Tarpán, Budapesten, Pákozdon, Isaszegen, Miskolcon, Salgótarjánban stb.) lakó 4. osztályosokkal.
— Emlékezés alapján leírás készítése szabadon választott tárgyakról, személyekről, tájakról.
— Események naplószerű vezetése. (Mi történik az iskolában? Napjaim története egy-két mondatban.)
— Riport.

IV. Nyelvtan és helyesírás

1. Szótani ismeretek

A szófajokról az előző évfolyamban tanultak felújítása, rendezése. Névszók (főnevek, melléknevek, számnevek, névmások) mondatainkban, beszédünkben.

2. Az ige

Az ige fogalma, jelentése (cselekvést, történést, létezést fejez ki), megjelöli a cselekvő személyét, számát is. Az ige töve és az igei személyragok.

Az ige szerepe beszédünkben és az események írásbeli megfogalmazásában. Igék gyűjtése és mondatbeli alkalmazása. Rokon értelmű és ellentétes jelentésű igék. Egyhangú vagy pontatlan szóhasználat javítása rokon értel-

mű igékkel fogalmazásokban. Az igék ismétlésének, halmozásának hatása a beszédben és a fogalmazásban (megfigyelés irodalmi alkotásokban).

A cselekvés és a történés ideje. A múlt, a jelen, a jövő idejű igék. A múlt idő jele. A *d*-re és a *z*-re végződő igék múlt idejű alakjai. A hosszú *n*-jövő idejű igealakokban. Jelen időben írt események átalakítása és múlt időben való leírása.

Az igemódok. Kijelentő, feltételes és felszólító mód. A cselekvésmódok megfigyelése a mondatokban. A módjelek megfigyelése a mondatokban: *-j, -na, -ne, -ná, -né.*

Az igekötős ige. Az igekötők szerepe az ige jelentésének módosításában. Igekötős igék jövő időben, felszólító módban. Igekötős igék változatai tagadáskor.

Helyesírás. Ragozott igealakok írása. A *t*, és a *d*, az *n* tövű igék személyragos alakjainak helyesírása.

A múlt és jövő idejű igék helyesírása. A *d* és a *z* tövű igék múlt idejű alakjai. A hosszú *n* némely jövő idejű alakban.

Igék a felszólító módban: kenje, adjon, éljetek; add, nézz, ass, ússz, feszíts, tarts.

Hosszú hangok és *ly* a tanulók által gyakran használt igékben (áll, mosolyog).

Az *-ít* és *-ul, -ül* végű igék.

A kiejtéstől eltérő hangkapcsolatok az igékben (mosdik, szántja, tartja).

3. *Mondatok a beszédben és az írásban*

Az előző évfolyamokban a beszédről, a szövegekről és a mondatokról tanultak összegezése (mondatfajták); állítás, tagadás, tiltás a mondatokban; a mondatok helyes ejtésének és helyesírásának gyakorlása szóban és írásban.

Az egyszerű kijelentő mondat két fő része az *alany* és az *állítmány*. A főnév, melléknév, számnév, névmás, mint állítmány. Az ige mint állítmány.

Az egyszerű mondat bővítményei közül: tárgy, hely-, időhatározó és egyéb határozók (határozós szerkezetek), jelzők.

A fő és bővítő részek felismerése. Mondatbővítések, szűkítések, átalakítások.

Helyesírás. A tanult – a mondatokkal kapcsolatos – helyesírási ismeretek rendezése, gyakorlása mondatok, rövid szövegek tollbamondás utáni írásával.

A mondatrészek helyesírása: a tárgy ragja; az -an, -en vagy -val, -vel rag.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 172 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 84 óra

Ebből:

I. A tanulók megfigyelése a tanév elején	kb. 8 óra
II. Irodalom Az olvasástechnikát, a szövegértést és elemzést fejlesztő gyakorlatok	kb. 120 óra
III. Fogalmazás A szóbeli kifejezés Az írásbeli kifejezés	kb. 50 óra
IV. Nyelvtan és helyesírás Szótani ismeretek Az ige Mondatok a beszédben és az írásban	kb. 78 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. Szóbeli és írásbeli kifejezés (fogalmazás)

– **Mondja el a tanuló összefüggően** – részletezőbben és tömörebben – **az olvasottakat és az egyéni tapasztalatokat.** Építsen be beszédébe párbeszédeket. Használja az irodalmi művek szavait, kifejezéseit beszámolójában. **Ne feledkezzen meg a rokon értelmű és az ellentétes jelentésű szavakról az összefüggő beszámoláskor.**

– **Ismerje fel** önállóan, illetve **nevelői segítséggel a természetre és a társadalomra vonatkozó jelentősebb információkat,** amelyekkel a szépirodalmi, az ismeretterjesztő és a publicisztikai művekben találkozik. **Magyarázza a szavak és kifejezések jelentését** a lexikon, az értelmező kéziszótár segítségével. **Használja** önállóan **a helyesírási szótárt.**

– **Fogalmazzon meg írásban eseményeket** önállóan. **Írjon le tárgyakat, személyeket, állatokat, tájakat** önállóan, illetve **segítséggel. Fogalmazzon meg leveleket, üdvözletet.**

2. Az olvasás, a szövegértés és az elemzés

– **Olvasson a tanuló némán percenként kb. 100–200 szótagot. Végezze** önállóan, illetve **segítséggel a megértést igazoló feladatokat;** hosszabb szövegrészek áttekintése egységben, főbb események és szereplők megállapítá-

sa, tartalmilag összefüggő részek kifejezése egy mondatban és leírásuk, információk kiemelése, véleményalkotások, szövegkiegészítések stb.

– **Olvasson helyesen hangosan előzetes felkészülés alapján.**

– Kövesse nagyobb szövegegységek gondolatmenetét; ismerje fel az író szándékát és a legjellegzetesebb nyelvi kifejezési módokat.

3. Nyelvtan és helyesírás

– **Ismerje fel** és határozza meg saját szaváival **a következő nyelvi fogalmakat: az ige, az igekötő, a múlt idő jele,** az igemódok, a módjelek, **az igék töve és személyragjai, az igekötős igék** és **helyük,** jelentésmódosító szerepük.

— **Ismerje fel a mondat fő** és bővítő **részeit (alany, állítmány,** tárgy, hely- és időhatározó).

– **Írja helyesen a következőket tollbamondáskor** és írásbeli fogalmazáskor: a szó- és mondathatárok jelzése az egyszerű mondatokban; a sorvégi elválasztás megoldása; a magán- és mássalhangzók időtartamának jelzése az alapszókészlet körében; az ly-es írásmód megvalósítása a begyakorolt szókészletben; a kijelentéstől eltérő hangkapcsolat jelzése; a tulajdonnevek és a tulajdonnevekből képzett és gyakorolt -i végű melléknevek kezdőbetűjének helyes írása; az igekötős igék egybe- és különírása.

– **Legyen tiszta,** tetszetős, **könnyen olvasható,** jó elhelyezésű **minden írásbeli munkája.**

4. Irodalmi és társadalmi ismeretek, tevékenységek

– **Jegyezze meg a tanuló a megismert népköltészeti alkotások műfajait.** Ismerje fel az irodalmi alkotásokban a népmesék, népmondák és népdalok legfontosabb tartalmi jegyeit.

– **Ismerje fel a műköltészeti alkotások közül a verset, elbeszélést,** ifjúsági regényt. Állapítsa meg az elbeszélés és a regény közötti különbséget (terjedelem, bonyolultság, a szereplők száma és a főszereplő jelentősége).

– **Ismerje fel a ritmust, a rímet** és a költői képeket. **Vegyen észre néhány nyelvi sajátosságot az elbeszélésben:** szóképek (hasonlat, megszemélyesítés), szóalakzatok (szóismétlés, felsorolás, fokozás).

– **Ismerje meg népünk életének néhány kiemelkedő eseményét és személyiségét** az irodalmi szemelvényekből és a kiegészítő magyarázatok alapján, elsősorban a termelőeszközök fejlesztésére, a szabadságért vívott harcokra, a művelődési törekvésekre vonatkozóan: a munkácsi vár védelme, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, a népi vezérek hősiessége, 1848. március 15-e, Kossuth Lajos a szabadságharc élén, az aradi tizenhárom; az ipar, a mezőgazdaság, az építkezés, a művészetek a századfordulón; május

elseje a munka ünnepe; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom; a Tanácsköztársaság; sztrájkok, munkástüntetések, kommunista ifjúmunkások a Horthy-fasizmus ellen; felszabadulásunk; a felszabadult nép munkájának eredményei.

– **Jegyezze meg a tanuló az 1848/49-es, az 1917-es, az 1919-es és az 1945-ös évszámokat, valamint a hozzájuk kapcsolódó eseményeket.**

– **Látogassa az iskolai,** községi vagy városi könyvtárat, kölcsönözzön könyveket, olvasson és nézegessen folyóiratokat az olvasóteremben, legyen tagja a könyvtárnak. Látogasson meg múzeumot lakóhelyén vagy annak környékén.

5. Megtanulandók

Népköltészet: néhány közmondás, népdal, két-három mese és monda.
Petőfi Sándor: Nemzeti dal, Csatadal, A Tisza (az első három és az utolsó két versszak)
Ady Endre: A proletár fiú verse
Kassák Lajos: Márciusi dal
József Attila: Mama
Weöres Sándor: Építők
Kölcsey Ferenc: Himnusz
Csanádi Imre: Májusi dalocska
Szabó Lőrinc: A Szél meg a Nap

6. Kötelező olvasmány

Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön (vagy)
Fekete István: Tüskevár

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az anyanyelv tanítása az 1–4. osztályban bizonyos módszertani alapelvek figyelembevételét teszi szükségessé.

1. *Az anyanyelvi képzéshez a nyelvi anyag legjavát használjuk fel.* Bátran merítsünk a népköltészeti, a klasszikus és a mai műköltészeti alkotásokból. Gondoskodjunk arról, hogy gyakran halljanak a tanulók helyes, szép magyar beszédet, amelyet követendő példaként állíthatunk eléjük. Jelentős helyet biztosítsunk a legváltozatosabb beszédhelyzetekkel összefüggő közléseknek és beszédmegértésnek is.

Vegyük figyelembe, hogy az iskolába lépő gyermekek már tudnak beszélni. Közölnek, kifejezik érzéseiket, akaratukat, szándékukat, megértik a hozzájuk intézett beszédet. Túlnyomó többségük éveken át látogatta az óvodát, ahol tudatos beszédfejlesztő munkával gyarapították szókincsüket, csiszolták mondatalkotásukat, összefüggő beszédre serkentették őket, és szükség szerint javították beszédhibáikat.

2. *A nyelv használati módjait (a beszéd, a beszéd megértése, az írás és az olvasás) nem különítjük el egymástól az anyanyelv tanulása során.* Ennek ellenére minden anyanyelvi órán a használati mód valamelyike kerüljön előtérbe. Csupán azt szeretnénk elérni, hogy egyrészt az olvasáshoz természetes módon csatlakozzon a beszéd, az írás; másrészt a beszéd és az olvasás erőltetés nélkül illeszkedjék az írási és helyesírási gyakorlatokhoz az írásórákon.

Gondoskodjunk arról, hogy a nyelvi funkciók megfelelően fejlődjenek a szóbeli és az írásbeli nyelvhasználat tanulása során. Vigyázzunk arra, hogy a közlő és a szabályozó funkciók mellett megfelelő hangsúlyt kapjon a kapcsolatteremtő és -fenntartó, valamint a poetikus és a kifejező funkció is.

3. *Biztosítsunk a nyelvtanuláshoz szabad légkört.* Adjunk alkalmat a tanulók spontán megnyilatkozására, a vitára; értékeljük a tanulók egyéni alkotásait (próza és vers illusztrációk); szorgalmazzuk a játékos jellegű alkotásokat (kép-, betű- és szórejtvények).

Teremtsünk az anyanyelvi órák számára megfelelő körülményeket. Legyenek az osztályban az iskolai könyvtárból kölcsönzött irodalmi könyvek és

ismeretterjesztő művek, valamint lexikonok, folyóiratok a szabad polcon vagy az olvasósarokban. Látogassunk el gyakran a gyermekekkel könyvtárba, múzeumba, filmszínházba, bábszínházba. Találjanak az asztályteremben bábokat, ritmusjelző eszközöket, a beszédhelyzetek teremtéséhez nélkülözhetetlen kellékeket. (Pl. az orvos munkájának megbeszéléséhez légzéshallgatót, lázmérőt; a háztartási munkákról szóló beszélgetéshez konyhai berendezési és felszerelési tárgyakat.)

A nyelv használati módjainak szintjeit szóbeli és írásbeli próbák alkalmazásával, a gyermekek megnyilatkozásainak állandó figyelésével állapítsuk meg. A teljesítményeket értékeljük, és használjuk fel nyelvi nevelőmunkánk további tervezéséhez.

4. *Munkánk során szervezzünk frontális, csoportos és egyéni foglalkozásokat.* Csoportos foglalkozásokat szervezhetünk egy-egy szöveg illusztrációjának közös elkészítése; műsor összeállítása és megvalósítása; mese vagy elbeszélés bábos megjelenítése; a tárgyalt témával összefüggő elbeszélések, versek, énekek gyűjtése és bemutatása; szó- és kifejezésgyűjtemény készítése céljából. Csoportos foglalkozás tárgya lehet elmaradások pótlása és a készségszintek emelése is. Az egyéni foglalkozások irányulhatnak egy-egy tanuló valamilyen beszédhibájának megszüntetésére, olvasásának vagy írásának fejlesztésére, érdeklődésének kielégítésére. Megtörténhet, hogy egy-egy anyanyelvi órán különböző jellegű foglalkozások szervezésére is sor kerülhet.

5. A tantervi célok és feladatok megvalósítása és a módszertani alapelvek érvényesítése érdekében a következő főbb *eljárásokat, módszereket javasoljuk:*

Az 1. osztály kezdő olvasástanításához, tanulásához használjuk az ún. *hangoztató-elemző-összetevő módszert. A különböző taneszközök* (olvasókönyv, feladatlap, munkafüzet, mozgatható betük, képes betűkártyák) ehhez a módszerhez készülnek. Ez nem azt jelenti, hogy más eljárások és módszerek felhasználható megoldásait ne építhetnénk be munkánkba (pl. a globális jellegű olvasástanítási módszer egyes elemeit).

A tanulók *álló jellegű, körívre épített* folyóírást tanulnak. Az írott kis- és nagybetűk megtanulását követően – az írástanítással kapcsolatos tapasztalatok eredményeként – biztosítjuk a jól olvasható *egyéni írás* alakulását.

Az anyanyelv tanulásának folyamatában előtérbe helyezzük a *tanulók önálló tevékenységét.* Az önállóságot elsősorban a következő módon biztosítjuk:

a) A manipulációs eszközök használatával. Ezekkel az eszközökkel elsősorban a szavak és kifejezések jelentéstartalmának tisztázását, a szóalkotást, a toldalékolást, a szövegek felépítési rendjének elsajátítását, a címválasztást

segítjük. A manipulációs gyakorlatok fejlesztik a megfigyelést, a rendezést, a csoportosítást is.

b) Az irodalmi segédeszközök használatával (olvasókönyv, kiegészítő könyvek, folyóiratok, feladatlapok, munkafüzet, lexikon).

c) A legkülönbözőbb gyűjtőmunkák végeztetésével.

d) Önálló alkotások készítésével. Illusztrálhatnak a tanulók elbeszéléseket és verseket; készíthetnek szövegkiegészítéseket (mese, fantasztikus történet, elbeszélés, vers), összeállíthatnak rejtvényeket, megpróbálkozhatnak szó- és kifejezés alkotással is.

Az anyanyelv tanításában a *magyarázat*, az *elbeszélés*, a *bemutatás*, a *gyakorlás* és a többi hagyományos eljárás használatára is állandóan sor kerül. Kiemeljük a tudatos és tervszerű gyakorlás nagy jelentőségét. A szóbeli és írásbeli nyelvhasználatot csak az sajátítja el, akinek lehetősége van a gyakorlásra. Nagy pedagógiai következetesség szükséges ahhoz, hogy minden gyermeknek – elsősorban a hátrányos nyelvi környezetből kikerülőnek – biztosítsuk a szükséges szóbeli megnyilatkozás, az ellenőrzött írás és olvasás lehetőségét. Nem feledkezhetünk meg az *otthoni felkészülés* jelentőségéről sem. A tanuló ennek során nemcsak átgondolja, de nyelvileg meg is formálja, gyakran szüleinek és testvéreinek el is mondja mindazt, amiről a következő alkalommal az osztálytársai előtt beszámol. A közösségben rejlő erőt használjuk ki a társas beszéd, a párbeszéd gyakorlásához, amelynek témája lehet egy-egy érdekes vagy szokatlan esemény, az egyes tantárgyak képzeletet is megmozgató anyaga, különböző tervek megvalósítási lehetőségeinek vitája.

A társadalom és a tanulók legszemélyesebb érdeke, hogy a gyermekek az 1–4. osztályban elsajátítsák a nyelvhasználat alapvető módjait, és ennek segítségével gazdagodjon a valóságról alkotott képük, fejlődjön emberi magatartásuk.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Tankönyv

Feladatlapok

Munkafüzet az összevont tanulócsoportok számára

Gyermekenciklopédiák, szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek, kiadványok, verses- és mesekönyvek, ifjúsági regények stb.

b) Nevelői segédletek

Folyóiratok (A Tanító c. folyóirat), lexikonok, szótárak

Az összevont tanulócsoportban tanítók számára megjelent segédkönyvek.

Nyomtatott grafikai taneszközök

Kirakható betűsorozat, képes betűtábla, applikációs készletek, betűtáblák a kis és nagy ábécé betűivel, nyelvtani applikációk, kép- és szókártyakészletek, nagyméretű faliképek

Auditív információhordozók

Mesepántlika verssel, dallal, mondókával I–II. rész, hangképek és költemények az olvasókönyv anyagához, mesék hanglemezen, magnószalagon, szépirodalmi művek hangszalagon, ének-zeneszámok az irodalmi művekhez, az Iskolarádió adásai, hangszalagjai.

Vizuális információhordozók

Gyakorlószövegek, olvasmányok rajzos vázlata, diafilmsorozat a fogalmazás tanításához, diapozitív-sorozatok.

Audiovizuális információhordozók

Oktatófilmek, az Iskolatelevízió adásai.

HELYESÍRÁSI SZÓJEGYZÉK

Ly-es és j-s szavak

Alapszókészlet

1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
Gergely	amely	bélyeg	akadály
gólya	folyik	gömbölyű	-akadályoz
ibolya	-folyó	harkály	engedély
Károly	-folyosó	helyes	-engedélyez
királyfi	golyó	-helyesírás	erkély
lyuk	-hógolyó	-helytelen	folytat
-lyukas		homályos	furulya
-kulcslyuk	-állóhely	komoly	helyett
Mihály	-ülőhely	milyen	-helyette
osztály	ilyen	pálya	-helyettesít
	-ilyenkor	-pályaudvar	-helyez
	kályha	-jégpálya	pehely
	mély	szabály	-pelyhes
	melyik	-szabályos	-hópehely
	mosolyog	ünnepély	petrezselyem
	-mosolygó		pólya
	olyan		-pólyás
			sompolyog

Kiegészítő szókészlet

1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
tej	ajtó	bújik	éjszaka
haj	fáj	hajol	felejt
jár	fúj	jajgat	fojt
száj	hajó	javít	hajnal
jön	ijed	játszik	héj
	majom	-játékos	jég
	pajtás	máj	olaj
	fej	-májas	-olajos
	-tejföl	sajt	saját
	-tejszín	táj	szovjet
	tojás	újság	-Szovjetunió
	vaj	zaj	talaj
		-zajos	

Hosszú egyjegyű mássalhangzó a szótőben

Alapszókészlet

1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
áll	állat	állomás	állami
csepp	éjjel	-állvány	állandó
hull	fillér	-megálló	állít
itt	forr	antenna	-állítmány
kedd	-forral	cseppen	cikk
-kedden	-forró	csillog	-árucikk
orr	függ	-csillogó	felnőtt
ott	-függöny	dallam	gramm
száll	hall	forrás	-kilogramm
ujj	-hallás	friss	-dekagramm
varr	ketten	-frissen	guggol
	-kettő	-frissül	kisebb
	lassan	gyullad	pillanat
	-lassú	hallgat	-pillantás
	mell	illat	szaggat
	-mellény	-illatos	szégyelli
	nappal	-illatozik	takarékosság
	otthon	kellemes	ujjong
	reggel	koppan	-ujjongó
	semmi	orvosság	vall
	szappan	pillanat	-vallomás
	-szappanoz	suttog	vállal
	toll	-suttogó	-vállalt
	-tollas	szalonna	vicc
	úttörő	uzsonna	-viccel
	váll	ünnep	villám
	-vállas	-ünnepel	-villámlik
	villa	virrad	zubbony
	villany		zümmög
			zsibbad

KÖRNYEZETISMERET

1—5. osztály

Szerkesztette:

DR. ARATÓ ENDRÉNÉ

CÉL ÉS FELADATOK

A környezetismeret tanításának az a *célja*, hogy a tanulók a szocialista társadalom igényeinek és életkoruknak megfelelő szinten tájékozódni tudjanak a természeti és a társadalmi környezetben. Ismerkedjenek meg elemi fokon a kutató módszerekkel, vizsgálódjanak önállóan, szerezzenek közvetlen tapasztalatokat és állandóan bővíthető, tudományosan igazolt ismereteket a természeti és a társadalmi valóságról.

Egyrészt a tanítási órán, másrészt az iskolán kívül szerzett tapasztalatok általánosításával és rendszerezésével ez a tantárgy is járuljon hozzá:

– a gyermekek reális, dialektikus materialista világképének kialakításához;

– személyiségük fejlődéséhez, elsősorban ahhoz, hogy legyenek érdeklődők és fogékonyak a természeti és társadalmi folyamatok iránt;

– a környezet tanulmányozásához és a munkához szükséges értelmi, érzelmi és erkölcsi indítékok, valamint jártasságok, készségek és képességek kibontakoztatásához;

– a természeti és társadalmi környezetben tanúsított helyes magatartás kialakításához;

– hazaszeretetük fejlesztéséhez és ahhoz, hogy más népeket is megbecsüljenek.

A környezetismeret alapozza meg a ráépülő tantárgyak eredményes tanulmányozását.

Ebből a célkitűzésből adódnak a nevelő alább felsorolt *feladatai:*

A természeti és a társadalmi környezetben való tájékozódás tanítása

– Tegye lehetővé, hogy a tanulók tapasztalatokat szerezzenek a természeti és a társadalmi valóságról, a környezet összefüggéseiről, a kölcsönhatásokról és a fejlődésről; járuljon hozzá annak a meggyőződésnek a kialakításához, hogy a világ anyagi természetű, az ember számára egyre jobban megismerhető.

a) Fejlessze a gyermekeket speciális ismeretszerzési módokkal

– Ismertesse fel az élő és az élettelen anyag sokféle tulajdonságát; vizsgáltassa az élő és élettelen környezetet a nyári, őszi, téli és tavaszi természetben.

– Gyűjtessen néhány jellegzetes növényt és állatot, azok képeit; vétesse észre élőhelyeiket és a növények, állatok környezethez való kötöttségét.

– Vizsgáltassa, figyeltesse az életjelenségeket és az életfeltételeket.

– Ismertesse meg a gyermekekkel néhány termesztett, illetve vadon élő növényfaj, néhány tenyésztett, illetve vadon élő állatfaj legjellemzőbb sajátosságait, elterjedését (a táj természeti földrajzával összefüggésben).

– Ismertessen fel a gyermekekkel néhány egyszerű fizikai, kémiai, biológiai, földrajzi kölcsönhatást; ismertesse fel a kölcsönhatások időbeliségét, az állandóság és a változás dialektikáját, a helyzet és a mozgás viszonylagosságát.

– Végeztessen helymeghatározást a valóságban és térképek segítségével. Ismertesse meg – áttekintően – hazánk nagytájait; tudatosítsa a telepítőtényezők szerepét, a táj és az ember által alkotott környezet összefüggéseit. Gyakoroltassa a különböző térképeken a tájékozódást.

– Tudatosítsa a családi és a társadalmi munkamegosztás néhány jellemzőjét, a termelés és a szolgáltatások (a közlekedés, a kereskedelem, a művelődés és az egészségügy) néhány összefüggését. Keltse fel a gyermekek érdeklődését aziránt, hogy egy-egy termék milyen munkafolyamatok eredményeként jött létre, s hogy a termelés, az árucsere és a közlekedés hogyan fejlődött a különböző korokban napjainkig.

b) Fejlessze a gyermekek jártasságait, készségeit, képességeit

– Sajátíttassa el az önálló ismeretszerzés módszereinek alapjait: az egyszerű megfigyelést, leírást, összehasonlítást, csoportosítást, kísérletezést, bizonyítást és indoklást. Serkentsen komplex vizsgálódásra, egy-egy jelenségkör fizikai, kémiai, biológiai, földrajzi, társadalmi elemzésére. Ösztönözze a tanulókat segédkönyvek (könyvtár) használatára.

– Készítsen elő a problémák felismertetésére, megoldására és a törvényszerűségek feltárására.

– Fejlessze a gondolkodást. Gyakoroltassa a legfontosabb gondolkodási műveleteket: az analízist, a szintézist, az absztrakciót, az általánosítást, a konkretizálást. Fejlessze az emlékezetet és a kitartó tanulás képességét.

– Neveljen a társadalmi ismeretek feldolgozásával az ellentétes nézetek mérlegelésére. Késztessen önálló véleményalkotásra és döntésre. Fejlessze a vitakészséget.

– Alakítsa a gyermekek térben és időben való tájékozódási képességét, történeti szemléletét. Alakítson ki az életkornak megfelelő időperspektívát, hogy a gyermekek a múlt, a jelen, a jövő összefüggéseit mint egymásból következő folyamatokat vegyék észre, és egyeztessék az aktuális eseményekkel.

– Az anyanyelvi neveléssel összhangban segítse a gyermekek kifejezőképességének fejlődését.

Az erkölcsi, politikai, közösségi nevelés

– Járuljon hozzá az önismeret, a kötelességtudat, az alkotó munkára való készség fejlődéséhez. Fejlessze fokozatosan a gyermekek igényességét önmagukkal szemben.

– Tudatosítsa a gyermekek egymás közti jó kapcsolatait elősegítő értékes jellemvonásokat és tulajdonságokat, szervezze és mélyítse el a társas kapcsolatokat az iskolában. Tanítsa a felnőttekkel való viselkedés változatait, segítse elő a helyes szokások kialakítását. Fejlessze ki a gyermekek önállóságát, önbizalmát.

– Neveljen a családi életre, a dolgozó emberek és a munka tiszteletére. Adjon segítséget a tanulóknak hagyományaink, mai életünk, távlataink értékelésében.

– Adjon áttekintést a társadalom szerkezetéről, erősítse a gyermekekben a szocialista hazához tartozás érzését.

– Neveljen helyes magatartásra a közlekedésben.

Az esztétikai nevelés

– Alakítsa esztétikai fogékonyságukat, hogy vegyék észre és értékeljék a természeti és a társadalmi környezet szépségeit.

– Ismertesse fel a természeti és a társadalmi jelenségek megfigyelése közben, hogy a különféle művészetek hogyan fejezik ki ezeket a szépségeket.

– Biztosítsa a valóságban tapasztalt hangulatok, érzelmek önálló kifejezésének lehetőségeit mozgással, dramatizálással, bábozással, zenével, ábrázolással.

A testi nevelés

– Segítse elő a tanulók egészséges életmódra nevelését.

– Ismertesse meg az érzékszervek fontosságát, ápolásuk szükségességét és módjait, tudatosítsa sokféle rendeltetésüket.

– Ismertesse meg a tisztaság és az edzettség jelentőségét és szerepét. Szoktassa a gyermekeket ahhoz, hogy megszeressék a tisztaságot, csak ilyen környezetben érezzék jól magukat.

– Ismertesse meg az egészségügyi intézmények rendeltetését és az ott dolgozók munkáját. Tudatosítsa a leggyakrabban előforduló veszélyhelyzeteket és megelőzésük módját.

1. OSZTÁLY

Évi 52 óra

TANANYAG

I. A természeti környezetről

1. Az élő és az élettelen természet

Bevezetés a természet megismerésének sajátos módszereibe a gyermeki környezet jól ismert tárgyainak vizsgálatával: közvetlen megfigyelés, leírás (szóval vagy rajzzal), összehasonlítás, csoportosítás.

a) A gyermek közelében levő tárgyak közvetlenül megfigyelhető tulajdonságai. A tárgyak tulajdonságainak felismerése és megnevezése. Összehasonlítás és csoportosítás nagyság, szín, alak, felületi tulajdonságok, íz, illat, hangzás szerint.

Fából, fémből és más anyagokból készült tárgyak (pl. papír, textil, műanyag stb.) anyaga. Különböző tulajdonságok felismerése egyező anyagú tárgyakon és egyező tulajdonságok felismerése különböző anyagú tárgyakon. A tulajdonság és a rendeltetés elhatárolása. A tárgyak rendeltetésének és anyaguk tulajdonságainak összevetése.

Csoportosítás: Miből van? Milyen? Mire használják?

b) Összehasonlítás halmazállapot szerint. Szilárd tárgyak, kristályos, szemcsés, porszerű anyagok. Megfigyelés szabad szemmel és nagyítóval. Szétválasztás, csoportosítás jellemző és eltérő tulajdonságok szerint.

— Különféle fából készült tárgyak vagy fahasábok összehasonlítása. Csoportosításuk tulajdonságaik és felhasználásuk alapja. A fa sokféle felhasználása.

— Fémből készült tárgyak összehasonlítása. Csoportosításuk különböző szempontok szerint. A fémek eltérő és közös tulajdonságai: alakíthatóságuk, színük; vezetik-e a hőt és az elektromosságot. Vonzzák-e a mágnest vagy nem? A fémek felhasználása.

A *folyadékok* tulajdonságai. Tápláló folyadékok megkülönböztetése az egészségünkre károsaktól.

A *légnemű anyagok* tulajdonságai. A levegő jelenlétének bizonyítása egyszerű eszközökkel, pl. papírlap, kendő lebegtetésével, szűkszájú üveg vízbe merítésével (az „üres" üvegből a vízben felszálló buborékok megfigyelése). Levegő fújása szívószállal vízzel telt pohárba.

A víz halmazállapot-változásának megfigyelése; a víz megfagyasztása, a hó, a jég megolvasztása. A víz forralása. A gőzölgő víz és a lecsapódó pára

megfigyelése. A halmazállapot-változás összefügg a lehűléssel és a felmelegedéssel.

c) *A rész és az egész kapcsolata.* Az egész részeinek megkülönböztetése. Az egész részekből tevődik össze. *A tárgyak* és részeik megfigyelése. Épületek, berendezési tárgyak, eszközök részei.

2. *Az élőlények*

a) *A virágos növények* részeinek felismertetése, megkülönböztetése: gyökér, szár, levél, virág, termés. A fa részeinek megkülönböztetése: gyökér, törzs, koróna.

b) Az *állatok* megfigyelése szín, alak, nagyság, hang szerint.

Csoportosításuk testük külseje alapján: kültakaró, szín, alak, nagyság és jellemző mozgásuk szerint: repül, úszik, fut, mászik, ugrik, jár, cammog, sompolyog, csúszik stb.

Néhány ismert emlősállat és madár testének felépítése. A testfelépítés, a környezet és az életmód összefüggése. Pl. a madarak lábának összehasonlítása: földön jár, kapaszkodik, vízben gázol, úszik; a csőr nagyságának, formájának összehasonlítása, összefüggése a táplálékszerzés módjával.

c) Az *emberi test* részei: a fej, a nyak, a törzs, a végtagok megfigyeltetése. Az emberi test leírása külső jegyek alapján: a haj, a szem színe, a testtartás, a hang stb. Érzékszerveink és védelmük.

d) *Az élő és az élettelen összehasonlítása.* Az élőlények – szemben az élettelenekkel – táplálkoznak és lélegeznek. Szaporodnak: az embereknek gyermekeik születnek, az állatoknak kicsinyeik vannak, a növények magvaiból új növények kelnek ki. Valamennyi élőlény növekszik, fejlődik és végül élettelenné válik, elpusztul. Az élő és az élettelen egyaránt mozog, de a növények és főleg az állatok mozgása sokkal bonyolultabb, mint az élettelen tárgyaké. Az ember egészen finom mozdulataival még érzelmeit is ki tudja fejezni.

3. *Az élőlények és környezetük*

Az élő és az élettelen vizsgálata a természetben nyáron, ősszel, télen és tavasszal.

Év, évszakok, hónapok, hetek, napok.

Az *időjárás* folyamatos megfigyelése: napsütés, hőmérséklet, szél, csapadék. Az idő napos vagy borús, tiszta vagy ködös, száraz vagy esős, hűvös vagy meleg. Szürkébb vagy kékebb az ég; a felhők sötétebb vagy világosabb színűek. A szélcsend, a szellő, a szél, a vihar, az orkán. A záporeső és a hóesés. Télen befagynak a vizek. Nagy hidegben a talaj megkeményedik. Tavasszal a levegő felmelegszik, elolvad a hó, felenged a talaj.

A *növények* évszaktól függő változásai. Ősszel a lombos fák és a cserjék levelei elszíneződnek, a lomb lehullik. Tavasszal rügyfakadás és virágzás. (A rügyek megfigyelése nagyítóval.)

Az *állatok* életének az évszakoktól függő változásai. Ősszel némely madár elköltözik, némely állat téli álmát alussza; a rovarok elbújnak vagy elpusztulnak. Tavasszal méhek dongják körül a virágokat, visszatérnek a költöző madarak.

A természeti környezet szépségeinek észrevétetése és védelme.

Természeti naptár vezetése. Madáretetés.

A *felnőttek* és a *gyermekek* alkalmazkodása az évszakok változásaihoz. (Munka, játék, öltözködés.)

— Az őszi piac megfigyelése.
— Magvak gyűjtése az iskolakertben vagy az iskola környékén található növényekről.
— Az őszi és a tavaszi munkálatok megfigyelése. Részvétel az őszi és a tavaszi munkálatokról (lehetőleg az iskolakertben).
— Növények hajtatása az osztálytermben.
— Növények és állatok gondozása az élősarokban.

II. A társadalmi környezetről

1. *Az iskola*

a) Tájékozódás az iskolában. Az iskola megfigyelése és összehasonlítása az óvodával (vagy az otthonnal).

Az összehasonlítás szempontjai:

Az *épületek* nagysága, formája, helye (utca, házszám). Az óvoda – az iskola neve. A névadó egy-két jellemzője.

Az *óvoda és az iskola helyiségei.* Tantermek – szobák, eltérő és megegyező rendeltetésű helyiségek.

A *felszerelés.* Bútorok, eszközök, játékok, könyvek az iskolában és az óvodában; rendeltetésük összehasonlítása, az elhelyezésük és a használatuk közti kapcsolat.

A *dolgozók és munkájuk.* Tanítók, tanárok, hivatalsegédek – óvónők, dajkák, takarítónők eltérő és megegyező munkája.

A *gyermekek.* Az iskolások és óvodások egyező és eltérő tevékenységei. Szokások az óvodában és az iskolában.

b) Társas kapcsolatok megszervezése az iskolában. Elemi együttélési és együttműködési szokások, szabályok. Az érkezés ideje. Napirend a tanteremben és a napköziben. A tanulók helye az osztályban, a padszomszédok. A tanszerek elhelyezése a padban, a szekrényben; a felszerelések többféle és rendeltetésszerű használata. A rongálások elítélése; a környezet megóvása.

Közösségi megbízatások. Folyamatos, illetve egyszeri feladatok vállalása és teljesítése. Figyelmesség egymás iránt, mások véleményének meghallgatása. Az egymásközti beszélgetés: bátor, hangos, értelmes, csendes, halk beszéd. A közlés vágyának jelzése, önszabályozás.

Egymás segítése. Közös, vidám játékok. A féktelenség és az élénkség közti különbség. A balesetek megelőzése.

A gyermekek cselekedeteiben megnyilvánuló értékes tulajdonságok. A *helyes és a helytelen magatartás összehasonlítása*, megítélése: felelősségérzet – felelőtlenség; udvariasság – udvariatlanság; figyelmesség – figyelmetlenség; szorgalom – lustaság; türelem – türelmetlenség. Segítőkész, szerény, fegyelmezett magatartás.

— *Az iskola nálunk és más országokban.* Különbségek és megegyező jegyek. Különböző az anyanyelv, a tanév hossza, az iskoláskor kezdete. Egyező: a tanítók nevelnek, tanítanak; a gyermekek tanulnak, játszanak, barátkoznak, vitatkoznak, civakodnak; tanszereket használnak.

— Vannak országok, ahol sok gyermek nem járhat iskolába.

— Ismerkedés más népek játékaival.

2. Az otthon

a) A családi közösség néhány jellemzője. Név (családi és utónév). Lakcím. Kik tartoznak a családi közösségbe? Kik gondoskodnak a gyermekekről? Melyek a gyermekek sajátos kötelességei? Munkamegosztás a családban.

A gyermekek napirendje napszakok szerint. (Időbeli egymásutániság.) A családtagok tevékenysége egy időpontban. (Egyidejűség.)

b) A gyermekek és felnőttek kapcsolata a családban. Tiszteletadás a felnőttek iránt: helyátadás, köszönés, megszólítás, válasz kérdéseikre, segítésük, szófogadás, udvariasság, figyelmesség, előzékenység. Helyes kapcsolat a testvérek között. A felnőttek és az idősebb testvérek felelőssége a fiatalabbakért; türelem irántuk, részvétel gondozásukban.

Családi szokások, hagyományok.

c) Kapcsolat a rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel. Látogatás, vendéglátás, vendégvárás, kínálás. A házigazda és a vendég magatartása. Ajándék adása (pl. virág). A viszonzás. Levelezés, csomagok küldése.

d) Egészség és jólápoltság. Testünk tisztán tartása, fehérneműváltás. Fogápolás, a haj és a köröm tisztán tartása. (Szokások régen és ma.) A moz-

gás, a szabad levegő, a napfény, a víz, a séta, a kirándulás, a sportolás jelentősége.

Változatos táplálkozás, nyugodt étkezés, mértékletesség. Ritmus az étkezésben. Kézmosás étkezés előtt. Gyümölcs-mosás. A tízórai elfogyasztásának módja.

Asztalterítési módok; hétköznap, ünnepnap. (Színek és formák összhangja, elrendezési módok.)

— *A kellemes, szép, ízléses otthon jellemzői.* A lakószobák és melékhelyiségek rendeltetése. Összehasonítás az iskolával. Az otthon; az étkezések, a játék, az alvás és a munka, a mindennapi élet kerete, színhelye. Bútorok, képek, növények, népművészeti alkotások a lakásban.

3. *A foglalkozások*

a) A tanulók szüleinek foglalkozása. A szülők munkahelyének és foglalkozásának leírása, elbeszélése. A szülők többségének foglalkozása és a környék adottságainak összefüggése: ipari környéken sok tanuló szülei dolgoznak gyárban, mezőgazdasági környezetben pedig a mezőgazdaságban stb.

b) Tanulmányi sétán megfigyelhető foglalkozások egy-két jellemzője. A foglalkozások sokféleségének felismertetése. Mindenki dolgozik, kiveszi részét a munkából, s hozzájárul mások szükségleteinek kielégítéséhez is. Az emberek kölcsönösen egymásra utaltak.

c) Gyors segítséget nyújtó foglalkozások. Pl. mentők, tűzoltók; munkájuk egy-két jellemzője. Felszerelésük, eszközeik, különleges öltözetük leírása. A gyors segítség jelentősége.

d) A feladatól a címzettig. Egy levél útjának követése. A postások munkája.

— Különleges foglalkozások: űrhajós, tv-bemondó, színész, barlangkutató, bűvész stb.

4. *A közlekedés*

a) A gyalogos közlekedésről. Megfigyelés és gyakorlás: átkelés az úttesten irányított és irányítás nélküli forgalom esetén. Jelzőlámpákkal irányított gyalogos átkelés; a jelzések értelmezése. Rendőr karjelzésével irányított átkelés. Átkelés a zebrán. Balra-jobbra nézés.

b) A járművek közlekedéséről. A járművek közlekedését is a KRESZ szabályozza. A közlekedési rend legfőbb tudnivalói a gyermekek számára. A kerékpár és a roller helyes használata.

Személyszállítás – áruszállítás; különböző járművek és rendeltetésük összehasonlítása.

Különleges rendeltetésű közlekedési eszközök (pl. mentőautó, tűzoltóautó).

c) Tudnivalók a balesetek elkerülésére. Óvatosság, körültekintés, határozottság, fegyelmezettség. Pozitív és negatív példák. Tilos az átkelés álló jármű előtt, illetve mögött. Tilos az úttesten a játék.

— *Az utca és tér megfigyelése különböző évszakokban.* A tárgyak évszakoktól függő változásainak megfigyelése tanulmányi sétákon. Pl. az út, az utca egyszer nedves, síkos, havas; máskor száraz, poros. A tér, a játszótér tárgyai is változnak. A letakart szobor, a felszerelt hinták, padok; a rozsdásodástól festéssel óvott tárgyak, kerítések megfigyelése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására kb. 35 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására kb. 17 óra
Ebből:
A természeti környezet anyagának feldolgozására kb. 33 óra
A társadalmi környezet anyagának feldolgozására kb. 19 óra
A tanév folyamán legalább 6 tanítási órát tanulmányi sétára kell fordítani.

KÖVETELMÉNYEK

Tájékozottság a természeti környezetben

— **Ismerjék fel a tanulók környezetük** közösen nem vizsgált **tárgyainak négy-öt érzékelhető tulajdonságát**; nagyság, szín, forma, felületi tulajdonságok. Tudják ezeket megnevezni (szóban leírni). Megadott jellemző jegyek alapján tudjanak öt-hat vizsgált tárgy közül egyet kiválasztani.

— **Ismerjenek rá két tárgy összehasonlításakor azok egy-két egyező és egy-két különböző tulajdonságára.**

— **Ismerjenek rá a tárgyak anyagára** (papír, fa, fém, műanyag, textil); azonos anyagú tárgyak néhány eltérő tulajdonságára és különböző anyagú tárgyak egyező tulajdonságára.

— Tudjanak néhány konkrét példát mondani szilárd, folyékony, légnemű anyagra, és alkalmazzák környezetük jól ismert anyagaira a szilárd, folyékony, légnemű megjelölést.

— **Tudják környezetük jól ismert tárgyait vagy azok képét** megadott és választott szempontok szerint **csoportosítani.**

– Ismerjék fel a kapcsolatot a tárgyak rendeltetése és tulajdonságai között. Egyező jegyek alapján (a rendeltetés vagy a tulajdonság megnevezésével) tudjanak két-három tárgyból közös csoportot alkotni.

– **Tudják, hogy a növények, az állatok és az emberek élőlények;** az ember része a természetnek, de gondolkodik és beszél. Ismerjék fel az élőlényeket néhány jellemző tulajdonság alapján: szaporodik, mozog, növekszik, táplálkozik, lélegzik, elpusztul.

– Ismerjék fel az emberi test sokféle mozgását, és tudjanak konkrét példákat mondani azokra. Ismerjék fel, hogy a szem, a száj, az arc mozgása kifejezi az érzelmeket.

– Ismerjék fel a rész és az egész kapcsolatát, azt, hogy az egész részekből tevődik össze.

— Ismerjenek rá — megfigyeléseik alapján — a virágos növények részeire. Tudják megnevezni a növény részeit; használják a gyökér, szár, a levél, a virág, a termés megjelöléseket.

– **Ismerjék a testrészeket, biztonságosan azonosítsák a test részeit azok nevével.**

– **Ismerjék az érzékszerveket és megóvásuk módját.**

– **Ismerjék az évszakok egymást követő sorrendjét; az évszakok,** a napszakok, a napok, a hónapok **nevét.**

– Legyenek ismereteik arról, hogy az évszakok váltakozása befolyásolja az élettelen és élő környezetet: az időjárás alakulását és ezzel összefüggésben a növények, az állatok, az emberek életét.

– A valóságról szerzett tapasztalataik alapján tegyenek különbséget a valóság és a babonás, vallásos hiedelmek között.

Tájékozottság a társadalmi környezetben

– **Tudjanak a tanulók felsorolni három-négy ismertetőjegyet, amely az iskolát az óvodától (otthontól) megkülönbözteti.**

– Tájékozódjanak biztonságosan az iskolában. Nevezzék meg az iskola helyiségeit, felszereléseit, taneszközeik helyét. Szavakkal kifejezve tudják megjelölni saját helyüket a tanteremben.

– **Ismerjék családtagjaik családi és utónevét;** édesanyjuk leánykori nevét, testvéreik számát. Ismerjék fel az egyidejűséget és az időbeli egymásutániságot családtagjaik napirendjében, saját tevékenységeikben. **Tudják, hogy idősebb testvéreik előbb, a fiatalabbak később születtek, mint ők.**

– **Tudjanak felsorolni négy-öt foglalkozást** és egy-két ismertetőjeggyel jellemezzék azokat. Ismerjék szüleik foglalkozását.

– **Legyenek ismereteik a fegyelmezetlen közlekedés és a balesetek összefüggéseiről; ismerjék a gyalogos közlekedés szabályai közül azokat, amelyek**

számukra szükségesek. A megismert közlekedési szabályok szerint közlekedjenek.

– Ismerjék és alkalmazzák a mindennapi szokások és cselekvések szintjén az iskolai és otthoni közösségi együttélés szabályait.

– Ismerjenek rá a helyes és a helytelen magatartásra; alkossanak róla véleményt.

– Használják a tanító útmutatásai szerint a környezetismereti foglalkozásokhoz szükséges anyagokat és eszközöket. Rendeltetésszerű használatukon kívül ismerjék más felhasználási módjukat is. A kapott feladatot többféle módon is próbálják megoldani: önálló átalakítással, változtatással.

– Igényeljék a tisztaságot és testük edzését. Tudják, hogy az edzettség és a tisztaság ellenállóbbá tesz a betegségekkel szemben.

– Védjék a közösség vagyonát, értékeljék és **szándékosan ne rongálják környezetük tárgyait,** bánjanak takarékosan eszközeikkel.

– Védjék a természetet, vegyenek részt madáretetésben, kíméljék a növényeket.

– Igényeljék az esztétikus környezetet, és aktívan vegyenek részt annak megteremtésében.

2. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. A természeti környezetről

1. Az élő és az élettelen természet

A megfigyelés körének kiterjesztésével *a tárgyak, anyagok, élőlények mérhető tulajdonságainak vizsgálata.* A vizsgálati módszerek gyakorlása; viszonyítás, becslés, mérés.

a) Hosszúságmérés. Hosszúságok mérése tárgyakon, élőlényeken különféle egységekkel: arasszal, hüvelykkel, centiméterrel. E mérőeszközök pontosságának összehasonlítása, a mérőeszközök fejlődésének megismertetése. A mérések eredményének rajzos ábrázolása. A leggyakoribb érték.

b) *A terület és a felszín mérése.* A természetben megfigyelt szabálytalan alakú formák: falevél, tó, tér rajzának mérése különféle (kerek – szögletes, nagyobb – kisebb) egységek kirakásával, befedésével. A mérőeszközök nagysága, formája és a mérések pontossága közötti összefüggés. A méréshibák. Doboz bevonása papírral (az utca, a tér modelljéhez „házak" készítése).

c) *Térfogatmérés.* Folyadékok mérésére alkalmas különböző alakú edények űrtartalmának becslése. Az edények térfogatának mérése különböző egységekkel (golyócskákkal, kockákkal stb.). A mérőeszközök (golyó, kocka) formája, nagysága és a mérések pontossága közötti összefüggés. Folyadékok térfogatának mérése ismert térfogatú edényekkel.

A víz és más folyadékok felszínének megfigyelése különböző formájú és helyzetű edényekben. A vízszintes.

Szilárd anyagok térfogatának becslése és mérése vízkiszorítással. Azonos térfogatú anyagok közül melyik nehezebb?

d) *Hőmérsékletmérés.* A hőmérő. A levegő hőmérsékletének mérése a tanterem különböző helyein. Mérés a szabadban különböző napszakokban: a levegő, a talaj, a víz hőmérsékletének mérése.

e) *Időmérés.* Időmérésre alkalmas periodikus jelenségek felismertetése (évszakok, napok, érverés stb.). Az időmérés órával.

A különféle mérések eredményeinek ábrázolása. Egyszerű számítások végzése.

2. *Az élőlény és környezete*

Élőlények összehasonlítása, csoportosítása megadott és választott szempontok szerint. A levegőben, vízben, talajban egyaránt élnek növények, állatok. Élőhelyek: erdők, rétek, mezők, vízpartok, vizek.

Emlősök, madarak, halak, rovarok megkülönböztetése.

a) *Élőlények összehasonlítása. Növények.* Egy lombhullató fa (pl. tölgy) és egy örökzöld fa (pl. fenyő) *érzékszervekkel közvetlenül megállapítható, valamint mérhető tulajdonságainak összehasonlítása.* A korona, a törzs alakja és magassága. A kéreg színe és tapintható tulajdonságai, a levelek alakja, nagysága stb. Egy *fa* (pl. tölgy) és egy *cserje* (pl. mogyoró) összehasonlítása. Egyező tulajdonságok: fás szárú, lombhullató. Különböző tulajdonságok: a törzs megléte, ill. hiánya stb.

Állatok. Rovarok (pl. katicabogár és légy) összehasonlítása. A lábak számának, testük hármas tagolódásának, szárnyuk keménységének – puhaságának megfigyelése.

(A *rovar* és a *bogár* fogalmak kialakításának előkészítése közvetlen megfigyeléssel.)

A légy betegségek terjesztője. Irtása. A katicabogár hasznos: pusztítja a levéltetveket.

Az ember. A fiatalabb és idősebb emberek összehasonlítása. A gyermek is, a felnőtt is: *ember.* Különböző sajátosságaik: a termet, a csontok rugalmassága és szilárdsága; az izmok erőssége, fáradékonysága; a bőr simasága; a szívverés szaporasága, a tüdő és a gyomor térfogata, a haj színe, a fogazat stb.

Az egészséges fejlődés feltételei. Friss levegő, mozgás, helyes táplálkozás, elegendő alvás, rendszeres tisztálkodás, az időjárásnak megfelelő öltözködés, fogápolás. A jó kedvvel végzett tevékenység, a játék, a munka is az egészséges fejlődést segíti. Összefüggés szerveink működtetése és fejlődése között (pl. a sportolók izomzata).

b) *Élőlények csoportosítása.* A megismert növények és állatok csoportosítása *környezetük* szerint: a levegőben, a vízben, a talajban, talajon élő növények és állatok.

A megismert növények és állatok csoportosítása *élőhely* szerint. Életközösségek, élőhelyek: erdők, mezők, rétek, vízpartok és vizek.

A megismert növények csoportosítása megadott vagy szabadon választott szempontok szerint: termesztett–vadon élő növények; fák–cserjék; lombhullatók–örökzöldek; ehető részei vannak – nincsenek ehető részei stb.

Ugyanazoknak a növényeknek több szempontú csoportosítása.

A megismert állatok csoportosítása megadott vagy szabadon választott szempontok szerint.

Tenyésztett és vadon élő állatok.

Táplálkozásuk szerinti csoportosítás. Növényevő (szarvas, őz, szarvasmarha); ragadozó (róka, kutya, macska); mindenevő (sertés, mókus).

Szaporodásuk szerinti csoportosítás. Elevenszülők (szarvas, őz, mókus, róka, sün); tojásból kelnek ki (kiscsirkék, kiskacsák, cinegék, pinty, harkály, kakukk); petéket raknak (bogarak, lepkék, méhek, legyek).

Ugyanazoknak az állatoknak több szempontú csoportosítása.

Növények és állatok csoportosítása közös jegyeik alapján.

Természetnaptár és időjárásnaptár vezetése. Madáretetés. Cserépben nevelt növények gondozása. Egyedszám és gyakoriság megállapítása a szabadban.

— Az iskola közelében található élőhely több jellemző jegyének megismerése, néhány újabb növény és állat nevének megjegyzése.

— Virágmagvak ültetése; virágos növények, állatok gondozása az élősarokban. Az iskolakert gondozásában való részvétel.

— Vadvirágok és dísznövények egy-egy pédányának összehasonlítása. A növények megfigyelése, leírásuk (szóban), nevük megjegyzése.

II. A társadalmi környezetről

1. *Az iskola*

a) *Az épületek és rendeltetésük.* A megfigyelés körének kiszélesítése. Tájékozódás a különböző települési viszonyok között működő iskolákról. Megfigyeltetés adott szempontok szerint a valóság és képek alapján. A gyermekek véleményének megbeszélése a kedvező és kedvezőtlen körülményekről; változtatási javaslataik mérlegelése.

A megfigyelés és a vita szempontjai:

Az épület és a külső tér leírása. Az épület állapota, kora, fekvése. A helyiségek világossága. Az udvar, a kert leírása, az utca forgalmassága. Sportolási lehetőségre, mozgalmi munkára, kulturális tevékenységekre alkalmas helyek az iskolában és környékén.

A helyiségek jellemzői. A tantermek, a napközi otthon, az ebédlő, az orvosi szoba, a könyvtár befogadóképessége és felszereltsége. Pedagógiai céljuk, rendeltetésük.

Az épület építéséhez felhasznált anyagok. Tégla, épületelem, üveg, fa. Rendeltetésük a világosság és a napfény biztosítása szempontjából. A falak,

a tető véd a külső környezettől (időjárás, zaj). A tantermek és folyosók padlózatának anyaga.

Egészségügyi szempontok. Az épület, a helyiségek, a környezet tisztasága, gondozottsága, a levegő felfrissítésének biztosítása. Az épület fűtése.

Esztétikai szempontok. Épületdíszítő elemek: szobor, dombormű. Díszítés; növények a tanteremben, a folyosókon, az udvaron. A gyermek részvétele a szép környezet megteremtésében.

Az iskola és a társadalom. A szülők, a szülői munkaközösség, a patronáló üzem szerepe az iskolai munkában. A felnőttek is tanulhatnak, sportolhatnak, gyűléseket tarthatnak az iskola épületében.

b) *A tanulás régen és ma.* A felnőttek tapasztalatainak összegyűjtése. Az iskolai oktatás kialakulása és fejlődése.

c) *A társas kapcsolatok kölcsönössége és elmélyítése az iskolában.* Az együtt tanulás, az együttes játék alkalmával felmerült (vagy helyzetteremtéssel előidézett) magatartási problémák megbeszélése. Cselekedetekből, olvasmányokból felismert személyiségjegyek, tulajdonságok összehasonlítása. Vélemény- és ítéletalkotásra késztetés.

Ellentétes fogalmak tartalmának tisztázása: pontos–pontatlan; lelkiismeretes–lelkiismeretlen; kötelességtudó–hanyag.

A jó pajtási kapcsolatokat szolgáló tényezők: egyező érdeklődés; egymás kedvező tulajdonságainak felismerése, elismerése. Figyelmesség egymás iránt. Olvasás egymás mozdulataiból: gesztusok felismerése.

Egy közös osztályrendezvény tervezése, előkészítése.

2. *Az otthon*

a) *Otthonok és lakások.* A lakások jellemzőinek leírása, megvitatása. A gyermekek véleményének megbeszélése.

A megfigyelés és a vita szempontjai:

Különböző települések épületeinek kedvező vagy kedvezőtlen fekvése a napsugárzás és a világosság szempontjából. *A külső tér:* udvar, kert leírása; nagysága, játékra való alkalmassága.

A környezet. Falu, város. A település központjában, illetve a külső területeken épült házak előnyei és hátrányai. Lakótömb – családi ház. Kirándulási és sportolási lehetőségek.

A helyiségek. A lakószoba, belső berendezése, a bútorok, a felszerelések jellemzése; a mellékhelyiségek.

Az épülethez használt anyagok. A falak, a padlózat anyaga és rendeltetése. Jól és kevésbé jól hangszigetelő falak. Alkalmazkodás a szomszédokhoz.

Egészségügyi szempontok. A helyiségek tisztán tartása. Fűtési módok, tüzelőanyagok. A lakások szellőztetése. Szeméttárolás, a szemét elszállítása. Világítási módok (energiatakarékosság).

Kommunikációs eszközök, illetve helyük a lakásban: tv, rádió, újság. A gyermek könyveinek helye.

Kereskedelmi, szociális, kulturális létesítmények távolsága a lakástól. Üzlet, posta, telefon, orvosi rendelő, bölcsőde, óvoda, mozi, színház; megközelítésük.

Esztétikai szempontok. Díszítések, színek, formák összhangja. A tisztaság mint esztétikai szempont.

Baleseti lehetőségek. Elektromos készülékek, szúró-vágó eszközök. Helyes használatuk. A balesetek megelőzése.

b) *A családtagok közös és önálló tevékenységei, tervszerűség, időbeosztás.* A gyermek otthoni feladatai. Játék- és munkaidejének helyes beosztása. Olvasás, házimunka, tanulás.

A szülők időbeosztása munkanapon és ünnepnapon. A háztartási gépek könnyítik a munkát. Segítséget ad a mosoda, a közétkeztetés. A szabadidő hasznos eltöltése; a gyermekek és a szülők közös programja. Egymás kívánságaihoz való alkalmazkodás.

A szülők és a gyermekek napirendje.

Egyidejűség és időbeli egymásutániság. Az eltelt idő becslése.

Pénzbeosztás a családban. Tervkészítés a zsebpénz beosztására. Takarékosság.

c) *A gyermek kapcsolata a rokonokkal, ismerősökkel.* Rokonság: nagyszülők, nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek. A gyermekek ismerősei. Hogyan kerültek velük kapcsolatba? (pl. üdülés, kirándulás, betegség alkalmával).

— Más népek otthonainak összehasonlítása a miénkkel. Különbségek és azonosságok. A házak jellegzetes építészeti megoldásai, összefüggésük a környezeti adottságokkal.

— A gyermek születése. A terhesség és születés kérdéseinek tágyalása a 7—8 éves gyermekek szintjének megfelelően. A születésnap megünneplése. Szokások: magasságmérés egy lécen. Gyertyás torta. Az ajándékozás, a felköszöntés módjának gyakorlása. Névadó ünnepség. A szülők szerepe a gyermek gondozásában: járni, beszélni tanítják a kisgyermeket.

3. *A foglalkozások*

a) *Egy épület felépítésének folyamata.* (A munkálatok időbeli sorrendje.) Az építőmunkások munkájának összehasonlítása a korszerű és a hagyományos lakásépítésben.

b) *Foglalkozások csoportosítása a termékek előállítása és a termékcsere szempontjából.* A mezőgazdaságban dolgozók termelik, a kereskedelemben dolgozók árusítják az élelmet.

A ruhagyárakban termelik, a ruházati boltokban árusítják a ruházati cikkeket.

A tankönyvek és a mesekönyvek előállítása. A könyveket írják, nyomdában kinyomtatják, papír- és könyvesboltokban árusítják.

— Egy konkrét használati tárgy (pl. bútor vagy fazék) gyártásának folyamata. Tervezés, sok ember összehangolt munkája szükséges az előállításhoz.
— Foglalkozások csoportosítása megadott és szabadon választott szempontok szerint: pl. ülőfoglalkozások, mozgással járó foglalkozások; azonos anyaggal dolgoznak; szabadban — zárt helyen dolgoznak; vasárnap is dolgozniuk kell stb.
— Különleges foglalkozások: pl. búvár, határőr.
— A szolgáltató iparosok: a szabók, a cipészek, a szerelők, a fodrászok munkája.
— Gépek, eszközök csoportosítása megadott és szabadon választott szempontok szerint.

4. *A közlekedés*

a) *Az utcák és részeik összehasonlítása.* A járda és az úttest: szélessége, burkolata, világítása, forgalma, gondozottsága. A házak számozása. Lakóházak és középületek összehasonlítása (pl. iskola, kórház, posta, rendőrség). Szemétgyűjtők az utcán.

Az utca, út, körút, fasor, tér, köz elnevezések összehasonlítása (a helyi viszonyok szerint). A környék utcáinak helyzete a térhez viszonyítottan. A tér formája. A tér mint játszóhely. A teret határoló utcák iránya. Az iskola megközelítése a környező utcákból (tájékozódás).

b) *A gyalogos közlekedés szabályai.* A veszélyhelyzetek megfigyeltetése. Tudnivalók a balesetek megelőzéséről.

c) *A járművek közlekedéséről.* Jobb oldali közlekedés. Néhány közúti jelzőtábla jelentésének megismerése. A bekanyarodási szándék jelzése.

— Az utcák jellemzőinek összehasonlítása különböző időpontokban: napszakok, évszakok szerint, ünnepek előtt, vasárnap és ünnepnap.
— A falusi és városi utca összehasonlítása.
— Tervkészítés egy megjelölt épület megközelítésére: az útvonal megállapítása. Rövidebb és hosszabb útvonal megkülönböztetése. Az épülethez vezető út bejárása, a megtett útról beszámolás szóban, rajzban (tájékozódás).

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására kb. 43 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására kb. 21 óra
Ebből:
A természeti .környezet anyagának feldolgozására kb. 33 óra
A társadalmi környezet anyagának feldolgozására kb. 31 óra
A tanév folyamán legalább 6 tanítási órát tanulmányi sétára kell fordítani.

KÖVETELMÉNYEK

Tájékozottság a természeti környezetben

– **A tanulók ismerjenek fel a környezetükben** – közösen nem vizsgált **tárgyakon, anyagokon, szabálytalan alakú formákon, élőlényeken – három-öt mérhető tulajdonságot:** hosszúság (szélesség, magasság, távolság), terület, felszín, űrtartalom, térfogat, hőmérséklet. **Hasonlítsák össze ezeket a tulajdonságokat viszonyítással, becsléssel: mérjék meg alkalmi és közhasználatú – a matematikai órákon megismert – mértékegységekkel.** Legyenek ismereteik arról, hogy a mérőeszközök is változnak, egyre pontosabbak lesznek. Tudják, hogy az emberek egy-egy új mérhető tulajdonság felismerésével és méréssel egyre többet tudnak meg a világról.

– A mérések eredményeit jegyezzék fel, ábrázolják rajzzal.

– Tudják az előforduló legnagyobb és legkisebb, a leggyakoribb értéket megállapítani, a mérési eredmények ábrázolását néhány szóban ismertetni.

– **Használják biztonságosan – közvetlenül szerzett tapasztalataik alapján – a vízszintes megjelölést.**

– **Ismerjenek rá két fa összehasonlításakor azok három-négy különböző és egy-két egyező tulajdonságára:** a törzs magassága, vastagsága, a kéreg színe, simasága, a korona terebélyessége, a levelek formája, színe, a falevél erezete, a fa virága, termése. **Használják** a gyökér, **a törzs,** a korona, a levél, a termés **megjelölést.**

– Ismerjék fel egy fa és egy cserje különböző és egyező tulajdonságát: részeik, valamint érzékelhető, mérhető tulajdonságaik és életjelenségeik alapján.

– **Legyenek képesek kevés segítséggel egy fa vagy cserje jellemzőinek leírására (szóban).** A megállapítások a részek sorrendjét kövessék, és pontosan fejezzék ki az érzékelhető valóságot.

– Ismerjenek rá két bogár, lepke vagy más rovar összehasonlításakor azok néhány egyező és különböző tulajdonságára: nagyság, szín, forma, a testfelépítésében észlelhető azonosságok, különbségek.

– Ismerjék az egészséges fejlődés néhány feltételét, és tudjanak konkrét példákat mondani azokra.

– **Védjék egészségüket, igényeljék a tisztaságot, a mozgást és testük edzését.**

– Tudják, hogy a növények élőhelyükön sohasem egymagukban találhatók, hanem életközösségben más növényekkel és állatokkal.

– **Tudják környezetük ismert növényeit, állatait és azok képét megadott** és szabadon választott **szempontok szerint csoportosítani:** Hol él? Milyen?

– **Tudják, hogy az ember is a természet része, azt egyre jobban megismeri, hasznosítja;** erdőtelepítéssel, zöldövezetek létesítésével **védi.**

– Ismerjék fel az erdők, rétek, vízpartok élővilágának szépségeit.

– Ítéljék el a természet károsítóit.

– **Vegyenek részt közösen vagy egyénileg természetvédelmi munkában:** pl. virágos növény gondozásában vagy más tetszés szerint választott feladat megoldásában.

– **A természetről szerzett ismereteik körében különböztessék meg a babonás, vallásos hiedelmeket a valóságtól.**

Tájékozottság a társadalmi környezetben

– **Legyenek a tanulóknak ismereteik az iskola és az otthon jellemzőiről.** Tudják, hogy az épület, a helyiségek, a berendezés és az építőanyagok mennyiben biztosítják az intézmény rendeltetésszerű használatát; az egészségügyi és esztétikai szempontok érvényesülését. Becsüljék meg a kedvező adottságokat.

– Lehetőségeikhez mérten díszítéssel, rendezéssel, virágosítással, gyomlálással, környezetük szépítésével közösen vegyenek részt a kedvező környezet kialakításában.

– Ismerjék az iskoláétól és az otthonukétól eltérő fűtési módokat és tüzelőanyagokat is. Legyenek ismereteik a különböző fűtési módok és tüzelőanyagok levegőszennyező hatásáról és gazdaságosságáról.

– Tudják, hogy az épületek előállítása és karbantartása sok munkába és pénzbe kerül.

— **Ismerjenek legalább nyolc-tíz foglalkozást, néhány szerszámot, gépet, munkaeszközt.** Három-négy ismertetőjeggyel jellemezzék azokat.

– **Legyenek ismereteik arról, hogy az emberek egymásra utaltak.**

– Tudjanak arról, hogy némely emberek növényeket termesztenek, mások állatokat tenyésztenek; vannak, akik lakásokat építenek, ruházati cikkeket gyártanak, illetve az élelem, a ruházat stb. eladásával foglalkoznak. A mo-

sodában, a közétkeztetésben, a háztartási gépek gyártásában dolgozók munkájának eredményeképpen több a szabad idő, több idő jut pihenésre, szórakozásra.

– Különböztessék meg a természeti jelenségekben, a munkafolyamatokban és önmaguk életében az egyidejűséget és az egymásutániságot. Tudják, mi az, ami ugyanokkar, és mi az, ami előbb, illetve később történt.

– Tudják leolvasni az óráról a pontos időt.

– Ismerjék a munkaidő és a szabadidő szavak jelentését.

– **Tudjanak különbséget tenni a helyes és helytelen magatartás között.**

– **Ismerjék az utca, a tér néhány jellemzőjét,** néhány közúti jelzőtábla jelentését.

– **Tudjanak tájékozódni az iskola környékén.**

– **A megismert közlekedési szabályok szerint közlekedjenek.**

– **Szerezzenek gyakorlatot a munkafüzet használatában:** a tanító útmutatásai szerint oldják meg feladataikat közösen és önállóan is.

– **Értékeljék** az eredeti, ötletes megoldásokat, valamint az egyszeri és a folyamatos megbízatások, **a kötelességek pontos teljesítését.**

– A rendelkezésre álló eszközöket, könyveket használják fel ismereteik kiegészítésére.

3. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Kölcsönhatások a természeti környezetben

1. Kölcsönhatások az élettelen természetben

A kölcsönhatás és az időbeliség felismertetése egyszerű vizsgálatokkal és kísérletekkel.

a) *Kölcsönhatások* előidézése, megfigyeltetése *rugalmas tárgyakon.* Acélgolyók vagy műanyag golyók ütköztetése. Az ütköző golyók kölcsönösen hatnak egymásra. Agyag, plasztilin golyók ütköztetése. A rugalmas és nem rugalmas ütközések szembeállítása. A gombfociban a gomb és „labda" ütköztetésének megfigyeltetése – a mozgó gomb: az energiaforrás, az elmozdított „labda": az energiafelvevő.

b) *Kölcsönhatások mágnesek között.* A mágneses kölcsönhatás bizonyítása kísérletekkel, a vonzás, a taszítás megfigyeltetése. Mágnesek és fémek közötti kölcsönhatás: a mágnes csak a vasat vonzza, a rezet, az alumíniumot nem. A mágnes az energiaforrás, a vas az energiafelvevő.

c) *Egyszerű kémiai kölcsönhatások.* A tűz és az égés. Az égéshez szükséges feltételek vizsgálata (üvegbúrával letakart gyertya). Égés közben az anyag megváltozik, új tulajdonságú anyag keletkezik. Tüzelőanyagok.
A vas rozsdásodása.
Az oldódás és az olvadás megkülönböztetése.

d) *Hőátadás.* A kölcsönhatás kísérleti megfigyeltetése: különböző hőmérsékletű víz összeöntése, a jég olvadása. A víz hőmérséklet-változásának rajzos ábrázolása. A kölcsönhatás bizonyítása: a meleg víz lehűlt, a hideg felmelegedett; a jég elolvadt. A meleg víz az energiaforrás, a hideg víz (a jég) az energiafelvevő.

e) *Fényjelenségek.* A fényforrás (pl. a láng, az izzólámpa, a Nap). A fény egyenes vonalú terjedése. Kísérleti bizonyítás: az árnyék megfigyelése. A fény kölcsönhatása más anyaggal: a tükörre vetődő fény visszaverődésének megfigyelése.

— Kölcsönhatás a felfújt léggömb és a kiáramló levegő között.
— Elektromos kölcsönhatás. Kölcsönhatás az elem és az izzólámpa között: az izzó világít, az elem kimerül. Az elem, az izzólámpa és a vezeték áramkört alkot. Kísérleti bizonyítás: az izzó akkor világít, ha része az áramkörnek.

2. *Kölcsönhatások a földrajzi környezetben*

A lakóhelyen végzett földrajzi megfigyelések, valamint filmek, képek alapján a felszín, az időjárás, a vizek és ezek egyszerűbb változásainak bemutatása.

A felszín. A Föld felszíne is változik. Felszíni formák: a síkság, a domb, a dombság, a hegy, a hegység, a völgy, a hegy részei. A víz és a szél felszínformáló munkája.

Az időjárás változásainak folyamatos megfigyelése. Időjárási naptár készítése. A napsugárzás, a talaj, a levegő felmelegedése. A hőmérséklet és napi változása. A szél és a csapadék keletkezése.

Folyóvizek, állóvizek. Kialakulásuk összefüggése a felszínnel és a csapadékkal (források). Sziget, félsziget. A vizek szennyeződése, a szennyezett víz vizsgálata.

A földrajzi környezet és a települések közötti kölcsönhatás.

3. *Az élettelen és az élő természet kölcsönhatásai*

Az élőlények élettelen és élő környezeti feltételei, az élőlények és a környezet kapcsolata. A változások és az állandóság; az élet időbelisége, a folyamat megfordíthatatlansága.

a) *Az élő és az élettelen kapcsolata, az élő és az élő kölcsönhatása.* Babnövények nevelése különböző feltételek között. A fény, a hő, a levegő és a víz, valamint a megfelelő talaj (tápanyag) szerepe a növény életében.

Az elpusztult növény, állat alakítja, javítja a talajt.

A hal testének felépítése, életmódja és környezete közötti összefüggés.

A táplálék mint energiaforrás; a szervezet mint energiafelvevő.

Növények és állatok kölcsönös kapcsolatai: a növények élelmet és búvóhelyet adnak az állatoknak, az állatok elterjesztik a növények terméseit, pusztítják a növények kártevőit.

A virág és részei. A megporzás (szél, rovarok).

A ragadozó macska tápláléka az egér. A macska mozgása, behúzható karmai, fogazata, szaporodása, kicsinyeinek gondozása.

b) *Az ember hatása a természeti környezetre.* Növények termesztése, talajművelés, gyomirtás, a kártevők pusztítása. Fásítás. A természetvédelmi gyakorlati tevékenység tervezése, szervezése (a helyi adottságok szerint).

— A védett növényekről, állatokról szóló film megtekintése.
— Gyomnövények gyűjtése, néhány gyomnövény megfigyelése, leírása, nevének megjegyzése.

II. A társadalmi környezetről

1. *A termelés*

a) *A háztáji és a nagyüzemi gazdaság néhány ismertető jegye* (a megfigyelés lehetőségei szerint). A növénytermesztés és az állattenyésztés kapcsolata. A gépesítés. A mezőgazdaság feladata: fogyasztásra és az ipar számára nyersanyagokat állít elő.

b) *Az ipar.* Egy ipari termék előállításának folyamata. Nyersanyag, energia, gépek, szakértő munkások, késztermék. Az ipar és mezőgazdaság közötti kölcsönhatás. A mezőgazdaság nyersanyagot ad az iparnak, az ipar gépeket, növényvédő szereket a mezőgazdaságnak.

Az ipari munka kapcsolata a közlekedéssel, a kereskedelemmel. A művelődés és az egészségügy kapcsolata a termeléssel: szakértelem, orvosi ellátás, üdültetés.

— Az ember első háziállatai; a háziasítás történetéből.
— Takarékosság az anyaggal, az idővel és az energiával az ipari és a mezőgazdasági üzemekben.
— A gyárak szociális és kulturális létesítményei. Egészségügyi védőberendezések. Balesetvédelem. Csökkentett munkaidő. Bölcsőde, óvoda. Művelődési otthonok, könyvtárak az üzemek közelében.
— Egy-két jellemző kép a lakóhely egyik üzemének (gazdaságának) múltjából, jelenéből és jövő terveiből.
— Egészségügyi tudnivalók: az élelmiszerek csomagolása, felhasználási határidők, szavatossági idő, a helyes tárolás.

2. *A művelődés*

a) *Az oktatási és művelődési intézmények néhány jellemzője.* A lakóhely fontosabb művelődési intézményének megismerése.

Az intézmények célja: tanulás, művelődés. Az iskolák. A könyvtár, a kultúrotthon, a múzeum, a színház (bábszínház, cirkusz), a mozi. Művelődési központok.

Az épületek építészeti konstrukciója. Egy-két alapelem formája: az egyenes, domború, homorú formák és rendeltetésük. Technikai és művészeti szempontok az építészetben, az anyag és a rendeltetés összhangja.

A berendezés és a befogadóképesség összefüggése az intézmény rendeltetésével. Az ott dolgozók munkája.

A művelődési intézmények használatával kapcsolatos tudnivalók. Könyvtárlátogatás, kölcsönzés, a könyvtár használatához szükséges ismeretek.

b) *A kulturált magatartást tükröző cselekvések elemzése.* A megfelelő hangnem, a tapintat, a segítőkészség megfigyelése és értékelése.

— Múzeum, bábszínház, mozi közös látogatása, lemezhallgatás (a helyi lehetőségek szerint). Vita a látottakról, hallottakról. Választás a művelődési lehetőségek között.
— Tanulás, művelődés az iskola településhelyén kívül. Más városban, országban tanuló testvér vagy ismerős.

3. *Az egészségügy és az elsősegélynyújtás*

a) *Egészségügyi intézmények.* A legközelebbi rendelőintézet, gyógyszertár, kórház; a mentőállomás. Az ott dolgozók munkája.

b) *A balesetek és megelőzésük.* Elsősegélynyújtási alapismeretek. Az iskolában, otthon, az utcán, a játék és a sport közben előforduló veszélyhelyzetek és megelőzésük. Mi a teendő balesetkor? A baleset azonnali jelentése, kíméletes, szeretetteljes bánásmód a sérülttel. Könnyebb sérültek ellátása.

— A gyógyítás történetéből. A járványok leküzdése. Az orvostudomány fejlődését elősegítő tulajdonságok: érdeklődés, az előítéletek leküzdése, kitartás, szorgalom.
— A szabad szemmel nem látható élőlények megismerésének hatása mindennapi életünkre, az épületek tervezésére, berendezésére.
— Az élelmiszerek korszerű tárolása; hűtőszekrények.
— A fertőző betegségek megelőzése, gyógyítása.

4. *Lakóhelyünk múltja*

Tárgyi emlékek, műemlékek, szobrok, emléktáblák, amelyek lakóhelyünk múltját idézik. A helytörténeti ismeretek a település eredetéről, nevezetes eseményekről, elődeink életéről.

— Kiállítás szervezése helytörténeti emlékekből és a jövőt elképzelő gyermekrajzokból.
— Népmesék, népi játékok és népszokások előadása.

5. *A közlekedés*

Kapcsolat a termelés, a szállítás és a lakosság árucikkekkel való ellátása között. Személy- és teherszállítás: szárazföldi (közúti, vasúti), vízi és légi utakon. Pályaudvar, vasútállomás, autóbuszállomás vagy megállóhely, villamosmegállóhely, esetleg kikötő, repülőtér megismerése.

Az együttműködés példái a gyors, biztonságos szállításban. A közlekedési dolgozók munkája.

A helyes közlekedésről tanultak gyakorlása egy forgalmasabb utcakereszteződés megtekintése alapján: viselkedés a járdán, átkelés az úttesten. A tömegközlekedési eszközökön való helyes magatartás: önfegyelem, előzékenység.

A hírközlés és a posta egyéb szolgáltatásai. Kapcsolatteremtés más helységben működő iskolával. A postai szolgáltatások igénybevételének gyakorlása.

— Utak és közlekedési eszközök a múltban, a jövő tervei, elképzelései.
— A metró.
— A kerékpáros közlekedés tudnivalói.
— Helyes magatartás utazás közben, várakozáskor, ki- és beszállásnál a személygépkocsiban.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására kb. 43 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására kb. 21 óra
Ebből:
A természeti környezet anyagának feldolgozására kb. 37 óra
A társadalmi környezet anyagának feldolgozására kb. 27 óra
A tanév folyamán legalább 6 tanítási órát tanulmányi sétára kell fordítani.

KÖVETELMÉNYEK

Tájékozottság a természeti környezetben

– **Ismerjék fel a tanulók, hogy a változás oka a kölcsönhatás.** Mondjanak egyszerű példákat a jelenségekre, nevezzék meg a változásokat előidéző kölcsönhatásokat.

– Mondjanak példákat mozgási, mágneses, hő- és fényenergia következtében létrejött változásokra, kémiai kölcsönhatásokra.

– Ismerjék a változások időbeliségét, a folyamatok egymásra következését.

– Értsék meg, hogy a kísérlet tudatosan és tervszerűen előidézett jelenség.

– **Szerezzenek elemi gyakorlatot az egyszerű kísérletek végzésében,** a kísérleti megfigyelés helyes értelmezésében.

– **A kísérletek végzésénél tartsák meg a tanító útmutatásait.**

– **Tudják, hogy az időjárás: a napsütés, a hőmérséklet, a csapadék és a szél állandó változása.**

– **Ismerjék és használják a hegy,** hegység, **domb,** dombság, **völgy, síkság, folyó, tó,** forrás, **patak, sziget,** félsziget **megjelöléseket.**

– Ismerjék lakóhelyük főbb felszíni formáit, vizeit.

– Értsék az összefüggést a domborzat és a vízfolyás sebessége, illetve a folyóvíz és a szél felszínalakító munkája között.

– Ismerjék a domborzat és a település közötti összefüggéseket: a síkság sűrűbben lakott, mint a nehezebben járható hegyvidék. A hegyvidéken ritkább a település, nehezebb a közlekedés.

– Értsék a felszín és az ember foglalkozása közötti összefüggést: mezőgazdasággal inkább a síkságon foglalkoznak, a hegységek területén kevesebb lehetőség van földművelésre.

– Értsék meg a levegő felmelegedése és lehűlése, a szél és a csapadék keletkezése, a csapadék mennyisége és a vizek bősége, valamint az áradás közötti összefüggéseket.

– **Ismerjék fel a kölcsönhatást az élőlény és környezete között.** Tudják, hogy a természetet mindenütt olyan élőlények népesítik be, amelyek az adott környezeti feltételeket a legjobban elviselik és kihasználják, másrészt a növények, állatok környezetüket megváltoztatják (pl. az elpusztult élőlény korhadása, rothadása kialakítja a talajt, javítja a talaj termőerejét).

– **Tudják, hogy a növények életéhez fény, hő, levegő és víz, valamint megfelelő talaj szükséges.** Tudjanak néhány egyszerű példát mondani az élő szervezetek közötti kölcsönhatásra (pl. táplálék, búvóhely, megporzás, termések elterjesztése).

– **Szerezzenek gyakorlatot egy-egy tüzetesebben megfigyelt** növény, **állat szervezetének, testfelépítésének pontos leírásában:** pl. babnövény, hal, macska. Ismerjenek néhány összefüggést a testfelépítés és az életmód között: pl. a macska látása, hallása, bajuszával való tapogatása és ragadozó életmódja.

– Ismerjék és helyes értelemben használják az alábbi megjelöléseket. **A virág részei: csészelevél, sziromlevél, porzó, termő.** A hal részei: fej, törzs, farok. Úszók, pikkelyek. Gerinces. A házimacska: gernices, emlős, ragadozó. Ujjon járó, karmai bőrpárnába visszahúzhatók.

– Legyenek ismereteik arról, hogy az ember a saját hasznára – a törvényszerűségek figyelembevételével — alakítja a természetet: szükségletei kielégítése érdekében hasznos növényeket termeszt, írtja a gyomnövényeket. Pusztítja a kártékony állatokat.

– **Vegyenek részt természetvédelmi tevékenységekben:** gyomlálás, fák ültetése (vagy helyi adottságok szerint más tevékenységek).

Tájékozottság a társadalmi környezetben

– **Tudják a tanulók helyesen használni a következő fogalmakat:** szükségletek, **termelés,** mezőgazdasági üzem, **növénytermelés, állattenyésztés, ipar, nyersanyag, késztermék;** művelődési és egészségügyi intézmény; műemlék, emlékmű; **közlekedés,** település, **utak, járművek.**

– Értsék meg az iparon és a mezőgazdaságon belüli, valamint az ipari üzemek és a mezőgazdasági üzemek közötti kölcsönkapcsolatokat.

– Értsék meg az összefüggéseket a termelés és a közlekedés között.

– Tudjanak példákat mondani a nyersanyaggal való ellátás, a szállítás, a lakosság árucikkekkel való ellátása köréből vett összefüggésekre.

– Ismerjenek néhány összefüggést az egészség, a műveltség és a termelés között.

– Érdeklődjenek az iránt, hogy egy-egy termék milyen munkafolyamat eredményeként jött létre. Következtessenek ebből a munka értékére. Tartsák értéknek saját munkájuk, kötelességeik teljesítését.

– Ismerjék fel a különböző munkafolyamatokban az időbeli egymásra következést. **Végezzenek gyakorlati feladatot meghatározott idő alatt és anélkül. Hasonlítsák össze az eredményt.**

– Tudjanak példákat mondani a hosszabb és a rövidebb ideig tartó változásokra a természetben és a társadalomban: egy évnyi időtartam a táj felszínének alakulásában; a növények életében; az emberek életében, munkájában; a gyermekek életében.

– Legyenek ismereteik egy-egy tárgyi emlékhez kapcsoltan lakóhelyük múltjáról; **tisztelják a lakóhely múltjának hagyományait.** Értékeljék a településükön elért eredményeket, az elődök, szüleik munkáját: **ápolják a haladó hagyományokat, a helytörténeti és a forradalmi emlékeket.**

– **Ismerjék a szabadidő eltöltésének néhány hasznos módját, a kulturális intézmények célját, lakóhelyük főbb kulturális intézményeit.**

– Értsék, hogy az épület szerkezeti elemei összefüggenek a rendeltetéssel: az egyenes formák szerepe a megtartás (oszlop, gerenda, ácsszerkezet); a hajlott formák ott fordulnak elő, ahol áthidalásra vagy befedésre van szükség (kupola, híd).

– Építsenek közösen egyenes és hajlott formákat homokból, dobozokból, gallyakból.

– Ismerjék a könyvtár használatának a szabályait (a helyi adottságok szerint). **Vigyázzanak a könyvtári könyvekre.**

– Legyenek képesek helyesen értékelni tapasztalataikat a viselkedés különböző módjairól.

– **Ismerjék** az egészségügyi intézmények rendeltetését, **lakóhelyük főbb egészségügyi intézményeit** és az ott dolgozók munkáját.

– **Ismerjék fel a leggyakrabban előforduló veszélyhelyzeteket a játszóhelyeken, iskolában, sport közben és otthon. Ismerjék megelőzésük módját és a könnyebb sérülések ellátásának egy-két szabályát. Ítéljék el a részvétlen magatartást, becsüljék a segítőkészséget.**

– **Tudják a megismert közlekedési szabályokat. Ismerjék a tömegközlekedésben való helyes magatartást. Különböztessék meg a vakmerőséget a bátorságtól. Mutassák be a különböző viselkedésmódokat** *dramatizált* példákon.

– Töltsenek ki postai nyomtatványokat; ismerjék a távirat-, a csomagfeladás és a levélcímzés módját.

– Létesítsenek kapcsolatot egy másik településhelyen működő iskolával. Értesítsék annak tanulóit nevezetesebb közösségi megmozdulásaikról, terveikről, eredményeikről.

– **Kísérjék figyelemmel az aktuális eseményeket.** Gyűjtőmunkájukról, olvasmányaikról készítsenek rövid feljegyzéseket, csoportosítsák azokat.

4. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

I. Helyzet és mozgás

1. Tájékozódás, az alaprajz és a térkép

A tárgyak helyzetének elemzése. A viszonyítás gyakorlása. A helyzet és a mozgás leírása. Alaprajzok, térképvázlat és térképek megismerése. Tájékozódás a térképeken.

a) *Helymeghatározás.* Tárgyak helyének meghatározása a tanteremben más tárgyakhoz viszonyított irányok, távolságok segítségével. A viszonyítás szükségességének felismertetése; a tárgyak helyének viszonylagossága.

A megfigyelők és a tárgyak helyének elemzése a térben és ennek a helyzetnek a síkban történő ábrázolása.

Fő- és mellékvilágtájak. Az iránytű. Tájékozódás iránytű segítségével a tanteremben és a szabadban.

b) *Alaprajzok.* Kisebb és nagyobb tárgyak, épületek alaprajza. A kisebbítés mértéke. Távolságmérés, hely- és iránymeghatározások.

c) *Térképvázlat.* A lakóhely térképvázlata, ezen néhány tereptárgy jelzése. Tájékozódás a térképvázlaton. Tereptárgyak egymáshoz viszonyított helyzetének meghatározása.

d) *Térkép.* A térkép és az ábrázolt valóság viszonya: ennek kifejezése vonalas mértékkel és mértékszámmal.

A felszín ábrázolása a térképen. A tengerszint feletti magasságot kifejező színskála és a magassági számok.

A vízrajz ábrázolására szolgáló színek és jelek. Tó, folyó, fő- és mellékfolyó, torkolat felismerése a térképen.

Magyarország domborzati térképe, nagytájaink. Országhatár, szomszédaink. Megyehatárok, különböző nagyságú települések és a közlekedési útvonalak ábrázolása Magyarország térképén.

2. A Föld fő mozgásai

A mozgás leírása. A forgás és keringés összehasonlítása. A Föld forgása, a nappalok és éjszakák váltakozása. Magyarország helyének megkeresése a földgömbön.

A Föld keringése; az év.

— Tematikus térképeken való tájékozódás: turistatérkép, éghajlati, növényzeti és gazdasági térképek.
— Helymeghatározás földrajzi koordinátákkal.
— Naprendszerünk. A bolygók és a csillagok.
— A Hold két fő mozgása, fényváltozásai.
— Az ember elhagyja a Földet; az űrrepülés, a Holdra szállás.

II. A természet változása és alakítása

1. *Élet a hazai tájakon*

A hazai nagytájak felszínének összehasonlítása. A táj és az ember által alkotott környezet összefüggéseinek megláttatása; változások, gazdasági fejlődés. A táj és a környezet védelme és fejlesztése. A térképolvasás gyakorlása jelmagyarázat segítségével.

a) *Élet az Alföldön.* Alacsony síkság, sok napfény – földművelés. Jellegzetes kistájai homokbuckás és sík vidékek.

A Kiskunság szél által kialakított homokbuckás vidék. Sok a napsütés. Régen pásztorkodás folyt ezen a tájon. A homok megkötése. Ma gyümölcs- és zöldségtermelése, konzervipara jellemző.

A Nagykunságot a Tisza és mellékfolyói alakították ki. Legszárazabb tájunk. A természeti környezet hatása a mezőgazdasági termelésre. Régen: egyoldalú gabonatermesztés és állattartás. Ma öntözés, nagyüzemi mezőgazdaság, malom- és cukoripar.

b) *Élet a Kisalföldön és az Alpokalján.* A Kisalföld az Alföldhöz hasonló alacsony síkság. Több a csapadék, mint az Alföldön. Cukorrépatermelés, cukoripar. Legnagyobb városa Győr.

Az Alpokalján hegységek és a hegységekhez simuló dombvidékek vannak. A csapadékos, erdős tájon állattenyésztés.

c) *Élet a Dunántúli-dombságon.* Völgyekkel tagolt, erdős dombvidék. Sok a csapadék. Állattenyészés. Egyik jellegzetes tája a Zalai-dombság. Régen nehézkes közlekedés, elzártság jellemezte. Ősi népszokások. A dús legelők, a takarmánytermelés, a szarvasmarha-tenyésztés és a tejfeldolgozó ipar közti összefüggés. Kőolaj- és földgázipar.

A Mecsek-hegységben feketekőszenet bányásznak.

d) *Élet a Dunántúli-középhegységben.* Részei: a Bakony, a Vértes és a Dunazúg-hegység. Középhegység. Sok a csapadék. Régen a hegységekben kevés település és sok erdő volt. A Bakony a szegénylegények búvóhelye volt. Ásványkincsei: a bauxit és a barnakőszén. A bányászat és a feldolgozás egy területen összpontosul. Az ipar mint jelentős telepítőtényező.

A Balaton. Szépségei, értékei, idegenforgalma.

e) *Élet az Északi-középhegységben.* Részei: Börzsöny, Cserhát, Mátra, Bükk, Zempléni-hegység. Közepes magasságú hegységek. A ország legmagasabb csúcsa a Mátrában a Kékes. Nagy erdőségek. Ásványkincsei: a barnakőszén, a vasérc. A Borsodi-iparvidék. Az ipar környezetszennyező hatása.

f) *Budapest, az ország fővárosa.* Fekvése. Természeti szépségei, idegenforgalma. Budapest ipari, kereskedelmi, közlekedési és művelődési központ.

— Tanulmányi kiránduláson a felszín, a vizek és a gazdasági tevékenységek megfigyelése.
— A helyi környezet, a környék tájának részletesebb megismerése.
— Képek Budapest múltjából, jelenéből, jövőjéből. A dinamikusan fejlődő főváros.
— Egy magyarországi utazás megtervezése: az útirány megválasztása, ismerkedés a menetrenddel.

2. *Élet a gyümölcsösben, a zöldségeskertben, a szántóföldön*

Hazánkban termeszthető néhány gyümölcs, konyhakerti és szántóföldi növény megismerése az eddig tanult módszerek gyakorlásával: közvetlen megfigyelés, leírás, összehasonlítás útján. Az élet – pusztulás, az örök megújulás, valamint a környezet és az élőlény közötti szoros kapcsolatok felismerése. Növényi és állati eredetű anyagok vizsgálata fizikai, kémiai szempontból.

a) *Élet a gyümölcsösben.* A szilvafa részei: a gyökér, a törzs, az ágak és a levelek. A csonthéjas termés részei. A hamvas szilva víztaszító tulajdonságának vizsgálata. A gyümölcsfa élete.

A gyümölcsösök egyik állati kártevője: a cserebogár. A cserebogár testfelépítésének vizsgálata nagyítóval. A cserebogár fejlődése.

A szőlőnövény részei; összehasonlítása a fákkal. A bogyótermés vizsgálata, összehasonlítása a csonthéjas terméssel. Must készítése. Az erjedés megfigyelése. A borélesztőgombák szerepe. A szőlő növényi kártevője: a peronoszpóra.

b) *Élet a zöldségeskertben.* A paradicsom és a paprika. Lágyszárú növények. Termésük összehasonlítása az eddig megismert gyümölcsökkel. Egynyári növények. Termelésük és az éghajlat közötti összefüggés.

A fejeskáposzta vizsgálata. Káposztasavanyítás. Az erjesztőbaktériumok szerepe. A fejeskáposzta kártevője a káposztalepke. A káposztalepke fejlődése.

A sárgarépa és a petrezselyem összehasonlítása. A főgyökér és az oldalgyökerek vizsgálata. Kétnyári növények.

A vöröshagyma testfelépítésének összehasonlítása az eddig megismert lágyszárú növényekkel.

A házityúk és a házikacsa megfigyelése, összehasonlítása. A testfelépítésük és az életmódjuk közötti összefüggés. Szaporodásuk. Madarak.

A tojás, a liszt és a zsír vizsgálata egyszerű eljárásokkal. Legfőbb tápanyagaink: a fehérjék, a szénhidrátok és a zsírok kimutatása.

c) *Élet a szántóföldön.* A búza gyükérzete, szára, levele, a kalász és a szemtermés. A szemtermés összehasonlítása az eddig megismert termésekkel. A szalmaszár merevségének vizsgálata.

A cukorrépa.

A takarmánynövények (a lucerna vagy a vöröshere). Gyökérzetük és a nitrogéngyűjtő baktériumok.

A szarvasmarha testfelépítése, táplálkozása és szaporodása.

— A hamvas szilva színének vizsgálata.
— Az almatermés részei. Az almamoly fejlődése.
— A paprika-színanyag különböző oldószerekben való oldhatóságának vizsgálata.
— A káposzta savanyításakor keletkező sav kimutatása.
— A kitinpáncél (cserebogár) sav-, lúg-, és hőállóságának vizsgálata.
— A búza szemtermésében levő anyagok szétválasztása és kimutatása.
— A kukorica. A növény felépítése. Címer, torzsa, szemtermés. Fontos állati táplálék, ipari nyersanyag.
— A tojás héjában levő mész kimutatása.
— A házikacsa lábujjai között levő úszóhártya szerepének vizsgálata.
— A tejben levő fehérje kicsapása savval, túrókészítés.
— A rézgálic fehérjekicsapó hatásának vizsgálata.

III. Fejlődés a társadalomban

A változások bemutatása a társadalom szerkezetében.

1. *A termelés*

Kezdetei, ősi formái és eszközei. Az ásóbot. Az emberi erő és az állatok erejének felhasználása. Szemtermések őrlése kezdetleges módon. A szükséglet, a termelés és a fogyasztás folyamatos fejlődése.

A fémek megismerése. Szerszámok készítése. A termelés fejlődése és az életmód változása (a szegények és a gazdagok élete).

Az életmód és az építészet fejlődésének összefüggése. Néhány jellegzetes épület célja, rendeltetése.

2. *A kultúra*

Alkotó emberek. A tűz, a tűzszerszámok feltalálói. A tudósok, feltalálók, művészek napjainkban.

A tudósok munkája. Egy kérdés sokoldalú megközelítése. Az olvasás, nyelvtudás, mások eredményeinek megismerése. Az elképzelések ismételt kipróbálása, ellenőrzése. Kitartó és szorgalmas munka. A véletlen szerepe és felhasználása. Közös tevékenység a kutatómunkában.

A társadalmi szükségletek, a technikai feltételek és a találmányok összefüggései. Újítók az iparban és a mezőgazdaságban.

Az ember a művészet segítségével is kifejezi érzéseit, gondolatait a világról: zenével, beszéddel, festészettel, szobrászattal. Az ember szépíti környezetét. A művészet közkincs.

3. A kereskedelem és a közlekedés

A települések piacterei. Utak – járművek. Az úthálózat, a járművek és a kereskedelem fejlődésének összefüggése.

A közlekedési ismeretek gyakorlása. A kerékpáros közlekedés tudnivalói.

4. Az állam vezetése

Királyok, uralkodók (a mesében és a valóságban).

A Magyar Népköztársaság. Az ország jelképe a zászló, a címer. A Himnusz. Az Országház: az országgyűlés tanácskozási helye. Miről tanácskozik az országgyűlés? A hadsereg és a rendőrség legfontosabb tennivalói. Más országokkal való kapcsolataink. Miről tanácskoznak a helyi tanács ülésein?

— A hírközlés történetéből.
— A világítás történetéből.
— A hit és a tudomány. Varázslók, jövendőmondók. Félelem az ismeretlentől.
— Küzdelem a béke védelméért.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 69 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 27 óra
Ebből:	
A helyzet és mozgás tárgykör anyagának feldolgozására	kb. 24 óra
A természet változása és alakítása tárgykör anyagának feldolgozására	kb. 54 óra
A fejlődés a társadalomban tárgykör anyagának feldolgozására	kb. 18 óra

A tanév folyamán legalább 6 órát tanulmányi sétára kell fordítani.

KÖVETELMÉNYEK

Tájékozottság a természetben, a kultúrkörnyezetben és a térképen

– Értsék meg a tanulók, hogy a tárgyak helyét a viszonyítás módszerének alkalmazásával lehet pontosan leírni.

– Ismerjék fel a helyzetek és irányok viszonylagosságát.

– Tudják, hogy a világtájak: irányok, amelyek segítségével tájékozódunk. **Tudjanak helymeghatározást végezni: önmagukhoz, más emberekhez vagy tárgyakhoz viszonyítva és világtájak szerint.**

– **Ismerjék és alkalmazzák a világtájak elnevezést.** Legyenek képesek megállapítani a világtájakat iránytű segítségével.

– Tudjanak alaprajzot készíteni egy berendezés nélküli helyiségről.

– **Ismerjék az alaprajzot; a térképen a színek és a számok jelentését.** Értelmezzék a magassági számokat és a mértékszámot. Tudjanak olvasni a térképről jelmagyarázat használatával.

– **Tudják az alábbi földrajzi objektumokat a térképen megmutatni és fekvésüket a térkép segítségével szóban is megfogalmazni: Alföld, Kisalföld, Alpokalja, Dunántúli-dombság a Mecsekkel, Dunántúli-középhegység, Északi-középhegység; Duna, Tisza,** Kiskunság, Kecskemét, Nagykunság, Szolnok, Debrecen, Szeged, Győr, Zalai-dombság, Zalai-dombság, Zalaegerszeg, Bakony, Ajka, **Balaton.** Tihanyi-félsziget, Borsodi-iparvidék, Miskolc, **Budapest.**

– **Ismerjék és alkalmazzák helyesen az alábbi fogalmakat: homokbucka,** futóhomok, **konzervipar,** malomipar, **kőolajipar, barnakőszén, feketekőszén,** hőerőmű, bauxit, **vasérc, szénbányászat,** kőzet, gépgyártás, ipari város, **főváros,** idegenforgalom.

– Ismerjenek példákat földrajzi folyamatokra, változásokra, a természeti táj és a kultúrkörnyezet összefüggéseire: a szél munkájára – homokbuckás területek kialakulása; a meleg, napfényes tájon gyümölcs- és zöldségtermelés – konzervipar.

– Értsék meg az összefüggést a sok csapadék, a dús legelők, a szarvasmarha-tenyésztés és a tejfeldolgozó ipar között.

– Értsék meg az összefüggést a csapadék mennyisége és a vízhálózat sűrűsége, valamint a száraz területek öntözése között.

– Legyenek képesek a megismert törvényszerűségek keretein belül következtetni a természeti feltételekből a gazdasági következményekre és viszont.

– Értsék meg, hogy a gazdasági élet változásai összefüggnek a természeti környezetben végbement változásokkal.

– Alakítsák ki önállóan homoktálcán a síkságot, a hegyet és a hegységet. get.

– Legyenek képesek a tanultak alapján a földrajzi képek tartalmának felismerésére, ismertetésére.

– Ismerjék az összefüggést a Föld forgása, valamint a nappalok és az éjszakák váltakozása között.

– **Ismerjék és alkalmazzák helyesen az alábbi fogalmakat. A növény részei: gyökér, szár, levél, virág, termés, lágyszárú növény, fás szár.** Lombkorona. A csonthéjas termés részei: héj, hús, csonthéj, mag. Bogyótermés, szemtermés. A szőlőtőke, vessző, kacs. Az egynyári, kétnyári növény. Peronosz-

póra. **Főeres levél és mellékeres levél. Főgyökér és oldalgyökerek, mellékgyökerek.** A hagyma részei: tönk, belső hagymalevelek, burokleveleк. Szalmaszár, szálas levelek, kalász. Gyökérgümő, összetett levél, nitrogéngyűjtő baktérium. A baktérium. A cserebogár **testfelépítése: fej, tor, potroh, hat ízelt láb,** csáp, összetett szem, szájszerv, szárnyak, kitin. **A bogár.** A kápasztalepke fejlődése (pete, hernyó, báb, lepke), **szárnya. A lepke.** A házityúk testfelépítése: **toll, láb,** szárny, **csontváz, gerincoszlop. A tojás.** Táplálkozás csőrrel. A szarvasmarha testfelépítése: **szőr,** *szarv*, **emlő,** pata, **növényevő. A gerincesek.**

– Tudjanak példákat mondani a testfelépítés és életmód közötti egyszerűbb összefüggésekre (pl. a házityúk és a házikacsa lába és életmódja; a baromfifélék és a többi madár egyező és különböző jegyei; a paradicsom és a paprika származása és éghajlati igénye közötti összefüggés).

– Tudják, hogy a must erjedése és a káposzta savanyodása kémiai változás, amelynek során a cukorból egyszer alkohol, másszor sav keletkezik. Használják a fehérjék, szénhidrátok, zsírok, nitrogén elnevezéseket.

– **Szerezzenek gyakorlatot a megismert növény- és állatfajok közvetlen megfigyelésében,** szakszerű **leírásában és összehasonlításában,** csoportosításában.

– Szerezzenek gyakorlatot a növény- és állatvizsgálatokhoz szükséges legegyszerűbb eszközök használatában, egyszerű kísérletek végzésében; a térképolvasásban.

Tájékozottság a társadalomban

– Ismerjenek példákat a tanulók a társadalom szerkezetében végbement változásokról, a társadalmi fejlődésről. **Ismerjék és alkalmazzák helyesen a következő fogalmakat: kereskedelem,** kultúra, tudomány, művészet, építészet, technikai feltételek, életmód, **Magyar Népköztársaság,** tőkésország, szocialista ország; szocialista város, **zászló, címer; himnusz, országház,** országgyűlés.

– Gyűjtsenek adatokat, képeket vagy újságcikkeket, amelyek a hazai termelés alakulását, az életmód változásait és fejlődését tükrözik. Ismerjenek néhány hiányosságot is, s ezek javítására tegyenek önálló javaslatot (pl. játszótér alakítása, egy terület beépítése).

– Legyenek elemi ismereteik a társadalmi szükségletek, a technikai feltételek és a találmányok összefüggéséről, az eredmények felhasználásáról.

– **Szerezzenek jártasságot** az iskolán kívüli ismeretszerzésben, **könyvek információs forrásként való használatában. Készítsenek feljegyzéseket** aktuális eseményekről, gyűjtőmunkájukról, olvasmányaikról.

– **Tartsák meg a közlekedési szabályokat:** gyalogosan, kerékpáron és utasokként is szabályosan, helyesen közlekedjenek.

– Értékeljék a tájban, a természetben és az emberi alkotásokban az esztétikumot.

– Ismerjék fel a természetben és a társadalomban felelhető egyidejűséget és az egymásutániságot.

– Ismerjék fel a vezetők és vezetettek változó viszonyait a különböző korokban.

– Értékeljék az alkotó embert, a közösség érdekében végzett munkát.

– **Alakuljon ki a tanulókban a környezet és a természet védelmének igénye.**

5. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Kontinensünk természeti viszonyai

1. Európa helyzete a Földön. Hazánk helye Európában

Tájékozódás a földgömbön és a világtérképen: a kontinensek és az óceánok egymáshoz viszonyított helyzete.

A fokhálózat megismertetése. Egyszerű helymeghatározások a szélességi és hosszúsági körök segítségével a világtérképen.

A Föld éghajlati öveinek elhelyezkedése a nevezetes szélességi körök között. Az éghajlati övek néhány jellemző vonása.

Európa helye a földgömbön. Helyzete a többi kontinenshez viszonyítva. Hazánk helye Európában. Szomszédaink.

2. Az éghajlat és összefüggései a természeti környezettel

Az időjárás és az éghajlat elemei: napsugárzás, hőmérséklet, szél, csapadék. Az éghajlatot kialakító tényezők: a földrajzi széleség, az óceántól való távolság és a domborzat. Európa éghajlatának jellemzése. A mérsékelt öv éghajlatai. A szárazföldi, az óceáni, a mediterrán és a hegyvidéki éghajlat jellemzése.

— Meteorológiai jelentés elemzése.
— Folyamatos időjárási megfigyelések végzése, az eredmények lejegyzése és ábrázolása, értelmezése.

3. A domborzat és az éghajlat kölcsönhatása az élővilággal

A hegyvidéki táj bemutatása.

a) *A hegyvidéki erdőségek élővilága.* A lombserdők. A tölgyes (vagy a bükkös). A tölgyfa (a bükkfa).

Az erdei fákon élő bogarak. A szarvasbogár. Testfelépítése, egyedfejlődése, növényevő táplálkozásmódja.

A fenyvesek elterjedése. Összehasonlításuk a lomberdővel. Az erdei fenyő. A fenyőmag „szárnyának" jelentősége; a légellenállás megfigyelése. A fenyő tűlevélen levő viasz és a fenyvesek talajának kialakulása. A fenyő tűlevele lassabban bomlik.

A fenyvesekben élő vöröshangya életmódja és fejlődése.

Az erdei rovarok természetes pusztítói: a nagy fakopáncs és a denevér. Életmódjuk és testfelépítésük kapcsolata. Az üreg megkeresése hang alapján.

Az erdő szélén élő cserje: a kökény.

A cserjéken élő ízeltlábú állatok: a gyapjaslepke és a keresztespók. Testfelépítésük összehasznosítása. Életmódjuk, táplálkozásuk. A pókháló fonalának vizsgálata modellkísérlettel: az összesodrott cérnaszál nehezebben szakítható el.

Az erdő néhány énekesmadara: a széncinege és a fülemüle életmódja.

Az erdők aljnövényzetének néhány jellegzetes növénye: a hóvirág és az erdei pajzsika, valamint a lombos moha.

Az aljnövényzet között élő néhány állat: az erdei egér, az éti csiga és a közönséges ganéjtúró. Testfelépítésük, táplálkozásuk. Az éti csiga házának vizsgálata. A mész kimutatása.

Az erdő gombái. A csiperkegomba és a gyilkos galóca összehasonlítása. A gombafogyasztás szabályai.

Az erdei fülesbagoly testfelépítése és életmódja.

Az erdőben élő nagyvadak: a róka, a vaddisznó és az őz. Testfelépítésük és táplálkozásuk összehasonlítása.

Az erdőtelepítés és -gondozás jelentősége. A fakitermelés. A madárvédelem és vadvédelem. Vadászat és vadgazdálkodás.

— A magassági növényövek. A hóhatár és az örök hó.
— A szú.
— A kakukk.
— A makkban levő keményítő, valamint a csersav kimutatása.
— A gyanta felhasználása.
— A színszórás és -elnyelés észleltetése a kökény termését borító viasszal.
— A vadrózsa.
— A C-vitamin kimutatása kémiai változás alapján a vadrózsa termésében.
— Egyes magvak olajtartalmának kimutatása; olajtartalmú magokból madárkalács készítése.
— A fehér színű lepellevelek színanyagának kimutatása. A levegő fényvisszaverő tulajdonságának megfigyeltetése.
— A nyálka surlódáscsökkentő hatása.
— A gombák együttélése más növényekkel: a tölgyfazuzmó.
— A vaddisznó végtagjainak alakulása. Mocsaras területen a páros ujjú patások könnyebben járnak, mint a páratlan ujjúak.

b) *A hegységeket felépítő kőzetek, a hegységek ásványkincsei.* Kőzetek, ásványok. A felszín süllyedése és emelkedése, a mészkő keletkezése. Mészkőhegységek. A víz útja a mészkőhegységekben. A mészkő vizsgálata.

A vulkanizmus és a vulkáni kőzetek. Működő vulkánok Európában.

A hőmérsékletváltozás, a szél, a csapadék, a folyóvíz és a jég szerepe a felszíni formák kialakulásában.

A röghegységekre jellemző formák. Néhány középhegység Európában. A röghegységek ásványkincsekben való gazdagsága.

A lánchegységek néhány jellemző vonása a Kárpátok és az Alpok példáján. Összehasonlításuk a röghegységekkel.

— A vetődés és gyűrődés szerepe a hegységek kialakulásában.
— Pompeji pusztulása.
— Az Aggteleki cseppkőbarlang.

c) *Az alföldek és kialakulásuk.* A folyók feltöltő munkája. Alföldek hazánkban és Európában.

A talaj keletkezése: az aprózott kőzet és a humusz együtt alkotja a talajt. A talaj vizsgálata. A talaj pusztulása; talajvédelem. Löszös talaj, homokos talaj. Az alföldek elsősorban a mezőgazdasági termelésben jelentősek. A mezőgazdasági termelés háttérbe szorította a természetes növényzetet.

4. *A folyók, a tavak és élővilágukk*

a) *Folyóvizek.* A Duna útja forrásától a torkolatáig. Vízgyűjtő terület, vízválasztó. A Duna vízjárásának összefüggése az éghajlattal. A mediterrán, a kontinentális és az óceáni éghajlat és a folyók vízjárásának összefüggése.

A folyó munkája (romboló, szállító, építő) és a domborzat közötti összefüggés: a szoros kialakulása (pl. a Visegrádi-szoros, a Kázán-szoros). Zátonyok, szigetek képződése (pl. Szigetköz, Csepel-sziget). A deltatorkolat kialakulása (pl. Duna). A tölcsértorkolat (pl. Elba). A Duna és a Tisza nagyobb jobb és bal oldali mellékfolyóinak leolvasása a térképről.

A Tisza szabályozása, védekezés az árvíz ellen.

A folyóvizek gazdasági jelentősége. A közlekedés. Duzzasztók építésével öntözés és energiatermelés (a Kiskörei Duzzasztómű, a Vaskapu Erőmű, a Nagykunság száraz területeinek öntözése). Halászat. A vízben oldott levegő kimutatása.

b) *Tavak.* Keletkezésük: süllyedéssel, a szél, a folyók és a jég munkája által. A Balaton. Keletkezése, vízgazdálkodása: a Zala folyó és a Sió-csatorna. A Kis-Balaton (természetvédelmi terület).

— A Tihanyi-félsziget természeti szépségei (tájvédelmi körzet).
— Az öntözés: küzdelem az aszály ellen. A Tiszán épülő víztárolók és az innen induló csatornák jelentősége.

c) *A víz és a vízpart élővilága.* Néhány vízben élő növényünk: a zöld ostoros egysejtű moszat, a békanyál, a telepes moszat. A hínáros békaszőlő iszapban gyökerező virágos növény.

Néhány vízben élő állatt: a papucsállatka, az orvosi pióca és a tavi kagyló. Testfelépítésük és táplálkozásuk. A keszeg és a leső harcsa testfelépítése, életmódja és táplálkozása közötti különbségek.

A sekély vizek és vízpartok jellegzetes növényei: az apró békalencse a legkisebb virágos növény. A nád és a gyékény testfelépítése.

A fűzfa. (keményfa és a puhafa összehasonlítása; megkülönböztető vizsgálata vízbemerítéssel.)

A sekély vízben és vízparton élő néhány állat: a folyami rák, a szitakötő. Testfelépítésük, táplálkozásuk és szaporodásuk, egyedfejlődésük. A kecskebéka. Táplálkozása, testfelépítése.

A vízisikló, a tőkésréce és a barna rétihéja testfelépítése és táplálkozásmódja.

Természetes vizeink védelme. A szennyeződés hatása az élővilágra.

— Az úszás és a lebegés vizsgálata a vízinövényekkel kapcsolatban. A felhajtóerő és a súly együttes hatásának megfigyelése.
— A tapadókorong működése az orvosi piócával kapcsolatban.
— A kagyló vázanyagának vizsgálata.
— A lemezes csőr szűrőműködésének vizsgálata.
— A faggyú víztaszító tulajdonságának vizsgálata.
— A toll színszóró tulajdonságának vizsgálata.
— A rendszerezés egy-egy szempont alapján való kitartó vizsgálódást, hosszú megfigyelést kíván. Példák a kutatók éltéből. Érdekes történetek a felfedezésekről.

d) *A rétek élővilága.* A nedves rétek néhány növénye: a réti boglárka, a réti sás és a mocsári zsurló összehasonlítása. A talajban élő földigiliszta és a vakondok testfelépítése és életmódja.

A nedves rétek tócsái mint a baktériumok és az egysejtűek élőhelyei. Az amőba mozgása és táplálkozása.

A nedves réteken szaparodó szúnyog.

A barna varangy. Szaporodása, egyedfejlődése.

A gólya teste és életmódja. (A felület és a nyomóerő összefüggésének vizsgálata a gólya lábának felépítésével kapcsolatban).

A szárazabb rétek néhány növénye: az angolperje, a nádperje, a mezei zsálya.

Az itt élő ízeltlábú állatok: a sáskák. Testfelépítésük, táplálkozásuk és egyedfejlődésük.

A mezei nyúl és a pocok testfelépítése és táplálkozása.

A fürgegyík testfelépítése, tálpálkozásmódja és szaporodása.

A sün életmódja és testfelépítése. Rovarevő.

A Hortobágyi Nemzeti Park.

— A mezei zsálya porzója emelőként működik. Modellkísérlet.
— A mezei zsálya virágszínanyagának vizsgálata.
— A mocsári gólyahír a tavaszi réteken.
— A sárga színanyag oldhatóságának vizsgálata.
— A szöcskék.
— Történetek a természetes életközösségek kölcsönhatásait kutató híres emberek életéről.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

Ebből:

A tanév folyamán legalább 6 órát tanulmányi sétára kell fordítani.

KÖVETELMÉNYEK

— **Tudjanak térképet olvasni a tanulók a jelmagyarázat segítségével; mutassák meg hazánkat a földgömbön; lakóhelyüket Magyarország térképein;** tudjanak távolságot mérni a vonalas mérték felhasználásával.

— Ismerjék a földrajzi fokhálózatot, a nevezetes szélességi köröket: az Egyenlítőt, a Rák- és Baktérítőt, az Északi és a Déli sarkkört, valamint a kezdő hosszúsági kört. Tudják, hogy a szélességi körök a nyugat—keleti irányt, a hosszúsági körök az észak—déli irányt jelzik, az Északi- és a Déli-sarkpont a hosszúsági körök találkozásának pontja.

— Tudják leolvasni a térképről és a földgömbről a szélességi és hosszúsági körök számát és ezek alapján meghatározni a kontinensek, országok, települések földrajzi fekvését. **Legyenek képesek az alábbi földrajzi helyeket a térképen megmutatni és fekvésüket a térkép segítségével szóban is megfogalmazni: Hortobágy, Mátra, Bükk,** Badacsony, **Visegrádi-szoros;** Szigetköz, Csepel-sziget, Mohácsi-sziget; Zala, Sió; Kisköre; Kárpátok, Alpok, Feketeerdő, Vezúv, Német-középhegység, Lengyel-középhegység, Pó-síkság, Kazánszoros, Fekete-tenger, Földközi-tenger, Jeges-tenger; Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália, Antarktisz, Csendes-óceán, Atlanti-óceán, Indiai-óceán; Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia, Ausztria.

– **Ismerjék és alkalmazzák helyesen az alábbi fogalmakat: kontinens, óceán, tenger; alföld,** fennsík, medence, **középhegység,** röghegység, **magashegység,** lánchegység, mészkőhegység, vulkánikus hegység, kőzet, ásvány, törésvonal, szoros, éghajlat, **szárazföldi éghajlat;** óceáni, mediterrán, hegyvidéki éghajlat. A vízrajzi fogalmak közül ismerjék: a vízgyűjtőterület, vízválasztó, deltatorkolat, tölcsértorkolat, vízjárás, mocsár kifejezések jelentését. Ismerjék fel a térképen, a képeken és az ábrákon az említett fogalmakat. **Alakítsák ki homokasztalon a felszíni formákat.** Tudják leolvasni, értelmezni az éghajlati és a növényzeti térképeken, grafikonokon, diagrammokon, keresztmetszeteken feltüntetett adatokat.

– Ismerjenek a tanulók pédákat a földrajzi folyamatokra, változásokra. Értsék meg, hogy a mozgás, a változás törvényszerű folyamat. Értelmezzék és néhány tartalmi jeggyel magyarázzák: a földfelszín emelkedésének és süllyedésének, a mészkő- és a vulkánikus hegység kialakulásának folyamatát; a folyami hordalék keletkezését; a szoros képződését; az alföld feltöltődését, a

zátony, a sziget kialakulását, a lösz képződését, a löszös, a hordalékos és a homokas talaj kialakulását; a folyó, a szél és a jég hatását a felszíni formák alakulására. Legyenek ismereteik a cseppkőbarlangok keletkezéséről. Ismerjék a törés és a vulkánok keletkezése közötti kapcsolatot. Tudják, hogy az óceántól való távolság, a földrajzi szélesség és a domborzat hatással van az éghajlat kialakulására. **Ismerjék** az éghajlat és a folyók vízjárása közötti kapcsolatokat; **az éghajlat és a természetes növényzet kapcsolatát;** a domborzat és a folyók munkája közötti összefüggést. Legyenek ismereteik a hegységet felépítő kőzetekről, a hegységek ásványairól.

– Legyenek képesek a megismert törvényszerűségek alapján következtetni az okból az okozatra, illetve a következményeket azok okaival magyarázni.

– **Mutassák be homokasztalon a folyók építő és romboló munkáját, a folyószabályozást.** Ismerjék fel a kőzet- és talajfajtákat a gyűjteményben.

– Ismerjék a hazai tájak legjellemzőbb életközösségeit.

– **Ismerjék** a hegyvidéki erdőségekben élő **következő fajok nevét, testfelépítését: tölgy** (bükk), **erdei fenyő, szarvasbogár, vöröshangya,** nagy fakopáncs, közönséges denevér, **kökény,** gyapjaslepke, **keresztespók, széncinege, fülemüle, hóvirág, erdei pajzsika,** lombos moha, erdei egér, **éti csiga,** közönséges ganéjtúró, erdei fülesbagoly, **róka, csiperke,** gyilkos galóca, vaddisznó, őz.

– **Ismerjék** a nedves rétjeinken élő fajok közül **a következők nevét és testfelépítését: réti boglárka,** réti sás, mocsári zsurló, földigiliszta, vakondok, amőba, szúnyog, **barna varangy,** gólya.

– **Ismerjék** a szárazabb rétjeinken élő **következő fajok nevét, testfelépítését: angolperje,** nádperje, mezei zsálya, **sáska, fürgegyík, sün,** mezei nyúl és pocok.

– **Ismerjék** a vizekben és a vízparton élő fajok közül **a következők nevét és testfelépítését: ostoros zöldmoszat,** békanyál-moszat, hínáros békaszőlő, **papucsállatka, orvosi pióca, tavi kagyló, keszeg,** leső harcsa, békalencse, nád, gyékény, fűzfa, **folyami rák,** szitakötő, kecskebéka, tőkés réce, **vízisikló, barna rétihéja.**

– Tudják, hogy az élőlények szervezetének testfelépítése, életmódja, valamint környezete között szoros ok-okozati összefüggés, kölcsönhatás van.

– Legyenek ismereteik az életközösségek és az élettelen környezeti tényezők (a levegő, fény, hő, víz, talaj) közötti kapcsolatokról, valamint az élőlények egymás közötti kölcsönhatásáról. Ismerjék fel, hogy az erdők, a rétek, a vizek és a vízpartok egymástól eltérő környezeti adottságaikban különböznek egymástól, és azokat olyan élőlények népesítik be, amelyek az adott környezeti feltételeket a legjobban elviselik és kihasználják.

A megismert növény- és állatfajok leírása során alkalmazzák helyesen az alábbi fogalmakat: porzós és termős virág, nyitvatermő, zárvatermő, lepellevél, egyszikű és kétszikű növény, **virágos és virágtalan növény,** lombos moha,

harasztok, **emlős, madár,** patás, **gerinces,** rovar, puhatestűek, **halak,** férgek, kétéltűek, hüllők.

– Alkalmazzák környezetük megismerése közben, a felvetődő kérdések megoldásában, a gyakorlatban megismert fizikai, kémiai, földrajzi és biológiai ismereteket, a törvényszerűségeket. Vezessék le a jelenségekből azok lehetséges következményeit.

– **Szerezzenek gyakorlatot az önálló tanuláshoz szükséges eddig megismert valamennyi módszer alkalmazásában.** Jellemezze a tanulók természettudományos műveltségét a megismerési vágy, a tanultakhoz való érzelmi kötődés. Rendelkezzenek az önálló tanulás következő összetevőivel:

értsék meg a feladatokban rejlő problémát;

tudják körülhatárolni, részekre bontani a feladatot;

tudjanak összefüggést teremteni a jelenségek és azok következményei között;

legyenek képesek a tanulást megtervezni, ahhoz időbeosztást készíteni;

a megfelelő munkaeszközöket kiválasztani, használni;

társakkal is együttműködni a munkában;

a megoldásokat önállóan, kritikusan elemezni, variációkat felismerni (esetenként kipróbálni);

a lényeges, kiemelt részeket megjegyezni és szakszerűen elmondani.

– Ismereteik kiegészítésekor használják a könyvtár könyveit. Kísérjék figyelemmel az újságokban, a rádióban, a televízióban a környezetismereti tanulmányaikhoz kapcsolódó aktuális híreket.

– Legyenek büszkék lakóhelyük eredményeire. Lássák hazánk szépségeit, tudjanak gyönyörködni szép tájainkban. Legyenek meggyőződve arról, hogy népünk munkájának eredménye országunk fejlődése. Tudják, hogy a fejlődés csak békében lehetséges.

– Értsék, hogy a társadalom hatást gyakorol a természetes környezetre. **Alkalmazzák természetvédelmi tevékenységeik közben a környezetismereti órákon szerzett ismereteiket; vegyenek részt az iskola, a parkok, a kirándulóhelyek tisztaságának, élővilágának védelmében, lépjenek fel önállóan és aktívan a természet károsítóival szemben.**

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A környezetismeret tantárgy olyan ismeretekkel és módszerekkel fegyverzi fel a tanulót, amelyek segítik a természeti és a társadalmi környezetben való eligazodásban, amelyek megalapozzák, formálják világképét, jellemét, személyiségét.

1. A természeti és társadalmi környezet megismerésének útja

A természet- és társadalomtudományos nevelésre *egyaránt* vonatkozó általános alapelv, hogy az oktatás az objektív valóságból, a közvetlen érzéki tapasztalatokból, illetve az események, jelenségek megfigyeléséből induljon ki, és fokozatosan haladjon – a gyermek megismerési folyamataihoz alkalmazkodva – az elsődleges általánosításokig, majd ezeknek konkretizálásán keresztül az egyre mélyebb absztrakciókig. Az ismereteket ugyanis *érlelni* és bővíteni kell. Ennek útja az értelmi képességeket aktivizáló, a korábbi ismereteket alkalmazó, élményekben, érzelmi momentumokban gazdag tanulói *tevékenység.*

2. A társadalomtudományos nevelés

a) A tásradalomtudományos nevelés egyik alapelvének tekinthető a *nevelési-oktatási folyamat kiterjesztése* az iskola falain kívüli életre. A nevelő sok iskolán kívüli tapasztalatot, ismeretet gyűjtessen a gyermekekkel. Arra törekedjék, hogy a tanítás-tanulás folyamata állandó kapcsolatban legyen a társadalmi valósággal.

A gyermek iskolán kívüli tapasztalataiban tükröződnek a szocialista humanizmus és a kollektív szellem értékei, de a társadalmi valóságban tapasztalható hiányosságok, ellentmondások és kedvezőtlen tendenciák is. A nevelők ösztönözzék tanítványaikat, hogy tapasztalataikat elmondják. A megbeszélések alkalmával *véleményalakításra, mérlegelésre,* egy-egy kérdés *sokoldalú megközelítésére* neveljenek. Tegyék lehetővé, hogy többféle megoldási javaslat kerüljön felszínre, ütköztessék a tanulói véleményeket. A tanulók mindennapi iskolai életével kapcsolatos vitákban ne csak önálló döntést igényeljenek, hanem adjanak a döntéseknek megfelelő tettekre is alkalmat. Ezáltal nemcsak az iskolán kívüli tapasztalat áramlik be az iskolai oktatásba, hanem a gyermek tevékenységével alakítóan vissza is hat a környezetére.

A tanulmányi séták az iskolán kívüli közös tapasztalatgyűjtés alkalmai. A kívánt cél elérése érdekében – a lehetőségekhez mérten – *szélesen határozzuk meg az élmények és tapasztalatok gyűjtésének körét.* Vigyük, múzeumlátogatásra a gyermekcsoportokat, tekintsünk meg intézményeket, üzemeket, hivatalokat. A tapasztalatok megbeszélése alkalmával késztessük a gyermekeket arra, hogy *figyeljenek egymás megállapításaira.* Tájékozódó képességüket, fokozza, ha ítéleteiket és következtetéseiket a társaikéhoz hasonlítják.

Az iskolán kívül szerezhető tapasztalatok körét jelentősen megnöveli, ha tervszerűen építünk a rádió és televízió adásaira, a gyermekek körében fellelhető újságok kép- és híranyagára, illetve mindazokra az aktuálisan jelentkező alkalmakra, amelyek lehetőséget adnak élményekre, felismerésekre, összehasonlításokra. A *gyűjtő munkát* mint önálló, aktív tevékenységet értékeljük, s ne váljék a szülőknek adott házi feladattá. Ilyen tevékenységre a *téma érdekessége ösztönözzön* elsősorban és a dicséret, az önkifejezési vágy, a társak elismerése.

b) A környezetismeret-órákon a tanulók megismerkedhetnek a társadalomtudományos kutatómódszerek elemeivel: a különböző forrásokból merített információk gyűjtésével, elemzésével, rendszerezésével, összevetésével. Hozzászokhatnak a könyvtárlátogatáshoz és a gyermekeknek készült kézikönyvek (pl. gyermeklexikon) használatához. Megtanulják, hogyan kell önállóan szerzett ismereteikről rövid beszámolót összeállítani.

A társadalmi környezet vizsgálata közben gyakran alkalmazzuk az összehasonlítás módszereit. Bár a foglalkozások alapvetően a közvetlen környezetet és a jelent vizsgálják, csaknem minden témában a térben és időben távolabbi környezettel való összehasonlításra is sor kerül. Felismertetjük a gyermekekkel az egyező és eltérő szokásokat, építési módokat, termelési és technikai eljárásokat. Mindezekkel fejlesztjük fokozatosan kibontakozó idő- és térszemléletüket.

c) A környezetismeret tantárgy eredményesen járulhat hozzá a tanulók önismeretre neveléséhez. Megjelenítésekkel, helyzetteremtéssel ösztönözze a nevelő a gyermekeket az eltérő magatartások és tulajdonságok vizsgálatára és szembesítésére. A bábozás, dramatizálás, diaképek vetítése alkalmas mód az *ellentétes tulajdonságok szembeállítására,* különböző cselekvésmódok mérlegeltetésére és azok okainak, várható következményeinek elemzésére. Különböző kapcsolatokban ismertessük fel a gyermekekkel, hogy mi a helyes és a helytelen, a jó és a rossz az adott feltételek között. Eközben a gyermekek a szereplők helyébe képzelve önmagukat, vállalják vagy elutasítják azok magatartását. Belátják és *elfogadják a kívánt magatartás modelljét,* s ezzel formálódik a szocialista társadalom igényeinek megfelelő értékrendjük.

A kezdő osztályok legtöbb társadalomismereti témája gyermekcentrikus. A társakkal, a családtagokkal, a rokonokkal, ismerősökkel való érintkezés élményanyagának feldolgozására a gyermekeknek *önmaguk megismerése és*

jó közösségi kapcsolatok létesítése érdekében van szükségük. A társadalmi környezet tananyagának jelentős része — a hagyományos felfogással ellentétben — nem elsajátítandó tananyag. Nem a köznapi, tapasztalati ismereteket kell a tanórákon ismételgetni pl. az iskoláról, az otthonról történő megbeszélések során, hanem változatos tevékenységekkel (vitával, képek rendezésével, helyzetteremtéssel stb.) a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodást segíteni. A pozitív személyiségvonások erősítésének, a hibák korrigálásának érdekében meghallgatjuk a tanulók véleményét, mérlegeljük változtatási javaslataikat.

3. Az egységes szemléletből folyó metodikai következmények

A különböző társadalomtudományok ugyanazt, a valóságban oszthatatlan jelenséget vizsgálják különböző nézőpontból. *Több szempontból kell vizsgálnunk* a gyermekhez közelálló társadalmi intézményeket és a létfenntartási eszközök megszerzésének, a szükségletek kielégítésének módját feldolgozó környezetismereti témákat is. Földrajzi, gazdasági, történelmi, építészeti, szociológiai, művészeti, technikatörténeti stb. oldalról közelítjük meg a társadalom szerkezetét bemutató, fejlődését érzékeltető problémákat. Összehasonlító, elemző tájékozódást segítünk kialakítani azzal, hogy rámutatunk az ismétlődő, közös vonásokra.

A modern és a régebbi épületek megegyező jegye például az, hogy azokat az emberek meghatározott rendeltetéssel építették. Védelmet nyújtanak az időjárás, a természeti és társadalmi környezet káros hatásai ellen (hideg, eső, hó, szél, zaj, támadás stb.). A földrajzi fekvésnek, az épületekhez felhasznált anyagoknak, más létesítvények közelségének, illetve távolságának megvannak számunkra az előnyei és a hátrányai is. Az egyedi sajátosságok lehetnek véletlenek és általános érvényűek. A törvényszerűségek tartozhatnak sokféle társadalomtudományi ág érvényességi körébe. Ezek alapozását a környezetismeret együttesen szemléletformáló, gondolkodásfejlesztő tanítással szolgálja.

A természet- és társadalomtudományok integráló elve a *történetiség.* A kezdő szakaszban, 1—2. osztályban azonban — tekintettel a gyermekek fejlettségi szintjére — a fejlődéselvet csak mint az *összehasonlító tevékenység* alapját vehetjük figyelembe. Az időérzék fejlesztésével azonban mindvégig alakítanunk kell a 3. osztálytól rendszeresen formálandó történeti szemléletet.

A tantárgy *a természettudományok* alapozásában is egységes szemlélethez közelít. Az anyagokat, élőlényeket, jelenségeket, törvényszerűségeket *komplex módon vizsgáltatjuk* a gyermekekkel: fizikai, kémiai, biológiai és földrajzi szempontok figyelembevételével. Nem a felsorolt szaktárgyak ismeretanyagának előre hozott oktatását kell megoldanunk, hanem a természettudományos szemlélet és magatartás alakítását segítjük elő, a természettudományos műveltség alapjait sajátíttatjuk el.

4. A természettudományos nevelés

A természettudományos nevelés eredményessége érdekében a nevelő különösen az alábbiakat vegye figyelembe.

a) Manipuláció. Kezdetben sok manipulációt végeztetünk. Ezzel megnyújtjuk az ismeretszerzésben az észlelésen nyugvó szakaszt mindaddig, amíg a gyermekek absztrakciós képessége el nem éri a szükséges színvonalat. Arra törekszünk, hogy a tanulók manipuláció közben mélyen átéljék, amit tapasztalnak, érdekeltek legyenek abban, amit tesznek, vagyis sok pozitív érzelmi, akarati motívum kapcsolódjék a tevékenységükhöz. Az a cél, hogy mindezek hatására mintegy felfedezzék a természetet, és ne csak könyvből tanulják meg a természettudományos tananyagot. Gyakoroltatjuk az ok-okozati összefüggéseket kutató gondolkodást. Az alapvető törvényszerűségeket sokféle összefüggésben, új és új alkalmazási területen láttatjuk be a gyermekekkel, tapasztaltatjuk érvényességüket. Így a természeti törvények verbális megfogalmazása mögött mindig az eleven élmény újra átgondolása válik lehetségessé.

b) A természettudományok sajátos kutató módszereinek elemi szintű elsajátítása. A természettudományos szemlélet és magatartás alakítása érdekében nem elég ismereteket elsajátítani, hanem azok megszerzésének módjára, az ismeretszerzés útjának végigjárására is meg kell tanítani a gyermekeket.

Alapvetően formálja a természettudományos gondolkodást a *megfigyelés, a leírás, az összehasonlítás, a mérés, a kísérletezés és a viszonyítás.* A megfigyelésre nevelést a környezetismeret legfőbb módszertani elvének tekintjük. Elsajátításánál bátorítani kell a gyermekeket arra, hogy észrevegyék a környezetükben megfigyelhető jelenségeket, és rögzítsék magukban megfigyeléseiket a nyelv segítségével. A megfigyelést szervező nevelő törekedjék arra, hogy a gyermekek *összpontosított figyelemmel* mélyedjenek el abban, amit csinálnak, értsék a feladatot, szívesen végezzék, *akarják* és *vállalják* az erőfeszítést kívánó munkát.

Cselekvéssel egybekötött megfigyelést alkalmazunk az élő és élettelen anyagok vizsgálatakor. Így ismerkedjenek meg a gyermekek az anyag tulajdonságaival (halmazállapot, forma, szín, méret, felületi tulajdonságok stb.). A növények és az állatok alak- és szervezettani megfigyelése is tevékenységhez kapcsolódjék. Tanítsuk a gyermekeket rendszeresen megfigyelni! Vétessük észre, hogy érzékszerveinkkel milyen jellegű információk szerezhetők. *Érzékeljék, észleljék és nevezzék is meg* a vizsgált élő és élettelen anyag *sokféle tulajdonságát.*

A nevelő késztesse a gyermekeket arra, hogy a megfigyelés *azonos sorrendben alkalmazott szempontok szerint* történjék. A rész és egész összefüggéseinek felismertetése után kívánjuk meg, hogy a megfigyelés és leírás

rendszeres legyen. Valamennyi részletre vonatkozó megállapítást követően összefüggően is írják le a megfigyelt tárgyat, növényt, állatot.

A nélkülözhetetlen tevékenységgel egybekötött megfigyelés és leírás közben a gyermekek gondolkodási műveleteket végeznek: egybevetést, viszonyítást, csoportosítást, egymáshoz rendelést, kiválasztást, rendezést. Ezek az intellektuális tevékenységek fejlesztik a gondolkodásukat és *magatartásukat* is. Nem elegendő ugyanis egy-két lényeges jeggyel jellemezni, amit leírni kívánnak, hanem *pontosan*, valósághűen és részletesen kell leírniuk a vizsgált anyag tulajdonságait (a lényeges és lényegtelen tulajdonságokat egyaránt). Megszokják, hogy ne *tekintélyelvi* alapon higgyék el a tananyagot, hanem váljanak képesekké ismereteik továbbfejlesztésére.

A természettudományok fontos megismerő módszere a *mérés*. Az élő és élettelen anyagok mérhető tulajdonságainak becslése, mérése és az eredmények ábrázolása a valóság pontosabb megismeréséhez, következtetések levonásához szükséges. Alapozza a fizikát, a kémiát, a biológiát, a földrajzot s mindazokat a tulajdonságokat, amelyek e szaktárgyak tanulásához szükségesek.

Ellenőriztesse a nevelő mérésekkel a becsléseket, és mindig becsültessen, mielőtt mérnének. *Grafikusan ábrázoltassa a mérési eredményeket*, és ezek *értelmezésével* láttassa meg a leegyszerűsített sematikus képben a bonyolultabb, sokszínűbb valóságot. E módszer segítségével eredményesen fejleszthető az általánosítási képesség, *a valóság induktív és deduktív megközelítése.*

A bemutató (nevelői) kísérletekkel bonyolult természeti jelenségek lényegét érteti meg a nevelő. Új fogalmak, képzetek kialakítását segíti elő. Kísérletekkel *bizonyít* is.

A *gyermek vizsgálódó, kísérletező tevékenységének* a tapasztalatszerzésen kívül az is célja, hogy helyes magatartást alakítson. Megtanítjuk a gyermekeket arra, *hogyan lehet igazunkat bizonyítani*, esetleges tévedésünket felismerni, illetve beismerni. Alkalmat teremtünk a vizsgálat során a véleményalakításra, a megsejtésre, az értelmes találgatásra. A józan találgatással megsejtett megoldás bizonyításával felfedezésre s az így átélt örömmel a tanulás megszeretésére nevelünk.

A nevelő a kísérletek megszervezésekor tudatosítsa a *problémát*. Ezzel kapcsolatosan ismertesse fel a kérdés helyes és pontos megfogalmazásának jelentőségét. Vezesse rá a tanulókat arra, hogy a kísérlet a jelenség tudatos és mesterséges előidézése. Akkor bizonyító erejű, ha egyszerre csak egy *feltételt* változtatunk meg. Állítson szembe helyesen és hibásan tervezett kísérletet, kerestesse az ok-okozati összefüggéseket. Tegye képessé a tanulókat huzamosabb ideig tartó manipulatív tevékenységek végrehajtására, megfigyelésére, az eredmények észlelésére és következtetésére. Mindezek során aktivitásra, önállóságra, közösségi magatartásra, elővigyázatosságra is nevelje a gyermekeket.

A *viszonyítás* műveletére a helyzet és mozgás leírásakor, a térben és a síkban való tájékozódáskor van szükségünk. Ilyen műveletet azonban már az első környezetismereti órákon is végeztetünk a tanulókkal. Az élő és az élettelen összehasonlításakor hívja fel a nevelő a gyermekek figyelmét arra, hogy ugyanaz a tárgy egyszer kisebbnek, másszor nagyobbnak tűnik, attól függően, hogy mihez viszonyítva vizsgáljuk. A becslések és a mérések alkalmával viszonyítunk! Meg kell mondanunk, hogy mihez képest könnyebb – nehezebb, hosszabb – rövidebb, hidegebb – melegebb stb. valami.

A természettudományos szemlélet alakítása elsősorban a felsorolt ismeretszerző módszerek alkalmazása útján történjék.

A környezetismeret tanítása természetesen továbbra is szükségessé teszi a verbális kommunikációt: a magyarázatot, az elbeszélést, a megbeszélést, a vitát. Különösen fontos, hogy a tanulóknak alkalmuk legyen kérdezni, és megtanuljanak jól kérdezni.

A tanítás *szervezeti formái* közül előtérbe kell állítani az *önálló* feladatmegoldásokat, a *kicsoportokban* végzett kollektív munkaformákat, de a közös osztályfoglalkozásokat sem nélkülözhetjük.

5. *Az értékelés*

A nevelőnek ismernie kell a gyermekeket, bízni abban, hogy *a gyermekek meg akarják ismerni a világot*. Az alkotó nevelő tudja, hogy nemcsak a hibák elbírálásán alapszik a nevelés.

Kellően értékelje a gyermekek *önállóságát* és aktivitását, legyen meggyőződve ezek fejleszthetőségéről, és ösztönzéssel alakítsa e jellemvonásaikat.

Fokozatosan fejlessze a gyermekek kötelességtudatát, *igényességüket*. Méltányolja a *manuális* teljesítményeket is, ne csak az intellektuálisakat. Vonja be a kollektív tevékenységbe a gyermekeket.

A gyermekek teljesítményét folyamatosan és önkritikusan is értékelje. Ennek során keressen választ azokra a kérdésekre, amelyek a *teljesítményekben tükröződnek*. Mérlegelje, hogy melyik cselekvésforma érdekelte leginkább a gyermekeket és miért. Figyelje a tanulók szóbeli közléseit, és azt is, hogyan függnek össze egy-egy gyermek szereplési vágyával, lelkesedésével, önbizalmával, szókincsének gazdagságával, a szülők műveltségbeli hátrányával, a megszerzett tudással. Legyen az értékelésben érzékeny, vegye figyelembe a gyermekek fejlődési szintjeit. Építsen az aktualitásokra, esetenként motiváljon közös feladatok adásával.

A felszínre került hiányosságok hasznosak, mert lehetővé teszik a hibák javítását, a lemaradó tanulókkal való foglalkozást. Érdemjegyet csak akkor adjon a nevelő, ha már a gyermekek megszokták a környezetismeret sajátos tanulási módjait.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Munkatankönyv

Biológiai album, környezetismereti atlasz

Szöveggyűjtemények, ifjúsági ismeretterjesztő könyvek, gyermekenciklopédia, gyermeklexikon.

b) Nevelői segédletek

Szakkönyvek, kézikönyvek, földrajzi olvasókönyvek, folyóiratok (A Tanító c. folyóirat)

Az összevont tanulócsoportok számára megjelent segédkönyvek.

Nyomtatott grafikai taneszközök

A közúti közlekedés szabályai (KRESZ-faliképsorozat), faliképsorozat

Auditív információhordozók

Állatok hangjáról készült hangszalagok (1—3. osztályok számára). Iskolarádió műsora (1—4. osztályok számára)

Vizuális információhordozók

Diafilmsorozat és diapozitívek, transzparens fóliasorozat a földrajzi alapfogalmak magyarázatához

Audiovizuális információhordozók

Oktatófilmek, az Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Környezetismereti tanulókísérleti eszközök

Nevelői demonstrációs eszközök

Mérőeszközök
Üvegedények
Mentőláda
Mágnesrúd
Homokasztal
Földgömb
Növényásó
Applikációs képek

MATEMATIKA

1—4. osztály

Szerkesztette:

C. NEMÉNYI ESZTER
RADNAINÉ SZENDREI JÚLIA
VARGA TAMÁS

CÉL ÉS FELADATOK

A matematikatanítás *célja* a tanulók bevezetése a valóságos világ legáltalánosabb értelemben vett térformáinak és mennyiségi viszonyainak tudományába: alkalmazásra képes, korszerű matematikai műveltség nyújtása, a matematikát kedvelő, becsülő, értő, ismerő és használni tudó fiatalok nevelése. Váljanak képesekké a tanulók arra, hogy felismerjék, milyen esetekben és hogyan lehet és érdemes alkalmazni a matematika nyelvét, fogalomrendszerét, módszerét. Értsék meg, hogy a matematikát a társadalom szükségletei teremtették meg, és eredményei végső soron a társadalom anyagi és szellemi fejlődését, gyarapodását szolgálják. A tantárggyal való foglalkozás tegye őket képessé önmaguk fejlesztésére is. Járuljon hozzá tudományos világnézetük alakításához, kapjanak hangsúlyt azok a témák, amelyek tükrözik a matematika jelenkori szemléletét és fejlődésének irányait, és amelyek az egyéb (természet- és társadalomtudományos, technikai, művészeti, honvédelmi stb.) ismeretek megszerzése szempontjából, valamint a továbbtanulás és az alkalmazások szempontjából fontosak.

A fenti célok megvalósítása érdekében a matematikatanítás *feladata* a tanulók fejlesztése a következő területeken:

– *emlékezés:* szóhasználat, jelölések, megállapodások ismerete; matematikai összefüggések (tételek stb.) ismerete; manuális készségek (mozgásos emlékezés); ismert típusú feladatok megoldása, algoritmusok végrehajtása;

– *megértés:* összefüggések felismerése; megkülönböztetés; állítások megértése; gondolatmenet követése; átfogalmazás;

– *konstrukció:* probléma megfogalmazása, sejtések kimondása; megoldás menetének kialakítása, eszközeinek megkeresése; adott feltételeknek megfelelő egy vagy több objektum (tárgy, szám, alakzat stb.) keresése, minden ilyen objektum megkeresése; bizonyítás készítése; definiálás; általánosítás; specializálás; analógiás kiterjesztés;

– *ítélőképesség:* annak megítélése (megvédése vagy vitatása), hogy van-e értelme egy állításnak, igaz-e egy állítás, egyértelmű-e egy feladat, nem tartalmaz-e egy feladat felesleges adatokat, ellentmondó feltételeket, célszerű-e egy jelölés, definíció, megoldási menet, következtetési mód, eleget tesz-e egy feltételnek egy megoldás, igazolódott-e egy sejtés, összhangban van-e egy megoldás a valósággal, a gyakorlati igényekkel;

– *motiváltság:* a matematika egészének és egy-egy részének értékelése, az iránta való érdeklődés és vonzódás egyrészt a matematikán kívüli szempontokból (hasznosság, alkalmazhatóság), másrészt a matematika belső értékei alapján (harmónia, igazság, szépség).

Általánosabb képességek, tulajdonságok jellemvonások, amelyek fejlesztésére és kialakítására törekedni kell a matematika tanításában is: az önálló tanulás és önellenőrzés képessége; találékonyság, rugalmasság; pontosság, kitartás; kötelességteljesítés, felelősségvállalás, a munka szeretete; önbizalom, önismeret, akaraterő; gondolatok szóbeli és írásbeli közlése megfelelő pontossággal; mások gondolatainak megértése és mérlegelése; együttműködés, közösségi szellem.

Bár az általános iskolai matematikatanítás elé kitűzött feladatok mind a nyolc osztályra vonatkoznak, az 1–3. és a 4–5. osztályban a fejlesztés főbb területein belül a következők emelhetők ki:

1–3. osztály

– *emlékezés:* mozgásos emlékezés, néhány elnevezés és jelölés használata;

– *megértés:* összefüggések felismerése; megkülönböztetés;

– *konstrukció:* adott feltételeknek megfelelő egy vagy több objektum keresése; megfogalmazott kérdésekre válaszként sejtések megfogalmazása;

– *ítélőképesség:* annak megítélése, hogy igaz-e egy állítás, és összhangban van-e egy megoldás a valósággal, az ismert adatokkal.

4–5. osztály

– *emlékezés:* ismert típusú feladatok megoldása, algoritmusok végrehajtása;

– *megértés:* állítások megértése;

– *konstrukció:* megoldás menetének kialakítása (megfogalmazott feladatban), adott feltételnek megfelelő minden objektum megkeresése, analógiás kiterjesztés;

– *ítélőképesség:* annak megítélése (megvédése vagy vitatása), hogy egyértelmű-e egy feladat, nem tartalmaz-e felesleges adatokat, ellentmondó feltételeket, célszerű-e egy megoldási menet.

1. OSZTÁLY

Évi 192 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Tárgyak (személyek, jelek, jelenségek stb.) összehasonlítása, osztályozása, rendezése tulajdonságaik szerint: szín, alak, helyzet, időrend stb.

Tulajdonságok változásának megfigyelése. (Mi változott? Mi nem változott?)

Halmazokra vonatkozó állítások. (Példák: Ez itt mind piros. Minden piros itt van. Van az osztályban István nevű fiú. Az első oszlopban nincs szemüveges gyermek.)

Állításokhoz halmazok összeállítása. (Példák: Válogass ki lapokat: ne legyen mind sárga; legyen mind piros és mind háromszög. Rajzolj vonalakat, legyen köztük görbe!)

Halmazok változtatása (hozzátevéssel, elvevéssel), tulajdonságok változása. (Példák: Már nem mind piros. 1-gyel több lett.)

Nyitott mondat kiegészítése igazzá, nem igazzá. (Melyik személy, tárgy, szó teszi igazzá a logikai függvényt, melyiktől válik hamissá?)

Rendezések megadott szempont szerint.

— Rendezések két megadott szempont szerint.

Számtan, algebra

Számok mint halmazok tulajdonságai és mint mérőszámok. (Hányból lehet összetenni, -tölteni stb.?)

Számok összehasonlítása, rendezése legalább 20-ig; olvasásuk, leírásuk. A $<$, $>$, $=$ jelek használata; igaz és nem igaz mondatok kirakása, leírása ilyen jelekkel.

Számok bontott alakja, leolvasásuk kirakásról, rajzról (elrendezés, szín, alak stb. szerint).

Összeadás, kivonás. Kapcsolatuk. Lépegetés a számegyenesen.

Két egyenlő részre bontás és kirakás kettesével; páros és páratlan számok. Három egyenlő részre bontás és kirakás hármasával stb.

„Mit mond a kép?" és „Mit mond a két kép?" feladatok. (Ábrázolás változás előtt és változás után.)

Számok kifejezése műveletek eredményeként különféle módokon.

Igaz mondatok nem igazzá, nem igaz mondatok igazzá alakítása. (Számfeladatok és más tartalmú mondatok.)

Nyitott mondatok megoldása (igaz mondattá való kiegészítésük). Kiegészítés nem igaz mondattá.

Példák:

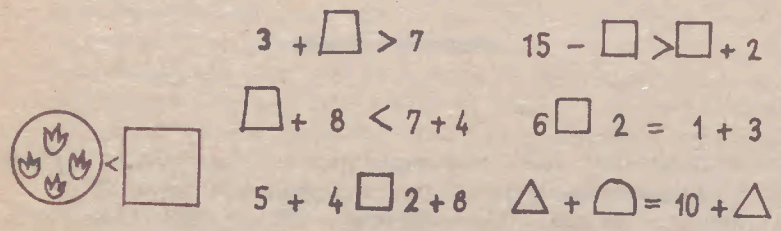

Számrendszerek előkészítése: csoportosítások, lejegyzésük.

Szöveges feladatok lerajzolása, megoldása.

— Lejegyzés műveletekkel.

Szöveges feladatok önálló készítése rajzról és számfeladatról.

Kettőnél több szám összeadása. Összeadás és kivonás együtt.

Kitekintés kb. 100-ig.

Relációk, függvények, sorozatok

Egyszerű relációk, kifejezésük rajzzal. Nyilak használata. (Például a kisebbtől a nagyobb felé.)

Egyszerű sorozatok, eleinte tárgyakkal, rajzokkal; később számokkal is.

Példák:

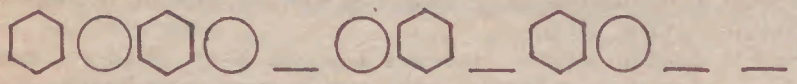

1, 3, 5, 7, ...

25, 22, 19, ...

1, 2, , 4, 5, , ...

Összefüggések keresése táblázatokban eleinte tárgyakkal, rajzokkal, később számokkal is. (Függvények, „gépek".)

Példák függvénytípusokra:

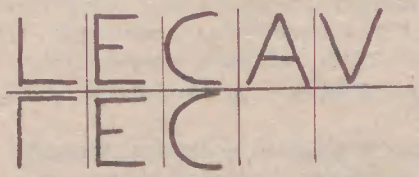

(tükörkép)

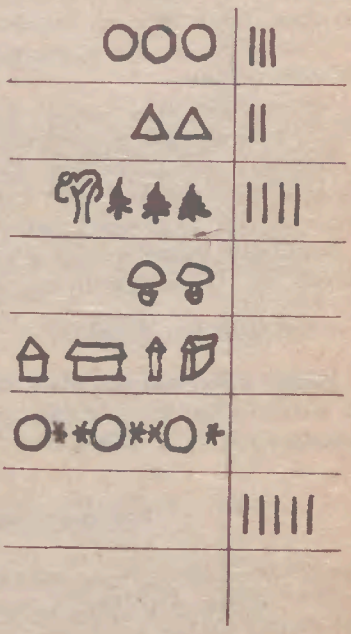

(kétszerez)

(ugyanannyi)

5	3
10	8
7	
11	
	6
2	

(2-vel kevesebb)

7	5
8	4
3	9
6	
	0
2	

(az összegük 12)

— Függvények és sorozatok szabályának megfogalmazása szavakkal.

Geometria, mérések

Mennyiségek összehasonlítása, osztályozása, rendezése. Kisebb, nagyobb, egyenlő mennyiségek: hosszúság (távolság, magasság stb.), űrtartalom (áttöltéssel), idő (melyik tart tovább?), tömeg (érzékeléssel, mérleggel), terület, térfogat (teljes lefedés, tartalmazás). Mérés különféle egységekkel.

Testek építése, modellezése (színes rudakból, gyufásdobozból és egyéb építőelemekből).

Testek, síkidomok, vonalak összehasonlítása pl. hosszméretek, terület, térfogat, alak szerint; a gyermek által előállított alakzatokkal is.

Elágazás nélküli vonalak (ívek és egyszerű zárt vonalak). Elágazások. Egyszerű zárt vonalon belül, kívül levő pontok. Között, középen. (Tárgyak között levő, köztük középen levő tárgyak.)

Sokszögek (háromszögek stb.) előállítása kivágással, pálcikákból, szöges táblán stb. Osztályozásuk az oldalaik, illetve csúcsaik száma szerint.

— Kirakások (parkettázás).

Tükrös (szimmetrikus) alakzatok tépése, vágása, kirakosgatása. Tengelyes és síktükrösség felfedeztetése tárgyakon, síkidomokon, pl. tükörrel, átfordítással.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Egyszerű kombinatorikus feladatok: minél több lehtőség előállítása, megkülönböztetése. A különféle esetek lejegyzése rajzzal, jelekkel. (Például: toronyépítés, korongok dobása, kockadobás, golyók húzása.)

Megfigyelések, játékok, kísérletek a „biztos", „lehet, de nem biztos", „lehetetlen" fogalmak elkülönítésére. Korábbi tapasztalatok megbeszélése. Kísérletek eredményének jegyzése egyszerű esetekben.

Adatoknak, tevékenységek vagy kísérletek eredményének gyűjtése, lejegyzése. (Például a tanuló annyi dobozt tesz a jele fölé, ahány gyermek van a családban, annyi dominóból épít tornyot, ahányadik hónapban született; a fölé a kép fölé rajzol egy dobozt, amelyik főzeléket a legjobban szereti.)

— Adatok ábrázolása.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 128 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 64 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%

Számtan, algebra	kb.	40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb.	20%
Geometria, mérések	kb.	25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb.	10%

KÖVETELMÉNYEK

– Tudja a tanuló a tárgyakat osztályozni adott tulajdonságaik szerint.

– **Hasonlítson össze rendezetlen halmazokat egy-egyértelmű párosítással, és állapítsa meg, hogy az elsőnek több, kevesebb vagy ugyanannyi eleme van-e, mint a másodiknak (20 elemig).**

– **Legyen képes értelmesen használni a több, kevesebb, ugyanannyi, nagyobb, kisebb, ugyanakkora, nehezebb, könnyebb, ugyanolyan nehéz, magasabb, alacsonyabb, ugyanolyan magas, fiatalabb, idősebb, egykorúak stb. szavakat és a $<$, $=$, $>$ jeleket különféle (a fentiekhez hasonló) jelentésekben.**

– **Ismerje és használja (tudja írni, olvasni) a számok nevét és jeleit 0-tól 20-ig.**

– **A nagyobb, kisebb, egyenlő szavak és a megfelelő jelek használata számokkal kapcsolatban is.**

– **Képezzen adott számosságú halmazokat kirakással, rajzzal.** A 20-as számkör számainak összeadás és kivonás eredményeként való kifejezése különféle módokon. Az összeadás és kivonás jelének értelmes használata.

– **Legyen jártas szóbeli összeadásban és kivonásban a 20-as számkörben. (Az 1. osztályban megelégedhetünk az eredmények kirakásával, modellről való leolvasásával is.)**

– **Tudjon egyszerű szöveges feladatokat eljátszani, kirakni, lerajzolni, megoldani (szóban).**

– Legyen járatos (két halmaz elemei közti vagy egy halmazon belüli) összefüggések szóbeli vagy rajzos (pl. nyilakkal való) kifejezésében.

– **Legyen képes hosszúságokat, tömegeket, űrtartalmakat összehasonlítani és mérni:**

a) összehasonlítás becsléssel és összeméréssel (hosszabb, nehezebb stb.).

b) mérés különféle alkalmi és szabványos egységekkel. (A mérés eredményének kifejezése ilyenféle módokon: kb. 8; 7-nél több, de 8-nál kevesebb.)

– **Tudjon mérőszámmal és egységgel megadott mennyiséget kimérni (hosszúság, űrtartalom, tömeg).**

– Legyen járatos egyszerű feltételeknek megfelelő minél több lehetőség előállításában: adott számjegyekből számok készítése, színes kockákból tornyok építése stb., ilyenek megkülönböztetése.

– A környezetben vagy kísérletekben megfigyelt eseteket tudja rögzíteni rajzokkal, jelekkel. Állapítsa meg a rajzok, jelek alapján az egyes esetek gyakoriságát

2. OSZTÁLY

Évi 192 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Elemek (tárgyak stb.) osztályozása, rendezése megadott és a tanulók által felismert szempontok szerint. (Példák: élők és élettelenek, 1 kg-nál könnyebbek és nem könnyebbek, egy-, két-, három-, négyszótagú szavak stb.)

Részhalmaz és kiegészítő halmaza különféle alaphalmazokon. (Példák: a körök és a nem körök a teljes logikai készletben, a kicsik között a zöldek között stb.)

Állítások és tagadásuk (ábrák készítése).

Nyitott mondatok kiegészítése (helyettesítés). Egészítsük ki úgy, hogy igaz legyen, vagy úgy, hogy ne legyen igaz. Olyan nyitott mondatok, amelyeket nem lehet igazzá tenni; üres halmaz.

Példák: ..... elmúlt nyolcéves

..... négyéves.

(Az osztályban levő tanulókról van szó.)

Kétszempontú rendezések adott táblázatokban, fadiagramon.

— Többszempontú rendezések.

Számtan, algebra

Számegyenes. Kitekintés a nagyobb számok felé, negatívak felé. Összeadóléc készítése, használata.

Csoportosítások hármasával, négyesével, kettesével stb. (hármas, négyes, kettes stb. számrendszer). Csoportok csoportjai. A tízes számrendszer mint a gyakorlatban leginkább használt csoportosítási mód. A helyiértékes írásmód. Átváltások, beváltások. Számok írása, olvasása százas körben. Számok helye a számegyenesen. Száznál nagyobb számok írása, olvasása. Helyük becslése a számegyenesen.

Mennyiségek és halmazok mérése különféle alkalmi és szabvány egységekkel.

Mennyiségek összemérésénél ismerkedés a 2-szer olyan hosszú, 3-szor annyi fér bele, 5-ször akkora, fele olyan nehéz, negyed annyi idő alatt és hasonló fogalmakkal (törtek előkészítése). Adott egység fele, negyede, nyolcada, harmada, hatoda stb.

A szorzás előkészítése egyenlő tagokból álló összegekkel és két halmaz elemeiből képezhető párokkal (konkrét feladatokon).

Az osztás előkészítése adott számú elemből álló csoportok létrehozásával (bennfoglaló osztás) és adott számú csoport kialakításával (részekre osztás).

Összeadás, kivonás, szorzás, osztás különféle tevékenységekből kiindulva százas számkörben.

— Több tényezős szorzások.

A zárójel használata. Összeg, különbség szorzása, osztása.

Alapvető összefüggések felfedeztetése a műveletekkel kapcsolatban.

— Műveletek tulajdonságai eszközről, elképzelés, történetek alapján.

Példák:

$12 \cdot 6 = (10 \cdot 6) + (2 \cdot 6)$

$8 \cdot 3 = (10 \cdot 3) - (2 \cdot 3)$

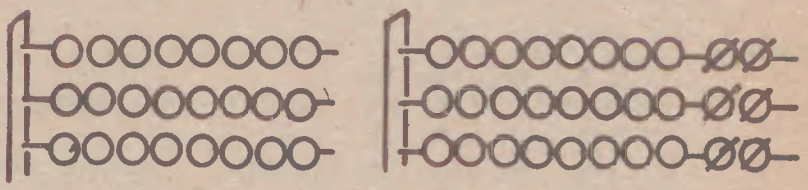

(Zárójeleket egyelőre nem hagynak el, legfeljebb akkor, ha csak összeadások szerepelnek a kifejezésben.)

— Műveletek 0-val és 1-gyel.

Maradékos osztás; páros, páratlan számok; 3-mal osztható, 3-mal osztva 1, 3-mal osztva 2 maradékot adó számok stb.

— Csak 1-gyel és önmagukkal osztható számok keresése.

Nyitott mondatokba számok vagy más elemek behelyettesítése. A kapott mondatok igazságának eldöntése. (Összetett nyitott mondatok is.)

Példák:

□ + 16 = 31

△ − 20 < ▱

(20 − ◠) : 2 > 5

(□ + □) : 2 = □

stb.

Szöveges feladatok megoldása, készítése. Összetett szöveges feladatok rajza, leírása számfeladattal.

Hiányos szöveges feladatok megoldása.

Relációk, függvények, sorozatok

Sorozatok, függvénytáblázatok kiegészítése, folytatása. Kapcsolatok felfedezése számok között, mennyiségek között, grafikonok készítése.

Példák:

5, 12, 19, 26, ...;
1, 2, 4, 7, ...;
1, 3, 9, 27, ...;
20, 19, 17, 14, ...; stb.

Különbségsorozatok képzése. (Mennyivel nagyobb?)

— Hányadossorozatok képzése. (Hányszor akkora?)

Példák a fenti sorozattípusokhoz:

1. különbségsorozat:

2. különbségsorozat:

1. különbségsorozat:

2. különbségsorozat:

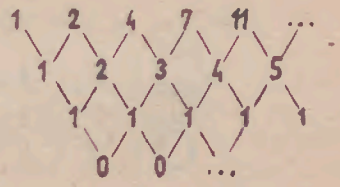

1. különbségsorozat:

2. különbségsorozat:

(a fenti számok kétszerese)

1. hányadossorozat:

2. hányadossorozat:

(20—1 = 19 stb.)

1. különbségsorozat:

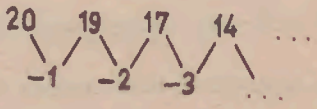

Szabályok keresése függvénytáblázatokban.

Példák:

□	6	12	4	8	
△	3	6	2		

⏢	5	7	10	3	
◠	8	12	18		

□	2	4	5	3	8		1
⏢	4	4	2	0	5	5	
○	0	4	8	6		17	1

— Szabályok megfogalmazása szavakkal.

Példák a második táblázathoz:
elvett 1-et és aztán kétszerezte,
2-vel szorozta és az eredményből elvett 2-t.

Geometria, mérések

Testek építése, modellezése, síkidomok kivágása, tépése (képzeletből, minta után, rajzról); lyukas, több lyukú, síkidomok, testek is.
Egyszerű zárt vonalak kölcsönös helyzete.

— Vonalak egyszeri végigjárása (gráfok bejárhatósága) egyszerű példákon.

Konvex és nem konvex testek és síkidomok előállítása, megkülönböztetése (csak szemlélet alapján, elnevezések nélkül).
Tükrös (szimmetrikus) alakzatok előállítása egy és több tükörtengellyel, tükörsíkkal.
Négyzet mint egyenlő oldalú téglalap; ellenőrzés hajtogatással, méréssel; téglatest, kocka.

— Nagyítás, kicsinyítés: négyzetrácson, háromszögrácson, szöges táblán stb.

Négyzetek, téglalapok, háromszögek stb. területének mérése hasonló egységekkel.

— Négyzetszámok (területükkel, pontok számával stb.).

Mérések különféle alkalmi egységekkel. Példák: gyufaszál, gemkapocslánc, arasz, gyűszű, pohár, gesztenye, sárga rúd, gyöngy, szívverés, ingalengés, vízcsepegés.

Mérések közhasználatú egységekkel: m, dm, cm; l, dl; g, dkg, kg; nap, óra, perc, másodperc. (Az óra, perc, másodperc rövidítéseit – h, min, s – még nem vezetjük be.)

Helymeghatározás elágazás nélküli vonalon egy adat segítségével. Példák: tanulók helye a tornasorban, kilométer-adat egy út mentén.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Két (három) halmaz elemeiből képezhető párok (hármasok) keresése. Egyszerűbb esetekben az összes pár (hármas) megkeresése, megszámolása.

Példák: 2 fiú és 3 lány, mindenki táncol mindenkivel, hányféle pár lehetséges; készíts háromszavas mondatokat ezekből a szavakból: vörös, fekete, tarka; kutya, macska; alszik, figyel, szalad, eszik; A-ból két út visz B-be, B-ből C-be 5, hányféle módon juthatunk A-ból B-n át C-be; öltöztetési feladatok; számok képzése adott számjegyekből; monogramok, szavak, autórendszámok adott betűkből.

Egyéb kombinatorikai feladatokban minél több lehetőség keresése, egyszerűbb esetekben az összes lehetőség felsorolása.

Példák: Színes rudak kirakásainak száma különféle feltételekkel (csak egyenlő színek, csak különböző színek, két rúdból, kettes legyen a legnagyobb, három rúdból, hármas legyen a legnagyobb, sorrend számítson, sorrend ne számítson).

Olyan valószínűségi játékok, kísérletek, amelyek tapasztalati anyagot adnak a „biztos", a „nem biztos, de lehetséges" és a „lehetetlen" fogalmak különválasztásához.

Például: A logikai készlet piros és kék körei és háromszögei közül félreteszünk egyet. A többi lap közül lehetetlen úgy venni ki ötöt, hogy mind csak egy tulajdonságban különbözzön a félretett laptól.

Valószínűségi játékokban, kísérletekben események megkülönböztetése, gyakoriságuk megállapítása:

Például: Két kockával dobtunk 20-szor. 11-szer volt az összeg páros. A „páros" esemény gyakorisága 11.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 128 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 64 óra

Ebből:

Halmazok, logika	kb.	5%
Számtan, algebra	kb.	40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb.	20%
Geometria, mérések	kb.	25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb.	10%

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudjon a tanuló kiválogatni meghatározott tulajdonságú elemeket (tárgyakat, rajzokat, jeleket)** egyszerű esetekben (részhalmaz képzése).

– Tudja megnevezni egyrészt a kiválasztott, másrészt a ki nem választott elemek közös tulajdonságait egyszerű esetekben (részhalmaznak és kiegészítő halmazának jellemzése). Értse és alkalmazza a kiegészítő halmazzal kapcsolatban a „nem" szót.

– A százas számkörben legyen képes a következő műveletek végzésére: **megszámlálás (halmazhoz szám) és leszámlálás (számhoz halmaz), becslés;**

csoportosítás (csoportok csoportjai is).

– **Alakuljon ki megfelelő készsége a számok írásában és olvasásában.**

– **Tudja a számokat kifejezni alapműveletek eredményeként különféle módokon: összegalakban (két- vagy többtagú összegként), különbségalakban,** szorzat- és hányadosalakban, vegyesen.

– **Találja meg a természetes számok helyét különféle irányú, 0-pontú és egységű számegyeneseken** (egy-egy helynek megfelelő szám – koordináta – keresése, ha más számok már a helyükön vannak).

– **Legyen képes összeadni, kivonni (egy- és kétjegyű számokat), eszközhasználattal és anélkül is.**

– **Legyen képes szorozni** kétjegyű számot is és osztani (maradékos osztást is végezni) **eszköz segítségével.**

– Legyen képes adott egységek felét, negyedét, nyolcadát, harmadát előállítani.

– **Tudjon nyitott mondatokba számokat (számpárokat) vagy más elemeket helyettesíteni; eldönteni, hogy a nyitott mondatot a beírt érték (értékpár) igazzá vagy tévessé teszi-e. (A helyettesítési szabálynak csupán gyakorlati alkalmazását követeljük meg:** különböző változók helyébe ugyanaz az érték is kerülhet, de egyező változók helyébe ugyanabban az összefüggésben nem helyettesíthetünk különböző értékeket.)

– **Tudjon egyműveletes és kétműveletes feladatokat rajz segítségével megoldani; egyműveleteseket számfeladattal felírni.**

– Ismerjen fel szabályosságokat egyszerű sorozatokban és függvénytáblázatokban: ennek megfelelően egészítse ki őket.

– Használja értelmesen a háromszög, négyszög, ötszög stb. szavakat (ne csak konvex sokszögekre).

– **Tudja a mérőeszközöket használni (mérőszalag, egyenlő karú mérleg, különféle ürtartalmú edények), alkalmi és szabvány mértékegységekkel egyaránt.** Ismerje a következő mértékegységeket: m, dm, cm, mm; l, dl; g, dkg, kg; nap, óra, perc, másodperc.

– **Legyen képes az adott feltételeknek megfelelő kombinatorikus lehetőségeket** (egyszerűbb esetekben minden lehetőséget) **megkeresni tárgyakkal, rajzokkal, jelekkel.**

– Tudjon valószínűségi kísérletekben gyakoriságokat megállapítani.

3. OSZTÁLY

Évi 160 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Tárgyak, személyek, jelek, jelenségek, szavak stb. osztályozása.

Példák: t-re és tt-re végződő szavak: 3-, 4-, ... oldalú sokszögek; olyan számok, amelyeknek 1, 2, 3, 4, ... osztója van (tapasztalati úton, pl. színes rudakkal).

Fölé-, illetve alárendelt fogalmak.

Halmazok kapcsolatai (tevékenységgel, rajzzal): nincs közös elemük (idegenek); az egyik a másiknak része; van közös elemük, de egyik sem része a másiknak.

Egy halmaz részhalmazai. Részhalmaz és kiegészítő halmaza. Kapcsolat a tagadással.

— Többszörös tagadás.

Metszet (közös rész). Egyesítés (elsősorban idegen – közös elem nélküli – halmazoké).

— Halmazok jelölése kapcsos zárójellel.

A „minden", „van olyan", „van amelyik nem", „egy sem" és velük egyező értelmű szavak használata (tevékenységgel, rajzzal kapcsolatban). Példák: mindegyik páros; van, amelyik piros és kerek; egyik fiún sincs szemüveg.)

Számtan, algebra

Negatív számok (hőmérséklet, adósság—vagyon stb.).

— Összeadás és kivonás eszközzel, egyszerű esetekben.

Számok ezres körben, becsléshez, számláláshoz, méréshez, statisztikai adatokhoz kapcsolódva.

Példák: Hány babszem van ebben a bögrében? Mennyi férne bele? Hány betű lehet ezen az oldalon az ábrák fölött? Hány ilyen szekrény férne a terembe? Hányan járnak ebbe az iskolába? Hány fiú, hány lány?

Számrendszerek, helyiérték-rendszer. Kitekintés ezren túlra.

Szóbeli összeadás, kivonás, szorzás és osztás egyszerű esetekben, különös tekintettel a szorzótáblának megfelelő esetekre (pl. 20·30; 280 : 7; 280 : 70).

Műveletek 0-val és 1-gyel.

Műveletek eredményének becslése.

— Kerekítés a legközelebbi tizesre, százasra stb.

Egy egész törtrészei (fél, 2 ketted, 3 ketted, ..., negyed, 2 negyed, 3 negyed ... stb.). Előállításuk és egyszerű műveletek tevékenységgel (modellen, rajzban). (Példák: Mennyi hiányzik 1 egészhez? Mennyi a fele?)

Számok adott törtrészének előállítása, ha ez a törtrész egész szám. (Példák: 30-nak a 3 ötöde 18, a 2 harmada 20.)

— Összeadás, kivonás különböző számrendszerekben eszközökkel.

Írásbeli összeadás, kivonás (a tízes számrendszerben).

Írásbeli szorzás előkészítése egyszerű esetekben (pl. 23·2, 20·30, 12·100). Kirakás eszközzel, szóbeli számolás eszköz nélkül is, az eredmény lejegyzése.

Nyitott mondatok megoldása próbálgatással.

— Nyitott mondatok megoldása közelítéssel („túl kicsi, túl nagy" módszer).

Például:

$$15 < (\square \cdot 2) + 10 < 22$$ egész megoldásai: 3, 4, 5.

Igazsághalmaza az egész számok körében: $\{3, 4, 5\}$

A változók jelölése betűkkel is.

— Azonosan igaz és azonosan hamis nyitott mondatok (adott az alaphalmaz).

Példák:

Legyen az alaphalmaz $\{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$

$(x+5)-x=5$ mindig igaz.

$x+5=x$ sohasem igaz.

$2+x>8$ sohasem igaz.

Az első két nyitott mondatra ugyanaz érvényes bármely más alaphalmazon. A harmadik más alaphalmazokon lehet mindig igaz vagy néha igaz, néha nem igaz is.

Kétváltozós nyitott mondatok megoldásainak keresése.

Példák:

A [ ] kicsinye [ ].

Ha ezek az állatok jöhetnek szóba: bocs, borjú, csirke, ló, medve, csikó, tehén, tyúk, akkor a megoldások:

ló	medve	tehén	tyúk
csikó	bocs	borjú	csirke

Ha x és y egész számokat jelent, akkor az

$$(x \cdot 2)+y=100$$

egyenlet néhány megoldása:

x	40	10	16
y	20	80	68

— Két nyitott mondat közös megoldásainak keresése.

Alapvető összefüggések a műveletekkel kapcsolatban. Többjegyűek szorzása egyszerű esetekben. Többtényezős szorzatok.

Példák: $12 \cdot 6=(12 \cdot 2) \cdot 3$

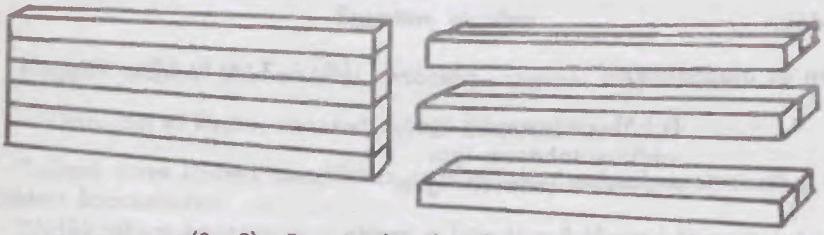

$(3 \cdot 2) \cdot 5= 3 \cdot (2 \cdot 5)$;
$(5 \cdot 3)+(2 \cdot 3)=(5+2) \cdot 3$;
$(20+8) : 2=(20 : 2)+(8 : 2)$;
$80 : 5=(80 : 10) \cdot 2$

15-nek a 16-szorosát a tanulók különféleképpen számíthatják ki:

8-szoros meg 8-szoros, vagyis 120 meg 120;
10-szeres meg 6-szoros;
16-nak a 10-szerese meg 5-szöröse;
16-nak a 30-szorosa, annak a fele.

Szorzás egyjegyűvel írásban is.
Maradékos osztás. Kapcsolata szorzat és szám összegeként való felírással.

Például:

17 : 3=5 ugyanazt fejezi ki, mint ez: $(5 \cdot 3)+2=17$ és $2<3$.
2

Ha az $(x \cdot 3)+y=17$ egyenlet olyan megoldásait keressük a természetes számok közt, ahol $y<3$, akkor $x=5$, $y=2$.

Szöveges feladatok, több művelettel megoldhatók is. Szövegesekről számfeladat vagy nyitott mondat készítése és viszont. A megoldások ellenőrzése. Többféle megoldási mód keresése. Több megoldású és megoldás nélküli feladatok.

— Egyértelművé és megoldhatóvá alakítás.

Relációk, függvények, sorozatok

Relációk megoldása grafikusan.

— Relációk megadása elempárok felsorolásával.

Sorozatok, függvények.

Példák:

3, 4, 6, 10, 18, 34, ... (Eggyel kisebb szám kétszerese. Vagy: az első különbségsorozata 1, 2, 4, 8, ...);
1, 1, 2, 3, 5, 8, ... (1, 1 után minden szám az előző kettő összege. A különbségek: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, ...);
64, 16, 4, 1, negyed (64 után minden szám az előzőnek a negyede).
Függvénytáblázatban szabályok keresése.

— Szabályok megfogalmazása nyitott mondattal.

Példák:

□	△
3	7
5	11
8	17

„Kétszerese meg 1" Jelölésse!:

□ ↦ (□ · 2) + 1

vagy: (□ · 2) + 1 = △

◠	1	4	7
□	2	17	5

Önmagával szorozzuk és 1-et hozzáadunk:

◠ ↦ (◠ · ◠) + 1

vagy (◠ · ◠) + 1 = □

a	6	10	40	8
b	1	3	18	2

A feléből 2-t kivonunk; vagy a 4-gyel kisebb számot felezzük:

(a/2) — 2 = b

a ↦ (a — 4) /2

vagy:

⏢	2	5	8	6
△	3	1	2	2
□	13	26	42	32

□	1	5	10
△	3	7	12
◜	9	21	36

⏢ · 5 + △ = □

△ = □ + 2 ◜ = △ · 3

⏢ · 10 / 2 + △ = □

◜ = (□ + 2) · 3

Geometria, mérések

Egyszerű zárt vonalak. Síkbeli egyszerű zárt vonalak. Külső pontok, belső pontok. Több egyszerű zárt vonal kölcsönös helyzetei. Mindegyikben, egyikben, másikban, valamelyikben (legalább az egyikben), egyikben sem levő pontok; bizonyos ilyen pontok, az összes ilyen pont. (Kapcsolat a halmazok, logika témakörrel.) Lyukas és nem lyukas síkidomok és testek megfigyelése (hány vágással darabolhatjuk szét őket).

— Kapcsolatok keresése pontok, összekötő szakaszaik, körülzárt tartományok, összefüggő részek száma közt.

Hosszúság, terület térfogat és más mennyiségek mérése, becslése különböző egységekkel. Téglalapok területének és téglatestek térfogatának mérése kirakással, kiszámítása. Térfogatmérés töltögetéssel.

— Mérések dm, cm, mm pontossággal, dm^2, cm^2 pontossággal, kg, dkg, g pontossággal stb.

A szabvány mértékrendszerek áttekintése. Átváltások, beváltások.

Szög mint az irányváltozásra jellemző mennyiség („jobbra át", „balra át" stb.). Derékszög hajtogatása. Szögek összehasonlítása, összemérése. Mérésük például a derékszöggel, a felével, a harmadával.

Testek építése, modellezése, kiterítése.

— Testek és hálóik megfeleltetése.

Adott irányú nyújtás megfelelően nyújtott háló segítségével.

Nagyítás, kicsinyítés síkban és térben (négyzethálós és másféle hálós vagy pontrácsos papíron, kockákból építve stb.).

Hasonlóság és egybevágóság szemléletes fogalma (ugyanolyan alakúak; ugyanolyan alakúak és ugyanakkorák).

Tükrözés négyzethálón (szögestáblán stb.). Tükörtengely keresése.

Adott ponttól adott távolságra levő, adott távolságnál közelebb, messzebb levő pontok keresése a síkban: a kör. Szerkesztése papírcsíkkal, fonallal, körzővel. Körök rajzolása, távolságmásolás, kötetlen rajzolás körzővel.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Kombinatorikai feladatok: számok, szavak képzése számjegyekből, betűkből, adott feltételekkel. A lehetőségek számának megállapítása egyszerű esetekben. Ábrázolás fadiagrammal.

Példák: Három megadott betűből hány kétbetűs monogram készíthető? Hányféleképpen lehet sapkát és kabátot adni egy babára, ha két sapkája és három kabátja van?

Fa-diagram

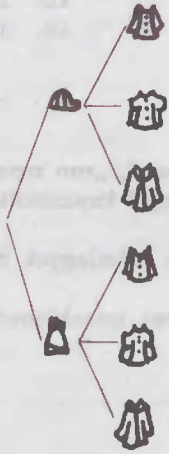

Út-diagram

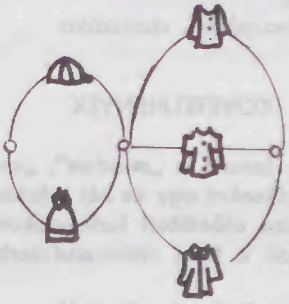

Táblázatos elrendezés

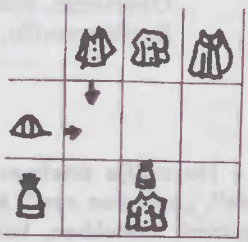

Négy különböző színű golyóból kettőt húzunk. Hányféle pár lehetséges? Kézfogások száma. Pontok összekötő vonalainak száma.

Valószínűségi kísérletekben lehetséges esetek keresése, megkülönböztetése. (Például: Két pénzdarab dobásánál fej-fej, írás-írás, fej-írás esetek, vagy az utóbbitól megkülönböztetve még írás-fej eset.)

— Valószínűbb és kevésbé valószínű események megfigyelése és feljegyzése.

Sejtések kimondása, egybevetésük a tapasztalattal.

Példák: Hat golyó közül kettő piros, a többi fehér. Két golyót húzunk. Milyen párok várhatók gyakrabban? Ha egy könyvet találomra kinyitok, az első sor első betűje magánhangzó lesz-e vagy mássalhangzó? Mi a valószínűbb?

A számtani közép fogalmának előkészítésére szolgáló tevékenységek. Két szám számtani közepe. (Példa: Két vagy három tanuló különböző számú vadgesztenyét hozott, ezeket összeöntik és egyenlően elosztják.)

Középső adat (medián).

Példa: Magasság szerint sorba állnak a tanulók. Milyen magas a középső? (Ha két középső van, a két magasság számtani közepét vesszük.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 110 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 50 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 20%
Geometria, mérések	kb. 25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 10%

KÖVETELMÉNYEK

– **Használja értelmesen a tanuló a „minden", „van olyan", „van amelyik nem", „egyetlen sem" kifejezéseket egy és két tulajdonsággal kapcsolatban, egyszerű esetekben, konkrétan előállított halmazokon.**

– **Ismerje gyakorlati módon a tízes számrendszerben a számjegyek helyi és alaki értékét.**

– Legyen járatos írásbeli műveletek végzésében az ezres számkörben:
  összeadás (kettőnél több tagé is),
  kivonás,
  szorzás egyjegyű szorzóval.

– **Rendelkezzék a tanuló az ezres számkörben – egyszerűbb esetekben – a szóbeli összeadás, kivonás, szorzás és osztás készségével. Tudjon becslést adni írásbeli műveletek végzése előtt** (ez általában a legnagyobb helyiértékű jegy pontos becslését jelenti).

– **Legyen képes különféle egységek felének, 2 kettedének, 3 kettedének...; negyedének, 2 negyedének...; harmadának, 2 harmadának,... előállítására eszközökkel,** az egységek különféle megválasztásával; ilyen számok helyének megkeresésére számegyenesen.

– **Találja meg próbálgatással nyitott mondatok megoldásait,** igazsághalmazát véges alaphalmazokon.

– Legyen jártas szöveges feladatok adatainak önálló feljegyzésében, rendezésében. Tudjon megfelelő matematikai modellt találni (rajz, kirakás, műveletek, nyitott mondat); szöveges feladatot megoldani a talált modellel vagy anélkül, próbálgatással. **Vesse egybe az eredményt az adott feltételekkel és a valósággal.** (Egy és két művelettel megoldható szöveges feladatok.) Zárójel használata.

– Ismerje fel egyszerű sorozatokban, táblázatokban a szabályszerűséget. Legyen képes adott nyitott mondatok közül olyanok kiválasztására, amelyek a talált szabályosságot írják le (ellenőrzés helyettesítéssel).

– Tudjon egyszerű tengelyes tükrözéseket végezni (testmozgással, építéssel, átfordítással, rácsos papíron rajzzal). **Tudjon tengelyesen tükrös (szimmetrikus) alakzatokat előállítani; nem tükrös alakzatoktól megkülönböztetni.**

– **Végezzen méréseket szabványos mértékegységekkel is.**

– Oldjon meg egyszerű kombinatorikus feladatokat tevékenységgel, rajzzal. Állapítsa meg a lehetőségek számát.

– Használja értelmesen a „biztos", „lehetetlen", „lehet de nem biztos" kifejezéseket konkrét esetekben. Keresse meg egyszerű kísérletek lehetséges kimeneteleit.

4. OSZTÁLY

Évi 160 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Közös elemeket is tartalmazó halmazok egyesítése. (Példa: a lányok és az énekkarosok.)

Állítások halmazokról, metszetükről (közös rész), uniójukról (egyesített halmaz), adott halmazokra vonatkozó kiegészítő halmazukról. Nyitott mondat tagadása (kiegészítő halmaz, logikai „nem"). Több nyitott mondat egyidejű teljesülése (metszet, logikai „és").

— Valamelyik nyitott mondat teljesülése (egyesítés, logikai „vagy").

Többszörös tagadás.

Példák: Számok osztói, közös osztók. Több egyenlet, egyenlőtlenség megoldásai, közös megoldások. Ábrázolásuk számegyenesen.

— Ábrázolásuk koordinátarendszerben is.
— Egyszerű logikai következtetések.

Példák: Mit tudsz még, ha tudod, hogy
ebbe az osztályba ugyanannyi fiú jár, mint lány?
Kati kisebb Gabinál, de nagyobb Ferinél?
az asztalon levő lapok közül minden négyzet sárga, és van a lapok között zöld is?

Számtan, algebra

Számkörbővítés milliós nagyságrendű számokig.

A helyiértékes írásmód kiterjesztése 1-nél kisebb értékekre, tizedestörtek előkészítése.

Példa kettedes törtekre:

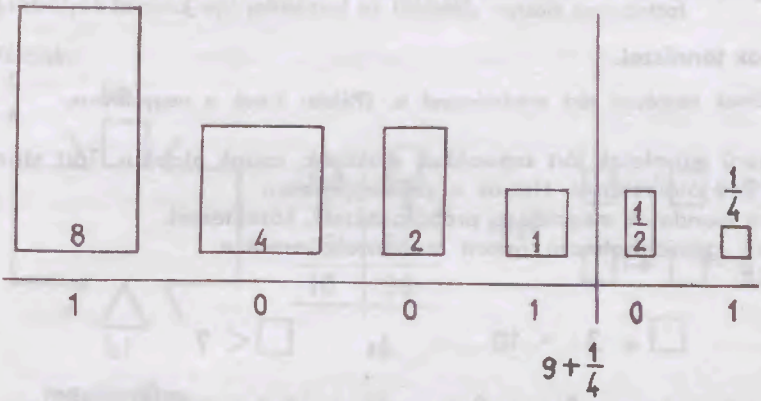

Kerekítés a legközelebbi tízesre, százasra, ezresre, egészre stb.
Példa: 70-re kerekítjük a 65-öt és a 65 és 75 közötti számokat.

Írásbeli összeadás, kivonás, szorzás. Írásbeli osztás egyjegyűvel. Szóbeli osztás egyszerű esetekben kétjegyű osztóval is. Műveletek végzése előtt kielégítő becslés. A becsült és a számított eredmények összehasonlítása.

Zárójelek használata. Megállapodások zárójelek elhagyására. (A szorzás és az osztás erősebben köt, mint az összeadás és a kivonás, és így pl. szorzatok összegét zárójel nélkül is írhatjuk stb.)

Példák:

20—(5 · 2)-ben elhagyhatjuk a zárójeleket:

20—5 · 2=10

de 20—(5+2)-ben nem hagyhatjuk el, megváltozik az értéke:

20—(5+2)=13

viszont

20—5+2=17

— A hatványjelölés bevezetése (kombinatorikus feladatok kapcsán, eszközök útján; számrendszerekhez kapcsolódva is.)

— Oszthatósággal kapcsolatos feladatok. (Példa: A 2-vel és 3-mal is osztható számok ugyanazok, mint a 6-tal osztható számok; megfigyelés adott véges halmazon.)

Negatív számok. Helyük a számegyenesen. Összehasonlításaik egymással, 0-val, pozitív számokkal.

— Negatív számok összeadása, kivonása egyszerű esetekben eszközzel vagy anélkül.

Az egész törtrészei. Törtjelölés. (Példák: 1 harmad $= \frac{1}{3}$, 2 harmad $= \frac{2}{3}$.)

Számok törtrészei.

— Számok törtrészei tört eredménnyel is. (Példa: 3-nak a negyedrésze $\frac{3}{4}$.)

Egyszerű műveletek tört számokkal, eszközök, rajzok alapján. Tört számok tapasztalati átalakításai. Helyük a számegyenesen.

Nyitott mondatok megoldása próbálgatással, közelítéssel.

Egyező igazsághalmazú nyitott mondatok keresése.

Példák:

$$\square + 3 < 10 \quad \text{és} \quad \square < 7$$

$$10 - 3\cdot\triangle = 2\cdot\triangle \quad \text{és} \quad 10 = 5\cdot\triangle$$

— Nyitott mondatok megoldása lebontogatással, mérlegelvvel.

— Negatív számok, törtek is a megoldások között.

Adott halmazokhoz olyan nyitott mondatok keresése, amelyeknek ez az igazsághalmaza (pl. az egész számok körében).

Például $\{5, 6\}$-hoz:

$$4 < \square < 7, \quad 8 < 2\cdot\square < 14,$$

$$3 < \bigcap - 1 < 6, \quad 7 > \bigcup > 4 \quad \text{stb.}$$

Két nyitott mondat közös megoldásainak keresése.

— Arányossági következtetések (egyenes és fordított arányosság) egyszerű esetekben.

Szöveges feladatok megoldása és készítése. Összes megoldás keresése. Felesleges feltételek. Ellentmondó feltételek. Hiányzó feltételek pótlása. Különféle megoldási módok összehasonlítása (rajzzal, nyitott mondattal stb.).

Relációk, függvények, sorozatok

Függvények megadása elempárokkal (táblázattal, nyíl-jelöléssel), szabállyal (szóban, nyitott mondattal).

— Függvények elempárjainak ábrázolása koordinátarendszerben.

Szabályok leírása nyíl-jelöléssel és többféle nyitott mondattal.

Példák:

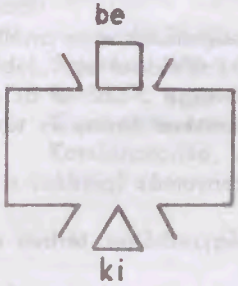

△	□
1	9
5	21
10	36

vagy

□ ↦ (□ + 2) · 3

□ ↦ □ · 3 + 6

megfordítva

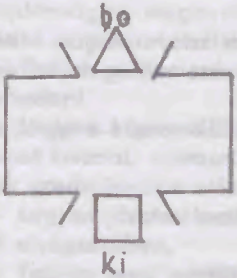

□	△
9	1
21	5
36	10

vagy

△ ↦ (△ − 6) : 3

△ ↦ △ : 3 − 2

— Út—idő kapcsolat; sebesség fogalmának előkészítése. Munka—idő kapcsolat, teljesítmény (munkavégzés sebessége, olvasási sebesség stb.) fogalmának előkészítése.

Sorozatok folytatása mindkét irányban, hiányzó elemek keresése.

— Sorozatok 20., 100., 2000. eleme stb.

— Természetes számok összege például 30-ig, 50-ig. Más egyszerű számsorozatok első valahány elemének az összege.

Különbségsorozatok.

— Összegsorozatok.

Geometria, mérések

Mérések különböző egységekkel, növekvő pontossággal. Átváltás, beváltás. Mértékegységek és jelöléseik (h, min és s is).

Testek építése, modellezése.

— Merőleges vetület. (A szemlélet alapján: milyennek látjuk elölről, felülről, jobbról nézve? Mi lehet az a test, felület, vonal, amit ilyennek látunk elölről, felülről, jobbról nézve?). Árnyképek előállítása nem párhuzamos sugarakkal is.

Metsző, párhuzamos és kitérő egyenespárok megfigyeltetése, keresése, előállítása.

Szögmérés különféle egységekkel, irány figyelembevételével vagy anélkül. Adott irányból adott irányba miféle forgások vihetnek? (Például egy „jobbra át" ugyanazt az elforgást adja, mint 5 „jobbra át" vagy 3 „balra át".)

Helymeghatározás vonalon egy adattal, felületen kettővel (irány és távolság, sor és oszlop alapján stb.).

Adott irányú nyújtás (pédául a kétszeresére), összenyomás (például a felére) négyzethálókon, téglalaphálókon stb.

Nagyítás, kicsinyítés, tükrözés térben és síkban, négyzethálón, térbeli modelleken stb. Hasonlóság, egybeváaóság.

— Méretek arányának leolvasása rajzról. Ezzel kapcsolatos számítások.

— Mérések a terepen. Alaprajzok, térképvázlatok készítése.

Kerület (mint egyszerű zárt vonal hossza), terület, felszín, térfogat. Mérésük különféle alkalmi és szabvány egységekkel. Más mennyiségek mérése. Számítások.

Vonalhálózatok (gráfok). Tulajdonságaik: összefüggőek-e; van-e körútjuk; végpontjaik, elágazási pontjaik stb.

— Möbius-szalaggal és más felületekkel kapcsolatos megfigyelések.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Kombinatorikus feladatokhoz fadiagramok, útdiagramok, táblázatos elrendezések készítése, ilyen módon az összes lehetőség áttekintése.

A kombinatorikai feladatok megoldásakor talált esetek számának rendszeres felírása számsorozattal, táblázattal, egyszerű esetekben.

Véletlen események gyakorisága, relatív gyakorisága.

Példa: Hatszor feldobunk egy pénzdarabot (illetve azt helyettesítő korongot), az eredmény 2 alkalommal fej, 4 alkalommal írás. Ebben az esetben a fej *gyakorisága* 2, *relatív gyakorisága* 6 közül 2, vagyis $\frac{2}{6}$, másképpen $\frac{1}{3}$. (A dobások 2 hatoda, vagyis 1 harmada fej.)

— Gyakoriságok és relatív gyakoriságok ábrázolása.

Lehetetlen, biztos, lehetséges, de nem biztos eseményekre példák keresése.

Grafikonkészítés, -olvasás. Medián, modusz, számtani közép.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 110 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 50 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 20%
Geometria, mérések	kb. 25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 10%

KÖVETELMÉNYEK

– **Legyen képes a tanuló halmazok unióját, metszetét, adott halmazra vonatkozó kiegészítő halmazát képezni, a kapott halmaz elemeit felsorolni,** tulajdonságait megnevezni. Értse és használja helyesen a logikai „és"-t halmazok metszetével kapcsolatban.

– **Tudjon milliós számkörben számokat írni, olvasni; számjegyek jelentését elmondani.**

– **Legyen képes milliós számkörben két vagy több számot összeadni, két számot kivonni, szorozni, egy számot egyjegyű számmal osztani, ilyen műveletek eredményeire előzetes becslést adni.**

– **Legyen járatos mellékszámítást nem igénylő esetekben a műveletek szóbeli elvégzésében.**

– **Találja meg nyitott mondatok megoldásait próbálgatással, igazsághalmazát véges alaphalmazokon.**

– **Tudja az egyszerűbb tört számokat nagyság szerint rendezni (eszköz segítségével vagy anélkül), találja meg helyüket a számegyenesen.**

– Találja meg negatív számok helyét a számegyenesen. Tudjon pozitív és negatív számokat nagyság szerint rendezni.

– Tudja szöveges feladatok adatait önállóan feljegyezni, rendezni. Tudjon megoldási tervet készíteni, matematikai modellt keresni (számfeladat, nyitott mondat stb.). **Legyen képes szöveges feladat megoldására modellen vagy anélkül (próbálgatással); az eredmény ellenőrzésére, egybevetésére a feltételekkel, a valósággal.**

– Pótolja egyszerű sorozatok és táblázatok hiányzó elemeit felismert törvényszerűségnek megfelelően. **Legyen képes** egyszerű esetekben törvényszerűségek megfogalmazására; **kísérletek eredményeinek, problémák számadatainak sorozatba vagy táblázatba rendezésére kombinatorikával, valószínűséggel kapcsolatban is.**

– Legyen járatos
tükörtengelyek és tükörsíkok keresésében;

egyszerű alakzatok nagyításában (vagy kicsinyítésében) eszközzel, rajzban (pl. négyzetrácson);

szögek összehasonlításában (ha az irányt nem vesszük figyelembe), mérésükben alkalmi egységekkel.

– **Tudja egyszerűbb egyenesvonalú** és görbevonalú **síkidomok területét mérni különféle egységekben, kirakással, hálózatok segítségével.**

– **Ismerje a szabványos mértékegységeket:**

mm, cm, dm, m, km;

mm^2, cm^2, dm^2, m^2, km^2;

cm^3, dm^3, m^3;

dl, l, hl;

g, dkg, kg, t;

s, min, h, nap, hét, hónap, év.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az itt következő módszertani alapelvek a tantervnek szerves részét alkotják. Figyelembevételük a tanterv eredményes megvalósításának fontos feltétele.

1. Módszertani szabadság és változatosság

A matematikát tanító pedagógusok – mint a többiek is – szabadon válogathatnak az általuk megismert és jónak felismert tanítási módszerek között, azokat legjobb meggyőződésük szerint szabadon alakíthatják és kombinálhatják, kialakítva belőlük saját tanítási módszereiket. Ha tiszteletben tartják a szocialista iskola eszményeit, ha tanítási és nevelési eredményeik hosszú távon is meggyőzőek, ha pedagógustársaik eredményesebb munkájához is hozzájárulnak, akkor senki sem nehezményezheti, hogy nevelési-oktatási eredményeiket az általuk jónak tartott módszerekkel, nem pedig valami más módon érték el.

Nincs egyetlen legjobb tanítási módszer. Ugyanaz a módszer, amit egy nevelő egy osztályban vagy bizonyos tanulókkal egy időszakban jó eredménnyel alkalmaz, eredménytelennek bizonyulhat máskor, másokkal, másnak a kezében. A legjobb eredmények olyan módszerektől várhatók, amelyeket a nevelő meggyőződéssel alkalmaz, amelyek egyéniségével is összhangban vannak, figyelembe veszik a mindenkori körülményeket, a tanulók szükségleteit és igényeit is, és ennek megfelelően kellőképpen változatosak.

2. Differenciálás, egyéni bánásmód

A tanulók adottságai különbözőek. Tantervi céljainkat az olyan tanítási módszerek szolgálják a legeredményesebben, amelyek tekintetbe veszik minden egyes tanuló fejlettségét, absztrakciós szintjét, előismereteit, érdeklődési körét, és így a leginkább hozzá tudnak járulni fejlődéséhez. Az egyes osztályok tantervi anyaga egyrészt kiegészítő témák felsorolásával, másrészt a minimális követelményszint megjelölésével bő lehetőséget ad a tanulók közti egyéni különbségek figyelembevételére. Módszertani kérdés, hogy ezekkel a lehetőségekkel hogyan élünk. A differenciálás és egyéni bánásmód különféle formáira mindenképpen szükség van, enélkül a tanterv céljait nem

lehet megvalósítani. Módszertani szabadságunk abban áll, hogy magunk válasszuk meg azokat a módokat, ahogyan minden tanulót továbbsegítünk onnan, ahova már eljutott.

A differenciált foglalkoztatást és az egyéni bánásmódot sokféle formában lehet és érdemes megvalósítani. Ezek között különösen nagy szerepe van az osztályban folyó munka változatos szervezési formáinak. Ha a munkaszervezés egyetlen formája a frontális osztályfoglalkoztatás, akkor a nevelő többé-kevésbé kénytelen alkalmazkodni meghatározott fejlettségi szinten levő tanulók igényeihez, és ennek a többiek – más-más módon – kárát látják. Több más szervezési forma jobban hozzájárulhat ahhoz, hogy ki-ki a maga tempójában haladhasson és fejlődhessen. Ilyen például a munkalapokat vagy munkaeszközöket (vagy mindkettőt) igénybevevő egyéni vagy kis csoportokban folyó munka. Ilyen az osztály felbontása két, esetleg több részre: a tanulók egy részével a nevelő – az osztatlan és részben osztott iskolákban bevált vagy ahhoz hasonló módon – közvetlenül foglalkozik, más részük egyénileg vagy kis csoportokban old meg feladatokat. Az ilyen szervezési formák egy-egy órán is változhatnak.

A tehetséges, kiváló tanulók igényeiről még a differenciált foglalkoztatás említett módszereivel sem tudunk az iskolai órákon eléggé gondoskodni, különösen a magasabb osztályokban. Az ő fejlődésüket más úton is segítenünk kell, például szakkörökre irányítással, olvasmányok ajánlásával.

A differenciált foglalkoztatás legfőbb célja a gyengébb tanulók hatékony és tapintatos segítése. Adjon nekik a nevelő bőséges alkalmat arra, hogy járuljanak hozzá a közös munkához. Vegye észre a pontatlan kifejezésmódjuk mögött rejlő előrevivő gondolatokat. Adjon nekik erejükhöz mért, őket erőfeszítésre ösztönző feladatokat. Vegye tekintetbe egyéni nehézségeiket, törődjön hiányaik pótlásával. Vegye igénybe ehhez a többi tanuló segítségét is. Használjon erre alkalmas eszközöket (külön munkalapok, feladatkártyák, munkaeszközök).

A differenciálás sikere erősen függ a nevelő és a tanulók kapcsolatától és a megfelelő motivációs rendszer kialakításától. Nem diszkrimináló, nem beskatulyázó a külön feladat, még a különültetés sem, ha olyan a légkör, hogy a tanuló a segítő szándékot látja benne, és maga is igényli a nem túl nehéz, de azért erőfeszítésre ösztönző feladatokat. Diszkrimináló lehet azonban az osztályzat, sőt a nevelő egyetlen szava, tekintete, gesztusa is, ha a gyengébben teljesítő tanulók lenézésével, kevesebb törődéssel, szeretetmegvonással jár együtt, vagy arra lehet következtetni belőle. Kétségessé válik a differenciálás eredménye, ha túl erős az osztályban a versengés szelleme, ha a tanulók teljesítményüket elsősorban egymáséhoz viszonyítják. Jobb eredmények várhatók a differenciált oktatástól, ha a tanulók értelmét látják a matematika tudásának, tapasztalják, hogy ebben előbbre jutnak, és a matematika szépségei attól függetlenül is vonzzák őket, hogy másoknak jobb a teljesítménye.

3. *Tanulás, feladatmegoldás*

A matematika tanításában kiemelkedő jelentősége van az önálló feladatmegoldó gondolkodásra való nevelésnek. Az önálló feladatmegoldás képessége a tanulásnak célja is, eszköze is. Ennek szolgálatában szükség van az emlékezet fejlesztésére, különféle készségek kialakítására, a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség formálására is. Ezeknek az elhanyagolása veszélyeztetné más, fontosabb célok elérését is.

Nem segítjük a tanulók fejlődését, ha tennivalóikat túlságosan elaprózzuk, vagy a megoldásban olyan segítséget adunk nekik, ami az érdemi gondolkozás alól fölmenti őket. Hátráltatja fejlődésüket az is, ha a megoldások helyességének eldöntését általában a nevelőtől várják. Ez elterelheti figyelmüket a megoldásra váró feladattól.

Ösztönözze a nevelő a tanulókat önálló véleményalkotásra, véleményük kimondására, ellentmondásra, vitára. Hagyja őket vitatkozni, ne döntsön el vitákat hatalmi szóval. Legyen határozott a viták irányításában, kereteik betartásában, járuljon hozzá megnyugtató, egyértelmű lezárásukhoz. Ne vessen azonban véget idő előtt a vitáknak. Használja fel időnként a lezáratlanság motiváló erejét is, hagyja, hogy egy-egy kérdés huzamosabban is foglalkoztassa a tanulókat.

Az önálló matematikai feladatmegoldás képességének fejlesztésében szem előtt kell tartanunk a fokozatosságot: olyan feladatokkal kell megbíznunk a tanulókat, amelyek megoldására képesek. A fokozódó nehézségű feladatsorok megoldásában felhasználhatják a közben szerzett tapasztalatokat, ismereteket.

A problémák felvetésében, a tanulási helyzetek tervezésében kapcsolódnunk kell a tanulók tapasztalataihoz, az életkoruknak megfelelő legjellemzőbb tevékenységi formákhoz. Hasznosak – főképp alsó fokon – a matematikai összefüggéseket magukba sűrítő modellek, a munkaeszközökkel megoldható manipulatív és egyéb mozgásos tevékenységek, amelyek hozzájárulnak a matematikai gondolati tevékenységek megalapozásához is.

4. *A tanulás eszközei*

Az absztrakciók – fogalmak, összefüggések, gondolatmenetek – végső soron konkrét tapasztalatokból alakulnak ki. A tanulásban, fogalmak kialakításában, feladatok megoldásában a tanulók iskola előtti és iskolán kívüli tapasztalatainak is nagy szerepe van. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a tanulók e tekintetben nagyon különbözőek. Az ingerszegényebb környezetből kikerülő gyermekek nagy hátrányban vannak a többiekkel szemben. A hiányzó tapasztalatok pótlásában éppúgy szerepe lehet az életszerű helyzeteknek, a környezetből vett tárgyaknak, mint az e célra tervezett munkaeszközöknek, modelleknek.

A munkaeszközöket a tanulók mindaddig igénybe vehetik, amíg hasonló feladatokat elképzelés alapján is meg nem tudnak oldani. A lemaradó tanulóknak még akkor is szükségük lehet erre, amikor a gyorsabbak már könnyen és szívesebben is a képzeletükre hagyatkoznak. A munkaeszközök túlságosan sokáig vagy indokolatlan esetben való használata akadályozhatja is az absztrakciót, öncélúvá és időrablóvá válhat.

A tanulás eszközei a munkalapok és a tartósabb használatra való, egy-egy példányban kéznél levő feladatkártyák is. Ezek tartalmazzák a tanulási folyamathoz szükséges feladatokat, feladatsorok jelentékeny részét. A nevelő lehetőleg maga is készítsen olyan feladatkártyákat – ha van rá mód, munkalapokat is – amelyek figyelembe veszik a tanulók egy-egy csoportjának különleges szempontjait, igazodnak érdeklődésükhöz és a helyi adottságokhoz.

Az említett eszközökön kívül demonstrációs és audiovizuális eszközök is segíthetik a matematikai nevelést. Az oktatási folyamatba ezeket is beépíthetjük.

Új helyzet áll elő a matematikatanításban a zsebszámológépek tömeggyártásával, a köztük és a számítógépek közti szakadék fokozatos kitöltésével. A most életbelépő tanterv ezt még nem veheti eléggé figyelembe, de az átmenetet simábbá tehetjük, ha kidolgozzuk annak módszereit, hogyan értékesíthetjük a számológépek előnyeit, és hogyan ellensúlyozhatjuk veszélyeiket. Ébresszük rá a tanulókat arra, hogy a számításoknak egy bizonyos – nem is szűk – körében a számológépek használója elmarad azok mögött, akik fejből tudnak bizonyos egyszerű összefüggéseket, például az egyszeregyet. Használjuk fel a számológépeknek azt a tulajdonságát, hogy azonnali visszajelzést adnak a számítás vagy a becslés helyességéről, és ezzel hozzájárulnak a számolni tanulás motiválásához. Készüljünk fel arra, hogy a zseb- és asztali számológépek különféle fajtáinak jó hasznát vehetjük majd a matematikaórákon sok olyan feladat megoldásában, amilyenre korábban a számítások hosszadalmas volta miatt nem is kerülhetett sor (például statisztikai számítások), és hogy sokkal több gyakorlati feladatban juthatunk majd el az elvi megoldáson túl a gyakorlat szempontjából érdekes számszerű végeredményig. A számológépek iskolában való felhasználásának egy másik – az előbbinél is fontosabb – célja: az algoritmikus gondolkozás fejlesztése.

5. *Anyanyelv, matematikai nyelv*

A tanulók fogalmazási készségét a matematika tanításán keresztül is fejleszteni kell. A matematikában kiemelkedő szerepe van a szabatos fogalmazásnak. Ehhez azonban csak fokozatosan, a tanulók saját – eleinte természetszerűen pontatlan – fogalmazásaiból kiindulva lehet eljutni. A fogalmazás félreérthetőségének élménye, ellenpéldák felismerése indítsa a tanulókat kifejezésmódjuk pontosítására, ne pedig az a törekvésük, hogy a nevelő vagy a tankönyv megfogalmazásait változatlanul adják vissza.

A fogalmak kialakítása előbbvaló, mint a nevükkel vagy a jelükkel való megismerkedés. A már kialakult fogalmak rögzítését, használatát, kapcsolataik felismerését viszont segítheti az, ha a tanulók tudnak róluk beszélni, hozzájuk kapcsolódó gondolataikat képesek rajzban, jelekkel vagy más módon kifejezni és közölni. Az elnevezések és jelölések elsietett bevezetésének egyik veszélye az, hogy a megtanult szó vagy jel később is a félig megértett vagy egészen félreértett fogalmat idézi fel. Ezen később nehéz segíteni. Egy másik veszély: ha a tanuló félig értett mondatokat, képleteket, számítási módokat, levezetéseket helyesen reprodukál, akkor könnyen támad az az illúziónk, mintha értené is, amit mond vagy csinál. Az oktatási folyamatot ez helytelen irányba terelheti.

6. Motiváció. A nevelő megváltozott szerepe

A sikeres problémamegoldás a megelégedés, az öröm érzésével tölti el az embert. Ez az öröm legyen a tanulás legfőbb indítéka is. A matematika érdekes, szép és hasznos tudomány, és ezek a tulajdonságai azokban a részeiben is tükröződnek, amelyekkel a tanulók egy-egy osztályban megismerkednek. Ha a tanulók ezt észreveszik, akkor ez minden más motivációnál jobban ösztönzi őket a matematika tanulására.

Szükség lehet a motiválás külső eszközeire is – dicséret, elégedetlenség nyilvánítása stb. – de mértékkel, hogy a belső, a tárgyból adódó ösztönzőerők jobban érvényesülhessenek.

A matematika jellegéből következik, hogy a tanulók – ha idejük engedi – majdnem mindent fel tudnak fedezni benne, megoldásaik helyességét ellenőrizni tudják, számos megállapodás célszerűségét be tudják látni, és mindezekről vitákban egymást is meg tudják győzni. A nevelő azzal járulhat hozzá leginkább a tanulók matematikai fejlődéséhez, ha úgy szervezi meg tevékenységüket, hogy ebben a felfedező – pontosabban: újrafelfedező – folyamatban minél inkább részt vegyenek. A nevelőknek ez a fajta szerepe csak látszólag passzív, valójában egy másfajta aktivitást kíván: feladatsorok tervezését, minden tanuló munkájának megszervezését, állandó figyelemmel kísérését, egyéni segítségnyújtást vagy annak megszervezését, hogy a tanulók egymásnak hogyan segítsenek.

7. Ellenőrzés, értékelés, hibák

Osztályonként bizonyos minimális követelményeket – amiket a tanterv feltüntet – legalább az év végére mindenkinek el kell érnie. Ez a feltétele annak, hogy a tanuló eredményesen folytathassa tanulmányait. A nevelőnek a tanév folyamán figyelemmel kell kísérnie minden egyes tanuló haladását. Csakis az állandó visszajelentés alapján láthatja el a tanulókat a soron következő feladatokkal. Így már év közben megállapíthatja, hogy az egyes tanulók milyen követelményeknek milyen fokon tettek eleget.

Végezzen a nevelő időről időre felméréseket. Ezek egy része csak arra irányuljon, hogy a tanulók és a nevelő támpontokat kapjanak ahhoz, melyik tanuló hol tart a tananyag feldolgozásában, hol vannak hiányok, kinek milyen tevékenységre van szüksége a továbblépéshez. Az ilyen felmérések tarthatnak néhány percig vagy egy egész tanórán át, vonatkozhatnak az egész osztályra vagy csak néhány tanulóra. A felmérések más része egységes mérce elé állítja a tanulókat, és támpontokat ad a nevelőnek az osztályozáshoz.

Szokják meg a tanulók kezdettől fogva, hogy munkájuk helyességét maguk ellenőrizzék – ez a matematika természeténél fogva lehetséges –, és általában ne a nevelőtől várják annak eldöntését, helyes eredményre jutottak-e. Teremtsen a nevelő olyan légkört, amelyben a tanulók hibás elgondolásai és megfogalmazásai is szabadon megnyilvánulhatnak. Irányítsa munkájukat és vezesse a beszélgetéseket úgy, hogy lehetőleg maguk tegyenek különbséget igaz és téves, következetes és következetlen, célszerű és célszerűtlen közt.

Fejlesszük a tanulók kritikai érzékét, a hibák megkeresésének és javításának igényét és képességét. Tartsuk ébren figyelmüket időnként szándékosan hibás megfogalmazásokkal, jelölésekkel, levezetésekkel is. Szoktassuk őket ahhoz, hogy a közös munka folyamán a mi szándékos – vagy akaratlan – hibáinkra éppúgy hívják fel a figyelmet, mint egymáséira, különösen, ha ez az eredmény vagy a megértés szempontjából lényeges.

8. *Személyiségformálás, közösségi nevelés*

Bármennyire igyekszünk is, hogy a tanulási munkát a tanulók számára tartalmában is, formájában is érdekessé tegyük, számolnunk kell azzal, hogy érdeklődésük megoszlik, könnyen szétszóródik, és az érdeklődés mellett akaraterőre is szükségük van ahhoz, hogy a munka nehezebb szakaszain túljussanak. Neveljük őket a matematikán keresztül is önfegyelemre, kötelességtudásra, kitartásra, feladatok vállalására és teljesítésére.

A közösségi nevelés a tanítás-tanulás eredményességének is legfőbb biztosítéka. Az osztályban folyó munka megszervezésének változatos formáit mind ennek szolgálatába lehet állítani. Az egyénileg végzett munka eredményeinek együttes megbeszélése, a kis csoportok adta lehetőségek (munkamegosztás, egymástól való tanulás, egymás segítése), a nevelő irányításával folyó beszélgetések az osztály egy részének vagy egészének bevonásával, hosszabb vagy rövidebb időtartamú teendők egyéni vagy kisebb-nagyobb csoportokban való vállalása, elvégzése, közös értékelése, mindez csak néhány példa arra, milyen módokon élhetünk a matematika tanításában – mint más tárgyakéban is – a közösségi nevelés lehetőségeivel.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Tankönyv
Munkafüzet
Pontrácsos és vonalhálózatos papírok

b) *Nevelői segédletek*
Nevelői kézikönyvek, feladatgyűjtemények, matematikai lexikonok, szakkönyvek, folyóiratok (A Matematika Tanítása stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Szám- és jelkártyakészlet. Színes rudak faliképe. Lyukkártyák. Nagy matematikusok arcképcsarnoka

Auditív információhordozók

Az Iskolarádió által készített hangszalagok

Vizuális információhordozók

Diapozitív-sorozat az általános iskolák 1–8. osztályai számára
Transzparens fóliák

Audiovizuális információhordozók

Oktatófilmek

Tanulókísérleti eszközök

Színesrúd-készlet
Logikai játék. Tanulói szöges (lyukas) tábla tartozékkal. Sík- és térmértani modellezőkészlet. Mérőszalag és egyéb mérőeszközök. Színes golyókészlet, dobókocka. Dienes-(kiegészítő) készlet. Élvázépítő-készlet. Babylon építő. Játékpénz

Nevelői demonstrációs eszközök

Applikációs képek
Mértanfelszerelés, táblai
Demonstrációs lyukastábla
Mértani testmodellek
Eszközök a mérésekhez: méterrúd, négyzetméter, köbdeciméter, köbméter (élváz), űrmérték-sorozat, súlysorozat, mérleg, stopperóra, szoba- és ablakhőmérő
Mérőeszközök a terepméréshez
Falitábla koordinátarendszerrel
Óralapok mutatóval
Kétoldalú emelő súlysorozattal
0-középpontú számolóléc

TECHNIKA

1—4. osztály

Szerkesztette:

MICHALOVSZKY CSABA

CÉL ÉS FELADATOK

A technika tantárgy tanításának alapvető *célja*, hogy megismertesse a tanulókat a természet- és társadalomtudományok korszerű alkalmazásának legfontosabb módjaival a termelésben.

Nyújtson a tantárgy olyan széles körű (termelési, gazdasági, szervezési, társadalmi gyakorlati) ismereteket, amelyek általánosan használhatók, és kellő alapot adnak a tanulóknak további tanulmányaikhoz és önképzésükhöz.

Alakítson ki jártasságokat az alapvető manuális tevékenységek körében, fejlessze a tanulók értelmi képességeit, technikai szemléletét.

Fejlessze a mindennapi életben szükséges technikai ismereteket, jártasságokat, valamint készségeket, és ismertesse meg a nagyüzemi társadalmi termelés technikájának, technológiájának alapjait és a szocialista termelés legfontosabb törvényeit; szolgálja a fizikai munka megszerettetését, az arra való igény felébresztését, a fizikai munka és a munkás megbecsülését.

Alapozza meg a munkához és a szocialista tulajdonhoz való helyes viszonyt, értesse meg a tanulókkal, hogy egész életünk alapja a munka.

Valamennyi tevékenységi formájával segítse elő a tanulók helyes pályaorientációját, illetőleg pályaválasztását.

Ennek érdekében:

– Az anyag szerkezete, tulajdonsága, megmunkálása és felhasználása közötti összefüggések felismertetésével járuljon hozzá a tanulók dialektikus materialista *világnézetének* formálásához.

– Az elsajátított ismereteken és tapasztalatokon keresztül egyrészt nyújtson felhasználható alapot más tantárgyak – különösen a természettudományi tantárgyak – oktatásához, másrészt foglalja rendszerbe a más tantárgyakban szerzett ismereteket, s ilyenképpen *szintetizáló* funkciót töltsön be.

– Ismertesse meg a közvetlen környezetben, majd a mindennapi életben leggyakrabban használt anyagokat, gépeket, a gépek és szerkezetek legfontosabb építőelemeit, szerelési anyagait, valamint ezen anyagok *alakításának, megmunkálásának*, gépek és szerkezetek szerelésének *alapműveleteit is*, valamint a műveletek végzésére szolgáló szerszámokat és használatukat.

– Biztosítsa a *munka tudatos végzéséhez*, az eszközök és a szerszámok célszerű használatához szükséges műszaki rajzi, technikai, technológiai, munkaszervezési, munkaegészségi és balesetmegelőzési alapismereteket.

– Ismertesse meg az iskola környezetében levő ipari és mezőgazdasági üzemekre támaszkodva néhány félkész- vagy késztermék *termelési folyamatát*, a nagyüzemi termelés szervezését, a szocialista iparosítás alapjait.

– Alakítson ki jártasságot a gépek, szerkezetek, modellek szereléséhez szükséges szerszámok és eszközök kiválasztásában és *használatában*, a szükséges és megfelelő pontosságú *mérések* elvégzésében, az *anyagvizsgálat* és *kísérletezés elemi módszereiben*, a műszaki rajzi és egyéb grafikus *ábrázolásban*, azok olvasásában.

– Adjon lehetőséget a tanulóknak munkáik *önálló* megtervezésére, az egyéni kezdeményezésre, az önellenőrzésre, az alkotó munka sikerének és örömének biztosításával nevelje a tanulókat aktivitásra, önállóságra, fejlesszse technikai gondolkodásukat és szemléletüket, kritikai érzéküket, *konstruáló képességüket*, a *technika iránti érdeklődésüket*.

– A szép és gondos munka végzésével járuljon hozzá a tanulók *szépérzékének* fejlesztéséhez, valamint az egészséges munkavégzési szokások kialakításával a tanulók *egészséges* testi fejlődéséhez.

– Fejlessze a tanulókban azokat a képességeket, amelyek a saját, illetve a közösen végzett munka *megtervezéséhez*, gazdaságos megszervezéséhez, az emberi *környezet védelméhez*, az anyaggal, a munkával, az energiával, az idővel való *takarékossághoz* szükségesek.

– Fejlessze a tanulókban a munka szeretetét, a munkával és annak eredményével kapcsolatos felelősségérzetet. A közösségben végzett munka megszervezésével segítse elő a tanulók munkafegyelmének kialakulását, megszilárdítását és ezzel a *munkához való szocialista viszony* alakulását.

1. OSZTÁLY
Évi 26 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

A közvetlen környezet tárgyai mint az emberi munka eredményei.

Képlékeny anyagok megmunkálása. Agyag vagy gyurma gömbölyítése, lapítása és hengerítése kézzel, lapítása és simítása mintázó fával.

— Különböző alakok formálása önállóan, a képzeletre támaszkodva.

Papírmunkák. Téglalap és négyzet alakú papír hajtogatása (felező-, átlós- és szegélyhajtogatás); a papír nyírása; ragasztása (pont- és foltragasztás, sajtolás).

— A papír alakítása redőzéssel, tépéssel.
— A papír előnyomott minták alapján való szabása, egyszerű formák (szerkezetek) összeragasztása.

Zsineg, fonal használata. Csomó- és csokorkötés.

— Színes fonalakból háromerű fonás, hajtolás.

Hurkapálcika elemi megmunkálása. Darabolás tördeléssel és késsel; csiszolás csiszolópapírral. Kartonra ragasztott képek keretezése pálcikákkal.

— Pálcikák színezése mártogatással.
— Hosszabb, rövidebb, egyenlő hosszúságú, különböző színű pálcikák készítése.

Képlékeny anyagok, papír, zsineg, fonal, fa összehasonlítása tapasztalati úton; az alakításuk során észlelhető tulajdonságok, ezek alapján való csoportosításuk (lágy és kemény anyagok); a szükséges eszközök, szerszámok és balesetmentes használatuk.

A munkahely rendje és tisztasága, munkavégzés utáni tisztálkodás.

II. Építőelemekkel végzett gyakorlatok

Az építődobozok építőelemeiből rajzban, képben megadott vagy bemutatott minta alapján egyszerű „síkbeli" modellek összeállítása; elemcsaládok

képzése; mértani testek felismerése; elemek (kocka, hasáb, oszlop, henger) körülrajzolása írólapon ceruzával.

— Modellek építése rajz vagy kép emlékezetbe idézése és kísérletezés segítségével.

III. Szerelőelemekkel végzett gyakorlatok

Oldható kötések létrehozása csavarozással: egycsavar-kötéses betűk szerelése, különböző lyukszámú építőelemekből csuklózó szerkezet kialakítása; többcsavaros kötések (csuklózó és merev szerkezetek) készítése.

Kerék és tengely szerelése. A szerelés elemeinek és az eszközöknek balesetmentes használata.

A síkban ábrázolt egyszerű szerelőelemek látszati képének azonosítása a tárgyakkal; egyszerű táblai rajzok olvasása; a műveleti sorrendet ábrázoló képsorok használata.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 20 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 6 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerjék fel a tanulók, hogy a környezet tárgyai az emberi munka eredményei.**

– **Alakuljanak ki** az anyagi javak (iskolai és egyéni felszerelés, bútor, világítás stb.) megbecsülésével, az eszközök és **anyagok takarékos használatával, a munkaterem, osztályterem tisztán tartásával kapcsolatos szokásaik.**

– A közösségben végzett munka során az önzéssel szemben erősödjék bennük a társaik iránti szeretet és becsülés, az osztályközösséghez való tartozás érzése, a rászorulók segítése.

– **Tudatosodjanak a pontos, szép és egyenletes munkavégzésre egymás és saját testi épségére, az egészséges testtartásra, a munkavégzés utáni tisztálkodásra vonatkozó követelmények,** majd váljanak fokozatosan szokássá. Alakuljanak ki az elemi munkavégzéshez szükséges alapvető ideg-izom koordinációk.

– A tanulók találjanak örömet a manipulatív tevékenységekben, tudjanak örülni a jól végzett munka eredményének, végezzék szívesen az iskolában és otthon is az egyszerű fizikai munkákat.

– **Ismerjék a tanulók**

az otthoni és iskolai környezetükben folyó munkák lényeges elemeit, a bennük rejlő alapvető egyezéseket és különbségeket;

a környezetükben előforduló anyagfajtákat, azok megnevezését és felhasználásukat;

a képlékeny anyagok (agyag, gyurma), a papír, zsineg, fonal és fa tulajdonságait (alakításuk során szerzett tapasztalatok alapján);

a lágy és kemény anyagok csoportosítását;

az anyag alakításának lényegét; eszközeit és szerszámait, balesetmentes használatukat;

a gyakorlati munkák végzésének alapfeltételeit **(a helyes magatartási formákat munka közben).**

– **Ismerjék fel az összefüggést a modelljeik építéséhez alkalmazott alakrajzok, továbbá az építődobozban elhelyezett alaprajz síkidomai és az ezekre helyezendő testek határoló lapjai között.** Tudják a legegyszerűbb mértani testeket — határoló lapjaik szerint — csoportosítani (elemcsaládok képzése). **Tudjanak minta,** kép vagy rajz **alapján egyszerű „síkbeli" modelleket összeállítani, csuklózó és merev szerkezeteket kialakítani. Ismerjék a csavarral létrehozható legegyszerűbb kötés módját.**

– **Szerezzenek jártasságot**

a képlékeny anyagok, a papír és a fa alakításában, a fonal, zsineg használatában;

az alapvető szerelési eljárásokban;

a legegyszerűbb szerszámok (kés, olló, csavarhúzó, villáskulcs, ceruza) **helyes és balesetmentes használatában;**

az építőelemek körvonal rajzának írólapon ceruzával való elkészítésében.

– **Legyenek képesek nevelői irányítással a munka (megszabott idő alatt való) végzésére;** továbbá fokozatosan az önálló, saját ötleteikre, emlékezetükre, képzeletükre támaszkodó munkavégzésre; az elvégzett feladatok szavakban való rövid összefoglalására; **anyagok, eszközök, szerszámok** szabatos **megnevezésére.**

2. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

Papírmunkák. Csomagoló-, szöglet- és szegélyhajtogatás; hasítás késsel; nyírás (bevagdosás, részarányos nyírás); ragasztás (szegély- és foltragasztás); sajtolás.

— Karton előrajzolása (alaklemezről) és szabása.
— A papír szabása előnyomott minták alapján, egyszerű formák (szerkezetek) összeragasztása.

Fonal- és textilmunkák. Az 1. osztályban megismert csomózások gyakorlása; hurkolás; tű befűzése, először kártyalemez kivarrása színes fonallal; gombvarrás; textíliák nyírása és ragasztása.

— Textíliák díszítése öltögetéssel.

Vékony pálcák és lécek megmunkálása. Faragás, támasztott pálca hegyezése, csiszolása.

— Pálcikák hasítása késsel, festése ecsettel.

Fóliák és műanyagok szabása és ragasztása.

— Alumínium fólia nyírása, alakítása hajtogatással.

A megismert anyagok összehasonlítása a tapasztalt tulajdonságok alapján. Az anyagok alakítása során használt eszközök ismerete, elnevezésük és balesetmentes használatuk. A szaktudást igénylő munka sajátságai és lényeges elemei az otthon és a közvetlen környezetben szerzett tapasztalatok alapján.

II. Építőelemekkel végzett gyakorlatok

Az első osztályban megismert építődobozok felhasználásával – rajz, kép vagy minta alapján – „térbeli" álló alakzatok készítése.

Síkidomok és a mértani testeket határoló lapok közötti összefüggés felis-

merése és rajzi kapcsolat kialakítása (az építés alakrajza). A rajzban ábrázolt építési elemek azonosítása a tárgyakkal. Egyszerű táblai rajzok olvasása.

— A megismert síkbeli formák — arányérzék fejlesztését elősegítő — rajzolása szabad kézzel.
— Az épített modellek és részeik technikai összefüggéseinek vizsgálata.
— Modellek építése a rajzra, mintára való emlékezet alapján és kísérletezések segítségével.

III. Szerelőelemekkel végzett gyakorlatok

Kerekek és tengelyek alkalmazásával mozgó modellek szerelése. Merevítés tengellyel és gyűrűkkel. Csavarhúzó és villáskulcs, illetve ezek együttes használata.

— Csuklózó szerkezet stabilitásának biztosítása kötéllel.
— Rácsos szerkezetek kialakítása.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 22 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 10 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerje meg a tanuló** sokoldalú érzékelés, észlelés alapján **környezete legfontosabb anyagainak alapvető tulajdonságait, és vegye észre, hogy az ember ezeket a tulajdonságokat ismerve a különböző anyagféleségeket céljainak és szükségleteinek megfelelően alakítani, formálni képes; tudja, hogy a környezet tárgyait** (az anyagi javakat) **elő kell állítani,** meg kell termelni, **ezt pedig emberek végzik, az embereknek tehát dolgozniuk kell.** Fokozatosan alakuljon a tanulóban a szülők, a rokonok, az ismerősök munkája, munkakörülmények iránti érdeklődés. Ismerje szülei és a közvetlen környezetében élők foglalkozását, rajtuk keresztül tanulja meg tisztelni a dolgozó embereket és az iránt érzett tiszteletet tudja kifejezni.

– **Tudatosodjék a takarékosság fontossága** (anyaggal, energiával) mind az iskolában, mind pedig otthon. **Tartsa tisztán és rendben a munkahelyét, óvja a munkához szükséges eszközöket és szerszámokat.** Az iskola felszerelését éppúgy becsülje meg, mint a saját magáét. **Készségesen nyújtson segítséget a munkában tanulótársainak.**

– Törekedjék szép munka (arány, forma, szín) végzésére.

– Legyenek konkrét képzetei a közvetlen környezetben szerzett tapasztalatok alapján a munka fogalmáról.

– **Ismerje** a munkamegosztás alapvető formáit;

az anyagalakítás fontosságát és szükségességét;

az anyagféleségekkel és a szerelésekkel kapcsolatosan használt eszközöket, szerszámokat, azok neveit és **balesetmentes használatukat;**

a balesetek megelőzésének módjait;

a munkák során alkalmazott egyszerű műveleteket, ezek elvégzésének sorrendjét;

a síkidomok és a mértani testeket határoló lapok közötti összefüggést;

a mértani testek közül a kockát, a hasábot, a hengert;

a síkidomok közül a négyzetet, a téglalapot, a háromszöget, a körlapot;

vonalak közül az egyenest és a görbét;

a rajzi ábrázolás jelentőségét a munka végzésében;

a kicsinyített rajzok alkalmazását az építéshez;

az építődoboz elemeinek felhasználási módját, a modellek, szerkezetek kialakításához.

– Ismerjék fel a készítendő munkadarabon a síkbeli szimmetriát, alkalmazzák annak előnyét az egyes műveleteknél (fél alaklemez), ezzel kapcsolatosan is tudatosuljon az idővel való takarékosság.

– **Tudjanak a tanulók az építődobozokból minta, kép,** rajz **alapján „térbeli" álló alakzatokat,** továbbá tengelyek és kerekek alkalmazásával mozgó modelleket összeállítani, **összehasonlításokat tenni az építőelemek méreteit tekintve (egy elemcsaládon belül egyik elem nagyobb a másiknál, illetve hányszorosa a mértékül választottnak).**

– **Legyenek képesek**

a megismert anyagokból egyszerű formák (használati tárgyak) kialakítására és összeállítására;

figyelmük összpontosítására;

egyszerű technikai modellek építésére minta, kép, rajz és nagyméretű, szétszedhető mintadarab alapján.

– **A készítendő tárgy elemzésére és a munka irányítással történő megtervezésére** (részek, anyag- és szerszámszükséglet, a munkafolyamat logikai sorrendje).

3. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Az otthon és a technika

A lakásban, a háztartásban leggyakrabban használt anyagok, eszközök, szerszámok és gépek főbb jellemzőinek összegyűjtése és közös elemzése. A gép mint a munkavégzést megkönnyítő eszköz. A tanuló környezetében megfigyelhető közlekedési eszközök.

— A termelés; nyersanyag, félkész áru, késztermék; munka; szerszám és a gép szerepe az anyagi javak előállításában.

II. Anyagok és alakításuk

Papírmunkák. Lágypapír előrajzolása alaklemez után; nyírása az előrajzolás vonalán (többrétegű lágypapír nyírása); metszése késsel.

— Papírkarton és papírlemez lyukasztása árral, bőrlyukasztóval a szerelés előkészítéséhez.

Karton és lemez előrajzolása alaklemez és vonalzó segítségével (utóbbi mérésekkel egybekötve), nyírása, metszése, „karcolása", sarkos hajlítása. A részek összeállítása (szerelése) kapoccsal, zsinórral, ragasztással.

Vékony pálcák és lécek megmunkálása. Mérés, jelölés, végek hegyezése; darabolás rovás faragással; díszítés faragással; csiszolás; alapozó és díszítő festés ecsettel.

— Pálcák, lécek és lemezek összeszerelése ragasztással és szegezéssel; szeghúzás.

Lágy alumínium huzal és szalag alakítása. Mérés, jelölés, darabolás (fogóval, ollóval), egyengetés simítófával, hajlítás (alakítás) fogók és idomszerek segítségével.

— A tanulók által feldolgozott anyagok kereskedelmi megnevezése.

A munka tervezésének főbb fázisai: előkészítő munkák, fő munkák, befejező munkák. Az alkalmazásra kerülő szerszámok helyes, biztonságos és balesetmentes használatához szükséges ismeretek, a szerszámok használatával

összefüggő helyes szokások (szokásrendszerek) kialakítása. Munkavégzés közben a helyes kéz- és testtartás.

— A különböző anyagféleségekből gyűjtemény készítése. (Az anyagok megfelelő szempont szerinti csoportosítása, rendezése.)

A méréseket megelőző becslések szerepe és gyakorlása. Hosszúságmérés a feldolgozásra kerülő anyagon (kb. 0,5 cm pontossággal). Hosszúságmérés négyzetes beosztású papíron. (A mérések az iskolai munkában használatos eszközökre épülnek.)

— Szilárd anyagok összehasonlítása térfogat és tömeg szerint. (A sűrűség fogalmának előkészítése.)

III. Építőelemekkel végzett gyakorlatok

Az építődoboz további elemeinek megismerése; látszati ábrázolás és nézeti rajzok alapján – elöl-, oldal- és felülnézet alkalmazásával – fokozatosan növekvő elemszámú és összetettebb modellek építése.

IV. Szerelőelemekkel végzett gyakorlatok

Térben álló és mozgó modellek szerelése modellfüzet alapján; a modellfüzet ábráinak közös elemzése, az elemszükséglet meghatározása, a szerelési sorrend megállapítása; alaplemez, hevederek meghosszabbítása, kötőpántok, hármas csomópontok alkalmazása; az épített modellek segítségével ismerkedés az emelő, kerék, tengely, csiga szerepével; az alkalmazásukkal járó előnyök feltárása.

— Modell-füzet alapján elemzés, tervezés, szerelés a nevelő irányításával.
— Egyszerűbb alakzatok, szerkezetek egyéni tervezése, építése, vizsgálata.
— A megépített modellről összefüggő nézeti rajzok készítése négyzethálós papírra közös megbeszélés alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 20 óra
Ebből:	
Tanulmányi séta, illetve kirándulás	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerje fel a tanuló, hogy a lakásban, a környezetében, a közlekedésben megfigyelhető gépek az ember szükségleteinek mind magasabb szinten való kielégítését szolgálják**; hogy a civilizáció fejlődésével az ember munkaeszközei (a gépek) egyre jobban tökéletesednek; segítségükkel az ember kevesebb eleven erővel gyorsabban, többet és jobbat termel.

– **Legyen jártas a házi munkát megkönnyítő, kézi erővel működtetett egyszerűbb gépek kezelésében és tisztításában. Óvja a gyakorlati munkák végzése közben saját és társai testi épségét. Az eszközöket, szerszámokat rendeltetésszerűen, helyesen és balesetmentesen használja. Becsülje meg az otthon szerszámait, tartsa rendben azokat.** Vegyen részt a saját és társai által készített munkák elbírálásában.

– Értékelje és őrizze a munkaterem (tanterem) rendjét, tisztaságát; a munkahelye, a szerelődoboz, az eszközök rendjét; társait is figyelmeztesse a rend, tisztaság megőrzésére.

– **Ismerje a tanuló**

az otthoni környezetben használatos fontosabb anyagok, eszközök, szerszámok, gépek rendeltetését;

az egyszerűbb szerszámok használatát;

a gyakorlati munkája során előforduló építőelemeknek — mint mértani testeknek — a nevét;

a mértani testekről és a velük kialakítható összeállításokról (kompozíciókról) készített egyszerű látszati és nézeti képek tartalmát és jelentését;

a nézeti rajzok készítésének módját, elhelyezési rendjét;

a tárgyak rajzi ábrázolásánál alkalmazott elemi jelölési módokat (folytonos és szaggatott vonal);

az egyszerűbb modellek elemi szerelésének műveleteit és szabályait;

az emelő működési elvét, a kétoldalú emelő elvén alapuló mérleghintán az egyensúly feltételét;

a kerék és tengely alkalmazásának célját és jelentőségét a közlekedésben, szállításban;

az állócsiga használatának előnyét a teher emelésekor;

az egyes szerkesztő-elemeknek a munkadarabban betöltött funkcióját;

a gyakorlati munkák során előforduló baleseti veszélyeket és elhárításuk módjait;

a helyes kéz- és testtartást munka közben.

– **Legyen jártas**

az egyszerű hosszúságmérésekben;

a papír- és faanyagok megmunkálásában;

az építődoboz elemeinek használatában;

az egyszerű szerszámok, **elsősorban az olló, a kés, a csavarhúzó és a csavarkulcs használatában;**

az egyszerű szerelési munkákban;
az egyszerű látszati képek olvasásában és elemzésében.

– **Legyen képes az irányított részműveletek után hasonló munkafolyamatok önálló végrehajtására.** Tapasztalatai felhasználásával törekedjék újszerű, könnyebb és ésszerűbb munkára. **Munkájában következetesen juttassa érvényre az önellenőrzés, a tervszerű és fegyelmezett munkavégzés, a rendszeretet követelményét.**

4. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

A megismert anyagokból komplex jellegű munkadarabok és egyéb használati tárgyak készítése. A munka megszervezésével összefüggő ismeretek nyújtása; a feldolgozásra kerülő anyagok beszerzése (a kereskedelmi szakboltok megnevezése, a szükséges anyagmennyiség meghatározása); a munkaeszközök kiválasztása és biztosítása; a megmunkálás és kivitelezés módjának megtervezése; a munkadarab előállításának gazdaságossága (takarékosság anyaggal, idővel); a tanulói csoporton belüli munkamegosztás (egyéni munka, páronkénti munka, csoportmunka).

— Egyféle anyag gyűjtése és rendezése. (Az anyagfajta kiválasztását, a gyűjtés módját, a rendezés szempontjait a tanulók közösen állapítják meg.)
— Azonos térfogatú és különböző minőségű anyagok tömegének összehasonlítása saját készítésű táblázat alapján.
— Munkadarabok, egyszerűbb használati tárgyak készítése egyéni munkával — könnyen hozzáférhető anyagok felhasználásával — műveleti utasítások szerint.

A papírféleségek tulajdonságainak vizsgálata (rostszerkezet nagyítóval, nedvszívó képesség, írhatóság, szálirány). Papírok és kartonok négyzetméter tömegének meghatározása. Műanyag, fonal, fa, vékony fémlemezek és huzalok tulajdonságainak egyszerű vizsgálata (hajtogatással, nyírással, csavarással és a nedvességgel szembeni viselkedésük alapján).

Anyagok alakítása. Jelölés az anyagon rajzban megadott méret alapján; szabás; anyagalakítás (élek és felületek megmunkálása); az egyes alkatrészek összeszerelése iratkapoccsal, ragasztással, zsinórral, szegezéssel.

Előzetes becslések további alkalmazása és felhasználásuk a méréseknél. A pontos mérés szerepe és jelentősége az anyag megmunkálásában, szerelésében és az ipari termelésben (tömeggyártás, alkatrészek cserélhetősége).

II. Építőelemekkel végzett gyakorlatok

Építődobozból minta, fénykép, rajz alapján összetettebb alakzatok kialakítása és technikai modellek összeállítása.

III. Szerelőelemekkel végzett gyakorlatok

Térben álló és mozgó, gépeket utánzó, működő modellek szerelése. (Közös elemzés és tervezés utáni egyéni munka az ismert elemek felhasználásával.)

— Modellek építése és szerelése építődobozból, illetve dobozokból több alkatrész felhasználásával, nagyobb tanulói önállósággal, egyéni ötletek, újítások alapján. A megépített modell rajzi vázlata.

Modell-füzet alapján az egyes gépszerkezetek fő részeinek (állvány, motor, hajtómű, szerszám) megállapítása, az álló és mozgó alkatrészek felismerése. Összetettebb szerkezetek elemeinek és azok funkcióinak értelmezése.

Erőátvitel szíjhajtással (különös tekintettel az irány- és fordulatszám-módosítás lehetőségére), lánchajtással (csúszásmentes hajtás lehetősége) és dörzshajtással (súrlódó kerekes hajtás, a csúszás lehetősége).

A megépített modellekről készített rajzokkal az alaprajz és a szelvényrajz fogalmának kialakítása. A méretmegadás elemei (méretvonal, méret-segédvonal, méretnyíl, méretszám). Ábrázolás nézetekben négyzethálós papíron fokozott önállósággal. A legfontosabb vonalfajták értelmezése és alkalmazása.

Egészségvédelmi és balesetmegelőzési ismeretek. A kapcsolódó szokásrendszerek felszólítás nélküli megtartásának fontossága, a helyes kéz- és testtartás, az eszközök, szerszámok szakszerű használata mint a balesetmentes munkavégzés alapfeltételei. A munkahelyek védőberendezései, balesetelhárítási rendszabályok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 20 óra
Ebből:	
Tanulmányi séta, illetve kirándulás	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerje fel a tanuló** munkája során, **hogy az anyagok egyszerű eszközökkel és módszerekkel is megismerhetők. Tudja, hogy az ember az anyagokat céljának megfelelően alakíthatja, feldolgozhatja.**

– **Ismerje a lakóhely, a környék, a megye legfontosabb nyersanyagait, termékeit;** miből termelnek legtöbbet, mi történik a termékekkel.

– **Értse meg az anyaggal, szerszámmal, idővel, saját erejével való takarékosság jelentőségét, figyelmeztesse erre társait is; kímélje és becsülje meg a**

közvagyont (az iskolai eszközöket, szerszámokat, szerelődobozt), az okozott kárt önként jelentse. Végezzen számítást (becslést) arra vonatkozóan, hogy mennyibe kerül az általa felhasznált anyag egy tanévben, milyen költséget jelent egy-egy szerszám vagy az építő- (szerelő-) dobozban okozott kár.

– A megismert anyagokból, a tanult műveletekkel készítsen hasznos tárgyakat testvéreinek, szüleinek. Erejéhez mérten segítse és támogassa a gyakorlati munkában tanulótársait.

– **Tudatosan törekedjék munka közben az egészséges testtartásra, a munkahely rendjének, tisztaságának megőrzésére,** figyelmeztesse erre társait is. **Fokozatosan ismerje fel gyakorlati munkáiban a forma és a funkció egységét, az alkotó munka örömét és szépségét.**

– Ismerje a papír tulajdonságai közül a rostszerkezet, a nedvszívóképesség, az írhatóság, a szálirány vizsgálatának egyszerű módjait, a papírok négyzetméter tömegének jelentését, valamint a felsorolt fogalmak megismerését célzó vizsgálatoknak a jelentőségét az anyag gyakorlati felhasználhatósága szempontjából.

– **Ismerje**

a technikának a termeléssel összefüggő alapvető fogalmait;

a nyersanyagok előállításának alapvető elemeit;

a gépek rendeltetését a termelésben;

a termelés megszervezésének jelentőségét;

a gyakrabban használt anyagok (papír, fa, műanyag, fémek) fontosabb tulajdonságait;

az összetettebb szerkezetek főbb elemeit és azok funkcióját;

a szíj- és dörzshajtást;

a szelvényrajz szerepét mint az építéshez, munkadarab elkészítéséhez sok esetben nélkülözhetetlen útbaigazítási eljárást.

– **Legyen jártas**

a gyakorlati életben előforduló méréseket (hosszúság és tömeg) megelőző becslésekben;

a hosszúság és tömeg mérésében;

a különféle anyagokból összeállítható szerkezeteknek ragasztással, iratkapoccsal, fonallal, zsinórral, szegezéssel történő szerelésében;

álló és mozgó alkatrészek felismerésében.

– Legyen körültekintő a tervezésben, az anyagok és építőelemek felhasználásában és a kivitelezés módjában. **Munkáját jellemezze** az ötletesség, **az aktivitás, a fegyelmezett** és kitartó tevékenység, a figyelem összpontosítása, **a biztonságos és balesetmentes szerszámhasználat. Tudjon** összetettebb **gép modelljét ábrázoló képet elemezni.** A gyakorlat során felismert ésszerűbb megoldások, „újítások" feltárásával segítse tanulótársait is a hatékonyabb munkavégzésben, szerelésben.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A technika tantárgy – amely a tanulók politechnikai nevelését legközvetlenebbül szolgálja – csak a többi tantárggyal szoros kapcsolatban oktatható eredményesen. Ez a kapcsolat a tantárgyak egészét tekintve kölcsönös: egyrészt tapasztalati anyagot ad más tárgyakhoz, másrészt a többi tárgyban szerzett ismereteket a maga sajátos módján egybekapcsolja, szintetizálja.

A technika tanítása során különösen a következő módszertani alapelvekre kell figyelemmel lennünk:

1. A technikai ismeretek oktatása a tanulók sokrétű *manuális tevékenységére* (anyagalakítás, anyagmegmunkálás, mérés, rajzolás, anyagvizsgálat, szerelés, kísérlet, kerti munka stb.), valamint a tanulók által a környezetben, a mezőgazasági és az ipari üzemekben végzett *megfigyelésekre* támaszkodik. Jussanak el azonban a tanulók – a fejlettségüknek megfelelő szinten – az elvontabb, *általánosított megfogalmazáshoz* is.

Az elméleti és gyakorlati ismeretanyagot nem szabad elválasztani sem a tanítás folyamatában, sem módszereiben, hanem arra kell törekedni, hogy a tanulók szerves egységben sajátítsák el. A gyermekeket a tantervi tárgykörökben megjelölt elméleti ismeretekhez a gyakorlati munkákon keresztül juttassuk el.

2. Az oktatás során már a legalsóbb fokon is érvényesíteni kell a technika tantárgy *nevelő hatását*. El kell érni, hogy a tanulókban fejlődjék a termelési viszonyok rendszerében való eligazodás képessége, a munkakészségük és munkaképességük. Ki kell használni a technika fejlődésétől elválaszthatatlan munkamegosztás nevelő hatását, a foglalkozások kollektivitást követelő és önfegyelemre szoktató vonásait. A munkamegosztás és ezzel együtt minden kollektív munka szervezést igényel, valamilyen szervezeti keretben valósul meg. Ezért hangsúlyozottan fontos már az 1. osztálytól kezdve a tevékenységek jó szervezése, továbbá az üzemlátogatások során a nagyüzemi termelés folyamatának megfigyeltetése és elemzése.

A közvetlen tanulói tapasztalatok hiányában alkalmazzunk filmet, diafilmet, tv-adásokat.

3. A tanterv csak a tanulók által elsajátítandó ismereteket és az ezekhez szükséges tevékenységi formákat tartalmazza. A tanulói munka *konkrét tárgyát* (feladatát) a helynek, a környezetnek, az iskola felszereltségének, a ta-

nulócsoport teherbírásának figyelembevételével *a nevelő önállóan tervezze meg.* (Ehhez a módszertani segédkönyvek nyújtanak segítséget.)

A javasolt feladatok közül a nevelő a körülményeknek legjobban megfelelőt választhatja.

A tanulmányi sétákat, az üzemlátogatásokat lehetőleg a környezetismerettel egybehangoltan szervezzük a tantervben megjelölt megfigyelési szempontok figyelembevételével.

Amennyiben az iskola körülményei lehetővé teszik, a 3. osztálytól kezdve a technika oktatása az osztály megfelezésével, kisebb *csoportban*, külön munkateremben történjék.

A tantárgy ismeretanyaga elméleti és gyakorlati jellegű ismeretek ötvözete, s ezért a törzsanyagban szereplő ismeretek tökéletes elsajátításához az elméleti tanulással állandóan párosuló gyakorlati tevékenység is szükséges.

A gyakorlati tevékenység azonban sehol sem korlátozható valamely ipari vagy mezőgazdasági szakmunka tökéletesen elsajátítandó fogásaira. A gyermekek az egyes szakmai ismereteknek csak az alapjait és csakis a fejlettségi sajátosságaiknak megfelelő színvonalon sajátítsák el.

4. A tanulói teljesítmények *értékelésénél* csak a törzsanyag vehető figyelembe, de az értékelésben ne csak az ismereti, jártassági, hanem a nevelési és a képességbeli követelmények is összegeződjenek.

Természetesen a kiváló minősítés csak azt a tanulót illeti meg, aki a tantárgy törzsanyagában szereplő ismereteket – mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaiban – alkotó módon sajátította el, s ezeknek birtokában képes az életkori sajátosságait meg nem haladó feladatok megoldására a tantárgy keretein belül.

Az elbírálás során az ellenőrzés és értékelés módszereinek mindegyike alkalmazható. A tanulók értékelésében nemcsak az egész szorgalmi időszakban tanúsított egyéni tanulói teljesítményeknek, hanem a gyermekek neveltségi szintjének is tükröződnie kell.

Éppen a fentiek alapján a technika tantárgyban a tanulók elbírálásához alkalmazott osztályzatoknak a pozitív, nevelő jellege érvényesüljön.

Az elégtelen osztályzat adása tantárgyunkban csak akkor indokolt, ha a tanuló teljes személyiségképének tantárgyi visszatükröződése minden vonatkozásban egyértelműen negatív.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Tankönyv

b) *Nevelői segédletek*
Technikai kisenciklopédia, természettudományi kislexikon, a tantervi anyaghoz kapcsolódó különböző szabványok (előírások), folyóiratok (Gyakorlati Foglalkozás, A Technika Tanítása stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Fali táblázatok (tablók), különböző gyártástechnológiák, ipari, mezőgazdasági termelési folyamatok szemléltetésére a tantervi anyagból.

Vizuális információhordozók

Diakép-sorozatok az egyes tantervi témakörökhöz 1–4. osztályban.
Fólia-sorozatok az egyes tantervi témakörökhöz 1–4. osztályban.

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek a tanterv egyes témaköreihez 1–4. osztályban. Az Iskolatelevízió adásai az egyes témakörökhöz és a tanulmányi séták, illetve kirándulások anyagához 1–4. osztályban.

Tanulókísérleti eszközök

Szerszámok a tantervi anyagban szereplő mérő, szerelő és megmunkáló gyakorlatokhoz, (fém-, fa-, papír-, műanyagmegmunkáló kéziszerszámok), építő- és szerelődobozok a tantervben jelzett témakörök feldolgozásához 1–4. osztályban.

RAJZ

1—4. osztály

Szerkesztette:

ARADI JENŐ

CÉL ÉS FELADATOK

A rajztanítás *célja*, hogy a valóság tudatos megfigyeltetésével és képi ábrázoltatásával fejlessze a tanulók látáskultúráját, és ezzel vezesse őket a természet és a társadalom mind teljesebb megismerése felé. A világ képi és esztétikai birtokbavételének megalapozásával, képzőművészeti alkotások elemzésével, a képességek kibontakoztatásával segítse az alkotó szocialista személyiség formálását. Neveljen meglátó, gondolkodó, felfedező, alkotni tudó embereket, akik a jelenségeket vizuálisan elemezve értelmezik, kutatják azok összefüggéseit, és eligazodnak a képi információk áradatában.

Ennek érdekében sokoldalúan műveljük a tanulók *látáskultúráját:*

– a környező világ téri, formai és színbeli vizsgálatára és a vizuális ítéletek változatos képi kifejezésére való neveléssel;

– a vizuális emlékezet és alkotó képzelet fejlesztésével, az egyre önállóbb alakító, alkotó tevékenységre neveléssel;

– a műszaki, a gyakorlati élethez szükséges sajátos szemlélet és alapozó ismeretek nyújtásával;

– az esztétikum iránti fogékonyság és az ízlés nevelésével;

– a saját és társaik teljesítményének értékelésében megnyilvánuló helyes ítélőképesség alakításával.

Feladatunk az óvodában elkezdett ábrázoló tevékenység megerősítése és folytatása – a vizuális emlékezet és az alkotó képzelet fokozatos fejlesztésével – a megfigyelés és ábrázolás egymással összefüggő gyakorlatában.

Tantárgyunkban a tanulók *gondolkodását*, dialektikus és materialista szemléletét a valóság vizuális jelenségeiben rejlő összefüggések elemzésével, feltárásával, a törvényszerűségek felismertetésével és alkotó alkalmaztatásával fejlesztjük.

A gyermekrajzok témáival, a rajzolva történő felfedező megismeréssel és a művészeti alkotások elemzésével biztosítjuk *az erkölcsi, politikai, világnézeti, a hazafias és honvédelmi nevelést* – az érzelmi és értelmi állásfoglalás egységében.

Tantárgyunk az alkotó munkával és az elemzésekben feltárt esztétikai minőségek által nyújtott élményekkel formálja az életkori szintnek megfelelően *az ízlést, az esztétikai* és erkölcsi *ítélőképességet*, ezzel is elősegítve

a következetes, elmélyült munkavégzést, a munka megszeretését, az önismeret és önértékelés képességének fejlődését.

Feladatunk, hogy technikai ismeretek nyújtásával, konstruálással, a műszaki ábrázolás elemeinek ismertetésével és a rajzolvasási készség kialakításával segítsük a *műszaki-technikai nevelést.*

A vizuális kifejezéseken túl a *verbális kifejezőképességet* is fejlesztjük a látott, megfigyelt tények szóbeli elmondásával, a szaknyelv megismertetésével és használatával.

Megfigyelések útján – a látási, tapintási, mozgási észlelések segítségével – gazdagítjuk a gyermek vizuális (téri, formai, színbeli) képzeteit, bővítjük ismereteit, pontosabbá tesszük a jelenségekről alkotott *fogalmait.*

A valóságos térben történő cselekedtetéssel, térrendezéssel, mintázással, a téri tapasztalatok síkon történő kifejezésének sokoldalú gazdagításával fokozatosan fejlesztenünk kell az életkornak megfelelő szinten és minőségben az elemi *téri tájékozódó képességet, a térábrázolást.* Annak érdekében, hogy a különböző igényeknek megfelelő *vizuális közlő nyelv* birtokába jussanak a tanulók, ezzel gondolataikat, érzéseiket, elképzeléseiket képi formában is megfogalmazhassák, fejlesztenünk kell

– emlékezetüket és képzeletüket;
– elő kell segítenünk megfigyelési tapasztalataik általánosítását;
– meg kell ismertetnünk velük a legfontosabb ábrázolási konvenciókat.

A valóság és a modell nyújtotta elsődleges formaélmény karakteres megragadásától és ábrázolásától elindulva fokozatosan fejlesztenünk kell a tanulók *formaérzékét.*

E feladat megoldását

– az arányok megfigyelésének finomításával;
– a belső szerkezet és felépítés feltárásával;
– a forma és funkció elemzésével és ábrázolásával;
– a formában rejlő esztétikum felismertetésével;
– a szerzett formaismeretek alkotó alkalmazásával szolgáljuk.

A térnek és formának látás útján történő vizsgálatát a fény teszi lehetővé, így a fény és szín tanulmányozásának dialektikus egységben kell ötvöződnie a tér és forma tanulmányozásával.

A gyermekek *színismeretét* a családból, óvodából hozott színfelismerésből, színmegnevezésből kiindulva fokozatosan kell fejlesztenünk az egyre érzékenyebb és tudatosabb színmegfigyelésekig, a rendszerezésig.

Vizsgálnunk kell:

– a főszíneket, a mellékszíneket és a tört színeket;
– a lokálszíneket és a színek egymásra hatását;
– a rokon és kiegészítő színeket;
– a hideg és meleg színeket;
– a színek kölcsönhatását;
– a színek térhatását;

– a színek környezetalakító és hangulati hatását;
– a színek alkotó jellegű alkalmazását;
– a fény és árnyék teret és formát kifejező és értelmező szerepét a valóságban és az ábrázolásban.

Fokozatosan fejleszteni kell a vizuális tapasztalatok, érzelmek és gondolatok esztétikus *képi kifejezésének képességét* és a *kompozíciós készséget*:
– a rajzlapon történő megfelelő elhelyezést, a felület esztétikus kitöltését;
– a képi elemek ritmikus, szimmentrikus, egyensúlyos elrendezését, az ehhez szükséges kombináló készséget;
– a képfelület téri, formai, színbeli gazdagítását, tagolását;
– a képi kiemelés módjait (szín-fény, méret, tömeg, csoportosítás);
– a téralakítás képességét;
– a célnak megfelelő méret és forma, a kifejezést segítő anyag és technika fokozatosan önállósuló megválasztását;
– és mindezek felismerését a művészeti alkotásokon.

Foglalkoznunk kell a *tér és forma elvonatkoztatásával*, dekoratív célzatú és értelmező-közlő jellegű egyszerűsítésével. Az utóbbin belül elsősorban:
– a megfigyelésekről az egyszerű megjelenítés ellenére is gazdag információt nyújtó magyarázó rajzokkal;
– és a nemzetközi jelrendszer elemeit nyújtó műszaki ábrázolásokkal.

A tanulókat helyes, következetes, folyamatos munkavégzésre kell szoktatni. Meg kell tanítanunk a különböző eszközök és technikák célszerű használatát.

El kell érnünk, hogy a gyermekek a megismert alkotói módszereket és eljárásokat, technikákat és anyagokat a lehetőségekhez mérten – és az életkori sajátosságukhoz alkalmazkodva – minél változatosabban és önállóbban használhassák fel ábrázoló, önkifejező tevékenységük során (építés, konstruálás, mintázás, rajzolás, festés, nyomótechnika alkalmazása, viaszolás, batikolás, applikálás stb.). Váljon természetes *igényükké* a vizuális szépségek – a természeti és az ember alkotta szép – sokoldalú értő élvezete, és alakuljon ki bennük saját környezetük ízléses, esztétikus alakításának igénye és képessége is.

Igazi *esztétikai értékek gyakori átélését* kell biztosítanunk ahhoz, hogy tanítványaink az esztétikum iránt fogékonnyá váljanak, egyre többet érezzenek át és értsenek meg a művészeti alkotásokban rejlő érzelmi, tartalmi mondanivalóból, a formai, kifejezésbeli szépségekből, érzékelni tudják a tartalom és forma egységének szépségét, egyre aktívabban tudják befogadni a művészi alkotásokat.

1. OSZTÁLY

Évi 26 óra

TANANYAG

Az eddig szerzett vizuális élmények, emlékképek rendezése és újabb tapasztalatokkal való gazdagítása a táj és a belső tér elemi viszonylatainak megfigyelésével, ábrázolásával.

Térrendezés ritmussal.

Útvonalrajz vázlatos ábrázolása.

Téri, formai ismeretek alakítása, gazdagítása konstruálással, mintázással.

Egyszerű természeti és mesterséges formák megfigyelése és emlékezet utáni ábrázolása síkban és térben.

Az egyenes és görbe vonalak, a vízszintes és függőleges irány, a szögletes és kerek formák megkülönböztetése, a négyszög és a kör ismerete.

Ívelődő, szögletes és szabálytalan formák, ezekből képzett vonalas és foltszerű szín- és formaritmusok; sordíszek készítése többféle technikai megoldással (rajzolással, karcolással, pálcikák rakosgatásával).

Formaalakítás sodrással, gömbölyítéssel, bemélyítéssel, valamint ezek kombinációjával.

Az emberi alak ábrázolása jellemző jegyek kiemelésével (kicsi, nagy, kövér, sovány), az egyszerű mozgások jelzésével (vonallal, színnel, plasztikai megoldással).

A gyermekhez közelálló, élményekhez kötődő témájú színes képalakítások készítése szubjektív téri, formai és színhasználattal.

A főszínek (vörös, kék, sárga), a fekete és fehér szín ismerete; a zöld, narancs, lila szín használata keverés nélkül.

Képző- és népművészeti alkotások bemutatása, kompozíciós, téri, formai, színbeli problémákhoz kapcsolva.

A rajzlap felületének megfelelő kitöltésére, a képelemek rendezésére szoktatás.

Rajzolás, vázolás grafikai eszközökkel (zsírkrétával, ecsettel stb.). Festés, tépés.

— Bábok készítése.
— Játékkészítés különböző gyűjtött anyagból.
— Csomagolás, burkolás, díszítés (pl. gyufásdoboz).
— Változatosabb technikák (pl. monotípia, papírbatik).
— Tervező-alakító feladatok.
— Képalakítások, illusztrációk.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 19 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 7 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudják a tanulók a valóság téri viszonylatait képességeikhez mérten, egyéni elképzelésük szerint kifejezni. az ábrázolt képelemeket irányítással rendezni.**

– **Legyenek képesek az emberi alak, a természetes és mesterséges formák jellegzetességeinek megközelítő ábrázolására** (csak a legfőbb arányok, formaelemek, színek kifejezésével).

– Ismerjék fel és nevezzék meg az egyenes és görbe vonalakat, a szögletes és kerek formákat, a négyzetet és a kört, a vízszintes és függőleges irányt; az emberi test főbb részeit; tudják ezeket, valamint a legegyszerűbb környezeti elemeket (ház, fa asztal, szék stb.) elemi fokon ábrázolni.

– **Ismerjék fel** és tudják megnevezni **a vörös, sárga, kék, zöld, narancs, lila színeket, a feketét és a fehéret.**

– Az énekkel koordinálva – a nevelő irányításával – legyenek járatosak a szín-, vonal-, foltritmusok és plasztikus formaritmusok (sordíszek) tervezésében, készítésében.

– **Ábrázoljanak elképzelés alapján mese-** és olvasmányrészleteket, **emlékezet alapján eseményeket, élményeket, jellegzetes színekkel és formákkal** síkon és **mintázással** térben.

– **Tudják a pedagógus segítségével a rajzlap helyzetét meghatározni, törekedjenek a teljes felület betöltésére.**

– Ismerjék meg a legegyszerűbb festői, grafikai műveleteket, a plasztikus formálást és ezek anyagait (akvarell, tempera, zsírkréta, agyag, plasztilin stb.).

– Legyen gyakorlatuk a különböző anyagokkal való munkálkodásban, a játékokkal való építésben.

– Ismerjék fel a műalkotások témáit és irányítással a mű hangulatát; azokat a képi kifejező eszközöket (szín, fény, forma), illetve elemeket, amelyek a mű hangulatát érzékeltetik.

– Nevelői irányítással, adott szempontok alapján néhány szóval tudják értékelni egymás munkáját.

– Törekedjenek eszközeik rendeltetésszerű használatára, megóvására, az anyagokkal való takarékosságra, ruhájuk, asztaluk és a tanterem tisztaságának és rendjének megőrzésére.

2. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A külső és belső tér egyszerű viszonylatainak megfigyelése és ábrázolása (előtér – háttér, egymás mellett – egymás mögött).

Egyszerű szabályos és szabálytalan formák megkülönböztetése, vonalas és foltszerű ábrázolása, mintázása, rakosgatása, konstruálása, a vízszintes, függőleges, ferde irányok és a háromszög forma ismerete.

Az emberi alak (pl. álló, ülő) ábrázolása szemből és oldalról, a legegyszerűbb mozgásformák érzékeltetésével.

A főszínek, a fehér és a fekete ismeretén és alkalmazásán túl a zöld, narancs és lila szín kikeverése és használata. A hattagú színkör ismertetése.

Az egyszerű, szabályos vonal-, forma-, színritmusok megfigyelése, tervezése és alkalmazása sor- és terülődíszeken dekoratív jelleggel.

Színösszefuttatás, lazurozás akvarellel. Színek fedése temperával (sötétre világossal is),

Aplikációs vágás, ragasztás); viaszozás.

Képző-, ipar- és népművészeti alkotások, illetve reprodukciók, fotók szemléltetése, elemzése téri, formai, színbeli kompozíciós és technikai szempontok szerint (az egyes rajzi feladatokhoz kapcsolódva).

— Változatosabb és időigényesebb technikák.
— Tervező, alakító feladatok.
— Találós kérdések, népi mondókák, játékok, mesék illusztrálása.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Érjük el, hogy a tanév végére a gyermekek képalakításaik alkalmával töltsék be a teljes képfelületet, és legyenek képesek:**

az egyszerű térviszonyok kifejezésére az előtér és háttér, az egymás melletti és egymás mögöttiség érzékeltetésével;

egyszerű szabályos és szabálytalan formák megkülönböztetésére, karakteres ábrázolására síkban, illetve térben (mintázás);

emberi alak legfőbb arányainak és az egyszerű mozgásformáknak jellemző kifejezésére.

– Ismerjék és nevezzék meg a vízszintes, függőleges és ferde irányokat, a háromszögformát.

– **Tudják a főszínek, a fehér és a fekete szín ismeretén túl a zöld, a narancs, a lila szín kikeverését.** Ismerjék a hattagú színkört.

– **Tudjanak egyszerű szabályos vonal-, folt- és színritmusra épített sor-** és terülő **díszeket alkotni** dekoratív jelleggel.

– **A zsírkréta, akvarell színeinek erőteljes használatával oldják meg a rajzlap felületének kitöltését.**

– Tanulják meg a fedőfesték szakszerű használatát, és alkalmazzák a fedést a sötét színeken világossal is.

– Ismerjék fel a műalkotások témáit, és ismerkedjenek a mű hangulatának megfelelő képi kifejező eszközökkel.

3. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A külső és belső tér megfigyelése és ábrázolása, egymás mellettiség, egymás mögöttiség, takarás. Közel – távol kifejezése (előtér, középtér, háttér).

Összetettebb szabályos és szabálytalan formák, belső arányok és szerkezetek megfigyelése, rajzolása, illetve festése, mintázása.

Az emberi alak ízületekben mozgó legjellemzőbb nézetekben való ábrázolása (elölről, oldaról, hátulról).

Kiegészítő színek (vörös-zöld, kék-narancs, sárga-lila) megismerése, kevertebb színek alkalmazása. A színek sötét–világos ellentétei, tónusai. Ezek köréből színeltalálás. Világos–sötét kontraszt.

Összetettebb szabályos vonal-, forma-, színritmusok megfigyelése, tervezése és ábrázolása dekoratív jelleggel.

Szín- és formakontraszt, pozitív és negatív forma.

Színek keverése zsírkrétával is.

A sokszorosító technikák megismertetése, alkalmazása (kartonmetszés, levélnyomás, burgonya- és radírnyomás stb.).

Művészi alkotások bemutatása és elemzése. Az azokról készült fotók, reprodukciók gyűjtése és közös rendszerezése útján ismerkedés a képzőművészet és a népi iparművészet főbb műfajaival, anyagaival. Tojásdíszítés karcolással, maratással.

Néprajzi múzeum skanzen, néprajzi kiállítás megtekintése a helyi lehetőségek szerint.

— A helyi lehetőségekhez alkalmazkodva — népművészek, műhelyek meglátogatása során — a népművészet és népi iparművészet műfajaival való ismerkedés.
— A népművészet anyagaival való munkálkodás.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra
Ebből:	
Kirándulásra	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Érjük el, hogy a gyermekek a tanév végére legyenek képesek: a teret az egymásmellettiség, az egymásmögöttiség,** a takarás, a **közel–távol érzékeltetésével kifejezni;**

az összetettebb szabályos és szabálytalan formáknál azok főbb belső arányait, **szerkezetét megfigyelésük alapján karakteresen ábrázolni,** megmintázni;

az ízületekben mozgó emberi alak **legjellemzőbb mozgásformáit** (álló, lépő, ülő) **ábrázolni.**

– **Ismerjék meg a színek sötét–világos kontrasztját, a kiegészítő színpárokat, és azokat a nevelő irányításával tudják alkalmazni gyakorlati munkájukban** (főleg **az összetettebb szabályos vonal-, forma-, szintritmusok tervezésében).**

– **Ismerjék meg a sokszorosító nyomástechnikák eljárásait, és alkalmazzák azokat** feladataik során (levélnyomat, burgonyanyomat, radírnyomat, kartonmetszés).

– Tudják a művészeti alkotások bemutatásával kapcsolatos érzelmeiket, gondolataikat szavakkal is megfogalmazni fejlettségi szintjüknek megfelelően.

4. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A valóság téri viszonylatainak pontosabb, alaposabb megfigyelése és ábrázolása, a térmélység differenciáltabb érzékeltetése; egymásmellettiség, egymásmögöttiség (takarás, nagyságviszonyok, feljebb-lejjebb helyezés). Elöl- és felülnézet elképzelés alapján.

Összetettebb szabályos és szabálytalan lapos tárgyak takarásos és rálátásos ábrázolása síkban és térben. Testesség, fény–árnyék megfigyelése, ábrázolása.

Pozitív–negatív formák létrehozása síkon és térben is (mintázással, papírplasztikával, gipszöntéssel). Szimmetria–asszimmetria.

Különböző nézetekben (elölről, oldalról, hátulról) élénkebben mozgó emberalakok ábrázolása.

A 12 tagú színkör bemutatása, ismertetése. A színek sötétítése, világosítása színkeveréssel, illetve a festék sűrítésével – oldásával.

Hideg és meleg színek ismerete és alkalmazása.

Vonal-, forma- és színritmusok megfigyelése, önálló tervezése szabályos és természetes formákból (síkon és térben).

A formák, színek, tónusok egyensúlyos elrendezése, komponálása a képalakításokban.

Egyszerű meghívó, plakát tervezése, applikált szöveg felhasználása.

Művészi alkotások szemléltetése (fotók, reprodukciók, vetített képek), elemzése; ismerkedés a képzőművészet főbb ágazataival, műfajaival, főbb anyagaival önálló órákon is.

Legalább egy múzeum vagy kiállítás megtekintése a tananyaghoz kapcsolódóan.

— Más technikai megoldások (szőnyeg, mozaik, batik stb.) alkalmazása a helyi lehetőségek figyelembevételével.

— Képzőművészeti, népművészeti, iparművészeti alkotások reprodukcióinak, fotóinak gyűjtése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra
Ebből:	
Kirándulásra	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Érjük el, hogy a tanév végére a gyermekek legyenek képesek a valóság téri viszonyait az egymásmellettiség, az egymásmögöttiség és a nagyságviszonyok érzékeltetésével,** takarással és **a rajzokon feljebb – lejjebb helyezéssel kifejezni.**

– Tanulmány jellegű feladataik megoldásában **tudják az összetettebb mesterséges és természetes formák arányait és részarányait megközelítő pontossággal ábrázolni, testességüket térben** és síkon **érzékeltetni, egyszerű természetes formákat a nézőpont figyelembevételével takarásban és rálátásban is rajzolni.**

– Tudjanak pozitív, negatív formákat síkon és térben is kifejezni, létrehozni.

– **Fedezzék fel – a nevelő irányításával – tárgyak elemzése útján az egyszerű forma és a funkció közötti összefüggéseket.**

– **Ismerjék a 12 tagú színkör színeit,** és **legyenek képesek a jellemző színek** – színárnyalatok megkülönböztetésére és **megközelítő kikeverésére a festék töményebb vagy oldottabb alkalmazásával,** a zsírkréta finomabb kezelésével.

– **Ismerjék a tanult kompozíciós elemeket, valamint a kifejező eszközöket, és tudják azokat munkájukban irányítással** vagy önállóan **alkalmazni.**

– Tudjanak a nevelő irányításával – egyszerű meghívót, plakátot készíteni, szöveg és fotó applikálásával.

– **Határozzák meg önállóan** – a feladatnak vagy elképzelésüknek megfelelően – **a rajzlap helyzetét.** A tervezett kompozíciónak megfelelően legyenek képesek a rajzlap alakjának átalakítására, önálló megváltoztatására is.

– **A műalkotások elemzése során ismerjék fel a lényegesebb** tartalmi vonatkozásokat és **kifejező eszközöket.** Megfigyeléseikről önállóan szóban is tudjanak beszámolni. Gyűjtsenek képeket a műelemzés anyagához, és a gyűjtött anyagot a pedagógus irányításával csoportosítsák és rendezzék el.

– **Legyenek képesek indokolt véleményt mondani saját és társaik munkájáról** a korrektúrák, az óra végi elemzések során a nevelő által megadott szempontok szerint.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tanterv a módszerek tekintetében, a tananyag differenciált tervezésében és a tanulócsoportok sajátosságaihoz való rugalmas alkalmazkodásban szabadságot ad a nevelőknek, és alkotó aktivitást vár tőlük.

A tanterv az életkornak megfelelő szinten és minőségben a tér–forma–szín elválaszthatatlan egységében vizsgálja a valóságot. Ezért felépítése spirális jellegű. A feladatok ismétlődően, egymásra rétegezetten, egyre igényesebben jelentkeznek a törzsanyagban és a követelményben. A további bővítést, elmélyítést célozza – gazdagabb tevékenységi formákban – a kiegészítő anyag.

A tantervi feladatok sikeres megvalósítása érdekében a következő módszertani alapelveket vegyük figyelembe:

1. Fokozatos fejlesztés, egyéni munkavégzés

Az 1. és 2. osztályban módszereinket össze kell hangolni az óvodai ábrázolási foglalkozások során kialakult eljárásokkal.

Törekedni kell a gyermek életkorának megfelelő játékos ismeretszerzésre, a gátlásmentes, szabad munkavégzés feltételeinek megteremtésére.

Kezdetben rövid ideig, majd mind hosszabban figyeltessük meg a tárgyakat, eseményeket.

A tervezésnél, képalakításoknál a feladat megbeszélése után adjunk lehetőséget a gyermekeknek a téma és a technika egyéni megválasztására.

Az egyéni munkák után készíthetnek a tanulók közös kompozíciókat is, pl. leporellót, laponként más-más gyermek munkájából (díszíthetnek közösen kockákat, dobozokat).

A rajzolás és a festés gyakorlata mellett biztosítsunk hangsúlyos szerepet a tényleges térben való műveletek végzésének, a mintázásnak, a formaalakításnak, a manualitásnak, a cselekedtetéssel való tanulásnak.

Az általános iskolai rajztanításban a játékos ismeretszerzéstől a tudatos elemzésen át az önálló megfigyelésig és feladatmegoldásokig kívánjuk eljuttatni a tanulókat. A feladatot mindig jól érzékelhető, megfigyelhető és elemezhető jelenség, modell alapján kell elindítani, és a tanulmányoktól foko-

zatosan kell eljutni az elvontabb ábrázolásig, az elvonatkoztatásig majd az ismeretek gyakorlati alkalmazásáig.

Az érzékletes ismeretszerzést vizuálisan jól megragadható, egyéni, kézbe adható modellanyaggal biztosítsuk. Ehhez a tanuló figyelme jobban tapad.

A teret és formát, ezek összefüggéseit értessük meg tapasztalati úton, formák (kocka, dominójáték) kirakásával, rendezésével, a tanulók elkészült mintázásainak vagy sík kivágásainak téri összeállításával.

Egy-egy órán ne egy feladatot végezzen a tanuló, hanem egy összefüggő feladatsor egyik részletét. Így az összefüggések felismerése és feldolgozása tartósabb ismeretekhez, a folyamatok, összefüggések felismeréséhez vezet.

2. A műalkotások bemutatása, elemzése

A rajzóra témájához kapcsolódva mutassuk be és elemezzük a különböző korok legnevezetesebb alkotásait. Kiemelten foglalkozzunk a magyar művészettel és a népművészettel. Az elemzést lehetőleg múzeumlátogatásokon, múzeumi órákon megismert eredeti alkotások vagy kitűnő műnyomatok, diapozitívek alapján végezzük.

Az elemzések során építsünk az érzelmi hatásokra, de mindig az érzelem és értelem együttesében vizsgáljuk a műveket.

A vetítést teljesen elsötétített teremben végezzük, mert a színek csak így érzékelhetők az elemzéshez megkívánt mértékben, s a vetítés csak így válik esztétikai élménnyé.

Az összehasonlító módszer legteljesebben két vetítőgép alkalmazásával valósítható meg.

3. Alkotó, műhelyjellegű munka

Biztosítsuk a személyiség kibontakozását segítő – cselekvő, esztétikai igényességű magatartást eredményező – műhellyjellegű munka lehetőségét, a technikai eszközök gazdag és széles skálájú használatát az alsó tagozattól kezdve. Az ilyen tevékenység a pályaválasztás megkönnyítéséhez is eligazító ismereteket és gyakorlatot nyújt.

A tanterv a korábbiaknál sokkal nagyobb szerepet kíván biztosítani a változatos ábrázolási tevékenységeknek. A technikák megválasztásában – a kifejezés érdekében – a tanár és a tanuló nagyobb szabadságot élvez.

A rajzi tevékenységet mint a gondolatcsere vizuális eszközét közelebb kell hozni a mindennapi élethez. A tanuló érezze a rajzi közlő nyelv elsajátításának értelmét, gyakorlati hasznát.

4. Értékelés, osztályozás

Tantárgyunkban mind az értékelést, mind az osztályozást – különösen a kezdő szakaszban – ösztönző, jutalmazó, nevelő, inspiráló jelleggel kell al-

kalmazni úgy, hogy az a kifejezés, az ábrázolás, a vizuális közlőnyelv szabad, gátlástalan fejlődését biztosítsa.

A tanuló minden rajzórán valamilyen tevékenységet folytat, látható eredményt produkál, így az egész munkafolyamat alatt megfigyelhető, ellenőrizhető, segíthető, értékelhető tevékenysége és annak eredménye.

Az egyéni és közös bírálatok, az óra alatti és az óra végi értékelés egyaránt a pozitív eredmények megszilárdítását, elmélyítését, az egyén és az osztálykollektíva szemléletének irányítását, az ízlés és értékítélet alakítását célozza. A fejlődés záloga a sikerélményekben gazdag munkálkodás. Ezért az értékelésben főleg a pozitivumokat emeljük ki. A tanulók különböző képességűek. A tanulók személyiségének, adottságainak ismeretében célunk az legyen, hogy valamennyien egyéni teljesítőképességük maximumát produkálják a rajzórák alkotó, sok egyéni szabadságot biztosító légkörében.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Reprodukció-sorozat a 4–8. osztály számára
b) *Nevelői segédletek*
Művészettörténeti lexikon, a Rajztanítás és a Művészet c. folyóirat

Nyomtatott grafikai taneszközök

Tablók, plakátok, a tananyaghoz kapcsolódó nagyméretű színes reprodukciók

Vizuális információhordozók

Diapozitívek, diafilmek, pergőfilmek, fóliaképek

Audiovizuális információhordozók

Hangosított dia, az Iskolarádió és Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Kézi modellek: mértani testek és használati tárgyak az osztály létszámának megfelelően. Építőjáték-készlet. Szerszámok és eszközök a különféle műveletekhez és technikákhoz

Nevelői demonstrációs eszközök

Nagyméretű geometriai modellek. Tárgyasztal, 3–6 db szaktermenként háttérlapokkal, drapériával, reflektorral

ÉNEK–ZENE
1–4. osztály

Szerkesztette:

KONTRA ISTVÁN
FALUS TAMÁSNÉ

CÉL ÉS FELADATOK

Az ének-zene tanítás *célja* a világ esztétikai birtokbavételének megalapozása a zene sajátos eszközeivel. Élhessék át a tanulók mind teljesebben világunk tárgyi és emberi jelenségeit és viszonyait az énekelt és meghallgatott zenei anyag segítségével; legyen az hatékony részese eszmei (erkölcsi, politikai, világnézeti) formálásuknak, gazdagítsa érzelmi világukat; váljék az ének-zene magatartásuk és a szocialista társadalom értékrendjébe illeszkedő hasznos cselekvéseik serkentő motivációs alapjává.

E cél elérése érdekében a tanulókat *aktív énekléssel és zenehallgatással* mindenekelőtt kollektív zenei élményekhez kell juttatnunk.

A *zenei élmény* – a zenének a gyermekre gyakorolt specifikus hatásán túlmenően – (kezdetben a közös játékhoz és mozgáshoz kapcsolva) az öröm, a siker, a felfedezés, az újraalkotás, a kollektivitás és önkifejezés élményét is nyújtsa. Egyrészről legyen spontán – biztosítva a folyamatosságot az óvoda és iskola között –, másrészről pedig tudatos, az elemi zenei ismeretek, majd a nép- és műzenei alkotásokban rejlő tartalmak elsajátítása, feltárása révén.

Az ének-zene tanítása tegye fogékonnyá a tanulókat a fejlettségi szintjüknek megfelelő vokális és hangszeres zene *befogadására* és a valóság akusztikus jelenségeinek elemzésére.

Az énektanítással biztosítsuk, hogy a tanulók zeneileg helyes karakterekkel, majd érzelmi átéléssel tudjanak énekelni értékes – nagy többségében magyar – gyermek- és népdalokat, más népek dalait, úttörő- és mozgalmi dalokat, szabadságharcos és katonadalokat, történeti énekeket, könnyű kánonokat, kétszólamú műveket, egyszerű műzenei szemelvényeket, nagy mesterek műveinek alkalmas részleteit.

Az ének-zene tanítása tegye képessé a tanulókat a tantervbe foglalt zenei anyag olyan sajátos összetevőinek felismerésére és reprodukálására, mint a dallam, ritmus, tempó, dinamika, hangszín, tonalitás, többszólamúság, szerkezet.

Fejlesztenünk kell az énekes (reprodukáló), valamint a zenehallgató (befogadó) tevékenységek eredményeként a gyermekek zenei érzékelését, észlelését, emlékezetét, fantáziáját és gondolkodását.

Ki kell fejleszteni a tanulók *zenei jártasságait és készségeit az* éneklés, a zenei írás-olvasás és a zenehallgatás tevékenységeiben.

Bontakoztassuk ki a tanulók zenei képzeletét, felfedező és alkotó kedvét.

Meg kell alapozni a tanulók *zenei és művészi gondolkodását* az éneklés, a bemutatott zenei és más művészeti alkotások tartalmi és formai összehasonlítása révén.

Tájékoztassuk a tanulókat az egyes zenetörténeti korok fő jellegzetességeiről.

Tegyük vonzóvá a közös éneklés *tanórán kívüli* alkalmait is, többek között menetdalok énekeltetésével.

Neveljük a tanulókat az értékes zene befogadására és *aktív művelésére:* kóruséneklésre, társaszenélésre, hangverseny-, operalátogatásra.

Érvényesítsük a zenei tevékenységek fizikailag és szellemileg *oldó és frissítő hatását*, ezzel is erősítve más tantárgyak oktató-nevelő munkájának hatékonyságát.

1. OSZTÁLY

Évi 70 félóra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 mondóka és népi gyermekjátékdal (főleg pentaton dallamok és a magyar zenei sajátosságok jegyében komponált gyermekdalok), valamint alkalmi dalok legfeljebb oktáv terjedelemben (c'–c'').

Gyermekdalok

Bujj, bujj zöldág
Esik az eső
Ég a gyertya
Hajlik a meggyfa
Hová mégy te
Iglice, szívem
Kék selyem kendő
Kis kece lányom
Szólj síp
Zsipp-zsup
és további 5 dal.

Alkalmi dalok

Kiskarácsony
Balázs–Nádas: Dal a kék nyakkendőről
Kodály–Brodszky: Fényes napsugár
Járdányi–Szőnyi Z.: Orgona ága
Szőnyi–Nádas: Április négy

— Az első osztályos tankönyv további dallamai.
— Tájjellegű gyermekdalok.
— Alkalmi dalok az iskolai és a családi ünnepekre.

2. Zenehallgatás

Gyermek- és népdalok a nevelő előadásában (ének, hangszer). Jellemző részletek gépzenéről a hangszínhallás fejlesztésére, a tanult dalok azonosítására.

Jellemző részletek:
Bartók: Gyermekeknek
Kodály: Gyermek- és női karok
L. Mozart: Gyermekszimfónia
Dalkíséretek I.

— Primitív és magyar népi hangszerek hangszíne.
— Természeti hangforrások, hangkeltő eszközök.

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

Az egyenletes lüktetés, a dalok, mondókák ritmusa.
A negyed értékű hang, a nyolcadpár és a negyed értékű szünet.
A kettes ütem, ütemvonal, záróvonal, ismétlőjel.
A szó-mi-lá dallamhangok neve, kézjele és elhelyezése a vonalrendszeren kottakirakóval a relatív szolmizációs rendszerben.
Hangszínek megfigyelése és megkülönböztetése: az emberi hang, gyermek, férfi és női énekhang; hangszerek (zongora, furulya, metallofon); énekkar, zenekar.
Középerős hangerő.
Mérsékelt tempó.
A gyermekdal motívuma.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 50 félóra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 20 félóra
Ebből:	
Éneklés	kb. 60%
Zenehallgatás	kb. 10%
Zenei ismeretek	kb. 30%

A 70 félóra legnagyobb részét az osztály aktív éneklése (gyermekdalok játékkal, mozgással) töltse ki. A zenei ismeretek elsajátítása elsősorban a dalanyag felhasználásával történjék.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait játékkal, mozgással) egységes hangszínnel, pontos ritmusban, 6 hang terjedelemben, kb. c'–c'' hangok közötti magasságban, a járás tempójában énekelni.

– Tudja az osztály az egyenletes lüktetést, a negyed értékű hangot, a páros nyolcadot és a negyed értékű szünetet, a dalok ritmusát, a kettes ütem hangsúlyait érzékeltetni és folyamatosan olvasni.

– Ismerje az osztály az egyenletes lüktetés és a dalritmus közötti különbséget.

– Ismerje fel az osztály a tanult gyermekdalokat ritmus- és dallammotívumaikról.

– Tudja az osztály:

a szó-mi-lá hangokból álló motívumokat szolmizálva énekelni, korongokkal a vonalrendszeren kirakni;

betűkottáról a dallammotívumokat énekelni.

– Ismerje az osztály az ütemvonalat, az ismétlőjelet és a záróvonalat.

– Ismerje fel az osztály:

a tanult dalokat egyszerű szöveg nélküli feldolgozásokban is.

– Tudjon az osztály néhány percig (2–3 perc) a tanító énekére, hangszeres játékára vagy gépi zenei bemutatására (hanglemez, pergőfilm, magnetofonszalag) figyelni.

– **Tudjon a tanuló:**

egyenletes lüktetést érzékeltetni;

ritmusmotívumot folyamatosan olvasva hangoztatni;

éneklés közben az egyenletes lüktetést vagy a dalritmust hangoztatni.

– **Ismerje a tanuló a szó-mi-lá dallamhangok nevét, kézjelét és viszonyított helyét a vonalrendszeren, korongkirakón.**

– **Ismerje fel a tanuló hallás után:**

a gyermek-, női- és férfi énekhangot;

az énekkar és zenekar hangzását;

a zongora, furulya, metallofon hangját.

2. OSZTÁLY
Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 mondóka, népi gyermekjátékdal, könnyű népdal, valamint kánonok, más népek gyermekdalai, alkalmi ünnepi dalok, főleg pentaton dallamok, legfeljebb oktáv terjedelemben (c'–d'').

Gyermek- és népdalok

Anyám, édesanyám
Cifra palota
Elvesztettem zsebkendőmet
Este van már nyolc óra
Katalinka
Kinyílt a rózsa
Méz, méz, méz,
Ti csak esztek, isztok
Tüzet viszek
és további 4 dal

Alkalmi dalok

A zöld fenyőfán
Még azt mondják
Huszár–Simon: Április 4.
Ádám–Gazdag: Hull a hó
Balázs–Nádas: Anyák ünnepén
Járdányi–Szőnyi Z.: Hervad már
Kodály–Weöres: Mély erdőn

— A tankönyv további dallamai.
— Tájjellegű gyermekdalok.
— Szomszéd népek gyermekdalai.
— Alkalmi dalok a családi és a szocialista ünnepekre.

2. Zenehallgatás

Gyermek- és népdalok a nevelő előadásában (ének, hangszer). Jellemző részletek gépzenéről a hangszínhallás fejlesztésére, a tanult dalok azonosítására.

Jellemző részletek:
Bartók: Gyermekeknek
Kodály: Gyermek- és női karok
Bach: H-moll szvit
Járdányi: Gergő nótái
Prokofjev: Péter és a farkas
Dalkíséretek I.

— Primitív és magyar népi hangszerek hangszíne.
— Természeti hangforrások, hangkeltő eszközök.

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A fél értékű kotta és a fél értékű szünet neve és írásjele.
A ré, dó, alsó lá dallamhangok neve, kézjele, elhelyezése a vonalrendszeren kottakirakóval.
A magas–mély szólam hangzása.
A hegedű, fuvola, fagott hangja.
Vonós- és fúvósegyüttes hangzása.
A gyors, lassú tempó.
A halk, erős hangerő.
Ritmika és dallami kétszólamúság (kánon, osztinátó).

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 60%
Zenehallgatás	kb. 10%
Zenei ismeretek	kb. 30%

A 64 órában a zenei ismeretek elsajátítása, a zenei írás-olvasási készség fejlesztése a dalok felhasználásával, aktív énekléssel történjék, játékdalok esetében játékukkal együtt.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) tisztán, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, oktáv terjedelemben kb. c'–d'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje az osztály a fél értékű hangot és szünetet.
– Tudja az osztály:
a felismert ritmusmotívumot hangoztani és lejegyezni;
a ritmikai és dallami elemeket írásban összekapcsolni;
ismert gyermekdal 1–2 motívumnyi ritmusát emlékezetből hangoztatni.
– Tudja az osztály:
a dó, ré, alsó lá hangokat ismert dalok fordulataiban egymástól megkülönböztetni és betűjeles kottáról énekelni;
a dallamkirakón a dó, ré, alsó lá hangokból álló motívumot különböző dó-hellyel a vonalrendszeren elhelyezni és azt visszaénekelni;
a dó, ré, alsó lá hangokat a szó-mi-lá dallamhangokkal együtt motívumokban énekelni és a dallamkirakón több dó-hellyel kirakni, majd leírni;
az ismert gyermekdalokat váltakozva hangos és belső énekléssel megszólaltatni.
– Tudjon az osztály tartott hanggal egyidőben ismert dallamot énekelni.
– Ismerje fel az osztály a bemutatott dalokban és hangszeren játszott művekben a tempo- (lassú, gyors) és dinamikai (halk, erős) különbségeket.
– Ismerje fel az osztály a bemutatott szöveges zene hangulatát.
– Különítse el az osztály a magasabb és mélyebb hangokat vokális zenei anyagban, együttes megszólaláskor.
– **Ismerje fel a tanuló hallás után az egyenletes lüktetést.**
– **Tudja a tanuló:**
a negyed értékű hangot, nyolcadpárt és negyed szünetet változatos módon megszólaltatni és lejegyezni;
a dó, ré, alsó lá dallamhangokat a szó-mi-lá hangokkal együtt a kottakirakón elhelyezni.
– **Tudjon a tanuló néhány percig (2–3 perc) a tanító énekére,** hangszeres játékára vagy más élő vagy gépi zenei bemutatásra **figyelni.**
– **Ismerje fel a tanuló a hegedű, fuvola, fagott hangját.**
– **Tudja a tanuló a vonós- és fúvósegyüttes hangzását megkülönböztetni.**

3. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 magyar népdal és más népek dalai, műdalok, kisdobos- és úttörődalok, könnyű kánonok, 1–2 könnyű kétszólamú dal és alkalmi dal (pentaton hangkészletűek, 8–9 hang, c'–d'' terjedelemben).

Gyermek- és népdalok

Cickom
Csipkefa bimbója
Elszaladt a kemence
Hopp, Juliska
Két szál pünkösdrózsa
Kis kertemben uborka
Láttál-e már valaha
Megismerni a kanászt
Most viszik
Szegény legény
Szélről legeljetek
Volt nekem egy kecském
és további 4 dal

Alkalmi dalok

Sej, a mi lobogónkat
Serkenj fel
Szabó–Kapuvári: Csillebérc
Szőnyi–Nádas: Kéklik fenn az ég

— A tankönyv további dallamai.
— Tájjellegű dalok.
— Szomszéd népek gyermekdalai. Európai gyermekdalok.
— Alkalmi dalok a családi és szocialista ünnepekre.

2. Zenehallgatás

Gyermek-, nép- és műdalok a nevelő előadásában. Jellemző részletek gépzenéről.

Jellemző részletek:

Bartók: Gyermekeknek
Egynemű karok
Kodály: Gyermek- és női karok
Biciniumok
Háry János
Mozart: Varázsfuvola
Prokofjev: Péter és a farkas
Dalkíséretek I.

— Film a xilofon, a dob, a húros és fúvós népi hangszerekről.
— Bach: Gavotte a III. D-dúr szvitből.

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A négyes ütem. Az egész értékű kotta és szünete.
A nyolcad és szünete.
A szinkópa.
Az alsó szó, felső dó dallamhangok neve, kézjele, elhelyezése a vonalrendszeren kottakirakóval és írása.
Az induló tempó.
Férfi és női hangok hangzása a zeneművekben.
A kürt, üstdob hangszíne.
A népdalsor.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 60%
Zenehallgatás	kb. 15%
Zenei ismeretek	kb. 25%

A 64 óra legnagyobb részét az osztály aktív éneklése töltse ki.
A zenehallgatási készség fejlesztése ebben az osztályban már valamivel nagyobb szerepet kap.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) tisztán, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, 9 hang terjedelemben c'–d'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel az osztály:

hallás után és kottaképről dallamban vagy dallamfordulatokban az önálló nyolcad hangot és nyolcad szünetet, a szinkópát, a négyes ütem hangsúlyait;

kottaképről az egész értékű hangot és szünetet.

– Tudja az osztály ismert dalok négyes ütemeit a 4-es hangsúlyok alapján beosztani.

– Tudjon az osztály:

ismert gyermekdal- vagy könnyű népdalrészlet ritmusára visszaemlékezni, azt hangoztatni és lejegyezni (1–2 motívum);

1–2 ismeretlen, hasonló motívum könnyű ritmusát visszatapsolni;

ismert dal éneklése közben egyszerű ritmusmotívumot osztinátóként hangoztatni.

– Ismerje fel az osztály a tanult dalokban a felső dó és az alsó szó hangokat hallás után és kottaképről is.

– Tudja az osztály a felső dó és alsó szó hangokat betűjeles kottáról és hangjegyről pentaton dallamfordulatokban szolmizálva énekelni, kirakni és leírni.

– Tudjon az osztály:

ismert dallal egy időben könnyű dallamosztinátót énekelni;

könnyű kétszólamú kánont, dallamot vagy dalrészletet szólamcserével is énekelni;

arra alkalmas dalokat induló tempóban menetelve énekelni.

– Ismerje fel az osztály a nép- és műdalok, kórusművek hangulatát.

– Ismerje fel az osztály:

ismert dal kétszólamú feldolgozásában a már korábban megismert hangszerek hangját.

– **Ismerje fel a tanuló hallás után és kottaképről a szinkópát, tudja annak ritmusát megszólaltatni** és lejegyezni.

– **Tudja a tanuló a felső dó és az alsó szó dallamhangokat ismert dallamhangokkal összekapcsolva kottakirakón a vonalrendszeren elhelyezni** és egészen könnyű dallamfordulatokban lejegyezni.

– **Tudjon a tanuló néhány percig (3–5 perc) a nevelő énekére, hangszeres játékára vagy más élő** vagy gépzenei **bemutatásra figyelni.**

– **Ismerje fel a tanuló:**

a férfi és női hangok hangzását kórusművekben;

a bemutatott hangszerek hangszínét (kürt, üstdob).

4. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 magyar népdal és más népek dalai, műdalok, kisdobos- és úttörődalok, könnyű kánonok és kétszólamú dalok (pentaton és hétfokú hangsorban, 9–10 hang, c'–é'' terjedelemben).

Népdalok

Á-bé-cé-dé
Az árgyélus kismadár
Hej, Dunáról fúj a szél
Hej, tulipán
Hej, Vargáné
Kelj fel juhász
Komáromi kisleány
Kősziklán felfutó
Szánt a babám
Széles a Duna
Új a csizmám
és további 3 dal

Alkalmi dalok

Erkel–Kölcsey: Himnusz
Kossuth Lajos táborában
Zengjük a dalt
Balázs–Nádas: Bölcsődal
Balázs–Kövesdi: Iskola után
Kadosa–Raics: Májusköszöntő

— A tankönyv további dalai.
— Tájjellegű dalok.
— Szomszéd népek gyermekdalai. Európai gyermekdalok.
— Alkalmi dalok a családi és szocialista ünnepekre.

2. Zenehallgatás

Népdalok, műdalok a nevelő előadásában. Jellemző részletek gépzenéről.

Jellemző részletek:

Bartók: Gyermekeknek
Mikrokozmosz
Egyneműkarok
Hat kis román tánc

Kodály: Gyermek- és női karok
Vegyeskarok
Háry János

Régi magyar táncok
Händel: Vízizene
Mozart: Varázsfuvola
Saint-Saens: Az állatok farsangja
Dalkíséretek I.

A vokális törzsanyag egyéb, több szólamú, hangszeres változatai gépzenéről is, a hangszerek, együttesek hangszínének összefoglalása.

— Menüett tétel Haydn vagy Mozart szimfóniáiból.
— Bartók: A fából faragott királyfi (bábfilm).
— Film a fából, fémből készült népi hangszerekről, a húros és fúvós hangszerekről.
— Az eddig megismert népi hangszerek összefoglaló rendszerezése, ösztönzés elkészítésükre.

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A hármas ütem, a pontozott félkotta.
Az éles és nyújtott ritmus.
A páros és páratlan ütemek.
A fa, ti és alsó ti hangok neve, kézjele, elhelyezése a vonalrendszeren és írása.
A pentatónia.
Halkítva – erősítve.
A vegyeskar hangfajtái.
Műzenei szemelvények motívumai.
Az oboa és a cselló hangszíne.
A zenei kérdés-felelet.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 50%
Zenehallgatás	kb. 15%
Zenei ismeretek	kb. 35%

A 64 óra legnagyobb részét az osztály aktív éneklése töltse ki.

A zenei ismeretek elsajátítása és az eddig feldolgozott ismeretanyag összefoglalása, dalok és a kiegészítő gyűjtemények felhasználásával biztosítható.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) tisztán, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, c'–é'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel az osztály hallás után és kottaképről a pontozott félkottát, az éles és nyújtott ritmust, érezze a háromnegyedes dalok ütemhangsúlyait.

– Tudjon az osztály

ismert dalokat hármas ütembe beosztani;

ismert népdal egy sorának ritmusára visszaemlékezni és azt lejegyezni;

ismeretlen dallam 2–3 hasonló motívumának ritmusát visszatapsolni.

– Ismerje fel az osztály ismert dallamban a pentatóniát, ismert dalok dallamfordulataiban a fa, ti és alsó ti hangokat.

– Tudjon az osztály átmenő fa, ti és alsó ti hangokat dallamfordulatokban kottáról szolmizálva énekelni és lejegyezni.

– Ismerje fel az osztály:

a hangzó zene jellegét, hangulatát;

a táncok hallgatásánál a páros és páratlan ütemeket;

a vegyeskari művek szólamait.

– Tudjon az osztály különböző jellegű nép- és műdalokat, kórusműveket, egyszerű műzenei szemelvényeket a nevelő énekes vagy hangszeres előadásában néhány perces (3–5 perc) megfigyelés alapján összehasonlítani.

– Tudjon a tanuló 10 dalt a törzsanyagból a dal hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel a tanuló:

hallás után és kottaképéről az éles és a nyújtott ritmust;

a cselló és az oboa hangszínét.

– Tudja a tanuló:

az éles és nyújtott ritmust hangoztatni és lejegyezni;

a fa és ti, valamint az alsó ti hangokat könnyű dallamfordulatokban a vonalrendszeren elhelyezni és lejegyezni;

az eddig megismert hangszerek hangszínét egymástól megkülönböztetni.

– Tudjon a tanuló néhány percig (3–5 perc) a nevelő énekére, hangszeres játékára vagy más élő vagy gépzenei bemutatásra figyelni.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantervben kitűzött feladatok végrehajtása érdekében a következő módszertani alapelvekre legyünk tekintettel:

1. A tantervben a törzsanyag a pedagógus számára kötött és a tanítási idő kétharmad részében – vagy szükség esetén a teljes tanítási időben – a módszerek szabad megválasztásával kerül feldolgozásra. A *kiegészítő anyag* kiválasztásában a nevelőnek tartalmi szabadsága is van, tehát az egyharmad rész időt vagy a tanterv által javasolt kiegészítő anyag vagy más – elsősorban a törzsanyag további elmélyítését szolgáló – anyag feldolgozására fordíthatja.

2. A dalok törzsanyaga az egységes dalkincs kialakítását célozza, ezért helyes azt *állandó ismétléssel* emlékezetben tartani, hogy a 8. osztály végére legalább 40–50 dalt tudjanak a tanulók énekelni.

3. A zenehallgatás törzsanyaga a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő értékes műveket jelöl meg. Az ezekből kiemelt részletek *többszöri meghallgatásával* érhetjük el, hogy a zenehallgatás követelményeit a tanulók teljesíteni tudják. A zenehallgatás anyagát legcélszerűbb élő zenével szemléltetni, ha ez nem megoldható, akkor használjunk gépzenét.

4. Az ismeretek és a készségfejlesztés anyagát is mindig élő zenéből kívánatos levezetni. Gyakorlásukra elsősorban Kodály Zoltán zenepedagógiai füzeteit ajánljuk. Módszer a *relatív szolmizáció.*

5. A *zenei improvizáció* ismert elemek más, önálló kombinációival a tanuló fantáziáját kívánja gazdagítani és zenei gondolkodását kialakítani. Épít az óvoda eredményeire, azokat kívánja továbbfejleszteni. A nevelő a tanult ritmikai, dallami és formai elemek felhasználásával, azok jobb begyakorlására és elmélyítésére is felhasználhatja az improvizációt a *kiegészítő anyagra szánt időben.*

6. A követelményrendszer csak a törzsanyagra vonatkoztatható, a kiegészítő anyag ismeretét megkövetelni nem szabad.

A követelmények különböző szinten való megfogalmazása a tanterv lényeges új vonása. Egyértelművé teszi, mit kell követelnie a tanárnak *az osztálytól* és mit *a tanulótól.*

Az osztályra vonatkozó követelmények közepes szintet jeleznek. Ha azonban a tanuló az osztályra vonatkozó követelményeket önállóan is hibátlanul teljesíti, egyéni teljesítménye kiváló.

7. A zenei nevelés tanítási órákon elért eredményeit a *karének* mellett hatékonyan egészíthetik ki a tanórán és az iskolán kívüli egyéb zenei foglalkozások:

az iskolai zenei szakkörök, a napközis foglalkozások, az egésznapos iskolák zenei programjai;

az állami zeneiskolák hangszeres oktatása;

az úttörő-mozgalom kulturális seregszemléi;

az „Éneklő Ifjúság" hangversenyei;

a társadalmi rendezvények (a névadó ünnepek, anyák napja, Télapó stb.);

a művelődési házak és úttörőházak kulturális foglalkozásai;

az Iskolarádió és -tv zenei adásai;

az Országos Filharmónia ifjúsági hangversenyei;

az Állami Operaház ifjúsági előadásai;

az „Ifjú Zenebarát" körök klubfoglalkozásai;

a Nemzeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Nemzeti Galéria, valamint az ország más művészeti múzeumainak állandó és alkalomszerű irodalmi és zenei kiállításai, rendezvényei.

8. A javasolt módszertani alapelvek soha nem öncélúak, hanem eszközök az ének-zenei nevelés céljának megvalósításában. Legyenek ezek az eszközök olyan hatékonyak, hogy a tanulók az értékes zenét szerető és aktívan is művelő személyiségekké formálódjanak.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Tankönyv
Kodály Zoltán: 333 olvasógyakorlat*
Ötfokú zene I–IV.*
Énekeljünk tisztán*
Válogatott Biciniumok**
Daloló Ifjúság I.**
Bárdos Lajos: Kicsinyek kórusa I–III.**
111 úttörődal**

b) *Nevelői segédletek*
Iskolai dalgyűjtemények zenei műszótár, a zenei lexikon kötetei, Az ének-zene tanítása c. folyóirat

Nyomtatott grafikai taneszközök

Zeneszerzők arcképei

Auditív információhordozók

Hanglemezsorozat az általános iskolák 1–4. osztálya számára, hanglemezek és magnetofonszalagok a zenehallgatás törzsanyagának bemutatására, a Magyar népzene I–II. hanglemezsorozat
Az Iskolarádió ének-zene órák- és a „Hang-játék"-sorozat magnetofonszalagjai

Vizuális információhordozók

Diafilmek, fólialemezek

Audiovizuális információhordozók

Hangosított dia

* Egy tanulócsoport létszámának megfelelő példányszámban.
** Az iskolai kórus létszámának megfelelő példányszámban.

Manipulációs eszközök

Dallamkirakó (posztótábla és korongok az 1–3. osztály számára)

Nevelői demonstrációs eszközök

Mágneses kottakirakó
Ritmus- és betűkottás lapok

Egyéb eszközök

Kisdob
Fémháromszög
Réztányér
Furulya
Metallofon
Hangvilla

TESTNEVELÉS

1–4. osztály

Szerkesztette:

BURKA ENDRE
DR. NAGY TAMÁS

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai testnevelés *célja*, hogy a játék- és sportevékenység, valamint a testedzés lehetőségeinek és eljárásainak a felhasználásával úgy fejlessze a fiatalokat, hogy azok képesek legyenek az eredményes munkavégzésre, rendelkezzenek az egészséges életmód kialakításához szükséges alapvető ismeretekkel és felkészültséggel, képesek és készek legyenek a haza védelmére.

E cél érdekében a testnevelésnek három *alapfeladatot* kell megvalósítania:

1. Formálnia kell a tanulók *mozgás-, játék- és sportműveltségét.*
2. Elő kell segítenie a gyermekek *egészséges testi fejlődését*, fokoznia edzettségüket, teherbíró képességüket, alapvető fizikai képességeiket.
3. Hozzá kell járulnia a szocialista embert jellemző *tulajdonságok és jellemvonások* kialakításához.

A tantárgyi cél és az alapfeladatok megvalósítása érdekében az általános iskola *1—4. osztályában* a testnevelés feladata, hogy

– megközelítően azonos szintre hozza a tanulók *mozgáskészségét;*

– egyszerű, a tanulók fejlettségéhez igazodó konkrét *mozgásos feladatokkal* alakítsa legfontosabb jártasságaikat és készségeiket a járásban, a futásban, az ugrásban, a dobásokban, a függésben és a támaszban, valamint a közös játékokban;

– fejlessze *ügyességüket*, cselekvésgyorsaságukat és – könnyed erőkifejtést igénylő feladatokkal – testi *erejüket, állóképességüket;*

– keltse fel és fejlessze a tanulók *mozgás-, versengési* valamint *játékigényét;*

– a tanulók egészségének megőrzése és megszilárdítása érdekében a testgyakorlatokkal elérhető sokoldalú élettani hatás révén segítse elő *egészséges testi fejlődésüket*, járuljon hozzá a *testalkati torzulások megelőzéséhez*, illetve *kiküszöböléséhez;* a tanulók fejlettségéhez igazodva fokozza szervezetük *edzettségét és ellenállóképességét;*

– alakítsa *erkölcsi tulajdonságaikat* (bátorságukat, határozottságukat); támogassa a közösségi élet elemi szabályainak megfelelő *magatartási jártasságok és készségek* kifejlesztését;

– rendszeretetük, fegyelmezett magatartásuk alakításával járuljon hozzá a tanulók *esztétikai neveléséhez;*

– segítse elő a *közúti közlekedésben* nélkülözhetetlen készségek és képességek fejlesztését, illetve a közlekedés gyakorlati ismereteinek elsajátítását;

– keltsen a tanulókban érdeklődést, kedvet a *sportolás* és a szabadban végzett, szórakoztató *játékok*, valamint a versenyszerű sportolás iránt.

1. OSZTÁLY

Évi 87 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Vigyázzállás. Pihenjállás. Testfordulatok helyben – ugrással – balra és jobbra (balra, illetve jobbra át!). Sorakozás egyes, kettős, hármas oszlopban, ebből testfordulattal vonal alakítása (felrajzolt vonalon vagy fal mellett).

Gimnasztika

Utánzó és játékos kéziszergyakorlatok (kislabda, babzsák stb.), pad- és bordásfalgyakorlatok alapállásban, terpeszállásban, guggolóállásban, guggolásban, ülésben, hason fekvésben és hanyatt fekvésben elsősorban a következő alapformákkal:

Karkörzés, karlebegtetés és -lengetés, karlebegtetés.

Térdemelés, térdhajlítás és -nyújtás, láblendítés és -lengetés, szökdelés (testfordulattal is).

Törzshajlítás és -nyújtás, törzsfordítás és -fordítgatás.

Játékos gyakorlatok

Futásgyakorlatok

Természetes, kötetlen futás (200–300 m). Futás időre (4–5 perc).

Futás különböző alakzatokban (hullámvonalban, 8-as alakzatban) és feladatokkal (szökdelésekkel, utánzó járásokkal, alacsony akadályok és jelzett sávok átlépésével).

Álló- és guggolórajt játékos formában.

Gyorsfutás csoportokban, egyéni versenyzéssel.

Ugrásgyakorlatok

Ugrások homokgödörbe (rugalmas talajfogás).

Átugrás alacsony akadályok felett egy és páros lábról vonal, majd alacsony, feszes gumizsinór felett: oda és vissza, oldalt, előre és hátra (fordulatokkal is).

Felmászás, felfutás, felugrás akadályokra (versenyszerű feladatokkal is); leugrás fordulatokkal, játékos feladatokkal.

Dobásgyakorlatok

Hajítás távolba (kislabdával) helyből és beugrással .

Célbadobások (labdával) két vonallal jelzett sávba és függőleges célra (falra).

Dobások távolba és célba, különböző testhelyzetekből (pl. térdelésből, ülésből).

Egyensúlygyakorlatok

Járás vonalon, vonalak között és padon különböző kartartásokkal és testhelyzetekben (pl. kutya-, mackó-, óriás-, törpejárás).

Hely- és helyzetváltoztatások bizonytalan egyensúlyi helyzetben (pl. szökdelés páros és egy lábon, haladással és fordulatokkal is, leülés és felállás a kéz segítsége nélkül).

Támasz- és függésgyakorlatok

Egyszerű, utánzó, játékos, természetes támaszgyakorlatok talajon, természetes akadályok, tornaszerek felhasználásával (pl. járás négykézláb, mellső és hátsó fekvőtámaszban; csúszás hason fekvésben; átbújás, átcsúszás, kúszás akadályok alatt; fel-, le- és átmászások akadályokon).

Utánzó, játékos függésgyakorlatok természetes akadályokon és tornaszereken (pl. alkalmas faágon, mászókán, létrán, kötélen, gyűrűn).

Függőállásban, függésben tovahaladás, lábemeléssel is; mászáskísérletek.

Labdagyakorlatok

Labdagurítások társnak jobb és bal kézzel, lábbal.

Guruló labda megfogása.

Falra, földre pattintott labda elkapása (a leszálló ágban).

Egy- és kétkezes dobások labdával, tetszés szerinti dobásformával.

Játékok, versenyek

Futójátékok

Sorban, körben, szétszórtan; egyénileg és csoportokban; szereppel és feladatokkal.

Fogójátékok

Egy és kétfogóval; kis csapatban „házzal" és „ház" nélkül.

Egyéni, sor- és váltóversenyek

Futással, ugrással (szökdeléssel), dobásfeladatokkal, oszlopban, körben, félkörben; különböző testhelyzetekből történő indulással és érkezéssel; tárgyak hordásával; labdadobással, gurítással stb.

Labdajátékok

Gurítással, dobással, átadással, célzással stb.

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A tárgyi és a létesítmény-feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyikéből választható:

Torna

Talajtorna

— Játékos előkészítő gyakorlatok: zsugorülésben („gombóc") hinta előre, hátra; melső fekvőtámaszban csípőemelés magasra („hegycsúcs"); tarkóállásKísérletek („gyertya"); hason fekvésben törzsemeléssel és térdhajlítással bokafogás („hintaló").

— Gurulóátfordulás előre terpeszállásból vagy guggolótámaszból hajlított, illetve nyújtott ülésbe.

— Háttal a falnak (bordásfalnak) guggolótámaszból járás a falon felfelé mély fekvőtámasz-helyzetbe és vissza; guggolótámaszból lábbal elrugaszkodva lábcserék a levegőben („kiscsikó").

Szergyakorlatok

— Játékos támasz- és függésgyakorlatok bordásfalon, padon, zsámolymagasságra emelt rézsutos padon, létrán és más szereken (átbújás, átcsúszás, átkúszás, átmászás). Két-négy elemből összeállított feladatok, feladatváltozatok.

— Mászás rúdon, kötélen mászókulcsolással félmagasságig.

Játékok

— A törzsanyagban nem szereplő gyermekjátékok, szerepjátékok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 60 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 27 óra
A törzsanyagból:	
Rendgyakorlatok és gimnasztika	kb. 6 óra
Játékos gyakorlatok	kb. 30 óra
Játékok, versenyek	kb. 18 óra
Téli foglalkozások a szabadban	kb. 6 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Alakuljon ki a tanulókban önfegyelem az együttes tevékenység** ritmusának, rendjének **megtartásában**: a tanórai gyakorlás rendje; **az öltözés, a vetkőzés,** a tisztálkodás **rendje**; az öltözőrend.

– **Csoportos játékaikban** a futással történő helyváltoztatás közben **vegyék figyelembe társaik mozgását,** és növekvő biztonsággal kerüljék el az ütközéseket. Tudjanak tetszőleges testhelyzetből gyorsfutást indítani.

– Váljon kifejezetté a dobásokban a kar hajító mozdulata. **Fejlődjenek a dobóeszközök** (kislabda, kis- és középméretű felfújt labdák) szükséges **irányának és sebességének a megtalálásában,** egy- és kétkezes gurításokban, dobásokban.

– Legyen a felugrás nekifutásból folyamatos, megtorpanás nélküli; **jellemezze ugrásukat a rugalmas (fékező) talajérés** a repülés ívétől, a talajra érkezés irányától függetlenül.

– **Sajátítsanak el a kézzel-lábbal történő helyváltoztatásban** (csúszás, kúszás, mászás), a függésben és bizonytalan egyensúlyi helyzetben néhány egyszerű mozgásformát, valamint a velük kapcsolatos **elemi korrekciós mozgásokat** (támasz- és fogáskeresés, rögzítés, egyensúlytartás).

– **Vegyenek részt aktívan a játékokban, alakuljon ki bennük a játékszerepekkel való azonosulás képessége.** Keressék öntevékenyen helyüket a játékokban, az együttes cselekvésekben. Legyenek tekintettel – növekvő mértékben – társaikra tevékenységeikben, mutassanak készséget az együttműködésre.

– **Tudatosodjon bennük folyamatosan az óra utáni ruhaváltás, tisztálkodás fontossága; rendelkezzenek tisztaságcsomaggal.**

2. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Sorakozás egyes, kettős, hármas oszlopban, ebből testfordulattal vonal alakítása. Járás. Átmenet járásból futába, futásból járásba („Futás!" „Indulj!" „Lépés!"). Köralakítás kézfogással egysoros vonalból.

Gimnasztika

Utánzó és játékos szabad-, kéziszer- (babzsák-, kislabda-) és pad-, továbbá bordásfalgyakorlatok (a felszereléstől függően).

Határozott formájú szabad- és padgyakorlatok az alább felsorolt testhelyzetekben, kartartásokkal és mozgásalapformákban (a kiindulóhelyzeten kívül legfeljebb még egy alapforma lehet a gyakorlatban).

Testhelyzetek: alapállás, terpeszállás, guggolóállás, guggolótámasz, hason fekvés, hanyatt fekvés.

Kartartások: mélytartás, oldalsó és mellső középtartás, magastartás.

Kargyakorlatok: hajlítások, nyújtások, karemelések és -leengedések, karlebegtetés, karkörzések.

Lábgyakorlatok: lábujjállás; állásban térdemelés; ülésben, majd fekvésben térd- és lábemelés; lépés, illetve ugrás oldalterpeszállásba; térdhajlítás, -nyújtás ülésben; szökdelés helyben páros lábon (negyedfordulatokkal is).

Törzsgyakorlatok: terpeszállásban törzsfordítás; állásban törzshajlítás előre, oldalt; ülésben törzshajlítás előre; hason fekvésben törzshajlítás hátra.

Ugrókötél-gyakorlatok

Kétréthajtott ugrókötéllel: karkörzések, törzshajlítások, törzsfordítások; hanyatt fekvés, felülés; hason fekvés, homorítás, hátra. Kötélhajtás előre szökdeléssel, duplázó szökdeléssel.

Játékos gyakorlatok

Futásgyakorlatok

Játékos és helycserés futásgyakorlatok.
Futás irányváltoztatással.
Kötetlen futás (300–400 m). Futás lassú iramban (5–6 percig).
Guggolórajt kötetlen formában.
Gyorsfutás kislétszámú sorokban, egyéni versenyzéssel.

Ugrásgyakorlatok

Ugrások homokgödörbe feladatokkal (lábfelhúzással, fordulattal, különböző kartartásokkal).
Átugrások néhány lépés nekifutással egy és páros lábról, folyamatosan 2–3 akadály (pl. gumizsinór, bot, labda) felett.
Távolugrás tetszés szerinti módon nekifutással, egy lábról elugrással páros lábra érkezéssel.
Magasugrás tetszés szerinti módon a lécre merőleges irányú nekifutással.

Dobásgyakorlatok

Kislabdahajítás távolba helyből és beugrással.
Célbadobások labdával vonalakkal jelzett sávba és függőleges célra (pl. felfüggesztett karikába, oldalára állított zsámolyba).
Dobások távolba és célba különböző testhelyzetekből (pl. térdelésből, ülésből).

Egyensúlygyakorlatok

Játékos és utánzó gyakorlatok vonalak között, vonalakon, padon (pl. „sánta róka", járás négykézláb).
Járás feladatokkal (láblendítéssel, guggolásban, fordulatokkal).

Támasz- és függésgyakorlatok

Játékos mászás- és kúszásgyakorlatok: nyúlugrás, sántarókajárás, fókajárás, pókjárás stb.; négykézláb-futásból gurulás előre ülésbe; mellső fekvőtámaszban lépegetés kézzel oldalt, illetve hátra guggolótámaszig és vissza.
Átbújás (pl. autógumiköpenyen, ugrószekrény-rekeszen), magaskúszás 8–10 m hosszú folyosón át (pl. terpeszállásban álló társak lábai alatt, ugrószekrény-rekeszekből álló soron keresztül).
Bordásfalon mellső oldalállásban haladás oldalt utánlépéssel és utánfogással; függőállásban (talp a talajon) térd- és lábmozgások (emelések, „biciklizés" stb.).

Labdagyakorlatok

Labdagurítások kézzel, lábbal (helyből és továbbhaladás közben egyenes irányban és körben).

Egykezes felsődobás.

Adogatás tetszés szerinti dobásformákkal, különböző nagyságú labdákkal. Különböző irányból érkező labda elkapása.

Álló labda rúgása és guruló labda megállítása lábbal.

Labdavezetés helyben, állásban, guggolóállásban, testfordulatokkal.

Játékok, versenyek

Futójátékok

Az 1. osztályban megismert játékok szabálybővítéssel, elsősorban „közlekedési szabályok" beiktatásával (pl. kézfeltartásra állj, összeütközés elkerülése).

Fogójáték

Több fogóval (abban a változatban is, hogy a tanulók fele fogó és fele menekülő), különböző testhelyzetekből történő indulással.

Egyéni, sor- és váltóversenyek

Futással, szökdeléssel; különbüző feladatokkal (tornafeladatokkal is pl. gurulás, padon ugrások); labdaadogató-verseny lábbal; kettős váltóverseny.

Akadályversenyek

20–40 méteres távon 4 akadállyal (pl. kúszás, gurulás, átmászás, ugrás).

Labdajátékok

Célzás mozgó tárgyra (pl. gurított vagy hálóban húzott labdára és a dobás irányába mozgó célra, tartásra).

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A tárgyi és létesítmény-feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyikéből választható:

Torna

Talajtorna

— Gurulóátfordulás előre — térdelőtámaszból, térdelésből — guggolótámaszba, alapállásba.
— Gurulóátfordulás hátra — hajlított és nyújtott ülésből — térdelőtámaszba.
— Gyertya (tarkóállás). Zsugorgyertyából nyújtás gyertyába; gyertyából zsugorgyertyán keresztül gurulás előre ülésbe, guggolótámaszba és vissza gyertyába.
— Guggolótámaszból fejállási kísérletek.

Szergyakorlatok

— Bordásfalon vagy nyújtón vagy felemáskorlát-karfán függőállásban térd- és lábemelések; függésben haladás oldalt (balra, jobbra) utánfogással. A támasz- és függéshelyzetek változtatásával összetett feladatmegoldások. Mászás rúdon, kötélen mászókulcsolással teljes magasságig.

Játékok

— A törzsanyagban nem szereplő gyermekjátékok, szerepjátékok egyszerű feladatjátékok.

Úszás

Választás szerint két úszásnemben

Előkészítő gyakorlatok

— Előkészítő gyakorlatok a parton;
kartartások (mélytartás, magastartás, oldalsó és mellső középtartás); karlendítések előre, hátra, oldalt, páros karkörzések előre és hátra; malomkörzések;
gyors-, hát- és mellúszás kar- és lábtempója állásban, ülésben és fekvésben; a helyes légzés alapja (erőteljes belégzés, a levegő benntartása, lassú kilégzés).
— Előkészítő gyakorlatok a vízben (vízhez szoktatás):
járás, futás, szökdelések, fordulatok, karkörzések a vízben; feladatok járás és futás közben;
sor- és váltóversenyek járással, futással, feladatokkal;
arcmosás, víz fejre öntése; fröcskölő gyakorlatok;
merülés korlát, labda segítségével vállig, állig, szájig, orrig, teljesen (1—5 mp); merülés segítség nélkül, nyitott szemmel (5—10 mp);
vízijátékok: fogójátékok, labdadobálás párosával és körben állva;
beereszkedés a vízbe lépcsőn, korláton; beereszkedés a medence széléről;
talpasugrás guggolásból, állásból segítséggel és segítség nélkül (legfeljebb 50 cm magasságból).

Úszásgyakorlatok

— Úszás siklással:

lebegés hason és háton korlátnál, lépcsőnél kéztámasszal; lebegés hason és háton segítséggel és segítség nélkül (1—5 mp);

siklás hason és háton: alaphelyzet (kiindulóhelyzet); elrugaszkodás egy lábbal a medence faláról, siklás hason és háton segítséggel (1—5 mp); elrugaszkodás egy lábbal a medence faláról, siklás hason és háton (8—10 mp, 2—5 méter); siklás hason és háton feladatokkal (fordulat hason siklásból háton siklásba; kartartás-változtatás; siklásverseny).

— Úszás kar- és lábtempóval levegővétel nélkül:

gyors-, hát-, mellúszó kartempó a vízben járás közben; gyors-, hát-, mellúszó lábtempó társ, korlát, deszka segítségével (8—10 mp); gyors-, hát-, mellúszó kartempó (3—6 m); gyors-, hát-, mellúszó lábtempó (3—6 m); gyors-, hát-, mellúszó kartempó csúsztatással, segítséggel; gyors-, hát-, mellúszó kartempó csúsztatással, kivárással; gyors-, hát-, mellúszás folyamatosan levegővétel nélkül (10 mp).

— Úszás kar- és lábtempóval, levegővétellel:

a helyes légzés alapja a vízben: levegő kifújása tenyérből, levegő kifújása a víz felszínén és a víz felszíne alatt; ismételt levegővétel: merülés, kifújás, emelkedés, belégzés folyamatosan; levegővét meghatározott ritmussal: belégzés (3—5 mp); levegővisszatartás a víz alatt (5—8 mp); kilégzés a víz alatt (3—5) mp); siklás hason és háton levegővétellel, segítséggel; siklás hason és háton (1—3 levegővétel); gyors-, hát-, mellúszó kartempó a vízben járás közben levegővétellel; gyors-, hát-, mellúszó kartempó segítséggel levegővétellel (3—5 levegővétel); gyors-, hát-, mellúszó lábtempó segítséggel, levegővétellel (3—5 levegővétel); gyorsúszás levegővétellel egy oldalról, illetve hármas levegővétellel (6—10 m); gyors-, hát-, és mellúszás levegővétellel (6—10 m);

gyors-, hát-, mellúszóverseny; indulás talpasugrással; gyors-, hát-, mellúszás célbaérkezés; gyors-, hát-, mellúszás egyszerű forduló; váltóverseny gyors-, hát-, mellúszással.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra	
Ebből:		
Rendgyakorlatok és gimnasztika		kb. 8 óra
Játékos gyakorlatok		kb. 30 óra
Játékok, versenyek		kb. 20 óra
Téli foglalkozás szabadban		kb. 6 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra	
Ebből:		
Úszásra		kb. 16–24 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Váljon jellemzővé a tanulók magatartásában a szervezett rendhez való alkalmazkodás** (alakiságban is), tevékenységükben az óra szükségszerű menetéből fakadó korlátozások megtartása.

– **Sajátítsák el az alábbi mozgásműveleteket:**

futásban: gyors és **kitartó futás; lépésnyújtás;** lépésváltás; utánlépésekkel futás; **irány- és iramváltoztatás** (fékezés és gyorsítás);

ugrásban: helyből páros, **nekifutással egy és páros lábbal elugrás;**

dobásban (rúgásban): **egyszerű egy- és kétkezes** alsó és felső **dobások;** rúgás a lábfej belső részével; labdavezetés egy kézzel (földhöz pattintgatva) kb. 10–15 mp-ig.

– **Legyenek képesek** játékos versengésekben, játékokban egyszerű feladatokat megoldani, mozgásukat az akadály térbeli jellemzőihez hozzáigazítani:

futás közben lépésnyújtást, illetve felugrást, arcirányváltoztatásokat végrehajtani, majd szükség szerint megállni vagy továbbfutni;

a feladatnak megfelelő ugrásformát megválasztani, az elugrás helyes irányát (meredekségét) és erejét próbálgatással megkeresni;

a dobás ívét és erejét megválasztani; **térd- és állmagasság között érkező** (közepes nagyságú felfújt) **labdát elkapni.**

– Sajátítsák el a kézen-lábon történő helyváltoztató mozgásokat több változatban, és alkalmazzák sikeresen, nehezített feltételek között is (vízszintes és rézsutos padon; akadályleküzdésekben pl. négykézlábjárás + gurulás, futás + átbújás + futás stb.).

– **Alakuljon ki** saját teljesítményükkel kapcsolatban **egészséges becsvágyuk,** a közös feladatokban – sikertelenség esetén – vegyék észre saját hibázásukat is.

– Váljanak fokozatosan képessé a figyelem megosztását kívánó feladatok megoldására is (pl. játék közben az eredmény számontartása, megállapodás szerinti jelre tevékenységváltás) és legalább egy társsal való együttműködés megvalósítására (páros feladatok; dobások társnak).

– Ismerjék és szeressék meg a vizet, mint az úszás közegét, és tudjanak veszélyeiről. Sajátítsanak el alapfokon legalább két úszásnemet, és alakuljon ki bennük az úszás iránti érdeklődés, kedv. Ismerjék a versenyzés egyszerű szabályait: indulás, célba érkezés, váltás.

– A tanulók úszótudásának lemérésére szolgáló gyakorlatok (az első és az utolsó foglalkozáson mérve):

talpasugrás állásból (magasság legfeljebb 50 cm),

elrugaszkodás egy lábbal a medence falától, siklás háton;

elrugaszkodás egy lábbal a medence falától, gyors-, hát-, mellúszás levegővétellel (15 m).

3. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Jelentés. Igazodás, takarás. Köszöntés. Testfordulatok helyben jobbra és balra (két lépéssel, pl. „balra át 1–2!"). Köralakítás egy-, illetve kétsoros vonalból kézfogással. Menet ütemtartással (ütemezésre). Járásból átmenet helybenjárásba, helybenjárásból járásba. Menet megállítása két ütemben helybenjárás közben („3. osztály! Állj, 1–2!").

Gimnasztika

Utánzó és játékos szabad- és kéziszergyakorlatok legalább kétféle kéziszerrel (pl. kislabdával, bottal), pad- és társas (páros) gyakorlatok, továbbá bordásfalgyakorlatok.

Határozott formájú gimnasztikai gyakorlatok bottal, labdával, ugrókötéllel. Szökdelés kargyakorlatokkal, testtartásjavítás törzsgyakorlatokkal. Magas, illetve mély mellső fekvőtámasz pad alkalmazásával. Átugrások padon (kéztámasszal is). Cigánykerék előkészítése, átlendülésekkel a pad felett, kéztámasszal a padon. Zsugorkanyarlat előkészítése (zárt lábakkal is).

A szabad- és padgyakorlatok az előző osztályokban tanult és az alább felsorolt testhelyzetekben, kartartásokkal és mozgásalapformákban (a kiindulóhelyzeten kívül legfeljebb még két alapforma lehet a gyakorlatokban):

Testhelyzetek: haránt terpeszállás, törökülés, térdelőtámasz, mellső fekvőtámasz.

Kartartások: vállhoz tartás; mellhez tartás; csípőre tartás.

Kargyakorlatok: karnyújtás vállhoztartásból, térdelőtámaszban karhajlítás és -nyújtás; mellhez és oldalsó középtartásban karhúzás; karlengetés mellső és oldalsó középtartásban; tölcsérkörzés; egy és páros karkörzés hátra.

Lábgyakorlatok: állásban láblendítés előre; oldal- és haránt-terpeszállásban szökdelés páros lábon.

Törzsgyakorlatok: oldalterpeszállás; törzshajlítás előre; nyújtott-, terpesz- vagy törökülésben törzshajlítás előre; állásban vagy terpeszülésben törzsfordítás.

Játékos képességfejlesztő gyakorlatok és játékok

Járás- és futásgyakorlatok

Járás, futás feladatokkal (irány- és iramváltoztatással, különböző kartartásokkal, fordulatokkal).

Gyors indulás, különböző testhelyzetekből (állás, guggolás).

Akadályfutás és -verseny kb. 30—50 méteres távon legfeljebb 3—4 akadállyal (kerülések, átugrások).

Futás egyéni iramban 5—6 percig.

Közepes iramú futás csoportosan, 300—400 méteres távon.

Ugrásgyakorlatok, szökdelések

Akadályok átugrása és felugrás akadályra (zsámolyra, padra, ugrószekrényre) nekifutással, egy és páros lábról elugrással, szabadon és kéztámasszal. Leugrás különböző magasságból feladatokkal (kartartások, fordulatok, lábhelyzetek változtatása stb.). Szökdelések feladatokkal (egy lábon és páros lábon zárt lábakkal és terpesztéssel különböző testhelyzetekben, kartartások változtatásával).

Sorozatugrások a fenti formák összekapcsolásával.

Dobásgyakorlatok

Különböző szerekkel (labda, kislabda, bot) dobások távolba, helyből és beugrással.

Célbadobások vízszintes és függőleges célra, a dobásokra merőleges és azzal párhuzamos vonalra.

Célbadobások mozgó célra (társra), lengő vagy gurított karikára vagy labdára (pl. strandlabdára).

Egyensúlygyakorlatok

Már tanult, nehezebb egyensúlygyakorlatok járásban: járás vonalon, lábemeléssel előre és hátra fordulatokkal; járás ütemének gyorsítása; járás guggolásban különböző kartartásokkal.

Leülés és felállás kéz segítsége nélkül hajlított ülésbe, törökülésbe (fordulatta); állásból ereszkedés páros térdelésbe.

Szökdelések helyben és tovahaladással; szökdelés helyben fordulatokkal balra és jobbra.

Támasz- és függésgyakorlatok

Játékos támaszgyakorlatok talajon (fókajárás, nyúlugrás; talicskázás combfogással; lovaglás térdelőtámaszban levő társ hátán).

Mászás természetes akadályokra (pl. fa, palánk) és tornaszerekből összeállított akadály-kombinációkon (pad+szekrény; szekrény+pad+bordásfal stb.).

Függőállásban illetve függésben játékos feladatok mászókán, kötélen, tornaszereken: lábemelések, tovahaladás, fekvőfüggés, térdfüggés.

Bakugrás térdelő támaszban levő társon át.

Magas fekvőtámaszban karhajlítási és -nyújtási kísérletek.

Labdagyakorlatok

Gurítások kézzel és lábbal.

Átadások: társnak egy és két kézzel, állásban, pattintott átadások is (a labda elfogása a felszálló ágban).

Labdaátadás párokban és csoportokban mozgás közben különböző nagyságú labdákkal (strandlabdával, kosárlabdával, különböző méretű pettyes labdákkal stb.).

Átadási (gyorsasági) versenyek állásban és egyenes irányú haladással.

Rúgás álló labdába. Guruló labda visszarúgása a labda megállításával.

Játékok, versenyek

Forgójátékok

Egyszerű érintő, négykézláb fogó; fekete-fehér és szalagos fogó.

Küzdőjátékok

Küzdőjátékok párokban és csoportokban.

Egyéni, sor- és váltóversenyek futással

Egyenes irányban, tárgykerüléssel, egyszerű akadályok leküzdésével, fel- és leugrásokkal, szerek használatával.

Egyéni, sor- és váltóversenyek labdával

Labdaadogató-versenyek körben; versenyek kézzel és lábbal végzett labdagurítással és labdavezetéssel egyenes irányban, tárgykerüléssel.

Egyéb játékok

Tűz—víz, repülő, „kotló és kánya"; fogyasztó (körben); vadászlabda; célbadobó- és gurítóversenyek álló helyből 5—6 m távolságra.

Játékelemek

Célbadobás mozgó célra (társra) és a találat elkerülése a labda elől elhajlással, elugrással. Helyezkedés repülő labda elfogására.

Téli foglalkozások szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A tárgyi és létesítmény-feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyikéből választható:

Torna

Talajtorna

— Bátorugrás. Gurulóátfordulás előre guggoló támaszból, térdelő és mellső fekvőtámaszból nyújtottülésbe, guggolótámaszba. Leugrás zsámolyról, ugrószekrényről és és gurulóátfordulás előre. Gurulóátfordulás hátra guggoló és terpeszállásba.
— Spárga: oldal-, illetve harántspárga-kíséretek.
— Tarkóállásban lábmozgások (terpesztés és zárás bicskamozdulat).
— Csak lányoknak: hanyatt fekvésből híd (segítővel).
— Guggolótámaszból zsugorfejállási kísérletek, fejállás fal mellett.
— Fellendülés kézállásba, lábcsere.

Szekrényugrás

— Ugrószekrény (2—3 rész) széltében, illetve hosszában: átjutás a szekrényen játékos módon (pl. feugrás egy lábról elugorva, majd továbblépéssel leugrás különböző feladatokkal: lábfelhúzással, lábterpesztéssel, homorítással); zsugorkanyarlat; ugrás hason fekvésbe, támaszvétel kézzel a talajon és előre bukfenc, stb.
— Ugrószekrény (2—3 rész) hosszában; feugrás guggolótámaszba, térnyerő előrefogásra törekvés, leugrás feladatokkal.

Szergyakorlatok

Szergyakorlatok az előző osztály előírásai szerint.

Atlétika

Futás

— Gyorsfutás kis létszámú sorokban. Versengések gyorsfutással 40—60 méteres távon.
— Állórajt mérsékelt harántterpeszállásból indulóvonal mögül. (Indulás a „Rajthoz!" figyelmeztető felhívás után jelre.)

Ugrás

— Magasugrás 4—5 lépés nekifutással, a magasugróléc vonalára merőlegesen meredek emelkedésre törekvés, repülés alatt felhúzott térd. Gyakorlómagasság lányoknak: kb. 75 cm, fiúknak: kb. 85 cm; magasugró versengések.
— Távolugrás 8—10 lépés nekifutással tájékoztató vonal mögül 60 cm széles elugrósávból, egy lábról, 180 cm széles sávon át páros lábra;
— elugrással zsámolyról (szalag, zsinór érintése kézzel vagy fejjel);
— homokba fektetett szalag átugrásával.

Dobás

— Kislabdahajítás helyből és nekifutással (beugrással) vonal mögül.
— Lökések jobb és bal kézzel tömött labdával.

Játékok

— A törzsanyagban nem szereplő gyermekjátékok, szabály- és feladatjátékok.
— Sportjátékok egyszerű formái, könnyített szabályokkal. Pl. kézilabda, labdarúgás, zsinórlabda.)
— Tollaslabda.
— Pontszerző játékok.

Úszás

— A törzsanyag szintjén elsajátított vízbiztonság és úszni tudás továbbfejlesztése (a folyamatos úszás távjának növelése).

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra
A törzsanyagból	
Rendgyakorlatok és gimnasztika	kb. 8 óra
Játékos képességfejlesztő gyakorlatok és játékok	kb. 50 óra
Téli foglalkozás szabadban	kb. 6 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Váljon fokozatosan a tanulók tevékenységére jellemzővé a tudatos magatartás:** az alakiságban az egyöntetűségre törekvés, **a tanulásban, a gyakorlásban, a feladatmegoldásban az öntevékenység,** a kezdeményezőkészség; törekedjenek a rendelkezésükre álló idő jó kihasználására.

– **Ismerjék a tantervben szereplő alapvető mozgásformákat több változatban is.** Vegyék észre a játékfeladatokban (főként ugrásokban, dobásokban) a többféle megoldás lehetőségét, és keressék a célszerű megoldást (pl. dobás, labdaátadás módja; akadályleküzdések módjai ugrással, átmászással; a fogóval szembeni térnyerés lehetőségei; a találat elkerülésének lehetőségei).

– Javuljon az irányítás pontossága, megbízhatósága az ugrásokban, dobásokban, egyensúly-gyakorlatokban:

ugrásokban: a felugrás erejének, irányának, az ugrás közben megoldandó feladatoknak megfelelő szabályozás (sorozatugrásokban);

dobásokban: a dobóeszköz sajátosságainak (méret, alak, súly) megfelelő módosítás a szer fogásában, felkészítésében, a dobószer vezetésében a dobás alatt;

egyensúly-gyakorlatokban: nagyobb kiterjedésű mozgásokban, szökdelésben és ugrás közbeni feladatokban az egyensúlyvesztés elkerülése.

– **Javuljon állóképességük, teherbíró-képességük** olyan mértékben, hogy

növekvő iramban is tudjanak tartósan különböző tevékenységet végezni (futás, játék, ugrások, szökdelések, gimnasztikai gyakorlatok);

növekvő erőkifejtést kívánó akadályokat leküzdeni;

függésben és kéztámaszban váljanak képessé egyszerű hely- és helyzetváltoztató mozgásokat végezni (mint pl. függőállásban és függésben utánfogásokkal haladás; talicskázás stb.).

– **Alakuljon** a közös cél érdekében való **együttműködési készségük,** keressék kedvezőbb helyzetben levő társukat, mutassanak önzetlenséget **a labda átjátszásában.**

– Kapjon növekvő szerepet a csapatkiválasztásban a társismeret. Vállaljanak egyszerű szervezési, segítő feladatokat, és részrehajlás nélkül teljesítsék azokat.

– Teljesítsék külön felhívás nélkül a testápolással, a tisztálkodással kapcsolatos elemi követelményeket.

4. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Sorokazás oszlopban és vonalban segédvonalak nélkül. Zárkózás térközre. Testfordulatok állóhelyben. Fejlődések és szakadozások egyenként, majd páronként helyben, helyben járás, majd menet közben. Menet megindítása („4. osztály! Indulj!"). Menet megállítása két ütemben („4. osztály! Állj! 1–2!"). Menet ütemtartással.

Gimnasztika

Játékos szabad-, kéziszergyakorlatok, (labda, bot stb., de legalább kétféle), pad- és páros gyakorlatok, valamint bordásfalgyakorlatok.

Határozott formájú szabad-, bot- és padgyakorlatok az előző osztályokban tanult, valamint az alábbi testhelyzetek, kartartások és mozgásalapformák felhasználásával (a kiindulóhelyzeten kívül legfeljebb még két alapforma lehet a gyakorlatokban).

Testhelyzetek: oldalsó, illetve hátsó fekvőtámasz.

Kartartás: tarkóra tartás.

Kargyakorlatok: karkörzés a test előtt; malomkörzés előre és hátra.

Lábgyakorlatok: térdelőtámaszban, illetve mellső fekvőtámaszban lábnyújtás, illetve láblendítés hátra, szökdelés egy, illetve páros lábon helyben, előre, hátra, oldalt.

Törzsgyakorlatok: hanyatt fekvés, mellkasemelés, majd tovább törzsemelés ülésbe; terpeszállás, illetve térdelés, törzsdöntés.

Labda- és ugrókötél-gyakorlatok járás és futás közben.

A gimnasztikai gyakorlatokat fel kell használni az általános izomerő fejlesztésére, a csípőízület lazítására, a vállöv, a kar- és hátizom erősítésére (testtartás javítására), a lúdtalp megelőzésére, javítására.

Játékos képességfejlesztő gyakorlatok és játékok

Járás- és futásgyakorlatok

Járás, futás összetett feladatokkal (irány- és iramváltoztatással; párokban végzett együttes feladatokkal; helycserékkel).

Versenyek, gyors indulások állásból, guggolásból, feltérdelésből.

Akadályfutás és -verseny kb. 40–60 méteres távon legfeljebb 4–5 akadállyal (kerülések, irányváltoztatások, akadályok fölött átfutás).

Futás egyéni iramban 5–6 percig.

Közepes iramú futás csoportosan 400–500 méteres távon.

Ugrásgyakorlatok, szökdelések

Akadályok átugrása nekifutással egy lábról és páros lábról (kéztámasszal). Felugrás emelt elugróhelyről. Akadályátugrás kanyarlatszerűen.

Leugrás különböző magasságból feladatokkal (fordulatokkal, célba ugrás).

Szökdelések helyben és haladással, egy és páros lábon feladatokkal (irányváltoztatásokkal, fordulatokkal, lábváltásokkal).

Sorozatugrások a fenti formák összekapcsolásával.

Dobásgyakorlatok

Dobások távolba különböző nagyságú és súlyú szerekkel helyből és nekifutással (beugrással).

Célbadobások a cél távolságának fokozatos növelésével célpontra, célvonalra, -területre.

Dobássorozatok mozgó célra (guruló karikára, labdára vagy társra) különböző testhelyzetekből.

Egyensúlygyakorlatok

Az előző osztályokban megismertett formák a talajon fekvő vagy attól maximálisan 40–50 cm-re emelt szereken végrehajtva (pad, gerenda, fatörzs).

Támasz- és függésgyakorlatok

Mászás természetes akadályokra (pl. fa, palánk), rúdra, kötélre (mászókulcsolással is).

Támaszban talajon utánzó járások, mászások (pl. békaugrás, elefántjárás); mellső fekvőtámaszban karhajlítási és -nyújtási kísérletek.

Függésben játékos feladatok (lábemelés, tovahaladás függésben, lengés); lendület; függőállásból elrugaszkodással húzódzkodás.

Változatos akadályok leküzdése meghatározott és tetszés szerinti módon.

Bakugrás társon át.

Labdagyakorlatok

Gurítások: állásban és mozgás közben kézzel, lábbal.

Átadások: mozgás (futás) közben egy és két kézzel párokban és csoportokban.

Labdavezetés: irányváltoztatással járás és futás közben, kézzel és lábbal. Labdavezetésből átadás álló és mozgó társnak.

Guruló labda rúgása a labda megállítása nélkül. Könnyű műanyag vagy röplabda kezelése pattintó érintéssel (a társ által dobott labda visszajátszása alkarérintéssel).

Játékok, versenyek

Fogójátékok

Sapkás fogó; függés a „ház"; fészekfogó; balatoni halászok.

Küzdő játékok

Párokban és csoportokban.

Egyéni sor- és váltóversenyek futással

Egy lábon szökdeléssel egyenes irányban, tárgykerüléssel, egyszerű akadályok leküzdésével (fel- és leugrásokkal, szerek felhasználásával).

Egyéni, sor- és váltóversenyek labdával

Labdaadogató versenyek körben és oszlopban; versenyek labdagurítással, egykezes labdakezeléssel és lábbal egyenes irányban, tárgykerüléssel; labdakergető állásban.

Egyéb játékok

Tűz – víz, repülő (különböző feladatokkal); fogyasztó szétszórtan; vadászlabda; pontszerző; célbadobó- és gurítóversenyek állóhelyből 6–8 m távolságra.

Játékelemek

Dobások, átadások zavarás esetén. Találat elkerülése megelőző helyezkedéssel, elugrással. Helyezkedés a labda megszerzésére (az átadások megakadályozására) és a labdaátadásra (üres helyre helyezkedés).

Téli foglalkozás szabadban

Az időjárástól és lehetőségektől függően: hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A tárgyi és létesítmény-feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyikéből választható:

Torna

Talajtorna

— Gurulóátfordulás előre, hátra, különböző kiindulóhelyzetekből különböző befejező helyzetekbe. (Gurulóátfordulás sorozatban, kis bukfenc és magas bukfenc váltakozva.)
— Mellső és hátsó fekvőtámasz: talicskázás előre és hátra.
— Spárga: haránt- és oldalspárga-kísérletek.
— Kézállás: fellendülés-kísérletek; fellendülés és gurulás előre.
— Híd (lányoknak): a 3. osztály előírása szerint.
— Cigánykerék-kísérletek.
— Zsugorfejállás, zsugorfejállásból gurulás előre.

Szekrényugrás

— Széltébe állított 2—3 részes ugrószekrényen guggolóátugrás játékosan.
— Sorozatugrások zsámolyon, alacsonyabb és magasabb szekrényeken át, fordulatokkal.

Szergyakorlatok

— A már ismert nehezebb függés- és támaszgyakorlatok felhasználásával összetett feladatmegoldások (átlendülések gyűrűn zsámolyról — zsámolyra; tornaszerek felhasználásával akadályleküzdési feladatok).
— Mászás rúdon, kötélen mászókulcsolással teljes magasságig.

Atlétika

Futás

— Gyorsfutás kis létszámú sorokban 60 méteres távon.
— Guggolórajt: indulás a hátul támaszkodó lábbal.

Ugrás

— Magasugrás 4—5 lépés nekifutással, a magasugróléc vonalára merőlegesen, meredek emelkedésre törekvés.
— Távolugrás 8—10 lépés nekifutással, elugrás tetszés szerinti lábbal, tájékoztató vonal mögül. Távolságmérés az elugrás helyétől.
— Versenyek (magasugrásban és távolugrásban).

Dobás

— Kislabdahajítás nekifutásból távolba (15—20 méterre és 25—30 méterre rajzolt tájékoztató vonalakon át).
— Lökések medicinlabdával bal és jobb kézzel.

Játékok

— A törzsanyagban nem szereplő gyermekjátékok, összetett feladatjátékok.
— Sportjátékok egyszerű formái könnyített szabályokkal (pl. kézilabdázás, labdarúgás, zsinórlabdázás). Tollaslabda.

Úszás

— A törzsanyag szintjén elsajátított vízbiztonság és úszni tudás továbbfejlesztése. (Az úszás időtartamának növelése; búvárúszás egyszerű feladatokkal: elrugaszkodással a medence falától néhány tempó úszás a víz alatt; tárgyak felhozása legfeljebb 80—130 cm-es vízmélységből.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra	
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra	
A törzsanyagból:		
Rendgyakorlatok és gimnasztika		kb. 8 óra
Játékos képességfejlesztő gyakorlatok és játékok		kb. 50 óra
Téli foglalkozás szabadban		kb. 6 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Hajtsák végre a tanulók a hely- és alakváltoztatást késlekedés nélkül;** tudják, hogy ezzel időt takarítanak meg. Törekedjenek az egyöntetűségre, vegyék észre a külső rend szépségét.

– Törekedjenek tudatosan teljesítményeik javítására, hasonlítsák azt össze társaikéval, és ennek megfelelően emeljék igényszintjüket. **Mutassanak igyekezetet a teljesítményük javítását célzó gyakorlásban.**

– **A futásban, az ugrásban, a dobásmódok alkalmazásában,- a játékokban, a versengésekben jellemezze tevékenységüket az optimális megoldásra törekvés.** Javuljon észrevehetően teljesítményeik stabilitása (ismételt, sorozatban végrehajtott feladatmegoldásban csökkenjen a teljesítményingadozás mértéke) a következő mutatókban:

a kitartó futásban a futás egyéni iránya;

akadályversenyekben az akadályok okozta haladási sebességvesztesége minimalizálása;

egyes és sorozatugrásokban a magassági és a távolsági eredmények;

a célba és távolba dobás eredményeinek szóródása;

a labdaátadás és -átvétel biztonsága a labda átadási, illetve érkezési irányának változása, az átadás-átvétel felgyorsulása esetén;

egyensúlygyakorlatokban az egyensúlyvesztés minimalizálása a talaj szintje felett (gerendán, fatörzsön) végzett egyszerűbb mozgásokban.

– Ellenféllel szembeni játékokban:

javuljon helyzetfelismerésük a védekező és támadó helyezkedésben;

a feladatok megoldásában (labdaátadások a zavaró játékossal szemben; **térnyerés** a fogóval szemben stb.) **a lehetséges többféle megoldás közül egy-két változatot tudjanak hatásosan alkalmazni;**

legyen felismerhető a játékfeladatok megoldásában a közvetett megoldásra való törekvés (pl. labdajátékokban a kedvezőbb helyzetben levő társnak átadás; oda-visszajátszás stb.).

– Javuljon kollektív felelősségérzetük, figyelmeztessék társukat, ha feltűnően egyénieskedik, vagy közömbös a közös tevékenységben. **Tartsák meg a játék- és magatartási szabályokat,** és másokkal is tartassák meg.

– Fejlődjön játékszervező és kezdeményező készségük a tanórai esetleges szabad foglalkozáson, a tanórán kívüli foglalkozáson (pl. napközi otthoni, kisdobos foglalkozás stb.), legyenek ötleteik, elképzeléseik a közös játékra.

– A test ápoltságával kapcsolatos kritikai magatartás váljon kifejezetté.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantárgyi cél és feladatok valóra váltásakor a következő módszertani alapelveket kell figyelembe venni.

1. A személyiség fejlesztése

A mozgásos tevékenység – főként a kisiskolás korban – részben a gyermekek normális testi fejlődését elősegítő tényező, részben a gyermek megismerő tevékenységének nélkülözhetetlen feltétele. Különösen vonatkozik ez a mozgásos játékokra, sportokra, amelyek az általános iskolában a testnevelés tartalmának a gerincét alkotják.

A tantervben előirányzott sajátos tevékenységrendszert úgy kell felhasználni, hogy

a) a gyermek egyéni, mindennapi életének mozgástere, cselekvési lehetősége kitáguljon, és kiterjedjen a jelenlegi és jövendőbeli gyakorlati cselekvésének legfontosabb színtereire: a szabad természetben és az urbanizált környezetben való mozgásra, a szabadidőben végzett játékra, a sportolásra, a testedzésre, a honvédelmi felkészülésre, a közlekedésre; a gyermekek ismerjék meg a természeti és társadalmi környezet elemeinek a gyakorlati cselekvés szempontjából lényeges tulajdonságait (egyrészt az akadályok térbeli jellemzőit, a víz, a hó, a jég anyagtulajdonságait, másrészt társaik viselkedésének, reagálásának szabályszerűségeit); legyenek képesek e tulajdonságokban rejlő lehetőségeket mozgásos feladatok megoldására felhasználni.

b) El kell érni, hogy kialakuljanak a tanulók azon készségei és képességei, amelyek a cselekvés sikeres megvalósításának legfontosabb, legáltalánosabb feltételei: a mozgáskészségek meghatározott készlete, a cselekvési helyzet- és feladatmegoldási sémák, a cselekvés szabályozásával kapcsolatos tapasztalatok, az erőnlét (fizikai képességek), az ellenálló- és tűrőképesség, az önkontroll. A készségek és képességek fejlesztésének eredményeképpen egyrészt növekednie kell a tanulók cselekvésbiztonságának, természetesebbé kell válnia a fizikai aktivitást igénylő tevékenységek vállalásának, másrészt a gyermekeknek képessé és alkalmassá kell válniuk a játék- és sportkultúra értékeinek aktív befogadására, élvezetére; az egyéni adottságoknak és szükségleteknek megfelelő testedzési és sportolási lehetőségek megválasztására.

c) Saját tapasztalataik alapján alakuljon ki és erősödjön meg a tanulókban az a meggyőződés, hogy a testedzés, a játék, s sportolás személyiségüket gazdagítja, értékes képességek forrása, honvédelmi készségük, egészségvédelmük fontos eszköze.

d) Azonosuljanak a játékokban, a sportban megvalósuló tevékenységek szükségszerű magatartásbeli, erkölcsi-akarati, jellembeli követelményeivel.

A tantárgyi nevelő munkának tehát a személyiség egészének a formálását kell terveznie, és nem szűkíthető le csupán az erőnlét és a mozgásteljesítmények javítására még akkor sem, ha ezek a tantárggyal szemben támasztott legfontosabb követelmények közé tartoznak.

2. *A testi fejlődés segítése*

Az oktatási-nevelési folyamat tervezésekor tekintetbe kell vennünk mindenkor azoknak a szervi funkcióknak a fejlesztését, amelyeknek a szervezet biológiai egyensúlyában meghatározó jelentőségük van. A testnevelésnek mindenekelőtt a légzési-keringési rendszer működő képességét, a csont- és izomrendszer teherbíróképességét kell kedvezően befolyásolnia.

Ennek érdekében:

a) Elengedhetetlenül fontos, hogy a tanítási órákon a fiziológiai terhelés mértéke és minősége az adott erőnléti szintnek megfelelő, fejlesztő hatású legyen.

b) Különös gondot kell fordítani azoknak az izomcsoportoknak a fejlesztésére, amelyeknek a testalkati torzulások megelőzésében döntő szerepük van.

c) Mivel a testnevelési órákon folyó mozgásos tevékenység az erőnlét fejlesztésében csak korlátozott feladatokat valósíthat meg, fel kell készíteni a tanulókat arra, hogy képessé váljanak saját maguk edzésére is; a tanítási órákon rendszeressé kell tenni az ehhez szükséges ismeretek, eljárások és az önellenőrzés módszereinek megismertetését.

3. *A feladatmegoldó-képesség fejlesztése*

A tanulókat a testnevelésben arra készítjük fel, hogy képessé váljanak mozgásos feladatok megoldására akár köznapi tevékenység, akár a játék- és sporttevékenység keretében. A tanulók készségeinek gyarapodása ennek fontos mutatója, a hangsúly mégis a képességek fejlesztésén van. Ennek érdekében:

a) A tanulók számára sokoldalú tapasztalatszerzési lehetőségeket kell biztosítani. Ezért a tanítás középpontjában a mozgásfeladatok állnak. A tanulás *lényege* nem meghatározott mozgássorok ismétlésében, hanem a *feladatmegoldás ismétlésében* jelölhető meg. Ennek fontos ismérve az önálló próbálkozás, kísérletezés, benne a tévedés lehetősége is. Ez nem azt jelenti, hogy a mozgásfeladatok válogatás nélkül szerepelhetnek az órákon. A fel-

adatoknak olyan csoportosítását kell megvalósítani, amely a mozgástapasztalatok rendezéséhez vezet (pl. az akadályok *bizonyos* típusai páros lábbal végzett ugrásokat igényelnek, mások egy lábbal végzett ugrásokat; a dobások esetében a cél távolságának a növekedése a dobás erejének növelését, a cél mozgása az „elécélzás" mértékének változtatását követeli meg stb.). A feladatmegoldás előtérbe helyezése tehát a tanulók mozgásszabályozó képességének a fejlesztését emeli ki.

b) A mozgásszabályozó-képesség feltételezi, hogy a szabályozás viszonylag tág határok között valósuljon meg. Ez gyakran jelentős funkcionális és morfológiai változásokat igényel. Az ugróképesség fejlesztésében pl. fontos az, hogy a megfelelő mozgásformák kialakuljanak, de az is, hogy az ugróteljesítmény is növekedjék; a futóképesség feltételezi mind a gyors, mind a kitartó futást, mind pedig a futás közbeni feladatok – pl. irányváltoztatások – megoldását. A képességfejlesztésnek tehát differenciáltan és egymásra épülten kell megvalósulnia az oktatás folyamatában (pl. az atlétika keretében a magas- és távolugrás, a tornában a szekrényugrás stb. a szabályozás szempontjából eltérő jegyeket emel ki, de végül is ugyanazon tanuló ugróképességében kell funkcionális egésszé szerveződnie). Csakis így oldható meg a tanulók cselekvőképességének a fejlesztése.

c) A tanulók képességeinek a fejlesztése érdekében differenciált eljárások alkalmazása szükséges. Mivel a tanterv a mozgásos feladatmegoldást helyezi előtérbe, és nem konkrét gyakorlatokat ír elő, egyben lehetőséget ad arra is, hogy a tanterv keretein belül eltérő nehézségi fokú feladatokat állítsunk a tanulók elé. Ezt a lehetőséget ki kell aknázni annak érdekében, hogy a készség- és képességfejlesztés differenciáltan, az egyéni adottságoknak megfelelően valósuljon meg.

4. A tanulók aktivizálása, a tanulás motiválása

Fontos, hogy a tanulók a tantervben előirányzott tevékenységek céljait magukévá tegyék, mert csak így biztosítható, hogy a tanulási folyamat aktív részeseivé váljanak. Arra kell törekedni, hogy a tanulók tevékenységét minél kevésbé az utasítás-végrehajtás típusú cselekvések jellemezzék, és minél nagyobb helyet kapjon benne az érdeklődés, az öntevékenység, az elérni kívánt célokkal való azonosulás. A pedagógus tevékenységét is inkább a tanulási folyamat vezérlése jellemezze, mint a közvetlen irányítás, a lépésről-lépésre történő utasítás. A nevelő a tanulók tevékenységét úgy vezérelje, hogy ne tetszőleges tanulási célok realizálódjanak, hanem azok a tantervi követelmények irányába mutassanak.

A nevelőmunkának kettős célkitűzése van: aktuális célokat valósít meg, és egyben jövendőbeli feladatokat is szolgál. Különösen nagy körültekintést igényel e kettős célkitűzés valóra váltása a jelentékeny erőfeszítést kívánó

feladatok esetében. Fontos pl., hogy a tanulók erőnléte, edzettsége elérje a megfelelő szintet minden életkori szakaszban. Ez jelentős erőfeszítést kíván a tanulóktól akár az állóképesség, akár az izomerő fejlesztéséről van szó. Ezeket a feladatokat mégis úgy kell megoldani, hogy az erőnlét javítását célzó gyakorlás ne váltson ki ellenszenvet, s a tanulók az iskola befejezése után is vállaljanak ilyenfajta gyakorlást edzettségük megőrzése érdekében.

5. *A pedagógus módszertani szabadsága*

A tanterv jellemzője, hogy inkább a feladatot és kevésbé az „elvégzendő" konkrét gyakorlatokat jelöli meg. Ugyanakkor a követelményrendszer elég részletes. A pedagógus módszertani szabadsága ezért abban nyilvánul meg, hogy a tanulók elért szintjét folyamatosan összeveti a követelményekkel, és úgy tervezi meg a konkrét gyakorlatokat, feladathelyzeteket, hogy a tanulók tudásának, magatartásának alakulása mind jobban megfeleljen a követelményekben megfogalmazott kritériumoknak. A pedagógus ezen belül szabadon tervezi a tanulók tevékenységét, és választja meg a módszereket. A módszertani szabadság tehát nem jelenthet rendszertelenséget, nem jelentheti egy-egy kedvenc tevékenységi forma tetszőleges előnyben részesítését márcsak azért sem, mert a nevelési célok és a követelmények kötöttek. A tanterv a tantárgyban folyó *nevelés* programja. A követelményrendszer *valamennyi* lényeges összetevőjében előrehaladást kell elérni. Feladataink nem szűkíthetők le egyes összetevőkre. Csak a feladatok komplex teljesítése a biztosíték arra, hogy a személyiség fejlődésének egésze pozitív irányba mutasson.

A tantervi követelmények – a nevelési folyamat összetettségének megfelelően – tartalmilag összetettek. E tartalmi összetettségen belül meg kell különböztetni a követelményeknek két rétegét. Az egyik az osztály tantervi anyagának elsajátítására, a másik a képzésnek és a nevelésnek az adott szakaszban elérendő szintjére vonatkozik. Míg ugyanis valamely mozgáskészség elsajátítási, alkalmazási szintje az adott osztályban is jól mérhető, az önkontroll, az önálló hibajavítás, az értékítéletek fejlődéséhez szükséges tapasztalatok csak évek során halmozódnak fel.

Ennek megfelelően a követelmények a következő összetevőkből állnak:

Motoros próbák a képességfejlesztő gyakorlatokban, játékos feladatmegoldásokban elért fejlődés mérésére (csak az 5–8. osztályokban). Osztályonként táblázat adja meg az országos standardokat 6 teljesítményzónában. A tanulók értékelésének az alapja az önmagukhoz viszonyított fejlődés.

A játékok, a sportágak technikai anyagának az elsajátítása. Az 1–4. osztályokban a követelmények átfogóan jellemzik a kívánt technikai, taktikai szintet, az 5–8. osztályokban pedig sportági bontásban. A követelmények azokat a jellemzőket emelik ki, amelyekben az adott évfolyamon a tanulók-

nak javulniuk, fejlődniük kell. A fejlődést ugyancsak a korábbi saját teljesítményhez kell viszonyítani.

Cselekvési elvek, feladatmegoldási sémák ismerete. A tantervi követelmények mind a sportági követelmények között, mind azoktól függetlenül tartalmaznak olyan általános elveket, eljárásokat, általánosítható feladatmegoldási sémákat, amelyek a tanulók tudatos tevékenységének nélkülözhetetlen feltételei. Az oktatás során el kell érni, hogy ezeket a tanulók saját tapasztalataik alapján felismerjék, cselekvésük tervezésében, szabályozásában alkalmazzák. Ezek kialakulása elsődlegesen magában a tevékenységben mutatkozik meg, az ismereti összetevők azonban egzakt módon feladatlapok útján mérhetők.

Az *egyéb nevelési követelmények* mindenekelőtt a tanulók erkölcsi-politikai nézeteiben, társaikhoz kapcsolódó magatartásukban, a közösség által kitűzött célok megvalósításában való részvételben nyilvánulnak meg.

A tantervi követelmények csak a törzsanyagra vonatkoznak. A minimumok elérésére azért kell feltétlenül törekedni, hogy az osztálykeretben végzett tanulás zavartalan lehessen a következő években is.

A követelményminimumok nem azonosíthatók a tanulókkal szemben támasztható követelésekkel. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy a követelmények teljesítése nem csupán a tanulóktól függ, hanem attól a tevékenységtől is, amelyet a nevelő a gyermekek számára tervez. Mivel a testnevelésben az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek elsajátítása döntően a nevelő irányításával a tanítási órákon zajlik, a tanulók előrehaladása, fejlődése is az itt végzett tevékenység függvénye. A tanulók munkájának értékelése is csak ilyen összefüggésben lehet reális.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Munkafüzet

b) *Nevelői segédletek*

Tanári kézikönyv, játékgyűjtemények, gyakorlatgyűjtemények, folyóiratok (A Tanító c. folyóirat)

Auditív információhordozók

Hanglemezek, hangszalagok kísérőzenéhez (gimnasztika)

Vizuális információhordozók

Diafilm úszáshoz, rendgyakorlatokhoz

Általános tanszerek

Tornapad 2, illetve 4 méteres (választás szerint)
Bordásfal (kétrészes)
Ugrószőnyeg (laticel), talajszőnyeg
Ugrózsámoly, ugrószekrény és ugródeszka
Mászórúd, mászókötél, gyűrű
Gumikötélkészlet (ugrásokhoz, dobásokhoz)
Gerenda
Függőszertartó, szabadtéri mászóállvány

Kéziszerek

Ugrókötél, gumikötél, színes tornabot, karika
Különböző méretű gumi- vagy műanyaglabdák, babzsák
1, 2 és 3 kp-os tömöttlabdák

Sportszerek, játékeszközök

Magasugrómérce, magasugróléc (műanyag)
Kislabda
Kosárlabda, kézilabda, röplabda, futballabda
Lengőkötél
Tollaslabdaütő és -háló, -labdák
Síléc
Kerékpár

Egyéb felszerelések

Öltözőpadok
Testmagasságmérő
Személymérleg
Ásó, gereblye
Pályajelző festékszóró
Mentőláda

MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM

5–8. osztály

A)

MAGYAR NYELV

5–8. osztály

Szerkesztette:

TAKÁCS ETEL

CÉL ÉS FELADATOK

Az 5–8. osztályban a magyar nyelv tanításának *célja*, hogy – az 1–4. osztály anyanyelvi nevelő munkáját tovább folytatva – kialakítsuk a tanulókban az anyanyelvi alapműveltségnek tartalmi és magatartásbeli elemeit. Anyanyelvi alapműveltségnek tekintjük a nyelvismeretnek és a nyelvhasználatnak azt a szintjét, amely a befogadás (szóbeli és írásbeli szövegek megértése) és a közlés (beszéd, írás) területén megfelelő alapot ad az ismeretszerzésre, a személyiség fejlődésével gazdagodó tudattartalmak kifejezésére és a társadalmi életben megkívánt nyelvi formák elsajátítására. Az így értelmezett műveltséget a nyelvtantanításnál szélesebb körű anyanyelvi neveléssel alakíthatjuk ki. Az anyanyelvi nevelés a nyelvnek a társadalom és az egyén életében betöltött szerepét egyaránt szem előtt tartja.

Az anyanyelv szeretetét, megbecsülését olyan szemlélettel kell kialakítanunk a tanulókban, hogy meglássák és átérezzék a nyelv jelentőségét a nemzeti kultúra értékeinek megőrzésében és továbbfejlesztésében. Az anyanyelv tudatos ismerete alapozza meg más nyelvek elsajátításának képességét és annak felismerését, hogy valamennyi nyelv anyanyelve egy-egy népnek, tehát a mi anyanyelvünkkel azonos módon tölti be történelmi-társadalmi szerepét.

A társadalom és a nyelv kapcsolatának dialektikus és materialista értelmezésével formáljuk a tanulók világnézeti meggyőződését akkor, ha az élő nyelvet tekintjük tantárgyunk anyagának: bemutatjuk a nyelv változásának történelmi-társadalmi meghatározottságát és a mai kor nyelvének rétegezettségét. Az anyanyelv rendszerét és a nyelvi normákat úgy kell megismertetnünk a tanulókkal, hogy a nyelv működésének tudatosulása ne jelentsen számukra elidegenítő hatású merev korlátokat, hanem fejlessze az egyéni mondanivaló kifejezésének és a közösségi élet „párbeszédeibe" (a beszélgetésekbe, megbeszélésekbe, vitákba) való bekapcsolódásnak a képességét.

Kitűzött céljaink elérése érdekében valósítjuk meg a nyelvi ismeretek közvetítésének és a nyelvhasználat fejlesztésének *feladatait*.

A nyelvi ismeretek anyagából a következőket tanítjuk:

– a nyelv életének (keletkezésének, fejlődésének és társadalmi szerepének) tudnivalóit a korosztálynak megfelelő szintű feldolgozásban;

– a leíró nyelvtan alapvető fogalmait és összefüggéseit;

– a helyes beszéd és a helyesírás alapjait;

– a szóbeli és az írásbeli szövegszerkesztés (fogalmazás) legfontosabb szabályait.

Mindezeket az ismereteket úgy kell feldolgoznunk, hogy a nyelv szerepének, működésének tartalmas és világos szemléletét alakítsuk ki tanulóinkban.

A tanulók nyelvhasználatát célszerűen felépített gyakorlatrendszerrel fejlesztjük a következő területeken:

– a hallott és olvasott szövegek megértésének, feldolgozásának képessége;

– a beszéd érthetősége, helyessége, kifejező ereje;

– a stílusrétegek felismerése és a közlés tartalmához, helyzetéhez való stiláris alkalmazkodás képessége;

– a szóbeli és az írásbeli szövegszerkesztés tartalmi és formai követelményeinek érvényesítése az életkornak megfelelő közlésformákban;

– a helyesírás területén: az alapvető helyesírási szabályok készség szintű alkalmazása; jártasság a helyesírási segédkönyvek felhasználásában.

Az anyanyelvi nevelés feladatainak megvalósítása – a nyelv működését bemutató szövegek feldolgozása, illetőleg szerkesztése útján – a tanulók teljes személyiségét formálja: gondolkodásukat, esztétikai és morális ítélőképességüket fejleszti, személyiségük érzelmi tartalmát, képzeletvilágukat gazdagítja.

A 10–14 éves korosztály anyanyelvi nevelésének célját és feladatait abban összegezhetjük, hogy az általános iskola adjon növendékeinek olyan anyanyelvi alapműveltséget, amely megfelelő alapja lehet az iskolán kívüli tényezők okozta nyelvi hátrány kiegyenlítésének, és hozzájárul ahhoz, hogy az alapfokú képzés egyenlő esélyeket biztosítson a további tanulásban, önművelésben, a munkában és a társadalmi tevékenységben.

5. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Nyelv és beszéd

— Hogyan tanult meg az ősember beszélni? (A közösen végzett munka szerepe a nyelv kialakulásában. Hasonlóságok és különbségek az ősember feltételezett nyelve és a kisgyermek nyelve között; mondatértékű szavak a beszéd kezdeti szakaszában.)
— A nyelvek elkülönülése; népek és nyelvek. (A Bábel-monda és a tudományos feltételezések, illetőleg magyarázatok; a nyelvrokonság fogalma.)
— Anyanyelvünk: a magyar nyelv. (Az anyanyelv és a később elsajátított idegen nyelv szerepe életünkben, munkánkban.)

Olvasás

— A néma és a hangos olvasás szintjének, valamint a szövegértelmezés képességének megfigyelése a témakör olvasmányainak feldolgozása alapján.

Beszédművelés

— Az olvasmányokban előforduló új fogalmak értelmezése (szókincsfejlesztés).
— Beszélgetés a tanulók eddigi tapasztalatai, a párhuzamos történelmi anyag, valamint az olvasmányok alapján a tárgyalt témákról.
— A tankönyv illusztrációinak értelmezése (képolvasás).

Mit tanulunk anyanyelvünkről a nyelvtanórákon?

A nyelv egységei

A mondat, a szó és a hang. (A 3–4. osztály anyagának áttekintése ismétlő, rendszerező gyakorlatokkal.)

Beszédművelés

Egyes tanulók esetleges kiejtési hibáinak megfigyelése olvasás, beszélgetés és önálló szövegmondás alapján.

— Mi a különbség a beszéd és az írás között? — A *beszéd* jellemző körülményei: a beszélő, a beszédtárs, a beszédhelyzet. A beszéd érthetőségének és nyelvi helyességének alapvető feltételei. — Az *írás* szerepe a szövegek, közlések rögzítésében; jelentősége a társas érintkezésben, a társadalom életében és történetében. Az írás érthetőségének alapvető feltételei: a betűformák, a tagolás, az írásjelek.

A mondatok a beszédben és az írásban

A mondat fajai

Egyszerű és összetett mondatok; kijelentő és felkiáltó mondatok, kérdő mondatok, óhajtó és felszólító mondatok; állító és tagadó mondatok.

A mondatfajták tárgyalásának szempontjai:

a) a mondatfajta szerepe a beszédben és az írásban (a közlés tartalma és a beszédhelyzet mint a mondattípus meghatározó tényezői);

b) az egyes mondatfajták változatai (kérés, felszólítás, utasítás, parancs, tiltás);

c) az értelmes és kifejező mondatszerkesztés alapvető feltételei (gyakorlatok az egyszerű mondat szórendi változatai, kérdések szerkesztése és megválaszolása, a közlés stiláris árnyalatai köréből).

A mondat részei

A negyedik osztályban tanult mondatrészek ismétlése; a mondatrészek közötti összefüggések megállapítása olyan példamondatokban, amelyek világosan és jellegzetesen mutatják meg az öt mondatrész fogalmának leglényegesebb tartalmi jegyeit. A mondatok belső szerkezetének vizsgálata a felismerés és a megnevezés szintjén szilárdítja meg a mondatrészek fogalmát a mondatelemzésben való jártasság kialakításának igénye nélkül.

A mondatrészek közül a következőkkel foglalkozunk:

alany, állítmány, tárgy, helyhatározó, időhatározó, módhatározó, eszközhatározó, részeshatározó, minőségjelző, mennyiségjelző, birtokos jelző.

Olvasás

Rövidebb szöveg (egy-egy bekezdés vagy feladat, utasítás) megértésének ellenőrzése tanári kérdésekkel. (Néma olvasás.)

A mondatfajták szerepének megfigyeltetése irodalmi és tankönyvi szövegekben. (Néma olvasás.)

Az egyszerű mondatfajták helyes dallamának és hangsúlyozásának gyakorlása elbeszélő és párbeszédes szövegek felolvasásával. (Hangos olvasás.)

Beszédművelés

Az egyszerű mondatfajták helyes ejtésének gyakorlása beszélgetésben és szerepjátszásban.

Szituációs beszédgyakorlatok az egyszerű mondat fajainak szerepe és használata köréből.

Helyesírás

A mondatok tagolása. Írásjelek az egyszerű mondat végén; vessző az összetett mondat tagmondatainak határán.

A mondatrészekhez kapcsolódó legfontosabb helyesírási tudnivalók ismétlése (*-t*; *-an*, *-en*; a *-val*, *-vel* rag egyszerűbb esetei stb.).

Fogalmazás

Mondatszerkesztés és mondatvariálás a mindennapi élet helyzetei, olvasmányok és képolvasás alapján.

A szó jelentése és szerkezete

A szavak jelentése

A hangalak (hangsor) és a jelentés megkülönböztetése és kapcsolata.

Egyjelentésű, több jelentésű és azonos alakú szavak; a több jelentésű és azonos alakú szavak megkülönböztetése a jelentések közötti kapcsolatnak, illetőleg a kapcsolat hiányának megfigyeltetésével.

Rokon értelmű szavak; szerepük az árnyalt, változatos kifejezésben.

Hangutánzó szavak; a hangalak és a jelentés reális kapcsolata a hangutánzó szavakban.

Állandó szókapcsolatok: szólások, szóláshasonlatok, közmondások.

A szófajok

A szavaknak jelentésük és mondatbeli szerepük szerint elkülönülő csoportjai: a szófajok.

A 3–4. osztályban tanult szófajok ismétlése; a főnévi igenév.

A szó szerkezete

A szótő és a toldalék.

Egyszerű és összetett szavak; az előtag és az utótag az összetett szavakban.

Az íráskép és a kiejtés eltérése a toldalékos és az összetett szavakban. (Hangos olvasás.)

Beszédművelés

Az egyéni szókészlet gazdagítása és árnyalása szavak (szócsoportok) gyűjtésével, értelmezésével.

Gyakorlatok az ellentétes értelmű szavak szembeállítása, valamint a hasonló hangzású szavak megkülönböztetése köréből.

Szólások és közmondások értelmezése; alkalmazásuk az élőszóbeli közlésben.

Az értelmező szótár használatának módja és alkalmai.

Helyesírás

A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése, valamint a *j—ly* megkülönböztetése a jelentéstani szempontból vizsgált szócsoportban (*toll, daru, zizeg-zizzen, sújt-súlyt* stb.).

A szóelemzés elvének érvényesülése a toldalékos és az összetett szavakban.

A toldalékos és az összetett szavak elválasztása.

Fogalmazás

Mondat- és szövegszerkesztés rokon értelmű és ellentétes értelmű szavakkal.

Szólások, közmondások jelentésének, tartalmának megvilágítása átélt vagy elképzelt helyzet, történet elmondásával vagy leírásával.

— A szavak hangulata; hangulatfestő szavak. — A szó alapjelentése és alkalmi jelentése, illetőleg átvitt (képes, költői) értelme.

— A képző, a jel és a rag szerepe.

Olvasás

— A szavak alapjelentésének és alkalmi jelentésének, hangulatának megfigyelése, értelmezése szépirodalmi szövegekben tanári kérdések alapján. (Néma olvasás.)

A hang és a betű

A beszédhangok keletkezése és felosztása

A legfontosabb hangképző szervek működése.

A magánhangzók és a mássalhangzók; a hangképző szervek szerepe a magánhangzók és a mássalhangzók képzésében.

Helyesírás

A magyar helyesírás alapelvei: a kiejtés elve és a szóelemzés elve; a hagyomány elve.

Tájékozódás a helyesírás segédkönyveinek használatában.

A magánhangzók

A magas és a mély magánhangzók. A hangrend törvénye és a toldalékok illeszkedése.

Rövid és hosszú magánhangzók.

Olvasás

A rövid és a hosszú magánhangzók időtartamának megkülönböztetése a kiejtésben. (Hangos olvasás.)

Beszédművelés

Gyakorlatok a rövid és hosszú mássalhangzópárok kiejtésének szembeállítása köréből.

A tanulók esetleges kiejtési hibáinak megfigyelése, javítása.

Helyesírás

A magánhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a szavak végén és a toldalékokban.

— A hosszú magánhangzók, illetőleg a változó magánhangzók írása a következő egytagú szavakban: *díj, dísz, íz, szín, sziv, súly, új, gyűjt; hid, víz, úr, út, kút, tűz, fű.*

A mássalhangzók

Rövid és hosszú mássalhangzók; a mássalhangzókat jelölő egyjegyű és kétjegyű betűk; a háromjegyű *dzs.*

Olvasás

A rövid és a hosszú mássalhangzók, valamint a mássalhangzókapcsolatok helyes ejtése. (Hangos olvasás.)

Beszédművelés

A köznyelvi és a tájnyelvi ejtés eltéréseinek megfigyeltetése (a magánhangzók körében is).

Gyakorlatok a rövid és hosszú mássalhangzópárok kiejtésének szembeállítása köréből; az ejtési hibák megfigyelése, javítása.

Helyesírás

A kiejtés elvének és a szóelemzés elvének érvényesülése a mássalhangzók időtartamának írásbeli jelölésében.

A szóelemzés elvének érvényesülése a mássalhangzó-kapcsolatok írásbeli jelölésében.

Az írásban jelölt teljes hasonulás a *-val, -vel; -vá, -vé* ragos névszókban, valamint a *j* toldalékos igealakokban.

A *j* kétféle jelölése; az *ly* írása a követelményekben meghatározott szócsoportban.

Az egyszerű és az összetett szavak elválasztásának alapvető szabályai.

A betűrend

Gyakorlatok a szótárak és a telefonkönyv használata, valamint szócsoportok betűrendbe szedése köréből.

A szóbeli és írásbeli fogalmazás (szövegszerkesztés) javasolt témái

Képeslapok (értesítő, üdvözlő, köszönő lapok) írása barátnak, barátnőnek, rokonnak, tanárnak.

Meghívók írása családi összejövetelekre (névnap, születésnap).

Hogyan vezessük az őrsi naplót?

Az osztályban különféle feladatokkal megbízott tanulók (hetes, szertáros, tisztaságfelelős stb.) beszámolói munkájukról.

Szóbeli beszámolók élményekről, megfigyelésekről, tapasztalatokról.

Hogyan tanuljunk a tankönyvekből? (Kérdések megfogalmazása és megválaszolása a tankönyvek szövege alapján.)

Hogyan olvassuk a képeket? (A tankönyvek képeinek, ábráinak szóbeli értelmezése.)

Rejtvények megfejtése és készítése.

Ki mit tud? (Szórakoztató műsorok összeállítása és előadása osztály-, illetőleg rajkeretben.)

Az ötödikesek folyóiratai. (A Pajtás, a Kincskereső.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 60 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 36 óra

KÖVETELMÉNYEK

Nyelvtani követelmények

a) A *meghatározás* szintjén – tehát a nyelvtani és helyesírási szakkifejezések és a rendszerbeli összefüggések értelmezésének, illetőleg a rendszerbe tartozó elemek felsorolásának szintjén – ismerje a tanuló a tanterv alábbi témáit:

az egyszerű mondat fajtái;

a szavak jelentéstani csoportjai a hangalak és a jelentés összefüggései szerint (egyjelentésű, több jelentésű és azonos alakú szavak; rokon értelmű szavak; hangutánzó szók);

a beszédhangok keletkezése és felosztása;

a magyar helyesírás alapelvei;

a magas és a mély magánhangzók; a hangrend;

a magyar ábécé.

b) A *felismerés* és a *megnevezés* szintjén ismerje a tanuló az alábbi témákat:

a nyelv egységei: a mondat, a szó és a hang;

az egyszerű és az összetett mondatok;

a mondat részei;

a szólások, szóláshasonlatok és közmondások;

a 3–4. osztályban tanult szófajok; a főnévi igenév;

a szótő és a toldalék; a toldalékok hangrendi illeszkedése;

az egyszerű és az összetett szavak; előtag és utótag az összetett szóban;

a magánhangzók és a mássalhangzók megkülönböztetése a kiejtés időtartama szerint.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmények a felismerés és a megnevezés szintjén kívánják meg a következő ismereteket:

az egyszerű mondat fajai (az óhajtó és a felszólító mondat határeseteinek megkülönböztetése nélkül);

a mondatrészek közül: az alany, az állítmány, a tárgy, a helyhatározó és az időhatározó, a minőségjelző és a mennyiségjelző;

a több jelentésű, a rokon értelmű és a hangutánzó szók;

a szólások és a közmondások;

a 3–4. osztályban tanult szófajok; a főnévi igenév;

a szótő és a toldalék (a toldalék fajtáinak megnevezése nélkül);

az egyszerű és az összetett szavak;

a magánhangzók és a mássalhangzók;

a rövid és a hosszú magánhangzók és mássalhangzók;

a magas és a mély magánhangzók;

a magyar ábécé.

Helyesírási követelmények

a) A tanév tantervi anyagában meghatározott helyesírási tudnivalók közül az életkornak megfelelő írásgyakorlatban (tollbamondásban, anyanyelvi és irodalmi feladatok megoldásában, a fogalmazási témák kidolgozásában, valamint más tantárgyak írásbeli feladatainak megoldásában) általános érvénnyel követendők az alábbiak:

írásjelek az egyszerű mondat végén;

a tulajdonnevek nagy kezdőbetűje;

a szóelemzés elvének érvényesítése a toldalékos és az összetett szavak írásában;

a magánhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a szavak végén és a toldalékokban;

a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése; a kiejtéstől való eltérés eseteiben (*jobbra, kisebb, hallgat*) a szóelemzés elvének érvényesítése;

a teljes hasonulás fogalma és jelölése;

az egyszerű szavak és az összetett szavak elválasztása.

b) A *j* és az *ly* megkülönböztetését nem általános érvénnyel, hanem csupán egy meghatározott szócsoportban kívánjuk meg.

Az *ly*-os szavaknak az 1–4. osztály számára közölt szókészletét a következőkkel bővítjük: *apály, aszály, bivaly, boly, bolygó, bolyong, borbély, csigolya, dagály, dölyfös, estély, fáklya, fogoly, gally, gerely, gulya, hólyag, hömpölyög, kastély, kehely, keselyű, kevély, kölyök, kristály, máglya, mihelyt, páholy, pikkely, rejtély, segély, sirály, skatulya, sólyom, süllyed, székely, személy, szívélyes, tekintély, terebélyes, vályú.*

Ezeknek a szavaknak és származékaiknak helyes írásmódjával az 5–8. osztályokban folyamatosan foglalkozunk.

c) Szerezzenek a tanulók tájékozottságot és megfelelő gyakorlatot a helyesírás segédkönyveinek használatában.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmény, hogy a tanuló ismerje a kiejtés szerinti írásnak, a szóelemzésnek, a hagyományos írásmódnak az elvét; az a) és a b) pontban részletezett tudnivalókat az anyanyelvi órákon gyakorolt szókészlet körében alkalmazza.

Az anyanyelvi képességek fejlesztésének követelményei

A tanterv meghatározza az olvasás, a beszédművelés és a szövegszerkesztés (fogalmazás) anyagát és gyakorlatrendszerét. Ezeken a területeken – a tanulók beszéd- és írásszintjének megfelelő tervezéssel és módszerekkel – a folyamatos fejlesztést tekintjük az anyanyelvi nevelés követelményének.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Nyelv és beszéd

– A magyar nyelv szóállománya; a szókincs rétegei (köznyelvi, tájnyelvi, szaknyelvi szavak; régies és idegen szavak).

— Lehet-e szavak nélkül beszélni és írni? (Jelek és jelrendszerek a mindennapi életben; az egyes tantárgyak sajátos jelkészlete.)

Olvasás és beszédművelés

– A tankönyvek szövegeiben előforduló szaknyelvi szavak és idegen szavak helyes ejtése.

– A szókincs nem köznyelvi rétegeibe tartozó szavak jelentésének értelmezése a szövegkörnyezet alapján.

– A mindennapi életben (közlekedésben, iparban, kereskedelemben stb.) használatos, valamint a tankönyvekben és más könyvekben alkalmazott jelek, grafikus ábrázolások jelentésének szóbeli és írásbeli tolmácsolása.

Helyesírás

– Az iskolai tanulmányok során előforduló, valamint néhány egyéb közkeletű (gyakran használt) idegen szó helyes írásmódja.

A szófajok

A) A névszók és a névelő

1. A *főnév fogalma*; a köznév és a tulajdonnév; a tulajdonnevek fajtái: a személynevek, állatnevek, intézmények neve, címek, földrajzi nevek.

– Mi a szerepük, rendeltetésük legfontosabb intézményeinknek?

– Gyakran használt mozaikszó feloldása; a mozaikszó írása.

– Mi mindennek van címe? (Tájékozódás könyvek és folyóiratok, képek, zeneművek és egyéb múalkotások körében. A könyvtárak szolgáltatásai és használatuk.)

– Ismerd meg hazádat! („Utazás" a földrajzi nevek világában; az útikönyvek rendeltetése, használata.)

2. A határozott és a határozatlan *névelő*.

Olvasás és beszédművelés

Rokon értelmű, ellentétes jelentésű és hasonló hangzású főnevek.
A régies betűvel írt családnevek helyes ejtése.
A határozott és a határozatlan névelő helyes hangsúlyozása és használata.
A névadás kérdései. (Például: egyes családnevek, személynevek és földrajzi nevek eredete; beszélő nevek az irodalomban; az iskolai névadás.)

Helyesírás

Régies betűk a családnevekben; az utónevek írása.
A köznév és a tulajdonnév kezdőbetűje.
A több elemű tulajdonnevek egybeírása, különírása és kötőjeles írása; kis és nagy kezdőbetűk a több elemű tulajdonnevekben.
A köznevek írása: a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának jelölése (például: *tanú, betű, szalag, szíj, köpeny stb.*); a szóelemzés elvének érvényesítése a toldalékos és az összetett főnevek mássalhangzó-kapcsolataiban.
Tulajdonnévként is használt köznevek kétféle írásmódja.

Fogalmazás

Írásbeli szövegek szerkesztése a főnév fajtáinak témaköreiben. (Például: egy név eredetének magyarázata; „idegenvezetés" jól ismert földrajzi környezetben vagy intézményben stb.)

3. A *melléknév* fogalma; a „tulajdonság" fogalmának differenciált értelmezése.
A melléknév fokozása.

— A fokozás kétféle módja néhány összetett melléknévben.

Olvasás és beszédművelés

A melléknevek minősítő és jellemző szerepének, hangulatának érzékeltetése prózai és verses irodalmi szövegek felolvasásával.
Gyakorlatok a melléknév helyes és kifejező szóbeli és írásbeli használata köréből. (Hasonló hangzású melléknevek megkülönböztetése; gyakran használt, elkoptatott melléknevek helyettesítése más, kifejezőbb melléknevekkel; rokon értelmű melléknevek jelentésárnyalatainak megkülönböztetése stb.)

Helyesírás

A magánhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a melléknevekben.

A szóelemzés elvének érvényesülése a melléknevek fokozott és egyéb toldalékos alakjainak, valamint az összetett melléknevek az írásában.

A *j* hang kétféle jelölése a melléknevekben.

A fokozott melléknevek és a melléknevek egyéb toldalékos alakjainak elválasztása.

Fogalmazás

Szövegszerkesztés a melléknév leíró és jellemző szerepének alkalmazását kívánó témakörökben.

4. A *számnév* fogalma és fajtái (határozott és határozatlan számnév; tőszámnév, sorszámnév, törtszámnév).

Helyesírás

A magánhangzók időtartamának jelölése egyes számnevekben; a szóelemzés elvének érvényesülése az összetett számnevek írásában.

A számjeggyel írt sorszámnév jelölése; a keltezés írása; a toldalékok kapcsolódása a számjeggyel írt számnevekhez.

– Mikor írjuk a számnevet számjeggyel, és mikor betűvel?

5. A *névmás* fogalma és fajtái (személyes, visszaható, kölcsönös, birtokos, kérdő, mutató és határozatlan névmások).

– A személyes névmás ragozott alakjai.

Beszédművelés

Mikor indokolt és mikor fölösleges a személyes névmások és a melléknévi mutató névmások használata?

A tegező és a magázó megszólításnak a helyzethez alkalmazkodó változatos nyelvi formái.

Helyesírás

A *j* hang jelölése a névmásokban.

A ragozott személyes névmások írása.

A teljes hasonulás a mutató névmások ragos alakjainak írásában.

6. A *névszók többes száma és birtokos személyragozása*. A többes szám jele; a birtokos személyragok.

— A kötőhang jelentésmegkülönböztető szerepe a névszók többes számú alakjaiban.

– A birtokos személyrag helyes használata abban az esetben, ha több birtokosnak egy-egy birtoka van.

Beszédművelés

Egyes főnevek tőváltozása, illetőleg alakváltazatai a többes számban.

Helyesírás

A szóelemzés elvének érvényesülése a többes számú és a birtokos személyragos névszók írásában.

A *j* hang jelölése a birtokos személyragokban.

B) Az ige, az igekötő és a határozószók

1. Az *ige* fogalma, jelentése. Az ige ragozása; az alanyi és a tárgyas ragozás megkülönböztetése; az alanyi és a tárgyas személyragok a kijelentő mód jelen idejében.

Az igeidők és igemódok rendszere; az igeidők és igemódok kifejezésének alaki elemei.

Olvasás és beszédművelés

Egyes igealakok helyes ejtése (a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának érzékeltetése; a mássalhangzó-kapcsolatok helyes kiejtése a toldalékos alakokban; a *t* végű igék kijelentő és felszólító módú alakjainak megkülönböztetése).

Gyakorlatok a rokon értelmű és az ellentétes jelentésű igék helyes, kifejező használata köréből; egyes gyakran használt, elkoptatott igék helyettesítése más, kifejezőbb igékkel; igék jelentésárnyalatának vizsgálata tematikusan gyűjtött szócsoportban, így például a honvédelem, egyes munkafolyamatok, a szabadidő értékes felhasználása témakörében.

Helyesírás

Az alanyi és a tárgyas ragozású igealakok írása.

A múlt idő és a jövő idő helyesírása.

A feltételes és a felszólító igealakok helyesírása. (A felszólító mód helyesírása körében: a szóelemzés elvének érvényesülése; a teljes hasonulás; a *t* végű igék írása; a tárgyas ragozás egyes számú, 2. személyű rövidebb alakjai; a *hisz* és a *jön* ige írása.)

Fogalmazás

Rövid elbeszélések az igeidők helyes és változatos alkalmazásával.

Tanácsok, kérések, felszólítások meghatározott helyzetekben a mondatszerkesztésnek és a felszólító módú igealakok írásának gyakorlására.

2. Az *igekötő* fogalma; szerepe az ige jelentésének módosításában. A gyakran használt igekötők.

Olvasás és beszédművelés

Az igéhez kapcsolódó és az elváló igekötők helyes hangsúlyozása.
Az ige jelentésének árnyalása igekötőkkel.
Az igekötők használatának fontosabb nyelvhelyességi kérdései.

Helyesírás

Az igekötő egybeírásának és különírásának esetei.

3. A *határozószók* fogalma; szerepük a cselekvés, történés körülményeinek meghatározásában. A gyakori hely-, idő- és módhatározószók.

Beszédművelés

Rokon értelmű és ellentétes jelentésű határozószók.
Néhány ritkábban használatos határozószó jelentésének értelmezése.

Helyesírás

A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának, valamint a mássalhangzó-kapcsolatoknak a jelölése a határozószókban.
Az összetett határozószók elválasztása.

C) Az igenevek

1. A *főnévi igenév* fogalma; képzése és személyragozása.

2. A *melléknévi igenév* fogalma; három alakjának képzése.
Főnévként használatos melléknévi igenevek.
A befejezett melléknévi igenév és a múlt idejű igealak megkülönböztetése.

– A folyamatos, a befejezett és a beálló melléknévi igenév fogalmának értelmezése.

3. A *határozói igenév* fogalma, képzése; szerepe a cselekvés, történés körülményeinek meghatározásában.

– A létige és a határozói igenév kapcsolatának helyes használata.

Helyesírás

A szóelemzés elvének érvényesülése az igenevek írásában.

A magánhangzók, illetőleg a mássalhangzók időtartamának jelölése a melléknévi igenév képzőiben.

A szóbeli és írásbeli fogalmazás (szövegszerkesztés) javasolt témái

Különféle tartalmú levelek írása barátnak, barátnőnek, rokonnak és más felnőttnek.

Pénzesutalvány, feladóvevény, ajánlottlevél-nyomtatvány kitöltése.

Szerkesszünk faliújságot! (Időszerű tájékoztatások, felhívások, találós kérdések és más rejtvények, tréfák stb. a faliújság számára.)

Egy műsoros rajfoglalkozás előkészítése, megszervezése; a meghívók tervezése és megírása.

Hogyan tanítanám meg? (Egy-egy tantárgyi fogalom, összefüggés vagy kisebb téma szóbeli kifejtése.)

Hogyan „olvassuk" a pergő képeket? (Oktatófilmek, televíziós műsorok értelmezése.)

Ismerkedés a könyvtárral. (Az olvasók jogai és kötelességei; tájékozódás a szabad polcokon; a katalógusok.)

A hatodikosok folyóiratai. (Az említetteken kívül: a Búvár.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra

KÖVETELMÉNYEK

Nyelvtani követelmények

a) A *meghatározás* szintjén – tehát a nyelvtani szakkifejezések és a rendszerbeli összefüggések értelmezésének, illetőleg a rendszerbe tartozó elemek felsorolásának szintjén – ismerje a tanuló a tanterv alábbi témáit:

a főnév fogalma és fajtái;
a melléknév fogalma;
a számnév fogalma és fajtái;

a névmás fogalma;
az ige fogalma; az igemódok és az igeidők rendszere;
az igekötő fogalma; szerepe az ige jelentésének módosításában;
a határozószók fogalma;
az igenevek fogalma és fajtái.

b) A *felismerés* és a *megnevezés* szintjén ismerje a tanuló az alábbi témákat:

a tulajdonnév fajtái;
a határozott és a határozatlan névelő;
a melléknév jelentésárnyalatai; fokozása;
a névmás fajtái;
a névszók többes száma és birtokos személyragozása;
az ige alanyi és tárgyas ragozása;
a gyakori igekötők és határozószók;
a főnévi igenév személyragos alakjai;
a melléknévi igenév három alakja.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmény, hogy a felismerés és a megnevezés szintjén ismerje a tanuló a következő szófajokat, illetőleg szóalakokat:
a főnév; a köznév és a tulajdonnév;
a határozott és a határozatlan névelő;
a melléknév; a fokozott melléknév;
a számnév; a tőszámnév és a sorszámnév;
a névmások közül: személyes, birtokos, kérdő és mutató névmások;
a többes számú névszók;
az ige; jelen, múlt és jövő idejű, kijelentő, feltételes és felszólító módú igealakok;
a gyakori igekötők és határozószók;
a főnévi igenév személyrag nélküli alakja;
a melléknévi igenevek.

Helyesírási követelmények

a) A tanév tantervi anyagában meghatározott helyesírási tudnivalók közül az életkornak megfelelő írásgyakorlatban (tollbamondásban, anyanyelvi és irodalmi feladatok megoldásában, a fogalmazási témák kidolgozásában, valamint más tantárgyak írásbeli feladatainak megoldásában) általános érvénnyel követendők az alábbiak:
a köznév és a tulajdonnév kezdőbetűje;

a köznevek helyesírása; tulajdonnévként is használt köznevek kétféle írásmódja;
a melléknevek és a fokozott melléknevek írása;
a betűvel és a számjeggyel írt számnevek; a keltezés;
a névmások; a ragozott személyes névmások és mutató névmások;
a többes számú és a birtokos személyragos névszók;
az ige köréből: az alanyi és a tárgyas ragozású, a múlt idejű és a jövő idejű, a feltételes és a felszólító módú igealakok írása (*a b)* pontban említett igetípusok kivételével);
az igekötő egybeírása és különírása;
a gyakori határozószók írása;
az igenevek írása;

b) A következő helyesírási tudnivalók alkalmazását nem általános érvénynyel, hanem csupán egy meghatározott szócsoportban kívánjuk meg:

A személynevek írása. (Az ismerős személyek nevén kívül az egyes tantárgyak – irodalom, történelem stb. – anyagában előforduló személynevek; kiemelten: *Kossuth Lajos, Széchenyi István, Eötvös József.*).

Az intézmények nevének írása. (A lakóhely közismert intézményeinek nevén kívül a tanulók számára ismert iskolák, színházak, múzeumok, könyvtárak, sportegyesületek neve.)

A címek írása. (A tanulók számára ismert újságok, folyóiratok, könyvek, irodalmi művek és néhány egyéb műalkotás címe.)

A földrajzi nevek írása. (A földrajzi nevek egyes típusait jellegzetesen képviselő magyar földrajzi elnevezések, továbbá a párhuzamos földrajzi tanulmányok alapján néhány példa más országok városait, hegyeit, tengereit, tavait, szigeteit jelölő földrajzi nevek írásának köréből.)

Kivételes, illetőleg nehezebb helyesírású igék (például: *folyik, játszik, vonz, fogódzik, jön, hisz*).

c) Tájékozottan és rendszeresen használják a tanulók a helyesírás segédkönyveit.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmény, hogy a tanuló az a) és a b) pontban részletezett helyesírási tudnivalókat az anyanyelvi órákon gyakorolt szókészlet körében alkalmazza.

Az anyanyelvi képességek fejlesztésének követelményei

A tanterv meghatározza az olvasás, a beszédművelés és a szövegszerkesztés anyagát és gyakorlatrendszerét. Ezeken a területeken – a tanulók beszéd- és írásszintjének megfelelő tervezéssel és módszerekkel – a folyamatos fejlesztést tekintjük az anyanyelvi nevelés követelményének.

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Nyelv és beszéd

– Mi a különbség az állatok „nyelve" és az emberek beszéde között?
– Miben hasonlítanak a világ nyelvei?
– Nyelv és nyelvtan. (Az emberi nyelv jellemzői: a jelentést hordozó – fogalmat kifejező – szavak és a szavak mondatbeli egymásra vonatkoztatása. A nyelvtan: az emberi nyelv működésének szabályrendszere.)

Olvasás és beszédművelés

– A magyar nyelv már ismert szabályainak megfigyelése szövegek olvasása és beszélgetés alapján.
– A magyar nyelvtani szabályok összehasonlítása a tanult idegen nyelv nyelvtanával; a fordítás néhány kérdésének felvetése és megbeszélése.

A mondat belső szerkezete
A mondat részei és a mondatrészek kapcsolata

A szavak szerepe a mondatban

Az öt mondatrész megnevezése, jelölése és mondatbeli kapcsolatuk áttekintése a 4. és 5. osztály mondattani anyagának felelevenítésével.

A 6. osztályban tárgyalt szófajok mondatbeli szerepének vizsgálata alapján levonható tanulság: az ige csak állítmány lehet a mondatban, a névszók valamennyi mondatrész szerepét betölthetik.

Az állítmány és az alany

Az állítmány és az alany szerepe a mondatban.
Az igei, a névszói és a névszói-igei (összetett) állítmány.
Az alany szófajai.
Mikor nem fejezzük ki külön szóval az alanyt?
A megszólítás szerepe a mondatban.
A halmozott állítmány és a halmozott alany; a kötőszók szerepe.

– A főnévi igenév az alany szerepében.
– Az általános alany fogalma.

– Az állítmány és az alany alaki és értelmi egyeztetésének legfontosabb tudnivalói.
– Az összetett állítmány szerepének, használatának hasonlósága, illetőleg különbsége a magyar és az orosz nyelvben.

Beszédművelés

A megállapítások helyességének tartalmi és nyelvi feltételei az egyes tantárgyak ismeretanyagának témakörében.

Fogalmazás

Szövegszerkesztési gyakorlatok az alany elmaradása eseteinek köréből.

Helyesírás

Az ige és a főnév helyesírásának ismétlése.
A megszólítást elkülönítő és a halmozott mondatrészeket elválasztó vessző.

A tárgy

Hányféle jelentését ismerjük a *tárgy* szónak?
A tárgy mint mondatrész; szerepe a mondatban; kapcsolata az igei állítmánnyal és az igenévvel kifejezett mondatrészekkel; ragja.
A halmozott tárgy és a többszörös tárgy (a „tárgy tárgya").
Az ige és a tárgy kapcsolata: tárgyas és tárgyatlan igék; az alanyi és a tárgyas ragozás értelmezése a határozott és a határozatlan tárgy megkülönböztetésével.

Beszédművelés

Tárgyas szerkezetek az állandó szókapcsolatokban és a szólásokban (megfigyelés és gyűjtés).

Helyesírás

A tárgyas ragozás helyesírásának ismétlése.
A halmozott tárgyakat elválasztó vessző.

A határozók

A határozók fogalma; szerepük a mondatban.
A határozók szófajai és ragjai; a névutó szerepe a *határozók* kifejezésében.
A határozók fajtái: a helyhatározó, a képes helyhatározó, az időhatározó; az eszközhatározó és a társhatározó; a módhatározó és az állapothatározó; az okhatározó és a célhatározó; a részeshatározó.

A halmozott határozók: a kötőszók szerepe.

– Az állandó határozó; a határozók egyéb fajtái.
– Az eszköz- és társhatározó kifejezése a magyar és az orosz nyelvben.

Beszédművelés és fogalmazás

A határozókkal jelölt körülmények (hely, idő, mód, állapot, ok, cél stb.) pontos, árnyalt nyelvi kifejezésének gyakorlása a mindennapi élet beszédhelyzeteiben, az egyes tantárgyak és a szépirodalom témaköreiben.

Gyakorlatok a határozók kifejező eszközeinek (a ragoknak és a névutóknak) helyes, kifejező használata köréből.

Helyesírás

A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a határozóragok, a névutók és a határozószók írásában.

A szóelemzés elvének érvényesülése a határozóragos névszók írásában.

A teljes hasonulás a *-val, -vel,* és a *-vá, -vé* ragos köznevek, személynevek, illetőleg melléknevek írásában.

Az egybeírás és a különírás kérdései a névutós névszók és a határozószók írásában.

A halmozott határozókat elválasztó vessző.

A jelzők

A jelzős szerkezet fogalma; a jelzők szerepe a mondatban, kapcsolatuk a többi mondatrésszel.

A jelzők fajtái: a minőségjelző, a mennyiségjelző, a birtokos jelző.

A jelzők szófajai; a birtokos jelző ragja és a birtokszó birtokos személyragjai.

A minőségjelző és a névszói állítmány, a birtokos jelző és a részeshatározó megkülönböztetése.

– A birtokos szerkezet jelentésváltozatai.
– Az értelmező; az értelmezőt elválasztó vessző.

Beszédművelés és fogalmazás

A „minőség" fogalmának differenciálása; a minőségjelzők szerepe a szabatos, árnyalt, kifejező és színes közlésben.

A jelzős szerkezetek szórendi kérdései.

A tőszámnév, illetőleg a sorszámnév helyes használata a mennyiségjelzős szerkezetekben.

A birtokos jelző ragja a többszörös birtokos szerkezetben.

Helyesírás

A melléknév és a számnév, valamint a birtokos személyragok helyesírásának ismétlése.

A vessző a halmozott jelzős szerkezetekben.

A hangsúly, a hanglejtés és a szórend szerepe a mondatszerkesztésben

Az értelmi és az érzelmi hangsúly, illetőleg hanglejtés. A mondat szórendi felépítése.

Olvasás és beszédművelés

Irodalmi szövegek tolmácsolása, illetőleg önállóan szerkesztett szövegek előadása a mondatfajták helyes hangsúlyozásának és hanglejtésének gyakorlására.

Mondatszerkesztési gyakorlatok a szórendi változatok értelemmódosító szerepének vizsgálatára.

A szóbeli és írásbeli fogalmazás (szövegszerkesztés) javasolt témái

Távirat megfogalmazása és feladása.

Feljegyzések készítése szóbeli tájékoztatás alapján.

Az osztály életét érintő javaslatok megfogalmazása és indokolása szóban és írásban.

Hogyan beszélünk az osztályban? (Beszámoló közös élményről magnófelvétellel és a felvétel visszahallgatásával.)

Hogyan beszélünk az iskolán kívül? (Néhány jellegzetes szituáció – látogatás, vendéglátás, vásárlás stb. – párbeszédeinek vizsgálata szerepjátékkal.)

Hogyan bíráljunk? (Osztálytársak feleleteinek, házi feladatának, dolgozatának bírálata.)

Egy tantárgyi témához kapcsolódó forrásmunkák (könyvek, folyóiratcikkek, esetleg illusztráló anyagok) összegyűjtése.

Feleletterveknek vagy kiselőadások tervének, vázlatának elkészítése.

A hetedikesek folyóiratai. (Az említetteken kívül: az Élet és Tudomány.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra

KÖVETELMÉNYEK

Nyelvtani követelmények

a) A meghatározás szintjén – tehát a nyelvtani szakkifejezések és rendszerbeli összefüggések értelmezésének, illetőleg a rendszerbe tartozó elemek felsorolásának szintjén – ismerje a tanuló a tanterv alábbi témáit:

az alany és az állítmány fogalma; az állítmány fajtái;

a tárgy fogalma; kapcsolata az igével kifejezett mondatrészekkel;

a tárgyas és a tárgyatlan ige fogalma; az alanyi és a tárgyas ragozás indokolása;

a határozók fogalma; szerepük a mondatban, kapcsolatuk a többi mondatrésszel; a cselekvésnek, történésnek az egyes határozófajtákkal meghatározott körülményei;

a jelzős szerkezet fogalma; a minőségjelző, a mennyiségjelző és a birtokos jelző szerepe a mondatban; kapcsolatuk a többi mondatrésszel.

b) A felismerés és a *megnevezés* szintjén ismerje a tanuló az alábbi témákat:

az alany szófajai; az alany elmaradásának esetei;

a megszólítás mondatbeli szerepe;

az alanyi és a tárgyas személyragok;

a tárgy szófajai;

a határozók szófajai, illetőleg kifejező eszközei (ragos, névutós névszók, határozószók, igenevek);

a jelzők szófajai;

a birtokos jelző és a birtokszó ragjai;

a hangsúly, a hanglejtés és a szórend az egyszerű mondatban.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmény, hogy a tanulók könnyen áttekinthető szerkezetű, egyértelműen elemezhető mondatokban ismerjék fel és nevezzék meg a következő mondatrészeket, valamint a mondatrészt kifejező szófajt:

az alany (a főnévi igenévi alany kivételével);

az igei és a névszói állítmány;

a tárgy (a többszörös tárgy kivételével);

a törzsanyagban felsorolt határozók (a módhatározó és az állapothatározó, valamint az okhatározó és a célhatározó határeseteinek, továbbá a birtoklást kifejező részeshatározónak a kivételével);

a jelzők (a birtokos jelző és a részeshatározó határeseteinek kivételével).

Szóbeli és írásbeli fogalmazásukban kövessék az értelmes mondatszerkesztés legfontosabb nyelvhelyességi szabályait, így például az állítmány és az alany egyeztetésére, az alany indokolt és indokolatlan elhagyására, valamint a hangsúlyra, a hanglejtésre és a szórendre vonatkozó tudnivalókat.

Helyesírási követelmények

a) A tanév tantervi anyagában meghatározott helyesírási tudnivalók közül az életkornak megfelelő írásgyakorlatban (tollbamondásban, anyanyelvi és irodalmi feladatok megoldásában, a fogalmazási témák kidolgozásában, valamint más tantárgyak írásbeli feladatainak megoldásában) általános érvénnyel követendők az alábbiak:

a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a mondatrészek toldalékaiban, a névutókban és a határozószókban;

a szóelemzés elvének érvényesülése a tárgyragos, a határozóragos, valamint a birtokos személyragos névszókban;

a köznevekhez és a melléknevekhez kapcsolódó *-val, -vel; -vá, -vé* rag *v* mássalhangzójának teljes hasonulása;

a névutós névszók és a határozószók különírása, illetőleg egybeírása;

a vessző szerepe az egyszerű mondatban (a halmozott mondatrészek, illetőleg a megszólítás elkülönítése vesszővel).

b) A következő helyesírási tudnivaló alkalmazását nem általános érvénynyel, hanem csupán meghatározott szócsoportban, illetőleg példamondatokban kívánjuk meg:

A családnevekhez járuló *-val, -vel* rag írása. (Az irodalmi, történelmi, zenei stb. tanulmányokban előforduló, régies betűre végződő nevek.)

c) Tájékozottan és rendszeresen használják a tanulók a helyesírás segédkönyveit.

A továbbhaladáshoz szükséges (minimális) követelmény, hogy a tanuló az a) pontban részletezett helyesírási tudnivalókat az anyanyelvi órákon gyakorolt szókészlet körében alkalmazza.

Az anyanyelvi képességek fejlesztésének követelményei

A tanterv meghatározza az olvasás, a beszédművelés és a szövegszerkesztés (fogalmazás) anyagát és gyakorlatrendszerét. Ezeken a területeken – a tanulók beszéd- és írásszintjének megfelelő tervezéssel és módszerekkel – a folyamatos fejlesztést tekintjük az anyanyelvi nevelés követelményének.

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Mit tanultunk a mondatokról, a szavakról és a hangokról?
(Az 5–7. osztály anyagának ismétlése)

A mondat fajai: egyszerű és összetett mondatok; kijelentő, felkiáltó, kérdő mondatok (az eldöntendő és a kiegészítendő kérdés); óhajtó és felszólító mondatok; állító és tagadó mondatok.

A módosítószók és az indulaszók szerepe a mondatban.

A mondat belső szerkezete; a szófajok és a mondatrészek összefüggése.

A szó hangalakja és jelentése.

A hangok felosztása és írásbeli jelölése.

Beszédművelés

Az egyes mondatfajták hanglejtése és helyes hangsúlyozása.

A közlés érthetőségének és kifejező erejének nyelvi-stiláris feltételei a mondatszerkesztésben és a szóhasználatban.

Helyesírás

Helyesírásunk rendszerének áttekintése.

Az összetett mondat

1. Hogyan keletkezik az összetett mondat? (Mellérendelt és alárendelt mondatok.)

2. Tartalmi-logikai összefüggés a *mellérendelt mondatok* tagmondatai között.

A mellérendelt mondat fajai: ellentétes mondatok; választó mondatok; kapcsolatos mondatok; következtető és magyarázó mondatok.

3. Szerkezeti összefüggések az *alárendelt mondatok* tagmondatainak kapcsolatában.

Az alárendelt mondat fajai: az alanyi, tárgyi, határozói és jelzői mellékmondatok.

– Az állítmányi mellékmondat.
– A feltételes mellékmondat.
– A hasonlítást kifejező mondatok.

Az utalószó és a kötőszó szerepe az összetett mondatban; a vonatkozó névmások.

A tagmondatok sorrendje az alárendelt mondatban (a mondatrend).

A szó szerinti és a tartalmi idézés.

– A párbeszéd írásjelei.

Beszédművelés és fogalmazás

A vonatkozó névmások és egyéb kötőszók helyes használata az alárendelt és a mellérendelt mondatokban.

Az összetett mondat szórendi kérdései.

A beszélt és az írott szövegek mondatszerkesztési formáinak eltérő vonásai.

A tartalmi idézés nyelvhelyességi tudnivalói (a személyváltás).

A gondolkodásformák nyelvi kifejezésének lehetőségei a szövegszerkesztésben (indokolás, következtetés, bizonyítás, összehasonlítás, ítéletek összekapcsolása és szembeállítása, választás több lehetőség között stb.).

Helyesírás

Írásjelek az összetett mondatban és a mondat végén.

Az idézés írásjelei.

Nyelvünk élete

– Nyelvünk eredete és rokonai; a régi magyar nyelv.

A szókincs változékonysága.

Miért és hogyan keletkeznek új szavak?

A *szóösszetétel*; alárendelt (alanyos, tárgyas, határozós és jelzős) összetett szavak; mellérendelt összetett szavak; a szókettőzés és az ikerítés; többszörös szóösszetételek.

A *szóképzés*; a képzők szerepének megkülönböztetése a ragoktól és a jelektől. Igéből és névszóból képzett igék; igéből és névszóból képzett névszók; továbbképzett szavak.

– A szókincs gyarapodásának egyéb módjai (névátvitel, idegen szavak átvétele, szóelvonás, szórövidítés, mozaikszók stb.).

Beszédművelés

Az anyanyelvi műveltség gazdagítása a nyelv történetiségének, a nyelvi változásoknak a tanulságaival.

Az egyéni szókészlet bővítése és árnyalása, valamint a nyelvi elemzés képességének fejlesztése a szóalkotás lehetőségeinek és módjainak megismertetésével.

– Nyelvünk múltjának emlékei a mai magyar nyelvben (a szókincsben és a szólásokban).

Helyesírás

Az egybeírás és a kötőjeles írás az összetett szavakban.

A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a képzőkben.

A szóelemzés elvének érvényesülése a képzett és az összetett szavak írásában.

A tulajdonnévből képzett melléknevek fontosabb írásszabályai.

– A mai magyar nyelv rétegei: köznyelv, tájnyelvek, szaknyelvek, csoportnyelvek.
– A nyelvművelés jelentősége a társadalom és az egyén szempontjából; nyelvhasználat és nyelvi magatartás; az ifjúság nyelve.

A szóbeli és írásbeli fogalmazás (szövegszerkesztés) javasolt témái

Űrlapok kitöltése (személyi igazolvány, lakásbejelentés stb. céljára).

Kérvény írása (például kollégiumi felvétel ügyében).

Önéletrajz írása.

Hirdetések (apróhirdetések) megszövegezése.

A tantárgyak és a tudás. (Egy-egy téma „integrált" kidolgozásának terve.)

Hová utazzunk, mit nézzünk meg? (Egy belföldi útiterv kidolgozása.)

Hogyan vitatkozzunk? (Bizonyítás és cáfolás a vita során; lényeges és fölösleges elemek a vitában; a vita hangneme.)

„Pályák vonzásában." (Néhány foglalkozási ág és hivatás bemutatása szakszövegek olvasásával vagy szerepjátékkal.)

Búcsú az általános iskolától. (Egy osztályrendezvény műsorának összeállítása.)

A nyolcadikosok folyóiratai. (Az említetteken kívül néhány szépirodalmi és ismeretterjesztő folyóirat.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra

KÖVETELMÉNYEK

Nyelvtani követelmények

a) A *meghatározás* szintjén – tehát a nyelvtani szakkifejezések és a rendszerbeli összefüggések értelmezésének, illetőleg a rendszerbe tartozó elemek felsorolásának szintjén – ismerje a tanuló a tanterv alábbi témáit:

a mondattan, a szótan és a hangtan anyagából az 5–7. osztály követelményeinek *a)* pontjában felsorolt és a 8. osztályban folyamatosan ismételt tudnivalók;

az összetett mondat fogalma; a mellérendelt és az alárendelt mondatok;

a tagmondatok kapcsolata a mellérendelt mondatokban;

a főmondat és a mellékmondat kapcsolata az alárendelt mondatban;

az idézés; az idéző mondat és az idézet fogalma;

a szóösszetétel fogalma; az alárendelő és a mellérendelő szóösszetétel fajtái;

a szóképzés fogalma és lehetőségei; az igéből képzett igék fajtái.

b) A *felismerés* és a *megnevezés* szintjén ismerje a tanuló az alábbi témákat:

a mondattan, a szótan és a hangtan anyagából az 5–7. osztály követelményeinek *b)* pontjában felsorolt és a 8. osztályban folyamatosan ismételt tudnivalók;

utalószavak és kötőszavak az összetett mondatokban;

a képzett szavaknak az *a)* pontban nem említett típusai.

Az 5–7. osztály számára meghatározott és a 8. osztályban is iránymutatónak tekintendő minimális követelményekhez az összetett mondat, illetőleg a szóalkotás témakörében a következők járulnak hozzá:

világosan áttekinthető szerkezetű összetett mondatokban ismerje fel és nevezze meg a tanuló az alanyi, tárgyi, helyhatározói, időhatározói, módhatározói és a jelzői alárendelt mondatokat, valamint az ellentétes, választó, kapcsolatos mellérendelt mondatokat;

ismerje fel és nevezze meg az összetett és a képzett szavak alkotóelemeit (az előtagot és az utótagot, illetőleg az alapszót és a képzőt), valamint az összetett és a képzett szavak szófaját; szóbeli és írásbeli fogalmazásában kövesse az összetett mondatok szerkesztésének legfontosabb nyelvhelyességi szabályait (így például a tagmondatok egymáshoz kapcsolódásának és a kötőszók helyes megválasztásának tudnivalóit);

beszédében és írásában jelentésüknek, használati körüknek megfelelően alkalmazza az összetett és a képzett szavakat.

Helyesírási követelmények

a) A tanév tantervi anyagában meghatározott helyesírási tudnivalók közül az életkornak megfelelő írásgyakorlatban (tollbamondásban, anyanyelvi és irodalmi feladatok megoldásában, a fogalmazási témák kidolgozásában, valamint más tárgyak írásbeli feladatainak megoldásában) általános érvénnyel követendők az alábbiak:

írásjelek az összetett mondatban és a mondat végén;

az idézés írásjelei;

az összetett szavak egybeírása;

a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a kiejtést követő jelölése a képzőkben;

a szóelemzés elvének érvényesülése a képzett és az összetett szavakban;

az egyelemű tulajdonnévből képzett melléknevek írása.

b) A következő helyesírási tudnivalók alkalmazását nem általános érvénnyel, hanem csupán egy meghatározott szócsoportban (a tankönyvben és a munkafüzetben közölt példák alapján) kívánjuk meg:

a több szóból összetett szavak kötőjeles írása;

a több elemű tulajdonnévből képzett melléknevek írása.

c) Gyakorlottan és rendszeresen használják a tanulók a helyesírási segédkönyveket.

Az 5–7. osztály számára meghatározott és a 8. osztályban is iránymutatónak tekintendő minimális helyesírási követelmények a következőkkel bővülnek:

az összetett mondat fejezetében: a tagmondatokat elválasztó vessző és a szó szerinti idézés egyik (legegyszerűbb) változatában alkalmazott írásjelek helyes használata;

a szóösszetétel és a szóképzés fejezetében: az anyanyelvi órákon gyakorolt szókészlet körében alkalmazza a tanuló az a) pontban részletezett tudnivalókat;

szerezzen gyakorlatot a helyesírás segédkönyveinek használatában.

Az anyanyelvi képességek fejlesztésének követelményei

A tanterv meghatározza az olvasás, a beszédművelés és a szövegszerkesztés (a fogalmazás) anyagát és gyakorlatrendszerét. Ezeken a területeken – a tanulók beszéd- és írásszintjének megfelelően – a folyamatos fejlesztést tekintjük az anyanyelvi nevelés követelményének.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az anyanyelvi nevelés céljának elérése és feladatainak megvalósítása érdekében a következő módszertani alapelveket vegyük figyelembe.

1. Az anyanyelvi nevelés egységes folyamat

Az általános iskola 1–8. osztályának és a középiskolának a tantervei szervesen egymásra épülő, egységes folyamatban tervezik meg az anyanyelvi nevelést. A tanulók számára ennek a folyamatnak az egysége – fokozatosan előre haladó szerkezeti felépítése és tervszerűen gazdagodó tartalma – akkor lesz nyilvánvaló, ha a nevelő jól látja a teljes folyamatot: az előzményeit és a következő állomásait annak a szakasznak, amelynek munkáját irányítja. Az 5–8. osztály tanárának ismernie kell az 1–4. osztály, valamint a középiskolák anyanyelvi tantervét és taneszközeit, mert ennek a tájékozottságnak a hiányában nem építhet a már megszerzett ismeretekre, készségekre és képességekre, és nem alapozhatja meg az anyanyelvi nevelés további feladatait.

Az anyanyelvi nevelés végigkíséri, de csak akkor *segítheti is* a tanulók fejlődését az egyes életkori szakaszokban, ha a teljes folyamat szerves egysége a tanítás gyakorlatában tudatos módszertani elvként érvényesül.

2. Az anyanyelvi nevelés integráló szerepe

Nemcsak az anyanyelv tantárgya, hanem a többi tantárgy is fejleszti a tanulók nyelvi készségeit és képességeit. Az egyes szaktárgyak fogalomkészlete új elemekkel gazdagítja a tanulók szókincsét, és a kifejezésmódnak, a szövegszerkesztésnek a tantárgy anyagához alkalmazkodó változatait kívánja tőlük.

Ismereteket és tapasztalatokat szereznek a tanulók iskolán kívüli forrásokból is. A tantárgyi ismeretekre és az iskolán kívül szerzett információkra egyaránt jellemző, hogy nemcsak a beszélt vagy írott nyelv útján jutnak el a tanulókhoz, hanem egyéb jelrendszereknek (képeknek, ábráknak, jelzéseknek stb.) a közvetítésével is. Mindezek a felhalmozódó információk csak akkor válnak megértett ismeretté, ha a tanuló le tudja őket fordítani a saját nyelvére: beszélni és írni tud arról, amit megtanult.

A tantárgyak közül az anyanyelvi nevelésnek a feladata, hogy kapcsolatot teremtsen azok között az ismeretek között, amelyek egy-egy életkori szakaszban – egy-egy osztályban – új nyelvi elemekkel bővítik a tanulók szóállományát és kifejezéskészletét. Az anyanyelv tantárgyának az irodalommal és az idegen nyelvvel kiépítendő kölcsönös kapcsolatait a tanterv is meghatározza. Más tantárgyak ismeretköreire a tanítás gyakorlatában kell tekintettel lennünk, s ennek feltétele a pedagógus tájékozottsága. Az anyanyelv tanításában érvényesülő integráló törekvés jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók nyelvhasználatában is tükröződjön a tantárgyakra tagolt ismeretkörök egységes világképpé szerveződésének folyamata.

3. Az anyanyelvi nevelés tárgya és eszköze: az élő nyelv

A tanterv a nyelv keletkezésének, fejlődésének, a nyelvi változásoknak és a mai magyar nyelv rétegeinek tárgyalásával mutatja be a nyelv életét. A tanulók azonban csak akkor tapasztalhatják meggyőzően, hogy az élő nyelvvel foglalkoznak az anyanyelvi órákon, ha a tanítás nyelve számukra ismerős, jól érthető. Úgy kell tehát megválasztanunk az anyanyelvi ismereteket bemutató szövegeket és a feladatok nyelvi anyagát, hogy megfogalmazásukban a tanulókhoz szóljanak, tematikájukban gazdagon, színesen, változatosan dolgozzák fel a beszédnek és az írásnak a tanulókat érdeklő tárgyköreit, illetőleg azokat a témákat, amelyekre nevelési szándékkal kívánjuk felhívni figyelmüket.

Mint valamennyi tantárgynak, az anyanyelv tantárgyának is megvan a maga szaknyelve, amelyet a tanulóknak meg kell tanulniuk.

A *nyelvtan nyelve* akkor él tartalmasan és sokoldalúan felhasználható módon a tanuló tudatában, ha a fogalmakat és összefüggéseket jelentő szavak, kifejezések – megfelelő jelentéstartalommal – valóban beépülnek egyéni szókészletébe. A szaknyelv megtanítása érdekében nem kívánjuk a meghatározások és szabályok szó szerinti reprodukálását, hanem kérdéseinkkel irányítjuk a szakkifejezések értelmezését, fogalmak összehasonlítását, összefüggések magyarázatát és egy-egy témakör lezárásakor tartalmának elméleti áttekintését.

4. A nyelvtani ismeretek funkcionális értelmezése

Az anyanyelv nyelvtana – a tanult idegen nyelv nyelvtanától eltérően – nem a nyelv használatát alapozza meg. Az anyanyelv elemeinek és szerkezetének fogalomrendszerével azért ismertetjük meg a tanulókat, mert enélkül nem taníthatnánk meg azokat a nyelvi ismereteket, amelyek kívül esnek az ösztönösen elsajátított nyelvhasználat körén. A nyelvtani fogalomrendszer teszi lehetővé a helyes beszéd és a helyesírás szabályainak közlését, az irodalmi és a köznyelvi szövegek stiláris vizsgálatát, a nyelvi változások bemutatását, az egyéni kifejezéskészlet tudatos gazdagítását és árnyalását,

valamint az idegen nyelvek tanulását is. A nyelvtan fogalomrendszerének tanításakor abból kell kiindulnunk, hogy a tanulók ismerik anyanyelvüket, és a 2–4. osztályban a nyelvi rendszer alapfogalmait már megtanulták. Az anyanyelv ismert közegében – a tanár irányításával – a tanulók önállóan végezhetik el azokat a gondolkodási műveleteket, amelyek a nyelvi tények megfigyeléséből általánosítható nyelvtani fogalmak tartalmi jegyeinek felismerésére, a nyelvtani rendszer szélesebb körű, illetőleg differenciáltabb megismerésére vezetnek. Ezért mondhatjuk, hogy a nyelvtan tanításának alapvető módszertani elve: a feladatmegoldás. A tervszerűen szerkesztett feladatsorozatok megoldásakor olyan gondolkodási műveletekkel (megfigyeléssel, elemzéssel, általánosítással, összehasonlítással, rendszerezéssel stb.) épül ki egy fogalmi rendszer a tanulók tudatában, amelyeket más ismeretkörökben is alkalmazhatnak. A tanuló szempontjából tehát a nyelvtani ismeretek funkcionális értelmezése a gondolkodásmód fejlesztését is jelenti.

5. *A befogadás és a kifejezés képességének együttes fejlesztése*

A *befogadás* és a *kifejezés* szerves összefüggését azért kell módszertani alapelvnek tekintenünk, mert a beszédben és az írásban csak a megszerzett tudattartalmak (tapasztalatok, ismeretek, vélemények, érzelmi tartalmak, kívánságok stb.) juthatnak kifejezésre.

A „befogadás" élőszóban vagy írásban, képekkel vagy jelzésekkel közölt információk tudomásul vételét, megértését, feldolgozását jelenti. A befogadás képességét éppen olyan tervszerűen és módszeresen kell fejleszteni, mint szóbeli és az írásbeli közlés képességét.

A *tervszerűség* abban áll, hogy az információk közvetítésének valamennyi lehetőségét számításba vesszük: a szóbeli szövegközlést (nemcsak a tanári elbeszélést, magyarázatot, hanem a magnószalagról vagy a rádióban hallható szövegeket is), az írott szövegeket és a képek vagy egyéb vizuális jelzések útján közvetített információkat (a diafilmet, oktatófilmet, a tankönyvek ábráit stb.), valamint az audiovizuális eszközöket (a televíziót, a hangosfilmet) is.

A *módszeresség* pedig azt kívánja, hogy kérdések és megbeszélés útján győződjünk meg a hallott, olvasott vagy látott információk (szövegek) megértéséről, és a képességeket fejlesztő nevelő munkát ezen a területen is folyamatosan megoldandó feladatunknak tekintsük.

A *kifejezés* képességének fejlesztését – a beszédművelést – a teljes személyiség formálása, érzelem- és tudatvilágának gazdagítása teszi hatékonnyá. Ebben a folyamatban az egyéni szókészlet bővítésének, árnyalásának éppen úgy szerepe van, mint az esetleges beszédhibák tapintatos, türelmes javításának. A kifejezőképesség fejlődésének alapvető feltétele mindenképpen az, hogy a tanulók életkoruknak megfelelő témákról, életszerű társas helyzetekben *beszéljenek* a tanítási órákon.

A szóbeli és írásbeli *szövegszerkesztés* tartalmi és formai követelményeit

a tantervben évfolyamonként közölt témajegyzék néhány olyan témájának kidolgozásával tanítjuk, amelyek kapcsolatban vannak a tanulók iskolai munkájával vagy mindennapi életük eseményeivel, tapasztalataival.

6. A helyesírás: gyakorlati anyanyelvismeret

A helyesírás nem elszigetelt területe az anyanyelvi műveltségnek: az írás szabályai a nyelv rendszeréről tájékoztatnak; az írás gyakorlatában a nyelvi rendszer elemeinek tudatos ismerete közvetlenül ellenőrizhető, mérhető módon tükröződik. A tanterv a nyelvtan fejezeteinek keretében, de a *helyesírási alapelvek* rendszerében tervezi meg az egyes szabályok értelmezését, gyakorlását. Különösen jelentős a *szóelemzés* elvének tervszerű gyakorlása, mivel a tudatos helyesírásnak az az alapja, hogy a tanulók világosan megkülönböztessék, és írásban külön-külön jelöljék a szó elemeit.

A szabályok világos értelmezése és a tervszerűen irányított gyakorlás sokat tehet a helyesírás szintjének növelése érdekében, de a helyesen írás alapvető feltétele a tanulóban, a tanuló igényességében, a helyesírás elsajátítására irányuló törekvésében rejlik. Az *igény* felkeltése azonban – a legtöbb esetben – szintén a tanár feladata, s összefügg azzal a feladattal, amelyet a *problématudat* felébresztésének nevezhetünk. Ha a helyesen írásnak ezt a két alapfeltételét megteremtettük, akkor – a tanár irányításával szerzett gyakorlat alapján – rendszeresen használni fogják a tanulók a helyesírás legfontosabb segédeszközét, az *iskolai helyesírási szabályzatot* és *szótárt*. Az általános iskola tanulóinak helyesírási szintjében jelentős fejlődést elsősorban attól várhatunk, hogy kialakul bennük a „tudom – nem tudom" megkülönböztetésének képessége, és megszokott, beidegzett gyakorlattá válik a helyesírás segédkönyvének használata.

7. Az anyanyelv személyiséget formáló és a közösségi életre nevelő erő

Az anyanyelv a személyiséggel összefonódott közlésrendszer; a nyelv elsajátítása teszi lehetővé a képességek kibontakoztatását, a társas kapcsolatokat és a társadalmi tevékenységet. Az anyanyelvnek az egyén és a társadalom életében betöltött szerepéből következik, hogy az anyanyelvi nevelés módszereivel a teljes személyiséget gazdagítjuk, és a társas életben megkívánt magatartásformákat alakítjuk ki. Az anyanyelvi órákon vizsgált szövegek nem csupán nyelvtani és helyesírási példatárak, hanem a gondolkodás és a képzelet fejlesztésének, az esztétikai ízlés formálásának, a morális ítéletalkotásra nevelésnek az alkalmai és eszközei. A *beszélgetés* is többet jelent, mint az ismeretek közvetítésének vagy alkalmazásának módszerét, hiszen a tanárral és az osztálytársakkal folytatott beszélgetések során a kommunikáció változatos formáit és a megfelelő magatartásmódokat gyakorolják a tanulók. Az osztályközösség tehát nemcsak kerete és színtere, hanem – társas kapcsolatai révén – fejlesztő közege is az anyanyelvi nevelésnek.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Tankönyv az 5–8. osztály számára
Munkafüzetek és feladatlapok az 5., 6., 7. és 8. osztály számára
Iskolai helyesírási szabályzat

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, szótárak, kézikönyvek
Folyóiratok (Magyartanítás, Magyar Nyelvőr)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Faliképek, falitérképek

Auditív információhordozók

Nyelvművelő és a helyesírást gyakorló hangszalag az 5–8. osztály számára.
Az Iskolarádió adásai

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilm a főnév nyelvtani és helyesírási anyagának témaköréből („Főnevek nyomában"). Az Iskolatelevízió adásai

Oktatócsomag

Hangosított diasorozatokat, magnófelvételt, szókártyákat, fóliaképeket és munkalapokat tartalmazó eszközkészlet a főnév nyelvtani és helyesírási anyagának feldolgozására

B)

IRODALOM

5–8. osztály

Szerkesztette:

KOMÁR PÁLNÉ

CÉL ÉS FELADATOK

Az irodalomtanítás *célja*, hogy – a szépirodalmi alkotások érzelmi-esztétikai hatására építve, kapcsolatot keresve a társművészetekkel – fejlessze tovább a tanulókban a világ esztétikai birtokbavételének képességét. Élmények nyújtásával – az etikum oldaláról is közelítve – segítse elő, hogy a tanulók reális képet kapjanak a társadalomról, formálódjék dialektikus-materialista világnézetük, erősödjék bennük a szocialista hazafiság, a proletár internacionalizmus, a szocialista humanizmus és a honvédelem jelentőségének tudata, a szocialista erkölcsiség. Az irodalomtanítás a közösségben a közösségért élő emberek alakítását szolgálja. Fejlessze a tanulók esztétikai fogékonyságát: hatékonyan segítse őket a művészetben, a társadalomban és a természetben megjelenő esztétikum felismerésére és befogadására. Fejlessze ízlésüket és kritikai érzéküket. Nevelje a fiatalokat az irodalmat szerető, értő, a szépirodalmi élményeket igénylő tudatos olvasókká, akik képesek különbséget tenni az értékes és az értéktelen művek között.

E célnak megfelelően az irodalomtanítás *feladatai* a következők:

Alakítsa ki az ifjúságban a marxista–leninista világnézetnek azon elemeit, amelyeknek az irodalom – mint tantárgy – a hordozója. Alapozza meg bennük azt a szemléletet, hogy az irodalom a szó, a nyelv művészete, és – rokonságban a többi művészettel – a valóság visszatükrözésének közvetett formája, amely az adott korban és társadalmi körülményekben gyökerező magatartást, gondolatot, érzést, hangulatot fejez ki. Ennek érdekében:

– ismertesse meg a tanulókkal nemzeti irodalmunk és a világirodalom néhány kiemelkedő értékű – az adott életkori sajátosságok között hatékonyan feldolgozható – alkotását;

– tanítsa meg a szépirodalmi alkotások befogadásához alapvetően szükséges irodalomelméleti (műfajelméleti, szerkezettani, stilisztikai, verstani) ismereteket;

– fejlessze tovább az értő és kifejező hangos és néma olvasás készségét és képességét;

– az anyanyelvi tanulmányokkal szoros egységben alakítsa a szóbeli és írásbeli kifejezőképességet;

– fejlessze a lexikonok, a szótárak, a kézikönyvek, a monográfiák, a könyvtár használatának képességét.

A tantárgy sajátosságainak megfelelően adjon lehetőséget a manuális tevékenységre (pl. illusztráció- és bábkészítésre, kiállításrendezésre) is.

5. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

A) Irodalmi olvasmányok

I. Mesék, mítoszok, mondák az emberről, aki az igazságra, tudásra, szépre, boldogságra vágyódik

Népköltészeti és műköltői alkotások a magyar és a világirodalomból. Mítosz- és mondafeldolgozások.

a) *A mesék világában*

Fehérlófia (magyar népmese)
Tündér Ilona és Árgyilus (magyar népmese)
2–3 csali mese
Zelk Zoltán: Mese a kiscsikóról, akinek még nincs patkója
Hans Christian Andersen: A teáskanna *vagy* A rendíthetetlen ólomkatona
Alexandr Szergejevics Puskin: Mese a halászról meg a kis halról

– Az okos lány (magyar népmese); Az okos lány (sziciliai népmese*)
– Aesopus egyik meséje
– Phaedrus egyik meséje
– Jean La Fontaine egyik meséje
– Ivan Andrejevics Krilov egyik meséje
– Egy mesejáték és egy bábjáték

b) *A mesék és a valóság határán, a mítoszok és a mondák világában*

Prométheusz-mítosz
Daidalosz és Ikarosz mítosza
Kalevala (részlet. pl. A világ teremtése vagy A kantele és a szampo)

– Mítoszok és mondák a Bibiliából. (pl. A világ teremtése *vagy* Dávid és Góliát *vagy* Sámson története *vagy* Jónás *vagy* Bábel tornya)
– A szarvassá vált fiúk (román népballada)
– Arany János: Rege a csodaszarvasról
– Vadászénekek, varázsmondókák

* Az egy sorban, illetve bekezdésben szereplő szemelvények egy tanítási órán is feldolgozhatók.

– 2–3 magyar mondafeldolgozás
– József Attila: Regősének
– Nagy László: Csodafiú szarvas

II. Petőfi Sándor: János vitéz

Mese és valóság – életvidámság és töprengés Petőfi költői működésének első éveiben.

Petőfi Sándor: János vitéz

A mű cselekménye. Szerkezetének megfigyeltetése (az „in medias res"-kezdés). János vitéz jellemvonásainak összevetése a népmesék hőseinek vágyaival, törekvéseivel. Ismert népmese-motívumok a műben. A falu életének reális rajza. Az elbeszélő, a leíró, a párbeszédes részek szerepének megfigyeltetése. János vitéz beszédhangnemének változásai a különböző beszédhelyzetekben.

Petőfi Sándor: Egy estém otthon *vagy* István öcsémhez
Petőfi Sándor: Egy telem Debrecenben; Szülőimhez
Petőfi Sándor: Pató Pál úr

– Petőfi Sándor: A borozó; Első szerepem; A tintásüveg
– Petőfi Sándor: Pál napkor *vagy* Szeget szeggel
– Petőfi Sándor: Befordultam a konyhára ...; A virágnak megtiltani nem lehet; Fürdik a holdvilág; Megy a juhász a szamáron ...; Ezrivel terem a fán a meggy...
– Petőfi Sándor: Téli világ *vagy* A négyökrös szekér; Mi kék az ég!
– Petőfi Sándor: Én; A bánat egy nagy óceán
– Petőfi Sándor: Jövendölés; Sors, nyiss nekem tért; Szabadság, szerelem!
– Petőfi Sándor: Rongyos vitézek *vagy* A költészet
– Kosztolányi Dezső: Petőfi Sándorka
– Illyés Gyula: Petőfi (részletek)
– Fekete Sándor: Így élt a szabadságharc költője (részletek)

III. „Rólad szól a mese!"

Elbeszélések, regényrészletek, költemények a klasszikus, de főként a XX. századi irodalomból. A szemelvények a múltbeli és a mai gyermekkorból tárnak fel élethelyzeteket, magatartásokat, közvetítenek vidám és szomorú hangulatokat. E művészi úton történő informáláson túl azonban az is feladatuk, hogy megértessék: minden igazi műalkotásban „a mi ügyünk tárgyaltatik".

Gárdonyi Géza: Bűntárgyalás
Arany János: Családi kör
Mikszáth Kálmán: Az első dolgozat
Móra Ferenc: A másik csaló *vagy* Kellemes és hasznos tudományok
Móricz Zsigmond: Fillentő *vagy* A rektor bácsi
Tamási Áron: Hűséges Mártonka
Szabó Lőrinc: Tücsökzene (részletek: Debrecenben; Hatodnap)

Weöres Sándor: Arany ágon ül a sármány; Nemes Nagy Ágnes: Tavaszi felhők

Kassák Lajos: Tengerek *vagy* Sánta Ferenc: Mag a tarlón

Háziolvasmány iskolai feldolgozása

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

A regény eseménytartalma, szereplői. Nemecsek példamutató jellemvonásai. A „grund" jelképes szerepe a műben. Az „einstand" törvényének embertelen tartalma. A sokszálú történet egyes részeinek viszonya az egészhez és egymáshoz.

Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg (részlet)

Eric Knight: Lassie (részlet) *vagy* Jean Arthur Rimbaud: A kenyérlesők

Arkagyij Petrovics Gajdar: Timur és csapata (részletek)

– Kosztolányi Dezső: Tükörponty
– József Attila: Hangya; Kertész leszek
– Weöres Sándor néhány verse a Bóbita, a Zimzizim *vagy* Ha a világ rigó lenne című kötetekből
– Nemes Nagy Ágnes: Ugróiskola
– Gyurkovics Tibor: A tanár úr notesza
– Fekete István: Fészekrablás
– Mándy Iván: Csutak és a szürke ló (részlet)
– Arthur Ransome: Fecskék és fruskák (részlet)

B) Irodalomelméleti anyag

A mesehős és az elbeszélés szereplője közötti különbség. A mesehősre nem érvényesek az élet biológiai törvényei, léte állandó: meghal, varázslatra újraéled, erkölcsi nagysága miatt örökkévaló életet nyer.

Az elbeszélés szereplőjét nem segíti varázserő: egy adott élethelyzetben magának kell döntenie. Tőle függ, hogy kinek a tanácsára hallgat, milyen közösséghez kapcsolódik.

A mese időnélkülisége. A helyszín és a környezet sebesen változik. Küzdelem és győzelem nélkül nincs mese, a mesében nincs feloldhatatlan konfliktus. A mese igazsága: a jó mindig győz.

A mondáról tanultak bővítése. A monda összehasonlítása a mesével. (A monda a mese és a valóság határán.) – A mítosz. A világ megismerésének szándéka a mítoszban.

Az elbeszélés fogalma. A helyszín és az idő valóságosnak tetszik: a mindennapokban játszódik, kevés szereplővel, javarészt egyetlen hétköznapi történetet mesél el. A történet azonban rendszerint kiélezett konfliktushelyzetben játszódik, amelyben a novella hősének döntenie kell.

Az elbeszélő költemény fogalma. A cselekményességbe lírai elemek is vegyülnek. Epikusság-líraiság (megfigyeltetése, megnevezés); epikai művek, lírai művek (megnevezés körülírással).

Az epikus művek szerkezeti felépítésében lehetséges sokféleség megfigyeltetése.

Az írásművek nyelvének megfigyeltetése során a metafora, jelző és hasonlat szerepének megláttatása.

A ritmus: rend az időben és a térben (megfigyeltetés; utalás az ének- és rajzórákon tanultakra).

A rím, a zeneiség megfigyeltetése (felismertetés, megnevezés).

C) Fogalmazási ismeretek; a készségfejlesztés formái

1. Elbeszélés (megtörtént vagy elképzelt esemény az otthoni, az iskolai és az úttörőéletből – tárgyilagos, tréfás, hivatalos hangnemben; részletezően, illetve tömörítve).
2. Egy hallott történet folytatása, egy olvasott történet kiegészítése.
3. Egy mese alkotása megadott motívumra.
4. Egy monda alkotása megadott motívumra (pl. helységnév-„magyarázat").
5. Egy mese megjelenítése bábbal; meseillusztrációhoz illő szövegek alkotása.
6. Elbeszélés párbeszéddel (irodalmi anyaghoz kapcsolódóan, vagy a létrehozott helyzetnek megfelelően).
7. Elbeszélés párbeszéddel és leíró résszel.
8. A leírás felépítésének többféle módja (térbeli leírás, időbeli elrendezés; közelire-távolira utalás térben és időben; a leírás funkciója az elbeszélésekben).
9. Elbeszélés leírással, levélformában.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 48 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 48 óra
Ebből:	
Dolgozatírásra és javításra	6 óra

KÖVETELMÉNYEK

Olvasás–szövegértés–írás

– **A tanuló folyékonyan és értelmesen tudjon olvasni hangos és néma olvasással egyszerű stílusú, először látott prózai szövegeket.** A szavakat, szókapcsolatokat értelmesen, a központozásnak megfelelően tagolja. A néma és a hangos olvasás üteme közelítse meg a természetes beszéd ütemét. A közösen feldolgozott versek olvasásában kövesse azokat a versolvasói szempontokat, amelyeket az adott mű tárgyalásakor az órán megbeszéltek, s amelyek alkalmazását gyakorolták.

– **Tudja** az új fogalmakat, szakkifejezéseket felismerni, értelmezni, a nevelő irányításával **a tankönyvben közölt szöveg bekezdéseiből a lényeges információkat kiemelni (aláhúzással,** önálló megfogalmazással).

– **Tudja a feladatba foglalt kérdést, utasítást tanári segítséggel élőszóban értelmezni.**

– Tudjon ismeretlen szavakat, adatokat kikeresni a megismert kézikönyvekből.

– Alkalomszerűen kapcsolja az iskolában tanultakhoz a különböző sajtótermékekből megismert híreket, közleményeket.

– **A tanuló írása tiszta,** rendes, **olvasható legyen.**

Fogalmazás (szóban és írásban) – műelemzés

– **Tudjon** értelmesen, választékosan és **összefüggően beszámolni – szóban és írásban – az olvasott művek eseménytartalmáról; otthoni, iskolai és úttörőélményeiről,** megfigyeléseiről, elképzelt eseményekről; beszéltesse szereplőit; beszélje el természeti jelenségek mozzanatsorait; **tudjon leírást készíteni** közvetlen környezetéről (szoba, lakóház, park), **tárgyakról** (játék, népművészeti tárgy, gép, készülék).

– Tudjon számot adni érzelmeiről, amelyeket az olvasott, átélt, megfigyelt vagy elképzelt jelenségek kiváltottak benne. Legyen képes megfogalmazni állásfoglalását a szereplőkkel, helyzetekkel kapcsolatban.

– A szerkesztésben jusson el az irányított szerkesztéstől az önállóan megtervezett szerkezeti felépítésig. A hagyományos hármas szerkezeti modellen kívül (bevezetés, fő rész, befejezés) szabadabb formákat is sajátítson el (pl. lazán kapcsolódó képsorok, eseménysorok, befejezés csattanóval stb.). **A belső szerkesztést tekintve tudja alkalmazni az elbeszélésben az időrendi, a leírásban a térbeli elrendezés módját.** A megfogalmazást, szövegalkotást tekintve sajátítsa el a témához, a beszédhelyzethez, a beszédtárshoz, a műfajhoz leginkább illő, szabatos, választékos, hangulatos, tömör vagy részletező kifejezésmódot és stílust. Szerezzen jártasságot a rokonértelmű, hangutánzó szavak, találó jelzők, megszemélyesítések, köznapi metaforák, hasonlatok alkalmazásában.

– **A tanév folyamán 3 iskolai dolgozatot kell iratni:** két elbeszélést (élmény elbeszélése, elbeszélés párbeszéddel) és egy levelet (leíró részlettel).

Könyv–könyvtár

– **Ismerje a tanuló a szótári jelöléseket.**
– **Ismerje és tudja kezelni az Értelmező Szótárt;** a szaklexikonokat, az Új Magyar Lexikont.
– **Legyen tisztában a szakkatalógus használatával (könyvtárosi-tanári segítséggel** vagy önállóan igazodjék el benne).

Könyvnélküliek

– **Tanuljon meg a gyermek 60–100 sornyi verses,** illetve prózai **szöveget saját választása, illetőleg a tanár kijelölése alapján.**

Házi olvasmány

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

Ajánlott olvasmányok

Egy mesegyűjtemény; egy mondagyűjtemény
Egy gyerekverskönyv (pl. Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor)
Fekete István: Vuk; Téli berek
Mándy Iván: Csutak és a szürke ló
Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg
Fekete Sándor: Így élt a szabadságharc költője
Arkagyij Petrovics Gajdar: Timur és csapata
Charles Dickens: Twist Olivér
Eric Knight: Lassie

6. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

A) Irodalmi olvasmányok

I. Arany János: Toldi

Toldi Miklós és György jellemének összehasonlítása. Miklós rokon vonásai a népmesék jellegzetes alakjaival, a kisebbik fiúnak jellemvonásaival. A szereplők csoportosítása. Az író jellemzési eljárásainak megfigyeltetése. A mű szerkezeti felépítése, nyelvének megfigyeltetése. Miklós beszédmódja a különféle helyzetekben, belső indulatainak kifejezése szavak nélkül.

Petőfi Sándor: Arany Jánosnak; Arany János: Válasz Petőfinek*

– A nagyszalontai népmonda Toldiról
– Ilosvai Selymes Péter: Toldi (részletek)
– Simon István: Petőfi Aranyéknál

II. Hétköznapok és csaták hősei

A téma rendeltetése, hogy az 5. osztály „Rólad szól a mese!" anyagrészének egyszerűbb állóképeit történelmi, társadalmi mozgásba vigye át, és körüket kiszélesítse. Régi és újabb korok embereinek harcban és munkában való helytállásáról adnak hírt a szemelvények a művészi ábrázolás eszközeivel.

Janus Pannonius: Pannónia dicsérete

Tinódi Lantos Sebestyén: a Cronica előszavából; Budai Ali basa históriája (részlet)

Bornemisza Péter: Siralmas énnéköm . . .

Balassi Bálint: Borivóknak való; Hogy Júliára találá, így köszöne neki *vagy* Búcsút mond hazájának

Zrínyi Miklós: Az idő és hírnév (Nem írom pennával, . . .; Befed ez a kék ég, . . .)

Kádár Kata *vagy* Kőmíves Kelemenné

Házi olvasmány iskolai feldolgozása

Gárdonyi Géza: Egri csillagok

A török elleni honvédő harcok hősiességének rajza a regényben. A nép függetlenség utáni vágyának, hazaszeretetének megnyilatkozásai. Bornem-

* Az egy sorba, illetve bekezdésben szereplő szemelvények egy tanítási órán is feldolgozhatók.

issza Gergely jellemének fejlődése az első gyermeki hőstettől a meg nem alkuvó tudatos helytállásig. A Gergely köré csoportosuló hősök számbavétele. Dobó kapitány kapcsolata az egyszerű várvédőkkel, névtelen hősökkel. Az egri nők helytállása. A megalkuvók, gyávák torz alakja a regényben. Hegedűs hadnagy erkölcsi elsilányosodása. A hitszegő király és a gyáva vagyonukat mentő főpapok magatartásának összevetése a várvédők hősiességével. – A tájleírás szerepe a regényben. – A mű tanulsága.

Móra Ferenc: Kuckó király

Valentyin Katajev: Távolban egy fehér vitorla (részletek).

– Jókai Mór: A huszti beteglátogatók *vagy* egy elbeszélés a Csataképek kötetből
– A fogoly katona (magyar népballada)
– Móra Ferenc: A rab ember fiai *vagy* Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös c. művekből vett egy-egy részlet
– Vlagyimir Majakovszkij: Bánjunk jól a lovakkal
– Petras Cvirka: A kis csalogány
– Louis Aragon: Ballada arról, aki dalolva állta a kínzásokat

Fekete István: Csutak

Illyés Gyula: Cserepező; Munka a munkával; Megy az eke

Nagy László: Gereblyéző lányok; Tengeritörők

Tamási Áron: Sóvidéki társasjáték *vagy* Virágszál gyökere

Németh Imre: Az ősi szó nyomában *vagy* Borisz Mihajlovics Noszik: Albert Schweitzer (részletek)

– Daniel Defoe: Robinson Crusoe (részletek: csónakkészítés; Péntek írni tanul; a csónak visszaszerzése; hazatérés)
– Jules Verne: Kétévi vakáció (részlet)
– Erick Kästner: A két Lotti (részlet) *vagy* Május 35. (részlet)
– Mark Twain: Koldus és királyfi (részlet) *vagy* Huckleberry Finn kalandjai (részlet)

III. „Magyar! Hajnal hasad!"

Csokonai Vitéz Mihály élete

Csokonai Vitéz Mihály: Magyar! Hajnal hasad!

Csokonai Vitéz Mihály: Tartózkodó kérelem; Szegény Zsuzsi a táborozáskor

Csokonai Vitéz Mihály: Zsugori uram

Csokonai Vitéz Mihály: A reményhez

Csokonai Vitéz Mihály: Jövendőlés az első oskoláról a Somogyban

– Bertók László: Így élt Csokonai Vitéz Mihály (részletek)
– Csokonai Vitéz Mihály: A szabadság; A hízelkedő
– Csokonai Vitéz Mihály: Visszajövetel az Alföldről
– Csokonai Vitéz Mihály: A rózsabimbóhoz

Fazekas Mihály: Lúdas Matyi

Fazekas Mihály: Nyári esti dal

– Fazekas Mihály: Hortobágyi dal
– Csokonai Vitéz Mihály: Főhadnagy Fazekas úrhoz

B) Irodalomelméleti ismeretek

A népköltészet és a műköltészet kapcsolata. – Az irodalmi hős tulajdonságai. A jellemzés. Az író jellemzési eljárásai: a külső leírása, a környezet leírása, a beszéltetés (monológ és dialóg), a cselekedtetés.

Az elbeszélő művek kompozíciója. Alapmodelle: expozíció, bonyodalom, tetőpont, megoldás. E szerkesztési eljárástól eltérő megoldások megfigyeltetése. A cselekmény előadásának rendjét az író határozza meg.

A kompozíció szoros összefüggése a tartalommal. Az epizód szerepe.

A regény fogalma. A költői levél (megnevezés). Epikusság, líraiság, drámaiság (észrevétetés, megnevezés). A ballada fogalma.

Az előadás hangneme: a humor és a gúny.

A metafora, a megszemélyesítés, hasonlat. Költői kérdés, felkiáltás, ellentét, fokozás (megnevezés körülírással).

A ritmus, a rím fogalma. A hangsúlyos verselés, az időmértékes verselés (megfigyeltetés).

C) Fogalmazási ismeretek; a készségfejlesztés formái

1. Elbeszélés jellemzéssel – többféle megoldással: a név és a külső összefüggése („beszédes nevek" az irodalmi műben és az osztályban), jellemzés a beszéddel; jellemzés cselekedtetéssel, a magatartás ábrázolásával.
2. Jellemzés levélben.
3. Az elbeszélő, leíró és a párbeszédes elemek arányának eldöntése a témától, a közlés céljától, a hallgatóságtól függően.
4. A riport. (Helyszíni beszámoló valóságos helyszínről, eseményről; utólagos beszámoló; a leíró és a párbeszédes részek egyensúlya, illetőleg valamelyik túlsúlya a témától, a helytől, a riportalanytól, a hallgatóságtól függően.)
5. Ünnepi irodalmi faliújság készítése megemlékezés, évforduló alkalmából.
6. Irodalmi műsor összeállítása. Ünnepi irodalomóra tervezése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 59 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 37 óra
Ebből:	
Dolgozatírásra és javításra	6 óra

KÖVETELMÉNYEK

Olvasás–szövegértés–írás

– Tudja a tanuló a közösen feldolgozott prózai alkotások hangulatát kifejezni (hangerővel, az olvasás tempójának változtatásával). Legyen képes a gondolatjellel közbevetett gondolatokat szünettel érzékeltetni.

– **Legyen jártas – néma olvasás közben is – a lényeges információk jelölésében,** esetleg vázlattá való összeállításában.

– Tudjon kérdéseket feltenni a szöveg adataival és összefüggéseivel kapcsolatban; **a feladatokba foglalt kérdést, utasítást értelmezze tanári irányítással** majd önállóan; a megoldás menetét vázolja élőszóban.

– A rendszeresen olvasott gyermekújság híreit, képeit, információit tudatosan kapcsolja az iskolában tanultakkal.

– **A tanuló írása tiszta,** rendes, **olvasható legyen.**

Fogalmazás (szóban és írásban) – műelemzés

– **Egyszerű, világos mondatszerkesztéssel,** a lényeget kiemelve **tudjon számot adni az iskolában, a tanulóközösségben szerzett élményeiről,** megfigyeléseiről. **Tudjon értelmesen beszámolni a közhasznú foglalkozásokon végzett munkafolyamatokról. Legyen jártas a mindennapi élet eseményeit tudósító levél megírásában.** Tudjon riportot készíteni iskolai, társadalmi eseményekről szóban, írásban.

– **A tanulónak az olvasott művek cselekményéről önállóan, összefüggően kell beszámolnia,** rámutatva a mondanivaló lényegére, felhasználva a költők, írók szavait, kifejezéseit.

– **Tudjon összefüggő jellemzést adni a közösen megbeszélt epikai alkotások legfőbb alakjairól;** ismerje ezeknek az irodalmi hősöknek társadalmi hovatartozását; mutasson tájékozottságot annak megítélésében, hogy ez mily módon befolyásolja a hősök magatartását, cselekedeteit. Mutasson elemi jártasságot a közösen nem tárgyalt egyszerű prózai alkotások szerkezeti felépítésének felismerésében.

– A tanulónak az új szövegek olvasásakor fel kell ismernie a tanult irodalomelméleti ismereteket. A megfogalmazásban, a szövegalkotásban legyen jártas a rokonértelmű szavak, hangutánzó szavak, találó jelzők, hasonlatok, kifejező párbeszéd alkalmazásában. **Szerezzen jártasságot** a levélben megszólítotthoz és a tartalomhoz leginkább igazodó megszólító s élénkítő formulák, **változatos levélkezdetek és zárósorok megfogalmazásában.**

– **A tanév folyamán 3 iskolai dolgozatot kell íratni:** egy elbeszélést jellemzéssel, egy levelet jellemzéssel és egy riportot.

Könyv—könyvtár

– **Ismerje a tanuló az új könyvekről való tájékozódás lehetőségeit** (könyvismertetések, prospektusok, lapszemlék); a képillusztrációkon kívül ismerkedjék meg a diagramok és grafikonok szerepével; **ismerjen meg egy enciklopédiát.**

– **Ismerje,** forgassa **az iskolai és a gyermekkönyvtár folyóiratait.**

Könyvnélküliek

– **Tanuljon meg a gyermek 60–100 sornyi verses,** illetve prózai **szöveget saját választása, illetőleg a tanár kijelölése alapján.**

Házi olvasmány

Gárdonyi Géza: Egri csillagok

Ajánlott olvasmány

Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember
Móra Ferenc: A rab ember fiai
Jules Verne: Kétévi vakáció
Erich Kästner: A két Lotti; Május 35
Daniel Defoe: Robinson
Charles Dickens: Copperfield Dávid
Valentyin Katajev: Távolban egy fehér vitorla
Mark Twain: Huckleberry Finn kalandjai

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A) Irodalmi olvasmányok

I. „Magyar táj magyar ecsettel"

A táj és az ember kapcsolatának művészi képei. A szülőföld szeretete a hazaszeretet fontos eleme. A természet szépségének érzékelése a harmonikus életérzés egyik forrása. – A kiegészítő anyagban lévő világirodalmi alkotások is kifejezik: minden embert a saját szülőföldjéhez fűznek a legerősebb szálak.

Petőfi Sándor: Az alföld *vagy* A puszta télen *vagy* Kiskunság

Juhász Gyula: Tiszai csönd; Magyar táj, magyar ecsettel; Magyar nyár, 1918*

Babits Mihály: Itália *vagy* Dal, prózában

Kosztolányi Dezső: Téli alkony; Kip-kop, köveznek *vagy* Üllői-úti fák

Tóth Árpád: Körúti hajnal *vagy* Áprilisi capriccio

Radnóti Miklós: Éjszaka; Tél; Illyés Gyula: Viharban

Krúdy Gyula: Margitsziget (részlet a Vallomásból) *vagy* Szabó Lőrinc: Ipoly füzei

Kassák Lajos: Angyalföld (részlet)

Sánta Ferenc: Húsz óra (részlet)

Váci Mihály: A mohos favödör

– Petőfi Sándor: Szülőföldemen; A gólya
– Vajda János: Nádas tavon
– Áprily Lajos: Március
– Johann Wolfgang Goethe: Vadrózsa; Vándor éji dala; Alexandr Szergejevics Puskin: Madárka
– Victor Hugo: A vetés évszaka. Este
– Paul Verlaine: Őszi chanson; A hold a fák közt
– Szergej Jeszenyin: Tél énekel; Eső és förgeteg hozója

II. „Jelszavaink valának: haza és haladás"

A cselekvő hazaszeretet művészi megfogalmazása.

Kölcsey Ferenc: Himnusz

Kölcsey Ferenc: Huszt; Parainesis (részletek: „Szeretni az emberiséget ...";

* Az egy sorban, illetve bekezdésben szereplő szemelvények egy tanítási órán is feldolgozhatók.

„Törekedjél ismeretekre . . ."; „. . . Teljes birtokában lenni a nyelvnek . . .")
Vörösmarty Mihály: Szózat; Magyarország címere
Vörösmarty Mihály: A merengőhöz *vagy* Ábránd
Petőfi Sándor élete és kora. Részletek a Naplóból és az Úti levelekből
Petőfi Sándor: A nép nevében *vagy* A XIX. század költői
Petőfi Sándor: Szeptember végén és Reszket a bokor, mert . . .
Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet . . .
Petőfi Sándor: Itt benn vagyok a férfikor nyarában
Petőfi Sándor: A vén zászlótartó; Föltámadott a tenger
Petőfi Sándor: Európa csendes, újra csendes *vagy* Négy nap dörgött az ágyú *vagy* Csatában

– Petőfi Sándor: Palota és kunyhó
– Petőfi Sándor: A nép; A magyar nemes
– Petőfi Sándor: Az erdélyi hadsereg
– Heinrich Heine: 1849. októberében (részlet)
– Jan Kral': A nemzet virrasztója
– Hriszto Botev: Harc; Ereszkedik sötét felhő
– Mihail Eminescu: Ó, jössz-e már?
– Adam Mickiewicz: Óda az ifjúsághoz

Arany János élete
Arany János: Rásüt az esthajnal . . .; A fülemile
Arany János: A walesi bárdok
Arany János: Letészem a lantot; Emlények 3.

– Arany János: János pap országa
– Arany János: V. László *vagy* Szibinyáni Jank
– Arany János – „szösszenetek"

Házi olvasmány iskolai feldolgozása
(A három regény közül egy)

Jókai Mór: A kőszívű ember fiai
Az író szándéka a mű megírásával. A regény cselekményének legfőbb történésanyaga; Baradlayné esküje és annak teljesítése. A Baradlay-fiúk jellemvonásai. Hogyan válik a gyenge szervezetű, a császár iránti hűségre nevelt Jenő hőssé? A haladás ellenségeinek alakja a műben. Az ügyeskedők, számítók figurái. (A beszédes nevek mint a jellemzés eszközei.) A nép aktív szerepének, honvédő hősiességének rajza az „Egy nemzeti hadsereg" című fejezetben. Mausmann szerepe.

Vagy

Jókai Mór: És mégis mozog a föld
Galilei híres mondásának és a regény főcselekményének összefüggése. Jenőy Kálmán alakja mint több haladó költőnk szellemiségének, sorsának hordozója. Tragikus pályafutása. Tseresnyés uram, a derék csizmadiamester,

aki már tudja, hogy egyszer „a népből nemzet lesz". A magyar színjátszás hőskorának rajza a műben.

Vagy

Jókai Mór: Az arany ember

A regény epikai hitele, összefüggése az író életének eseményeivel. Tímár Mihály alakja, „kettős" élete, vonzalma Noémihez és Tímeához. Reális és romantikus elemek keveredése a műben. Tímár Mihály antikapitalizmusa egyúttal a szerző kiábrándulása a kiegyezés után felívelő magyar kapitalizmusból. A tájleírások fontos szerepe a műben (pl. a Senki szigete, a téli Balaton leírása).

III. Új kor küszöbén

Egy bomló és új életet ígérő kor magán- és társadalmi konfliktusai a századforduló néhány reprezentáns alkotójának műveiben.

Mikszáth Kálmán: A néhai bárány

Mikszáth Kálmán: A Balóthy-domínium *vagy* A kormány támaszai

Mikszáth Kálmán: A korlátfa *vagy* A pénzügyminiszter reggelije

Házi olvasmány iskolai feldolgozása

(A két mű közül egy)

Mikszáth Kálmán: A gavallérok

A dzsentrik nevetséges, szemfényvesztő, úri szélhámosságának rajza a műben. Az író belát a „gavallérok" teremtette álomvilág díszlet-résein, így az ábrázolás hangneme csak látszólag tréfásan csípkelődő. Mikszáth humorral átszőtt elbeszélő modorában súlyos ítéletet mond arról a társadalmi rétegről, amely a valóság elől a nagyon is kétes értékű hazugságok és az ábrándok világába menekül.

Vagy

Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője

A két szálon futó cselekmény. Az epizódok és az anekdoták szerepe a részek közötti laza összefüggés megteremtésében. Hogyan használja ki a klérus a babonás hiedelmeket a hívek félrevezetésére? Gregorics Pál és Wibra Gyuri alakja a műben mint a „különcök" és a „mohók" jellegzetes figurái. A regény idillikus-romantikus ábrázolási módja.

– Mikszáth Kálmán: A ló, a bárányka és a nyúl
– Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása
– Anton Pavlovics Csehov: Egy orvosi eset
– Lev Nyikolajevics Tolsztoj: Háború és béke (részletek)

– Guy de Maupassant: A gyáva *vagy* A két jóbarát
– Emil Zola: Germinal (részlet)
– Maxim Gorkij: Az Anya (részlet)

Ady Endre élete és kora
Ady Endre: A grófi szérűn *vagy* A magyar Ugaron
Ady Endre: A téli Magyarország *vagy* Lelkek a pányván
Ady Endre: Fölszállott a páva *vagy* Dózsa György unokája
Ady Endre: Menekülés úri viharból *vagy* Vendégség Bottyán vezérnél
Ady Endre: A föl-földobott kő *vagy* Magyar jakobinus dala
Ady Endre: Intés az őrzőkhöz *vagy* Ifjú szívekben élek
Ady Endre: Őrizem a szemed *vagy* A Kalota partján

– Ady Endre: Az Értől az Óceánig
– Ady Endre: Új vizeken járok
– Ady Endre: Párizsban járt az Ősz
– Ady Endre: Ülj törvényt, Werbőczy
– Ady Endre: Az utca éneke; Álmodik a nyomor
– Ady Endre: A Tisza-parton
– Ady Endre: Vallomás a szerelemről
– Ady Endre: Nézz, Drágám, kincseimre
– Ady Endre: Üzenet egykori iskolámba
– Ady Endre: Hazamegyek a falumba
– Arthur Rimbaud: Alvó a völgyben
– Hviezdoszlav: A szlovák néphez

B) Irodalomelméleti ismeretek

Az író és a kor kapcsolata. A szépirodalom művészi sűrítéssel jeleníti meg az embernek a valósággal kapcsolatban kialakított magatartásformáit, viselkedési modelljeit.

A költői kép fogalmának kialakítása. A lírai vers kompozíciójának sokfélesége (megfigyeltetés). A képek összefüggése, az egyes képek viszonya egymáshoz és az egészhez (megfigyeltetés).

Lírai műfajok: népdal, dal, óda, epigramma, életkép, jellemkép.

Az előző osztályokban megfigyelt stilisztikai formák (a legfontosabb szóképek, alakzatok) felismertetése, funkciójuk megláttatása a művek elemzésekor.

Az időmértékes verselés, a hangsúlyos verselés, a szabadvers fogalma.

C) Fogalmazási ismeretek; a készségfejlesztés formái

1. Elbeszélés, amelyben a tájleírásnak nagy szerepe van.
2. Levél – tájleírással.
3. Elbeszélés csoportos jellemzéssel, környezettel való jellemzéssel.
4. Ismertetés: kedvelt olvasmányom, filmem, rádió- és tévéműsorom, egyéb kedvtelésem stb. Miért szeretem? Miért tetszik? Az ismertetés célja, fajtái.

5. Novellisztikus elbeszélés megadott témára vagy saját élmény alapján: számháború, honvédelmi játék, akadályverseny; egy siker, illetve egy kudarc története stb. *(A novellisztikus elbeszélés nem kötelező fogalmazási műfaj!)*

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra
Ebből:	
Dolgozatírás (javítás a nyelvtanórán)	3 óra

KÖVETELMÉNYEK

Olvasás–szövegértés–írás

– **Tudja a tanuló a közösen feldolgozott prózai alkotásokat értelmesen, folyékonyan** a hangszín és a hangmagasság tudatos megválasztásával kifejezően **olvasni.** Ismerje a kifejező olvasás legelemibb jegyeit tételesen is. **Előzetes tanulmányozás után folyékonyan, értelmesen tudjon felolvasni először látott verses művet is.**

– **Legyen képes a tankönyvben közölt szöveg gondolatmenetének követésére,** következtetések levonására és megfogalmazására; **tudja a megismert szöveget forrásmunkaként használni.**

– **A feladatok szövegét önállóan értelmezze,** és önállóan vagy **tanári irányítással oldja meg a bennfoglaltakat.**

– A segédkönyvekből, forrásmunkákból tudjon anyagot gyűjteni tantárgyi munkáihoz (felelet, kiselőadás, csoportfeladat céljaira).

– Olvassa a tanuló a kialakuló érdeklődésének megfelelő újságot, folyóiratot, nyilvánítson röviden, alkalomszerűen véleményt irodalmi művekkel, hazai és külföldi eseményekkel kapcsolatban; legyen képes rövid, egyszerűbb tanulmányok alkalomszerű feldolgozására.

– **A tanuló írása tiszta,** rendes, **olvasható legyen.**

Fogalmazás (szóban és írásban) – műelemzés

– **A tanuló tudjon élménybeszámolót** és ismertetést **tartani szűkebb és tágabb környezetében szerzett élményeiről, kedvenc olvasmányáról,** filmről, rádió- és tévéműsorról, képzőművészeti alkotásról. Legyen jártas a csoportos vagy az összehasonlító jellemzésben, önportré felvázolásában. **Tanári irányítással tudjon véleményt mondani egy-egy közösen látott filmről,** színházi előadásról, **a szöveggyűjteményben szereplő, de közösen még nem tárgyalt iro-**

dalmi műről. Tanári irányítással tudja véleményét indokolni, az ellenvéleményt cáfolni.

– **Lássa világosan a közösen olvasott és elemzett irodalmi alkotások eszmei mondanivalóját, egyszerű megfogalmazásban tudjon számot adni azokról a gondolatokról és érzelmekről, amelyeket benne ezek az irodalmi alkotások kiváltottak.** Ismerje az olvasott művek szereplőinek társadalmi helyzetét, a szereplők egymáshoz való viszonyának társadalmi és egyéb okait. Önállóan kell számot adnia a kötelező tantervi anyag epikai műveinek jellemzőiről; az epikai alkotások szerkezetéről. A közösen olvasott és elemzett lírai alkotásokról szóló beszámolójában törekedjék az idézetek használatára.

– Beszámolójából érzékelhető legyen, hogy nemcsak érti az elsajátított elméleti (műfaji, szerkezettani, stilisztikai és verstani) ismereteket, hanem azoknak szerepük is van számára a szöveg megértésében. A szóbeli előadásban sajátítsa el a célratörő érvelést.

– **A tanév folyamán 3 iskolai dolgozatot kell íratni:** egy elbeszélést tájleírással, egy levelet csoportos jellemzéssel és egy kedvelt könyv, novella vagy elbeszélés ismertetését (a tanuló választása szerint).

Könyv – könyvtár

– **Ismerjen a tanuló művészeti lexikonokat,** antológiákat, gyűjteményes munkákat.

– **Keressen és alkalmilag olvasson ismertetést,** kritikát lapokból, folyóiratokból.

– Tudja ismertetni a saját könyvtárának rendezési szempontját.

Könyvnélküliek

– **Tanuljon meg a gyermek 60–100 sornyi verses,** illetve prózai **szöveget a saját választása, illetőleg a tanár kijelölése alapján.**

Házi olvasmány

Jókai Mór: A kőszívű ember fiai *vagy* És mégis mozog a föld *vagy* Az aranyember

Mikszáth Kálmán: A gavallérok *vagy* Szent Péter esernyője

Ajánlott olvasmány

Egy Jókai-regény a tanulók egyéni választása szerint

Mikszáth Kálmán: Tót atyafiak; A jó palócok

Néhány vers a mai magyar irodalomból a tanulók választása szerint (pl. egy „Szép magyar vers"-kötetből vagy folyóiratból)

Mándy Iván: Robin Hood

Harriet Beecher-Stowe: Tamás bátya kunyhója

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A) Irodalmi olvasmányok

I. „Ember lenni mindig, minden körülményben"

Emberi magatartások, felelősségvállalás a XX. század nagy sorsfordulói idején.

Móricz Zsigmond élete és kora

Móricz Zsigmond: Hét krajcár

Házi olvasmány iskolai feldolgozása

(A két regény közül egy)

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig

A regény keletkezésének körülményei. Misi alakjának, szegénységének, elesettségének, gyengeségének, tehetségének és erejének költői szépsége. A barátság és más emberi kapcsolatok megkapó rajza. A felnőtt társadalom – gyermektársadalom. A regény befejezésének ellentmondásossága. A nyelv kor- és helyszínfelidéző ereje.

Vagy

Tatay Sándor: Puskák és galambok

A regény cselekménye (több szálon futó történet). Boda Feri vonzó gyerekalakja hogyan érik felnőtté az önként vállalt feladat teljesítésével? Mátis Zoli „árulásának" összevetése Hegedűs hadnagyával. A kétféle igazság (a bányászok és a csendőrök igazsága) a regényben.

Nagy Lajos: Vitetem a kofferomat *vagy* A bogár*

Tamási Áron: Ábel a rengetegben (részletek)

Gelléri Andor Endre: Egy fillér *vagy* Zsíroskenyér és alma

József Attila élete és kora. Curriculum vitae

József Attila: Lopók között szegényember *vagy* Szegényember balladája *vagy* Szeretném, ha vadalmafa lennék! *vagy* Aki szegény, az a legszegényebb

József Attila: Ringató; Mikor az uccán átment a kedves...

József Attila: Favágó

József Attila: Anyám

József Attila: Levegőt!

* Az egy sorban, illetve bekezdésben szereplő szemelvények egy tanítási órán is feldolgozhatók

József Attila: Nyár; Mondd, mit érlel ... *vagy* Munkások
József Attila: Születésnapomra
Radnóti Miklós: Nem tudhatom ...
Radnóti Miklós: Levél a hitveshez
Radnóti Miklós: Első ecloga *vagy* Himnusz a békéről
Radnóti Miklós: Töredék

Házi olvasmány iskolai feldolgozása

Mihail Alexandrovics Solohov: Emberi sors
Solohov hősének, Szokolovnak „mindennapi" alakja: lázad, kockázatos és kudarccal végződő vállalkozásba kezd. Egyedüllétének, vívódásainak emberi tartalma. Az elbeszélés és az elbeszélt esemény ideje. Az elbeszélés filmszerűsége. Szigorú, zárt szerkesztés, előadásmód.

– Tömörkény István: Hühü *vagy* Így volt rendelve
– Móricz Zsigmond: Virágnyílás; Ami megérthetetlen
– Asztalos István: A tejesember
– Illyés Gyula: Nem menekülhetsz
– József Attila: Perc; Dúdoló; Fiatal életek indulója; Egyszerű ez
– József Attila: Reménytelenül
– József Attila: Egy spanyol földmíves siverse
– József Attila: Karóval jöttél
– Radnóti Miklós: Erőltetett menet
– Radnóti Miklós: Két karodban
– Guillaume Apollinaire: Madár dalol
– Jiři Wolker: A távoli kedves
– Vlagyimir Majakovszkij: Beszélgetés Lenin elvtárssal *vagy* Induló balra
– Julius Fučik: Üzenet az élőknek (részlet)

Az alábbi drámai művekből egy választható házi olvasmány iskolai feldolgozása

William Shakespeare: Vízkereszt, vagy amit akartok *vagy*
Molière: Scapin furfangjai *vagy*
Pierre-Augustin Caron Beaumarchais: A sevillai borbély *vagy*
Szigligeti Ede: Liliomfi *vagy*
Csiky Gergely: Buborékok *vagy*
Nyikolaj Vasziljevics Gogol: A revizor *vagy*
Déry Tibor: A talpsimogató

II. Jelen idő

A jelen problémái; felelősség a jelenért és a jövőért
Illyés Gyula: Egy népfihoz; Garai Gábor: Artisták
Nagy László: Tűz *vagy* Juhász Ferenc: Rezi bordal
Örkény István: Egy szoba, vályogfal és zsúpfedél

Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér (részlet)
Sánta Ferenc: Kicsik és nagyok
Váci Mihály: Még nem elég *vagy* Szelíden, mint a szél

– Örkény István: Szakmai önérzet; Leltár; Gondolatok a pincében
– Csingiz Ajtmatov: Fehér hajó
– Salinger: Ilyenkor harap a banánhal
– Németh László: Iskola Kakaskúton (részlet)
– Déry Tibor: Simon Menyhért születése
– Pablo Neruda: A teljes ének
– R. Pogogyin: Pitypang

B) Irodalomelméleti ismeretek

Az írók, a költők elkötelezettsége. Az irodalom, a művészet szerepe a társadalom életében.

A dráma alapvető műfaji jegyei. A drámaiság fogalmának az előző osztályokban kialakított ismerete miképpen érvényesül a közösen látott (vagy olvasott) drámában? (Megfigyelés.) A novella, a ballada és a dráma közös vonásai.

A tanult elméleti ismeretek rendszerezése.

C) Fogalmazási ismeretek; a készségfejlesztés formái

1. Felszólalás (vázlat alapján szóbeli előadás; a felszólalás szerkesztésmódja; az érvelés logikai szabályai: az érvelés sorrendje).
2. Vélemény kifejtése egy irodalmi műről, filmről, tévéműsorról (szóban vagy írásban); a vélemény hangneme a tárgytól, hallgatótól (olvasótól) függően.
3. Antológia tervezése a legkedvesebb versekből, képzőművészeti reprodukciók kiválasztásával (indoklás).
4. Ismertetés megadott szempont szerint egy közösen olvasott műről.
5. Filmforgatókönyv készítése egy novellarészletből (szöveg-kép). *(Nem kötelező forma!)*
6. Alkalmi köszöntő vázlata; a vázlat felhasználásával szóbeli fogalmazás.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 38 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más kiemelt didaktikai feladat megoldására	

– különös tekintettel az év végi rendszerezésre
(a négy év alatt tanultak áttekintése
témák, korok
költői egyéniségek szerint) kb. 26 óra
Ebből:
Dolgozatírásra (javítás a nyelvtanórán) 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

Olvasás–szövegértés–írás

– A kifejező olvasás legelemibb szabályainak alkalmazásával **tudjon felolvasni a tanuló először látott egyszerű stílusú prózai és verses műveket.** A könyvnélküliek elmondásakor érvényesítse azokat a versmondási szempontokat, amelyeket a költemény tárgyalásakor az osztályban megbeszéltek és gyakoroltak.

– **Legyen képes egyszerű (prózai és verses) szövegek gondolatmenetének áttekintésére,** a gondolategységek más, lehetséges logikai elrendezésére; tudjon tanári irányítással több szöveget párhuzamosan áttekinteni, összehasonlítani, s ebből következtetéseket levonni; majd szövegek közös gondolati vázát összeállítani, megfogalmazni.

– **A feladatszövegeket értelmezze önállóan, az utasításoknak ennek alapján tegyen eleget.**

– Szerezzen némi jártasságot bibliográfia összeállításában (könyvtárosi, tanári segítséggel).

– Az informatív jellegű szövegeket (újság, folyóirat, tanulmány) használja rendszeresen a különböző tárgyak tanulásában és alkalmanként kiselőadás, csoportmunka céljaira; **olvasson újságot,** esetenként nyilvánítson véleményt hazai és külpolitikai eseményekről s a tudomány és kultúra kiemelkedő eredményeiről.

– **A tanuló írása tiszta, rendes, olvasható legyen.** Ütemében feleljen meg az általában használt írástempónak.

Fogalmazás (szóban és írásban) – műelemzés

– **A tanuló tudjon önállóan véleményt mondani egy-egy közösen látott filmről,** színházi előadásról, képzőművészeti alkotásról, önállóan olvasott irodalmi műről, értékelő megállapítását tudja indokolni. Vázlat alapján tudjon felszólalni a közösség vitáin, eszmecseréin. Sajátítsa el az alkalmi köszöntő vázlatos megszerkesztését, szóbeli előadását. Szerezzen gyakorlottságot is-

mert mese, monda, történet, szemelvény vagy közösségi élmény dramatizálásában. **Juttassa kifejezésre szóbeli és írásos közlésben egyéni állásfoglalásait, érzelmeit.**

— **Az 5—8. osztályos irodalmi tanulmányok törzsanyagában szereplő — tanév végi összefoglaláskor a tanár szerint alapvetőnek ítélt — irodalmi alkotásokat ismerje részleteiben** is. Legyen képes ezek rendszerezésére a tanártól kapott tematikai, műfaji, főképpen pedig eszmei szempontok alapján. A 7–8. osztályos tankönyvi törzsanyagban szereplő és a tanórán részletesebben elemzett művek bármelyikéről tudjon számot adni a tartalom és forma összefüggésében. Beszámolójában jusson kifejezésre, hogy érti a művek eszmei tartalmát, azok kölcsönhatását az adott műben leginkább megragadható formai elemmel. (A kérdéses mű kompozíciójában tudja feltárni az egész és a rész viszonyát, a nyelv költői többletét.) E konkrét művek beható ismeretében tudjon véleményt mondani az irodalomnak mint művészetnek az ember, a társadalom életében betöltött helyéről, szerepéről, az irodalomnak mint művészetnek alapvető sajátosságairól.

– Ismerje fel az alapvető irodalmi műfajcsoportokat, rendelkezzék azzal a képességgel, hogy az epikusság-líraiság-drámaiság egymással való keveredését felismerje.

– **A szerkesztés és szövegakotás terén sajátítsa el a véleménynyilvánítás,** felszólalás, alkalmi köszöntő változatos felépítési formáit; az érvelés-cáfolás logikai szabályait, **nyevi formáit. Véleményét tudja kifejezni levélformában is. A közlő-kifejező tevékenységben jusson el olyan fokra, hogy** önállóan **megtalálja a mondanivalója kifejezéséhez legmegfelelőbb** műfajt, egyéni **nyelvi eszközöket** és előadásmódot. A szóbeli előadásban sajátítsa el a nyilvános szereplés szabályait (kiejtés, vitamorál stb.).

– **Az év folyamán 3 iskolai dolgozatot kell íratni:** egy elbeszélést leíró és párbeszédes részekkel, levelet jellemzéssel és egy riportot közösen megbeszélt vagy a tanár által kijelölt témából.

Könyv — könyvtár

– Ismerjen a tanuló almanachokat, zsebkönyveket.

– Ismerje a „rovat" fogalmát; ismertesse egy-egy napilap vagy folyóirat rovatait.

– **Tudjon irodalomjegyzéket összeállítani** önállóan vagy **segítséggel.** Legyen tisztában az anyaggyűjtés, idézés, jegyzetelés fogalmával, funkciójával, mechanizmusával.

Könyvnélküliek

– **Tanuljon meg a gyermek 60–100 sornyi verses, illetve prózai szöveget a saját választása, illetőleg a tanár kijelölése alapján.**

Házi olvasmány

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig *vagy* Tatay Sándor: Puskák és galambok

Mihail Alexandrovics Solohov: Emberi sors

Egy dráma a tanár, illetve a tanuló választása szerint a tantervi törzsanyagban felsorolt hét dráma közül.

Ajánlott olvasmányok

Móra Ferenc: Aranykoporsó
Tamási Áron: Ábel a rengetegben
Anna Frank naplója
John Steinbeck: Lement a hold
Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér
Ernest Hemingway: Az öreg halász és a tenger

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az irodalmi nevelés céljának és feladatrendszerének megvalósítása érdekében a következő módszertani alapelveket szükséges figyelembe venni:

1. *Tantervi fegyelem – tanári szabadság a tanítandó anyag megtervezésében*

A tantervi fegyelem, illetve a tanári szabadság – az irodalomtanítás esetében – a következőket jelenti: a tanterv olvasmányai törzs- és kiegészítő anyagra tagozódnak. *A törzsanyag a kötelezően feldolgozandó műveket tartalmazza* (vagylagosság esetén csak az egyik, a tanár által választott mű feldolgozása a kötelező); a *kiegészítő anyag* olyan szemelvényeket, amelyek *tanításáról vagy elhagyásáról, illetőleg más kiegészítő anyaggal való helyettesítéséről teljes egészében a tanár dönt.* Ha szükséges, az összes óra a törzsanyag tanítására fordítható, de lehetséges, hogy a teljes kiegészítő anyag tanítására is sor kerülhet. A két végletes megoldás között igen sok – a körülményektől függő – variáció adódhat.

A szemelvényválogatás szabadságában értelmes rendet az teremt, ha a tanár – osztálya fejlettségi szintjének ismeretében – figyelembe veszi az egyes témák rendeltetését, tartalmát, az adott témának az 5–8. osztályos irodalmi nevelés egészében betöltött helyét, az egyes témakörök eszmeiművészi anyagának más témakörökhöz (olykor más tantárgyakhoz) fűződő kapcsolatát. Ennek ismeretében dönt arról, hogy a *törzsanyag választható szemelvényanyagából* melyiket jelöli ki minden tanuló részére kötelezően tanulmányozandó (vagy csak elolvasandó) szemelvénynek, és mely műveket kívánja – mert osztálya fejlettségi szintje engedi – a *kiegészítő anyagból* feldolgozni. Ugyanez a helyzet az *„ajánlott olvasmányok"* esetében is. A tanárnak egy-egy osztály tanmenetének megtervezésekor ahhoz is joga van, hogy a tantervben levő „ajánlott olvasmányok" némelyike helyett másokat javasoljon elolvasásra.

E művek megválasztásakor mindenképpen ügyelni kell arra, hogy

– a javasolt ajánlott olvasmány hatékonyan járuljon hozzá a tantervben megjelölt cél és feladatrendszer eléréséhez, továbbá

– kellő mennyiségben álljon a könyv a tanulók rendelkezésére.

Az is kívánatos, hogy mind a kiegészítő anyagból, mind a házi és az ajánlott olvasmányok köréből *a tanuló a saját ízlése, érdeklődése szerint is választhasson.*

Az olvasmányanyag mellett a tanterv valamennyi osztályban előírja az *irodalomelméleti ismeretek* körét. Ebben a tantervi egységben az összes előírt fogalom a törzsanyag kategóriájába tartozik, tehát kötelezően tanítandó abban a mélységben, ahogyan a tantervi szöveg megfogalmazza. Tanításuk *időpontjáról* azonban a *tanár dönt,* tehát semmiféle megkötés nincs az elméleti ismeretek tanításának helyét illetően. Ugyanez a helyzet a *fogalmazástanítási ismeretek és gyakorlatok megtervezésénél is.*

2. *Módszertani szabadság a tananyag feldolgozásában*

A törzsanyag tanításának kötelezettsége nem jelenti azt, hogy az e kategóriába sorolt művek mindegyike azonos mélységben kerül feldolgozásra. A nevelőnek kell eldöntenie, hogy mely művek esetében elégszik meg egyszerű bemutatással, olykor csak önálló tanulói olvasással és az élmény valamilyen szintű rögzítésével. Gyakori eset lehet, hogy egy-egy órán több mű is felolvasásra, rövid megbeszélésre kerül.

Ugyanakkor minden osztály törzsanyagában van egy-három olyan *alapmű,* amelyek részletesebb megbeszélése *kötelező.* Ezeknél a műveknél a megbeszélés, az elemzés szempontjaihoz általában javaslatot is ad a tanterv.

A szövegek feldolgozásában, elemzésében semmiféle szabály nem köti a tanárt.

Bármilyen módszer alkalmazása sikeres lehet, ha szem előtt tartja az irodalmi nevelés célját, az adott osztály feladatait és a kérdéses témának a tananyag egészében betöltött helyét, tekintettel van a tanulók fejlettségi sajátosságaira, ismereteik és készségeik, képességeik adott szintjére.

A sikeres szövegfeldolgozásnak mindenképpen előfeltétele, hogy a tanulók birtokában legyenek a *szövegolvasás technikájának,* rendelkezzenek a *szövegértés képességével.* Ezért a tanterv az 5. és a 6. osztályban az évi óraszám jelentős részét kifejezetten a készségfejlesztésre javasolja fordítani. A 7–8. osztályokban külön már nem szerepelnek kifejezetten készségfejlesztési funkciójú órák. Az irodalomtanításnak ezen a szakaszán ugyanis elvárható, hogy a tanulók a szövegelemzés keretében gyakorolják és fejlesszék tovább már kialakult készségeiket és képességeiket. Ahol azonban lemaradások vannak, az alapkészségek fejlesztését – akár külön órákon – egyéni, differenciált, illetőleg csoportmunka alkalmazásával kiemelt feladatként kell kezelni!

A szövegértést nagyban elősegíti, ha a szövegfeldolgozáskor tekintettel vagyunk a tanulók életkori sajátosságaira, érdeklődési körükre, szellemi előképzettségük szintjére. (Ezért is javasoljuk, hogy a tanár bőven adjon al-

kalmat a tanulóknak a szemelvénygyűjteményben levő művek önálló kiválasztására, az „ajánlott olvasmányok" közüli választásra is.)

Az 5–6. osztályban a szövegek megbeszélésében, elemzésében erősen építenünk kell a gyerekek fantáziatevékenységére, lehetőséget kell nyújtanunk szemléletes képek felidézésére (a reproduktív fantázia erősítésére), a történetek dramatizálására, folytatására, a cselekmény alkotó továbbpergetésére, rajzzal, bábbal való megjelenítésre (azaz a produktív fantázia fejlesztésére).

A 7–8. osztályosok fejlettségi szintje, előképzettsége már az irodalmi alkotások összetettebb, több szempontú megbeszélését igényli. Történelmi tanulmányaikban való előrehaladásuk lehetővé teszi, hogy a megbeszélésben a történeti szempont fokozottan érvényesüljön.

3. *Az irodalomelméleti ismeretek tanításának módszertani alapelvei*

Az általános iskolában az elméleti ismeretek legfőképpen arra szolgálnak, hogy birtoklásukkal a tanulók egyre inkább képessé váljanak az irodalmi művek szuverén világának megértésére. Tanításukra nézve nincs semmiféle kötelező metodikai előírás. Irányelv mindössze az lehet, hogy a nehezebb, bonyolultabb elméleti ismereteket lassan – olykor több éven át – készítsük elő arra a fokra, amikor már valamilyen szintű általánosításra éretté válnak.

Az 5–8. osztály elméleti ismeretanyagában a tanterv súlypontokat alkot: az 5. osztály uralkodó műfaja az elbeszélés, a 6. osztályé az elbeszélő költemény (és megjelenik a regény), a 7. osztályban a lírai műfajok dominálnak, a 8. osztályban pedig az elbeszélés, a regény, valamint a lírai műfajok mellett belép a dráma (amelyet 6. osztályban – a drámaiság fogalmának tisztázásával – a ballada előkészít.) A tanterv irodalomelméleti ismeretanyagát voltaképpen a 8. osztály végére tudjuk megszilárdítani a tanulókban. Ezért kívánja a 8. osztályos tanterv a négy évben tanult elméleti ismeretek rendszerezését.

4. *A fogalmazástanítási munka módszertani elvei*

Az irodalomtanítási órákon folyó fogalmazástanítási munkában – az anyanyelvi tantervvel teljesen megegyezően – a következő elveknek kell érvényesülniük:

– a fogalmazás nemcsak írásbeli, hanem alapvetően *szóbeli tevékenység* (szóbeli és írásbeli szövegszerkesztést, kidolgozást, előadást jelent);

– a szövegalkotás minőségét illetően különbséget kell tenni a tananyaghoz kapcsolódó és a szubjektív tartalmakat kifejező fogalmazási szövegek között;

– minden fogalmazási tevékenységnek *receptív* és *produktív* oldala van.

Az egyes osztályokban megtervezendő az *ismeretek és a műveletek* szintje.

A fogalmazástanításban a *kötöttség és a szabadság elvét* oly módon érvényesítsük, hogy a tanulók kifejezőképessége az *utóbbi irányba fejlődjék.* (A fogalmazásban nem az adott műfaj szövegszerkesztési szabályaihoz való ragaszkodást kell erősítenünk, hanem a műfajok nyújtotta lehetőségek kiaknázásának színvonalát, a *kifejezőképesség leleményességét* fejlesztenünk.)

A mondanivaló tisztasága mellett minden fogalmazás sikere két tényezőn múlik: a szerkezeten és a stíluson.

A *szerkezet* elsősorban elrendezési mintát jelent, amely nem tekintendő megváltoztathatatlan sémának. A közlés célja és alkalma, a tárgy természete és sajátosságai szerint különböző változatai lehetnek. Merev szerkezeti modell (bevezetés, főrész, befejezés) tanítása és begyakorlása helytelen, mert akadályozza a téma, a közlési cél és struktúra természetes harmóniájának kialakulását. Sokkal fontosabb a szerkezet világos, átgondolt tervezésének (a vázlatnak, a gondolatmenetnek) a gyakoroltatása.

Az álltalános iskolában a *legfontosabb fogalmazási műfaj az elbeszélés.* A leírás és a jellemzés nem szerepel a tantervben önálló fogalmazási műfajként. Részfeladatként mégis ajánlatos gyakoroltatni, például a személy- vagy a tárgyleírást, az álló és mozgó tárgyak, szűkebb és tágabb terek, közeli és távoli dolgok, jelenségek, folyamatok egymástól különböző objektív és szubjektív szemléletű leírását. Önálló leíró dolgozatot azonban nem kell íratni.

A jellemzés eszközeit is alaposan megfigyeltetheti a tanár a műelemzés során. Helyes gyakoroltatni a különféle jellemzési eljárásokat szóban és írásban – ilyenkor legtöbbször elbeszélő leírást készítünk egy emberről –, de *önálló dolgozatra a jellemzés műfajából sincs szükség.*

Bővülnek viszont az eddigi általános iskolai fogalmazási műfajok az *értekezésnek* – nagyon elemi szintű, tulajdonképpen szóbeli – formájával. A 7–8. osztályban a tanterv „felszólalás, hozzászólás", „ismertetés" gyakorlását is előírja. Az értekezés sokoldalú és írásbeli művelése azonban a középiskola feladata.

A *nyelvi megformálás* (a stílus) sokféle mintájával találkoznak a gyermekek az irodalomórákon. A szépirodalmi művek mégis csak áttételesen szolgálnak arra, hogy a tanulók fogalmazási mintái legyenek. Ezért:

– ajánlatos nem egyetlen műhöz kötni a fogalmazás megíratását,

– az irodalmi művek csak indító élményként szolgáljanak,

– a mű cselekményét reprodukáltató írásbeli fogalmazás nem sok haszonnal jár (ez inkább szóbeli előadásként létjogosult).

Az *olvasottság* és a *kifejezőképesség* között általában szoros az összefüggés. Ebből következik, hogy *az olvasás, a szövegelemzés és a fogalmazástanítás igen szoros egységet alkotnak, mesterséges szétválasztásuk sok hiba forrása lehet.*

5. Az ellenőrzés, értékelés, osztályozás az irodalomórán

Az értékelés, osztályozás alapja mindig a tanulói *teljesítmény minősége. Az irodalmi nevelés összetevőinek egy része azonban alig mérhető és osztályozható.* A tanulók emocióit, esztétikai tetszését, ízlését, amelyek pedig a korszerű irodalmi műveltségnek – mint a kultúra érzelmi elemeinek – igen szerves tartozékai, csak fogalmi áttételek útján ismerhetjük meg abból, ahogyan a tanulók ezekre vonatkozóan szóban vagy írásban megnyilatkoznak. A tanárnak *minden egyes esetben értékelnie kell ezeket az elemeket is,* de a tetszés, az ízlés – szubjektív természeténél fogva – csak ritkán fér be egy-egy kalkulusba.

6. A tantárgyak közötti koordináció elvi alapjai

A tantárgyak közötti koordináció legfontosabb területeit az anyanyelv- és az irodalomtanítás, az irodalom és a többi művészeti tárgy (ének-zene és rajz) anyagának, hatásrendszerének összehangolása, valamint az irodalom és a történelem kapcsolatainak erősítése jelenti. Ezen kívül az irodalomtanítás kapcsolatokat keres az állampolgári neveléssel, az osztályfőnöki órák programjával úgy, hogy a maga sajátos élmény- és ismeretanyagát tudatosan és tervszerűen felkínálja az említett stúdiumoknak.

Az *anyanyelvi tanterv* a tanulmányok középpontjába a különböző kommunikatív helyzetekben való beszédművelést teszi, hangsúlyozza a szövegértés és szövegalkotás gyakorlati műveleteinek fontosságát. Ez már önmagában is kedvező feltételeket teremt az egységes tantárgy két szakágazatának egybehangolásához, és gyakorlati lehetőséget is ad ennek megvalósítására.

A tervszerű, hatékony *esztétikai nevelés* egyik alapfeltétele, hogy az ún. művészeti tárgyak lépjenek ki az eddig jobbára csak magukkal törődő, a többi művészeti tantárggyal legfeljebb csak alkalmilag érintkező alapállásukból, és a maguk sajátos élmény- és ismeretanyagát, jelrendszerét tudatosan hangolják össze. Célszerű tervezéssel könnyen kapcsolható az irodalomórákhoz az ének- és rajzórák élmény- és ismeretanyaga. Ezeknek az összefüggéseknek legtermészetesebb helyük az egyes összefoglaló, illetőleg a „rendhagyó" és ünnepi órákon van.

A *történelemmel* való koncentrációt a tematikai kapcsolatok is lehetővé teszik.

Az irodalomórán igénybe vehetjük a különböző *szemléltető, auditív és audiovizuális eszközök* segítségét. A tantárgy sajátságából következik azonban, hogy a felhasználást mértékkel és nagyon körültekintően kell megtervezni. *A középponti szerep az órán mindig a műalkotást illeti* meg!

A tanítási órán folyó irodalmi nevelést a *tanórán kívüli nevelési alkalmak rendszere* veszi körül. Ilyenek a művészeti szakkörök, a szavalóversenyek, a könyvtári tagság, a színházlátogatás, az irodalmi kirándulások stb. Az irodalmi faliújság és az alkalmi kiállítások szintén hatékony nevelési alkalmak.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Irodalmi olvasókönyv (tankönyv)
Szöveggyűjtemény
Feladatlapok
A tantervi törzsanyagba tartozó „házi olvasmányok" (4–5 tanulóként egy könyv)
Drámagyűjtemény a 8. osztály számára (4–5 tanulóként egy könyv)

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, tantárgyi bibliográfiák, szakfolyóiratok (a Magyartanítás stb.). Magyar irodalmi lexikon, Világirodalmi lexikon, Művészeti kislexikon, A magyar irodalom története

Auditív információhordozók

Hanglemezek, hangszalagok az egyes osztályok irodalmi tanulmányaihoz

Vizuális információhordozók

Diafilmek, diaképek

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek, az Iskolatelevízió adásai

OROSZ NYELV

4–8. osztály

Szerkesztette:

DR. BANÓ ISTVÁN
MAROSVÁRYNÉ PÉCSI ANNA

CÉL ÉS FELADATOK

Az orosz nyelv tanításának *célja*, hogy a tanulók a társadalmi érintkezés eszközeként alapfokon elsajátítsák az orosz nyelvet. Az orosz nyelv tanulása gyarapítsa a Szovjetunió történetére, földrajzára, társadalmi életére, kultúrájára vonatkozó ismereteiket; fejlessze bennük a Szovjetunió népei iránti barátság érzését, és ezzel segítse elő a szocialista hazafiság és internacionalizmus szellemében való nevelésüket. Járuljon hozzá nyelvi műveltségük fejlesztéséhez.

Az orosz nyelvoktatás célkitűzéseiből adódóan a következő *feladatokat* kell megoldani.

Fejleszteni a tanulók nyelvi készségeit, hogy képesek legyenek:

– egyszerűbb orosz beszédet megérteni;

– a mindennapi élet témáiról egyszerű beszélgetést folytatni, élményeikről röviden beszámolni;

– a tanult témákon belül gondolataikat írásban kifejezni;

– a feldolgozott szövegeket helyesen elolvasni, megérteni és lefordítani;

– orosz szöveget magyarra, egyszerű magyar szöveget oroszra fordítani szótár segítségével.

Ennek érdekében a tanulókkal el kell sajátíttatni produktív, illetve receptív szinten az orosz nyelv használatához szükséges alapvető ismereteket, szavakat – elsősorban a Tantervi szójegyzékben szereplő 1000 lexikai egységet – és a tantervben meghatározott nyelvtani anyagot.

Nyelvoktatásunk *elsősorban a beszéd és a beszédértés fejlesztésére irányuljon.* Ezt segítik elő a tantervben szereplő társalgási fordulatok és nyelvtani mintamondatok.

A *4. osztályban* hozzá kell szoktatni a tanulókat az orosz nyelv tanulásához. Érzékeltetni kell velük, hogy milyen különbségek vannak az anyanyelv és az orosz nyelv között a kiejtésben és az írásban; a nyelvtani különbségek érzékeltetését szolgálja a minőségjelzős szószerkezetek játékos csoportosítása. A fő feladat ebben az osztályban az orosz nyelv megkedveltetése. Ezért olyan feladatokat kell a tanulóknak adni, amelyek sikerekhez juttatják őket, bizonyítják nekik, hogy az orosz nyelvet fel tudják használni gondolataik kifejezésére.

A *kéthónapos szóbeli szakaszban* beszélgetéseket folytatunk megadott tárgykörök, illetve mondatmodellek keretében. Nagy gondot kell fordítanunk a helyes artikulációs bázis kialakítására. A szóbeli szakasz után – a beszélgetések folytatása mellett – elkezdődik az olvasás és az írás tanítása.

Az 5. *osztályban* a nyelvi tudatosítást az ismert főnevek nemek szerinti csoportosításával kezdjük. Az első félév végéig minden alkalmat meg kell ragadni arra, hogy felhívjuk a tanulók figyelmét a nőnemre jellemző „-a", a semlegesnemre jellemző „-o" végződésekre, illetve ezek hiányára a hímnemben. Ha kiemeljük ezek fontosságát, a tanulók könnyen megtanulják a névmás, a melléknév és az ige egyeztetésének szabályait, ami szintén ennek az osztálynak a feladata. Ebben az osztályban tanítjuk az ige jelen idejű ragozását, a tárgynak és néhány határozónak kifejezését nyelvtani mintamondatok alapján.

A 6. *osztály* fő feladata megértetni a tanulókkal, hogyan kapcsolódnak a főnevek egymáshoz, illetve más szófajú szavakhoz. Be kell vezetni a tanulókat az egyszerű és az összetett jövő idő használatába.

A 6. osztály végére a tanulók tudnak írni, olvasni, adott témakörökről beszélni, megismerkednek a főnév és az ige alapvető jellegzetességeivel. A tanulókkal meg kell éreztetni ennek a tudásnak minden örömét.

A 7. *osztályban* tegyük képessé a tanulókat arra, hogy az iskolai szótár segítségével önállóan is újabb ismeretekhez jussanak. Ebben a tanévben tudásukat az igeszemlélet kategóriájával gazdagítjuk.

A 8. *osztályban* a tanulók megismerkednek a melléknevek és a személyes névmások ragozásával, valamint a mozgást jelentő igék használatával. A tanév folyamán időt kell fordítani a 4–8. osztályban tanult orosz nyelvi anyag ismétlésére, rendszerezésére.

A 6–7–8. osztály anyagában vannak olyan nyelvtani ismeretek is, amelyeknek tudatos használatát a tanulók az orosz nyelv további tanulása során sajátítják el.

Az orosz nyelv tanításának a következő nevelési feladatai vannak:

Az orosz nyelv tanításának a megkezdésével folyamatosan tudatosítanunk kell a tanulókban az idegen nyelvek – és különösen az orosz nyelv – tanulásának fontosságát, jelentőségét. Rá kell mutatnunk arra is, hogy a nyelvtanulás sok munkát, egyéni erőfeszítést követel. Meg kell találnunk ezért minden osztály számára azokat a motivációs tényezőket, amelyek fenntartják és serkentik a nyelvtanulás iránti kedvet.

A nyelvi ismeretek elsajátíttatásával fejlesztenünk kell a tanulók értelmi képességeit: logikus gondolkodásukat, absztraháló képességüket. Az orosz nyelvi jelenségeknek az anyanyelvvel való egybevetése útján gazdagítsuk a tanulók nyelvi kultúráját, segítsük elő anyanyelvük tudatosabb használatát.

A tanulók az orosz nyelv segítségével új információkat kapnak a Szovjetunió népeinek életéről, az orosz kultúráról. Az országismereti anyag legyen érdekes, feleljen meg a tanulók fejlettségi szintjének, növelje az orosz nyelv iránti érdeklődésüket. Az orosz nyelv tanítása nevelje a tanulókat szocialista hazafiságra és internacionalizmusra; alakítsa bennük a szocialista ember erkölcsi tulajdonságait, a szocialista humanizmust, a társadalmi aktivitást. A szövegek feldolgozása járuljon hozzá a tanulók esztétikai neveléséhez.

4. OSZTÁLY

Évi 64 óra

Az első két hónap szóbeli kezdő szakasz.
A heti 2 óra 4 félórára bontható fel.

TANANYAG

Témák

A tanuló otthoni és iskolai élete
A színek
Számlálás 1-től 10-ig
Játékok, dalok, versek, mesék

– A játszótéren
– A játékboltban
– További játékok, dalok, versek, mesék

Írás, olvasás, nyelvi tudatosítás

Írás

Az orosz betűk (az orosz írásmódot az anyanyelvi írásmódhoz igazítjuk.) A betűk kötése.

Olvasás, kiejtés, intonáció

Az orosz kiejtés és intonáció megalapozása. A beszédhangok felismertetése. A beszédintonáció alapelemei: beszédtempó, ritmus, dinamika, dallam, szünetek, hangszín.

Nyelvi tudatosítás

Elméleti nyelvtani ismereteket nem tanítunk. A nyelvgyakorlás imitatívjátékos módon, mintamondatok alapján történik.

Társalgási fordulatok

Доброе утро!
Добрый день!
Добрый вечер!
Здравствуй! Здравствуйте!
До свидания!

Спасибо.
Пожалуйста.
Иди сюда!
Как тебя зовут? Меня зовут . . .
Где ты живёшь? Я живу и Мишкольце/в городе Мишкольц.

Nyelvtani mintamondatok

Кто это? Это мальчик.
Кто ты? Я ученик/ученица.
Что это? Это карандаш.
Какой он? Красный.
Это ученица? Да, это ученица.
Какая это книга? Это интересная книга.
Это кресло? Да, это кресло. Нет, это не кресло, а стул.
Какое это кресло? Это большое кресло.
Что ты делаешь? Я сижу и пишу.
Что делает девочка? Девочка сидит и читает.
Где ты был/была вчера? Я был/была дома.
Где Иван/Ева? Он/она в школе.
Когда ты был/была в кино? Я был/была в кино вчера.

Szókincs

Mintegy 120 lexikai egység produktív és kb. 30 lexikai egység receptív szinten való elsajátítása elsősorban a Tantervi szójegyzék alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 24 óra	
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 40 óra	
Ebből:		
Szóbeli előkészítésre		kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

Beszédértés, beszéd

– **Legyen képes a tanuló a tanárnak az óravezetéssel kapcsolatos egyszerű közléseit megérteni.** Értse meg a feldolgozott tananyagra támaszkodó rövid szóbeli kérdéseket és közléseket.

– A tanult szókincs, mintamondatok és társalgási fordulatok alapján a feldolgozott témákból tudjon egyszerű beszélgetést folytatni. Ezen belül legalább: **tudja megnevezni iskolai környezetének legfőbb tárgyait; tudjon köszönni; tudja megmondani, hogy hívják; tudjon valamit megköszönni.**

Olvasás – írás

– **Tudja a tankönyv feldolgozott, hangsúlyjellel ellátott szövegeit lassú tempóban,** helyes kiejtéssel, folyamatosan **olvasni.**
– **Tudjon feldolgozott nyomtatott szöveget írott betűkkel lemásolni.**
– Tudjon emlékezetből leírni 3–4 szót.

Szókincs

– **A tanuló tudjon használni nyelvi tevékenységei folyamán kb. 40–120 szót.**

Könyvnélküli

–Tanuljon meg a tanuló 2 dalt és egy rövid mesét.

5. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Témák

A család
A lakás
Az osztály. Egy oroszóra
A Szovjetunió; Moszkva
Az év, az évszakok és hónapok. A hét napjai, napszakok. Az időjárás
Néhány növény és állat
A Télapó
Mesék, énekek, versek, rejtvények, közmondások

– Állatkertben
– Bélyegek
– Mesék, énekek, rejtélyek, versek, közmondások, játékok

Nyelvtan

Hangtan – helyesírás

A hangsúlyos és hangsúlytalan szótag kiejtésbeli különbségei.

A magyartól eltérő mássalhangzók х, ц, ж, ш, ч, щ, л, л' és a ы magánhangzó ejtése.

A kemény és a lágy mássalhangzók ejtése és jelölése.

Alaktan

Az 5. osztályban a névszók előforduló ragozott alakjait az „eset" szó mellőzésével, mintamondatok alapján tanítjuk.

A főnév. Az orosz főnév egyes számú alanyesete „végződéseket" is tartalmaz: -а/-я/, -о/-е „végződés", illetve a „végződés" hiánya.

A természetes nem. A nyelvtani nem. A végződések általában a nyelvtani nem kifejezői is. A „végződés" hiánya a hímnemre, az -а (-я) „végződés" a nőnemre, az -о(-е) „végződés" a semleges nemre jellemző. A -ь végű szavak viszont vagy hímneműek vagy nőneműek.

Az egyes szám alanyeset megegyezik a főnév szótári alakjával.

A főnév többes száma.
A főnevek tárgy- és elöljárós esete egyes és többes számban.
A melléknév. A kemény tövü melléknév egyes és többes számú alanyesete.
A számnév. A tőszámnév és sorszámnév 1-től 30-ig.
A névmás. A kérdő névmások alany- és tárgyesete, a személyes névmás alanyesete és a 3. személy tárgyesete.
Az ige. A főnévi igenév. Az I. (-е) és II. (-и) ragozáshoz tartozó igék jelen ideje. A magázás, önözés kifejezése az orosz nyelvben. A múlt idő.
Elöljárószók: в, на

Mondattan

Az alany, az állítmány, a tárgy néhány hely- és időhatározó.
A minőségjelző.
A tagadó mondat. (Az egész mondat és az állítmány tagadása.)
Szórend. Az egysszerű bővített mondat szórendjének legfontosabb jellemzői a kérdő mondatokban. A нет és не tagadószók helye a mondatban.

Intonáció

Kérdések, feleletek
a) Kérdés kérdőszóval
Кто там? Там *Ольга.*
Кто это? Это *книга.*
Как он говорит? Он говорит *громко.*
b) Kérdés kérdőszó nélkül
Он *играет?* Да, он *играет.* Нет, он *не играет.*

Társalgási fordulatok

Я венгр/венгерка.
Какая у вас семья?
У нас семья большая: мама, папа . . .
Где ты учишься?
Я учусь в школе имени Ракоци.
Какая сегодня погода? Сегодня холодно/тепло/жарко.
Идёт дождь/снег.
Ты рад/рада? Да, я рад/рада.
Как живёшь/живёте?
Извините.
Правильно.
Очень жаль!
Пока.

Nyelvtani mintamondatok

Книга (была) хорошая.
Пётр хороший мальчик.
Мальчик (был) хороший.
Небо голубое.

В магазине есть интересные книги. В магазинах есть интересные книги.

Кого/что он видит?
Он видит маму/картинку.
Он видит его/её.
Он смотрит на брата.
Он смотрит фильм/в окно.
Он смотрит на мальчиков/на столы.
Она смотрит на девочек/на картинки.
Он смотрит на них.
Они играют в мяч/в шахматы/на гитаре.

Вы любите петь? Да, мы любим петь. Да, любим.
Да, я люблю петь. Да, люблю.

Ученик/он отвечал хорошо.
Ева/она отвечала хорошо.
Дети/они отвечали хорошо.
Маленькие дети играли во дворе.

Он должен (был) работать.
Она должна (была) работать.
Они должны (были) работать.

Он едет на автобусе.
Он идёт пешком.

Как они говорят? Они говорят быстро.
Куда он идёт? Он идёт домой/в школу.
Когда он идёт в школу? В среду.

Ты пишешь? Да, я пишу.
Нет, я не пишу, я читаю.
Он не любит спрашивать.

Szókincs

Mintegy 160 új lexikai egység produktív és kb. 40 lexikai egység receptív elsajátítása, elsősorban a Tantervi szójegyzék alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 32 óra
Ebből:	
Dolgozatírásra, -javításra	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

Beszédértés, beszéd

– **Legyen képes a tanuló a tanárnak az óravezetéssel kapcsolatos** – nyelvileg fokozatosan gazdagodó – **közléseit megérteni.**

– **Értsen meg a tantervi témákkal kapcsolatos egyszerű szóbeli kérdéseket és közléseket,** valamint magnetofonról közvetített egyszerűbb közléseket.

– A tankönyv feldolgozott olvasmányaihoz tudjon kérdéseket feltenni, kérdésekre válaszolni. Tudjon a feldolgozott témákkal kapcsolatban a tanult szókincs, a mintamondatok és társalgási fordulatok alapján egyszerű beszélgetést folytatni. Ezen belül legalább: **tudjon beszélni önmagáról, családjáról, lakásáról; tudjon egyszerű leírást adni iskolájáról, osztályáról; Moszkva legismertebb nevezetességeiről.**

Nyelvtan

– Tudja megállapítani a főnév nemét.
– Ismerje a melléknév és a főnév egyeztetésének szabályait.
– Tudja a személyes névmás alanyesetét.
– Ismerje fel az ige főnévi igenevét.
– Ismerje a múlt idő képzését.
– Ismerje az I. és II. ragozáshoz tartozó szabályos igék jelen idejű ragozását.
– Ismerje az egyeztetést az alany és állítmány között.

Olvasás, fordítás

– **Legyen képes a tanuló a tankönyv feldolgozott szövegeit** helyes kiejtéssel **elolvasni,** megérteni, tartalmilag **értelmezni,** helyes magyarsággal lefordítani.

Írás, helyesírás, fogalmazás

– **Legyen képes** – helyes betűformálással és betűkötéssel, a helyesírási szabályok megtartásával, tollbamondás alapján – **leírni a tankönyv feldolgozott szövegeit.**

– Ismerje a kemény és lágy mássalhangzók jelölésének módját.

– A tankönyv feldolgozott olvasmányaival kapcsolatban feltett kérdésekre tudjon írásban is felelni, illetve kérdéseket írásban is szerkeszteni.

Szókincs

– **A tanuló tudjon használni nyelvi tevékenységei folyamán – az előző osztályban elsajátított szavakon felül – 50–160 új szót.**

Könyvnélküli

– Tanuljon meg a tanuló 2 verset és 2 dialógust.

6. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Témák

Az emberi test
Ruházat
Étkezés
Bevásárlás
A tanuló napirendje, részvétele az otthoni munkában
Lakóhelyünk: utcák, terek, épületek, gyárak. Közlekedési eszközök. Falusi ház és környéke (veteményes-, gyümölcsöskert; néhány fontosabb háziállat)
Levelezés szovjet diákokkal
Szovjet tájak, városok. Leningrád
Mesék, versek, énekek, tréfák, közmondások

– Látogatás a cirkuszban
– Szovjet tájak, városok
– Ételreceptek
– Mesék, versek, énekek

Nyelvtan

Hangtan, helyesírás

Az orosz betűk és hangok (fonémák) alapviszonyai.
A „j" hang ejtése és jelölése.
A fő hangtani és helyesírási szabályok érvényesülése (a г, к, х, ж, ч, ш, щ esetében).

Alaktan

A főnév. Az eset kategóriája: az eset a névszók nyelvtani jelentésének legfőbb hordozója, a névszók mondatba illeszkedésének legfőbb eszköze. Az esetek alapjelentése.
Az elöljárószó mint az esetek nyelvtani jelentésének módosítója.
A kemény tövű főnevek alapparadigmái egyes és többes számban.
A számnév. A tőszámnevek 100-ig. Az alanyesetben álló tőszámnév és a főnév kapcsolata. A „sok" és „kevés" kifejezése.

A névmás А кто? что? kérdőnévmás ragozása.

Az ige. Az összetett és egyszerű jövő idő használatának alapelvei.

Néhány fontosabb tőhangváltó ige ragozása (класть, мочь, пить, сказать, хотеть).

Elöljárószók: у, около, за, к, с (eszk. e.), о (об).

Mondattan

Az állítmány egyeztetése a кто? что? kérdőnévmással.

A bővítmények: tárgy, hely-, részes-, eszköz-, társ-, idő-, mód- és állandóhatározók.

A birtokos esetben álló főnévvel kifejezett birtokos jelző.

A „nekem van", „nekem nincs" szerkezet.

Néhány fontosabb igevonzat.

Szórend. A bővítmények szórendje. Az értelmileg hangsúlyos mondatrész helye az orosz mondatban. (A magyartól eltérően az a szó, amely logikailag fontos dolgot fejez ki, a mondat végére is kerülhet.)

Intonáció

a) Az egyszintagmás kijelentő mondat intonációja

Девочка стоит около дома.

b) Az ellentétes mondat intonációja

Это не *сумка,* а книга.

Társalgási fordulatok

Сколько тебе лет?
Мне 12 лет. Брату 3 года.
Где ты родился/родилась?
Я родился/родилась в Киеве.
Чему ты учишься?
Я учусь русскому языку
Дай мне, пожалуйста, стакан воды.
Девушка, дайте мне пожалуйста, ...
Скажите, пожалуйста, ...
Когда ты встаёшь?
Я встаю в семь часов.
Как дела? Спасибо, хорошо.
Он очень симпатичный.
Почему ты не завтракал сегодня?

— Потому что . . .
Они любят друг друга.
Я хотел бы жить в деревне/в городе.
Сколько стоит книга? Книга стоит рубль.
Всего . . . рублей/копеек.
Который час? 8 часов утра/вечера.
2 часа дня.

Nyelvtani mintamondatok

Кто идёт в магазин? Наташа идёт в магазин.
Что там? Там станция метро.
Кого он любит? Он любит брата/сестру.
Что он читает? Он читает книгу.
У кого есть машина? У Ивана есть машина.
Кому он помогает? Он помогает отцу.
С кем он играет? Он играет с другом.
Чем он пишет? Он пишет карандашом.
О ком он думает? Он думает о брате/о сестре.
О чём он рассказывает? Он рассказывает о Москве.
У тебя есть брат. Да, у меня есть брат.
Нет, у меня нет брата.
В комнате два/три/четыре окна.
Сколько мальчиков во дворе? Много/мало/пять/шесть мальчиков во дворе.
Он сидит у окна.
Он был у товарища.

Он звонит другу.
Он даёт яблоко сестре.
Он идёт к врачу.
Он пишет письмо другу.

Он любит кофе с молоком.
Он сидит за столом.
Они идут за хлебом.
Он читает книгу о космонавтах.
Он был в Москве в сентябре.

Я всегда ставлю книги на полку.
Я поставил книги на полку.
Я буду читать газету вечером.
Я прочитаю газету вечером.
Он всегда кладёт деньги в шкаф, но вчера он положил их на стол.

Он говорит правильно.
Завтра я скажу, где он живёт.
Дети пьют чай.
Он выпил воду.
Он может уже работать.
Он хочет много знать.

Кто писал письмо?
Что упало в воду?

Szókincs

Mintegy 200 új lexikai egység produktív és kb. 50 lexikai egység receptív elsajátítása, elsősorban a Tantervi szójegyzék alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 32 óra
Ebből: Dolgozatírásra, -javításra	4 óra

KÖVETELMÉNYEK

Beszédértés, beszéd

– **Legyen képes a tanuló a tanár egyszerű kérdéseit, közléseit megérteni,** és azokra megfelelő, rövid válaszokat adni.

– Értsen meg a tanult nyelvi anyagra támaszkodó rövidebb elbeszélést felolvasást, illetve magnóról közvetített szöveget. **Tudjon a tantervi témákat illusztráló képek alapján** kérdéseket feltenni, a **kérdésekre válaszolni;** a képekről rövid leírást adni.

– Tudjon a feldolgozott témákkal kapcsolatban e anult szókincs, a mintamondatok és a társalgási fordulatok alapján egyszerű beszélgetést folytatni. Ezen belül legalább: **tudja megmondani, hol született, hány éves; tudjon beszélni napirendjéről, otthoni tevékenységéről, városa, faluja életéről; Leningrád legismertebb nevezetességeiről.**

Nyelvtan

– Tudja az esetek alapjelentését és a kemény tövű főnevek alapparadigmáit.
– Ismerje az élőt, az élettelent jelentő főnév ragozásbeli különbségeit.
– Ismerje az ige egyszerű és összetett jövő idejét.
– Ismerje az alanyesetben álló tőszámnév és főnév kapcsolatát.
– Ismerje a birtokos esettel kifejezett birtokos jelzős szószerkezet szórendjét.
– Tudja az I. (-e) és a II. (-и) ragozáshoz tartozó igék jelen idejét.
– Ismerje néhány tőhangváltó ige ragozását.

Olvasás, fordítás

– **Legyen képes a tanuló a tankönyv feldolgozott szövegeit** helyes kiejtéssel, értelmesen **elolvasni, megérteni, tartalmilag értelmezni,** helyes magyarsággal lefordítani. Ismeretlen szót és nyelvtani jelenséget nem tartalmazó, feldolgozatlan szöveget néma olvasás alapján megérteni és lefordítani. Ismeretlen szó és ismeretlen nyelvtani jelenség alkalmazását nem igénylő, rövid, magyar mondatokat oroszra fordítani.

Írás, helyesírás, fogalmazás

– **Legyen képes a tanuló helyes betűformálással és betűkötéssel** a helyesírási szabályok megtartásával, **tollbamondás alapján leírni a tankönyv feldolgozott szövegeit,** illetve a tanult szókincs és nyelvtani anyag alapján összeállított, egyszerűbb orosz szöveget.
— Ismerje a г, к, х, ж, ч, ш, щ betűk után érvényesülő helyesírási szabályokat.

– Ismerje a „j" hang helyesírását.
– Legyen képes a feldolgozott szövegekhéz és szemléltető képekhez írásban is kérdéseket szerkeszteni, kérdésekre felelni; a tankönyv témáihoz kapcsolódó néhány mondatot írásban is megszerkeszteni.

Szókincs

– **A tanuló tudjon használni nyelvi tevékenységei folyamán – az előző osztályokban elsajátított szavakon felül – 60–200 új szót.**

Könyvnélküli

– Tanuljon meg a tanuló 2 verset, 2 dialógust.

7. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Témák

A tanuló szórakozása és hasznos időtöltése: olvasás, rádió, tv, sportok, zenehallgatás

Kirándulás az erdőbe, hegyekbe. Utazás. Pályaudvaron

Foglalkozások (I.)

Színházban, moziban

Családi ünnepek (születésnap)

Április 4.

Szovjet tájak, városok. Kijev

Látogatás egy képtárban

Egy eredeti irodalmi szemelvény

Közmondások, tréfák, rejtvények, énekek

– Népi hangszerek (képek alapján)
– Egy eredeti irodalmi szemelvény
– Közmondások, tréfák, rejtvények, énekek

Nyelvtan

Hangtan

A fonémák és alapvariánsaik.

Alaktan

A szóképzés és szóösszetétel elemei.

A *főnév*. Az I. és II. főnévragozáshoz tartozó lágy tövű főnevek ragozása. Időviszonyok kifejezése tárgy-, birtokos, eszközhatározós esettel.

A *névmás*. Az első és második személyű birtokos névmás használata egyes és többes számú alanyesetben. A birtokos kérdő névmás.

A személyes névmás birtokos és részeshatározó esete.

Az *ige*. Az igeszemlélet értelmezése. A folyamatos igének van jelen, múlt és jövő ideje, a befejezett igének csak múlt és jövő ideje van. A legtöbb igének van folyamatos és befejezett alakja.

A ходить, идти mozgást jelentő igék igekötő nélkül és igekötővel.

Néhány fontos tőhangváltó ige ragozása (брать, взять, вставать, в стать, давать, дать és az -овать, -евать végű igék).

A -ся végű igék.

Határozószó. Néhány — helyet és időt kifejező — határozószó (вверх, вниз, внутри, позади, впереди, везде, слева, справа, всегда, обычно, долго, иногда, часто, вдруг)

A можно, надо, нельзя szavak használata.

Elöljáró szók: от, через, перед, до, после, из, с (birt. e.).

Mondattan

A birtokos névmásokkal kifejezett birtokos jelzős szószerkezetek.
Gyakrabban használt határozószók mondatbeli használata.
A létezés tagadása (jelen, múlt, jövő időben).
Néhány fontosabb igevonzat.
Szórend. A határozók helye a mondatban.

Intonáció

a) A felsorolás intonációja
Книги, тетради, карандаши — всё на столе.
b) A rákérdezés intonációja
— Какой язык вы хотите изучать?
— Русский.
— *Русский?*
— Да, русский.

Társalgási fordulatok

Я хочу пригласить вас в театр. Пойдёте?
Конечно, с удовольствием пойду/к сожалению, не могу.
Как доехать до вокзала?
Где мы встретимся?
Когда отправляется поезд?
Это место свободно?
Когда начинается фильм?
Пора идти. Я пойду/пошёл
Вам понравился фильм? Да, очень.
Ему нужно отдыхать.
Можно войти? — Можно./Нельзя.
Как вы себя чувствуете?
Ему холодно/жарко/тепло.

Вы (не) знаете, что . . .
о чём . . .
кто . . .
кого . . .
с кем . . .
кому . . .
у кого . . .
от кого . . .
где . . .
куда . . .
когда . . .
откуда . . .
сколько . . .
как . . .
почему . . .

Мне кажется, что . . .
Ты прав/права.

Nyelvtani mintamondatok

Машина остановилась около дома перед зданием.
Музеи открываются в 10 часов.
У него нет словаря.
На станции есть буфет.
Мы отдыхали в деревне.
В поле растут чудесные цветы.

Он учит слова.
Он просит книгу у товарища.
Он получил письмо от друга.
Он придёт во вторник в два часа.
Он ждёт сестру/автобус.

Он работает с утра до вечера.
После обеда он всегда отдыхает.
Это площадь Героев.
Он герой Советского Союза.
Он ждёт ответа.
Ивана нет дома.
Мамы не было дома.
Брата не будет дома.
Его/её/их нет дома.

Он мешает другу в работе.

Мой руки перед едой!

Мой/твой/наш/ваш дом красивый.
Чья эта сумка? Эта сумка мамы.
Чьи это тетради? Мои/твои/наши/ваши тетради.
Его/её/их тетради.

Ему надо работать.
Ей можно купаться.
Им нельзя опаздывать.

Вчера я писал письмо. Вчера я написал письмо.
Когда мы смотрели передачу по телевизору, мы очень смеялись.
Когда мы посмотрели фильм, мы пошли спать.
Каждый день мой отец покупает газеты.
Сегодня он купил журнал.
Что ты будешь делать, когда приготовишь домашнее задание?
Когда я приготовлю домашнее задание, я пойду гулять.
Обычно всегда мы открываем окна, когда тепло.
Вдруг он встал.
Моя подруга идёт в буфет.
Вчера она ходила в буфет.
Завтра она пойдёт в буфет.
Он часто ходит в театр.
Он любит ходить по комнате.
Обычно она уходит с работы в 3 часа.
Сегодня она ушла с работы в 5 часов.
Скоро придёт ко мне моя подруга.
Она всегда приходит по воскресеньям.
Ученица вышла из класса. Она вошла в клас.
На перемене ученики выходят из класса, после звонка они входят в класс.
Где ты берёшь книги?
Я обычно беру их в библиотеке, но сегодня я взяла у подруги.
Я всегда встаю рано, но сегодня я встал поздно.
Я дам тебе мой учебник.
Вы даёте тетради учителю каждый день?
Каждый год мы празднуем Четвёртое апреля.

Вы приготовились к уроку? Да, мы приготовились к уроку.
Я познакомился/познакомилась с Иваном.
Где вы встречаетесь по субботам?
Он занимается спортом/музыкой.
Урок кончится в час.
Я буду учиться музыке.

Он пошёл вниз/вверх/впереди и т. д.

Szókincs

Mintegy 200 új lexikai egység produktív és kb. 50 lexikai egység receptív elsajátítása, elsősorban a Tantervi szójegyzék alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 32 óra
Ebből:	
A szótárhasználat gyakorlására	kb. 10 óra
Dolgozatírásra, -javításra	4 óra

KÖVETELMÉNYEK

Beszédértés, beszéd

– **Legyen képes a tanuló a tanár közléseit megérteni, kérdéseire rövid,** esetenként néhány mondatos **válaszokat adni.**

– Értsen meg a tanult nyelvi anyagra támaszkodó elbeszélést, felolvasást, magnóról közvetített szöveget, és megértésükről magyar, illetve orosz nyelvű mondatokban tudjon beszámolni. **Tudjon a tantervi témaköröket illusztráló képek alapján kérdéseket feltenni, a kérdésekre válaszolni;** tudja elmondani a feldolgozott olvasmányok rövid tartalmát.

– **Tudjon a feldolgozott témákkal kapcsolatban** – saját magára és környezetére vonatkozó kiegészítésekkel is gazdagított – **beszélgetést folytatni. Tudjon beszélni szabad ideje eltöltéséről** (pl. könyvekről, kirándulásról, képtárról, színházról, moziról, sportról); **családi és társadalmi ünnepekről, szovjet tájakról, városokról; néhány foglalkozásról.**

Nyelvtan

– Ismerje fel az azonos tövű szavakat.
– Ismerje a lágy tövű I., II. főnévragozáshoz tartozó főnevek ragozását.
– Ismerje az első és második személyű birtokos névmást.
– Tudja a tanult igék főnévi igenevének képzési módját.
– Ismerje a folyamatos és befejezett igék közötti alapvető különbségeket.
– Tudja az ige egyszerű és összetett jövő idejét.
– Tudja az igék múlt idejének ragozását.
– Ismerje néhány újabb tőhangváltó ige ragozását.

Ismerje a -ся végű igék ragozását.
Ismerje a можно надо, нельзя szavak használatát.

Olvasás, fordítás

– **Legyen képes a tanuló a tankönyv feldolgozott szövegeit helyes kiejtéssel, értelmesen** és folyamatosan **elolvasni, megérteni** és helyes magyarsággal **lefordítani.**

– Néhány ismeretlen szót is tartalmazó, egyszerűbb, orosz szöveget, az iskolai szótár felhasználásával – néma olvasás keretében – feldolgozni: megérteni és lefordítani.

– Szótár segítségével oroszra fordítani ismeretlen szavak alkalmazását is igénylő, rövid, magyar mondatokat.

Fogalmazás

– Legyen képes a tanuló a feldolgozott szövegből, a tanár vezetésével, kiválasztani a tartalom szempontjából legfontosabb mondatokat és elkészíteni a szöveg vázlatát.

– **A feldolgozott szövegek és szemléltető képek alapján – írásban is – kérdéseket szerkeszteni, kérdésekre felelni;** röviden leírni a feldolgozott olvasmányok, képek tartalmát.

– Az iskolai szótár felhasználásával rövid levelet írni.

Szókincs

– **A tanuló tudjon használni nyelvi tevékenységei folyamán – az előző osztályokban elsajátított szavakon felül – 60–200 új szót.**

Könyvnélküli

– Tanuljon meg a tanuló 2 verset és egy rövid prózai szöveget.

8. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Témák

Vendégségben, barátoknál
Étkezés, étterem
Az orvosnál
Pályaválasztás. Foglalkozások (II.)
Egy nemzetközi úttörőtáborban
Budapest. Magyarország tájai
A Nagy Októberi Szocialista Forradalom. Lenin
Egy eredeti irodalmi szemelvény
Közmondások, tréfák, rejtvények, versek, énekek

– Sportverseny
– Orosz ételek, italok
– Eredeti irodalmi szemelvények
– Közmondások, tréfák, rejtvények, énekek

Nyelvtan

Alaktan

A szóképzés és a szóösszetétellel kapcsolatos ismeretek rendszerezése.
A főnév. A III. főnévragozás.
A melléknév. A kemény tövű és a lágy tövű melléknév ragozása.
A számnév. A sorszámnevek 100-ig. A dátum.
A névmás. A személyes névmás ragozása.
A какой? kérdőnévmás ragozása.
Az ige. A felszólító mód (a tanult alakok áttekintése).
Néhány fontos tőhangváltó ige ragozása (начать, понять, сесть, садиться).
Újabb mozgást jelentő igék (ездить — ехать, бежать, летать — лететь, носить — нести, водить — вести.)
Elöljárószók: без, по (részes e.), под, над.

Mondattan

Az он был/будет солдатом típusú szerkezet.
Néhány fontosabb igevonzat.
Az eddig tanult vonzatok áttekintése.

A mondattani ismeretek rendszerezése:

A kijelentő, a kérdő és a felszólító mondatok.

Az állító és a tagadó mondatok.

Az egyszerű mondat. A mondat fő részei és kifejezési módjuk. A mondat első számú bővítménye: a tárgy.

A határozók.

A jelzők szerepe és kifejezési módja.

Szórend. A szórendről eddig tanultak rendszerezése.

Intonáció

a) A vagylagos kérdés intonációja

Вы будете *читать*, или смотреть телевизор?

b) Az „a"-val kezdődő kérdés intonációja

Он хорошо поёт. А *Степан?*

Társalgási fordulatok

Очень рад вас видеть/с вами познакомиться

Что нового?

Какое сегодня число?

Сегодня первое января.

Когда вы едете?

Пятого января.

Когда он приехал в Будапешт?

Он приехал в Будапешт год тому назад.

Ты здоров/здорова?

Да, я здоров/здорова.

Что с вами?

Когда принимает врач?

Я хочу вас попросить . . .

Мы идём в гости.

Она хорошо выглядит.

Говорят, что . . .

Мне жаль . . .

Надеюсь, . . .

Хорошо, что . . .

Боюсь, что . . .

Может быть, . . .

Договорились.

Мне надо заниматься, поэтому я не приду к тебе.

Я люблю математику.

Ему это трудно.

Можно ли . . .
В чём дело? — Дело в том, что . . .
Спокойной ночи!

Nyelvtani mintamondatok

Какую роль он играет? Он играет главную роль.
О какой степи он рассказал нам? О русской степи.
Виды каких городов он показал? Он показал виды советских городов.
О каком здании идёт речь? Речь идёт о новом здании.
Каким карандашом он рисует? Он рисует синим карандашом.
Синим.

Ты родился/родилась в 1975-ом году.
Я родился/родилась 7-го июня 1975-ого года.

Он часто смотрит на часы/в окно.
Он ходит в кино два раза в неделю.
Он приедет через неделю.

У него/у них есть телевизор. У него/у них нет телевизора.
У него/у них не было телевизора. У него/у них не будет телевизора.
Без меня он не пойдёт в театр.
У неё болит голова.

Ему/ей/им нравится футбол.
Покажи тетрадь по математике!
Я позвоню тебе по телефону вечером.
Он советует маме поехать на Кавказ.
Это памятник Пушкину.

Он студент. Он был/будет студентом.
Он работает шофёром.
Он стал лётчиком.
Он заболел гриппом.

Он интересуется разными странами.
Он живёт рядом со мной.
Вилка под столом.
Теперь они летят над морем.
С радостью я поехал в деверню.

О нём/о ней/о них рассказывали сказки.

Когда ты начнёшь делать уроки?
Преподаватель объяснил упражнение, и мы начали его делать
Он продолжает разговаривать.
Он кончил писать письмо вечером.

Куда он сел?
Маленькие дети садятся всегда на первые места.
Когда ты меня поймешь?

Я еду на стадион.
Я ездил в Москву.
Они поедут в Киев.
Сейчас мы едем на юг.
Каждое лето он ездил на юг.
Почтальон носит нам газеты.
Мальчик идёт домой и несёт сумку.
Птицы летают высоко.
Этот самолёт летит в Ленинград.
Дети бегают во дворе.
Дети бегут к маме.
Этот шофёр водит машину хорошо.
Отец ведёт мальчика в детский сад.
Мой друг приехал из Польши.
Ева уже уехала на Балатон.
Сегодня моя сестра уезжает за границу.
Машина доехала до вокзала.
Он быстро перешёл улицу.
Время прошло.

Szókincs

Mintegy 120 új lexikai egység produktív és kb. 30 lexikai egység receptív elsajátítása, elsősorban a Tantervi szójegyzék alapján.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 32 óra
Ebből:	
Dolgozatírásra, -javításra	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

Beszéd, beszédértés

– **Legyen képes a tanuló a tanár közléseit megérteni, kérdéseire** tartalmilag összefüggő **választ adni.**

– **Értsen meg az eddig elsajátított nyelvi anyagra épülő,** de még fel nem dolgozott, **rövid elbeszélést, felolvasást,** magnóról közvetített szöveget, valamint olyan szöveget is, amelyben van néhány ismeretlen szó, jelentésük azonban a tanuló szóalkotási ismeretei és a szövegösszefüggés alapján felismerhető. **Az így megismert szövegekről tudjon a tanuló rövid, magyar,** illetve orosz **nyelvű tartalmi ismertetést adni.**

– **Legyen képes a feldolgozott olvasmányokhoz kérdéseket feltenni, a kérdésekre, esetenként 2–3 mondatos választ adni;** a szemléltető képek vagy megfelelő vázlat felhasználásával elmondani az olvasmány tartalmát, részt venni az olvasmány dramatizált feldolgozásában.

– **Tudjon a feldolgozott témákkal kapcsolatos beszélgetést kezdeményezni, beszélgetésben részt venni;** saját élményeiről beszámolni, észrevételeit, véleményét kifejezésre juttatni. **Tudjon beszélni önmagáról, családjáról, iskolai életéről, kedvenc tantárgyairól; a jövőre vonatkozó terveiről; iskolán kívüli foglalatosságairól; Budapest, Moszkva, Leningrád nevezetességeiről; a Szovjetunió történelmének legnagyobb jelentőségű eseményeiről.**

Nyelvtan

– Tudja felismerni az azonos tövű szavakat.
– Ismerje a III. főnévragozást.
– Tudja a lágy tövű I–II. főnévragozáshoz tartozó főnevek ragozását.
– Tudja a melléknév és főnév egyeztetését.
– Ismerje a kemény tövű és lágy tövű melléknévragozást.
– Ismerje a sorszámneveket 100-ig, ismerje a dátum kifejezésének módját.
– Ismerje a személyes névmás ragozott alakjait.
– Ismerje a какой kérdőnévmás ragozott alakjait.
– Tudja az első és második személyű birtokos névmás egyes és többes számú alanyesetét.
– Ismerje néhány újabb tőhangváltó ige ragozását.
– Ismerje a tanult, mozgást jelentő igék használatát.

Olvasás, fordítás

– **Legyen képes a tanuló a tankönyv feldolgozott szövegeit helyes kiejtéssel, értelmesen és folyamatosan,** kifejezően **elolvasni,** helyes magyarsággal, a szövegekhez jól alkalmazkodó módon **lefordítani.**

– **Néhány ismeretlen szót is tartalmazó, egyszerűbb orosz szöveget, az iskolai szótár felhasználásával** – néma olvasás keretében – **feldolgozni:**

megérteni és jó magyarsággal lefordítani, az önállóan feldolgozott orosz szöveget helyes kiejtéssel elolvasni.

– Ismeretlen szavakat is tartalmazó, egyszerű, magyar szövegeket az iskolai szótár felhasználásával oroszra fordítani.

Fogalmazás

– Legyen képes a tanuló vázlat alapján leírni az olvasmányok tartalmát.

– Megadott tantervi témával kapcsolatban – az iskolai szótár felhasználásával – egyszerű fogalmazványt készíteni.

– **Tudjon néhány mondatos,** illetve egy-két oldalas **levelet írni.**

Szókincs

– **A tanuló tudjon használni nyelvi tevékenységei folyamán – az előző osztályokban elsajátított szavakon felül – 40**–120 **új szót.**

Könyvnélküli

– Tanuljon meg a tanuló 2 verset (dalt), egy dialógust és egy rövid prózai szöveget.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az orosz nyelv iskolai oktatásának nevelési, művelődési és gyakorlati feladatai vannak. Ebből következik az iskolai orosz nyelvoktatás legalapvetőbb módszertani elve: a nyelvoktatási részfeladatok megoldásának szoros egysége.

1. Központi helye a gyakorlati feladatnak van: az orosz nyelv *kommunikációs eszközként* való elsajátíttatása – egyben feltétele is a sajátos nevelési és művelődési ráhatások megvalósításának.

A jelen tanterv bevezetésével az orosznyelv-oktatás egy évvel korábban, az általános iskola negyedik osztályában kezdődik. Ez új problémákat vet fel az orosznyelv-oktatás számára mind az életkori sajátosságok figyelembevétele, mind az oroszoktatásnak az iskolarendszerbe való elhelyezkedése szempontjából.

Az orosz nyelvet társadalmi funkciójának megfelelően mint a kommunikáció eszközét kell tanítanunk. A nyelv jelrendszer. Ezért elsősorban nem elszigetelt nyelvi jelenségeket (szavakat, nyelvtani szabályokat) tanítunk, hanem nyelvi rendszert sajátíttatunk el közlési egységek segítségével. A nyelvi közlés alapvető egysége a mondat, ezért a nyelvtanítást a mondatra kell felépítenünk. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szavak és a nyelvtani szabályok ismerete nélkül nem lehetséges a nyelv kommunikációs eszközként történő eredményes felhasználása.

2. A nyelvoktatásban optimálisan össze kell kapcsolnunk a *tudatosságot az automatizációval.* Ezért a nyelvi anyagtól és a tanulók pszichikai sajátosságaitól függően imitatív-automatizáló gyakorlással, de a tudatos elemek megfelelő időben való bekapcsolásával tanítsunk.

3. A nyelvoktatásban a *szóbeliséget* illeti meg az elsőbbség. Az *írott szöveggel* való bánni tudás (olvasás, szövegértés, fordítás, fogalmazás) megalapozására is meg kell azonban tenni a kezdő lépéseket már az 5. osztálytól kezdve. Ezeknek a munkaformáknak a jelentősége az oktatási folyamat során állandóan növekszik, de ennek ellenére még a 8. osztályban is a szóbeli tevékenység-formáknak van döntő jelentőségük.

4. Az orosznyelv-oktatás legyen maximálisan *orosznyelvű.* Mivel gyakorlati képességek csak tevékenységek útján fejlődnek, ezért az orosz nyelvi te-

vékenységnek maximális helyet kell biztosítanunk az oroszórán, az anyanyelv használatát pedig a szükséges minimumra kell redukálnunk.

A nevelési feladatok megvalósítása során is törekedjünk az orosznyelvűség megtartására. Minden olyan esetben azonban, ha a nevelési lehetőségek kihasználását a tanulók orosznyelvi tudásának alacsony szintje akadályozza, magyarul mondjuk el – röviden – kiegészítéseinket, véleményünket.

5. Az orosznyelv-oktatást az orosz nyelvnek és a magyar nyelvnek az egybevetése alapján kell végeznünk úgy, hogy nagyobb gondot fordítsunk az eltérésekre, a nehézségeket okozó jelenségek gyakorlására a *kontrasztivitás elve* alapján.

6. Biztosítanunk kell a tanulók aktivitását, tudatos részvételét az oktatás egész folyamatában, lehetőséget kell adnunk önálló tevékenységük maximális kibontására.

Törekedjünk a rendelkezésünkre álló szemléltető, audiovizuális és technikai eszközök (képek, dia, magnó, lemezjátszó, írásvetítő, rádió- és televízióadások stb.) tervszerű felhasználására. Éljünk a természetes szemléltetés lehetőségével (környezetünk tárgyai, mozgás, mimika, játék, dramatizálás), és használjuk a hagyományos szemléltető eszközöket is (falitábla, nyelvtani táblázat stb.).

7. A tanulók ismereteit és tudását rendszeresen *ellenőrizni és értékelni* kell.

Az értékelésben, főleg az osztályozásban igyekezzünk – a tantárgyi követelmények figyelembevételével – a tárgyilagosság megvalósítására. A tesztek, a felmérő dolgozatok, feladatlapok eredményei azonban nem használhatók fel közvetlen osztályzatként, bár az osztályzatok megállapításánál hasznos segítséget nyújtanak.

A tanterv a szókincs elsajátítása terén két szintet különböztet meg. A *produktív* elsajátítás szintje azt jelenti, hogy a tanuklóknak az adott szót és annak – a feldolgozott nyelvtani anyag területére tartozó – összes nyelvtani formáját ismernie, értenie kell, tudnia kell felhasználni szóbeli és tantervben szereplő követelményeknek megfelelő írásbeli közléseiben is.

A szókincs *receptív* elsajátítása azt jelenti, hogy a tanuló tud bánni az illető szóval a szövegfeldolgozás – szövegértés (fordítás), szöveggel kapcsolatos beszédgyakorlatok, tartalomelmondás, dramatizálás – folyamán.

A tanterv két szintet különböztet meg a nyelvtani ismeretek elsajátításában is: az *ismeret* és a *tudás* szintjét („Ismerje" ... „Tudja a tanuló"). Az ismeret szintje azt jelenti, hogy a tanuló felismeri és tudja értelmezni az illető nyelvtani jelenséget. A tudás szintje azt jelenti, hogy a tanulónak szert kell tennie azokra a jártasságokra és készségekre, amelyek lehetővé teszik az illető nyelvtani jelenség aktív alkalmazását.

Az ismeret szintjén megjelenő nyelvtani jelenségek többsége a következő osztályban vagy osztályokban a tudás szintjén szerepel.

Nevelési és művelődési feladataink megoldása érdekében fel kell használnunk mindazokat a lehetőségeket, amelyek az oktatás egésze adhat: a tanítási óra nyújtotta alkalmakat ugyanúgy, mint az órán és iskolán kívüli lehetőségeket (szakkör, diáklevelezés, házi olvasmányok, színház, mozi, televízió, rádió).

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Tankönyv, munkafüzet
Feladatlapok
Iskolai szótár

b) *Nevelői segédletek*

Az orosz nyelv oktatásának metodikája általános iskolai és középiskolai tanárok számára (Tankönyvkiadó, 1972.), szótárak, Hadrovics–Gáldi: Magyar–Orosz Szótár, Orosz–Magyar Szótár. Folyóiratok (Idegen Nyelvek Tanítása stb.), Idegennyelvű Kiskönyvtár

Nyomtatott grafikai taneszközök

Tematikus faliképek, kirakható ábécé, applikációs képek a 4–6. osztály számára, nyelvtani táblázatok, a Szovjetunió és Magyarország térképe

Auditív információhordozók

Hangszalagok: osztályonkénti alapszalagok. Orosz nyelvi hangszalag a hallás utáni megértés fejlesztésére. Szalagok programozott nyelvtani gyakorlatokkal. Szalag orosz-szovjet dalokkal. Az Iskolarádió rögzített adásai

Vizuális információhordozók

Diafilmek (diapozitív-sorozatok), fóliaképek. Országismeret témákat feldolgozó diafilmek (diapozitív-sorozatok)

Audiovizuális információhordozók

Hangosított dia-sorozatok, oktatófilmek. Az Iskolatelevízió adásai

TANTERVI SZÓJEGYZÉK*

A tanterv és a szójegyzék kiegészíti egymást.

a) A szójegyzék felöleli – a magyar tanulók sajátos körülményeinek megfelelő – a nyelvhasználat elemi szintjéhez szükséges szavakat.

b) A szójegyzék nem tartalmaz kifejezéseket – csak az azokat felépítő szavakat –, kifejezések a Tanterv Társalgási fordulataiban, illetve Nyelvtani mintamondataiban szerepelnek.

c) A szójegyzék általában nem tartalmazza azokat a szavakat, amelyek a nyelvtani anyagban szerepelnek (pl. számnevek, elöljárószók, a névmások és a tőhangváltó igék ragozott alakjai). Amennyiben ezek az alakok a szövegekben nyelvtani feldolgozásukat megelőzően előfordulnak, receptív lexikai anyagként kell őket kezelni.

d) Közöljük viszont a szavak olyan alakjait, melyeknek rendszerszerű elsajátíttatása nem szerepel a nyelvtani anyagban (pl. a főnevek ragozási rendhagyóságai: egyes szám elöljárós eset, többes szám alanyeset; egyes igék felszólító módja).

Feltüntetjük, hogy az adott ige melyik szemlélethez tartozik.

Rövidítések: ср. р. — средний род
несов. — несовершенный вид
сов. — совершенный вид

а
август
автобус
автомобиль
агроном
адрес, -а
азбука
актёр
актриса
апрель
армия
артист
аэропорт

бабушка
багаж
бегать — несов.
бежать — несов.

* A szójegyzéket *Kosaras István* az INyT 1965. évfolyamának 6. számában közölt szójegyzéke alapján állítottuk össze, figyelmbe véve az azóta megjelent gyakorisági, illetve minimumszótárak anyagát, valamint a hazai iskolai gyakorlat tapasztalatait.

белый
берег, -а, на берегу
библиотека
билет
биология
бить — несов.
благодарить — несов.
близко
блузка
богатый
болеть 1. — несов.
болеть 2. — несов.
больница
больной
больше
большой
бороться — несов.
ботинки
бояться — несов.
брат, братья
брать — несов.
бросать — несов.

бросить — сов.
брюки
будущий
буква
бумага
бутылка
буфет
бывать — несов.
быстро
быть — несов.

вагон
важно
важный
ваза

ванная
ваш
вверх
вдруг
ведь
вежливый
великий
велосипед
венгерский, по-венгерски
венгр
венгерка
верить — несов.
верно
вернуться — сов.
весело
весёлый
весна
весной
вести — несов.
весь, вся, всё, все
вечер, -а
вечером
вешалка
вешать — несов.
взять — сов.
вид
видеть — несов.
вилка
виноград
висеть — несов.
витрина
вкусный
включать — несов.
включить — сов.
владеть — несов.
вместе
вниз
внимательно
внук
вода
водить — несов.
военный
вожатый
воздух
война
войти — сов.
вокзал

вокруг
волейбол
волосы
вопрос
воскресенье
восток
вот
врач
время, времена ср. р.
время года
всё-таки
всегда
вставать — несов.
встать — сов. (встань! встаньте!)
встретить (ся) — сов.
встречать (ся) — несов.
вторник
входить — несов.
вход
вчера
вы
выбирать — несов.
выглядеть — сов.
вызвать — сов.
выйти — сов.
выключить — сов.
выпить — сов.
выполнять — несов.
выполнить — сов.
вырасти — сов.
высокий
выставка
выход
выходить — несов.

газета
галстук
гастроном
где
география
герой
гимнастика
главный
глаз, -а
глубокий
говорить — несов.
год, в году
голова
голос, -а
голубой
гора
горло
город, -а
гостиница
гость
государство
готов
готовить — несов.
готовый
граница
грипп
громко
громче
группа
гулять — несов.

да
давать — несов.
давно
даже
далеко
дальше
дарить — несов.
дать — сов. (дай! дайте!)
дача
дверь
двор
движение
девочка
девушка
Дед-Мороз
дедушка
дежурный, дежурная
действительно
декабрь
делать — несов.

дело
день, дни
день рождения
днём
деньги
деревня
дерево, деревья
держать — несов.
дети
детский
диван
диктант
директор
длинный
дневник
добрый
довольно
договориться — сов.
дождь
докладывать — несов.
доктор, -а
долго
должен
дом, -а
дома
домой
домашний
дорога
дорогой
до свидания
доска
дочь, дочери
друг, друзья
друг друга
другой
дружба
дружить — несов.
дуб
думать — несов.
дядя

еда
ездить — несов.
если
есть 1.
есть 2. — несов.
ехать — несов.
ещё
ёлка

жаль
жарко
ждать — несов.
желать — несов.
железная дорога
жёлтый
жена, жёны
женщина
живой
животное
жизнь
жить — несов,
журнал

заболеть — сов.
забыть — сов.
завод
завтра
завтрак
завтракать — несов.
задание
задача
заказать — сов.
зайти — сов.
закончить — сов.
закрывать — несов.
закрыть — сов. (закрой! закройте!)
зал
заниматься — несов.
занятие
запад
зарабатывать — несов.
защищать — несов.
звать — несов.
звонить — несов.
звонок

здание
здесь

здоров
здоровье
здравствуй, здравствуйте
зелёный
земля
зима
зимой
знакомый
знать — несов.
значить — несов.
значок
золотой
зоопарк
зуб

и
игра
играть — несов.
идти — несов. (иди! идите!)
известный
извинить — сов. (извини! извините!)
изучать — несов.
изучить — сов.
или
иметь — несов.
имя, имена ср. р.
инженер
иногда
интересно
интересный
интересовать (ся) — несов.
искать — несов.
искусство
история
июль
июнь

кабинет
каждый
казаться — несов.
как?
какой?
каникулы
капуста
карандаш
карта
картина
картофель
касса
кататься — на коньках,
— на санках,
— на лыжах — несов.
квартира
килограмм
километр
кино
класс
классный руководитель
класть — несов.
книга
когда?
коллектив
колхоз
колхозник
колхозница
команда
комбайн
коммунистический
комната
кондуктор
конец
конечно
контрольная работа
конфета
концерт
кончать (ся) — несов.
кончить (ся) — сов.
кооператив
копейка
коридор
коричневый
корова
короткий

космонавт
костюм
который
кофе
кошка
красиво
красивый
красный
кресло
крестьянин, крестьяне
крикнуть — сов.
кричать — несов.
кровать
кружок
кто?
кто-то
куда?
кукла
культура
купаться — несов.
купить — сов
курица
кусок
кухня

лагерь, лагеря
ладно
лампа
лев
лёгкий
легко
лежать — несов.
лекарство
лес, — а, в лесу
летать — несов.
лететь — несов.
летний
лето
летом
лётчик
лимон
линейка
лист, листья
литр
лицо
ловить — несов.
лодка
ложка
лозунг
лошадь
лучше
лучший
любить — несов.
любовь

мавзолей
магазин
магнитофон
май
маленький
мало
мальчик
мама
марка
март
масло
мастер
мастерская
материал
мать, матери
машина
медведь
медленно
медсестра
мел
меньше
место
месяц
металл
мечтать — несов.
мешать — несов.
милиционер
минута
мир 1.

мир 2.
младший
много
может быть
можно
мой
молодец
молодёжь
молодой
молоко
молчать — несов.
море
мороженое
мороз
мост, на мосту
мочь — несов.
муж, мужья
мужчина
музей
музыка
мы

мыть — несов. (мой! мойте!)
мясо
мяч

надевать — несов.
надеть — сов.
надеяться — несов.
надо
назад
название
называться — несов.
наизусть
найти — сов.
наконец
накрывать — несов.
налево
наоборот
написать — сов.
направо
напрасно
например
народ
народный
настоящий
научить (ся) — сов.
находиться — несов.
начало
начать (ся) — сов.
начинать (ся) — несов.
наш
не
нет
небо, небеса
небольшой
недавно
недалеко
недаля
нельзя
немного
несколько
нести — несов.
неужели
ни
никакой
никогда
никто
ничего
но
новый
нога
нож
номер, -а
нормальный
нос, на носу
носить — несов.
ночь
ночью
ноябрь
нравиться — несов.
нужно

обед
обедать — несов.
обезьяна

обещать — несов. и сов.
обрабатывать — несов.
общество
общий
объяснять — несов.
обычно
обязательно
овощи
огород
огонь
одеваться — несов.
одежда
однажды
озеро, озёра
окно
октябрь
октябрьский
он, она, оно, они
опаздывать — несов.
опоздать — сов.
опять
организовать — несов. и сов.
освободить (ся) — сов.
освобождение
осень
осенью
осматривать — несов.
особенно
остановить (ся) — сов.
остановка
остаться — сов.
осторожно
остров, -а
ответ
ответить — сов.
отвечать — несов.
отдых
отдыхать — несов.
отец
открывать — несов.
открытка
открыть — сов. (открой! откройте!)
откуда?
отличный
отметка
отправляться — несов.
отряд
отсутствовать — несов.
офицер
очень
очки
ошибка

падать — несов.
палатка
пальто
памятник
папа
парламент
паровоз
пароход
парта
партизан
партия
пассажир
пахать — несов.
пенал
перевести — сов.
передать — сов.
передача
перемена
переписываться — несов.
песня
петь — несов.
пешком
пиджак
пионер
пионерка
пионерский
писатель
писать — несов. (пиши! пишите!)
письмо
пить — несов.
плакать — несов.

план
платить — несов.
платье
плечо, плечи
плохо
плохой
площадь
победа
победить — сов.
повесить — сов.
повторение
повторить — сов.
повторять — несов.
погода
подарить — сов.
подарок
поднимать (ся) — несов.
подойти — сов.
подруга
подумать — сов.
поезд, -а
поехать — сов.
пожалуйста
позвонить — сов.
поздно
поздравить — сов.
поздравлять — несов.
познакомить (ся) — сов.
поймать — сов.
пойти — сов.
пока
показать — сов. (покажи! покажите!)
показывать — несов.
покупать — несов.
пол, на полу
поле
поликлиника
полка
полный
половина
положить — сов.
получать — несов.
получить — сов.
помнить — несов.
помогать — несов.
по-моему
помочь — сов.
помощь
понедельник
понимать — несов.
понять — сов.
пора
портрет
посетить — сов.
послать — сов.
последний
послезавтра
послушать — сов.
посмотреть — сов. (посмотри! посмотрите!)
поставить — сов.
построить — сов.
послылать — несов.
потерять — сов.
потом
потому что
почему?
почта
почтальон
почти
поэтому
прав
правда
правильно
праздник
праздновать — несов.
предложить — сов.
предмет
председатель
представить (ся) — сов.
прекрасный
преподаватель
преподавать — несов.
привет
пригласить — сов.

приготовиться — сов.
приезжать — несов.
приехать — сов.
прийти — сов.
прилежный
пример
принимать — несов.
приходить — несов.
приятно
проводить — сов.
программа
продавец
продавщица
продолжать — несов.
продолжить — сов.
продукт
пройти — сов.
просить — несов.
просто
простой
прочитать — сов.
прошлый
прямо
птица
пустить — сов.
путь
пшеница
пятёрка
пятница

работа
работать — несов.
рабочий
рад
радио
радость
раз
разве
разговаривать — несов.
разговор
разный
разрешить—сов. (разреши! разрешите!)
район
рано
раньше
расписание
рассказ
рассказать — сов.
рассказывать — несов.
расти — несов.
ребёнок, ребята
революция
режим
река
ресторан
речь
решать — несов.
решить — сов.
рисовать — несов.
родина
родители
родиться — несов. и сов.
родной
роза
роль
рот
рояль
рубашка
рубль
рука
русский, по-русски
ручка
рыба
ряд

сад, в саду
садиться — несов. (садись! садитесь!)
сам
самолёт
сахар
свет
светить — несов.
светлый
свобода
свободно
свободный

свой
сделать — сов.
себя
север
сегодня
сейчас
секунда
сельскохозяйственный
семья
сентябрь
сердце
серый
серьёзный
сестра, сёстры
сест — сов.
сидеть — несов.
сила
сильный
симпатичный
синий
сказать — сов. (скажи! скажите!)
сказка
скамейка
сколько?
скоро
следующий
слесарь, слесаря
словарь
слово
случай
слушать — несов. (слушай, слушайте!)
слышать — несов.
смелый
смеяться — несов.
смотреть — несов.
сначала
снег
снежная баба
снимать — несов.
снова
снять — сов.
собака
собирать (ся) — несов.
собрание
совет
советовать — несов.
советский
совсем
сожаление
солдат
солнце
соль
соревнование
сосед
социалистический
союз
спасибо
спать — несов.
спешить — несов.
спокойный
спорт
спрашивать — несов.
спросить — сов.
спутник
сразу
среда
СССР
ставить — несов.
стакан
станок
станция
старый
старший
стать — сов.
стена
стирать — несов.
стихотворение
стоить — несов.
стол
столица
столовая
сторона
стоять — несов.
страна
страница
строить — несов.

стройка
стул, стулья
студент
суббота
сумка
суп
счастливый
счёт
считать — несов.
сын, сыновья
сыр
съесть — сов.
сюда

так
также
такой
там
танцевать — несов.
тарелка
твой
театр
телевизор
телеграмма
телефон
температура
теперь
тепло
тёплый
тетрадь
тётя
тихо
товарищ
тогда
тоже
только
тот, та, то, те
точно
трактор
тракторист
трамвай
троллейбус
труд
трудно
туда
турист
тут
ты
тяжёлый

убирать — несов.
уверен
увидеть — сов.
угол, в углу
удовольствие
уже
ужин
ужинать — несов.
узнать — сов.
уйти — сов.
улица
умереть — сов.
уметь — несов.
умываться — несов.
универмаг
упасть — сов.
упражнение
урожай
урок
успех
утром
утро
ухо, уши
уходить — несов.
учебник
ученик
ученица
учитель, учителья
учительница
учить (ся) — несов.

фабрика
фамилия
фасоль
февраль
фильм

флаг
фотография
фрукты
футбол

характер
хлеб
ходить — несов.
хозяин
холодно
холодный
хороший
хорошо
хотеть — несов.

цветок, цветы
целый
центр
цирк

чай
час
часы
часто
часть
чашка
чей?
человек, люди
чемодан
чёрный
честный
четверг
число
чистить — несов.
чистый
читать — несов.
читай! читайте!)
член
что?
чтобы
что—нибудь
чувсвовать — несов.
чудесный

шахматы
широкий
шить — несов.
шкаф, в шкафу
шляпа
школа
школьник
школьный
шоколад
шофёр
шутка
шум

экран
экскурсия
электричество
этаж
этот, эта, это, эти

юбка
юг

я
яблоко
язык
январь
ясно
ящик

TÖRTÉNELEM ÉS ÁLLAMPOLGÁRI ISMERETEK
5–8. osztály

Szerkesztette:

DR. SZEBENYI PÉTER

CÉL ÉS FELADATOK

A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy tanításának legfontosabb – átfogó – *célkitűzése*, hogy megvilágítsa azt a folyamatot, amely a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális fejlődés különböző lépcsőfokain és ellentmondásain keresztül törvényszerűen vezet el a szocializmus és kommunizmus győzelméhez.

Az általános iskolai történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy az emberiség és hazánk múltjának és társadalmunk jelenének színes, élethű – történettanításon alapuló – megjelenítésével és megértetésével járul hozzá a tanulók fejlettségi szintjének megfelelően válogatott, alapvető történelmi-társadalmi-állampolgári ismeretek elsajátításához és alkalmazásához, a dialektikus materialista társadalom- és történelemszemlélet megalapozásához. A történelmi-állampolgári ismeretek tantárgynak a tanulók fejlettségi sajátosságainak megfelelően értelmi és érzelmi neveléssel olyan állampolgárokat kell formálnia, akik felnőve tudnak és akarnak a társadalomért munkálkodni; aktív és tudatos résztvevői az anyagi és szellemi javak termelésének, valamint a társadalmi-politikai életnek; művelt emberek, akik a kor színvonalán képesek önállóan felhasználni és továbbfejleszteni a társadalom nyújtotta anyagi, kulturális és politikai lehetőségeket.

Mivel az általános iskolában a történelmi-állampolgári ismeretek az egyetlen tantárgy, amelyik elsődleges céljának kezdettől fogva a társadalomtudományos gondolkodás fejlesztését tekinti, elősegíti, hogy a tanulók a társadalmi valóságnak a különböző tantárgyak keretei között – valamint a tanítási órán és iskolán kívül – megismert jelenségeit is történelmi távlataiban, kölcsönös összefüggéseiben, fejlődési folyamatában lássák.

A tantárgy rendszerezi és integrálja a különböző iskolai és iskolán kívüli forrásokból származó társadalmi és állampolgári ismeretanyagot, s ennek alapján a 8. osztályban külön összegezett állampolgári ismereteket nyújt. Hazánk gazdasági életének, társadalmának, művelődési viszonyainak, államunk bel- és külpolitikájának, legfontosabb eredményeinknek és nehézségeinknek, az előttünk álló társadalmi, gazdasági, művelődési feladatoknak áttekintése olyan elemi állampolgári, közgazdasági, közigazgatási, jogi és etikai ismeretekhez juttatja a tanulókat, amelyek a későbbiekben állampolgári jogaik és kötelességeik gyakorlásához nélkülözhetetlenek. A külön ösz-

szegezett állampolgári ismeretek tanításának sem csupán az ismeretnyújtás a célja, hanem az állampolgári nevelés: a szocialista közösségi tudat és az ennek megfelelő magatartás formálása, a felnövekvő nemzedék előkészítése a tudatos társadalmi tevékenységre.

Az általános cél valóra váltásához számos *feladatot* kell megoldani.

1. Elsőrendű feladat, hogy a megfelelő tananyag feldolgozása alapján a tanulók értelmi és érzelmi azonosuláson nyugvó *meggyőződését* formáljuk. Az általános iskolában különös figyelmet kell fordítanunk az *érzelmi nevelésre*. A tanulókat mintegy részesévé kell tennünk a történelem küzdelmes fejlődésmenetének. A dolgozó, az alkotó néptömegek, a társadalmi haladásért, az igazságért küzdők oldalára kell állítanunk őket. A történelmi-állampolgári ismeretek órákon formálódó tanulói erkölcsiséget, meggyőződést a társadalmi fejlődés előmozdításának szándéka hassa át: az a belső szükséglet, hogy az egyén átvegye, továbbfejlessze és továbbadja az eddigi nemzedékek által felhalmozott gazdasági, társadalmi és kulturális értékeket, valamint előrevivő tapasztalatokat.

A tanulók meggyőződését alakítva – az egész iskolai nevelőtevékenységgel összhangban – különös gondot kell fordítanunk:

– a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelésre;
– a honvédelmi nevelésre;
– a forradalmi szemlélet fejlesztésére;
– az ateista nevelésre;
– a szocialista és a kommunista társadalom magasabbrendűségének megértetésére;
– a szocialista humanizmusra nevelésre;
– a fizikai és szellemi munka megbecsülésére való nevelésre;
– a társadalmi fejlődést akadályozó jelenségek és nézetek bírálatára való nevelésre;
– a munkára, a közéletiségre, a társadalmi tulajdon védelmére, a társadalmi-politikai aktivitásra nevelésre;
– az esztétikai nevelésre.

Mivel az iskolában fejlesztendő meggyőződés csakis világos és helyes *társadalom- és történelemszemléleten* alapulhat, a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy sajátos feladata: a dialektikus materialista történelmi látásmód alakítása. Ennek érdekében a tanulókat – a fejlettségi fokuknak megfelelő szinten – fokozatosan meg kell ismertetni a tudományos történelmi gondolkodás következő elemeivel:

– *A társadalmi fejlődés és jellemzői.* El kell érni, hogy a tanulók megérezzék és legalapvetőbb vonásaiban megismerjék az emberi társadalom törvényszerű fejlődésének hatalmas ívét, amely az ősközösségtől napjainkon keresztül a kommunista jövőig vezet.

– *A társadalmi-történelmi fejlődés fő útjai és lépcsőfokai.* Fejleszteni kell a tanulókban, a világtörténelmi látásmódot. Ezért az emberiség történelmé-

nek fő fejlődési útjáról rajzolt általános társadalom- és művelődéstörténeti képbe kell beleágyazni a sajátos hazai történelmi fejlődést. Tájékoztatást kell nyújtani a szomszéd népek történelmének legdöntőbb szakaszairól. A tanulóknak bepillantást kell nyerniük a történelmi fejlődés fő útjától eltérő néhány más kultúrába is.

– *Az állam, a politikai küzdelmek, az osztályharc és a forradalmak szerepe a történelemben.* El kell érni, hogy a tanulók a történelmet a maga szerves egészében, az anyagi és szellemi kultúra egységében ismerjék meg; ugyanakkor a tananyag gerincét továbbra is a politikai történelem és ezen belül az osztályharcok története képezze; különös hangsúlyt kapjon a történelem dinamizmusa, eseményessége, emberközpontúsága.

– *A természeti környezet, a munka és a gazdasági élet szerepe a társadalom fejlődésében.* Meg kell értetni a tanulókkal, hogy a történelem nemcsak csaták és forradalmak, hanem egyben a természeti környezet átalakításának, az anyagi és szellemi értékek felhalmozódásának folyamata is; a történelmet a mindennapi emberek, a dolgozó milliók napról napra fejlesztik, alakítják.

– *A szellemi műveltség, különösen a haladó és a visszahúzó eszmék szerepe a társadalom életében.* Érzékeltetni kell – az ókortól kezdve – a hazaszeretetnek és a kizsákmányoltak ügyéhez való hűségnek történelmi szerepét, az újkortól kezdve pedig a nemzeti tudat kialakulásának hatását. Különös gondot kell fordítani a marxizmus–leninizmus világtörténelmi hatásának részletes és történelmileg hiteles bemutatására. A visszahúzó eszmék közül bizonyos vallásos nézetek, a nacionalizmus és a kozmopolitizmus káros szerepét, valamint a fajelmélet embertelenségét kell érzékeltetni.

– *Az alapvető történelmi törvényszerűségek és a történelmet formáló ember kapcsolata.* Meg kell értetni a tanulókkal, hogy a társadalmi osztályok, csoportok történelmi szerepét végső soron gazdasági-társadalmi helyzetük határozza meg, de a történelmi törvényszerűségek nem automatikusan, hanem az egymást erősítő és keresztező emberi cselekedeteken keresztül hatnak; az egyes emberek előtt reális választási lehetőségek állnak, és ezért az ember felelős tetteiért.

– *A néptömegek és a személyiség szerepe a történelemben.* Fontos, hogy a néptömegek történelemformáló szerepének bemutatása mellett, amely a termelés, a társadalmi viszonyok és a műveltség területén egyaránt megnyilvánul, példaképül szolgáló kiemelkedő történelmi személyiségek életével is megismertessük a tanulókat.

Ahhoz, hogy a tanulók egyre mélyebben értsék meg a társadalomtudományos gondolkodás elemeit, és ezzel helyes irányba fejlődjön társadalom- és történelemszemléletük, a történelem és az állampolgári ismeretek tanulása során fel kell dolgozniuk, meg kell érteniük és *meg kell jegyezniük* a konkrét történelmi és társadalmi fejlődés legalapvetőbb *tényeit, fogalmait, összefüggéseit és törvényszerűségeit.* Az alapvető tények, fogalmak, törvény-

szerűségek megértése és megjegyzése azt a célt szolgálja, hogy a tanulók használni, alkalmazni tudják történelmi-állampolgári ismereteiket, s így azok magatartásuk, cselekedeteik lényeges motiváló tényezőivé válhassanak.

Céljaink eléréséhez a múlt és a jelen legfontosabb történelmi, társadalmi és állampolgári ismereteinek feldolgozása, emlékezetbe vésése és iskolai alkalmazása egymagában nem elegendő. A tanulók csak úgy válhatnak a társadalom aktív tagjaivá, ha felkészítjük őket arra, hogy felnőve képesek legyenek az aktuális politikai események, a történelmi-társadalmi információk folyamatos értékelésére, történelmi-társadalmi ismereteik és műveltségük *önálló továbbfejlesztésére*.

Ezért a történelmi és állampolgári ismeretek tantárgynak szorosan együttműködve más tantárgyakkal (különösen a magyar nyelv és irodalommal, a környezetismerettel, a földrajzzal, valamint a rajzzal):

2. Tudatosan formálnia kell a különböző forrásokból származó *információk megszerzésének*, feldolgozásának és alkalmazásának jártasságait, készségeit és képességeit, valamint az önálló ismeretszerzés igényét.

3. El kell érnie, hogy a tanulók képesek legyenek megfelelő formákban *kifejezni*, másokkal is közölni a társadalmi kérdésekre vonatkozó gondolataikat, véleményüket, meggyőződésüket.

4. Fejlesztenie kell *a történelmi időben* és

5. a *történelmi térben* való tájékozódóképességet.

Az *időben* és a *térben való* megfelelő szintű *tájékozódás* nélkül ugyanis nem lehet megérteni sem a történelmi fejlődés folyamatát, sem a konkrét történelmi-társadalmi összefüggések törvényszerű kapcsolatait.

6. Mivel a történelmi és állampolgári ismeretek önálló megszerzéséhez, megértéséhez, feldolgozásához, alkalmazásához és továbbadásához szükséges jártasságok, készségek és képességek a tervszerű gyakorlás, feladatmegoldás, problémamegoldás folyamatában alakulnak ki, és csakis az önállóan, az egyén szellemi erőfeszítései által elsajátított ismeretek válhatnak a személyes meggyőződés alapjává, a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgynak rendkívül fontos feladata, hogy fejlessze a tanulók önálló *feladatmegoldó, problémamegoldó* képességét.

A tanulók önálló megismerési és problémamegoldó képessége csak úgy fejlődhet megfelelően, ha a konkrét történelmi-társadalomismereti anyag szakszerű feldolgozása közben a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy – építve az iskolai és iskolán kívüli nevelés egészére – lényeges feladatának tekinti a *gondolkodási műveletek* formálását, erősítését. Ha fejleszti:

– az emlékezetbe idézés és a történelmi fantázia,
– a csoportosítás, rendszerezés,
– az összehasonlítás, viszonyítás,
– a kiemelés, általánosítás, absztrahálás,
– az ítéletalkotás és következtetés,
– a bizonyítás és a cáfolás képességét.

A felsorolt feladatokat a történelmi-állampolgári ismeretek tantárgynak az értelmi és érzelmi nevelés, valamint az oktatás és képzés egységes folyamatában kell megoldania. Úgy, hogy a tanulók ne csak a szükséges ismereteket, készségeket és képességeket sajátítsák el, hanem ugyanakkor szeressék *is* meg a történelmet, érdeklődjenek a társadalmi-történelmi-politikai kérdések iránt, ébredjen fel önművelési igényük, s a közös munkában formálódjon közösségi magatartásuk.

Az általános iskolai történelemtanítás sokrétű feladatainak csak úgy tehet eleget, ha az átfogó feladatokat évfolyamonként súlypontozza, *differenciálja*.

5. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Bevezetés

— Hogyan élnek az emberek napjainkban a különböző fejlettségi fokon álló országokban? Miről fogunk tanulni a történelemórákon?

Az őskor

Hagyon ismerjük meg az emberiség legrégibb történetét?

Munkában a régészek. Miről beszélnek a régi tárgyak és írások? Mit tudhatunk meg az ősi szavakból, szokásokból?

Hogyan éltek az emberek az őskorban?

Az ember szerszámokat használ és készít. (Az ősi szerszámok fejlődése.)
A zsákmányoló: gyűjtögető, halászó, vadászó ember. A tűz az ember barátja.
A természettel való küzdelem – élet az ősközösségben.
A termelő: földművelő és állattenyésztő ember.
Az első mesterségek kialakulása; a csere, a kereskedelem kezdetei.
Varázslók – varázslatok.

— A barlangfestmények.

Az ősközösség felbomlása.

Az ókor

Hogyan éltek az ókori Kelet népei?

Öntözéses földmű**velés** – emberi összefogás: az egyiptomi birodalom.
Egyiptom lakói: a **földmű**vesek, a kézművesek. Hogyan gazdagodtak meg a közös munkák irányítói? A fáraó hatalma: a hivatalnokok, a katonaság. Az államnak végzett ingyen**munka** és az adók.

— Miért és hogyan építették a piramisokat?

Az egyi**ptomi** tudomány és a vallás.

— Hol éltek még az egyiptomihoz hasonló műveltséggel rendelkező népek?

Hammurabi törvényei.

— A biblia világa: mese és valóság.

Mit örököltünk az ókori Kelet népeitől? Miben haladt előre az emberiség az őskorhoz képest?

A történelem korszakai. Hány évvel ezelőtt történtek a tanult események?

Hogyan éltek az ókori görögök?

— Miről mesélnek az első görög mondák? Mondák Krétáról és Trójáról (Homérosz). Mese és valóság (ásatások).

A görögök vallása.

Az olimpiai játékok.

— A versenyek színhelye: Olümpia.

A marathóni győzelem. Miltiadész.

A perzsák újabb támadásai: Thermopülai (Leonidasz) és Szalamisz.

Spárta, a katonaállam.

A mindennapi élet Athénban. Az ipar és a kereskedelem felvirágzása.

A rabszolgatartó társadalom.

Az athéni népgyűlés. Periklész.

Athén, a művészetek városa (Hérodotosz, Pheidiasz).

— A görög műveltség elterjedése.

— A föld lakói a görög műveltség elterjedésének idején (a punok, kelták, germánok, szlávok, kínaiak és indiaiak).

Képek a római történelemből

— Mondák Róma kialakulásáról és a köztársaság kezdeteiről (Romolus és Remus, Mucius Scàevola, Cloelia).

Róma, a latin pásztorok és földművelők állama. A királyok elűzése. A királyságot felváltja a köztársaság.

Róma győzelme Karthagó felett.

Milyen munkákat végeztek a római rabszolgák? Milyen volt a különböző foglalkozású rabszolgák helyzete?

A római rabszolgák legnagyobb felkelése Spartacus vezetésével.

A császárság kora.

Róma, a világ ura. Milyen előnye származott Rómának a provinciákból és a provinciáknak Rómából?

— A Kárpát-medence népei a római foglalás előtt.

A rómaiak hazánk területén. Pannónia katonai jelentősége.
Mindennapi élet a birodalom fővárosában, a rómaiak műveltsége.

— A Forum Romanum és a Pantheon, a Colosseum.
— A keresztény legendák.

A kereszténység kialakulása és elterjedése.
Időszámításunk.
Attila és a hunok. A barbár népek rohama a meggyengült Római Birodalom ellen. Róma bukása.

— Új népek a Római Birodalom helyén.

Népünk történetének kezdetei

— Mondák a magyar—hun rokonságról és a vándorlásról.

A magyar nép eredete.

— Rokonaink ma — nyelvrokonság, közös zenei anyag.

Vándorlás a pusztákon: állattenyésztés, földművelés. A vándorlás állomásai.
Vérszerződés Etelközben. Árpád fejedelemmé választása.

— A Kárpát-medence és környéke a honfoglalás előtt.

Honfoglalás és letelepedés.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra
Ebből:	
Helytörténeti kirándulásra, múzeumlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. A világnézeti, erkölcsi-politikai nevelésre vonatkozó követelmények

A tantervben meghatározott művelődési anyag feldolgozásának eredményeképpen a tanulóknak meg kell érteniük és el kell sajátítaniuk az őskori és ókori történelem, valamint népünk legrégibb történelmének néhány fon-

tos tényét és összefüggését. A megjegyzendő tényeket és összefüggéseket a részletes követelményrendszerek pontosan felsorolják. A tanulók erkölcsi-politikai nézeteinek és meggyőződésének, társadalom- és történelemszemléletének alapját képező fogalmakat és törvényszerűségeket a tanterv is tartalmazza. A tanterv csak azokat a fogalmakat említi, amelyek a korszerű társadalom- és történelemszemlélet nélkülözhetetlen építőelemei, és amelyeket éppen ezért a konkrét történelmi anyag tanítási-tanulási folyamatában tervszerűen egymásra építve, tartalmukat fokozatosan mélyítve kell kialakítani.

Jelöli a tanterv azokat a fogalmakat is, amelyekkel a tanulók korábbi tanulmányaik során már találkoztak, s így a történelemtanításban továbbfejlesztésükről, történelmi konkretizálásukról kell gondoskodni.

A tanulók világnézetének, erkölcsi-politikai nézeteinek és meggyőződésének, társadalom- és történelemszemléletének fejlesztése érdekében – a tantervben meghatározott tananyag feldolgozásának folyamatában – **a tanulóknak meg kell érteniük és** egyre önállóbban **alkalmazniuk kell a következő történelmi-társadalmi fogalmakat és egyszerű törvényszerűségeket.**

a) *Fogalmak*

A gazdasági élettel, a termelés és elosztás módjával kapcsolatos fogalmak

Munkaeszközök*: **szerszám, kő, husáng,** szakóca, **kőbalta, dárda, íj** és **nyíl,** kőeszköz, fémeszköz, **tűz, ásó, kapa, faeke, sarló,** zsilip, csatorna, fazekaskorong, **véső, csákány,** fújtató, munkaeszköz.

A gazdasági élet fő jellemzői: **zsákmányolás, gyűjtögetés, halászat, vadászat, termelés, állattenyésztés,** nomád pásztorkodás, **földművelés, bányászat, ipari mesterségek, öntözéses földművelés, gyümölcs- és zöldségtermesztés.**

A termelés szervezeti keretei: **közös zsákmányolás, közös termelés, paraszti kisbirtok, rabszolgatartó nagybirtok,** kézműves műhely, rabszolgákat foglalkoztató műhely.

A termelés és az elosztás módja: közös termelés – közös haszon, **ősközösség,** egyéni termelés – egyéni haszon, közös termelés – egyéni haszon, az ősközösség felbomlása, **kizsákmányolás.**

Kereskedelem és pénzgazdálkodás: felesleg – csere – cserekereskedelem, csereeszköz, termelés–piac–**kereskedelem, pénz,** rabszolgakereskedelem.

Közlekedés: **hajózás, szárazföldi közlekedés.**

Hírközlés: tűz-, füst- és hangjelek, futár, küldönc, újság, posta.

Települések: szálláshely, **falu, város.**

* A fogalmak felsorolását bevezető kifejezések — pl. Munkaeszközök, A gazdasági élet fő jellemzői stb. — nem követelmények, hanem a velük kapcsolatos fogalmak rendszerbe foglalását szolgálják.

A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalmak

Nép–nemzet: finnugorok, nagycsalád, családfő, nemzetség, nemzetségfő, **törzs, törzsfő,** törzsszövetség, **fejedelem, nép, őshaza, vándorlás, honfoglalás,** letelepedés, népvándorlás, bevándorlás.

Társadalmi osztályok, rétegek: felesleg-**vagyon, gazdag,** előkelő, arisztokrata, rabszolgatartó, kizsákmányolt, **szegény, szabad szegény, paraszt, iparos, kereskedő,** démosz, városi szegénynép, **rabszolga,** gladiátor.

Osztályharc: **a rabszolgák szökése, a rabszolgák összetörik szerszámaikat, rabszolgafelkelés, osztályharc.**

A társadalmi osztályokon belüli küzdelmek: harc a gazdagok és a szabad szegények; az arisztokraták és a démosz; egy oldalról a gazdag római rabszolgatartók, más oldalról a parasztok, a városi szegénynép, valamint a provinciák lakói között.

Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmak

Társadalmi rendszerek, államtípusok: **ősközösségi társadalom, rabszolgatartó társadalom,** rabszolgatartó állam.

Államformák: uralkodó, **fáraó, király, királyság,** katonaállam, öregek tanácsa, **népgyűlés,** demokrácia, **köztársaság,** szenátus, császár, császárság.

Az állam területe: városállam, **ország, birodalom,** provincia (tartomány).

Hivatali szervezet, állami adózás: **hivatalnok,** államszervezet, ingyenmunka az államnak, állami adózás.

Egyházi szervezet: **pap,** püspök, pápa, keresztény egyház.

Törvényhozás: **törvény.**

Fegyveres erők, háborúk: **katonaság,** hadvezér, háború; **védelmi, hódító,** zsákmányszerző, földszerző **háború;** zsoldos hadsereg.

Jogszolgáltatás: törvény–jog, törvényszék, **bíró.**

Politikai jogok: joggal bírók, elnyomók, állampolgárok, választójog, **szavazás,** sorsolás, politika, jogtalanok, elnyomottak.

Nemzetközi kapcsolatok: katonai szövetség.

A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalmak

Tudomány—művelődés: **csillagászat,** mérnöki tudomány, matematika, jogtudomány, **iskola,** tudomány.

Haladó és visszahúzó eszmék: természetimádás, **szellemek,** termékenységi varázslato, **varázsló, vallás,** többistenhit, egyistenhit, **jóslat, kereszténység.**

Művészet: barlangrajz, **festészet, építészet, szobrászat, irodalom,** színház, művészet.

Testkultúra: **olimpiai játékok.**

A történelmi mégismeréssel kapcsolatos fogalmak

Történelmi forrás, íratlan emlék, írásos emlék, néprajz, régészet, nyelvtudo-

mány, történetírás; **történelmi korok; történelmi időszámítás;** történelmi haladás.

b) *Törvényszerűségek*

A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonásával kapcsolatos törvényszerűségek

Az embert a szerszámokkal végzett közös munka, a gondolkodás és a beszéd emelte ki az állatvilágból.

Történelmének kezdetén minden nép ősközösségben élt.

Jobb munkaeszközökkel többet lehet termelni.

A vagyon kialakulásával megszűnik az emberek közötti egyenlőség: felbomlik az ősközösség.

A rabszolgatartó társadalom az ősközösségi társadalomnál fejlettebb.

Az osztályharccal kapcsolatos törvényszerűségek

Az ősközösség felbomlásával létrejön az állam.

Az állam a hadsereg, a törvények és a hivatalnokok segítségével az uralkodó osztályok érdekeit védi.

Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos törvényszerűségek

A vallási szokások úgy alakultak ki, hogy az emberek varázslatokat végeztek a zsákmányolás és termelés sikere érdekében.

A történelmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei

Az embert a szerszámokkal végzett közös munka emelte ki az állatvilágból, és továbbhaladásának alapja is a munka, a szerszámok készítése, a termelés fejlesztése volt.

2. Az ismeretszerzési képességekre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

megfigyelni és kérdések segítségével fő vonalaiban reprodukálni a tanár vagy társaik elbeszélését;

kérdéseket feltenni az elbeszélőnek;

értelmesen olvasni a tankönyv és az olvasókönyv szövegét;

értelmezni az egyes anyagegységek címét;

a tankönyvi anyagegységben aláhúzni a leglényegesebb gondolatokat kifejező 2–3 mondatot;

önállóan használni a tankönyv tárgy- és névmutatóját, kislexikonát;

ismereteket meríteni a gyermeklapok történelmi tárgyú cikkeiből, elbeszéléseiből;

beszámolót készíteni a történelmi olvasókönyvből;
a tankönyv ábráit tanári irányítással elemezni;
összehasonlítani két képet, és megállapítani, mi a különbség és mi a hasonlóság közöttük történelmi tartalmuk szempontjából;
megfigyelni és reprodukálni a rádióban hallott vagy tv-ben látott történeteket;
előzetes megfigyelési szempontok segítségével diafilmek, filmek és televízióelőadások alapján feladatokat megoldani;
történelmi kiránduláson, múzeumokban látottakat megjegyzni, elbeszélni.

3. A kifejezőképességre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:
történetet elbeszélni;
saját szavaikkal összefüggően **elmondani a tankönyvi anyag egy-egy részegységét;**
helyesen használni és kiejteni a tanult szakkifejezéseket és idegen szavakat;
saját szavaikkal 3–4 mondatban ismertetni a közös feldolgozás eredményét;
3–4 mondatban ismertetni önálló gondolataikat, elképzeléseiket a történelmi eseményekről és okaikról;
beszámolni a történelmi olvasókönyv egy-egy szemelvényéből vagy annak részletéből;
3–4 mondatban elmondani, mi a különbség és mi a hasonlóság két kép között történelmi tartalmuk szempontjából;
önálló kérdéseket fogalmazni;
3–4 mondatban **írásban válaszolni szóbeli vagy írásbeli kérdésekre;**
helyesen leírni a tanult történelmi szakkifejezéseket és az idegen szavakat;
8–10 mondatos elbeszélést írni megadott történelmi témákról írásos történet vagy kép alapján;
történeti témáról rajzot készíteni;
tanári irányítással applikációs vázlatot készíteni.

4. A történelmi időben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók különbséget tenni a jelen, a múlt és a régmúlt között.

Legyenek konkrét képzeteik az évről és évtizedről.

Tudják a történelmi korok nevét: őskor, ókor, középkor, újkor, legújabb kor.

Ismerjék az időszámításunk, i. e., i. sz., az évtized, az évszázad, az évezred fogalmakat.

Legyenek képesek a feldolgozott eseményeket helyes időrendben elbeszélni, ismertetni.

Tudják, hogy a tanult események közül melyik történt előbb, melyik később és melyik egyidőben.

Legyenek képesek egyszerű kronológiai számításokat végezni.

Értsék az őskor ősközösségi és az ókor rabszolgatartó társadalma közötti különbségek kialakulásának folyamatát.

A történelmi időben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő kronológiai adatokat:

az egyiptomi állam kb. 5000 évvel ezelőtt alakult ki; Athén virágkora kb. 2500 évvel ezelőtt volt; a római rabszolgák legnagyobb felkelése i. e. 73-tól 71-ig tartott; a barbárok i. sz. 476-ban foglalták el Rómát; a honfoglalás 895-ben kezdődött el.

5. A történelmi térben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Ismerjék fel a tanulók: a tengereket, szárazföldeket, folyókat, tavakat, kontinenseket, országhatárokat és a domborzatot a térképen.

Tudjanak a térkép grafikái és a megismert térképjelek segítségével térképet olvasni a jártasság szintjén.

Legyenek képesek:

az atlaszban jelölt országokat, tereptárgyakat, helységeket megmutatni a falitérképen és fordítva;

történelmi és földrajzi térképeket összehasonlítani,

a hadi események menetét leolvasni a térképről;

egy-egy ország területváltozásait leolvasni a térképről;

a térképen ábrázolt terepet elképzelni és leírni szóban;

elmondani, milyen lehetett a meglátogatott vidék vagy rom a rómaiak vagy a honfoglalás idején;

a kötelező topográfiai adatokat bejegyezni a vaktérkép megfelelő (helységek esetében is egyezményes jellel megjelölt) helyére;

következtetni a tárgyalt ország természeti környezetéből az országban élő népek fő foglalkozásaira.

A történelmi térben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő **topográfiai adatokat, legyenek képesek megmutatni a térképen** és elhelyezni a vaktérképen a megfelelő térképjellel megjelölt ponton:

Föld, Afrika, Ázsia, Európa; Balkán-félsziget, Itália, Szicília, a Földközi-tenger medencéje, Kárpát-medence; Földközi-tenger, Nílus, Volga, Duna; Olümposz, Ural-hegység, Kárpátok, Vereckei-szoros; Egyiptom, Mezopotámia, India, Kína, az ókori Kelet, Görögország, Római Birodalom, Pannónia, Ős-

haza, Levédia, Etelköz; Trója, Spárta, Athén, Olümpia, Róma, Karthágó, Bizánc; Aquincum, Szombathely, Pécs, Győr. (A felsoroltakon kívül tudniuk kell a tanulóknak a környezetismeret-tanterv topográfiai követelményeiben szereplő adatokat is.)

6. A gondolkodásfejlesztéssel kapcsolatos követelmények (5–6. osztály)

Legyenek a tanulóknak világos és konkrét képzeteik a tanult történelmi jelenségekről, összefüggésekről, törvényszerűségekről,

képzeteikben a jelenségek, összefüggések és törvényszerűségek képileg is megragadható lényeges vonásai tükröződjenek, s így

előfogalmaik a lényeg irányában konkretizált fogalmak legyenek.

Világos képzeteik, előfogalmaik alapján legyenek képesek a tanulók:

megérteni és felismerni **az egyszerű ok-okozati összefüggéseket;**

megállapítani a történelmi jelenségekben levő különbségeket és hasonlóságokat és ennek alapján önálló csoportosítást végezni;

megállapítani egynemű jelenségeken belüli különbségeket is (pl. a rabszolgatartók vagy rabszolgák helyzetén belüli különbségeket).

Legyenek képesek tanári segítséggel, majd egyre önállóbban tisztázni és megoldani megismerési feladatokat és ellenőrizni a megoldás helyességét,

korábbi ismereteik (világos történelmi képzeteik) felhasználásával megtalálni az ok-okozati láncolatok hiányzó láncszemét és ezzel egyszerű történelmi problémákat megoldani, más szóval: önálló gondolkodás alapján **válaszolni a tanulók fejlettségi szintjének megfelelő „miért"? kérdésekre.**

Legyenek képesek a tanulók megfogalmazni, mit nem értenek a tanulmányozott történelmi jelenségekben, eseményekben.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

A középkor

Mindennapi élet a feudális Európában

– Keresztmetszeti kép a föld néhány tipikus kultúrájáról.
– Az arab birodalom és az arab kultúra.
– A frankok állama. Nagy Károly birodalma és a birodalom felbomlása.

Hűbérurak és hűbéresek. A feudális nagybirtokrendszer kialakulása.
Milyen volt egy feudális nagybirtok?
A középkori falu élete: munka és szórakozás.
A feudális urak élete. A földesúri várak. Harcok a feudális urak között.
Az egyház hatalma: falusi templomok, papok, püspökök, kolostorok, szerzetesek.

– Európa államai a XI. században (térkép alapján). A keresztes hadjáratok.

Hogyan fejlődött a mezőgazdaság? A két- és háromnyomásos földművelés. Milyenek voltak a termésátlagok?
A középkori városok kialakulása.
A középkori kézművesipar. A céhek. Inasok – legények – mesterek.
A középkori kereskedelem. Vásárok. Kereskedelmi utak. Karavánok. A hajósok élete.

– Parasztfelkelések Európában.

A középkori ember műveltsége; a vízi és a szélenergia felhasználása, technikai találmányok (Gutenberg); művészet (román, gótikus és reneszánsz építészet); a tudományok.

A feudalizmus kialakulása hazánkban

Miről beszélnek a honfoglaláskori sírok? Népünk élete a letelepedés után.
Mondák a kalandozásokról. A valóság: zsákmányszerző hadjáratok.
Az államalapítás (Géza és István). A kereszténység felvétele. A lázadó törzsfők leverése. A megyerendszer. Belső telepítések.

– A szomszédos államok kialakulása.

Az új és a régi rend harca: külső támadások, pogánylázadások.
Az új rend megszilárdul; László és Kálmán törvényei.

– Istenítéletek.
– Versengő királyok – gazdagodó földesurak.

IV. Béla intézkedései a királyi hatalom megerősítésére. A tatárjárás.
Az ország újjáépítése, telepítések, kővárak. A kiskirályok uralma.

Hazánk a feudalizmus virágkorában

– Keresztmetszeti kép a föld néhány tipikus kultúrájáról: a feudális India és Kína kultúrája, az amerikai kultúrák.

A kiskirályok leverése, a királyi pénzjövedelmek, az aranyforint.
Keresztmetszeti kép a XIV. századi Magyarországról: a visegrádi találkozó; I. Lajos királysága, országgyűlések, az 1351-es törvény; Kolozsvári testvérek, Képes Krónika, pécsi egyetem.
A városok, az ipar és a kereskedelem fejlődése (főként Buda példáján).

– Mi történt közben Európában? A török előrenyomulása, a husziták, az egységes orosz állam kialakulása.

A Budai Nagy Antal vezette erdélyi parasztfelkelés.
Hunyadi János, a törökverő.
A nándorfehérvári diadal.
Mátyás, az igazságos: megválasztása, a bárók visszaszorítása, a fekete sereg, az adók, külpolitikája.

– Mátyás udvara.

A nagy parasztháború előtt: Mátyás államának széthullása, a főnemesek és köznemesek egymás elleni harcai, a jobbágyok szabad költözésének akadályozása.
Dózsa György, a parasztháború vezére. Az 1514. évi parasztháború.
A mohácsi csatavesztés.

A feudalizmus hanyatlása

Amerika felfedezése. Az őslakók kultúrájának pusztulása; gyarmatosítás.

– Felfedezők és hódítók.

Termelés a manufaktúrában: a szükségletek megnövekedése, a parasztság megfosztása a földtől, a manufaktúraipar kezdetei.

A meggazdagodott polgárság első támadása a feudalizmus ellen: a reformáció.

– A polgárság politikai hatalomra tör: az első polgári forradalmak.
– Tudomány és művészet a XV–XVII. században. Rövid életrajzok, képek Kopernikuszról, Galileiről, Newtonról, Leonardo da Vinciről, Michelangelóról, Rembrandtról, Shakespeare-ről, Molière-ről, Bachról és Händelről. A barokk művészet.

A három részre szakadt Magyarország

Az ország három részre szakad.
Várháborúk.

– Históriás énekek. Élet a három részre szakadt Magyarországon.

Bocskai István felkelése. Az erdélyi fejedelemség megerősödése.

– A műveltség terjedése hazánkban: a reformáció és az ellenreformáció harca (főiskolák, nyomdák).
– Erdély Bethlen Gábor korában.
– Zrínyi Miklós, a politikus, költő és hadvezér.

A török kiűzése Magyarországról.
II. Rákóczi Ferenc és a tiszaháti felkelők. (A szabadságharc kezdete, sikerei. Az ónodi országgyűlés.)

– Kuruc dalok. Mányoki Ádám Rákóczi portréja.

A hazáért és szabadságért! (A szabadságharc további menete, bukása.)
Hazánk a Habsburg-birodalom része: a Habsburgok gazdaságpolitikája, a telepítések, a soknemzetiségű Magyarország.
A gazdasági élet fejlődése: majorsági gazdálkodás, a jobbágyság helyzete, az úrbéri rendelet.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra
Ebből:	
Helytörténeti kirándulásra és múzeumlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. A világnézeti, erkölcsi-politikai nevelésre vonatkozó követelmények

A tanulók világnézetének, erkölcsi-politikai nézeteinek és meggyőződésének, társadalom- és történelemszemléletének fejlesztése érdekében – a tantervben meghatározott tananyag feldolgozásának folyamatában – **a tanulóknak meg kell érteniük, és** egyre önállóbban **alkalmazniuk kell a következő történelmi-társadalmi fogalmakat és egyszerű törvényszerűségeket.**

a) *Fogalmak*

A gazdasági élettel, a termelés és elosztás módjával kapcsolatos fogalmak

Munkaeszközök*: **kasza,** borona, nehézeke, **vaseke,** szügyhám, szélmalom, vízimalom, **könyvnyomtatás, iránytű,** technikai találmány.

A gazdasági élet fő jellemzői: önellátó gazdálkodás, istállózó állattenyésztés, két- és háromnyomásos gazdálkodás, trágyázás, **középkori kézművesipar, manufaktúraipar,** árutermelés.

A termelés szervezeti keretei: **feudális nagybirtok, jobbágytelek, majorság,** kézműves jobbágy, céh, céhszabályzat, **manufaktúra (munkamegosztás).**

A termelés és az elosztás módja: **robot,** ajándék, terménszolgáltatás, **kilenced, tized, pénzadó, munkabér.**

Pénzgazdálkodás: pénzverés, pénzváltó, árutermelés–pénzgazdálkodás.

Kereskedelem–közlekedés: **piac,** helyi és távolsági kereskedelem, kereskedelmi utak, vám, karaván, földközi-tengeri kereskedelem, világkereskedelem.

Települések: **földesúri vár,** kolostor, **középkori falu, középkori város** (polgármester, városi tanács, szabad királyi város, mezőváros, bányaváros).

A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalmak

Nép–nemzet: a magyar és más népelemek összeolvadása, **haza, telepítés.**

Társadalmi osztályok, rétegek: **földesúr,** hűbérúr, hűbéres, hűbéri lánc, hűbéri eskü, **egyházúr, főnemes, köznemes,** kiskirály, **jobbágy, zsellér,** bekerítés, **városi polgár,** céhmester, legény, inas, **manufaktúramunkás, tőkés.**

Osztályharc: szolgáltatások megtagadása, **a jobbágyok elköltözése,** illetve **szökése, rosszul végzett robot, parasztfelkelés, parasztháború.**

* A fogalmak felsorolását bevezető kifejezések – pl. Munkaeszközök, A gazdasági élet fő jellemzői stb. – nem követelmények, hanem a velük kapcsolatos fogalmak rendszerbe foglalását szolgálják.

Társadalmi osztályon belüli küzdelmek: a földesurak egymás közötti harcai; az egyházurak és a főnemesek, a király és a trónkövetelők (trónviszály), a király és a földesurak, a főnemesek és a köznemesek között.

Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmak

Társadalmi rendszerek, államtípusok: **feudális társadalom,** feudális állam.
Államformák: koronázás, **erős királyi hatalom, gyenge királyi hatalom, Német–Római Császárság.**
Az állam területe: **Magyarország három részre szakadása,** hódoltság, Királyi Magyarország, Erdélyi Fejedelemség, Török Birodalom, Habsburg-birodalom, **soknemzetiségű ország, gyarmat.**
Hivatali szervezet, állami adózás: királyi udvar, nádor, **vármegye,** ispán, központi királyi hivatalok, királyi tanács, királyi bíróság, kancellária, helytartótanács, **országgyűlés,** királyi adó, kapuadó, harmincad, hadiadó, adómentesség.
Egyházi szervezet: szerzetes, falusi pap, inkvizíció, **protestáns egyházak, katolikus egyház.**
Törvényhozás: törvényhozás, rendelet, vámrendelet, úrbéri rendelet.
Fegyveres erők, háborúk: fegyveres kíséret, **királyi hadsereg,** magánhadsereg, banderiális hadsereg, középkori **zsoldos hadsereg,** népfelkelő hadsereg, hajdúk, állandó hadsereg (katonaállítás), kalandozó hadjárat, feudális hódító háború, keresztes hadjárat, **felszabadító háború, függetlenségi háború, szabadságharc, igazságos háború, igazságtalan háború, gyarmatosítás.**
Jogszolgáltatás: **úriszék,** pallosjog, törvénynap, királyi bíróság, igazságszolgáltatás.
Politikai jogok: **ősiség,** röghöz kötés, **szabad költözés,** önkormányzat.
Nemzetközi kapcsolatok: **békekötés,** fegyverszünet, segélykérés, gazdasági függés, politikai függés.

A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalmak

Tudomány–művelődés: városi iskola, falusi iskola, egyetem, kollégium, kódex, **könyvnyomtatás, feltaláló, felfedező.**
Haladó és visszahúzó eszmék: szent, ereklye, legenda, eretnek, reformáció, ellenreformáció, tudományos eszmék, tudománytalan eszmék.
Művészet: román, gótikus, reneszánsz, barokk.
Testkultúra: lovagi erények – lovagi torna.

A történelmi megismeréssel kapcsolatos fogalmak

Ok-okozati kapcsolat, társadalmi fejlődés, a társadalmi fejlődés felfelé és lefelé ívelő szakasza; krónika, oklevél.

b) *Törvényszerűségek*

A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségek

Mivel a jobbágyok saját munkaeszközeikkel dolgoztak, és érdekük volt, hogy többet termeljenek, tökéletesítették szerszámaikat, jobban művelték meg földjeiket, igyekeztek egyre többet termelni.

A feudális társadalom a rabszolgatartó társadalomnál fejlettebb.

A munkaeszközök fejlődésével fejlődött a mezőgazdasági és az ipari termelés.

A termelés fejlődése szükségessé teszi a munkaeszközök fejlesztését.

A feudális társadalmi rendszernek felfelé ívelő és hanyatló szakasza van.

A tőkés termelés első formái a feudális társadalom keretei között alakultak ki.

Az osztályharccal kapcsolatos törvényszerűségek

Az osztályharc élesedése a szembenálló osztályok fegyveres összecsapásához vezet.

Az osztályharc a politikai és a gazdasági életben, valamint az eszmék terén folyik. Az osztályharc legfontosabb területe a hatalomért folyó harc, tehát a politikai harc.

Az állammal kapcsolatos törvényszerűségek

A feudális állam megteremtése és megszilárdítása kezdetben a társadalmi fejlődést szolgálta. Később a feudális kötöttségek akadályozták a társadalom továbbfejlődését. Ezért a feudális államot meg kellett dönteni.

A háborúkkal kapcsolatos törvényszerűségek

Vannak igazságos és igazságtalan háborúk. Az igazságos háborúk célja az ország védelme a hódítókkal szemben és az ország vagy más népek felszabadítása. Az igazságtalan háborúk célja idegen területek meghódítása, más népek kirablása, felszabadulásuk megakadályozása.

Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos törvényszerűségek

A kereszténység kezdetben a szegények és elnyomottak vallása volt. A keresztény egyház később az elnyomók érdekeit védte.

A vallás akadályozza a tudományok fejlődését. A tudományok a vallásos nézetek elleni harcban fejlődtek.

A történelmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei

A termelés fejlődésével fejlődött a kultúra.

A kultúra fejlődése segítette a termelés fejlődését.

A föld különböző tájain különböző kultúrák alakultak ki. Ezek sajátos fejlődési utakat jártak végig, közülük az idők folyamán nem egy elpusztult.

A dolgozó tömegek mint az anyagi és szellemi javak létrehozói döntő szerepet játszanak a társadalom történetében.

Nagy szerepük van a történelemben az új technikai eszközöket feltaláló, tudományokat fejlesztő, művészeti alkotásokat létrehozó kiváló személyiségeknek is.

Minden történelmi eseménynek meghatározott okai vannak, és ugyanakkor minden esemény oka más eseménynek.

2. Az ismeretszerzési képességekre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

megfigyelni és fő vonalaiban reprodukálni a tanári magyarázatot és társaik hozzászólásait;

ismereteket szerezni rövid elbeszélő forrásrészletekből és törvényekből;

címet fogalmazni a tankönyvi anyag részegységeihez;

önálló kérdéseket fogalmazni kiemelt mondatokhoz;

önállóan használni a gyermekenciklopédiákat;

az ifjúsági irodalomból szerzett történelmi ismereteket felhasználni az órán;

beszámolót készíteni ifjúsági irodalomból;

a tankönyv ábráit önállóan elemezni;

jellegzetes épületeket ábrázoló reprodukciókon felismerni a tanult építészeti stílusokat;

beszámoló közben felhasználni képeket;

elbeszélést összeállítani egy-egy kép alapján.

3. A kifejezőképességre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

történetet dramatizálni;

saját szavaikkal összefüggően **elmondani a tankönyvi anyag 1–3 részegységét;**

történelmi tényeket, jelenségeket összehasonlítani;

5–6 mondatban ismertetni véleményüket a történelmi események okairól és következményeiről;

3–4 mondatban **értékelni személyek tetteit,** események jellegét;

beszámolót készíteni az Ifjúsági Irodalomból vett rövid részletek alapján;
beszámolót tartani egy vagy néhány kép alapján;
társaik beszámolóit objektíven értékelni, bírálni;
5–6 mondatban **írásban válaszolni szóbeli vagy írásbeli kérdésekre;**
önálló kérdéseket fogalmazni a tankönyvi anyagegység leglényegesebb gondolataihoz;
5–6 mondatos jellemzést írni történelmi személyekről;
egyszerű történelmi modelleket készíteni;
csoportmunkában applikációs vázlatot készíteni.

4. A történelmi időben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Legyenek a tanulóknak konkrét képzeteik az évszázadról, évezredről.
Ismerjék a kisebb korszakok nevét és egymásutánját (pl. Árpád-kor.)
A tanult eseményeket helyezzék el az időben a kötelező évszámok ismerete alapján.
Legyenek képesek:
évszámok elhelyezésére a megfelelő korokban;
események egyidejűségének megállapítására;
időtávolságok és tartamok számítására és becslésére.
Értsék az ókor rabszolgatartó és a középkor feudális társadalma közötti különbségek kialakulásának folyamatát.
A történelmi időben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő kronológiai adatokat:
az emberiség történelmének középkora i. sz. 476-ban kezdődött, amikor a Római Birodalom területén megindult az első feudális államok kialakulása; a feudális államok Európában az V. és X. sz. között alakultak ki; **a feudális állam Magyarországon 1000 körül, I. István király uralkodása idején alakult ki; a tatárjárás Magyarországon 1241–42-ben volt IV. Béla király uralkodása idején;** az Árpádház 1301-ben halt ki; **a kilenced és ősiség törvényét 1351-ben vezette be I. Lajos király; az erdélyi parasztfelkelés 1437-ben volt** Zsigmond király uralkodása idején; **a nándorfehérvári diadal 1456-ban volt Hunyadi János vezetésével; Kolumbusz Kristóf Amerikát 1492-ben fedezte fel;** a feudalizmus hanyatlása Európában a XVI. sz.-ban kezdődött; **a magyarországi parasztháború 1514-ben volt Dózsa György vezetésével; a mohácsi csata 1526-ban volt, Buda 1541-ben került török kézre;** a Bocskai István által vezetett függetlenségi harc 1604-ben kezdődött; **Buda visszavétele 1686-ban történt; a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc 1703-ban kezdődött, a szatmári békét 1711-ben kötötték.**

5. A történelmi térben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Tudjanak a tanulók történelmi térképeket – készségszinten – **olvasni. Legyenek képesek:**
a térképeket tájolni;
különböző időszakok térképeit összehasonlítani;
ismert eseményeket elhelyezni ismert térképeken;
távolságokat és időtartamokat becsülni történelmi térképeken;
vázlatot készíteni vaktérképen;
felismerni, milyen hatást gyakorolt a történelmi tér (földrajzi helyzet, domborzat) egy-egy esemény vagy eseménysor lefolyására.

A történelmi térben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő **topográfiai adatokat, legyenek képesek megmutatni a térképen** és elhelyezni a vaktérképen a megfelelő térképjellel megjelölt ponton:

Amerika; Dardanellák, Boszporusz, Balkán-hegység; Arab Birodalom, Frank Birodalom, Angol Királyság, Francia Királyság, Német–Római Császárság, Csehország, Lengyel Királyság, Kijevi Oroszország, Horvát Királyság, Szerb Fejedelemség, Bizánci Császárság, Dalmácia, Szlavónia, Moldva, Havasalföld, Ausztria, Török Birodalom, Habsburg-birodalom, Magyar Királyság, Erdély, Török Hódoltság, Felvidék; Szófia, Várna, Bécs, Krakkó, Prága, Velence; Esztergom, Fehérvár, Buda, Pozsony, Muhi, Pest, Visegrád, Nándorfehérvár, Kolozsvár, Cegléd, Temesvár, Mohács, Veszprém, Eger, Szigetvár, Sárospatak, Gyulafehérvár, Ónod, Szatmár. (A felsoroltakon kívül tudniuk kell a tanulóknak a földrajztanterv topográfiai követelményeiben szereplő adatokat is.)

6. A gondolkodásfejlesztéssel kapcsolatos követelmények

(L. 5. osztály!)

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Az újkor

A világ képe a XVIII. században

Az angol forradalom hatása. Az ipari forradalom kezdete.

– Oroszország I. Péter uralkodása idején.
– Amerika: az amerikai függetlenségi háború.
– Afrika: sajátos kultúrák, a lakosság rabszolgaságba hurcolása.
– Ausztrália: ősi társadalmak.

A nagy francia forradalom

– Franciaország a forradalom előtt: kép Versailles-ről; a királyi udvar, a korlátlan királyi hatalom; a nemesek, papok, parasztok, iparosok, polgárok mindennapi élete; a korlátlan királyi hatalmat bíráló írók.

A forradalom kezdete: eskü a labdajátékok termében; a Bastille ostroma.

– A királyság bukása: háború Ausztriával és Poroszországgal; a király árulása; a királyság megdöntése; a király kivégzése. Európa uralkodóinak összefogása a forradalmi Franciaország ellen. A polgárság meggazdagodik, árdrágítás, a nép helyzetének romlása.

Robespierre és a jakobinus diktatúra: a feudális kötelezettségek eltörlése; a forradalmi terror; általános népfelkelés; katonai győzelmek. A jakobinusok hatalmának megdöntése.

Bonaparte Napóleon hatalomra jutása, politikája, háborúi; Oroszország 1812. évi honvédő háborúja. A császárság bukása.

– Európa a Szent Szövetség korában.
– A latin-amerikai spanyol gyarmatok felszabadulása (Simon Bolivar).

A reformkor hazánkban

II. József intézkedései.
A magyar jakobinusok.
Széchenyi István fellépése – élete – tervei – gyakorlati alkotásai.

– Nemzeti kultúrák kibontakozása: nyelvújítás (Kazinczy Ferenc), költészet, sajtó, regény (Eötvös József), színjátszás, zene (Erkel Ferenc, Liszt Ferenc), festészet (Barabás Miklós); Kőrösi Csoma Sándor; Bolyai János. A reformkor építészete.

– Az ellenzék vezetői: képek Kölcsey, Wesselényi és Deák életéből. Kik álltak a haladással szemben?

Miről folytak a viták a megyegyűléseken, az országgyűléseken és milyen eredménnyel? A nyelvkérdés – a közteherviselés – a jobbágykérdés.

Kossuth Lajos fellépése – élete – politikai nézetei. A Védegylet. Az Ellenzéki Nyilatkozat.

– A szerb, horvát, szlovák és román nemzetiségi mozgalmak.

Táncsics és a Fiatal Magyarország. Nézeteik – életrajzi képek.

Forradalom és szabadságharc Magyarországon

– Az 1848. évi európai forradalmak, különösen a párizsi, a bécsi és a prágai.

A pozsonyi országgyűlés cselekvésre szánja magát. 1848. március 15.

Az 1848. évi törvények (forráselemzés).

Az első népképviseleti országgyűlés. Kossuth toborzó úton. A szeptemberi fordulat. Az októberi bécsi forradalom.

– A nemzetiségek és a szabadságharc.

A Honvédelmi Bizottmány szervező munkája. A téli hadjárat. A nemzetgyűlés Debrecenben. Bem sikerei Erdélyben.

A kápolnai csata és az olmützi alkotmány. A „dicsőséges tavasz" és a Függetlenségi Nyilatkozat.

Kétoldalú támadás a szabadságharc ellen; belső ellentétek; a szabadságharc bukása. 1848–49 jelentősége: Milyen feudális terheket és kiváltságokat számolt fel? Hogyan vetette meg további gazdasági-társadalmi fejlődésünk alapjait?

A kapitalizmus térhódítása és a nemzetközi munkásmozgalom

A) *A kapitalizmus kibontakozása Európában és a nemzetközi munkásmozgalom*

Az ipari forradalom hatása a termelésre: gyáripar, kapitalista nagybirtok.

Az ipari forradalom társadalmi következményei: a proletariátus és a burzsoázia megjelenése. A munkásság helyzete. A női és a gyermekmunka. A proletariátus kénytelen eladni munkaerejét; a munkabér a munkaerő ára.

A munkás munkája teszi értékessé az árucikkeket, de a munkás munkájáért nem kap annyi bért, amennyi értéket termel – az értéktöbblet a tőkésé lesz; így zsákmányolja ki a tőkés a munkást.

A munkásosztály első harcai: géprombolás, sztrájk, szakszervezetek. A lyoni felkelés.

Marx és Engels életrajza. (Marx életrajzában J. Westphalen is.)

Részletek a Kommunista Kiáltványból: a történelem osztályharcok története; a társadalmi fejlődés gondolata, a kapitalista társadalom jellemzése; a proletariátus történelmi szerepe (forráselemzés). Az I. Internacionálé.

– Az olasz és a német egység. A francia–porosz háború. A francia köztársaság kikiáltása.

A Párizsi Kommün.

A marxizmus elterjedése a nemzetközi munkásmozgalomban: a II. Internacionálé.

– Az újkor kulturális életének néhány kiemelkedő alakja: Geothe, Balzac, Dickens, Victor Hugo, Lev Tolsztoj, Haydn, Mozart, Beethoven rövid életrajza; az impresszionisták, Rodin.

B) *A kapitalizmus térhódítása Ázsiában és Amerikában*

– *Ázsia:* Kína – ópiumháború – tajping felkelés, Japánban polgári forradalom.

Angol gyarmatosítás Indiában. A szipoj-felkelés.

– *Amerika:* A mexikói forradalom. A kubai köztársaság kikiáltása.

Polgárháború az USA-ban.

– Az amerikai munkásmozgalom.

A kapitalizmus kibontakozása Magyarországon

Haynau rémuralma. A Bach-rendszer.

Kiegyezési tárgyalások. A kiegyezés. A kiegyezés jelentősége.

Kapitalista fejlődés a mezőgazdaságban. A hazai birtokviszonyok; mezőgazdasági munkások. A középbirtokosok tönkremennek, a dzsentri mint a magyar úri társadalom jellegzetes alakja. A parasztság rétegződése: nagygazdák – nincstelenek.

Kapitalista fejlődés az iparban: élelmiszeripar; vasútépítés, vasöntődék, gépgyárak; szén- és vasbányászat. Az ipari fejlődés magyarországi jellemzői.

Az ipari munkásság megerősödése hazánkban. Első szervezetei. Frankel Leó (rövid életrajz). A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakítása, programja. A Népszava megjelenése.

A parasztság mozgalmai – agrárszocialista mozgalmak. Szántó Kovács János pere. Az aratósztrájkok.

– A Török Birodalom széthullása. Az orosz–török háború. Románia, Szerbia, Bulgária függetlenné válása.

Kiegyezés Horvátországgal. Az 1868. évi nemzetiségi törvény. Erőszakos magyarosítás. Bosznia és Hercegovina elfoglalása.

– Kultúránk fejlődése: Jedlik Ányos, Eötvös Loránd, Magyar László, Munkácsy Mihály, Székely Bertalan, Benczur Gyula, Madarász Viktor, Szinyei Merse Pál.

Az imperializmus kialakulása

A technika új vívmányai (közöttük a magyar találmányok). A szabadversenyben a kistőkések tönkremennek, a nagytőkések meggazdagodnak. Nagyüzemek. A technika fejlesztéséhez sok pénz kell. A bankok megnövekedett szerepe. Az óriásvállalatok. A szabadversennyel szemben a monopóliumok kialakulása.

A gyarmatosítás új formái, tőkekivitel (Anglia példáján). Az „új rablók" megjelenése. Harc a világ újrafelosztásáért. Az imperialista szövetségi rendszerek kialakulása.

– A világ területi felosztása (térkép alapján).
– Képek az orosz forradalmárok három nemzedékéről.

Lenin forradalmi tevékenységének kezdetéről. Szemelvény „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka" c. könyvből: az imperializmus korának jellemzése (forráselemzés).

A II. Internacionálében fellépő megalkuvó áramlatok és társadalmi hátterük. Az új típusú munkáspárt megszületése Oroszországban. Mennyiben volt az OSZDMP új típusú párt?

– Az új típusú munkáspárt megerősödése. Az 1905-ös forradalom és tapasztalatai.
– Hazánk a XX. század elején. A gazdaság fejlődése. A városiasodás. A közegészségügy fejlődése. Testkultúra. Budapest kiépülése. A polgári társadalom rétegeinek kialakulása. Az úri világ és a dolgozók világa. Kivándorlás. A társadalmi rendszer bírálata (Ady Endre).

A szocialista mozgalom erősödése. A „vérvörös csütörtök".

Az I. világháború kitörése. A háború jellege. A II. Internacionálé csődje. Lenin a proletariátus feladatairól a világháborúban. A modern technika, fegyverek.

A háború fő frontjai. Tömegek a háborúban. A forradalmi válság érlelődése. Az USA hadbalépése. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom (érintőlegesen). A központi hatalmak veresége. Forradalmi mozgalmak Európában (érintőlegesen).

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra
Ebből:	
Helytörténeti kirándulásra, múzeumlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. A világnézeti, erkölcsi-politikai nevelésre vonatkozó követelmények

A tanulók világnézetének, erkölcsi-politikai nézeteinek és meggyőződésének, társadalom- és történelemszemléletének fejlesztése érdekében – a tantervben meghatározott tananyag feldolgozásának folyamatában – **a tanulóknak meg kell érteniük, és** egyre önállóbban **alkalmazniuk kell a következő történelmi-társadalmi fogalmakat és egyszerű törvényszerűségeket.**

a) Fogalmak

A gazdasági élettel, a termelés és elosztás módjával kapcsolatos fogalmak

Munkaeszközök*: **szövőgép,** fonógép, **gőzgép, ipari forradalom,** gőzeke, cséplőgép, aratógép, **dinamó,** transzformátor, **villanymotor, acélgyártás, fémmegmunkálás.**

A gazdasági élet fő jellemzői: **gyáripar,** iparfejlesztési politika, vámpolitika, vetésforgó, **ipari növények, műtrágya, nehézipar, hadiipar, élelmiszeripar, malomipar, könnyűipar, építőipar, szén- és vasbányászat, nagyüzemi termelés, kapitalista gazdaság, monopólium,** finánctőke, tőkekivitel.

* A fogalmak felsorolását bevezető kifejezések – pl. Munkaeszközök, A gazdasági élet fő jellemzői stb. – nem követelmények, hanem a velük kapcsolatos fogalmak rendszerbe foglalását szolgálják.

A termelés szervezeti keretei: **gyár, nagyüzem, kapitalista vállalat, mammutvállalat, kapitalista nagybirtok,** rabszolgatartó ültetvény és gazdálkodás.

A termelés és az elosztás módja: a termelőeszközök magántulajdona, **munkaerő, munkabér, értéktöbblet, munkanélküliség;** munkásellenőrzés, köztulajdonba vétel, **államosítás, a kizsákmányolás megszüntetése.**

Pénzgazdálkodás: **bank, hitel,** tőkebeáramlás, papírpénz, infláció, árrögzítés.

Kereskedelem: **kivitel, behozatal,** kiviteli vám, behozatali vám, a termelés és értékesítés egybefonódása – monopólium.

Közlekedés: **gőzhajó, gőzmozdony,** vasútépítés, a földrészek közötti rendszeres hajóforgalom, **gépkocsi, repülőgép.**

Hírközlés: **távíró, telefon, rádió,** telefonközpont.

Települések: **ipari város,** kapitalista nagyváros.

A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalmak

Nép–nemzet: nyelvújítás, **nemzeti kultúra,** hivatalos nyelv, **nemzet, nemzeti kérdés, nemzeti függetlenség, nemzetiség, nemzetiségi kérdés,** nemzetiségi mozgalom, nemzetiségi törvény, soknemzetiségű állam, „egységes politikai nemzet", **kivándorlás,** emigráns.

Társadalmi osztályok, rétegek: **kispolgár, nagypolgár,** örökváltság, **jobbágyfelszabadítás,** kisparaszt, középparaszt, nagygazda, kereskedő, **burzsoázia,** alapvető osztály, **proletariátus,** finánctőkés, kistőkés, munkásarisztokrata, **értelmiségi.**

Osztályharc: forradalmi helyzet, **polgári forradalom,** reformkor, reformmozgalom, érdekegyesítés, **a munkásosztály történelmi szerepe,** géprombolás, **sztrájk,** szervezkedés, **tüntetés, munkásfelkelés,** nemzetközi szervezkedés, agrárszocialista mozgalom, aratósztrájk, **szocialista forradalom.**

Pártok–szervezetek: **munkásmozgalom,** munkásegylet, **szakszervezet, munkáspárt, internacionálé, nemzetközi szervezet, szociáldemokrata párt,** szocialista tömegpárt, kongresszus, új típusú munkáspárt.

A társadalmi osztályon belüli küzdelmek: konzervatív, haladó.

Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmak

Társadalmi rendszerek, államtípusok: **kapitalista társadalom, imperializmus, kapitalista állam,** imperialista állam, **proletárdiktatúra,** szocialista társadalom.

Államformák: korlátlan királyi hatalom, alkotmányos királyság, polgári köztársaság, jakobinus diktatúra, napóleoni császárság, kommün.

Az állam területe: **gyarmatbirodalom, Osztrák–Magyar Monarchia.**

Hivatali szervezet, állami adózás: megyegyűlés, alsótábla, felsőtábla, népképviseleti országgyűlés, **közteherviselés, trónfosztás,** kormányzó, felelős mi-

nisztérium **(kormány)**, minisztérium, dualizmus, közös ügyek, önálló minisztériumok.

Törvényhozás: jobbágyrendelet, türelmi rendelet, törvényjavaslat, szentesítés.

Fegyveres erők, háborúk: **honvédség**, nemzetőrség, **közös hadsereg, csendőrök, rendőrök, hadkötelezettség, fegyverkezés, világháború**, villámháború, **front**, állóháború.

Jogszolgáltatás: törvény előtti egyenlőség, polgári (burzsoá) igazságszolgáltatás.

Politikai jogok: nemesi kiváltság, nemesi adómentesség, polgári szabadságjogok, általános titkos választójog.

Nemzetközi kapcsolatok: Függetlenségi Nyilatkozat, passzív ellenállás, **kiegyezés, közös ügyek**, közös vámterület, gazdasági szövetség, **a világ területi felosztása, fegyverkezési verseny, szövetségi rendszer, harc a világ újrafelosztásáért**, feltétel nélküli megadás.

A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalmak

Tudomány–művelődés: **tankötelezettség, írástudatlan**, társadalomtudomány, természettudomány.

Haladó és visszahúzó eszmék: **hazafiság, marxizmus, nemzetköziség**; haladó eszmék, **nacionalizmus**, visszahúzó eszmék, megalkuvás, anarchizmus, sovinizmus.

Művészet: realizmus, impresszionizmus.

Testkultúra: tömegsport, versenysport.

A történelmi megismeréssel kapcsolatos fogalmak

Társadalmi törvény, földrajzi-természeti környezet, termelési-társadalmi viszonyok, **az osztályharc szerepe a történelemben.**

b) Törvényszerűségek

A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségek

A polgári forradalmak győzelme után a kapitalista termelés gyors fejlődésnek indult.

A kapitalista társadalom a feudális társadalomnál fejlettebb.

Az imperializmus a kapitalista rendszer hanyatló korszaka, amelyben kiéleződnek a tőkés rendszer ellentétei.

Az imperializmus korszakában a kapitalista rendszer a társadalmi fejlődés akadályává vált, ezért a társadalmi fejlődés érdekében meg kell dönteni.

Az osztályharccal kapcsolatos törvényszerűségek

Az osztályharc legmagasabb foka a forradalom, amelyben a forradalmi osztályok megdöntik az elavult társadalmi rendszert védő államot, és kezükbe ragadják a politikai hatalmat.

Forradalmi helyzet akkor alakul ki, ha az elnyomók nem tudnak a régi módon kormányozni, és az elnyomottak nem hajlandók a régi módon élni.

A rabszolgatartó, a feudális és a kapitalista társadalomban az osztályharc a történelem mozgató ereje, minthogy enélkül a meglevő társadalmi rendszert nem válthatná fel egy haladóbb társadalmi rendszer, amely biztosítja a társadalom továbbfejlődését.

A kapitalizmus kialakulásával és fejlődésével kialakul, megerősödik a munkásosztály, a kapitalizmus elleni harc vezető ereje.

A munkásosztály a leghaladóbb, a legforradalmibb osztály, nem veszíthet mást, csak a láncait, a nagyüzemi munka szervezettsége is összeforrasztja, mindenféle kizsákmányolás megszüntetéséért harcol.

A kapitalizmus megdöntése és a szocializmus építése minden ország munkásosztályának érdeke, ezért a munkásosztály jelszava: „Világ proletárjai, egyesüljetek!"

Az állammal kapcsolatos törvényszerűségek

A feudális rendszerben az erős királyi hatalom sokáig a társadalom fejlődését szolgálta. Ezért a polgárság támogatta. Végül azonban a fejlődés gátjává vált, és ezért meg kellett dönteni.

A kapitalista társadalomban az állam az uralkodó osztályok érdekeit védi, ezért a proletariátusnak a szocialista forradalomban össze kell zúznia a tőkés államot, és létrehozni saját államát: a proletárdiktatúrát.

A háborúkkal kapcsolatos törvényszerűségek

A társadami haladásért és a függetlenségért folyó küzdelem a történelemben általában összefonódott egymással.

Az imperializmus korában a világ újrafelosztásáért folytatott harc szükségszerűen háborúk kirobbanásához vezetett.

Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos törvényszerűségek

Az igaz hazafiság, amelyik egyike a legmélyebb emberi érzéseknek, különösen a nemzeti államok kialakulásától tesz szert nagy jelentőségre.

Miután Marx és Engels tanításait mind többen és többen tették magukévá, a marxizmus a társadalom egyik döntő eszközévé vált.

A világ proletárjainak közös érdeke a kapitalizmus elleni harc. A nemzetközi összefogást segíti elő a proletár internacionalizmus eszméje.

A társadalmi osztályok, csoportok gondolkodását és tevékenységét végső soron gazdasági és társadalmi helyzetük határozza meg.

Bár a társadalmi osztályok, csoportok gondolkodását és tevékenységét végső soron gazdasági és társadalmi helyzetük határozza meg, egyes emberek szembefordulhatnak saját társadalmi osztályukkal.

A történelmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei

A földrajzi-természeti környezet jelentős hatást gyakorol egy-egy nép vagy ország életére. A társadalmi fejlődés legfőbb tényezője mégsem a földrajzi-természeti környezet, hanem a termelési-társadalmi viszonyok.

A társadalmi fejlődés során egymást követő társadalmi rendszerek alakultak ki.

Az egymást követő társadalmi rendszerek a társadalmi fejlődés egyre magasabb lépcsőfokai.

A társadalmi rendszereket alapvető osztályaik és ezeknek az osztályoknak a termelésben, valamint a javak elosztásában és a tulajdonviszonyokban betöltött helye különbözteti meg egymástól.

Az emberiség társadalmi-gazdasági-kulturális fejlődése nem egyenes vonalú, a társadalmak fejlődésének van felfelé ívelő és hanyatló szakasza.

Nem minden nép ment át a társadalmi fejlődés valamennyi lépcsőfokán.

A társadalom állandóan változik és fejlődik.

A társadalom fejlődését végső soron törvényszerűségek határozzák meg.

A társadalmi törvények az emberek cselekedetein keresztül érvényesülnek. Ezért a történelem igazi alkotói a társadalmat formáló néptömegek.

A kiemelkedő személyiségek történelmi jelentősége az, hogy felismerik a társadalom soron levő feladatait, és szervezni, vezetni tudják a tömegeket a feladatok végrehajtásában.

2. Az ismeretszerzési képességekre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

időnként néhány szóval lejegyezni a tanári magyarázat fő gondolatait;

felismerni az okfejtés hibáit (pl. a tanulói beszámolóban);

néhány mondatos részleteket feldolgozni a marxizmus–leninizmus klasszikusainak műveiből;

önálló mondatokban fogalmazott **vázlatot készíteni a tankönyv szövegéből** és más szövegekből;

önállóan használni a felnőtteknek készült lexikonokat és az idegen szavak szótárát;

ismereteket meríteni néhány oldalas népszerű tudományos feldolgozásból;

kiselőadás anyagát összegyűjteni 2–3 forrásból;

eredeti képeket, rajzokat önállóan elemezni;
didaktikus rajzokat, fóliaképeket elemezni;
ismereteket meríteni a tankönyv grafikonjaiból, statisztikai táblázataiból, diagramjaiból;
megfigyelni a rádió vagy televízió kijelölt ifjúsági műsorait és azokról rövid feljegyzéseket készíteni.

3. A kifejezőképességre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:
szükség szerint tömörítve vagy részletezően válaszolni szóbeli vagy írásbeli kérdésekre;
saját szavaikkal összefüggően **ismertetni a tankönyvi anyagegységet,** fő vonalaiban reprodukálni a tanár vagy társaik okfejtését;
eseményeket értékelni a társadalmi fejlődés szemszögéből;
ismertetni történelmi jelenségek törvényszerű **okait és következményeit;**
2–3 forrásból készített kiselőadást tartani az osztályban, kiránduláson vagy múzeumban;
megfogalmazni a grafikonokból és statisztikákból levonható következtetéseket;
beszámolni az órán a rádió vagy a televízió egyes ifjúsági műsorairól;
rövid ismertetést írni ifjúsági, illetve népszerű tudományos művek részleteiről;
történelmi faliújságot készíteni;
önálló sematikus vagy applikációs vázlatot készíteni.

4. A történelmi időben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Értsék a tanulók, hogyan alakultak ki az egymást követő társadalmi rendszerek.
Legyenek konkrét képzeteik a társadalmi rendszerek felfelé és lefelé ívelő szakaszairól.
Legyenek járatosak:
szinkronisztikus táblázatok önálló kitöltésében;
kronológikus táblázatok önálló készítésében;
az egyidejűség megállapításában (számolással és becsléssel).
Értsék a középkor feudális és az újkor kapitalista társadalma közötti különbségek kialakulásának folyamatát.
A történelmi időben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő kronológiai adatokat:

az emberiség történelmének újkora 1640-ben kezdődött az angol polgári forradalommal; a francia polgári forradalom 1789-ben kezdődött; a magyar jakobinus mozgalom vezetőit 1795-ben végezték ki; **a Kommunista Kiáltvány 1848-ban jelent meg; a pesti forradalom 1848. március 15-én robbant ki;** a Függetlenségi Nyilatkozatot 1849. április 14-én adták ki; az I. Internacionálét 1864-ben alakították meg Londonban; **1867-ben történt a kiegyezés és az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulása; 1871-ben volt a Párizsi Kommün;** az „első május elsejét" **1890-ben** ünnepelte a nemzetközi proletariátus, ugyanabban az évben **alakították meg a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot;** a gyarmati rendszer a XIX. sz. végére teljesedett ki; **az első világháború 1914-ben kezdődött és 1918-ban fejeződött be; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1917. november 7-én győzött.**

5. A történelmi térben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Legyenek jártasak a tanulók:
különböző jellegű és méretarányú történelmi térképek használatában;
meghatározott időpont eseményeinek a térképről való leolvasásában;
események elhelyezésében a térképen – becsléssel.
Legyenek képesek a térképek alapján vázlatot készíteni.

A történelmi térben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő **topográfiai adatokat, legyenek képesek megmutatni a térképen** és elhelyezni a vaktérképen a megfelelő térképjellel megjelölt ponton:

Ausztrália, Szibéria, Hollandia, Nagy-Britannia, USA, Japán, Kuba, Poroszország, Németország, Olaszország, Törökország, Románia, Bulgária, Szerbia, Osztrák–Magyar Monarchia; Párizs, Berlin, Moszkva, Szentpétervár, Lipcse, Lyon, Manchester, Brüsszel, London, Chichago, New York, Washington, San Francisco; Pákozd, Debrecen, Kápolna, Szolnok, Isaszeg, Vác, Komárom, Segesvár, Arad, Világos, Budapest; Viharsarok. (A felsoroltakon kívül tudniuk kell a tanulóknak a földrajztanterv topográfia követelményeiben szereplő adatokat is.)

6. A gondolkodásfejlesztéssel kapcsolatos követelmények
(7–8. osztály)

Legyenek a tanulóknak világos és egyre differenciáltabb **fogalmaik a tanult történelmi jelenségekről, összefüggésekről, törvényszerűségekről.**

Elvont fogalmaik is legyenek történelmileg konkrétak, szemléletesek.

Legyenek képesek fokozatosan egyre önállóbban rendszerezni, szintetizálni a különböző fogalmi jegyeket egy-egy fogalomba s e fogalmakat általánosabb fogalmakba, törvényszerűségekbe.

Világos, történelmileg konkrét fogalmaik alapján **legyenek képesek:**

megérteni és felismerni **az egyszerű történelmi törvényszerűségeket;**

különbséget tenni a véletlen és a szükségszerű összefüggések között;

felismerni az ok-okozati láncolatokat, valamint a történelmi-társadalmi jelenségek közötti kölcsönös kapcsolatokat.

Legyenek képesek tanári segítséggel, majd egyre önállóbban tisztázni és megoldani történelmi problémákat:

felismerni, milyen új adatokra van szükség a feladat, a probléma megoldásához;

a régebben ismert és az újonnan gyűjtött tényeket felhasználni a feladat, a probléma megoldásában;

álláspontjukat bizonyítani, a helytelen nézeteket cáfolni.

Legyenek képesek felismerni és megfogalmazni a történelmi-társadalmi jelenségekben rejlő ellentmondásokat, problémákat.

8. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

A legújabb kor

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom

A cárizmus megdöntése: Lenin a forradalmi helyzet jellemzőiről (részlet A II. Internacionálé csődje c. cikkből – forráselemzés): forradalmi helyzet 1917 februárjában Oroszországban; a pétervári felkelés.

Harc a proletárhatalomért: a munkás–paraszt–katona tanácsok szerepe a forradalomban; a kettős hatalom; az áprilisi tézisek; a kettős hatalom vége; felkészülés a fegyveres felkelésre.

Az októberi fegyveres felkelés. A tanácsok kongresszusának határozata a békéről, a földről, a hatalomról. A szovjethatalom elterjedése az országban.

Harc a külső és a belső ellenséggel. Az imperialista hatalmak intervenciója és a polgárháború. A szovjethatalom megszilárdulása. A Szovjetunió megalakulása.

A szocialista építés lenini terve: a szocialista iparosítás, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a kulturális forradalom (Lenin beszéde a Komszomol III. kongresszusán – forráselemzés). Lenin a szocialista építés sikerének előfeltételeiről: a munkás–paraszt szövetségről, a munkásosztálynak és pártjának vezető szerepéről. Lenin halála.

A szocialista társadalom alapjainak lerakása a Szovjetunióban: a tervgazdálkodás, a szoialista iparosítás és a kollektivizálás. A kizsákmányoló osztályok felszámolása. Az 1936. évi alkotmány.

Szocialista forradalom Magyarországon

Forradalmi helyzet 1918-ban Magyarországon; a Nemzeti Tanács megalakulása. Az őszirózsás forradalom győzelme.

Fegyverszünet az antant hatalmakkal. A köztársaság kikiáltása. A KMP megalakulása, harc a szocialista forradalomért. A Vörös Újság. A Károlyi-féle földreform. A kommunisták üldözése. A KMP tekintélyének növekedése.

Vyx-jegyzék. Károlyi lemondása. A munkáspártok egyesülése. A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása. A Forradalmi Kormányzótanács. Az áprilisi választások. A tanácshatalom. Az államosítások.

– A Magyar Tanácsköztársaság népjóléti és kulturális intézkedései.

Lakóhelyünk, környékünk a Tanácsköztársaság idején. (Helytörténeti óra.)

Támadás a Tanácsköztársaság ellen. Toborzás. Az északi hadjárat sikerei. A Szlovák Tanácsköztársaság megalakulása.

Ellenforradalmi szervezkedések. A Clèmenceau-jegyzék. Visszavonulás. A tiszai támadás. A Forradalmi Kormányzótanács lemondása. Lenin a Magyar Tanácsköztársaságról. A Tanácsköztársaság jelentősége.

Európa és hazánk a két világháború között

– A forradalmi mozgalom fellendülése: a németországi forradalmi események; a munkásmozgalom fellendülése Angliában, Franciaországban, Olaszországban. A kommunista pártok megalakulása.

– A Népszövetség megalakulása. A Párizs környéki békék. A szomszéd államok létrejötte és politikai berendezkedése.

Az ellenforradalmi rendszer uralomra jutása Magyarországon. A fehérterror. Horthy kormányzóvá választása.

Az uralkodó osztályok kísérlete a néptömegek megnyerésére. Földreform. Nacionalista uszítás. A szociáldemokrata párt helyzete és szerepe. A KMP harca az ellenforradalmi rendszer ellen. Az MSZMP.

A kapitalizmus viszonylagos megszilárdulása 1924 és 1929 között. A nagy gazdasági világválság kitörése. A válság hatása a világon és hazánkban. 1930. szeptember 1. Sallai és Fürst kivégzése.

Németország helyzete az első világháború után. A Német Kommunista Párt erősödése. Az osztályharc kiélesedése a gazdasági válság idején. A német fasizmus uralomra jutása. A Reichstag felgyújtása. A lipcsei per. A politikai pártok betiltása.

A Komintern VII. kongresszusa. A fasizmus jellemzése. A munkásosztály egységfrontja és az antifasiszta népfront szükségessége a fasizmus elleni harcban.

– A legújabb kor tudományos és művészeti életének néhány kiemelkedő alakja: Pavlov, Maria Sklodowska-Curie, Einstein, Anatole France, Rabindranath Tagore, Romain Rolland, Gorkij, Thomas Mann, Hemingway, Picasso.

– A világ képe az 1930-as évek közepén: forradalmi háború Kínában; Japán megtámadja Kínát; a polgári demokrácia megerősödése az USA-ban; a fasiszta Olaszország megtámadja Abesszíniát (Etiópiát); a népfront győzelme Franciaországban és Spanyolországban; az antikomintern paktum.

A második világháború előtt: a spanyol polgárháború; a nyugati benemavatkozási politika; a Szovjetunió nemzetközi harca a fasiszta agresszorok megfékezésére; Ausztria bekebelezése; a müncheni egyezmény; Cseh- és Morvaország, valamint Albánia elfoglalása; szovjet–német megnemtámadási szerződés.

A nyílt fasizmus előretörése Magyarországon: szövetség a fasiszta országokkal; a nyilaskeresztes párt; a zsidótörvények; fegyverkezés; a „bécsi döntések". A KMP harca a fasizmus ellen.

– Élet hazánkban a második világháború előtt: az úri osztályok – a hárommillió koldus, a munkásság, a kisiparosok, az értelmiség helyzete; a kulturális élet (József Attila, Móricz Zsigmond, Derkovits Gyula, Bartók Béla, Kodály Zoltán), a munkásság és a parasztság kultúrája; a Márciusi Front; a mozgalmi élet (kulturális és sportmunka, röpcédularagasztás, összeütközések a nyilasokkal).

Egy kommunista életútja. (A tantervi téma megfelelő helyén feldolgozandó törzsanyag, amelyet az iskola sajátos szempontjainak figyelembevételével kell megválasztani. Lehet az iskola névadója, a helység szülöttje stb.)

A második világháború és hazánk felszabadulása

Lengyelország megtámadása. Észak- és Nyugat-Európa, Jugoszlávia és Görögország leigázása. A Szovjetunió megtámadása. A németek előrenyomulása.

– A Szovjetunió, Anglia és az USA összefogása a fasizmus ellen. A japán támadás. Az USA belép a háborúba. Harcok Afrikában és a Csendes-óceánon.

A Szovjetunió honvédő háborúja. A ipar áttelepítése a hátországba. A partizánmozgalom. A németek újabb támadása. A sztálingrádi győzelem.

Magyarország a második világháborúban: részvétel Jugoszlávia elfoglalásában; hadüzenet a Szovjetuniónak; a voronyezsi katasztrófa. Háborúellenes mozgalmak; a Magyar Történelmi Emlékbizottság.

– A német fajelmélet a gyakorlatban. A meghódított területek kirablása, lakosságuk kiírtása, kényszermunkára hurcolása. Koncentrációs táborok.
– Ellenállási mozgalmak: főleg a francia, a jugoszláv, a lengyel és az olasz ellenállási mozgalomról.
– A fasiszta hatalmak vereségei 1943–44-ben: a Szovjetunió területének felszabadítása; az afrikai győzelmek; az olasz fasizmus bukása; a japánok vereségei.

A Szovjetunió felszabadító harcai. A második front.

A népi demokratikus forradalom kezdetei Kelet-Európában: az 1944. augusztusi román fegyveres felkelés; a szeptemberi forradalom Bulgáriában; a varsói felkelés és Lengyelország felszabadítása; Jugoszlávia felszabadítása; a szlovákiai és a prágai fegyveres felkelés.

Magyarország 1944-ben: a magyar kormányok hintapolitikája; Magyarország német megszállása; Horthy kiugrási kísérlete; a nyilasok rémuralma; ellenállási mozgalom és partizánharcok hazánkban.

Hazánk felszabadítása. A legfontosabb hadműveletek. Lakóhelyünk felszabadítása (helytörténeti gyűjtés alapján).

Az európai háború vége. Hadműveletek Japánban. Az atombomba ledobása. Japán megadja magát. A második világháború mérlege, a háború jellege.

A két világrendszer kialakulása.
A szocializmus győzelme hazánkban

A Szovjetunió nemzetközi tekintélyének növekedése. A kommunista pártok nemzetközi megerősödése. A Béke-világtanács, Szakszervezeti Világszövetség, Demokratikus Ifjúsági Világszövetség, Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség. Az USA nemzetközi súlyának megnövekedése. A hidegháború. A NATO megalakulása.

A népi demokratikus Magyarorzság megszületése: Ideiglenes Nemzetgyűlés; Ideiglenes Kormány; fegyverszünet a Szovjetunióval; hadüzenet Németországnak: a földosztás; a demokratikus állam megteremtése; üzemi bizottságok. Az újjáépítés. A Vörös Hadsereg segítsége. Az infláció. Az 1945-ös választások. Az első államosítások. A köztársaság kikiáltása. A Baloldali Blokk. Az új pénz.

Békeszerződés Magyarországgal. A nagybankok államosítása. A 3 éves terv. A nagyüzemek államosítása. Barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezmény a Szovjetunióval és a többi baráti országgal. A munkáspártok egyesülése. A Magyar Népköztársaság Alkotmányának elfogadása.

A kínai forradalom győzelme. Az NDK megalakulása. Az európai és ázsiai népi demokratikus országok fejlődése. A Varsói Szerződés létrejöttének célja és körülményei.

A szocialista iparosítás eredményei hazánkban. A kulturális forradalom eredményei. Az 1956. évi ellenforradalom és leverése.

Harc az imperializmus ellen, a békéért, a szocializmusért. A gyarmati rendszer széthullása. A kubai forradalom győzelme. A békés egymás mellett élés politikája. A kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezletei. Sikerek a fejlett szocializmus építésében.

Az MSZMP politikája. A mezőgazdaság szocialista átszervezése. A szocializmus alapjainak lerakása. Áttérés a fejlett szocializmus építésére.

Állampolgári ismeretek

Hazánk gazdasági élete

Termelési és tulajdonviszonyok hazánkban. Tulajdonformák. A nemzeti jövedelem és forrásai.

A nemzeti jövedelem felhasználása: beruházás, fogyasztás. A munka szerinti elosztás. Béren kívüli és társadalmi juttatások.

Munka az iparban. Az ipar szerkezete. Egy ipari üzem szervezeti felépítése.

Munka a mezőgazdaságban. Állami gazdaságok. Egy mezőgazdasági termelőszövetkezet szervezeti felépítése. Jövedelemelosztás a termelőszövetkezetben.

Munkaviszony. A munka jog és kötelesség. A munkakönyv. A munkaügyi döntőbizottság.

– Gazdasági kapcsolataink a szocialista, a tőkés és a fejlődő országokkal. A KGST jelentősége gazdasági fejlődésünkben. Integráció, szakosodás, kooperáció.

Gazdasági életünk aktuális problémái.

A szocialista társadalom: közösségek rendszere

A közösségek szerepe életünkben. Szervezett és szervezetlen közösségek. A szocialista együttélés normái.

A család mint vérségi, gazdasági és jogi közösség. A családjogi törvény.

A lakóhely közössége. Településformák. Urbanizáció. Urbanizációs fejlődés falun és városon. Településfejlesztés. Környezetvédelem.

– A munkahely mint közösség. Közösségek rendszere a munkahelyen belül. Üzemi, szövetkezeti demokrácia. Az üzemi pártszervezet, a KISZ- és szakszervezet. (Üzemlátogatás.)

A szocialista társadalom szerkezete. Osztályok, rétegek. Politikai és társadalmi szervezeteink, mozgalmi közösségeink. A párt mint a társadalom irányítója és vezető ereje. A KISZ mint a párt ifjúsági társadalmi-politikai szervezete. A Magyar Úttörők Szövetsége. A Hazafias Népfront. A szakszervezet. Más tömegszervezetek.

Társadalmi fejlődésünk aktuális problémái.

Szocialista államunk és polgárai

Államtípusok. A proletárdiktatúra és funkciói. Az Alkotmány mint alaptörvény.

Központi államhatalmi szerveink. Az országgyűlés: szervezete, törvényalkotó munkája. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa.

Államigazgatásunk központi szervei. A Minisztertanács helye, szerepe az állami életben. A Minisztertanács összetétele, feladatai. A minisztériumok és feladataik. Kormánybizottságok, országos hatáskörű szervek.

Szocialista hazánk fegyveres alakulatai. A fegyveres erők és testületek. Honvédelmi kötelezettség. Honvédelmi törvény. A katonai eskü. (Összevetve más történelmi korszakok katonai esküformáival – forráselemzés.) A Varsói Szerződés (forráselemzés). A fegyveres erők fejlesztésének szükségessége.

Államéletünk demokratizmusa. Választások. Választójog és választhatóság. A választottak jogai és kötelességei. Demokratikus centralizmus.

A tanácsrendszer felépítése. A tanácsok szervezete és feladatai. Tanács, tanácsülés, végrehajtó bizottságok. Tanácsi rendeletek, költségvetés.

Ügyintézés a tanácsoknál. A szakigazgatási szervek az államigazgatás helyi szervei. Az állampolgárok fontos ügyeinek intézése (kérelmek, beadványok, fellebbezés).

Az igazságszolgáltatás és szervezete. Az ügyészség a szocialista törvényesség őre. A bíróságok felépítése.

A bűncselekmények üldözése. Bűnözés és alkoholizmus. Vádemelés. Büntető igazságszolgáltatás. Egy bírósági tárgyalás (elemzés).

A fiatalkorúak bűnügyei. Eljárás fiatalkorúak esetében. Célja, eszközei: megelőzés, javító-nevelés, indokolt büntetés.

A polgári peres eljárás. A polgári peres eljárás az állampolgárok közötti vita eldöntésének törvényes lehetősége. Bírósági kereset beadása, felperes, alperes. Egy polgári per lefolyása.

Állampolgári jogok és kötelességek. Az állampolgárság; keletkezése, megszűnése. Személyi igazolvány. Útlevél. Az állampolgárságból fakadó jogok és kötelességek. A jogok és kötelességek összefüggései.

Az ifjúság jogai és kötelességei. Az ifjúságpolitika. Az ifjúság társadalmi szerepe. Az ifjúsági törvény az ifjúság jogainak és kötelességeinek kifejezője. A KISZ szerepe az ifjúsági törvény érvényesítésében.

A Magyar Népköztársaság diplomáciai kapcsolatai. A diplomáciai kapcsolat lényege. A diplomáciai kapcsolat kölcsönössége és formái. Hazánk diplomáciai kapcsolatainak fejlődése és helyzete. Részvételünk a nemzetközi szervezetekben.

Részvételünk az ENSZ munkájában. Az ENSZ alapokmánya, fő szervei és szakosított szervezetei.

A művelődés hazánkban

Művelődés a szocialista társadalomban. A műveltség társadalmi szerepe. A művelődés szervezett és kötetlen lehetőségei.

Iskolarendszerünk. Az iskolarendszer felépítése. A tankötelezettség. Pályaválasztás. Továbbtanulás közép- és felsőfokon.

Tanulás a felnőttkorban. A tanulás felnőttkorban egyéni és társadalmi érdek. A felnőttoktatás szervezett módjai (iskolarendszerű és szakmai tanfolyamok). Önművelődési lehetőségek.

Közművelődési intézmények. A közművelődési törvény. A közművelődés funkciói. A közművelődési intézmények (könyvtárak, múzeumok, művelődési házak, klubok, hangversenytermek) szerepe és működése. A tömegkommunikáció eszközei, jelentősége.

Korunk fő kérdései

A tudományos, technikai és társadalmi fejlődés aktuális kérdései.
A különböző fejlettségi fokon álló társadalmak sajátos problémái.
A szocialista építés sajátos kérdései hazánkban és a baráti országokban.
A nemzetközi politikai élet aktuális kérdései.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 70 óra	
Történelemre		kb. 35 óra
Állampolgári ismeretekre		kb. 35 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 26 óra	
Ebből:		
Helytörténetre, múzeumlátogatásra, tanács, üzemek, stb. látogatására		kb. 5 óra

KÖVETELMÉNYEK

1. A világnézeti, erkölcsi-politikai nevelésre vonatkozó követelmények

A tanulók világnézetének, erkölcsi-politikai nézeteinek és meggyőződésének, társadalom- és történelemszemléletének fejlesztése érdekében – a tantervben meghatározott tananyag feldolgozásának folyamatában – **a tanulóknak meg kell érteniük,** és egyre önállóbban **alkalmazniuk kell a következő történelmi-társadalmi fogalmakat és egyszerű törvényszerűségeket.**

a) Fogalmak

A gazdasági élettel, a termelés és elosztás módjával kapcsolatos fogalmak

Munkaeszközök:* **automatizálás, atomerőmű, traktor, kombájn, számítógép, tudományos-technikai forradalom.**

A gazdasági élet fő jellemzői: **túltermelés, gazdasági válság,** világválság,

* A fogalmak felsorolását bevezető kifejezések – pl. Munkaeszközök, A gazdasági élet fő jellemzői stb. – nem követelmények, hanem a velük kapcsolatos fogalmak rendszerbe foglalását szolgálják.

tőkés integráció, szocialista gazdaság, népgazdaság, tervgazdálkodás, szocialista integráció, beruházás, termelési terv, termelékenység, munkaerőgazdálkodás, fejlett ipari ország, ipari–mezőgazdasági ország, fejlődő ország.

A termelés szervezeti keretei: **szocialista ipari üzem, állami vállalat, tanácsi vállalat, ipari szövetkezet, üzemegység, műhely, szocialista mezőgazdasági üzem, állami gazdaság, mezőgazdasági termelőszövetkezet,** háztáji gazdaság, melléküzemág, szakosítás, kooperáció.

A termelés és az elosztás módja: **tőkés magántulajdon, szocialista tulajdonviszonyok, személyi tulajdon,** magántulajdon a szocializmusban, **társadalmi tulajdon, szocialista állami tulajdon, szocialista szövetkezeti tulajdon, nemzeti jövedelem, fogyasztás, felhalmozás, munkabér, időbér, darabbér, társadalmi juttatás, prémium, részesedés, a szocialista társadalom alapelve, a kommunista társadalom alapelve, kollektív szerződés.**

Pénzgazdálkodás: állami költségvetés, bevétel, kiadás; munkabéralap, tartalék, **nemzeti vagyon.**

Kereskedelem: szocialista kereskedelem, **belkereskedelem, külkereskedelem, nyersanyag, termelési eszköz, fogyasztási cikk, tartós fogyasztási cikk.**

Közlekedés: **villanymozdony, Diesel-mozdony, rendszeres légi közlekedés, tömegközlekedés, elektromos gépkocsi, atommeghajtású hajó, űrhajó.**

Hírközlés: **televízió, film, plakát.**

Települések: urbanizáció, szolgáltatások, **közművek, közellátás, egészségügyi intézmények,** közjóléti intézmények, **környezetszennyeződés, környezetvédelem.**

A társadalom életével és az osztályharccal kapcsolatos fogalmak

Nép–nemzet: nemzeti állam, **szocialista nemzet, szocialista nemzeti egység, szocialista hazafiság – internacionalizmus.**

Család: **házasságkötés,** teljes család, nagycsalád, csonka család, **válás, állami gondozott, örökbefogadás, gyámhatóság, gyám.**

Társadalmi osztályok, rétegek: **a munkásosztály mint vezető osztály; szövetkezeti parasztság, munkás–paraszt szövetség,** dolgozó rétegek, **szocialista értelmiség, alkalmazottak, kisiparosok, kiskereskedők, önálló parasztok.**

Osztályharc: feudális maradvány, polgári demokratikus forradalom, kettős hatalom, **szocialista forradalom, a munkásosztály vezető szerepe a forradalomban, a párt vezető szerepe a forradalomban, a munkás–paraszt szövetség szerepe a forradalomban, ellenforradalom,** fehérterror, **fasiszta, antifasiszta, harc a fasizmus ellen, munkásegység, népfront,** imperialista erők, **imperialista világrendszer,** imperialista ellenes erők, **szocialista világrendszer, gyarmati felszabadító mozgalom, békemozgalom, nemzetközi forradalmi harc, nemzeti felszabadító forradalom, a gyarmati rendszer összeomlása.**

Pártok–szervezetek: **kommunista párt,** pártszervezet, legális munka, illegális munka, demokratikus centralizmus, kollektív vezetés, személyi kultusz, **a párt vezető szerepe,** társadalmi szervezet, **tömegszervezet,** tömegmozgalom, **szocialista brigádmozgalom, kommunista világmozgalom, a kommunista és munkáspártok tanácskozásai.**

Az állammal, államszervezettel kapcsolatos fogalmak

Társadalmi rendszerek, államtípusok: **szocialista társadalom, a szocializmus alapjainak lerakása, fejlett szocializmus, a kommunizmus építése, kommunista társadalom,** társadalmi rendszer, társadalom, **szocialista állam,** államtípus.

Államformák: államforma, polgári demokratikus köztársaság, polgári demokrácia, fasiszta állam, népi demokratikus állam (népi demokrácia), népköztársaság, tanács-(szovjet-) köztársaság, szocialista köztársaság, **Szovjet Oroszország, Magyar Tanácsköztársaság, Szovjetunió, Magyar Népköztársaság.**

Az állam területe: a gyarmatbirodalmak széthullása, az Osztrák–Magyar Monarchia széthullása, **államhatár (határőrség).**

Hivatali szervezet, állami adózás: antidemokratikus adórendszer, nemzetgyűlés, alsóház, felsőház, Forradalmi Kormányzótanács, népbiztosság, **tanács,** ellenforradalmi kormány, **miniszterelnök,** király nélküli királyság, Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, Ideiglenes Nemzetgyűlés, Ideiglenes Nemzeti Kormány; **általános, egyenlő, titkos választás; Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány;** államigazgatás; a **Magyar Népköztársaság Országgyűlése, képviselő,** ülésszak, állandó bizottság, **jelölőgyűlés, közvetlen választás, közvetett választás, beszámolási kötelezettség, visszahívási jog,** interpelláció, szavazati jog, tanácskozási jog, **Elnöki Tanács, Minisztertenács,** országos hatáskörű szervek, ideiglenes kormánybizottságok, **tanácstag, tanácsülés, végrehajtó bizottság,** szakigazgatási szerv, **fogadónap, megyei tanács, községi tanács, városi tanács, fővárosi tanács, kerületi tanács,** államigazgatási szerv.

Egyházi szervezet: az egyház és az állam különválasztása, az egyházi iskolák államosítása.

Törvényhozás: **alkotmány-alaptörvény,** legfelsőbb államhatalmi szerv, törvény, illetve törvényerejű rendelet, költségvetés, **népgazdasági terv, ifjúsági törvény,** tanácstörvény, családjogi törvény, **honvédelmi törvény,** közművelődési törvény, a törvény kihirdetése, Magyar Közlöny, államhatalmi szerv, rendelet, határozat.

Fegyveres erők, háborúk: intervenció, **honvédő háború,** helyi háború, gyarmati felszabadító háború, **Vörös Hadsereg,** Vörös Őrség, nemzetközi brigád, **ellenállási mozgalom, partizán, néphadsereg, népi rendőrség, munkásőrség.**

Jogszolgáltatás: rögtönítélő bíróság, forradalmi törvényszék, **szocialista törvényesség, népi ellenőrzés, népi ellenőr, erkölcsi szabály, jogszabály, fegyel-**

mi eljárás, munkaügyi bíróság, büntető igazságszolgáltatás, vádlott, ügyész, védő, bíró, népi ülnök, bizonyítási eljárás, **tanú, ítélet, polgári igazságszolgáltatás, alperes, felperes, ügyvéd, nagykorú, büntetés, pénzbírság, elzárás,** intézkedés, kiskorú, nevelő intézkedés, megrovás, **javítóintézeti nevelés, fiatalkorúak börtöne, törvényesség biztosítása,** legfelsőbb bíróság, megyei bíróság, **járási bíróság, fellebbezés,** legfőbb ügyészség, legfőbb ügyész, megyei főügyész, **járási ügyészség, panasz, bejelentés.**

Politikai jogok: a szabadságjogok megsemmisítése, **fasizmus, állampolgári jogok, állampolgári kötelességek, egyenjogúság, szocialista demokrácia, a munkához való jog, a munka mint kötelesség.**

Nemzetközi kapcsolatok: békekonferencia, megnemtámadási szerződés, **kölcsönös segélynyújtási szerződés, ENSZ,** Biztonsági Tanács, UNESCO, hidegháború, **NATO, Varsói Szerződés, békés egymás mellett élés,** Közös Piac, **KGST,** gazdasági és kulturális egyezmények, a haladó mozgalmak támogatása, menedékjog, diplomácia, **követ, követség,** konzulátus, nagykövetség, diplomáciai jegyzék.

A társadalom szellemi életével kapcsolatos fogalmak

Tudomány–művelődés: iskolarendszer, **általános iskola, szakmunkásképző iskola, szakközépiskola, gimnázium, főiskola, egyetem, felnőttoktatás, esti tagozat, levelező tagozat, önművelés, általános műveltség, szakműveltség, szaktanfolyam,** közművelődési intézmény, tömegkommunikációs eszköz, **kulturális forradalom,** Magyar Tudományos Akadémia, **tudós.**

Haladó és visszahúzó eszmék: **fajelmélet, kozmopolitizmus,** ideológiai harc, **marxizmus–leninizmus.**

Művészet: modern művészeti irányzatok.

Testkultúra: **egészséges életmód.**

A történelmi megismeréssel kapcsolatos fogalmak

Sajtó, levéltár, múzeum, a munka szerepe a társadalom fejlődésében, **a személyiség és a tömegek szerepe a történelemben,** a társadalom anyagi és kulturális színvonala, sajátos (afrikai, amerikai, ázsiai stb.) kultúrák.

b) Törvényszerűségek

A társadalmi-gazdasági fejlődés fő vonalával kapcsolatos törvényszerűségek

A szocialista forradalom győzelme elősegíti a termelés gyorsütemű fejlődését.

A szocialista társadalom az előző társadalmi rendszereknél fejlettebb, mivel megszünteti a kizsákmányolást.

A szocialista társadalom alapelve: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint". A kommunista társadalom alapelve: „mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint".

A társadalmi fejlődés törvényszerűen elvezet a szocializmus és a kommunizmus győzelméhez.

Az osztályharccal kapcsolatos törvényszerűségek

A szocialista forradalom sikerének feltétele a munkásosztály forradalmi pártjának vezetése és a munkás–paraszt szövetség.

A szocialista forradalom eredményeképpen a munkásosztály marxista–leninista pártjának vezetésével kivívja a politikai hatalmat, és megteremti a proletárdiktatúrát, egyesítve a dolgozó tömegeket megszervezi az új társadalom építését.

Az állammal kapcsolatos törvényszerűségek

Az államformák változnak, de a kizsákmányoló társadalmi rendszerekben az állam mindig az uralkodó osztály érdekeit védi.

A proletárdiktatúra a többség érdekeit védi a kisebbséggel szemben.

A szocialista társadalom építésének fontos eszköze a szocialista állam, amelynek legfőbb feladatai: a gazdasági szervező munka, a kulturális nevelő munka, a volt kizsákmányoló osztályok ellenállásának megtörése, az ország védelme, a társadalmi rend és az állampolgárok jogainak biztosítása.

A háborúkkal kapcsolatos törvényszerűségek

A szocialista világrendszer megerősödésével a világháború már nem végzetszerűen elkerülhetetlen.

Az eszmék történelmi szerepével kapcsolatos törvényszerűségek

A lenini eszmék elterjedésével a marxizmus–leninizmus a társadalom átalakításának egyik döntő eszközévé vált.

A nacionalizmus, amely szembeállítja egymással a nemzeteket, akadályozza a dolgozó tömegeknek a szocializmus kivívásáért és építéséért való összefogását.

A fajelmélet azt hirdeti, hogy a különböző emberfajok nem egyenlő értékűek, ezzel a kapitalista rendszer megszilárdítását és az imperialista hódító politikát szolgálja.

A kozmopolitizmus, amely szerint le kell mondani a hazafias érzésekről, a nemzeti hagyományokról, napjainkban az imeprialista nagyhatalmak világuralmi törekvéseinek szolgálatában áll.

A szocialista hazafiság szorosan összefonódik a proletár internacionalizmussal, és szemben áll a nacionalizmussal és a kozmopolitizmussal.

A haladó eszmék segítik, a visszahúzó eszmék akadályozzák a társadalmi fejlődést.

A történelmi fejlődés átfogó, általános törvényszerűségei

Az emberi társadalom kialakulásának, fennmaradásának és továbbhaladásának legalapvetőbb feltétele a munka.

A kultúra fejlettsége mindig a termelés színvonalától és a társadalom fejlettségi szintjétől függ.

A különböző korszakok kultúrája és a különböző népek kultúrái sok szállal kapcsolódnak egymáshoz. Minden korszak és minden nép ad valami sajátosat az emberi kultúrához.

A társadalom anyagi és kulturális színvonalának emelése csak a munka termelékenységének növelésével biztosítható.

Földünkön minden történelmi korszakban különböző fejlettségi fokon álló népek éltek egymás mellett. **Napjainkban is jellemző, hogy az emberiség kisebb hányada él fejlett, mint fejletlen gazdasággal rendelkező országban.**

A társadalmi törvényszerűségek egy része valamennyi társadalomra és valamennyi népre vonatkozik, más része csak egyes időszakokra és népekre.

2. Az ismeretszerzési képességekre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

áttekinthetően feljegyezni a lakóhely jelenéről, a környező üzemek, szövetkezetek életéről nyújtott információkat;

kérdéseket intézni az informátorhoz, önálló helytörténeti gyűjtést végezni;

önállóan gyűjtőmunkát végezni a napi sajtóból, szakfolyóiratokból;

szavakban fogalmazott vázlatot készíteni a tankönyv szövegéből és más szövegekből;

önállóan használni a könyvtári katalógust;

ismereteket meríteni három-négy oldalas **népszerű tudományos feldolgozásból;**

kiselőadást készíteni a napisajtó alapján;

politikai karikatúrákat értelmezni;

önállóan gyűjtött **grafikonokat** és statisztikákat **értelmezni;**

gyűjtött képeket megadott szempontok szerint önállóan rendszerezni;

megfigyelni a rádió vagy a televízió meghatározott felnőtt műsorait és az így szerzett információkról beszámolót készíteni.

3. A kifejezőképességre vonatkozó követelmények

Legyenek képesek a tanulók:

megmagyarázni a tankönyvi anyag egy-egy részletét vagy valamilyen történelmi összefüggést;

a tankönyvön kívüli forrásokból (pl. a helytörténeti gyűjtőmunkából) **merített ismeretekről önállóan beszámolni;**

összehasonlítani a különböző fejlettségi szinten álló társadalmakat és kultúrákat;

ismertetni önálló **gondolataikat egyes történelmi jelenségek** törvényszerű **okairól és következményeiről;**

kiselőadást tartani a népszerű tudományos irodalomból vett szemelvények, a sajtó, a rádió és a tv-műsorok alapján;

grafikonokból, statisztikákból **levont következtetésekről az órán beszámolni;**

tárlaton, múzeumban látottakról megfigyelési szempontok alapján beszámolni,

megfelelő formában érvelni,

felszólaláshoz vázlatot készíteni s azt a felszólalás közben használni;

önálló véleményüket, bizonyítékaikat, cáfolataikat néhány mondatban leírni;

önállóan gyűjtött képekről tablót készíteni;

grafikonokat, diagramokat készíteni.

4. A történelmi időben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Legyenek a tanulóknak konkrét képzeteik a történelmi idő „felgyorsulásáról".

Bizonyos eseményeket hónap és nap pontossággal tudjanak elhelyezni a történelmi időben, a kötelező évszámok ismerete alapján.

Legyenek képesek a történelmi események elhelyezésére az időben becsléssel.

Értsék az újkori kapitalista és a legújabb kor kapitalista és szocialista államai közötti különbségek kialakulásának folyamatát.

A történelmi időben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő kronológiai adatokat:

az emberiség történelmének legújabb kora 1917-ben kezdődött az első szocialista állam kialakulásával; a magyarországi polgári demokratikus forradalom 1918. október 31-én győzött; **a Kommunisták Magyarországi Pártját 1918. november 24-én alakították meg; a III. Internacionálét 1919-ben alakították meg Moszkvában; 1919. március 21-én győzött a szocialista forrada-**

lom Magyarországon, a Magyar Tanácsköztársaság 133 napig állt fenn; a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége 1922-ben alakult meg; a nagy gazdasági világválság 1929–1933-ig tartott; Németországban 1933-ban jutott a fasizmus hatalomra; **a második világháború 1939-ben kezdődött és 1945-ben fejeződött be; Németország a Szovjetuniót 1941-ben támadta meg; Magyarország 1945. április 4-én szabadult fel;** a két munkáspárt egyesülése Magyarországon 1948-ban következett be; **a Magyar Népköztársaság Alkotmányát 1949-ben fogadták el; az MSZMP VIII. kongresszusa 1962-ben volt.**

5. A történelmi térben való tájékozódóképességre vonatkozó követelmények

Tegyenek szert a tanulók megfelelő készségekre:
a különböző jellegű és méretarányú térképek olvasásában;
a térkép mindennapi kézieszközként való használatában.
Legyenek képesek a történelmi tér változásainak önálló felismerésére.
Legyenek konkrét képzeteik a történelmi tér „összeszűküléséről".
Legyenek képesek önálló vázlatkészítésre egyszerű térképjelek használatával.
Ismerjék fel, milyen hatást gyakorol a földrajzi-természeti környezet egy-egy nép anyagi és kulturális színvonalára.

A történelmi térben való tájékozódás érdekében jegyezzék meg a következő **topográfiai adatokat, legyenek képesek megmutatni a térképen** és elhelyezni a vaktérképen a megfelelő térképjellel megjelölt ponton:

Távol-Kelet, Normandia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország; Belgrád, Bukarest, Varsó, München, Madrid, Lisszabon, Amszterdam, Bern, Stockholm, Koppenhága, Oslo, Helsinki, Isztambul; Miskolc, Kassa, Eperjes, Szeged, Kecskemét. (A felsoroltakon kívül tudniuk kell a tanulóknak a földrajztanterv topográfiai követelményeiben szereplő adatokat is.)

6. A gondolkodásfejlesztéssel kapcsolatos követelmények
(L. 7. osztály!)

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A történelem és állampolgári ismeretek tantárgy tanításának módszertani alapelveit az eléje tűzött célok, feladatok, követelmények, valamint a tantárgy tartalma és a tanulók fejlettségi sajátosságai határozzák meg.

1. A tantárgy céljából és a 10–14 éves tanulók fejlettségi sajátosságaiból következik, hogy az általános iskolai történelemtanításnak a múltat megjelenítő *történettanításon* kell nyugodnia.

A történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy a múlt és a jelen legfontosabb *történelmi-társadalmi* tényeit, összefüggéseit, törvényszerűségeit és tanulságait foglalja magába. Azokat a tényeket és összefüggéseket, amelyek lehetővé teszik a történelem távlatainak és tendenciáinak, a történelem fejlődésmenetének megragadását, megértését és ennek segítségével a társadalom jelenében, majd jövőjében való önálló tájékozódást és a tudatos társadalmi tevékenységet. A *történet* viszont a múlt színes, sodró valóságának, a valaha volt élet lényegi teljességének jelenvalóvá tétele, megelevenítése. A történet a történelmi tényeknek életteli, emberközpontú, eseményes szintézise, amely az elmúlt korokat átélhetővé, érzékelhetővé, szemlélhetővé teszi.

A történelem tantárggyal ismerkedni kezdő általános iskolai tanulók a történelmi valóságot általánosító *történelmi* tényeket, fogalmakat, összefüggéseket akkor érthetik meg, sajátíthatják el, ha valamilyen módon maguk is „átélik" az általánosítás alapjául szolgáló *történeti* valóságot. Más szóval: ha a megelevenített eseményekből és jelenségekből – történetekből – kiindulva vezetjük el őket a történelmi fogalmak és összefüggések jól áttekinthető rendszeréhez. Csak így válik lehetővé, hogy a tanulók világosan lássák, és ezen az alapon – feladatokat megoldva – önállóan tárják fel és általánosítsák a jelenségekben rejlő lényeget, önállóan jussanak el a történettől a történelemig, miközben újabb és újabb történetek elemzésének útján egyre magasabb szinten alkalmazzák korábbi történelmi ismereteiket. A történettanításon alapuló történelemtanítás az önálló történelmi gondolkodás fejlesztésének fontos feltétele, a verbalizmus leküzdésének nélkülözhetetlen eszköze.

Mindehhez még azt is hozzá kell fűzni, hogy az általános iskolai történelemtanítás elsődleges, de nem egyetlen feladata a történelmi gondolkodás fejlesztése, a lényeges történelmi tények, fogalmak, összefüggések és törvényszerűségek elsajátíttatása. A tanulók teljes személyiségét kell formálni.

A teljes személyiségre hatni azonban csak az élet teljességével, tehát élet-teljes történettanítással lehet. A történettanítás nemcsak szükséges értelmi, de érzelmi alapja is az általános iskolai történelemtanításnak.

A történettanítás súlya és szerepe nagymértékben függ a tanulók előzetes társadalmi tapasztalatainak, ismereteinek mennyiségétől és minőségétől, történelmi gondolkodásának fejlettségi szintjétől. Ez nem azt jelenti, hogy az *5–6. osztályos* történelemtanítás megállhat a történeteknél. A képszerűen megjelenített múltat már az 5–6. osztályokban is elemzés tárgyává kell tenni, le kell vonatni a megfelelő következtetéseket, általánosításokat és azokat belehelyezni a történelmi ismeretek rendszerébe. A történettanítás tehát nem helyettesíti, csupán megalapozza a történelemtanítást.

A *7–8. osztályosok* történelemtanítása – a korábbi évfolyamok eredményeire támaszkodva – a múlt valóságát összetettebben, teljesebben, az általánosítás magasabb szintjén, sokoldalúbb történelmi összefüggésekbe ágyazva dolgozza fel. Az 5–6. osztálytól eltérően már az egyetemes történelmet sem csak jellemző életképek bemutatásával, hanem a kiemelkedő események fonalára fűzve történelmileg tanítja. Ez nem azt jelenti, hogy a 7–8. osztályban a képszerű megjelenítésre – a történettanításra – már nincs szükség. A felsőbb osztályokban nem a történettanítás mellőzéséről, hanem sajátos, az adott fejlődési szintnek megfelelő alkalmazásáról van szó.

Ugyanakkor a 8. osztályos történelem és a külön összegezett állampolgári ismeretek tanításának erősen kell építenie a *közvetlen társadalmi valóság tényeire*, a tanulók mindennapi tapasztalataira és gyűjtőmunkájára is. A feldolgozásban nagy jelentőségre tesz szert a tanár által célszerűen irányított tanulói vita.

2. A történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy céljának és feladatainak eredményes megvalósításához feltétlenül szükség van a *differenciálás tantervi és metodikai* eszközeire.

A tantervi differenciálás a *törzsanyag* és a *kiegészítő anyag* megkülönböztetését jelenti. A tanterv a törzsanyagot úgy tervezi, hogy azt az átlagos tanulók – illetve osztályok – a tanítási idő kétharmada alatt, a gyenge tanulók a teljes tanítási idő alatt el tudják sajátítani.

A kiegészítő anyagnak az a funkciója, hogy a törzsanyag részeként feldolgozásra kerülő eseményeket, történelmi jelenségeket szélesebb összefüggésükbe ágyazza, és ezzel formálja a tanulók szemléletét, hasson érzelmeikre, fejlessze készségeiket, képességeiket. A kiegészítő anyagot a tanár teljes mértékben saját belátása szerint kezeli: feldolgoztatja az osztállyal, vagy csak elolvastatja a tanulókkal, fontosabb vonatkozásait tanári magyarázat keretében ismerteti, vagy a tantervben megjelölt helyett más kiegészítő anyagot használ.

A törzsanyagon belüli metodikai differenciálást a tankönyvek, illetve (az útmutatók ajánlásait is felhasználva) a tanárok végzik.

3. Bár a tanterv felsorolja a kialakítandó *fogalmakat* és *törvényszerűsége-*

ket, a fogalmak pontos meghatározását a tanulóktól nem követelhetjük meg. Megengedhetetlen a fogalmi meghatározások lediktálása és kikérdezése is. A fogalmakat és törvényszerűségeket a tanulók a történelmi anyag feldolgozásának folyamatában sajátítsák el. Meglevő fogalmaikat és a megismert törvényszerűségeket felhasználva a történelmi-társadalmi tényekből alkossanak újabb fogalmakat. Ezen az úton bővítsék – a tanár tudatos irányító munkájával – történelmi fogalmaiknak rendszerét. A történelmi fogalmak és törvényszerűségek elsajátítása azt jelenti, hogy a tanuló a fogalom vagy törvényszerűség konkrét történelmi tartalmát, illetve a benne rejlő legfontosabb összefüggéseket saját szavaival el tudja mondani, meg tudja magyarázni, képes példákkal illusztrálni; és a megértett fogalmakat, illetve törvényszerűséget helyesen tudja alkalmazni a további iskolai munkában és a gyakorlati életben.

4. A történettanításon alapuló történelemtanítás elve könnyen keltheti azt a látszatot, mintha a történelemtanítás egyetlen járható útja az *induktív* út lenne. A megismerési folyamat valóságában azonban tiszta indukció egyáltalán nem létezik. A történetek feldolgozása azt jelenti, hogy a tanulók a korábban megértett fogalmakat és törvényszerűségeket alkalmazzák egy-egy konkrét esetre, s ebben az értelemben *deduktív* úton haladnak az általánostól a konkrét felé. A korszerű történelemtanítás fontos feladata az indukció és a dedukció kedvező arányának biztosítása. Ki kell irtanunk a tanulók számára tartalmatlan, üres fogalmat és tételeket, amelyeket bemagolva megjegyezni lehet ugyan, de megértve alkalmazni lehetetlen. Ez korántsem azt jelenti, hogy az új fogalmakat és törvényszerűségeket csak akkor lehet használni, ha azokat a tanulók már minden részletében, teljes gazdagságában, egészen pontosan megértették. Ellenkezőleg! Gyakran jobb eredmények érhetők el, ha a fogalmakat és törvényszerűségeket viszonylag szűk, de nagyon világos és szemléletes indukciós bázisra támaszkodva elég korán alakítjuk ki, majd az így létrehozott elsődleges általánosításokat az újabb és újabb történelmi jelenségek elemzése közben mélyítjük, gazdagítjuk, konkretizáljuk.

5. A történelemtanítás során a tanulók nemcsak ismeretekre tesznek szert (nemcsak tényeket, fogalmakat, törvényszerűségeket sajátítanak el), hanem fejlődik egész személyiségük. A tanterv a fejlesztés fontosabb területein határozott követelményeket szab meg. Ezeknek teljesítésére éppen olyan gondot kell fordítani, mint a tananyag elsajátíttatására! A *fejlesztő oktatásnak* azonban a konkrét történelmi anyag feldolgozásának folyamatában kell végbemennie és nem elkülönített „gyakorlatok" keretében.

6. A történelmi-állampolgári ismeretek tantárgy tanára pedagógiai tevékenységében tudatosan építsen a más tanítási órákon elsajátított ismeretekre és készségekre, az iskolai és iskolán kívüli nevelés egészére. Különösen tervszerűen kell összehangolnia munkáját az úttörőmozgalom akcióival, a *közművelődési* intézményekkel (főként a könyvtárakkal, a művelődési házak-

kal és a múzeumokkal), valamint a honismereti mozgalommal. Ott, ahol erre az objektív és szubjektív feltételek megfelelőek, helyes történelmi szakköröket szervezni.

7. A tanulók tervszerű nevelése, fejlesztése megkívánja, hogy munkájukat folyamatosan *ellenőrizzük* és *értékeljük*.

Az ellenőrzés és értékelés csak abban az esetben teljesíti sikeresen feladatát, ha a személyiségformálás valamennyi területéről megfelelő információkat nyújt, tehát sokoldalú (nemcsak az emlékezeti teljesítményeket, hanem az ismeretek alkalmazását is vizsgálja); ha híven tükrözi az eredményeket és fogyatékosságokat, tehát objektív; ha formáját tekintve is változatos (szóbeli és írásbeli ellenőrzés, a tanulói tevékenység megfigyelése stb.); ha messzemenően figyelembe veszi a fejlettségi sajátosságokat, valamint a tanulók egyéni objektív és szubjektív helyzetét, tehát személyre szóló; ha rendszeres és folyamatos (kiterjed valamennyi lényeges nevelési-oktatási-képzési mozzanatra és részfeladatra); ha nem ítélkező, nem osztályzatközpontú, hanem konstruktív, oktató-nevelő jellegű; végül, ha mindamellett tekintettel van a tantárgy speciális tartalmi követelményeire: a gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális szférába vágó tények, fogalmak, törvényszerűségek ellenőrzésére.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Tankönyv, munkafüzet
Feladatlapok
Képes Történelmi Atlasz
Két tanulónként egy-egy általános iskolai történelmi olvasókönyv

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, a középiskolai forrásszemelvény-sorozat valamennyi kötetéből egy-egy példány, a történelmi feladatgyűjteménynek minden kötetéből két-két példány, tantárgyi bibliográfiák, idegen szavak és kifejezések szótára; összefoglaló munkák a hazai és az egyetemes történelem tanításához, folyóiratok (Történelemtanítás stb.).

Nyomtatott grafikai taneszközök

Általános iskolai történelmi falitérkép-sorozat, történelmi falikép-sorozat, történelmi arcképsorozat.

Auditív információhordozók

Hanganyag összeállítások magnószalagon. Fáklyavivők lemezsorozat. Az Iskolarádió adásai.

Vizuális információhordozók

Diapozitív-sorozat, diafilmek, fóliakép-sorozat.

Audiovizuális információhordozók

Iskolai történelmi hangosfilmek; az Iskolatelevízió adásai.

Manipulációs eszközök

Applikációs-sorozat (beleértve a kronológiai és topográfiai applikációt), fólia térkép-sorozat, időszalag. Hat tanulónként egy-egy – az önálló tanulói munkát szolgáló – egységcsomag.

FÖLDRAJZ
6–8. osztály

Szerkesztette:

FARKAS EDIT

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai földrajztanítás *célja*, hogy a földrajzi környezetet jelenségeinek, folyamatainak és összefüggéseinek megismertetésével neveljen dialektikus materialista természet- és társadalomszemléletre. Alapozza meg a tanulók földrajzi műveltségét, sajátíttassa el a szocialista világnézet formálását szolgáló alapvető természet- és gazdaságföldrajzi törvényszerűségeket. Járuljon hozzá a termelőmunka sokoldalú megismertetéséhez, segítse elő a szocialista hazaszeretet és internacionalizmus elmélyítését.

Az általános iskolai földrajztanítás *feladata*, hogy a környezetismeret tantárgyban tanultakat továbbfejlesztve:

– ismertesse meg a tanulókkal hazánk, a kontinensek, a szocialista országok és a jelentősebb tőkés országok természeti adottságait, valamint társadalmi, gazdasági életük jellemző vonásait, a természeti és társadalmi tényezők kölcsönös összefüggéseit;

– a művelődési anyag feldolgozásának folyamatában sajátíttassa el a természet- és gazdaságföldrajz alapvető fogalmait, folyamatait és összefüggéseit.

– Hazánkról és a szomszédos országokról tanultakat az Európáról és a többi kontinensről szerzett ismeretekbe illesztve nyújtson a földrajz tanítása áttekintő képet az egész Földről. Ebben a viszonylatban is fel kell ismertetni a tanulókkal a természeti tényezők egymás közötti, a természeti adottságok és a gazdasági élet, valamint a termelés és a társadalom közötti összefüggéseket.

– A tantárgy tanítása a csillagászati földrajzi ismeretek tárgyalásával is segítse elő az egységes természettudományos világkép kialakítását.

– Tegye képessé a tanulókat a hazánkban és a világban végbemenő események térbeli elhelyezésére.

A földrajztanítás feladata az értelmi és érzelmi alapokon nyugvó tanulói *meggyőződés* formálása. (Az általános iskolában különös gondot kell fordítani az érzelmi nevelésre.)

– A földrajz tanításának kiemelkedő szerepet kell betöltenie a *szocialista hazaszeretetre* és az *internacionalizmusra* nevelésben, erősítenie kell a honvédelmi nevelést.

– A földrajz tanításának jelentős szerepet kell vállalnia a tanulók politikai és állampolgári nevelésében is.

– Kiemelt feladat a szocialista világrendszerhez való tartozás tudatának elmélyítése, a KGST munkájának megismertetése. Világítson rá a földrajztanítás a szocialista integráció szükségességére, és segítse a tanulók közgazdasági szemléletének kialakítását.

– A tanítási órákon formálódó *erkölcsiséget* a társadalmi fejlődés előmozdításának szándéka hassa át. Tudatosuljon a tanulókban, hogy az előző nemzedékek által felhalmozott kulturális és gazdasági értékeket nekik kell továbbfejleszteniük.

– Járuljon hozzá a földrajztanítás a természet- és a környezetvédelemre való neveléshez.

Alakítsa ki azokat a *jártasságokat, készségeket és képességeket*, amelyek lehetővé teszik:

– a tanulók önálló ismeretszerzését a földrajz tárgykörében;

– az információs anyagban való tájékozódást (lexikonok, kézikönyvek, tematikus térképek, statisztikai könyvek használatát);

– a tanultak gyakorlati alkalmazását (főképpen a természeti és gazdaságföldrajzi ismeretek alkalmazását a mozgást, a változást, a fejlődést előidéző tényezők felismertetésében);

– a gazdasági és politikai eseményekben való eligazodást.

– A tudományos kutatómódszerek – az önálló megfigyelés, a leírás, az összehasonlítás, az egyszerű kísérletek – végeztetése is fontos feladat. Ezek felhasználásával el kell érni, hogy a tanulók egyre önállóbban ismerjék fel a természet- és gazdaságföldrajzi jelenségeket és a köztük levő ok-okozati összefüggéseket.

– Tovább kell fejleszteni a szemléleti és a következtető térképolvasás készségét; meg kell tanítani a tematikus térképek, a keresztmetszetek, a képek, az ábrák, a természetföldrajzi és termelési adatok, grafikonok és diagramok olvasását, elemzését.

A földrajztanítás feladata, hogy *felkészítse* a tanulókat a továbbtanulásra, a permanens önművelésre, továbbá a politechnikai szemlélet fejlesztésével a reális pályaválasztásra és a termelőmunkában való részvételre.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Gyakorlatok a földgömbön és a világtérképen

Helymeghatározások a földgömbön, a világtérképen és egyéb térképen a fokhálózat segítségével. A kontinensek és az óceánok helyzete.

A Föld éghajlati övei.

II. Afrika

Fekvése és határai (a térkép és a földgömb alapján). Területe. Tagolatlan partok.

Felszíne. Ősföld, táblásvidék. A vetődéses formák kialakulása. A gyűrődés. Jellegzetes tájai: Atlasz-vidék, Szahara, Szudán, Kongó-medence, Kelet-afrikai-magasföld, Dél-afrikai-magasföld.

Éghajlata. A trópusi (forró) éghajlati öv jellemző vonásai. A passzát. Az egyenlítői, a szavanna, a trópusi sivatagi éghajlat. A mediterrán éghajlat. A domborzat, az éghajlat és a vízrajz összefüggései. Nílus, Kongó (Zaire), Zambézi. Zuhatag. A duzzasztóművek gazdasági jelentősége. Kelet-Afrika nagy tavai. Az éghajlat hatása a természetes növényzet kialakulására: trópusi őserdők, szavannák, sivatagok. Jellegzetes állatvilág, természetvédelmi területek.

Afrika lakossága. Őslakók és bevándorlók. Négerek, arabok, fehérek. A gyarmatosítás, a gyarmati rendszer felbomlása. A jelentősebb országok és fővárosaik áttekintése a térképen.

Világgazdasági szempontból jelentős ásványkincsei és azok előfordulási területei. Rézérc, uránérc – Kongó-medence; arany, gyémánt – Dél-Afrika; kőolaj, foszfát – Észak-Afrika. Jelentős vízenergia-készlet. Fejlődő ipar.

Az éghajlat és a mezőgazdasági termelés kapcsolata. A kezdetleges művelési módok és az ültetvényes gazdálkodás. Trópusi növények és a déli gyümölcsök. Állattenyésztés.

- Afrika felfedezése. Magyar felfedezők és kutatók Afrikában.
- Vulkánok és magasföldek.
- A sivatagok, a szavannák és a trópusi őserdők világában.
- Természetvédelmi területek, vadrezervátumok.
- Élet a Nílus mentén, az Asszuáni duzzasztómű.
- Rabszolgakereskedelem, gyarmatosítás. Faji megkülönböztetés.
- A gyémánt- és az aranybányászat.
- A Szuezi-csatorna.

III. Ausztrália és Óceánia

Fekvése. Benépesülése. A kontinens nagy tájai: Ausztráliai-táblásvidék, Ausztráliai-alföld, Nagy-Vízválasztó-hegység.

A fekvés és az éghajlat kapcsolata. A legszárazabb kontinens.

Mezőgazdaságának sajátosságai: búzatermelés, juh- és szarvasmarha-tenyésztés. Ásványkincsei: bauxit, feketekőszén, uránérc. Gyorsan fejlődő ipar.

Az Ausztrál Államszövetség. Fontosabb városai.

Óceánia térképen való áttekintése. A szigetvilág természetföldrajzi jellemzése. Új-Zéland, Hawaii-szigetek. Jelentőségük a közlekedésben.

– Felfedezők, expedíciók a Csendes-óceán térségében. Magyar kutatók a szigetvilágban.
– Ausztrália sajátos növény- és állatvilága.
– Küzdelem a szárazság ellen, az éltető vízért.
– A korallszigetek kialakulása.
– A szigetlakók és életük.

IV. Amerika

A világrész helyzete a Földön. Területe. Partvonala. Határai. A kontinens három része. Lakói és benépesülése.

Észak- és Közép-Amerika

A felszín hármas tagoltsága. A Pacifikus-hegységrendszer, a Sziklás-hegység, a Kanadai-ősföld, a Mississippi-alföldje, az Appalache-hegység, a Mexikói-fennsík.

Éghajlata. A hideg éghajlati öv. A mérsékelt éghajlati öv területei. Közép-Amerika trópusi (forró) éghajlata. A tengeráramlások éghajlatmódosító hatása. Az éghajlat, a domborzat és a természetes növényzet összefüggései. A vízrajz kapcsolata a domborzattal és az éghajlattal. A Mississippi, a Szent Lőrinc-folyó és a Nagy-tavak.

Észak-Amerika országai. Kanada. Az Amerikai Egyesült Államok.

Az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb ásványkincsei: a kőolaj, a földgáz, a vasérc, a feketekőszén, a színesfémek ércei. Legfontosabb iparvidékei: Észak-atlanti vidék, Nagy-tavak vidéke, Nyugati iparvidék. Iparának jellemzése. Mezőgazdaságának fő vonásai. A mezőgazdasági övezetek fő terményei, tenyésztett állatai. A közlekedés és a kereskedelem. Az Egyesült Államok a tőkés világ vezető hatalma.

Közép-Amerika országainak és fővárosainak a térképen való áttekintése. Kuba a kontinens szocialista országa.

Dél-Amerika

Felszínének hármas tagoltsága. Andok, Amazonas-medence, Brazil-hegyvidék.

Éghajlati övei és éghajlatai. Az Andok éghajlatmódosító hatása. Az Amazonas óriási vízgyűjtő területe, vízrendszere. A természetes növénytakaró összefüggése az éghajlattal és a domborzattal. Az éghajlat és a mezőgazdasági termelés kapcsolata. A külterjes állattenyésztés.

Legfontosabb bányakincsek: a kőolaj, a bauxit, a vas- és az ónérc. Fejlődő ipar. Gazdasági függőség.

A legjelentősebb országok és fővárosaik (a térképen).

- Amerika felfedezése.
- Az őslakók: indiánok, eszkimók. Az indiánok ősi kulturája.
- A természetvédelmi területek érdekességei.
- A farmok kialakulása és gazdasági jelentőségük.
- New York a világ legnagyobb városa.
- A Panama-csatorna.
- A monopóliumok világa.
- Az Amazonas őserdeinek növény- és állatvilága.
- Magyar felfedezők és kutatók Amerikában.

V. Sarkvidékek

Helyzetük. Arktisz, Antarktisz. Éghajlati hatásuk. Tudományos és gazdasági jelentőségük.

- A sarkvidékek felfedezése.
- A sarkvidékek élővilága.
- Kutatóállomások a sarkvidékeken.

VI. Ázsia

Fekvése. Területe. Határai. Összefüggése Európával. Partvonala.

Felszíne. Az Eurázsiai- és a Pacifikus-hegységrendszer. A Himalája. Röghegységek. Zárt medencék. Magasföldek. Tibet. Nagy kiterjedésű alföldek: Nyugat-szibériai-alföld, Kínai-alföld, Hindusztáni-alföld. Tengeri árkok, vulkánok és földrengések.

Éghajlati övei és éghajlatai. A monszunéghajlat. Vízrajzának jellemző vonásai. Óriásfolyók: Ob, Sárga-folyó, Jangce, Gangesz. Lefolyástalan területek. A Kaszpi-tenger. A természetes növényzet összefüggése az éghajlattal és a domborzattal.

Népessége. A kontinens világgazdasági szempontból jelentős ásványkincsei: kőolaj, feketekőszén, vasérc, ónérc. Mezőgazdaságának fő vonásai.

A monszunéghajlatú területek termények: rizs, kaucsuk, tea, fűszernövények stb. A teraszos művelés.

Ázsia szocialista országai: Kína, Mongólia, Koreai NDK és Vietnam. Gazdaságföldrajzuk jellegzetes vonásai.

Ázsia jelentősebb tőkés országai: Japán, India. Nyugat-Ázsia. Gazdaságföldrajzuk jellegzetes vonásai.

- A Himalája meghódítása.
- Magyar kutatók Ázsiában.
- Japán, a földrengések országa.
- A Kelet-indiai-szigetek. – „fűszerszigetek".
- Kőolajtermelés.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 42 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 22 óra
Ebből:	
Kirándulásra	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Dolgozzák fel a tanulók a tantervben meghatározott művelődési anyagot a környezetismeret keretében szerzett földrajzi alapismeretekre támaszkodva és azokat továbbfejlesztve.

– Ennek során ismerjék meg az Európán kívüli földrészeket, a hozzájuk kapcsolódó fontosabb általános és egyedi fogalmakat, összefüggéseket.

– Lássák a kapcsolatokat a természeti környezet, a társadalom fejlettsége és a gazdasági élet között.

– **Tudjanak példákat mondani** iskolai tanulmányaik és az önállóan **szerzett információk alapján a szocialista és a fejlődő országok egymás közötti kapcsolataira.**

– Bizonyítsák példákon az elnyomott népek megsegítésének szükségességét az imperialistákkal szembeni küzdelemben.

Általános fogalmak

– Ismerjék a tanulók az alábbi általános fogalmak jellemző tartalmi jegyeit; ismerjék fel a fogalmakat a természetben vagy képeken, ábrákon, illetve – amennyiben van jelük – a térképen; tudjanak előfordulási helyük-

re példát mondani a tanult anyagból; legyenek képesek helyes alkalmazásukra szóban és írásban:

tagolt és **tagolatlan part,** tengerszoros, tengeri árok, ősföld, táblásvidék, **sivatag;**

trópusi (forró) éghajlati öv, egyenlítői éghajlat, szavanna éghajlat, trópusi sivatagi éghajlat, passzátszél, monszun-éghajlat, **hideg éghajlati öv,** jéghegy, tengeráramlás;

zuhatag, lefolyástalan terület, ár–apály, **tölcsértorkolat;**

trópusi őserdő, szavanna, füves szavanna, oázis, sivatag, monszunerdő, erdős sztyep, sztyep, tundra;

emberfajták, fehér-, fekete- és **sárgabőrűek,** faji megkülönböztetés, őslakók, bevándorlók;

fejlődő országok, imperialista hatalom, **gyarmatosítás,** tőkekivitel, **ipari ország, mezőgazdasági ország;**

színesfémek ércei: réz-, ón-, uránérc; arany, gyémánt;

teraszos művelés; ültetvényes gazdálkodás; tőkés mezőgazdasági nagyüzem; farm; trópusi gazdasági növények: cukornád, gyapot; mediterrán gazdasági növények: citrom, narancs.

Egyedi fogalmak (topográfia)

– **Ismerjék a tanulók az alábbi egyedi fogalmakat; tudják ezeket térképen megmutatni,** illetve tudjanak a fogalmak ismeretében a vaktérképen feladatokat megoldani: tudják a földrajzi objektumok fekvését a térkép alapján – a fokhálózat segítségével – szóban meghatározni:

Atlasz-hegység, **Szahara,** Guineai-partvidék, Szudán, Kelet-afrikai-magasföld, Kongó-medence, Dél-afrika-magasföld, **Nílus, Kongó** (Zaire), Zambézi, Viktória-tó, Szuezi-csatorna, Vörös-tenger, **Egyiptom, Kairó,** Dél-afrikai Köztársaság, Fokváros, Algéria, Ghana, Nigéria;

Ausztráliai-táblásvidék, Ausztráliai-alföld, Nagy-Vízválasztóhegység. **Ausztrál Államszövetség,** Canberra, Sidney, Melbourne, Új-Zéland, Hawaii-szigetek;

Latin-Amerika, Panama-csatorna, Mexikói-öböl, Labrador-félsziget, Alaszka, **Grönland,** Nyugat-indiai-szigetek, **Pacifikus-** és **Eurázsiai-hegységrendszer,** Kanadai-ősföld, **Mississippi-alföld,** Sziklás-hegység, Appalache-hegység, Andok, Mexikói-fennsík, **Amazonas-medence, Amazonas,** Szent Lőrinc-folyó, Mississippi, **Nagy-tavak,** Kanada, **Amerikai Egyesült Államok, Washington, New York,** Chicagó, Detroit, San Francisco, Mexikó, **Kuba, Havanna,** Brazília, Arktisz, **Antarktisz;** Észak-, Közép-, Dél-**Amerika;**

Észak-, Belső-, Kelet-, Dél- és Nyugat-Ázsia, Perzsa-öböl, Hindusztáni-félsziget, Indokínai-félsziget, Arab-félsziget, Kelet-indiai-szigetek, **Japán-szigetek, Himalája,** Pamír, Nyugat-szibériai-alföld, **Kínai-alföld,** Hindusztáni-

alföld, Közép-szibériai-fennsík, **Ural-hegység,** Tibet, **Sárga-folyó,** Jangce, Gangesz, **Ob, Kaszpi-tenger, Kína,** Peking, Ansan, **Mongólia,** Ulánbátor, **Koreai NDK,** Phjöngjang, **Vietnam,** Hanoi, **Japán, Tokió, India,** Delhi.

Folyamatok

– **Ismerjék a tanulók az alábbi földrajzi folyamatokat; legyenek képesek felismerni a folyamatokban a mozgást, a változást; ismerjék fel ezeket a folyamatokat a valóságban vagy képen; mondjanak rájuk példát a tanult anyagból;** ismertessék a folyamatokat szóban, illetve a rajzolhatókat magyarázzák meg egyszerű ábrákkal:

A táblás vidék kialakulása.

A gyűrődés és a vetődés kialakulása.

Az aprózódás, a kő- és homoksivatagok kialakulása.

A tengeri árkok keletkezése. A süllyedéssel kialakult tavak.

A löszformák, a sivatagi dűnék kialakulása.

A tölcsértorkolat kialakulása.

Összefüggések

– Ismerjék fel a tanulók a természet és a társadalom kölcsönhatását a gazdasági életben.

– Fejlődjön következtető térképolvasási képességük az összefüggések feltárásával.

– Ismerjék továbbá **a következő összefüggéseket:**

Az éghajlat kialakulása összefügg a földrajzi szélességgel. A hegységek a trópusi éghajlati övben is erősen módosítják az éghajlatot. Ahol lépcsős a felszín, ott zuhatagos folyók alakulnak ki. Ahol süllyedéses árkok alakultak ki, ott mélyek a tavak. A törésvonalak mentén vulkánok keletkeznek. A törésvonalak mentén alakultak ki a mélytengeri árkok. A hegységek a trópusi éghajlati övben is erősen módosítják a természetes növényzetet. A trópusi sivatagokban nagy a hőingás, aminek következménye az erős aprózódás. A mérsékelt övben a hegységek nyugati, a trópusi (forró) övben a keleti oldala csapadékosabb. **Ahol hideg a tél, ott nemcsak a folyók, tavak, hanem a tengerek is befagynak. A csapadék évi eloszlása befolyásolja a folyók vízjárását.** A lefolyástalan területek kialakulásának okai a szárazság és a zártság. A térítők környékén a leszálló légáramlat hatására alakultak ki a sivatagok. A nagy kontinensek és óceánok érintkezésénél alakul ki a monszun éghajlat. **Ahol száraz az éghajlat, ott kevés a folyó.** A mediterrán éghajlat területén a természetes növényzet örökzöld. Az egyenlítői éghajlat területén trópusi őserdő alakul ki. A szavanna éghajlaton a csapadék csökkenésének hatására

erdős, cserjés, füves szavanna alakul ki. A monszun éghajlatú területek természetes növényzete a monszunerdő. A tengeráramlások erősen befolyásolják a közelükben levő kontinensek éghajlatát.

A tagolt part védett öbleiben alakultak ki a kikötővárosok, a halászfalvak. A hajózásra alkalmas belvízi utak mentén nagy ipari és kereskedő városok alakultak ki. A nagy tengeri kikötővárosok tölcsértorkolat mellé, annak belsejébe települtek. A mocsaras deltatorkolatnál a külső deltaág mentén alakultak ki a kikötővárosok.

A termékeny folyóvölgyek sűrűn lakottak. A sivatagok és a hideg éghajlatú területek a kedvezőtlen körülmények miatt ritkán lakottak. Az Afrikába, Ausztráliába, Amerikába bevándorolt fehér emberek főként a kontinensek mérsékelt övi részein telepedtek le.

A zuhatagos folyók kedvező lehetőséget nyújtanak vízerőmű építésére. Az ősföldek értékesek a bányászat szempontjából. A vaskohókat a vasércbányák és a feketekőszén-bányák közelébe építik. A sok energiát igénylő iparágakat olcsó energiahordozókra épült erőművek mellé telepítik. A műanyaggyártó üzemeket a kőolajfinomítók és a szénbányák mellé telepítik. A mezőgazdasági gépgyárakat főleg a mezőgazdasági termelés területére építik. A kikötővárosok iparát a tengeri kereskedelem fejleszti. A kőolajfinomítókat a kőolajlelőhelyekre vagy a szállítás útvonalai mellé telepítik.

A mérsékelt öv különböző éghajlatú területein más-más növények termelése a jellemző. A trópusi éghajlati övben termelt növények mind melegkedvelők. A földművelés elsősorban a csapadék mennyisége és évi eloszlása szerint alakul. **A mérsékelt égövben a földművelés észak–déli irányban övezetes elrendezésű.** A trópusi éghajlati övben a földművelés nincs időszakhoz kötve.

A tagolt part kedvező, a tagolatlan kedvezőtlen a hajózásra.

A zuhatagos folyók akadályozzák a hajózást.

A halban gazdag tengerek mellett fontos foglalkozási ág a halászat.

A különböző természeti adottságok szükségessé teszik az áruk kicserélését.

Gyakorlatok

– A környezetismeret tantárgy követelményeiben előírt jártasságoknak, készségeknek és képességeknek az alábbi tevékenységi területeken kell magasabb szintre emelkedniük:

a mértékszám értelmezése; a színskála, a magassági számok olvasásai a jelmagyarázat felhasználása; távolságok mérése; iránymeghatározás világtájak szerint; földrajzi helymeghatározások koordinátákkal; tények, adatok értelmezése diagramokon, grafikonokon, tematikus térképeken, keresztmetszeteken; természetföldrajzi adatok, termelési adatok összehasonlítása; képeken, ábrákon bemutatott jelenségek ismertetése; feladatmegoldások a

munkafüzet térképvázlatain, keresztmetszetein; a kislexikon felhasználása; a homokasztal használata.

– Tudják a következő adatokat:

Afrika területe 30 millió km^2;

Amerika területe 42 millió km^2;

Ázsia területe 44 millió km^2;

a Föld legmagasabb pontja a Csomolungma 8848 m.

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Európa

Európa helyzete a Földön. Határai. Parttagoltsága. Észak-, Nyugat-, Dél-, Közép- és Kelet-Európa. Felszínének jellemzése.

Éghajlati övei. A szárazföldi, az óceáni, a mediterrán és a hegyvidéki éghajlat.

A vízrajz kapcsolata a domborzattal és az éghajlattal. Volga, Elba, Temze, Szajna, Duna, Rajna. Az éghajlat és a természetes növénytakaró összefüggései.

Észak-Európa természeti adottságai. A jégkorszaki jég felszínformáló munkája. Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia és Izland gazdasági életének közös és eltérő vonásai.

Nyugat-Európa természeti adottságainak áttekintése. Ásványkincsekben gazdag röghegységek. Az óceáni éghajlat hatása a termékeny alföldek és medencék mezőgazdasági termelésére. A tenger jelentősége a közlekedésben és a kereskedelemben.

A korábbi gyarmatosítás szerepe a gazdasági fejlődésben. Fejlett tőkés országok. Nagy népsűrűség.

Nagy-Britannia, Német Szövetségi Köztársaság, Belgium és Hollandia, Franciaország. A legfontosabb bánya- és iparvidékek, ipari központok, az egyes országok jellegzetes ipari termékei.

A tengeri hajózás nagy kikötői. A Rajna forgalma, a Duna–Rajna csatorna.

Magas színvonalú mezőgazdaság. A legfontosabb mezőgazdasági termékek.

Dél-Európa. A Pireneusi-, az Appennin- és a Balkán-félsziget természeti adottságai: a fiatal lánchegységek, a működő vulkánok, a feltöltött alföldek.

Portugália és Spanyolország, Olaszország, Bulgária, Jugoszlávia gazdasági életének fő vonásai: sokféle ásványkincs, különböző fejlettségű ipar, öntözéses mezőgazdaság. Idegenforgalom.

Görögország, Albánia, Törökország és a fővárosaik.

A szocialista társadalmi fejlődés hatása a gazdasági életre.

Közép-Európa. Fiatal lánchegységeinek, röghegységeinek és alföldjeinek áttekintése. Szárazföldi és hegyvidéki éghajlata. Jelentősebb folyóvizei.

Az Alpok országai: Svájc és Ausztria.

A Német Demokratikus Köztársaság és Lengyelország.

Csehszlovákia és Románia.

A közép-európai országok természeti adottságainak és gazdasági életének fő vonásai. Különböző energiaforrások, nyersanyagok. A népgazdaságok szempontjából kiemelkedő iparágak. Iparvidékek, ipari központok. A mezőgazdaság jellemző vonásai, fontosabb termékei. Közlekedés, idegenforgalom.

A szocialista országok gazdasági együttműködésének jelentősége.

- Híres magyar felfedezők Európában és Ázsia északi területein.
- Az Északi-tenger kőolaja.
- Északi rokonainknál az „ezer tó" országában.
- Izland, a vulkánok szigete.
- A Ruhr-vidék.
- A tulipánok országában.
- Utazás a Pireneusi-félszigeten.
- Velencétől Szicíliáig.
- A Vezúv és az Etna.
- Görögország és a szigetvilág.
- A Karszt-vidék és a Dalmát-tengerpart.
- Székelyföld és a havasok világa.
- A Magas-Tátra.
- Barangolás az Alpokban.

II. Szovjetunió

Fekvése, területe. A Föld legnagyobb országa. Az első szocialista ország.

Felszínének jellemzése. Nagytájai. Éghajlati öveinek és azok éghajlatainak fő vonásai. Övezetes elrendeződésű természetes növényzete. Jelentősebb folyók és tavak.

Lakossága. Soknemzetiségű ország. A területek különböző népsűrűségének természeti és társadalmi okai.

A nagytájak gazdasági élete: Kelet-európai-síkság, Ural és Kaukázus, Szovjet Közép-Ázsia, Szibéria és a Szovjet Távol-Kelet. A nagytájak gazdag energiaforrásai és ásványai, jelentős iparvidékei, fő ipari központjai. Az éghajlat és a mezőgazdasági termelés kapcsolatai. A mezőgazdaság és az ipar kapcsolatai. Óriás folyók – hatalmas vízerőművek. A gazdasági élet gyorsütemű fejlődése.

Közlekedés és a kereskedelem.

- Leningrádi fehér éjszakák.
- Moszkva.
- Az orosz Riviéra.
- A Barátság-kőolajvezeték, a Testvériség-gázvezeték, a Béke-villamos-távvezeték.
- Élet a tundrán.
- Élet a tajgán.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 42 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 22 óra
Ebből: Kirándulásra	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Meg kell ismerniük a tanulóknak a tantervben meghatározott művelődési anyag feldolgozása során – az előző osztályokban tanultakra építve – Európa (részletesebben a tantervben kiemelt országok) és a Szovjetunió földrajzát, valamint az ide kapcsolódó fogalmakat, folyamatokat és összefüggéseket.

– **Tudják egybekapcsolni az Európáról és a Szovjetunióról szerzett ismereteket a kontinensekről tanultakkal.**

– Tudják bizonyítani, hogy a földrajzi folyamatokban érvényesülő törvényszerűségek a Földön egységesen hatnak.

– Ismerjék fel az éghajlati öveken belül a természet- és a gazdaságföldrajzi összefüggéseket és az ember környezetátalakító tevékenységét.

– **Bizonyítsák be a Szovjetunió és a szocialista világrendszer országainak fejlődésével a szocialista társadalmi rendszer magasabbrendűségét.**

– Bizonyítsák be adatokkal a gazdasági integráció szükségességét.

– **Példákkal illusztrálják a szocialista országok közötti gazdasági együttműködést.**

Általános fogalmak

– **Ismerjék a tanulók az alábbi általános fogalmak jellemző tartalmi jegyeit; ismerjék fel a fogalmakat a természetben vagy képeken, ábrákon, illetve – amennyiben van jelük – a térképen; tudjanak előfordulási helyükre példát mondani a tanult anyagból;** legyenek képesek helyes alkalmazásukra szóban és írásban:

barlangi patak, karsztforrás, mélyföld, tengerparti dűne, fjord, hátság, éghajlatválasztó hegység, jégkorszaki jég, gleccser, lavina, tajga, **kősó,** kálisó, mangánérc;

nemzetiség, székelyek, finnugor népek, **nemzetiségek egyenjogúsága,** munkaigényes ipar, **szocialista tervgazdálkodás, Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST),** import, export.

Egyedi fogalmak (topográfia)

– **Ismerjék a tanulók az alábbi egyedi fogalmakat; tudják ezeket térképen megmutatni,** illetve tudjanak a fogalmak ismeretében a vaktérképen feladatokat megoldani; tudják a földrajzi objektumok fekvését a térkép alapján – a fokhálózat segítségével – szóban meghatározni:

Észak-, Nyugat-, Dél-, **Közép-,** Kelet-**Európa,** Északi-tenger, Balti-tenger, La Manche, **Adriai-tenger, Skandináv-félsziget, Pireneusi-félsziget; Appenninfélsziget, Balkán-félsziget, Brit-szigetek,** Skandináv-hegység, Pennine-hegység, Francia-középhegység, **Német-középhegység,** Pireneusok, Appenninek, **Dinári-hegység Balkán-hegység,** Karszt-hegység, Magas-Tátra, **Kelet-európai-síkság,** Pó-síkság, **Szlovák-alföld, Cseh-medence, Lengyel-alföld, Germán-alföld,** Sváb-Bajor-medence, Londoni-medence, Párizsi-medence, Székelyföld, Erdély, **Román-alföld,** Lengyel-tóhátság, Finn-tóhátság, **Volga,** Elba, Vág, Temze, Szajna, Vaskapu, **Rajna, Norvégia,** Oslo, **Svédország,** Stockholm, **Finnország, Helsinki, Nagy-Britannia, London,** Birmingham, Manchester, **Franciaország, Párizs,** Lyon, Marseille, **Belgium,** Brüsszel, **Hollandia,** Amsterdam, **Rotterdam, Német Szövetségi Köztársaság, Bonn,** München, Ruhr-vidék, Hamburg, Portugália, Spanyolország, Madrid, **Olaszország, Róma,** Nápoly, Torinó, Milánó, **Bulgária, Szófia,** Plovdiv, Várna, Albánia, Görögország, Törökország, **Jugoszlávia, Belgrád,** Zágráb, Rijeka (Fiume), **Ausztria, Bécs,** Linz, **Svájc,** Bern, **Csehszlovákia, Prága,** Csehország, Szlovákia, Plzeň, **Kassa** (Kosice), **Pozsony** (Bratislava), **Lengyelország, Varsó,** Krakkó, Szilézia, Gdańsk, **Német Demokratikus Köztársaság, Berlin,** Lipcse, Drezda, Jéna, **Románia, Bukarest,** Ploiești, Marosvásárhely, Brassó, **Kolozsvár** (Cluj-Napoca), Constanța, **Szovjetunió, Szovjet Közép-Ázsia, Szibéria,** Szovjet Távol-Kelet, **Kaukázus,** Turáni-alföld, Donyec-medence, Kuznyecki-medence, Jenyiszej, Léna, Aral-tó, **Bajkál-tó, Moszkva, Kijev, Leningrád, Odessza,** Murmanszk, Volgográd, **Baku,** Vlagyivosztok, **Ural,** Don, Kola-félsziget, Krím-félsziget, Központi iparvidék.

Folyamatok

– Ismerjék a tanulók az alábbi földrajzi folyamatokat; legyenek képesek felismerni a folyamatokban a mozgást, a változást; ismerjék fel ezeket a folyamatokat a valóságban vagy képen; mondjanak rájuk példát a tanult anyagból; ismertessék a folyamatokat szóban, illetve a rajzolhatókat magyarázzák meg egyszerű ábrákkal:

Jégkorszaki jégtakaró mozgása, építő és pusztító munkája.

A gleccser és a lavina kialakulása, munkája.

A tengerparti dűne és a homokzátony kialakulása.

Összefüggések

– Tudják, hogy a természet törvényei azonos körülmények között azonos módon hatnak.

– Tudják a társadalmi rendszer és a gazdasági élet fejlettsége közötti összefüggéseket, és ismerjék fel, hogy a társadalmi rendszer döntően hat a termelésre. **Váljék meggyőződésükké a szocialista társadalmi forma magasabbrendűsége.**

– Tudjanak – az összefüggések és törvényszerűségek ismeretében – a térkép jeleiből megfelelő következtetéseket levonni.

– **Ismerjék** továbbá **a következő összefüggéseket:**

A domborzat és az éghajlat kapcsolatai az északi mérsékelt övben. A déli lejtők és a földművelés közötti kapcsolat az északi mérsékelt övben. A meleg tengeráramlás hatása a tengerek befagyási határára. Összefüggés a partvonal és a tenger munkája között. Összefüggés a bányakincsekben való szegénység és a munkaigényes iparágak kialakulása között. Az óceáni és a csapadékosabb kontinentális tájak éghajlatának kapcsolata a földműveléssel. A mediterrán éghajlat és a mezőgazdaság kapcsolata. A folyami hajózás és az éghajlat közötti összefüggés a hideg és a mérsékelt éghajlati övben. A földrajzi fekvés hatása a tengeri kereskedelem kialakulására és a halászattal kapcsolatos iparágak fejlődésére.

A szakképzettség és a piac szerepe a gépipar telepítésében és fejlődésében.

A fogyasztópiac jelentősége az élelmiszeripar ágazatainak területi elhelyezkedésében. Összefüggés a fejlett ipar, a népsűrűség és a közlekedés között.

A gyarmati kizsákmányolás kapcsolata a tőkés országok gazdasági fejlődésével.

Összefüggés a tőkés termelési viszonyok és a gazdasági élet között.

A szocialista társadalom kapcsolata a termelés fejlődésével és a szocialista országok gazdasági együttműködésével.

Gyakorlatok

– Az anyag feldolgozásához szükséges térképolvasás, ábra- és statisztikai adatelemzés, valamint az előző osztályokban kialakított feladatmegoldási jártasságok és képességek továbbfejlesztése magasabb színvonalra.

– Tudják a következő adatokat:

Európa területe 10 millió km^2;

a Szovjetunió területe 22 millió km^2.

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Magyarország földrajza

Hazánk földrajzi helyzete. Területe. Határai.

Magyarország a szocialista világrendszerben.

A felszín kialakulásának főbb mozzanatai. A Közép-Duna-medence, ezen belül hazánk nagytájainak kialakulása.

Az éghajlatot kialakító tényezők hatása. A napsugárzás, a szél, a hőmérséklet és a csapadékviszonyok. Területi és időbeli eloszlásuk.

A Duna és a Tisza vízrendszere, gazdasági jelentősége.

Lakosság, népsűrűség. Nemzetiségi politikánk. A népesség foglalkozás szerinti megoszlása. Társadalmi-gazdasági rendszerünk fejlődése.

A települések típusai. A közigazgatás.

Hazánk nagytájainak komplex természeti és gazdaságföldrajzi jellemzése: az Alföld, a Kisalföld, az Alpokalja, a Dunántúli-dombság a Mecsekkel, a Dunántúli-középhegység, az Északi-középhegység, Budapest és környéke. A tájak felszíne, ásványkincsei, felszíni és felszín alatti vizei (talajvíz, karsztvíz, rétegvíz, gyógy- és hévizek); talaja és természetes növénytakarója. A tájakra jellemző ipar és mezőgazdaság. Ipar- és várostelepítő tényezők.

Vasúti, közúti, vízi és légi közlekedésünk.

Hazánk kereskedelme: bel- és külkereskedelem. Kapcsolataink a KGST országaival.

A megye természeti és gazdasági földrajza.

- Hegyek mozdulnak (A Kárpát-medence felszínének változásai).
- Gyógyfürdőink, gyógyvizeink.
- A magyar hajózás.
- Tessedik Sámuel munkássága.
- Hazánk sajátos településföldrajzának kialakulása.
- A magyar róna kincsei. Termelési rendszerek a magyar mezőgazdaságban.
- A feketekőszéntől az atomerőműig.
- A magyar „ezüst".
- Vulkáni hegységeink és kincseink.
- A „nehéz" vegyipar.
- Budapest, hazánk fővárosa.
- Magyarország a világkereskedelemben.
- Híres magyar földrajztudósok, felfedezők, utazók.
- Szempontok a lakóhely és a megye földrajzának feldolgozásához.
- Hazánk szép tájain.

II. Csillagászati földrajzi alapismeretek

A Föld mint égitest. A Föld gömbalakjának következményei. A Föld forgása és ennek következményei: a nappalok és az éjszakák váltakozása, a napi időszámítás. A Föld keringése és ennek következményei: a felmelegedés, valamint a nappalok és éjszakák hosszának változása, az évszakok váltakozása; az évi időszámítás.

A Naprendszer. A Nap és a bolygók. A Hold és fényváltozásai. (Fogyatkozások.) Az üstökösök és a meteorok. Űrkutatás.

A csillagok és a csillagrendszerek. A Tejútrendszer.

- A Világegyetem megismerése.
- Életünk forrása a Nap.
- Amit a bolygókról tudunk.
- A világűr meghódítása.
- A Hold meghódítása.
- „Égi tünemények" (sarki fény, üstökösök, meteorok).
- Az „állócsillagok" – távoli napok.
- A galaktikák.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 42 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 22 óra
Ebből:	
Kirándulásra	kb. 2 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Ismerjék a tanulók Magyarország természeti adottságait, társadalmi berendezkedését. Legyen világos áttekintésük gazdasági életének sajátosságairól. **Lássák hazánk gazdasági fejlődésének gyors ütemét,** lehetőségeit és távlatait.

– A haza földrajzának ismeretében mélyrehatóbban tudjanak összehasonlításokat tenni a szocialista és a tőkés országok társadalmi berendezkedése és gazdasági élete között. **Legyenek tisztában a Szovjetunióval és más szocialista országokkal való gazdasági kapcsolataink jelentőségével.** Tudják bizonyítani a szocialista világrendszer magasabbrendűségét a kapitalista társadalmi rendszerrel szemben.

– Legyenek elemi ismereteik a Földről mint égitestről és a Világegyetemről. Lássák a korábban megismert földrajzi jelenségek csillagászati okait.

– Ismerjék fel a földrajzi jelenségek és folyamatok több oldalú kapcsolatait, a természetföldrajzi tényezőknek egymás közötti, továbbá a gazdasági élettel való kapcsolatain kívül a természet és a társadalmi berendezkedés együttes hatását a gazdasági életre. Értsék meg ebben az összefüggésben a társadalmi hatás döntő jellegét.

Általános fogalmak

– Ismerjék a tanulók az alábbi általános fogalmak jellemző tartalmi jegyeit; ismerjék fel a fogalmakat a természetben vagy képeken, ábrákon, illetve – amennyiben van jelük – a térképen; tudjanak előfordulási helyükre példát mondani a tanult anyagból; legyenek képesek helyes alkalmazásukra szóban és írásban:

Földrajzi fogalmak

hordalékkúp, tanúhegy, víznyelő, cseppkő, dolina, karsztjelenségek, felszín alatti vizek, **talajvíz,** rétegvíz, karsztvíz, **gyógyvíz, belvíz,** vízrendszer, holtág, tároló medence, **vízgazdálkodás, homokkő, agyag, kristályos kőzet, gránit, mészkő, andezit, bazalt,** barna erdőtalaj, mezőségi talaj, szikes talaj, talajerózió, erdős sztyep, ártéri erdő;

tanya, falu, kisközség, nagyközség, város, megyei város, mezőváros, iparváros, vásárváros, átkelőhely, **termésátlag, termelés, földrajzi munkamegosztás,** nemzetközi földrajzi munkamegosztás, szakosítás, **nemzetközi együttműködés, energiagazdaság, alumíniumipar,** alumíniumkombinát, **vegyipar, építőanyagipar, ipari víz,** belterjes mezőgazdaság, külgazdaság, **belkereskedelem, külkereskedelem,** közút, vasút, víziút, légiút.

Csillagászati fogalmak

a Föld tengelye, a Nap delelése, látóhatár, zónaidő, időzóna, tavaszi és őszi napéjegyenlőség, bolygók, csillagok, újhold, telihold, üstökös, meteor, nap- és holdfogyatkozás, mellékbolygó, mesterséges hold, fényév.

Egyedi fogalmak (topográfia)

– Ismerjék a tanulók az alábbi egyedi fogalmakat; tudják ezeket térképen megmutatni, illetve tudjanak a fogalmak ismeretében a vaktérképen feladatokat megoldani; tudják a földrajzi objektumok fekvését a térkép alapján – a fokhálózat segítségével – szóban meghatározni:

Topográfiai fogalmak

Közép-Duna-medence, **Duna-Tisza köze, Tiszántúl,** Hajdúság, Körös–Maros köze, Mátraalja, Bükkalja, Bodrogköz, Körösök vidéke, Mezőföld, Jászság, Nyírség, Rábaköz, Soproni-hegység, Kőszegi-hegység, Zalai-dombság, Somogyi-dombság, Tolnai-dombság, Villányi-hegység, Keszthelyi-hegység, Balaton-felvidék, Badacsony, **Bakony,** Tapolcai-medence, **Vértes, Budai-hegység,** Gerecse, Pilis, **Visegrádi-hegység, Velencei-hegység, Börzsöny, Cserhát, Kékes, Zempléni-hegység,** Tokaji-hegy, **Aggteleki cseppkőbarlang,** Nógrádi-medence, Borsodi-medence, Mohácsi-sziget, Dráva, **Rába,** Bodrog, Velencei-tó, **Debrecen, Szeged, Nyíregyháza, Leninváros,** Hajdúszoboszló, Hatvan, Jászberény, Békéscsaba, Orosháza, **Százhalombatta, Kisköre, Tiszalök, Győr,** Sopron, **Szombathely,** Pápa, Sárvár, **Pécs, Komló, Dunaújváros,** Beremend, Szekszárd, Kaposvár, **Siófok, Veszprém, Székesfehérvár,** Várpalota, **Tatabánya,** Oroszlány, Almásfüzitő, **Tihany, Balatonfüred,** Halimba, Herend, Úrkút, Ózd, **Salgótarján,** Vác, Gyöngyös, **Eger, Kazincbarcika,** Rudabánya, Szerencs, **Tokaj,** Zalaegerszeg, Gyula, **Szolnok.**

Csillagászati fogalmak

Világegyetem, **Naprendszer, Nap,** Merkur, **Vénusz, Föld,** Mars, Jupiter, Szaturnusz, **Hold,** Tejútrendszer, **Sarkcsillag.**

Folyamatok

– **Ismerjék a tanulók az alábbi földrajzi folyamatokat; legyenek képesek felismerni a folyamatokban a mozgást, a változást; ismerjék fel ezeket a folyamatokat a valóságban vagy képen; mondjanak rájuk példát a tanult anyagból;** ismertessék a folyamatokat szóban, illetve a rajzolhatókat magyarázzák meg egyszerű ábrákkal:

A Nap látszólagos napi útja, a **Föld forgása,** a **Föld keringése,** a Hold mozgása, a Hold fényváltozásai.

A szén, a kőolaj és a földgáz keletkezése, medencék feltöltődése, hordalékkúpok kialakulása, cseppkő képződése, **talajképződés, tanúhegyek kialakulása.**

Összefüggések

– Erősödjék a tanulókban a szocialista hazafiság érzése a haza földjének, szocialista fejlődésének, gazdasági kapcsolatainak megismerése révén.

– **Ismerjék a következő összefüggéseket:**

Hazánk éghajlatának összefüggése a földrajzi szélességgel, az óceántól való távolsággal és a domborzattal; a kontinentális, az óceáni és a medi-

terrán éghajlat hatása a napfénytartamra, a hőmérsékletre, a szélviszonyokra, a csapadék térbeli és időbeli eloszlására. Az éghajlat, a domborzat és a természetes növényzet összefüggései hazánkban. A folyók munkájának kapcsolata a domborzattal, a hegységeket felépítő kőzetekkel. A vízjárás és a csapadék időbeli eloszlása közötti összefüggés.

A megváltozott társadalmi viszonyok hatása a magyar népgazdaság alakulására. A természeti adottságok (a síkság és a hegyvidék találkozása, átkelőhely, ásványkincs) hatása a települések kialakulására. Az energiahordozókkal való kedvezőtlen ellátottságunk, valamint a fejlődő ipar és az energiabehozatal kapcsolatai. **Az energiatermelés gazdaságossága és a kőolaj, földgáz intenzívebb felhasználása közötti összefüggés. Kapcsolat a szénbánya, a kőolaj- és a földgázvezeték és az erőművek telepítése között.** A folyóvizek esése, vízmennyisége és a vízierőművek teljesítménye közötti összefüggés.

A vaskohászat, az acélgyártás, a hengerlés és a gépipar közötti összefüggés. Vaskohászatunk telepítésében és fejlődésében a bányászat, az olcsó víziút és a KGST szerepe. A gépipar és a vegyipar jelentősége az egyéb ipari ágazatok, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlesztésében. **A bauxitbányászat, a timföldgyártás, az alumíniumkohászat és a hengerlés kapcsolata.** Alumíniumiparunk területi elhelyezkedésének és fejlődésének összefüggései a bauxitkészletünkkel, a villamosenergia-termelésünkkel és a Szovjetunióval való együttműködésünkkel. Az ipari víz jelentősége a hőerőművek, a timföldgyárak, a vegyipari üzemek és számos könnyűipari ágazat telepítésében. Az energia jelentősége az építőipari üzemek telepítésében. Nyersanyagszegénységünk, a szakképzett munkásság és a munkaigényes iparágak fejlesztése közötti kapcsolat. A fogyasztópiac és a munkaerő szerepe textiliparunk területi elhelyezkedésében. A nemzetközi földrajzi munkamegosztás, a nagy sorozatok gyártása, a termelés fejlődése és gazdaságossága közötti kapcsolat. **Mezőgazdasági termelésünk kapcsolata a természeti adottságokkal, a szocialista nagyüzemi termeléssel, a termelők szakértelmével; a mezőgazdasági termelés és az élelmiszeripari üzemek telepítésének összefüggései.** A mezőgazdaság és az élelmiszeripar korszerűsítésének kapcsolata az exportlehetőségekkel; összefüggés kereskedelmünk irányának, áruösszetételének megváltozása és a felszabadulás utáni gazdasági-társadalmi viszonyok között. A közlekedés és a kereskedelem közötti kapcsolatok. **A szocialista országokkal való együttműködés szerepe gazdasági életünkben. A társadalom hatása a földrajzi környezetre; a tervszerű vízgazdálkodás,** a talajerózió elleni védekezés, **erdősítés, új városok és üzemek építése.**

Gyakorlatok

– Magyarország hőmérsékleti és csapadéktérképének, továbbá a mezőgazdasági termelést és az iparvidékeket ábrázoló térképeknek értelmezése. A természeti tényezők és a gazdasági élet közötti összefüggések bemutatása

térképvázlatok és keresztmetszeti rajzok értelmezésével és készítésével. Egyszerű természet- és gazdaságföldrajzi grafikonok, diagramok elemzése és készítése. Hazánk fontosabb kőzetféleségeinek (gránit, bazalt, andezit, mészkő, homokkő, agyag, lösz) felismerése, egyszerű vizsgálata. Az időjárás megfigyelése, meteorológiai jelentések gyűjtése, elemzése. Felszíni formák, természeti jelenségek homokasztalon történő bemutatása. A turistatérkép és a menetrend használata.

– **Tudják a következő adatokat:**

az év 365 nap és 6 óra;

az Egyenlítő hossza 40 070 km;

hazánk területe 93 030 km^2;

hazánk lakóinak száma 10,5 millió ember (1977. évi adat);

hazánk legmagasabb pontja a Kékes 1015 m;

megyéink száma 19.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az általános iskolai földrajztanítás módszertani alapelveit egyrészt a kitűzött cél és feladatok, valamint a követelmények, másrészt a tanulók életkori sajátosságai határozzák meg.

1. A sokoldalú, kezdeményező, alkotó ember kialakítását olyan módszerek alkalmazásával segíthetjük elő, amelyek biztosítják a tanulók aktivitását, készségeik és képességeik fejlődését. A földrajzi alapfogalmakat, jelenségeket, összefüggéseket csak úgy érthetik meg a tanulók, ha valamilyen formában maguk is tevőlegesen részt vesznek a pedagógiai folyamatban. Ezt szolgálják a munkáltató módszerek, valamint azok a szemléltető- és munkaeszközök, amelyek elősegítik a tanulói tevékenység kibontakoztatását, az önálló ismeretszerzés képességének kialakítását.

2. A tanulók teljes személyiségét formálni kell. A személyiség formálásához az szükséges, hogy a Földet és hazánkat úgy tanítsuk, mint az ember, a társadalom életének, fejlődésének színterét, amelyhez a tanulóknak érzelmileg is kapcsolódniuk kell.

3. A variálható módszerek közül a földrajztanítás eredményességét különösen az alábbiak segíthetik:

a) Az ismeretek szóbeli feldolgozása

a földrajzi ismeretek szóbeli közvetítése a tanár által (elbeszélés, színes leírás, magyarázat, szemelvény felolvasása);
a tankönyv szövegének elolvasása;
beszélgetés, amely a tanulók korábban szerzett ismereteire támaszkodik.

b) A szemléltetés módszere

a valóság bemutatása a földrajzi környezetben (a kis méretekben észlelt földrajzi jelenségek segítségével nagy területen, nagy méretekben lefolyó jelenségek világíthatók meg);
a valóság közvetlen bemutatása kísérlettel, gyűjteményekkel (folyamatok megfigyeltetése homokasztalon; kőzetek, ásványok, talajfajták, ipari-mezőgazdasági termékek, néprajzi tárgyak stb.);

bemutatás szemléltető eszközök segítségével (tankönyvi és egyéb képek, diapozitívek, filmek, földgömb, falitérképek, tematikus térképek, az Iskolatelevízió adásai, magnetofon, írásvetítő stb.).

c) A tanulók önálló munkája a tankönyvvel és más eszközökkel

a tankönyv felhasználása az ismeretszerzésben (információk a tankönyv szövegéből, ábráiról, függelékéből, a kislexikonból);

a munkafüzet felhasználása (térképvázlatokon ábrázolt topográfiai anyagok felkutatása, keresztmetszeteken bemutatott összefüggések felismerése stb.);

az atlasz használata (szemléleti és következtető térképolvasással országok, tájak jellemzése);

egyéb információhordozók (napilapok, folyóiratok, statisztikai zsebkönyvek, földrajzi olvasókönyvek stb.) felhasználása.

4. A tanórán folyó oktató-nevelő munkát a tanórán kívüli ismeretszerzési és nevelési lehetőségek egész rendszere egészíti ki (iskolai kirándulások, földrajzi szakkörök, úttörő szaktárgyi foglalkozások, könyvtár- és üzemlátogatások stb.).

E korszerű módszerekkel valósítható meg az ismeretszerzés és alkalmazás egysége akár frontálisan, akár önállóan végeztetett feladatokkal. Így fonódik össze az ismeretek bővítése a tanultak megszilárdításával, a jártasságok, készségek és képességek fejlesztésével.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Tankönyv, munkafüzet
Feladatlap
Atlasz
Földrajzi olvasókönyvek
Földrajzi statisztikai zsebkönyv

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, szakkönyvek. Folyóiratok (Földrajztanítás stb.), Képes politikai világatlasz, turistatérképek, menetrendkönyv

Nyomtatott grafikai taneszközök

Falitérképek. Applikációs készlet (képsorozat, térképsorozat)

Auditív információhordozók

Az Iskolarádió rögzített földrajzi adásai

Vizuális információhordozók

Diaképek, írásvetítő transzparensek

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek, az Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Egységcsomag

Nevelői demonstrációs eszközök

Ablakhőmérő, talajhőmérő, Six-féle maximum-minimum hőmérő, barométer, higrométer, csapadékmérő, szélmérő, kézi nagyító, homokasztal, mérőeszközök a terepméréshez, Bézárd-féle tájoló, természetföldrajzi földgömb, politikai földgömb. Ásvány- és kőzetgyűjtemény, talajgyűjtemény (Magyarország talajai). Magyarország domborművű térképe (fali).

MATEMATIKA
5–8. osztály

Szerkesztette:

C. NEMÉNYI ESZTER
RADNAINÉ SZENDREI JÚLIA
VARGA TAMÁS

CÉL ÉS FELADATOK

A matematikatanítás *célja* a tanulók bevezetése a valóságos világ legáltalánosabb értelemben vett térformáinak és mennyiségi viszonyainak tudományába: alkalmazásra képes, korszerű matematikai műveltség nyújtása, a matematikát kedvelő, becsülő, értő, ismerő és használni tudó fiatalok nevelése. Váljanak képesekké a tanulók arra, hogy felismerjék, milyen esetekben, hogyan lehet és érdemes alkalmazni a matematika nyelvét, fogalomrendszerét, módszerét. Értsék meg, hogy a matematikát a társadalom szükségletei teremtették meg, és eredményei végső soron a társadalom anyagi és szellemi fejlődését, gyarapodását szolgálják. A tantárggyal való foglalkozás tegye őket képessé önmaguk fejlesztésére is. Járuljon hozzá tudományos világnézetük alakításához, kapjanak hangsúlyt azok a témák, amelyek tükrözik a matematika jelenkori szemléletét és fejlődésének irányait, és amelyek az egyéb (természet- és társadalomtudományos, technikai, művészeti, honvédelmi stb.) ismeretek megszerzése szempontjából, valamint a továbbtanulás és az alkalmazások szempontjából fontosak.

A fenti célok megvalósítása érdekében a matematikatanítás *feladata* a tanulók fejlesztése a következő területeken:

– *emlékezés:* szóhasználat, jelölések, megállapodások ismerete; matematikai öszefüggések (tételek stb.) ismerete; manuális készségek (mozgásos emlékezés); ismert típusú feladatok megoldása, algoritmusok végrehajtása;

– *megértés:* összefüggések felismerése; megkülönböztetés; állítások megértése; gondolatmenet követése; átfogalmazás;

– *konstrukció:* probléma megfogalmazása; sejtések kimondása; megoldás menetének kialakítása, eszközeinek megkeresése; adott feltételeknek megfelelő egy vagy több objektum (tárgy, szám, alakzat stb.) keresése; minden ilyen objektum megkeresése; bizonyítás készítése; definiálás; általánosítás, specializálás, analógiás kiterjesztés;

– *ítélőképesség:* annak megítélése (megvédése vagy vitatása), hogy van-e értelme egy állításnak; igaz-e egy állítás; egyértelmű-e egy feladat; nem tartalmaz-e egy feladat felesleges adatokat, ellentmondó feltételeket; célszerű-e egy jelölés, definició, megoldási menet, következtetési mód; eleget tesz-e egy feltételnek egy megoldás; igazolódott-e egy sejtés; összhangban van-e egy megoldás a valósággal, a gyakorlati igényekkel;

– *motiváltság:* a matematika egészének és egy-egy részének értékelése, az iránta való érdeklődés és vonzódás egyrészt a matematikán kívüli szempontokból (hasznosság, alkalmazhatóság), másrészt a matematika belső értékei alapján (harmónia, igazság, szépség).

Általánosabb képességek, tulajdonságok, jellemvonások, amelyek fejlesztésére és kialakítására törekedni kell a matematika tanításában is: az önálló tanulás és önellenőrzés képessége; találékonyság, rugalmasság; pontosság, kitartás, akaraterő; kötelességteljesítés, felelősségvállalás, a munka szeretete, önbizalom, önismeret; gondolatok szóbeli és írásbeli közlése megfelelő pontossággal; mások gondolatainak megértése és mérlegelése; együttműködés, közösségi szellem.

5. OSZTÁLY

Évi 160 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Folyamatábrák olvasása, követése, készítése.

Egy tulajdonsághoz tartozó (legbővebb) halmaz egy alaphalmazon. (Ellenőrzés: minden adott tulajdonságú elem legyen benne a halmazban, és csak ilyen tulajdonságúak legyenek benne.) Halmazok metszetének és uniójának képzése. Logikai „és", „vagy", „ha . . ., akkor", „pontosan akkor . . ., ha . . .". Geometriai és egyéb példák.

– Egyszerű logikai következtetések.

Adatok osztályozása lyukkártyák segítségével különféle szempontok szerint. Példa: Az osztály minden tanulójáról készül egy-egy karton, és a kartonokon levő lyukak segítségével ki lehet emelni a fiúk vagy lányok, az adott évben született tanulók, meghatározott szakkörbe járók, nyári táborra jelentkezettek kartonját.

– Geometriai alakzatok osztályozása.

Számtan, algebra

Negatív számok. Összeadás, kivonás egész számokkal (pl. számegyenes; készpénz, adósság).

Szorzás és osztás egész számokkal.

Abszolút érték. $|-5| = 5$, $|5| = 5$ $|0| = 0$.

Különféle egységek törtrészeinek ábrázolása (szakasszal, téglalappal, körcikkel, számegyenes pontjaival stb.).

Tört számok nagyság szerinti összehasonlítása. Írásmódjaik: törtjelölés, tizedestört-jelölés, százalékjelölés. Tizedestört-írásmód mint a helyiértékrendszer kiterjesztése (negatív hatványkitevők szemléletes jelentése). Tört számok átalakításai (egyszerűsítés, bővítés, törtalakról tizedestört-alakra, százalékalakra hozás stb.). Összeadásuk, kivonásuk, természetes számmal való szorzásuk, osztásuk egyszerű esetekben.

Példák:

$\frac{2}{5}+\frac{2}{5}$, $\frac{2}{3}\cdot 2$, $\frac{1}{4}$-nek a fele.

$\frac{1}{2}-\frac{1}{4}$, $0{,}2+0{,}3$ $0{,}2\cdot 5$.

Arányossági következtetések, százalékkal kapcsolatban is.

Példák: 2 kg-nak az árából 1 kg, fél kg, 3 kg stb. árára következtetünk; 10 db tömegéből 5 db, 2 db, 1 db, 20 db tömegére; 5 gép munkaidejéből 10 gép, 1 gép stb. munkaidejére (azonos munka elvégzésénél) és vissza; következtetés 100%-ról 15%-ra, 20%-ra stb. és vissza, különféle módokon.

Műveletek több jegyű számokkal (tizedestört-alakban is.) írásbeli műveletek, osztás több jegyű számmal is. (Az eredmények előre becslése.)

Közelítő értékek kifejezése kettős egyenlőtlenséggel.

A „kisebb vagy egyenlő", „nagyobb vagy egyenlő" fogalma, jelölése. Szöveges feladatok megoldása, készítése.

Olyan egyenletek, egyenlőtlenségek, amelyeknek az igazsághalmaza megegyezik. Egyenletek, egyenlőtlenségek megoldása mérlegelvvel, lebontogatással.

Példák:

$3x-1=12$	$2x+5<20$	$3(x+5)=6x$
$3x=13$	$2x<15$	$x+5=2x$
$x=4+\frac{1}{3}$	$x<7{,}5$	$5=x$

A megoldások függenek az alaphalmaztól. (A fenti egyenlőtlenség megoldásai a pozitív egész számok körében: 1, 2, 3, 4, 5, 6, és 7. Az első egyenletnek az egész számok körében nincs megoldása.)

Olyan egyenletek, egyenlőtlenségek, amelyek az ismeretlen minden szóbajöhető értékére teljesülnek (az alaphalmazon mindenütt igazak): azonosságok, azonos egyenlőtlenségek. Azonos átalakítások egyenletek, egyenlőtlenségek megoldásában és számításokban.

Példák:

Minden x-re igaz, hogy

$2x-(x+3)=2x-x-3$, ezért

$2x-(x+3)$ helyett $2x-x-3$-at írhatunk.

Minden x-re igaz, hogy

$$x^2 \geqq 0.$$

Minden x-re és y-ra igaz, hogy

$$2(x+y)=2x+2y.$$

Minden x-re és y-ra igaz, hogy

$$3x-3y=3(x-y),$$

ezért például $3 \cdot 1087-3 \cdot 87$ ugyanannyi, mint

$$3 \cdot 1000=3000.$$

Hasonló módon

$$242+(758+374)=1000+374 \text{ stb.}$$

Oszthatósági feltételek keresése (például oszthatóság 4-gyel, 3-mal és 9-cel). Annak észrevétetése, hogy ezek a feltételek a jelölésmódtól függenek (például egy páros szám a hármas számrendszerben 1-re is végződhet).

– Hatványtáblázatok készítése és többirányú használata kis pozitív egész számokkal (ismeretlen hatvány, ismeretlen alap, ismeretlen kitevő).

Függvények, sorozatok

Tapasztalati függvények ábrázolása mérések és táblázatok alapján. Grafikonok olvasása.

Példák: térfogat és tömeg összefüggése; milyen magasra ugrik a különféle magasságokból elejtett labda; inga lengésidejének függése a ráakasztott testtől, az inga hosszától és más tényezőktől.

Szabályok felismerése táblázat alapján. A szabály többféle felírása.

Példa: az

x	y	z
6	8	7
100	110	105
10	11	10,5
1974	1978	1976

táblázat törvényszerűségét feljegyezhetik a tanulók ilyen módokon:

$$\frac{x+y}{2}=z, \qquad \frac{x}{2}+\frac{y}{2}=z, \qquad x+\frac{y-x}{2}=z \text{ stb.}$$

Szabály keresése számsorozatokban. Tizedik, századik (stb.) elem felírása egyszerű esetekben.

Példák:

$\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{5}$, ... tizedik eleme $\frac{10}{11}$,

n-edik eleme $\frac{n}{n+1}$;

15, 18, 21, ... tizedik eleme 42, századik eleme 312,

n-edik eleme $3n+12$.

Geometria mérések

Hosszúság (távolság), terület, térfogat, űrtartalom, tömeg, idő, szög mérése és ezzel kapcsolatos számítások. Az eddig megismert mértékegységek rendszerezése, összefüggésük, kiegészítésük:

mm, cm, dm, m, km;
mm^2, cm^2, dm^2, m^2, a, ha, km^2;
mm^3, cm^3, dm^3, m^3;
cl, dl, l (dm^3), hl;
g, dkg, kg, t;
s, min, h, nap, hét, hónap, év;
teljesszög, derékszög, fok.

A mértékegységek többszöröseit és törtrészeit kifejező kilo-, hekto-, deka-, deci-, centi-, milli-szócskák és rövidítéseik (k, h, dk, d, c, m) jelentése.

Irány figyelembevétele hosszúság (távolság), idő és szög mérésekor (számegyenes 0 pontjától számított előjeles távolság, adott időpont előtti és utáni időpont, az óramutató járásával egyező és ellenkező irányú elfordulás a forgástengely adott iránya felől nézve). Ha nem vesszük figyelembe az irányukat, akkor nemnegatív számokkal adjuk meg őket (az abszolút értéküket vesszük).

Geometriai szempontból érdekes tárgyak, rajzok gyűjtése, készítése (papírhajtogatás, parkettázás, kivágás; rajzolás kockás papíron és pontrácsokon is; idomok kialakítása szögestáblán, vetítés, gördítés; fonalszerkesztés, szerkesztések körzővel, vonalzóval stb.).

Megfigyelésük, összehasonlításuk, osztályozásuk:

a) topológiai szempontból (összefüggő vagy több részből áll; vonal vagy felület vagy test vagy nem is egyféle; ha vonal, vannak-e végpontjai, elágazásai stb.);

b) szimmetriák szempontjából (tükörtengelyek, síkok, centrum; forgásszimmetriák);

c) konvexitás szempontjából;

d) egyenes vagy görbe vonalak, sík vagy görbe felületek határolják, vagy vegyesen ez is, az is;

e) párhuzamosság, merőlegesség szempontjából;

f) mennyiségi szempontokból (oldalak, szögek stb.).

A végtelenség gondolata a geometriában (pl. egyenes, félegyenes, sík, félsík, szögtartomány, tér, féltér).

Ismerkedés a hasábbal, gúlával, körhengerrel, körkúppal, gömbbel és más egyszerű térbeli alakzatokkal; a rájuk vonatkozó elnevezések. Fölül-, elöl, oldalnézeti ábrázolásuk. Merőleges vetületeik alapján az alakzatok elképzelése, felépítése, leírása, lerajzolása. Testek és testhálók kölcsönös megfeleltetése; egy-egy test többféle hálója.

Alakzatok távolsága.

– Távolság a négyszetháló vonalai mentén (úthálózaton).

Adott tulajdonságú pontok keresése vonalon, síkban, térben, síkbeli és térbeli alakzatokon.

Példák:

Egy ponttól adott távolságra, adottnál kisebb, adottnál nagyobb távolságra levő pontok; két ponttól egyenlő, két ponttól adott és egyenlő, két ponttól adott, de nem feltétlenül egyenlő, egy egyenestől adott távolságra levő pontok; egy síktól, félsíktól adott távolságra, adottnál kisebb, nagyobb távolságra, adott irányított távolságra, két egyenestől egyenlő, két egyenestől adott és egyenlő távolságra, két egyenestől adott irányított távolságra levő pontok; háromszögek nevezetes vonalainak keresése, kör szerkesztése három pontja alapján. Olyan pontok keresése, amelyek két merőleges egyenestől egyenlő távolságra vannak; amelyek az egyiktől kétszer olyan távol vannak, mint a másiktól stb. (függvényábrázolás derékszögű koordinátarendszerben).

Több ponthalmaz közös része (kapcsolat a több tulajdonságnak eleget tevő számhalmazok közös részeinek keresésével).

Alapszerkesztések: szakasz és szög másolása, felezése, párhuzamos és merőleges szerkesztése.

Helymeghatározás a síkon adatpárral (koordinátákkal).

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Kombinatorikai feladatok egy-egy feltételének rendszeres változtatása, a lehetőségek számának táblázatba foglalása. (Példa az adatok rendszeres változtatására: 5 különböző színű golyó közül hányféle párt lehet kiválasztani? 4, 3, 2, 1, 6, 7 golyó közül hány párt lehet kiválasztani? 5 közül hányféleképpen lehet kiválasztani 3-at, 4-et, 1-et?)

Tanulók által gyűjtött és táblázatokban talált statisztikai adatok vizsgálata.

Valószínűségi kísérletek eredményeinek statisztikai elemzése. Események

relatív gyakorisága; kifejezése tört-, tizedestört-, százalékalakban. (Ha 100 kockadobás közül 17-ben 1 az eredmény, akkor az 1 relatív gyakorisága 17/100; 0,17; 17%.)

Sok próbából – kísérletvégzésből – adódó relatív gyakorisággal mint valószínűséggel szoktunk számolni.

Biztos események: relatív gyakoriságuk 1, valószínűségüket is ezzel a számmal jelöljük.

Lehetetlen események: relatív gyakoriságuk és valószínűségük 0.

Olyan valószínűségi kísérletek, amelyekben feltételezhetünk egyenlően valószínű (elemi) eseményeket. Összetett események valószínűségének kiszámítása ilyen esetekben. (Például a dobókockával mindegyik szám dobásának valószínűsége 1/6, 3-nál kisebb szám dobásának valószínűsége 2/6= 1/3.)

Feltételezett vagy kiszámított valószínűség és relatív gyakoriság összehasonlítása nagyszámú dobás (húzás, pörgetés stb.) esetén.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 110 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 50 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 20%
Geometria, mérések	kb. 25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 10%

KÖVETELMÉNYEK

– **Legyenek képesek a tanulók két vagy több halmaz unióját képezni, az unió elemeit felsorolni.** Ismerjék ennek kapcsolatát a logikai „vagy"-gyal, tudják ezt helyesen használni. **Tudják helyesen alkalmazni a „minden" és „van olyan" kifejezéseket és tagadásukat konkrét esetekben,** üres halmazzal kapcsolatban is.

– Tudjanak negatív számokat összeadni, kivonni (eszközzel vagy anélkül).

– **Ismerjék tizedestörtekben a számjegyek jelentését (értékét).**

– **Tudjanak tizes számrendszerben felírt számokat (tizedestörteket is) írásban összeadni, kivonni,** szorozni, egyszerűbb esetekben osztani. **Legyenek képesek az eredményekre előre kielégítő becslést adni.**

– **Ismerjék és használják tört számok különféle írásmódjait. Legyenek ké-**

pesek tört számokat egyik alakról a másikra hozni (eszköz segítségével vagy anélkül). **Tudják megállapítani, hogy két szám közül melyik nagyobb, helyüket megkeresni a számegyenesen.** A számegyenes pontjaihoz tartozó számokra tudjanak becslést adni. Tudjanak törteket összeadni, kivonni, tízes számrendszerben írt számmal szorozni és osztani egyszerű esetekben.

– **Legyenek jártasak arányossági következtetések végzésében (egyenes és fordított arányosság esetén).**

– **Tudjanak megoldani másfajta szöveges feladatokat is (egyenlettel, egyenlőtlenséggel vagy anélkül).** Tudjanak különféle megoldási meneteket összevetni, megítélni (melyik felel meg a feladatnak, melyik egyszerűbb). **Legyenek képesek megállapítani, hogy egy feladatban mely adatok feleslegesek, vagy milyenekre volna még szükség.**

– Legyenek képesek egyszerű nyitott mondatok (egyenletek, egyenlőtlenségek) összes megoldását megkeresni adott alaphalmazon.

– Ismerjék a „nem egyenlő", „kisebb vagy egyenlő (nem nagyobb)", „nagyobb vagy egyenlő (nem kisebb)" fogalmakat és jelöléseiket. Tudják, mit jelent egy szám abszolút értéke, ismerjék és használják értelmesen a jelölését.

– **Legyenek jártasak tapasztalati függvények ábrázolásában, értékeinek grafikonról való leolvasásában.**

– Tudjanak hosszúságot, területet, térfogatot, űrtartalmat, tömeget, időt és szöget mérni a szokásos mértékegységekben.

– **Legyenek jártasak szakaszok és szögek egyenlőségének ellenőrzésében, szakasz- és szögmásolásában és felezésben.**

– Tudják kiszámítani téglatestekből álló testek térfogatát, téglalapokból álló síkidomok területét.

– Ismerjék fel egyenesek, síkok párhuzamosságát és merőlegességét, alakzatok egybevágóságát és hasonlóságát. Tudjanak előállítani adottal párhuzamos és merőleges egyeneseket, egybevágó és hasonló alakzatokat (szerkesztéssel vagy más módon). Legyenek jártasak adott tulajdonságú pontok keresésében (vonalon, síkban, térben, síkbeli és térbeli alakzatokon).

– Események relatív gyakoriságát legyenek képesek megállapítani, tört-, tizedestört- és százalékalakban kifejezni.

6. OSZTÁLY

Évi 160 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Halmazok jellemzése, állítások. „Minden", „van olyan", „és", „vagy", „ha..., akkor...", „pontosan akkor..., ha..." és más velük egyező értelmű kifejezések használata, adott véges halmazokra, egyszerű végtelen halmazokra és halmazoktól függetlenül is.

Példák: A { 2, 25, 30, 36, 45 } halmazon minden 5-tel osztható szám nagyobb 20-nál, de nem minden 20-nál nagyobb szám osztható 5-tel. Minden 10-zel osztható szám páros. Ha holnap jó idő lesz, akkor kirándulunk, különben nem.

Az „igaz" és a „következik" logikai megkülönböztetése.

Példa: 124-nek az utolsó jegye 4, tehát (?!) osztható 4-gyel.

Ciklusokat is tartalmazó egyszerű folyamatábrák készítése, ellenőrzése, utasításainak elvégzése.

Számtan, algebra

Számok aránya. Kifejezése tört-, tizedestört-, százalékalakban. Kapcsolat a statisztikával, valószínűséggel.

Példák: Hússzor dobtunk két kockával, 3 volt dupla, ez százra átszámolva 15 lenne (15%), a dobások 3/20 (0,15) része. 35 tanuló közül 29 jár ide első osztálytól, az összesnek 29/35 része. Több-e ez 80 százaléknál? ($29/35 \approx 0{,}83$; több, kb. 83%).

Pontos számok és közelítő számok (számközöket jelentő számjelek) megkülönböztetése a helyzetnek, a szöveg összefüggésének megfelelően. Pontosság fokának kifejezése a tizedesjegyek számával és más módokon.

Példák: 0,8 km, 0,80 km és 0,800 km egyaránt 800 méter körüli távolságot jelent, de ebben a sorrendben növekvő pontossággal. Ha ugyanezt 800 m-nek írjuk, nem jelezzük a pontosságot (ez jelenthet 750 m és 850 m közti távolságot is, lehet m-re pontos, mm-re pontos adat is.)

Ebben a mondatban: „A négyzet kerülete 4-szer akkora, mint az oldala", a 4 pontos (nem pedig egy számkörön belüli közelebbről meg nem határozott) szám.

– Végtelen tizedestörtek. Kapcsolatuk az egyre pontosabb közelítő mérésekkel.

Összeadás és kivonás tört- és tizedestört-alakba írt számokkal. (Kapcsolat a transzformációkkal. Számolási eljárás kialakítása.) Műveletek eredményének előre becslése kielégítő pontossággal.

Törtrész keresése. Adott törtrészből a szám keresése. Szorzás és osztás törttel. (Kapcsolat a függvényekkel, a geometriával.)

Példák: Egyszerű alakzatot háromszorosára nagyítunk, aztán a képet felére kicsinyítjük. Hogyan írhatjuk le ezt egyetlen transzformációval?

Transzformáljuk vissza!

Végezzük el egymás után a következő arányú nyújtásokat adott irányban:

$,5\ \frac{1}{6},\ 2,\ \frac{1}{5}.$ (Ennyiszeresükre nyúlnak a méretek az adott irányban.)

Milyen egyetlen transzformációval helyettesíthetjük őket?

Műveletek negatív számokkal is. (Kapcsolat a függvényekkel, geometriával.)

Egyenletek, egyenlőtlenségek. Igazsághalmazuk keresése alaphalmaztól függően (pl. adott véges halmazon vagy a természetes számok halmazán).

Több feltétel egyidejű teljesülése, igazsághalmazok metszete (például egyenletrendszerek, egyenlőtlenség-rendszerek).

Szöveges feladatok megoldása egyenlettel, egyenlőtlenséggel és anélkül is. Arányossági következtetések.

Műveleti tulajdonságok (kommutativitás, asszociativitás, disztributivitás) a természetes számok körében; fennmaradásuk a műveletek új értelmezéseire. Azonosságok keresése.

Azonos átalakításuk alkalmazása egyenletek megoldásában.

Számelméleti alapismeretek: Prímszám, összetett szám. Példák prímtényezős felbontásra, hatványjelölés alkalmazása. Példák legnagyobb közös osztó, legkisebb közös többszörös keresésére. Oszthatósági feltételek megfogalmazása (ezekkel a számokkal: 2, 3, 4, 5, 9, 10, 100); bizonyítások keresése.

– Maradékosztályok – „óraszámtan" –; ezzel kapcsolatos nyitott mondatok megoldása próbálgatással.

Hatványtáblázatok használata.

– Egyenlő alapú hatványok szorzása, osztása.

Példák:

$2^1 = 2$

$2^2 = 4$

$2^3 = 8$ $\quad 8 \cdot 32 = 2^3 \cdot 2^5 = (2 \cdot 2 \cdot 2) \cdot (2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2) =$

$2^4 = 16$ $\quad = 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 = 2^8 = 256$

$2^5 = 32$

$2^6 = 64$ $\quad \frac{128}{16} = \frac{2^7}{2^4} = \frac{2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2}{2 \cdot 2 \cdot 2 \cdot 2} = 2 \cdot 2 \cdot 2 = 2^3 = 8$

$2^7 = 128$

$2^8 = 256$

Egyszerű bizonyítási feladatok. (Például: Lehet-e 3-nál nagyobb prímszámok különbsége 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ...? Ha úgy látszik, hogy nem, keressük az okát; bizonyítsuk be, hogy lehetetlen.)

Függvények, sorozatok

Kísérleti eredmények, mérési adatok táblázatba rendezése, ábrázolása diagramokon, koordinátarendszerben; összefüggések leolvasása.

Az $y=ax$ függvény (egyenes arányosság) tanulmányozása, táblázatok és grafikonok készítése a és x különböző tört, negatív értékeire is (a adott értékeinél x értékét változtatva); kapcsolat a törttel és a negatív számmal való szorzáshoz.

Abszolútérték-függvény $x \mapsto |x|$

Például: Jancsi másodpercenként 1 m-t tesz meg. Most érte el a házunk sarkát. Mekkora távolságra volt a házunk sarkától 10, 9, ... másodperccel ezelőtt (–10, –9, ... s időpontban)? Mekkora távolságra lesz 1, 2, ... s múlva? (Táblázat, grafikon!)

Más egyszerű függvények.

Példák: telefondíjszabás (az alapdíjon felüli rész arányos a beszélgetések számával); gumiszalag vagy rugó hossza terheléstől függően (az eredeti hosszukon felüli rész, a megnyúlás, arányos az erővel).

$x \mapsto x + 2$; $\quad y \mapsto y - 2$;
$z \mapsto |z| + 2$; $\quad z \mapsto |z - 2|$;
$x \mapsto 2 \cdot |x| + 3$; $\quad x \mapsto 2x + 3$;
$x \mapsto x^2$; $\quad x \mapsto \frac{12}{x}$.

– Táblázattal vagy grafikonnal megadott függvények jellemzése: növekedés, csökkenés, stagnálás, nagyobb vagy kisebb fokú növekedés (intervallumonként).

Függvények összehasonlítása. Például: grafikonjával vagy táblázatával adott $x \mapsto |x|$ függvényből $x \mapsto |x| + 3$ függvény készítése és megfordítva).

Az $x \mapsto ax + b$ alakú függvények ábrázolásában a és b szerepének megfigyelése.

Sorozatok folytatása mindkét irányban, n-edik elem felírása.

Geometria, mérések

Eltolás, tükrözés, forgatás, nagyítás és kicsinyítés (negatív aránnyal is) síkban és térben.

Síkban: sokszögek, körüljárásuk; irányváltozások, teljes körülfordulás; zárt görbevonalak körüljárása; görbevonal érintőjének szemléletes fogalma. A külső szögek összege – az irányváltozások összege – egyszerű zárt vonal esetén teljesszög (a körüljárás irányától függően plusz vagy mínusz előjellel).

Szögek abszolút értéke. Belső szögek. Szögpárok. Belső szögek összege (háromszögek, más sokszögek). Ellenpélda: szögek a gömbfelületen (Babylon-golyók stb.).

Parkettázások.

- Az öt szabályos poliéder.
- Szögek poliédereken: élszögek, lapszögek.
- Élszögek összegének megállapítása egyszerű poliédereken.
- Háromszögek egybevágósági esetei (modellezés és szerkesztés alapján).

Speciális háromszögek (a háromszögnek minden szöge hegyesszög; van derékszöge; van tompaszöge; van két egyenlő oldala; minden oldala egyenlő).

Két pont távolsága (síkban, térben, négyzethálón, gömbfelületen, síkba kiteríthető felületeken). Két alakzat távolsága. Speciális esetek: pont és egyenes, pont és sík, pont és kör, két egyenes távolsága stb.

Helymeghatározás a síkban és a térben irányított távolságok alapján (derékszögű koordináták).

- Helymeghatározás távolság és szögek alapján (polárkoordináták).

Speciális négyszögek.

Szemléletesen nyilvánvaló összefüggések megfigyelése, megfogalmazása, összegyűjtése. Felhasználásuk számolásokban, szerkesztésekben. (Például: a paralelogramma átlói felezik egymást, a rombusz átlói felezik a szögeket is és merőlegesek egymásra, az egyenlő szárú háromszög alapjára bocsátott magassága felezi az alapot és a szemközti szöget.) Nem nyilvánvaló összefüggések magyarázatának keresése, egyszerű bizonyítások. (Például: háromszög középvonalai, négyszög oldalfelező pontjai által meghatározott négyszög; háromszög súlyvonalainak metszése.)

Sokszögek területe (téglalap, paralelogramma, háromszög, trapéz stb.) kiegészítés és átdarabolás útján. Háromszög magasságvonalai.

- Síkidomok területének közelítő kiszámítása (pl. egyenlő szélességű sávokra bontással).

Kör területe, kerülete. Felhasználása felszínszámításokban.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Kombinatorikus problémákban az adatok rendszeres változtatása, egy- és kétbemenetű táblázatok kialakítása. Összefügések megfigyelése egy-egy táblázatban.

– Összefüggések megfigyelése különböző táblázatok között.

Valószínűségi kísérletek. Sejtések és ellenőrzésük (statisztikailag, okoskodással). Valószínűségek kiszámítása egyszerű esetekben, egyenlően valószínű elemi események feltételezésével.

– Várható érték mint olyan feltételezett érték, amely körül tapasztalati adatok számtani közepe ingadozik. (Például, ha 10 egyik oldalán megjelölt koronggal dobunk, akkor a megjelölt oldalak várható száma 5.)

– Az események függetlensége fogalmának előkészítése példánkon és ellenpéldákon. (Például: Budapesten a Nagykörúton a 4-es villamost nagyobb valószítűséggel követi egy 6-os villamos, mint egy másik 4-es. Érme- vagy kockadobásoknál hasonló törvényszerűség nincs.)

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 110 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozásra és más didaktikai feladatra	kb. 50 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 20%
Geometria, mérések	kb. 25%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 10%

KÖVETELMÉNYEK

– Tudják a tanulók „ha . . ., akkor . . ." alakú állításuk igazságát eldönteni matematikai és nem matematikai tárgykörökben.

– **Legyenek jártasak racionális számok (0, pozitív és negatív egész és tört számok) nagyság szerinti rendezésében, átalakításában, velük alapműveletek végzésében (egyszerű esetekben). A tanulók maguk választják meg, hogy a racionális számok milyen alakjával végzik a műveleteket. Tudják műveletek eredményét előre megbecsülni.**

– **Legyenek képesek egyenleteket vagy egyenlőtlenségeket** szöveges feladatból egyszerűbb esetekben felírni, **megoldani, az eredményt a feltételekkel és a valósággal egybevetni.**

– **Tudjanak kísérleti eredményeket, mérési adatokat táblázatba rendezni, ábrázolni,** ennek alapján formulát felírni, ellenőrizni, megmagyarázni.

– Tudjanak függvényeket grafikonjuk alapján jellemezni (növekedés, csökkenés, stagnálás; nagyobb, kisebb fokú növekedés vagy csökkenés).

– Tudjanak párhuzamosságot és merőlegességet ellenőrizni, párhuzamos és merőleges egyeneseket rajzolni, szerkeszteni. **Tudják eldönteni, hogy egy négyszög trapéz-, paralelogramma-, rombusz-, téglalap-, négyzet-e.** Tudják kiszámítani sokszögek szögeinek összegét, sokszögek területét (téglalap területére való visszavezetéssel, például kiegészítés, átdarabolás, részekre bontás útján), a kör kerületét és területét (sugárból, átmérőből tapasztalati alapon).

– Kombinatorikus problémákban tudják az adatokat változtatni, a lehetőségek számát sorozatokba, táblázatokba rendezni.

– Legyenek képesek egyszerű esetekben valószínűségeket kiszámítani, a számítás eredményét a tapasztalattal egybevetni.

7. OSZTÁLY

Évi 128 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

Nem matematikai és matematikai algoritmusok lejegyzése folyamatábrákkal. Folyamatábrák finomítása.

Összetett kijelentések tagadása „minden"-nel, „van olyan"-nal, „és"-sel, „vagy"-gyal kapcsolatban stb. különféle alaphalmazokon (például az osztály vagy az iskola tanulói, egész számok, racionális számok, háromszögek, négyszögek, más geometriai alakzatok, adott alakzatok pontjai).

Annak eldöntése az alaphalmaz változtatásával, hogy két állítás ugyanazt jelenti-e. (Ha minden alaphalmazon egyenlő az igazságértékük – egyszerre igazak vagy nem igazak –, akkor ugyanazt jelentik.)

Példák:

a) Minden páros szám nagyobb 20-nál.
b) Van olyan páros szám, amely nagyobb 20-nál.
c) Nincs 20-nál kisebb páros szám.
d) Amelyik szám nem nagyobb 20-nál, az nem páros.
a) és *d)* minden alaphalmazon egyező igazságértékű, ugyanazt jelentik.

– Állítások átfogalmazása más, egyező jelentésű formára.
Példa: Ha egy szám osztható 6-tal, akkor páros. Ha egy szám nem páros, akkor nem osztható 6-tal. Minden 6-tal osztható szám páros. Nincs olyan páratlan szám, amely 6-tal osztható.

Következtetések, bizonyítások különféle tárgykörökből vett példákon. Megfordítható és meg nem fordítható állítások keresése oszthatósággal, geometriával kapcsolatban (pl. síkidomok tulajdonságai; szögpárok) stb.

Számtan, algebra

Összetett következtetések arányossággal kapcsolatban (kettőnél több mennyiség, $u = xyz$, $u = xy/z$ stb. típusú összefüggések).

Végtelen tizedestörtek.

Közelítő (intervallumot jelentő) számok.

Közelítő számítások. Összeadás és kivonás, szorzás és osztás közelítő értékekkel. (Hány jegy megbízható? Hány jegyig érdemes számolni?)

Műveletek a racionális számok körében. Eredmények előre becslése. Algoritmusok kialakítása. (Törttel való szorzás, osztás; előjelek szerepe zárójel felbontásával, szorzásnál, osztásnál.) Általánosítás: felírás azonossággal. Azonos átalakítások. Egyenlő alapú hatványok, egyenlő kitevőjű hatványok szorzása, osztása. Hatvány hatványozása. Azonosságok keresése. 0 és negatív kitevőjű hatványok. Számok normálalakja.

Egy- és kétismeretlenes lineáris egyenletek, egyenlőtlenségek és rendszerek; alkalmazásaik.

Többismeretlenes egyenletből (képletből) egy-egy ismeretlen (változó) kifejezése.

Egyismeretlenes egyenletek és egyenlőtlenségek megoldásainak ábrázolása a számegyenesen; kétismeretleneské a síkban.

– Gyöktényezős alakban megadott egyenletek megoldása: például $(x-2)\cdot(x+3)\cdot x=0$

– Néhány egyszerű példa gyöktényezős alakra hozással való megoldásra: $x^2-x=0$

– Másodfokú egyenletek gyökeinek és együtthatóinak összefüggése, ha a másodfokú tag együtthatója 1. (A gyöktényezős alakból, a szorzás elvégzése útján.)

– Ellenpélda maradékosztályokkal.

– Nevezetes szorzatokra vezető feladatok.

Példák:

$(a+1)^2$, $(a+b)^2$, $(a+1)^3$, $(x-2)\cdot(x+2)$.

Függvények, sorozatok

Sorozatok törvényszerűségeinek lejegyzése: tetszőleges elemük kifejezése az elem sorszámával – n-edik elem, (n+1)-edik elem – vagy az előző elemekkel.

– Számtani és mértani sorok összegezésére vezető feladatok.

– Végtelen mértani sor összegének gondolata egyszerű, konkrét esetek kapcsán.

Példák:

Az AB szakasz (hosszát 1-nek vesszük) megfelezzük, B felöli részét újra megfelezzük és így tovább a végtelenségig.

$$\frac{1}{2}+\frac{1}{4}+\frac{1}{8}+\frac{1}{16}+\ldots=1$$

A csokoládé ára szelvénnyel 6 forint. 4 szelvényért újabb tábla csokoládét adnak, szintén szelvénnyel. Mennyit ér egy ilyen tábla csokoládé szelvény nélkül?

$$\frac{1}{10}+\frac{1}{100}+\frac{1}{1000}+\ldots; \qquad \frac{3}{10}+\frac{3}{100}+\frac{3}{1000}+\ldots \text{ stb.}$$

tizedes tört alakja. Összehasonlításuk az 1:9, 1:3 stb. osztások eredményével.

Tapasztalati függvények (független változóik, pl. személyek, tárgyak száma, idő, erő, hosszúság) ábrázolása derékszögű koordináta-rendszerben.

Példák másod- és harmadfokú függvényekre (területek, kocka térfogata stb.).

Abszolútérték-, egészrészfüggvény.

– Négyzetgyökfüggvény.

A felsorolt függvényekből felépíthető egyszerű függvények.

Táblázattal vagy grafikonnal megadott függvények növekedése, csökkenése, stagnálása, nagyobb vagy kisebb fokú növekedése.

– Változások mértékének (átlagsebességének) megállapítása mérésekből, grafikonból, táblázatból, formulából kiindulva, adott intervallumokon.

Geometria, mérések

Pitagorasz tétele és a tétel megfordítása. Négyzet- és négyzetgyök-táblázat használata. Alkalmazások: átlók hossza, koordinátáikkal adott pontok távolsága stb.

Szerkesztések euklideszi és egyéb eszköz-előírásokkal (pl. derékszögű vonalzó, fonalszerkesztések). Egybevágó háromszögek szerkesztése alap-adataikból.

Egyszerű bizonyítások. (Például Thalész tétele.)

A háromszög oldalfelező merőlegesei egy ponton mennek át.

Adott tulajdonságú pontok halmazainak keresése (térben, síkban).

Az egybevágóság mint távolságtartó leképezés, térben is. (A tükörképek mindig egybevágóak!)

Hasonlóság mint aránytartó leképezés, térben is.

– Egyéb affinitások (különböző irányokban más arány).

Arányok hasonló síkidomokon (kerület, terület).

– Arányok hasonló testeken (felszín, térfogat) konkrét példák kapcsán.

– Vetítés síkra nem merőleges vetítősugarakkal (párhuzamos és egy ponton átmenő sugarak).

Példa: fonalszerkesztéssel szerkesztett elipszislemez vetítése pontszerű fényforrással, köralakú árnyék keletkezése.

Polárkoordináták. Helymeghatározás gömbfelületen.

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Kombinatorikus problémákhoz táblázatok készítése, elemzése, összehasonlítása, magyarázat keresése. (Például aaaabbb lehetséges permutációinak száma mint négy, illetve három hely kiválasztása hét hely közül.)

– A Pascal-háromszög szimmetriája, felépítése, néhány tulajdonsága.

Független és nem független események életből vett példái és valószínűségi kísérletekben való bemutatása.

– Valószínűségek szorzása.
– Fadiagramok alkalmazása valószínűségek kiszámítására olyan esetekben is, amikor nem feltételezhetünk egyenlően valószínű eseteket.
– Véletlen események vizsgálata kockák stb. helyett véletlen számtáblázatok útján.
– A korreláció szemléletes fogalma (ábrázolás kapcsán). Pozitív és negatív, erős és gyenge korreláció leolvasása pontdiagramról.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 88 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 40 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 20%
Geometria, mérések	kb. 20%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 15%

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjanak a tanulók egyszerű „ha . . . , akkor . . ." alakú matematikai és nem matematikai tartalmú állításokat megfordítani és eldönteni, hogy az állítás és megfordítás közül melyik igen, és melyik nem (csak az egyik, mindkettő, egyik sem). Tudják a „pontosan akkor . . ., ha . . ." kifejezést helyesen használni. **Tudjanak „minden" és „van olyan" típusú állításokat átfogalmazni, igazolni vagy cáfolni.**

– Legyenek jártasak műveletek végzésében racionális számokkal (0-val, pozitív és negatív egész és tört számokkal, különféle alakban), eredmények előre becslésében.

– Tudjanak feladatokat leírni egyenletekkel, egyenlőtlenségekkel vagy más módon. **Tudjanak egyenleteket, egyenlőtlenségeket (egy- vagy kétismeretleneseket, rendszereket is)-megoldani próbálgatással, algebrai vagy grafikus úton.**

– Legyenek képesek egyszerű sorozatok akárhányadik elemét kifejezni az elem sorszámával vagy az előző elemekkel. **Tudjanak táblázattal vagy grafikonnal megadott függvényekről adatokat, összefüggéseket leolvasni.**

– Ismerjék és tudják alkalmazni Pitagorasz tételét és a megfordítását.

– Legyenek jártasak egyszerű euklideszi és egyéb szerkesztések végzésében. **Tudjanak szakaszt egyenlő részekre osztani,** tükrözéseket végezni.

– Ismerjék a kapcsolatot hasonló alakzatok lineáris méreteinek és területének, illetve térfogatának aránya között.

– Tudjanak egyszerű kombinatorikus és valószínűségi feladatokat megoldani.

– Legyenek képesek egyszerű esetekben valószínűségeket kiszámítani, a számítás eredményét a tapasztalattal egybevetni.

8. OSZTÁLY

Évi 128 óra

TANANYAG

Halmazok, logika

A halmazokról és logikából tanultak összefoglalása. Felhasználása a nyolc év matematikai anyagának áttekintésében.

Kétváltozós nyitott mondatokkal megadott relációk ábrázolásai; függvényábrázolás. Relációk két halmaz elemei között, egy halmazon belül.

– Relációk egy halmazon belül: reflexivitás, szimmetria, tranzitivitás.

– „Minden"-nel, „van olyan"-nal és vegyesen a kettővel lezárt kétváltozós nyitott mondatok (a sorrend fontosságá); ilyen mondatok tagadása, a tagadás átfogalmazása.

Számtan, algebra

Valós számok mint végtelen tizedestörtek. Számegyenes. Egyenletek és egyenlőtlenségek megfordítása.

Minden a-ra és b-re igaz:

$$a = b \Longleftrightarrow b = a; \qquad a < b \Longleftrightarrow b > a; \qquad a \geqq b \Longleftrightarrow b \leqq a;$$

Egyenletek, egyenlőtlenségek megfelelő oldalainak összeadása, szorzása egymással, pozitív vagy negatív számmal (ennek alapján: kivonása, hatványozása), reciprokra való áttérés (ennek alapján: osztás). Például minden a, b, c, d-re

$$a = b \wedge c = d \Rightarrow a + c = b + d$$
$$a < b \wedge c > 0 \Rightarrow ac < bc$$
$$a < c \wedge c < 0 \Rightarrow ac > bc$$

Egyenletek és egyenlőtlenségek átalakításai a műveletek és inverzeik közti kapcsolataik alapján. Például: minden a, b, c-re

$$a + b = c \Rightarrow a = c - b$$

Az ilyen összefüggések alkalmazása egyenletek, egyenlőtlenségek, rendszerek megoldásában.

Változó helyébe szám, másik változó, kifejezés (pl. a helyébe $-a$ vagy $b+c$) helyettesítése; egy-egy változó helyébe mindenütt ugyanaz a szám, változó kifejezés kerül.

Azonos átalakítás mint kifejezés pótlása vele azonosan egyenlő kifejezéssel, nem feltétlenül mindenütt.

– A csoportfogalom előkészítése: geometriai transzformációk összetételének, számok, maradékosztályok összeadásának és szorzásának stb. eltérő és közös vonásai (pl. a változatlanul hagyás, a 0 és az 1 analóg szerepe).

Az összeadás és a szorzás kapcsolata: disztributivitás.

– A testre jellemző tulajdonságok és következményeik.

A tanult algebrai átalakítások összefoglalása (ideértve a törtekkel való műveleteket is), megvilágításuk ellenpéldákon.

Például: a változók minden értékére igazak (feltéve, hogy van értelme mindkét oldalnak):

$a+0=a$ $\qquad$ $a \cdot 1=a$

$a-0=a$ $\qquad$ $\frac{a}{1}=a$

$a \cdot 0=0$

(de $\frac{a}{0}$ értelmetlen, akármi az a).

$a-a=a+(a-a)=0$ $\qquad$ $\frac{a}{a}=a.\frac{1}{a}=1$

$-(-a)=a$ $\qquad$ $\frac{1}{\frac{1}{a}}=a$

$-(a-b)=b-a$ $\qquad$ $\frac{1}{\frac{a}{b}}=\frac{b}{a}$

$a-b=(a+c)-(b+c)$ $\qquad$ $\frac{a}{b}=\frac{ac}{bc}$

$(a-b)+(c-d)=(a+c)-(b+d)$ $\qquad$ $\frac{a}{b} \cdot \frac{c}{d}=\frac{ac}{db}$

$(a-b)-(c-d)=(a+d)-(b+c)$ $\qquad$ $\frac{\frac{a}{b}}{\frac{c}{d}}=\frac{ad}{bc}$

$(a+b)c=ac+bc$ $\qquad$ $(ab)^c=a^c b^c$

Ezzel szemben a, b és c nem minden értékére (csak kivételes értékekre) igazak:

$(a+b)^c = a^c + b^c$

$a^{b+c} = a^b + a^c$

Az utóbbi helyett ez az azonosság érvényes:

$a^{b+c} = a^b \; a^c$.

Egyenletekre és egyenlőtlenségekre vezető szöveges feladatok. Hiányos, felesleges feltételeket, ellentmondó adatokat tartalmazó feladatok. Várt eredmények előrebecslése a szöveg alapján.

Függvények, sorozatok

Függvénytranszformációk összefoglalása.

Függvény és inverze közti kapcsolat egyszerű példákon. (Táblázat két sorának felcserélése; egyenletben az ismeretlenek felcserélése; grafikon tükrözése a tengelyek pozitív irányának szögfelezőjére, feltéve, hogy a két tengelyen ugyanaz az egység.)

Kapcsolat a görbe alakja és a függvény által leírt jelenség, törvényszerűség közt: milyen görbe nem lehet függvény grafikonja; mit jelent a szakadás; példák egész helyeken értelmezett függvényekre (sorozatok ábrázolása); szakaszonként lineáris függvények, a töréspontok jelentése; töréspont nélküli (sima) görbék jelentése; növekedés, csökkenés, nagyobb és kisebb meredekség, konvexitás; szélsőérték.

– Görbéjével adott függvény sebességgörbéjének felvázolása néhány pontjának megkeresése alapján.

– A görbe alatti terület jelentése konkrét példákon. Számértékének változása az intervallumot jobbról záró abszcissza változásával (pozitív területekre).

– A függvénygörbe felvázolása adott kezdő abszcissza esetén néhány függvényérték kiszámítása után.

– Néhány egyszerű kétváltozós függvény (formula; kétbemenetű táblázat; grafikon modellezése).

Példák: $(x,y) \mapsto x+y$; $(x,y) \mapsto xy$; $(x,y) \mapsto x^y$ modellezése x és y kis egész értékeire, a közbülső értékek elképzelése.

Geometria, mérések

Vektorok mint eltolások jellemzői síkban, térben, egyenesen. Alakzatok eltolása adott vektorral. Kapcsolat a függvénytranszformációkkal. Egyállású alakzatok.

Hengerek (alkotó mozgásával, alaplap mozgatásával). Vetítés párhuzamos sugarakkal. Speciális hengerek: egyenes és ferde hasábok, körhengerek.

Kúpok (alkotó mozgatásával, középpontos vetítéssel). Speciális kúpok: gúlák, körkúpok.

Középpontos nagyítás és kicsinyítés a síkban adott arányban:

$a > 1$, $0 < a < 1$, $a = 1$, $a = -1$.

Forgatás a síkban és a térben. Forgásfelületek, forgástestek; hengerszimmetria. (Példák: forgáshenger, forgáskúp, gömb, gyűrű.) Elforgatás szöge. (Csak a kezdő- és a véghelyzettől függ.)

Középpontos tükrözés a síkban mint középpontos hasonlóság

$(a = -1)$ és mint 180°-os elforgatás.

– Középpontos tükrözés a térben mint középpontos hasonlóság; tengelyes tükrözés a térben mint 180°-os elforgatás.

Henger, kúp, gömb térfogata. Gömb felszíne. (A hengerek és kúpok felszínszámítását területszámítási feladatnak tekintjük.)

Kombinatorika, valószínűség, statisztika

Felismert kombinatorikus összefüggések bizonyítása, kiterjesztése.

Az alaptípusokra visszavezethető és egyéb kombinatorikus feladatok.

Független események. Valószínűségek szorzása. Feltételezett valószínűségekből más valószínűségek kiszámítása.

Egyenlően valószínű elemi események feltételezése. Más valószínűségek kiszámítása az elemi események számlálásával (kombinatorikus úton is).

Példa: Ha két szabályos dobókockával dobok, feltételezhető, hogy 36 elemi esemény egyenlően valószínű. Így a „4-nél kevesebbet dobok" esemény valószínűsége $\frac{3}{36}$ vagyis $\frac{1}{12}$.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 110 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 50 óra
Ebből:	
Halmazok, logika	kb. 5%
Számtan, algebra	kb. 40%
Relációk, függvények, sorozatok	kb. 25%
Geometria, mérések	kb. 20%
Kombinatorika, valószínűség, statisztika	kb. 10%

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudjanak a tanulók a logika „nem", „és", „vagy" (megengedő), „ha . . ., akkor . . .", „pontosan akkor . . ., ha . . ." szavakkal és más rokon értelmű kifejezésekkel matematikailag szabatos kijelentéseket fogalmazni („minden"-nel és „van olyan"-nal kapcsolatban is).** Tudják ilyen kijelentések tagadását átfogalmazni.

– **Tudjanak feladatoknak megfelelő matematikai modelleket** készíteni, kiválasztani, **alkalmazni (rajz, grafikon, egyenlet, egyenlőtlenség, táblázat stb.), feladatok számszerű eredményére előre becslést adni.**

– **Ismerjék és tudják alkalmazni az egyenletek és egyenlőtlenségek átalakításaira vonatkozó fontosabb összefüggéseket.**

– **Legyenek jártasak táblázattal, grafikonnal vagy formulával megadott egyváltozós függvények menetének vizsgálatában. Tudjanak ebből következtetéseket levonni a függvénnyel leírt összefüggésre.**

– Tudjanak alakzatokat adott vektorral eltolni.

– **Ismerjék az eltolás, forgatás és tükrözések főbb tulajdonságait.**

– Tudják kiszámítani hengerek, kúpok, gömb térfogatát, gömb felszínét.

– **Ismerjenek fel kombinatorikus problémákat különböző megjelenésű tárgyi feladatokban. Tudjanak a tanultakhoz hasonló feladatokat megoldani.**

– **Ismerjék fel a tanultakhoz hasonló valószínűségi feladatokat, tudják ezeket megfogalmazni és kombinatorikus vagy más módszerekkel megoldani.**

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az itt következő módszertani alapelvek a tantervnek szerves részét alkotják, figyelembevételük a tanterv eredményes megvalósításának fontos feltétele.

1. *Módszertani szabadság és változatosság*

A matematikát tanító pedagógusok – mint a többiek is – szabadon válogathatnak az általuk megismert és jónak felismert tanítási módszerek között, azokat legjobb meggyőződésük szerint szabadon alakíthatják és kombinálhatják, kialakítva belőlük saját tanítási módszereiket. Ha tiszteletben tartják a szocialista iskola eszményeit, ha tanítási és nevelési eredményeik hosszú távon is meggyőzőek, ha pedagógustársaik eredményesebb munkájához is hozzájárulnak, akkor senki sem nehezményezheti, hogy nevelési-oktatási eredményeiket az általuk jónak tartott módszerekkel, nem pedig valami más módon érték el.

Nincs egyetlen legjobb tanítási módszer. Ugyanaz a módszer, amit egy nevelő egy osztályban vagy bizonyos tanulókkal egy időszakban jó eredménnyel alkalmaz, eredménytelennek bizonyulhat máskor, másokkal, másnak a kezében. A legjobb eredmények olyan módszerektől várhatók, amelyeket a nevelő meggyőződéssel alkalmaz, egyéniségével is összhangban vannak, figyelembe veszik a mindenkori körülményeket, a tanulók szükségleteit és igényeit is, és ennek megfelelően kellőképpen változatosak.

2. *Differenciálás, egyéni bánásmód*

A tanulók adottságai különbözőek. Tantervi céljainkat az olyan tanítási módszerek szolgálják a legeredményesebben, amelyek tekintetbe veszik minden egyes tanuló fejlettségét, absztrakciós szintjét, előismereteit, érdeklődési körét, és így leginkább hozzá tudnak járulni fejlődéséhez. Az egyes osztályok tantervi anyaga egyrészt kiegészítő témák felsorolásával, másrészt a minimális követelményszint megjelölésével bő lehetőséget ad a tanulók közti egyéni különbségek figyelembevételére. Módszertani kérdés, hogy ezekkel a lehetőségekkel hogyan élünk. A differenciálás és egyéni bánásmód különféle formáira mindenképpen szükség van, enélkül a tanterv céljait nem lehet meg-

valósítani. Módszertani szabadságunk abban áll, hogy magunk választjuk meg azokat a módokat, ahogyan minden tanulót továbbsegítünk onnan, ahova már eljutott.

A differenciált foglalkoztatást és az egyéni bánásmódot sokféle formában lehet és érdemes megvalósítani. Ezek között különösen nagy szerepe van az osztályban folyó munka változatos szervezési formáinak. Ha a munkaszervezés egyetlen formája a frontális osztályfoglalkoztatás, akkor a nevelő többé-kevésbé kénytelen alkalmazkodni meghatározott fejlettségi szinten levő tanulók igényeihez, és ennek a többiek – más-más módon – kárát látják. Több más szervezési forma jobban hozzájárulhat ahhoz, hogy ki-ki a maga tempójában haladhasson és fejlődhessen. Ilyen például a munkalapokat vagy munkaeszközöket (vagy mindkettőt) igénybevevő egyéni vagy kis csoportokban folyó munka. Ilyen az osztály felbontása két, esetleg több részre: a tanulók egy részével a nevelő – az osztatlan és részben osztott iskolákban bevált vagy ahhoz hasonló módon – közvetlenül foglalkozik, más részük egyénileg vagy kis csoportokban old meg feladatokat. Az ilyen szervezési formák egy-egy órán is váltakozhatnak.

A tehetséges, kiváló tanulók igényeiről még a differenciált foglalkoztatás említett módszereivel sem tudunk az iskolai órákon eléggé gondoskodni, különösen a magasabb osztályokban. Az ő fejlődésüket más úton is segítenünk kell, például szakkörökre irányítással, olvasmányok ajánlásával.

A differenciált foglalkoztatás legfőbb célja a gyengébb tanulók hatékony és tapintatos segítése. Adjon nekik a nevelő bőséges alkalmat arra, hogy járuljanak hozzá a közös munkához. Vegye észre a pontatlan kifejezésmódjuk mögött rejlő előrevivő gondolatokat. Adjon nekik erejükhöz mért, őket erőfeszítésre ösztönző feladatokat. Vegye tekintetbe egyéni nehézségeiket, törődjön hiányaik pótlásával. Vegye igénybe ehhez a többi tanuló segítségét is. Használjon erre alkalmas eszközöket (külön munkalapok, feladatkártyák, munkaeszközök).

A differenciálás sikere erősen függ a nevelő és a tanulók kapcsolatától és a megfelelő motivációs rendszer kialakításától. Nem diszkrimináló, nem beskatulyázó a külön feladat, még a különültetés sem, ha olyan a légkör, hogy a tanuló a segítő szándékot látja benne, és maga is igényli a nem túl nehéz, de azért erőfeszítésre ösztönző feladatokat. Diszkrimináló lehet azonban az osztályzat, sőt a nevelő egyetlen szava, tekintete, gesztusa is, ha a gyengébben teljesítő tanulók lenézésével, kevesebb törődéssel, szeretetmegvonással jár együtt, vagy arra lehet következtetni belőle. Kétségessé válik a differenciálás eredménye, ha túl erős az osztályban a versengés szelleme, ha a tanulók teljesítményüket elsősorban egymáséhoz viszonyítják. Jobb eredmények várhatók a differenciált oktatástól, ha a tanulók értelmét látják a matematika tudásának, tapasztalják, hogy ebben előbbre jutnak, és a matematika szépségei attól függetlenül is vonzzák őket, hogy másoknak jobb a teljesítménye.

3. *Tanulás, feladatmegoldás*

A matematika tanításában kiemelkedő jelentősége van az önálló feladatmegoldó gondolkodásra való nevelésnek. Az önálló feladatmegoldás képessége a tanulásnak célja is, eszköze is. Ennek szolgálatában szükség van az emlékezet fejlesztésére, különféle készségek kialakítására, a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség formálására is. Ezeknek az elhanyagolása veszélyeztetné más, fontosabb célok elérését is.

Nem segítjük a tanulók fejlődését, ha tennivalóikat túlságosan elaprózzuk, vagy a megoldásban olyan segítséget adunk nekik, ami az érdemi gondolkozás alól fölmenti őket. Hátráltatja fejlődésüket az is, ha a megoldások helyességének eldöntését általában a nevelőtől várják. Ez elterelheti figyelmüket a megoldásra váró feladattól.

Ösztönözze a nevelő a tanulókat önálló véleményalkotásra, véleményük kimondására, ellentmondásra, vitára. Hagyja őket vitatkozni, ne döntsön el vitákat hatalmi szóval. Legyen határozott a viták irányításában, kereteik betartásában, járuljon hozzá megnyugtató, egyértelmű lezárásukhoz. Ne vessen azonban véget idő előtt a vitáknak. Használja fel időnként a lezáratlanság motiváló erejét is, hagyja, hogy egy-egy kérdés huzamosabban is foglalkoztassa a tanulókat.

Az önálló matematikai feladatmegoldás képességének fejlesztésében szem előtt kell tartanunk a fokozatosságot: olyan feladatokkal kell megbíznunk a tanulókat, amelyek megoldására képesek. A fokozódó nehézségű feladatsorok megoldásában felhasználhatják a közben szerzett tapasztalatokat, ismereteket. A problémák felvetésében, a tanulási helyzetek tervezésében kapcsolódnunk kell a tanulók tapasztalataihoz, az életkoruknak megfelelő legjellemzőbb tevékenységi formákhoz. Hasznosak – főképp alsó fokon – a matematikai összefüggéseket magukba sűrítő modellek, a munkaeszközökkel megoldható manipulatív és egyéb mozgásos tevékenységek, amelyek hozzájárulnak a matematikai gondolati tevékenységek megalapozásához is.

4. *A tanulás eszközei*

Az absztrakciók – fogalmak, összefüggések, gondolatmenetek – végső soron konkrét tapasztalatokból alakulnak ki. A tanulásban, fogalmak kialakításában, feladatok megoldásában a tanulók iskola előtti és iskolán kívüli tapasztalatainak is nagy szerepe van. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a tanulók e tekintetben nagyon különbözőek. Az ingerszegényebb környezetből kikerülő gyermekek nagy hátrányban vannak a többiekkel szemben. A hiányzó tapasztalatok pótlásában éppúgy szerepe lehet az életszerű helyzeteknek, a környezetből vett tárgyaknak, mint az e célra tervezett munkaeszközöknek, modelleknek.

A munkaeszközöket a tanulók mindaddig igénybe vehetik, amíg hasonló feladatokat elképzelés alapján is meg nem tudnak oldani. A lemaradó ta-

nulóknak még akkor is szükségük lehet erre, amikor a gyorsabbak már könnyen és szívesebben is képzeletükre hagyatkoznak. A munkaeszközök túlságosan sokáig vagy indokolatlan esetben való használata akadályozhatja is az absztrakciót, öncélúvá és időrablóvá válhat.

A tanulás eszközei a munkalapok és a tartósabb használatra való, egy-egy példányban kéznél levő feladatkártyák is. Ezek tartalmazzák a tanulási folyamathoz szükséges feladatok, feladatsorok jelentékeny részét. A nevelő lehetőleg maga is készítsen olyan feladatkártyákat – ha van rá mód, munkalapokat is –, amelyek figyelembe veszik a tanulók egy-egy csoportjának különleges szempontjait, igazodnak érdeklődésükhöz és a helyi adottságokhoz.

Az említett eszközökön kívül demonstrációs és audiovizuális eszközök is segíthetik a matematikai nevelést. Az oktatási folyamatba ezeket is beépíthetjük.

Új helyzet áll elő a matematikatanításban a zsebszámológépek tömeggyártásával, a köztük és a számítógépek közti szakadék fokozatos kitöltésével. A most életbelépő tanterv ezt még nem veheti eléggé figyelembe, de az átmenetet simábbá tehetjük, ha kidolgozzuk annak módszereit, hogyan értékesíthetjük a számológépek előnyeit, és hogyan ellensúlyozhatjuk veszélyeiket. Ébresszük rá a tanulókat arra, hogy a számításoknak egy bizonyos – nem is szűk – körében a számológépek használója elmarad azok mögött, akik fejből tudnak bizonyos egyszerű összefüggéseket, például az egyszer-egyet. Használjuk fel a számológépeknek azt a tulajdonságát, hogy azonnali visszajelzést adnak a számítás vagy a becslés helyességéről, és ezzel hozzájárulnak a számolni tanulás motiválásához. Készüljünk fel arra, hogy a zseb- és asztali számológépek különféle fajtáinak jó hasznát vehetjük majd a matematikaórákon sok olyan feladat megoldásában, amilyenre korábban a számítások hosszadalmas volta miatt nem is kerülhetett sor (például statisztikai számítások), és hogy sokkal több gyakorlati feladatban juthatunk majd el az elvi megoldáson túl a gyakorlat szempontjából érdekes számszerű végeredményig. A számológépek iskolákban való felhasználásának egy másik – az előbbinél is fontosabb – célja: az algoritmikus gondolkozás fejlesztése.

5. *Anyanyelv, matematikai nyelv*

A tanulók fogalmazási készségét a matematika tanításán keresztül is fejleszteni kell. A matematikában kiemelkedő szerepe van a szabatos fogalmazásnak. Ehhez azonban csak fokozatosan, a tanulók saját – eleinte természetszerűen pontatlan – fogalmazásaiból kiindulva lehet eljutni. A fogalmazás félreérthetőségének élménye, ellenpéldák felismerése indítsa a tanulókat kifejezésmódjuk pontosítására, ne pedig az a törekvésük, hogy a nevelő vagy a tankönyv megfogalmazásait változatlanul adják vissza.

A fogalmak kialakítása előbbvaló, mint a nevükkel vagy a jelükkel való megismerkedés. A már kialakult fogalmak rögzítését, használatát, kapcsolataik felismerését viszont segítheti az, ha a tanulók tudnak róluk beszélni, hozzájuk kapcsolódó gondolataikat képesek rajzban, jelekkel vagy más módon kifejezni és közölni. Az elnevezéssek és jelölések elsietett bevezetésének egyik veszélye az, hogy a megtanult szó vagy jel később is a félig megértett vagy egészen félreértett fogalmat idézi fel. Ezen később nehéz segíteni. Egy másik veszély: ha a tanuló félig értett mondatokat, képleteket, számítási módokat, levezetéseket helyesen reprodukál, akkor könnyen támad az az illúziónk, mintha értené is, amit mond vagy csinál. Az oktatási folyamatot ez helytelen irányba terelheti.

6. Motiváció. A nevelő megváltozott szerepe

A sikeres problémamegoldás a megelégedés, az öröm érzésével tölti el az embert. Ez az öröm legyen a tanulás legfőbb indítéka is. A matematika érdekes, szép és hasznos tudomány, és ezek a tulajdonságai azokban a részeiben is tükröződnek, amelyekkel a tanulók egy-egy osztályban megismerkednek. Ha a tanulók ezt észreveszik, akkor ez minden más motivációnál jobban ösztönzi őket a matematika tanulására.

Szükség lehet a motiválás külső eszközeire is – dicséretre, elégedetlenség nyilvánítására stb. – de mértékkel, hogy a belső, a tárgyból adódó ösztönzőerők jobban érvényesülhessenek.

A matematika jellegéből következik, hogy a tanulók – ha idejük engedi – majdnem mindent fel tudnak fedezni benne, megoldásaik helyességét ellenőrizni tudják, számos megállapodás célszerűségét be tudják látni, és mindezekről vitákban egymást is meg tudják győzni. A nevelő azzal járulhat hozzá leginkább a tanulók matematikai fejlődéséhez, ha úgy szervezi meg tevékenységüket, hogy ebben a felfedező – pontosabban újrafelfedező – folyamatban minél inkább részt vegyenek. A nevelőknek ez a fajta szerepe csak látszólag passzív, valójában egy másfajta aktivitást kíván: feladatsorok tervezését, minden tanuló munkájának megszervezését, állandó figyelemmel kísérését, egyéni segítségnyújtást vagy annak megszervezését, hogy a tanulók egymásnak hogyan segítsenek.

7. Ellenőrzés, értékelés, hibák

Osztályonként bizonyos minimális követelményeket – amiket a tanterv feltüntet – legalább az év végére mindenkinek el kell érnie. Ez a feltétele annak, hogy a tanuló eredményesen folytathassa tanulmányait. A nevelőnek a tanév folyamán figyelemmel kell kísérnie minden egyes tanuló haladását. Csakis az állandó visszajelentés alapján láthatja el a tanulókat a soron következő feladatokkal. Így már év közben megállapíthatja, hogy az egyes tanulók milyen követelményeknek milyen fokon tettek eleget.

Végezzen a nevelő időről időre felméréseket. Ezek egy része csak arra irányuljon, hogy a tanulók és a nevelő támpontokat kapjanak ahhoz, melyik tanuló hol tart a tananyag feldolgozásában, hol vannak hiányok, kinek milyen tevékenységre van szüksége a továbblépéshez. Az ilyen felmérések tarthatnak néhány percig vagy egy egész tanórán át, vonatkozhatnak az egész osztályra vagy csak néhány tanulóra. A felmérések más része egységes mérce elé állítja a tanulókat, és támpontokat ad a nevelőnek az osztályozáshoz.

Szokják meg a tanulók kezdettől fogva, hogy munkájuk helyességét maguk ellenőrizzék – ez a matematika természeténél fogva lehetséges –, és általában ne a nevelőtől várják annak eldöntését, helyes eredményre jutottak-e. Teremtsen a nevelő olyan légkört, amelyben a tanulók hibás elgondolásai és megfogalmazásai is szabadon megnyilvánulhatnak. Irányítsa munkájukat, és vezesse a beszélgetéseket úgy, hogy lehetőleg maguk tegyenek különbséget igaz és téves, következetes és következetlen, célszerű és célszerűtlen közt.

Fejlesszük a tanulók kritikai érzékét, a hibák megkeresésének és javításának igényét és képességét. Tartsuk ébren figyelmüket időnként szándékosan hibás megfogalmazásokkal, jelölésekkel, levezetésekkel is. Szoktassuk őket ahhoz, hogy a közös munka folyamán a mi szándékos – vagy akaratlan – hibáinkra éppúgy hívják fel a figyelmet, mint egymáséira, különösen, ha ez az eredmény vagy a megértés szempontjából lényeges.

8. *Személyiségformálás, közösségi nevelés*

Bármennyire igyekszünk is, hogy a tanulási munkát a tanulók számára tartalmában is, formájában is érdekessé tegyük, számolnunk kell azzal, hogy érdeklődésük megoszlik, könnyen szétszóródik, és az érdeklődés mellett akaraterőre is szükségük van ahhoz, hogy a munka nehezebb szakaszain túljussanak. Neveljük őket a matematikán keresztül is önfegyelemre, kötelességtudásra, kitartásra, feladatok vállalására és teljesítésére.

A közösségi nevelés a tanítás-tanulás eredményességének is legfőbb biztosítéka. Az osztályban folyó munka megszervezésének változatos formáit mind ennek szolgálatába lehet állítani. Az egyénileg végzett munka eredményeinek együttes megbeszélése, a kis csoportok adta lehetőségek (munkamegosztás, egymástól való tanulás, egymás segítése), a nevelő irányításával folyó beszélgetések az osztály egy részének vagy egészének bevonásával, hosszabb vagy rövidebb időtartamú teendők egyéni vagy kisebb-nagyobb csoportokban való vállalása, elvégzése, közös értékelése, mindez csak néhány példa arra, milyen módokon élhetünk a matematika tanításában – mint más tárgyakéban is – a közösségi nevelés lehetőségeivel.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Tankönyv, munkafüzet
Függvénytáblázatok, véletlen számtáblázatok
Pontrácsos és vonalhálózatos papírok. (Milliméter-papír, háromszögháló, polárkoordinátás papírt stb.)

b) *Nevelői segédletek*

Nevelői kézikönyvek, feladatgyűjtemények, matematikai lexikonok, szakkönyvek, folyóiratok (A Matematika Tanítása stb.), függvénytáblázatok, véletlen számtáblázatok

Nyomtatott grafikai taneszközök

Lyukkártyák. Nagy matematikusok arcképcsarnoka

Auditív információhordozók

Az Iskolarádió által készített hangszalagok

Vizuális információhordozók

Diapozitív-sorozat az általános iskolák 1–8. osztályai számára. Transzparens fóliák

Audiovizuális információhordozók

Oktatófilmek. Diamagnó továbbképzési anyag (hangosított dia). Az Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Logikai játék. Színesrúd-készlet. Tanulói szöges (lyukas) tábla tartozékkal. Sík- és térmértani modellezőkészlet. Mérőszalag és egyéb mérőeszközök. Színes golyókészlet, dobókocka. Dienes-(kiegészítő-) készlet. Élvázépítő-készlet. Babylon építő.

Nevelői demonstrációs eszközök

Applikációs képek. Mértanfelszerelés (táblai). Demonstrációs lyukastábla. Mértani testmodellek. Eszközök a méréshez: méterrúd, négyzetméter, köbdeciméter, köbméter (élváz), űrmértéksorozat, súly-sorozat, mérleg, stopperóra, szoba- és ablakhőmérő. Mérőeszközök a terepméréshez. Falitábla koordinátarendszerrel. Kétkarú emelő súlysorozattal. 0-középpontú számolóléc.

FIZIKA

6–8. osztály

Szerkesztette:

ZÁTONYI SÁNDOR

627

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai fizikatanítás *célja*, hogy bevezesse a tanulókat a mozgó anyag általános sajátosságainak és törvényszerűségeinek megismerésébe; hozzájáruljon a tanulók korszerű, dialektikus materialista, természettudományos műveltségének megalapozásához; képessé tegye a tanulókat ismereteik gyakorlati alkalmazására; segítse elő a fizika és a termelés fejlődése közötti kölcsönhatás felismerését; a hazánk és más országok népei által elért eredmények megbecsülését; sajátos nevelési, képzési feladatainak teljesítése révén járuljon hozzá a szocialista emberre jellemző tulajdonságok, az aktív, közösségi magatartás kialakításához.

Ennek érdekében a fizikatanításnak meg kell oldania a cél valóra váltásához szükséges *feladatokat*.

El kell sajátíttatni a tanulókkal azokat az alapvető mechanikai, hőtani, fénytani, elektromosságtani *ismereteket*, amelyek részét képezik a korszerű természettudományos alapműveltségnek; megfelelnek a tanulók fejlettségi szintjének; ugyanakkor feldolgozásukkal biztosítani lehet a tanulók személyiségének optimális fejlődését. A tananyag feldolgozásának középpontjába a kölcsönhatások vizsgálatát, az energiamegmaradás érvényesülését kell állítani. Ahol csak lehetséges, tisztázni kell a megismert jelenségek anyagszerkezeti magyarázatát. A tananyagot úgy kell feldolgozni, hogy folyamatosan fejlődjenek a tanulók értelmi képességei, mindenekelőtt gondolkodó képességük és intellektuális érzelmeik.

A tantervi anyag feldolgozása során nyerjenek bevezetést a tanulók a fizikai (a természettudományos) *ismeretszerzés módszereibe*. A fizikatanítás fokozatosan fejlessze a tanulók meglevő ismereteit a megfigyelések, mérések, kísérletek tapasztalatainak elemzése és általánosítása útján. Tegye képessé a tanulókat ismereteik felhasználására, feladatok, egyszerű fizikai és technikai problémák megoldására. Járuljon hozzá a tanulók politechnikai szemléletének fejlesztéséhez.

Tudatosítsa a fizikatanítás azt a történelmi tényt, hogy a fizika (s általában a tudomány) fejlődése a különböző népek tudósai, kutatói egymásra épülő munkájának köszönhető, s e munkában jelentős szerepet töltöttek be a magyar tudósok, kutatók is. A fizika tantervi anyagával kapcsolatban meg kell ismertetni a tanulókkal a *szocialista építőmunka* kiemelkedő eredmé-

nyeit, létesítményeit. Érzékeltetni kell, hogy milyen szerepe van ezekben az eredményekben a szocialista országokkal való baráti együttműködésnek és a többi országgal való gazdasági kapcsolatnak. Járuljon hozzá a fizikatanítás ahhoz, hogy a tanulók értékeljék elért eredményeinket, s azok védelmezőivé váljanak. Ezzel összefüggésben járuljon hozzá a harceszközök, a modern haditechnika, a nagyhatású fegyverek működési elveinek megértéséhez, pusztító hatásuk érzékeltetéséhez, a fegyverkezési hajsza elleni nemzetközi összefogás jelentőségének felismeréséhez.

Nevelje a fizikatanítás a tanulókat a *természet szeretetére*, a környezet védelmére, természeti kincseink megóvására; járuljon hozzá a közösség érdekében végzett munka iránti igény kialakításához, a *munka megszerettetéséhez*; ébressze fel és fokozza a tanulókban a fizika és a technika iránti érdeklődést; tegye képessé őket a fizikai ismereteknek továbbtanulás és önművelés útján való fejlesztésére.

Segítse a fizikatanítás a *pályaválasztást* a tananyag feldolgozásához, üzemlátogatásokhoz kapcsolódóan a különféle foglalkozások, munkakörök megismertetése révén. Nyújtson kellő alapot a maga területén a továbbtanuláshoz, illetve a termelőmunkába történő bekapcsolódáshoz.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Kölcsönhatás, erő, mozgás

Kölcsönhatások. Konkrét példák a fizikai kölcsönhatásokra a fizika különböző témaköreiből; köztük a mégneses és az elektrosztatikus vonzás és taszítás is.

A „magára hagyott" test mozgása. Az egyenesvonalú egyenletes mozgás.

A nyugalmi állapot és a mozgásállapot. A testek tehetetlensége. A tömeg jele *m*. A tömeg mértékegységei: g, kg, t.

A mozgásállapot megváltozásában megnyilvánuló kölcsönhatások. Az erő mint a mozgásállapot megváltozásában megnyilvánuló kölcsönhatás mértéke. Erő, ellenerő. Az erő ábrázolása nyíllal.

Erőhatás az egymással érintkező testek között; izomerő, súly, súrlódási erő, közegellenállási erő, rugalmassági erő. Erőhatás egymással nem érintkező testek esetében: gravitációs erő, mágneses erő, elektromos erő. A gravitációs, mágneses és elektromos mező.

Összefüggés az erő, a test tömege és a mozgásállapot megváltozása között (kvalitatíven).

Alakváltozás erőhatás közben. A rugós erőmérő.

Az erő jele: *F*. Az erő mértékegysége: newton (N). Az erő mérése.

A testek súlya és tömege.

– Példák a nem fizikai kölcsönhatásokra.
– Az égitestek mozgása.
– A rakéta működési elve. Jurij Gagarin. A súly jele: *G*. A test súlyának váltazása a Földön és más égitesteken. A súlytalanság.
– Eötvös Loránd munkássága.

II. Az energia, a munka és a hő

A kölcsönhatások energetikai vizsgálata a fizika különböző területeiről vett példákon. Az energia általános fogalma.

Az energia fajtái: belső, mozgási, rugalmas, fényenergia, a mező energiája.

Az energia átalakulása. Az energia megmaradásának törvénye.

A mechanikai energiaváltozás mértéke; a munka kvalitatív fogalma. A

munkavégzés mint a mechanikai kölcsönhatásokban bekövetkező energiaváltozás mértéke.

A munka jele: W. A *munka kiszámítása:* $W=F\cdot s$. Az energia és a munka mértékegysége: joule (J). 1 J=1 N·1 m.

Mechanikai energiaváltozások a gyakorlatban.

A Brown-mozgás. A diffúzió. A részecskék rendszertelen mozgása. A testek korpuszkuláris felépítettsége. A térfogat mérése. A térfogat jele: V. A térfogat mértékegységei: cm^3, dm^3, m^3.

Egyenlő térfogatú testek tömegének összehasonlítása. A sűrűség mint az anyag egyek jellemzője. A sűrűség jele ϱ.

A sűrűség kiszámítása: $\varrho=\frac{m}{V}$. A sűrűség mértékegységei: $\frac{kg}{m^3}, \frac{g}{cm^3}$. A belső energia értelmezése.

A súrlódási munka. Felmelegedés súrlódás következtében.

A hőmérséklet mint a belső energia jelzője. A hőmérséklet mértékegysége: °C. A belső energia megváltoztatása súrlódási és termikus kölcsönhatás esetén. Az égéshő.

A hővezetés, a hőáramlás és a hősugárzás.

A hőmennyiség mértékegysége: J.

Hőmérséklet-kiegyenlítődés. A fajhő.

– Az erő kiszámítása megadatt munkából és útból. Az út kiszámítása a megadott munkából és erőből.
– A tömeg kiszámítása a sűrűségből és a térfogatból. A térfogat kiszámítása a sűrűségből és a tömegből.
– A turbina működésének fizikai alapjai.
– A fűtőérték.
– A szél és a tengeráramlás.
– Az energiagazdálkodás problémái.

III. Hőjelenségek

A testek méretváltozása felmelegedéskor, lehűléskor. A hőmérsékletmérés elvi alapjai. A hőokozta méretváltozás szerepe és alkalmazása a gyakorlatban. A víz térfogatváltozása hőmérsékletváltozás hatására és ennek jelentősége a természetben és a technikában.

A halmazállapotok leírása az anyag részecskéi közötti erő nagyságával, a részecskék közötti távolsággal (kvalitatíven).

Halmazállapot-változások: olvadás, fagyás, párolgás, forrás, lecsapódás. Az olvadáspont és a fagyáspont. Az olvadáshő és a forráshő. A párolgást befolyásoló tényezők: a párolgó felület nagysága, a folyadék és környezet hőmérséklete, a levegő páratartalma, a folyadék anyaga (kvalitatíven).

– A hőmérő készítésének történetéből. A bimetall hőmérő. A Kelvin-skála.
– A testek különböző tulajdonságainak (szín, rugalmasság stb.) megváltozása hőmérséklet-változáskor. A sűrűség változása hőmérséklet-változás hatására.
– Meterológiai kutatások.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra	
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra	
Ebből:		
Fizikai gyakorlatokra		kb. 3 óra
Üzemlátogatásra		kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerjék a tanulók a fizikai kölcsönhatásokat,** az egyenesvonalú egyenletes mozgás, a mozgásállapot, **a tehetetlenség, a tömeg, a mező, az energia, a munka, a hőmérséklet, a hőmennyiség, a hővezetés, a hőáramlás, a hősugárzás,** az égéshő, hőmérséklet-kiegyenlítődés, a fajhő, **a halmazállapot, a halmazállapot-változások, az olvadáspont, a forráspont,** az olvadáshő, a forráshő **fogalmát.**

– Ismerjék és tudják konkrét példákon megkülönböztetni az erőfajtákat aszerint, hogy a kölcsönhatásban levő testek egymással érintkeznek vagy nem érintkeznek (izomerő, súly, súrlódási erő, közegellenállási erő, rugalmassági erő, illetve gravitációs erő, mágneses és elektrosztatikus vonzó és taszító erő).

– **Ismerjék és tudják megkülönböztetni az energia fajtáit: a belső, mozgási, rugalmassági,** fényenergiát és a mező energiáját.

– **Ismerjék az elektrosztatikus és mágneses vonzás, valamint taszítás jelenségeit;** a munkavégzést mint a mechanikai kölcsönhatásokban bekövetkező energiaváltozás mértékét; a Brown-mozgást, a diffúziót, a testek korpuszkuláris felépítettségét (elemi szinten); **a testek méretváltozását felmelegedéskor, lehűléskor; a víz térfogatváltozását hőmérséklet-változás esetén.**

– **Ismerjék az erő és az ellenerő közötti összefüggést** (kvantitatíven); az erő, a test tömege és a mozgásállapot megváltozása közötti összefüggést (kvalitatíven); az erő és az alakváltozás közötti összefüggést (a rugalmasság

határán belül, kvantitatíven); **a térfogat és a tömeg közötti összefüggést azonos anyag esetén (kvantitatíven);** a súrlódási munka és a belső energia megváltozása közötti összefüggést (kvantitatíven); a termikus kölcsönhatás és a belső energia megváltozása közötti összefüggést (kvantitatíven); a halmazállapotok és az anyag részecskéi közötti erő nagysága s a részecskék közötti távolság közti összefüggést (kvalitatíven); **a párolgás és a párolgást befolyásoló tényezők közötti összefüggést** (kvalitatíven).

– **Ismerjék az energia megmaradásának törvényét,** a hőtan első főtételét.

– **Ismerjék fel a tanult jelenségeket, összefüggéseket, törvényeket gyakorlati, technikai alkalmazásokban. Tudják ismereteiket feladat- és problémamegoldásokban alkalmazni. Ismerjék és tudják alkalmazni a tömeg, az erő, a térfogat, az energia, a munka, az út, a sűrűség, a hőmennyiség és a hőmérséklet törzsanyagban szereplő jelét, mértékegységét.**

– **Szerezzenek jártasságot** az erő nyíllal történő ábrázolásában, **a munka, a sűrűség és a hőmennyiség kiszámításában.**

– Tudják értelmezni a tanult mennyiségeket tartalmazó táblázatokat, grafikonokat. Tudjanak következtetni a mért súlyból ugyanazon test tömegére; tudjanak anyagszerkezeti ismereteik alapján magyarázatot adni egyes jelenségekre a tantervben meghatározott témakörökön belül.

– **Szerezzenek jártasságot az egyszerű kísérletek összeállításában, elvégzésében** és tapasztalataik lejegyzésében; **az erő, a térfogat, a tömeg, az út, a hőmérséklet mérésében;** az összetartozó mennyiségek táblázatba foglalásában. **Ismerjék és tartsák meg a tanulói kísérletezéssel kapcsolatos balesetmegelőzési szabályokat.**

– Lássák be konkrét példák szintjén, hogy az anyag és a mozgás elválaszthatatlan. Ismerjék az energiagazdálkodás alapvető problémáit, a szocialista országok együttműködését az energiaellátásban. **Lássák be s a maguk számára is tartsák kötelezőnek az ésszerű takarékosságot.**

– Tudják a matematika, a környezetismeret, a biológia és a technika tantárgy keretében elsajátított ismereteket a fizika tanulásában felhasználni, alkalmazni; legyenek képesek egyszerű, számukra kevés új fogalmat tartalmazó fizikai témájú szöveget – a kapott útmutatás alapján – önállóan feldolgozni, megérteni.

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Az elektromos áram

Az elektromossággal kapcsolatos alapvető balesetmegelőzési ismeretek. Az elektromos töltés. Az elektromos áram. A szabad elektron. A feszültség. Az elektromos áramkör. Áramforrás, fogyasztó, vezeték. Vezetők és szigetelők.

Áramköri jelölések: az elem, telep, hálózati áramforrás, vezeték, kapcsoló, izzó, ellenállás, motor, csengő, tekercs jele.

Több fogyasztó az áramkörben. A fogyasztók soros és párhuzamos kapcsolása.

Kapcsoló az áramkörben. Áramkörök elemzése kísérleti összeállítás és kapcsolási rajz alapján. Adott feltételeknek megfelelő áramkörök kapcsolási rajzának elkészítése, az áramkör összeállítása.

A galvánelemek. A zsebtelep. A fogyasztók működésének megfigyelése a zsebtelep egy, két, három eleméhez való kapcsolás esetén.

Az áramkör energetikai vizsgálata. Elektromos energiaforrások: galvánelem, akkumulátor, generátor. A fogyasztók mint energiaátalakítók.

A feszültség mérése. A feszültség jele: *U*. A feszültség mértékegysége: *V*. A mérőműszer használatával kapcsolatos gyakorlati ismeretek.

A rúdelem és a zsebtelep feszültségének megmérése. Az elemek soros és párhuzamos kapcsolása. Feszültségmérés az áramkörben levő fogyasztó, továbbá a párhuzamosan, illetve sorosan kapcsolt fogyasztók kivezetései között. Összefüggés az áramforrás feszültsége és a fogyasztók kivezetésein mért feszültség között.

Változtatható ellenállás az áramkörben. Feszültségmérés a fogyasztó és a változtatható ellenállás kivezetései között.

Az áramerősség mérése. Az áramerősség jele: *I*. Az áramerősség mértékegységei: A, mA.

Áramerősségmérés egy fogyasztó esetén, továbbá sorosan és párhuzamosan kapcsolt fogyasztókat tartalmazó áramkörben. Összefüggés a főágban és a mellékágakban mért áramerősségek között.

Áramerősségmérés az ellenállás változtatása közben.

A feszültség és az áramerősség közötti összefüggés vizsgálata azonos fogyasztó esetén. Ohm törvénye.

Az elektromos ellenállás. Az ellenállás jele: R. Az ellenállás kiszámítása: $R = \frac{U}{I}$. Az ellenállás mértékegysége: ohm (Ω).

$1\Omega = \frac{1V}{1A}$.

Az ellenálás és az áramerősség közötti összefüggés vizsgálata azonos feszültség esetén.

A feszültség kiszámítása a megadott ellenállásból és áramerősségből. Az áramerősség kiszámítása a megadott ellenállásból és feszültségből.

A vezetők ellenállását meghatározó tényezők: a vezető hossza, keresztmetszete, anyaga, hőmérséklete (kvalitatíven).

A sorosan és párhuzamosan kapcsolt fogyasztók eredő ellenállása.

– A lakás elektromos hálózata.

– A Volta-elem és a Leclanché-elem szerkezete.

– A fajlagos ellenállás. Az ellenállás kiszámítása és az 1 ohm ellenállás meghatározása a vezető méretei alapján. A technikában használt ellenállások.

– Összefüggés a sorosan kapcsolt fogyasztók ellenállása és a végpontjaik között mért feszültségek között. A feszültségosztó ellenállás.

– Ohm munkássága.

II. Egyensúly a folyadékokban és a gázokban

A nyomóerő hatásának megfigyelése. A nyomás. A nyomás jele: p. A nyomás kiszámítása: $p = \frac{F}{A}$. A nyomás mértékegysége: pascal (Pa).

$1\ Pa = \frac{1\ N}{1\ m^2}$.

A nyomóerő kiszámítása a nyomásból és a nyomott felületből. A nyomott felület kiszámítása a nyomásból és nyomóerőből. A nyomás növelése és csökkentése, ennek gyakorlati jelentősége.

A hidrosztatikai nyomás kísérleti vizsgálata. Összefüggés a hidrosztatikai nyomás és folyadékoszlop magassága, illetve a folyadék sűrűsége között (kvalitatíven).

A közlekedőedények. Egyenlő és különböző sűrűségű folyadékok a közlekedőedényekben. Egyensúly a közlekedőedény két szárában levő folyadék között.

Hajszálcsövesség.

Felhajtóerő a folyadékban. Arkhimédész törvénye. Az úszás, az alámerülés és a lebegés függése a folyadék és a folyadékba merülő test sűrűségétől. A folyadékban levő testre ható erők egyensúlya.

A levegő nyomása. Torricelli kísérlete. A levegő nyomása egyenlő a higanyoszlop nyomásával.

Felhajtóerő a levegőben.

– A hidrosztatikai nyomás kiszámítása.
– A gázok összenyomhatósága. Összefüggés a zárt térben levő gáz térfogata és nyomása között, azonos hőmérsékleten (kvalitatíven).
– A nyomáskülönbségen alapuló eszközök: orvosi fecskendő, kerékpárfújtató, pipetta.
– A magaslégköri és a mélytengeri kutatások.

III. Egyszerű gépek és hőerőgépek. A teljesítmény és a hatásfok

A célnak megfelelő erőhatások létrehozása: az egyszerű gépek.

Az egyoldalú és kétoldalú emelő. A forgástengely, az erő és az erőkar.

A forgatónyomaték. A forgatónyomaték jele: M. A forgatónyomaték kiszámítása: $M = F \cdot k$. A forgatónyomaték mértékegységei: Ncm; Nm.

Az egyensúly feltétele az emelőn. Az erő és az erőkar kiszámítása.

A lejtő. A test egyensúlyban tartásához szükséges erő mérése; függése a hajlásszögtől (kvalitatíven).

Az egyszerű gépek energetikai vizsgálata.

Az energia átalakítása. Az erőgépek.

A hőerőgépek. A gőzturbina és a belsőégésű motorok (a négyütemű benzinmotor és a Diesel-motor) működésének fizikai alapjai.

A teljesítmény. A teljesítmény jele: P. A teljesítmény kiszámítása: $P = \frac{W}{t}$. A teljesítmény mértékegysége: W. $1\ W = \frac{1\ J}{1\ s}$.

A munka kiszámítása a teljesítményből és az időből. Az 1 Ws munka értelmezése. Az idő kiszámítása a teljesítményből és a munkából.

A hatásfok. A hatásfok kiszámítása.

– A hengerkerék, az álló- és a mozgócsiga. A csigasor. Az egyensúly feltételének vizsgálata a hengerkeréken, az álló- és mozgócsigán. Az erő kiszámítása.
– Emelőszerű szerszámok és eszközök; alkalmazásuk gépeken.
– Az ék és a csavar. A lejtőszerű egyszerű gépek gyakorlati alkalmazása.
– Meghajtások és áttételek: szíjmeghajtás és fogaskerék.
– A kétütemű belsőégésű motor működése.
– A belsőégésű motorok történetéből. A hazai autóbusz- és motorgyártás.
– A teljesítmény kiszámítása megadott erőből, útból, időből.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra
Ebből:	
Fizikai gyakorlatokra	kb. 3 óra
Üzemlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerjék a tanulók** az elektromos töltés, **a feszültség, az áram, az áramerősség,** a szabad elektron, **az áramkör, az áramforrás, a fogyasztó, a vezeték, a kapcsoló, az elektromos vezető és szigetelő, a soros és a párhuzamos kapcsolás, a galvánelem, a zsebtelep,** az energiaforrás, az akkumulátor, a generátor, **a feszültség- és áramerősségmérő műszer, az elektromos ellenállás,** az eredő ellenállás **fogalmát.**

– **Ismerjék a nyomóerő, a nyomás, a nyomott felület,** a hidrosztatikai nyomás, **a közlekedőedények, az egyensúly, a hajszálcsövesség, a felhajtóerő, az úszás, az alámerülés, a lebegés,** a légnyomás **fogalmát.**

– **Ismerjék** az egyszerű gép, **az egyoldalú és a kétoldalú emelő, a forgástengely, az erőkar, a forgatónyomaték, a lejtő,** az erőgép, a hőerőgép, **a gőzturbina, a belsőégésű motorok (a négyütemű benzinmotor, a Diesel-motor), a teljesítmény, a hatásfok fogalmát.**

– Ismerjék a galvánelemet, az akkumulátort és a generátort mint elektromos energiaforrást; a fogyasztókat mint energiaátalakítókat; Torricelli kísérletét; a célnak megfelelő erőhatás létrehozásának módját, a hőerőgépek működésének fizikai alapjait.

– **Ismerjék a sorosan kapcsolt fogyasztók száma és a fogyasztók működésében tapasztalt változás közötti összefüggést** (kvalitatíven); **a sorosan kapcsolt elemek száma és a fogyasztók működésében tapasztalt változás közötti összefügést** (kvalitatíven); a változtatható ellenállás növelése és csökkentése, valamint a fogyasztó két kivezetése között mért feszültség, illetve a fogyasztón áthaladó áramerősség közötti összefüggést (kvalitatíven).

– **Ismerjék a feszültség és az áramerősség közötti összefüggést azonos fogyasztó esetén** (kvantitatíven); **az ellenállás és az áramerősség közötti összefüggést azonos feszültség esetén** (kvantitatíven); a vezetők ellenállása és a vezető hossza, keresztmetszete, anyaga, hőmérséklete közötti össze-

függést (kvalitatíven); a sorosan kapcsolt fogyasztók ellenállása és az eredő ellenállás közötti összefüggést (kvantitatíven); a párhuzamosan kapcsolt fogyasztók ellenállása és az eredő ellenállás közötti összefüggést (kvantitatíven); a párhuzamosan kapcsolt fogyasztók ellenállása és az eredő ellenállás közötti összefüggést (kvalitatíven).

– **Ismerjék a nyomás, a nyomóerő, és a nyomott felület között összefüggést;** a hidrosztatikai nyomás, a folyadékoszlop magassága és a folyadék sűrűsége közötti összefüggést (kvalitatíven); a közlekedőedény két szárában levő folyadék sűrűsége és a folyadékoszlop magassága közti összefüggést (számítás nélkül, kvantitatíven); **az úszás, alámerülés és lebegés esetén a folyadék sűrűsége és a folyadékba merülő test sűrűsége közötti összefüggést** (kvantitatíven).

– **Ismerjék a forgatónyomaték, az erő és az erőkar közötti összefüggést** (kvantitatíven); a test lejtőn való egyensúlyban tartásához szükséges erő és a lejtő hajlásszöge közötti összefüggést (kvalitatíven); **a teljesítmény, a munka és az idő közötti összefüggést** (kvalitatíven); a hatásfok, a hasznos munka és a befektetett (összes) munka közötti öszefüggést (kvantitatíven).

– **Tudják, hogy az energia megmaradásának törvénye az energiaátalakulások mindegyikére igaz. Ismerjék Arkhimédész törvényét.** Az egyensúly feltételét az úszás, a közlekedőedény száraiban levő folyadék esetében, valamint az egyszerű gépek esetében.

– **Ismerjék fel a tanult jelenségeket, összefüggéseket, törvényeket új szituációban; tudják ismereteiket feladat- és problémamegoldásokban felhasználni. Ismerjék és tudják alkalmazni az elem, a telep,** a hálózati áramforrás, **a vezeték, az izzó, a kapcsoló,** az ellenállás, a motor, a csengő, a tekercs **áramköri jelét; a feszültség, az áramerősség, az ellenállás, a nyomás, a nyomóerő, a nyomott felület, a forgatónyomaték, az erőkar, a teljesítmény, a munka és az idő törzsanyagban szereplő jelét, mértékegységét.**

– **Szerezzenek jártasságot az ellenállás,** a feszültség és az áramerősség **Ohm törvénye alapján történő kiszámításában; a nyomás,** a nyomóerő, a nyomott felület, **a forgatónyomaték,** az erő, az erőkar, a teljesítmény, a munka és az idő **kiszámításában.** Tudják kiszámítani a hatásfokot a megadott hasznos és befektetett (összes) munkából.

– Tudják értelmezni a tanult mennyiségeket tartalmazó táblázatokat, grafikonokat; tudjanak anyagszerkezeti ismereteik alapján magyarázatot adni egyes jelenségekre a tantervben meghatározott témakörökön belül. **Tudjanak több fogyasztót és kapcsolót tartalmazó áramköröket kísérleti összeállítás vagy kapcsolási rajz alapján elemezni, illetve adott feltételeknek megfelelő áramkörök kapcsolási rajzát elemezni, az áramköröket összeállítani. Legyen kellő jártasságuk a kísérletek öszeállításában és elvégzésében; tudjanak feszültséget és áramerősséget mérni. Legyenek képesek a mérési adatokat önállóan lejegyezni, táblázatba foglalni;** egyszerűbb összefüggéseket irányítás mellett megállapítani. **Ismerjék és tartsák be az elektromossággal kap-**

csolatos balesetmegelőzési szabályokat és a mérőműszerek használatával kapcsolatos gyakorlati ismereteket.

– Ismerjék elemi szinten az elektromos áram mibenlétét. Tudják, hogy milyen eredményeket értek el élenjáró üzemeink a különböző gépek, járművek gyártásában; hogyan vesznek részt ezek az üzemek a nemzetközi munkamegosztásban, s mi az előnye az együttműködésnek.

– Tudják a matematika, a kémia, a biológia, a földrajz és a technika tantárgy keretében elsajátított, kapcsolódó ismereteket a fizika tanulásában felhasználni, alkalmazni; s legyenek képesek egyszerű, fizikai témájú szöveget önállóan feldolgozni, megérteni.

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. A testek mozgása

A hely és a mozgás relatív jellege.

A mozgások kvalitatív áttekintése. A sebességváltozás, a gyorsulás (kvalitatíven).

Az egyenesvonalú egyenletes mozgás. A sebesség; az átlagsebesség. A sebesség jele: v. A sebesség kiszámítása: $v = \frac{s}{t}$. A sebesség mértékegységei: $\frac{m}{s}; \frac{km}{h}$. $1\frac{m}{s} = 3{,}6\frac{km}{h}$.

Az út kiszámítása a megadott sebességből és időből. Az idő kiszámítása a megadott sebességből és útból.

A tehetetlenség törvénye. Az inerciarendszer alapgondolata.

A lendület. A lendület megmaradása ütközéskor. Az erő.

A változó mozgás. Mozgás a súrlódási erő és a közegellenállási erő hatásakor. A súrlódási erőt befolyásoló tényezők (kvalitatíven).

A szabadesés; a rezgőmozgás, a hullámmozgás, a körmozgás, a hanghullámok leírása és kvalitatív dinamikai magyarázata.

- A Föld és más égitestek mozgása a Naphoz rögzített vonatkoztatási rendszerben.
- A gáz nyomásának értelmezése.
- A közegellenállást befolyásoló tényezők (kvalitatíven).
- Energiatovábbítás rezgőmozgás, hullámmozgás esetén.

II. Fényjelenségek

A fénnyel kapcsolatos kölcsönhatási példák. A fény mint energiahordozó.

A fényforrások. A fény egpenesvonalú terjedése. A fénysugár. A fény sebessége.

A fény visszaverődése. A beesési szög és a visszaverődési szög egyenlősége. A párhuzamos és széttartó sugárnyaláb visszaverődése a síktükörről, a domború és a homorú tükörről. A gyújtópont (fókusz) és a gyújtótávolság.

A tárgyak képe a síktükörben, a domború és a homorú tükörben. (A homorú tükör előtt a tárgy a fókuszon belül van.) A tükörkép tulajdonságai:

helye, állása, nagysága, természete (valódi vagy látszólagos). A valódi és a látszólagos kép megkülönböztetése.

A fénytörés jelenségeinek megfigyelése a levegő és a víz határfelületén, párhuzamos falú üveglemezen, prizmán. A párhuzamos és széttartó sugárnyaláb áthaladása a domború és a homorú lencsén. A domború lencse gyújtópontja (fókusza), gyújtótávolsága.

A domború lencse képalkotásai. A kép tulajdonságai: helye, állása, nagysága, természete.

A domború lencse használata egyszerű nagyítóként. A vetítőgép vetítőlencséje; a fényképezőgép lencséje.

Az emberi szem lencséje. A szemüveg.

A fehér fény felbontása prizmával. A szivárvány. A testek színe.

– Távolságok a világűrben.
– A tükrös periszkóp.
– A domború és homorú tükörben keletkező kép megszerkesztése. A domború és homorú lencse képalkotásainak megszerkesztése.
– Gyakorlati tudnivalók a vetítőgép és a fényképezőgép használatával kapcsolatban. A mozgófilm.
– A mikroszkóp és a távcső.
– Az ultraibolya és az infravörös sugárzás.
– A fény hullám-természete.

III. Az elektromos áram hatásai. Az indukció

Az elektromos áram hőhatása. Az elektromos melegítő eszközök működésének energetikai értelmezése.

Az elektromos fogyasztók munkája, teljesítménye.

A teljesítmény kiszámítása: $P = U \cdot I$. A teljesítmény mértékegységei: W, kW. 1 kW = 1000 W.

A feszültség kiszámítása megadott teljesítményből és áramerősségből. Az áramerősség kiszámítása megadott teljesítményből és feszültségből.

Az elektromos fogyasztókon feltüntetett adatok értelmezése.

Az elektromos fogyasztók által végzett munka kiszámítása: $W = P \cdot t$. Az 1 Ws és az 1 kWh munka értelmezése.

Az elektromos áram mágneses hatása. Az elektromágnes. Az elektromágnes erősségét befolyásoló tényezők: a gerjesztő áram erőssége, a menetszám, a vasmag.

Az áram mágneses hatásán alapuló eszközök: a relé és az elektromos mérőműszerek.

Az indukált feszültség és az áram. Az indukált feszültséget befolyásoló tényezők (kvalitatíven).

A váltakozó áram előállításának fizikai alapjai. A váltakozó áramú generátor.

A váltakozó áram mágneses és hőhatása.

A váltakozó áram átalakításának fizikai alapjai; a transzformátor. Összefüggés a primer és a szekunder feszültség, valamint a menetszámok között. A menetszám és a feszültség kiszámítása. Energiaviszonyok a transzformátoroknál.

– Az elektromos áram vegyi és élettani hatása.
– Az elektromos fogyasztók által végzett munka kiszámítása a megadott feszültségből, áramerősségbol és időből.
– A fogyasztásmérő. A fogyasztásért fizetett összeg kiszámítása.
– Az izzólámpa történetéből. Lodigin, Edison, Bródy Imre munkássága.
– Az áram mágneses hatásán alapuló eszközök: a csengő, az automata biztosító, az egyenáramú motor. Jedlik Ányos.
– A vasút villamosításának történetéből. Kandó Kálmán munkássága.
– Az indukált áram iránya.
– A szikrainduktor; a belsőégésű motorok gyújtóberendezése.
– Elektromos energiaátvitel. A háromfázisú vezetékrendszerrel kapcsolatos gyakorlati tudnivalók.
– A mikrofon, a telefon és a magnetofon működésének fizikai alapjai.
– Váltakozó elektromágneses mező kialakítása, az elektromágneses energia terjedése. Az elektromágneses sugárzás fajtáinak vázlatos áttekintése.
– A rádió, a televízió és a velük kapcsolatos gyakorlati ismeretek.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 40 óra	
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 24 óra	
Ebből:		
Fizikai gyakorlatokra		kb. 3 óra
Üzemlátogatásra		kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerjék a tanulók a változó mozgás, a gyorsulás, a súrlódási erő,** a közegellenállási erő, a lendület, az ütközés, **az átlagsebesség,** az inerciarendszer, a szabadesés, a rezgőmozgás, a hullámmozgás, a hanghullám **fogalmát.**

– **Ismerjék a fényforrás, a fényterjedés, a fényvisszaverődés, a síktükör, a domború és homorú tükör, a gyújtópont (fókusz), a gyújtótávolság, a valódi és a látszólagos kép, a fénytörés, a domború és a homorú lencse,** a prizma **fogalmát.**

– **Ismerjék a hő- és a mágneses hatás, az elektromágnes, a gerjesztő**

áram, a menetszám, a vasmag, a relé; az indukált áram és feszültség, a váltakozó áram, a váltakozó áramú generátor, a transzformátor, a primer és szekunder tekercs, a primer és szekunder feszültség **fogalmát.**

– **Ismerjék** a hely és amozgás relatív jellegét; **a mozgások különböző fajtáit;** az inerciarendszer alapgondolatát; tudják, hogy a lendület megmarad ütközés esetén.

– **Ismerjék** a fényt mint energiahordozót, **a fény egyenesvonalú terjedését; a fény sebességét, a fényvisszaverődés jelenségét,** a tükörkép **tulajdonságait a síktükör,** a domború és a homorú tükör **esetében; a fénytörés jelenségét** a levegő és a víz határfelületén, a párhuzamos falú üveglemezen, **a domború és homorú lencsén;** a domború lencse képalkotásait; a domború lencse gyakorlati alkalmazásait; a fehér fény felbontását prizmával; **a szivárvány jelenségét;** a testek színének magyarázatát.

– **Ismerjék az elektromos áram hő- és mágneses hatását, a hő- és mágneses hatáson alapuló eszközök működési elvét; a váltakozó áram előállításának és átalakításának fizikai alapjait.**

– **Ismerjék az egyenesvonalú egyenletes mozgás esetén az út és az idő közötti összefüggést** (kvantitatíven); a súrlódási erő és a súrlódási erőt befolyásoló tényezők közötti összefüggést (kvalitatíven).

– **Ismerjék a fény visszaverődése esetén a beesési és visszaverődési szög közötti összefüggést** (kvantitatíven).

– **Ismerjék az elektromos fogyasztók teljesítménye, a feszültség és az áramerősség közötti összefüggést** (kvantitatíven); az elektromágnes erőssége, a menetszám és a vasmag közötti összefüggést (kvalitatíven).

– Ismerjék az indukált feszültség és az indukált feszültséget befolyásoló tényezők közötti összefüggést (kvalitatíven); az indukált feszültség és az indukált áram közötti összefüggést; a transzformátor tekercseinek menetszáma, valamint a primer és szekunder feszültség közötti összefüggést (kvantitatíven).

– **Ismerjék fel a 6–8. osztályban tanultak alapján, hogy az energiamegmaradás törvénye a természet egyik legáltalánosabb törvénye.** Ismerjék a tanulók elemi szinten a lendület megmaradásának törvényét.

– **Ismerjék fel a megismert jelenségek, összefüggések, törvények érvényesülését új szituációk között** (néhány egyszerű esetben az érvényesség határait is); **tudják ismereteiket feladat- és problémamegoldásokban** alkotó, kombinatív módon **felhasználni.**

– **Ismerjék a sebesség jelét, mértékegységeit.**

– **Legyen kellő jártasságuk az elektromos teljesítmény,** a feszültség és áramerősség, **a munka, a sebesség,** az út és az idő **kiszámításában;** a transzformátor esetében tudják kiszámítani a menetszámot és a feszültséget a megadott többi mennyiségből.

– **Tudják értelmezni a tanult mennyiségeket tartalmazó táblázatokat, grafikonokat; tudják értelmezni az eletkromos fogyasztókon feltüntetett adatokat;**

tudjanak magyarázatot adni anyagszerkezeti ismereteik alapján egyes jelenségekre; tudjanak dinamikai magyarázatot adni elemi szinten a körmozgásra, a rezgőmozgásra, a hullámmozgásra.

— **Legyen megfelelő jártasságuk a kísérletek összeállításában és elvégzésében; legyenek képesek a mérési adatokat önállóan lejegyezni, táblázatba foglalni, azok alapján grafikont készíteni, egyszerűbb összefüggéseket megállapítani.**

— **Jussanak el ahhoz a meggyőződéshez, hogy a világ anyagi természetű, jelenségeit anyagi okok idézik elő, és e jelenségek az ember számára egyre jobban megismerhetők és felhasználhatók.**

— Tudják ismereteiket áttekinteni, rendszerezni, az összefüggéseket meglátni a kölcsönhatások, az energia átalakulása és megmaradása, a természeti folyamatok iránya, a természeti törvények megismerése és jelentősége, valamint az anyag korpuszkuláris szerkezete alapján.

— **Lássák be és érezzék át, hogy a fizika (s általában a tudomány) fejlődése a különböző népek tudósai, kutatói egymás munkájára épülő eredményeinek köszönhető, s e munkában jelentős eredményeket értek el a magyar tudósok, kutatók is.**

— **Ismerjék a tananyaggal kapcsolatban a szocialista építőmunka kiemelkedő eredményeit, létesítményeit. Értékeljék ezzel kapcsolatban, hogy ezekben az eredményekben nagy szerepe van a szocialista országokkal való együttműködésnek, a többi országgal kiépített gazdasági kapcsolatoknak. Értékeljék és becsüljék meg elért eredményeinket. Lássák be és érezzék át a tananyaghoz kapcsolódóan, hogy a környezet védelme, természeti kincseink megóvása mindannyiunk érdeke.**

— Tudják a matematika, a kémia, a biológia, a földrajz és a technika tantárgy keretében elsajátított, kapcsolódó ismereteket a fizika tanulásában felhasználni, alkalmazni; **legyenek képesek fizikai témájú szöveget önállóan feldolgozni,** a lényeget kiemelni, s annak alapján vázlatot készíteni.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantervi feladatok megvalósítása érdekében a következő módszertani alapelvek figyelembe vételét javasoljuk.

1. A fizika tantervi anyagát úgy kell feldolgoznunk, hogy az maximálisan szolgálja a tantárgy nevelési feladatainak a megvalósítását. Mivel a tanulók személyisége tevékenység révén fejlődik, az oktatási folyamat egészében biztosítanunk kell a tanulói *tevékenységet:* a manuális (külső) és a gondolkodási (belső) tevékenységet egyaránt.

A fizikatanítás mindhárom évében biztosítanunk kell a tanulók számára a közvetlen tapasztalatszerzés lehetőségét. Ezért a tananyagot kísérletekre alapozottan kell feldolgoznunk.

A tanterv minden osztályban meghatározza azokat az összefüggéseket, törvényeket, amelyeket a tanítás középpontjába kell állítanunk; felsorolja azokat a fizikai mennyiségeket, amelyek mérésében kellő jártasságot kell szerezniük a tanulóknak. Ezeknek a tananyagrészeknek a feldolgozása keretében szükséges biztosítanunk a *tanulói kísérletezést, mérést.* A tanterv nem írja elő a tanulói kísérletek, mérések számát, időtartamát, mivel azt attól kell függővé tennünk, hogy mennyi gyakorlással tudja a tanulócsoport az adott feltételek mellett elérni a tantervi követelményeket.

A *fizikai gyakorlatok* olyan tanulói kísérletek, amelyeknek didaktikai feladata a tanult ismeretek, mérési eljárások összetettebb, magasabb szintű alkalmazása. A tanterv témakörönként egy-egy fizikai gyakorlat megtartását írja elő. A fizikai gyakorlatok tanmenetbe iktatását a témakörök végére (az utolsó órák valamelyikére) javasoljuk.

Tanári kísérlet bemutatása célszerű minden olyan esetben, amikor a kísérleti berendezés túlzottan összetett, vagy kezelése nagy gyakorlottságot igényel; amikor a demonstrációs kísérlet didaktikailag „gazdaságosabb", mint a tanulói kísérlet; amikor nem biztosítható kellő számú eszköz a tanulók számára. A tanári kísérleteket is olyan módon mutassuk be, hogy a tapasztalatok megállapításában, azok értelmezésében, elemzésében, az összefüggések megállapításában minél nagyobb szerep jusson a tanulóknak.

2. Támaszkodnunk kell a fizikatanításban a *tanulók előismereteire* is. Ez egyrészt a matematika, a környezetismeret és a technika tantárgy keretében korábban elsajátított, kapcsolódó ismereteket, másrészt az iskolán kívül szerzett ismeretek számbavételét, felhasználását és továbbfejlesztését jelenti.

A fizika tantervi anyaga (különösen az energia fogalma) alapul szolgál a *biológiai és kémiai* ismeretek feldolgozásához. A fizika- és kémiaórákon elsajátított anyagszerkezeti ismeretek szervesen egymásra épülnek, kapcsolódnak egymáshoz. Fizikatanításunknak hozzá kell járulnia a *matematika, a földrajz, a technika* későbbi tananyagának a megalapozásához is. A tanterv által nyújtott koordinációs lehetőségeket azonban csak akkor tudjuk kellőképpen realizálni, ha e tantárgyakat tanító tanárokkal rendszeresen konzultálunk az együttműködés konkrét megvalósításáról, s ennek alapján végezzük a további tananyagfeldolgozást.

3. A tantervi anyag feldolgozásának mélységében, a fogalmak, összefüggések és számításos feladatok mennyiségében, a tanulók gondolkodtatásában, aktivizálásában, önállóságában, az ismeretek alkalmazásában az egymást követő osztályokban egyre *fokozódóak a követelmények*. Egyes fogalmak, összefüggések a későbbi osztályokban magasabb szinten újra szerepelnek. Ezért a tantervi követelmények teljesítését csak abban az esetben tudjuk biztosítani az egyes osztályokban, ha a tananyag feldolgozásában figyelembe vesszük a fizikatanítás egészére vonatkozó feladat- és követelményrendszert.

Az általános iskolai fizika tananyaga a további fizikatanulás megalapozását szolgálja. Ezért sem a fizika fejezeteinek tekintetében, sem fejezeteken belüli részletekben nem törekszik teljességre. A témakörökön belül a tanterv a feldolgozási sorrendet nem írja elő.

4. A fizikai ismeretek *gyakorlati alkalmazásainak* megismertetése céljából szervezzünk *üzemlátogatást, alkalmazzunk filmet, diafilmet, hasznosítsuk a televízió adásait*. A tanterv osztályonként 3–3 üzemlátogatást ír elő. Az üzemlátogatás szervezhető tanítási órán vagy órán kívüli tanulmányi kirándulás keretében, más tantárgyak szempontjait is figyelembe véve. Amennyiben valamelyik üzemlátogatás megvalósítására nincs lehetőség, fizikai témájú, tanulmányi kirándulásról szóló film vetítésével vagy televíziós adás megtekintésével helyettesíthetjük.

A fizikai ismeretek megszilárdításának és alkalmazásának eszközei a *fizikai feladatok*. Elsősorban olyan feladatokat oldassunk meg a tanulókkal, amelyekben a fizikai tartalom áll előtérben; amelyek jelentősen hozzájárulnak az alapvető fizikai fogalmak, összefüggések megértetéséhez, megszilárdításához; s amelyek hatékonyan fejlesztik a tanulók gondolkodási képességét.

Az általános iskolai fizikatanulmányok végén biztosítanunk kell a feldolgozott tananyag *rendszerezését* a következő elvek alapján: kölcsönhatások; az energia átalakulása és megmaradása; a természeti folyamatok iránya; a természeti törvények megismerése; az anyag korpuszkuláris szerkezete.

5. A tanterv a tananyagon belül törzsanyagot és kiegészítő anyagot különböztet meg.

A *törzsanyag* körébe tartoznak az ismeretanyag alapvető, minden iskola által kötelezően feldolgozandó részei. A törzsanyag feldolgozását kell a fizi-

katanítás középpontjába állítani; a törzsanyag megértését, megerősítését, gyakorlását kell elsődlegesen biztosítanunk. A törzsanyag képezi a tanulók ellenőrzésének, értékelésének, érdemjeggyel, osztályzattal történő minősítésének az alapját.

A *kiegészítő anyag* fizikából általában a törzsanyag elmélyítését, új szempontból történő megvilágítását szolgálja, összetettebb számításos feladatokat, olvasmányokat, fizika- és technikatörténeti adalékot tartalmaz. A kiegészítő anyag feldolgozására csak akkor és olyan mértékben kerülhet sor, ha biztosítottuk a törzsanyag követelményekben meghatározott szintű feldolgozását. A kiegészítő anyag részben vagy teljes egészében elhagyható vagy más ismeretanyaggal helyettesíthető. A kiegészítő anyagot nem kell sem ellenőriznünk, sem értékelnünk, s nem szabad elmarasztaló érdemjeggyel, osztályzattal minősítenünk.

Az *ellenőrzésnek, az értékelésnek* és az érdemjeggyel *való minősítésnek* ki kell terjednie az ismeretek elsajátítására s azok alkalmazására is. Az ellenőrzéshez alkalmazhatók feladatlapok is, gondoskodnunk kell azonban arról, hogy az írásbeli és a szóbeli ellenőrzés aránya megfelelő legyen. Szükségesnek tartjuk annak ellenőrzését is, hogy a tanulók milyen gyakorlottsággal és milyen pontosan tudják elvégezni a tantervi követelményekben meghatározott kísérleteket, méréseket.

Az értékelésnél, minősítésnél minden esetben figyelembe kell vennünk a tananyag feldolgozásának módját, a gyakorlás mértékét, az ellenőrzés körülményeit is.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*
Tankönyv, munkafüzet
Feladatlapok

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, természettudományi kislexikon, természettudományi kisenciklopédia. Folyóiratok. (A Fizika Tanítása stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Falitáblázat a fizikai mennyiségek jeléről, mértékegységéről

Vizuális információhordozók

Diaképek, fóliaképek témánkénti csoportosításban

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek az új anyag feldolgozásához, az Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Tanulókísérleti készletek. Üveg- és műanyag edények, eszközök. Csengőreduktor. Elektromos csengő. Elektromotor-generátor modellje. Tanulói mérőeszközök.

Nevelői demonstrációs eszközök

Üveg- és műanyag eszközök, edények
Közlekedőedények, hajszálcsövek
Eszköz Arkhimédész törvényének vizsgálatához
Torricelli-cső
Hőforrás (gázégő vagy borszeszégő)
Négyütemű motor keresztmetszeti mintája

Diesel-motor keresztmetszeti mintája
Emeltyűs pirométer
Bimetall-szalag mintája
Optikai pad
Elektrovaria
Hálózati tápegység
Szétszedhető iskolai transzformátor
Eszköz a vezetők ellenállását meghatározó tényezők vizsgálatához
Tolóellenállás
Iskolai karosmérleg emelőtartozékokkal
Tömegminta-sorozat (súlysorozat) az iskolai karosmérleghez
Rúgós erőmérő
Mérőhenger
Demonstrációs hőmérő
Egyenáramú demonstrációs mérőműszer
Váltakozó áramú demonstrációs műszer

KÉMIA
7–8. osztály

Szerkesztette:

DR. VICTOR ANDRÁS

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai kémiatanítás *célja*, hogy elsajátíttassa a tanulókkal a különféle anyagok alapvető tulajdonságait, változásait-átalakulását, vagyis a legfontosabb kémiai tényeket, jelenségeket, folyamatokat, fogalmakat, összefüggéseket, elméleteket, szabályokat, törvényeket, elveket, és ezzel hozzájáruljon a tanulók korszerű dialektikus-materialista természettudományos műveltségének alapozásához. A kémiatanításnak el kell érnie, hogy a tanulók megismerkedjenek a kémiában használatos ismeretszerzési módokkal, a sajátos kémiai jelrendszerrel és szaknyelvvel, felismerjék az egyes természettudományok kapcsolatait egymással és a társadalomtudományokkal; belássák az elméleti kémiai ismeretek, valamint a társadalmi gyakorlat szoros kapcsolatát, kölcsönhatását és a szocialista országok összefogásának jelentőségét a vegyipar fejlesztésében. A kémiatanításnak is elő kell segítenie a tanulók felkészítését a termelőmunkára, erősítenie kell politikai szemléletüket és készségeiket.

A kémiatanítás e cél érdekében a következő *feladatokat* oldja meg:

– Erősítse a tanulókban azt a meggyőződést, hogy a világ anyagi, anyagilag egységes és az anyag mozgásának-változásának oka önmagában, belső szerkezetében van.

– Mutassa be – pl. a kémiai jellemmel, a fémek jellemerősségei sorával, a redoxi reakciókkal a sav-bázis reakciókkal és a víz amfoter jellegével kapcsolatban – az ellentétek dialektikus egységét.

– Mutassa be – pl. az atomok elektronszerkezetének periodikus fölépülésével, a halmazállapot-váltazásokkal és a szénvegyületek sorozataival kapcsolatban – a mennyiségi és minőségi változások dialektikáját.

– Mutassa be – pl. a molekulák polaritásával, savas vagy bázisos viselkedésével kapcsolatban –, hogy az anyagok tulajdonságai általában nem vezethetők vissza egyetlen okra.

– Figyeltesse meg a legfontosabb anyagok és anyagcsoportok (keverékek, vegyületek, elemek) tulajdonságait, valamint az alapvető kémiai változásokat.

– Leírás, összehasonlítás, csoportosítás és kísérletezés útján sajátíttassa el a legfontosabb kémiai tényeket, fogalmakat, világítsa meg a köztük levő összefüggéseket, és értesse meg alapfokon a kémiai elméleteket, szabályo-

kat, törvényeket és elveket. Ismertesse a balesetvédelmi szabályokat, és kívánja meg a tanulóktól azok megtartását.

– Szabatosan használtassa a kémia jelrendszerét, a kémia nyelvét: a neveket, szakkifejezéseket és a nemzetközileg egyezményes jeleket. Tudatosítsa, hogy a szavak-kifejezések köznyelvi és szaknyelvi jelentése gyakran eltérő.

– Mutassa be az atomszerkezet alapjait és erre építve az ionos, a kovalens és a fémes kötés lényegét. A kötésszerkezet alapján magyarázza meg a legfontosabb elem- és vegyülettípusok jellemző tulajdonságait, valamint a kémiai változások sajátosságait, típusait. Ismertesse a rendszeres kémia alapjait.

– Világítsa meg az atomok elektronszerkezete és kémiai kötései, valamint a vegyületek kötésszerkezete és kémiai tulajdonságai közötti ok–okozati összefüggéseket. A szerkezet–tulajdonság kapcsolatot tegye a kémiai gondolkodás alapjává.

– Amiként a kutatásban ez természetes, lehetőleg az iskolában is problémából kiindulva, annak megértésén és megoldásán keresztül juttassa el a tanulókat az új ismeretekhez. A kísérletezést mint problémafelvetést és problémamegoldást alkalmazzák, s ne csak mint manuális tevékenységet.

– Mutassa be az egyes természettudományok kapcsolatait: a közös fogalmakat, a határterületeket, az azonos ismeretszerzési módokat, az általánosan érvényes törvényeket, és utaljon a társadalomtudományokkal való kölcsönhatásra is.

– Ismertesse az elméletek gyakorlatban való alkalmazását. Utaljon a vegyületcsoportok tárgyalásakor a szerkezetre vonatkozó ismereteknek a vegyiparban való jelentőségére.

– Mutasson be példákat a technológiai elvek gyakorlati megvalósítására (lehetőleg üzemlátogatáson is).

– Mutasson rá a kemizálás egyre növekvő társadalmi – ipari, mezőgazdasági és egyéb – jelentőségére.

– Tudatosítsa a kemizálásból fakadó környezetvédelmi feladatokat.

– Utaljon a kémia honvédelmi vonatkozásaira: a károsító hatásokra és a védekezés lehetőségeire egyaránt.

– Igényelje a tanulóktól ismereteiknek gondolati és gyakorlati (manuális) alkalmazását.

– Alakítson ki olyan ismereteket és gyakorlati készségeket, amelyek a tanulókat képessé teszik a mindennapi élet kémiai jellegű problémáinak megoldására.

– Utaljon a megismerési folyamat végtelenségére, ismereteink nyílt jellegére. Tegye természetessé a permanens önművelés és önképzés szükségességét.

– Vezesse be a tanulókat a kémiai ismeretterjesztő irodalom olvasásába. Ezzel kapcsolatban szoktassa őket a lexikonok, a tárgy- és névmutatók, a

katalógusok és az irodalomjegyzékek használatára. Mutasson rá a tömegkommunikációs csatornák – a folyóiratok, újságok, televízió, rádió – fontosságára kémiai ismereteink bővítésében és megújításában.

– Adjon lehetőséget – különösen a tanulókísérletezéssel kapcsolatban – a közösségi tevékenységformák szabályainak megtanulására, előnyeinek megismerésére.

– Támasszon igényt a tanulókban a munkavégzés – elsősorban a kísérletező munka – szépsége, fegyelmezettsége, pontossága, tisztasága, rendje iránt.

– Ismertesse meg a tanulókat a legnevezetesebb hazai és külföldi kémikusok munkásságával.

– Adjon képet a mai magyar vegyipar és energiatermelés jelentőségéről, gyors ütemű fejlődéséről, nemzetközi kapcsolatairól.

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Kémiai alapismeretek

Bevezetés

A kémia tárgya. A vegyszerek és a laboratóriumi eszközök használata (T)*. A balesetvédelmi szabályok.

– A kémia kapcsolata a társadalomtudományokkal és a gyakorlati élettel. A kémia jelentősége.
– A kémiai anyagok előfordulása a természetben.

Az anyagok és változásaik

A fizikai és kémiai tulajdonságok, valamint ezek kapcsolatai. A fizikai és kémiai változás, valamint ezek összefüggései. Egy- és több komponensű anyagok. A több komponensű anyagok összetétele változtatható. Az oldatok; az oldószer és az oldott anyag. Telített és telítetlen, híg és tömény oldat (T). Koncentráció: vegyes százalék.

– Számítások oldatokkal kapcsolatban. Tömegszázalék, térfogatszázalék.
– Az oldhatóság mint a telített oldat koncentrációja; az oldhatóság változása a hőmérséklettel.

A több komponensű anyagok szétválasztása a tulajdonságok különbsége alapján: ülepítés, szűrés, bepárlás, desztillálás, kristályosítás (T).

– Egyéb szétválasztások: pl. kromatográfia.

Néhány anyag és kémiai változás

A levegő több komponensű anyag: nitrogén, oxigén, széndioxid, nemesgázok, vízgőz, por stb. A komponensek aránya. A levegő tulajdonságai, jelentősége, felhasználása, védelme.

– A levegő összetételének változásai. Ipari és radioaktív szennyezés.
– A levegő szétválasztása cseppfolyósítással.

Oxigén. Egykomponensű egyszerű anyag: elem. Oxidáció. Oxidok. Egyesülés. A gyors égés és feltételei (T). A lassú égés. Az oxidációs folyamatok hőtermelése.

– Az égés gyakorlati felhasználási területei. A tűzoltás módjai. Az öngyulladás.

* A tanulókísérleti feldolgozásra ajánlott témákat T-vel jelöljük.

Víz. Egykomponensű összetett anyag: vegyület. Előfordulása, jelentősége, védelme. A víz tulajdonságai. A vízbontás (T). A vegyületek összetétele állandó. Bomlás.

– A természetes vizek összetétele.

Hidrogén. Tulajdonságai, égése. A durranógáz. A hidrogén redukáló hatása. Redukció: az oxidáció ellentéte.

– A hidrogén előállítása.

Az anyagok csoportosítása: keverék, vegyület, elem.

II. Atomok és elemek

Az atom. Az elem. A vegyjel: az elemek és az elem atomjának egyezményes jele.

– A vegyjelek története.

Az atom szerkezete: atommag és elektronok. Proton, neutoron és elektron tömege és töltése. Rendszám: a protonok és elektronok száma. Atomtömeg. Mól: $6 \cdot 10^{23}$ db részecske halmaza. Az elektronszerkezet és felépítésének szabályai. Atomtörzs, vegyértékelektronok.

– Izotópok. A protonok és a neutronok számának aránya.
– Atommodellek.

A periódusos rendszer. A periódusok kiépülése – a kalciummal bezárólag. A főcsoportok jellemzése. Fémek és nemfémek. A nemesgázok elektronszerkezete.

– A mellékcsoportok.

III. A kémiai kötés

A kötések fajtái

Ionok képződése atomokból; kationok és anionok. Az ionok jelölése. Ionkötés, ionvegyület, ionkristály. Az ion töltésszáma. Ionvegyületek képlete; az index mint arányszám.

Elektronvonzó képesség – kémiai jellem. A jellem periodikus változása; függése az elektronszerkezettől. A jellem vizsonylagossága (T).

– A jellemerősség periódusos rendszeren belüli változásának magyarázata.

Kovalens kötés. Egyes, kettős és hármas kötésű molekulák. Atomkristály: a gyémánt. Különböző atomokból felépülő molekulák, vegyületek. Kovalens vegyérték: a kovalens kötések száma. Molekulaképlet.

– A gyémánt és a grafit különbségének szerkezeti magyarázata.

Szerkezeti képlet; a kötő és nemkötő elektronok. A képlet mennyiségi jelentése: molekulatömeg, mól. A kovalens kötés polaritása; dipólusmolekulák. Molekulakristály.

– A molekulák alakja; az alak hatása a molekula poláros-apoláros jellegére.

Fémes kötés, fémkristály. A fémek áramvezetése.

A halmazok állapota

Az elemek, a vegyületek és a keverékek mint halmazok. A halmazállapotok és a halmazállapot-változások kötésszerkezeti magyarázata.

– A másodrendű kötés.

Vízben való oldódás; az elektrolitos disszociáció. A szabadon mozgó ionok áramvezetése (T).

IV. A kémiai reakció

A kémiai reakció: kémiai kötések felbomlása és új kötések kialakulása. A reakció jelölése: a kémiai egyenlet. A tömegmegmaradás törvénye. Hőtermelő és hőelnyelő folyamatok (T).

– Kémiai rendszerek.
– Energiamegmaradás. Az anyagmegmaradás.

Redoxi reakciók. Az oxidáció és a redukció tágabb értelmezése: elektronleadás és -felvétel; a két folyamat elválaszthatatlansága (T).

– Poláros kötés kialakulása és felbomlása mint részleges elektronátadás.

Egyszerű kémiai számítások. A reakciók sebességét megszabó tényezők: anyagi minőség, hőmérséklet, felület, katalizátor (T).

– Egyéb tényezők: pl. koncentráció, nyomás.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására és gyakorlására	kb. 43 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra

A tanév folyamán megtartandó tanulókísérleti órák száma: minimum 6. Ezeket a T-vel jelölt témák közül kell kiválasztani.

KÖVETELMÉNYEK

I. Kémiai alapismeretek

Az anyagok és változásaik

— **Tudjanak a tanulók példákat mondani az anyagok fizikai és kémiai tulajdonságaira,** értsék ezek különbségét és lássák be szoros kapcsolatukat. **Konkrét példákon mutassák be a fizikai és kémiai változás különbségét;** és ugyanezen példákon a közöttük levő kapcsolatokat is.

— **Értsék az egy- és több komponensű anyagok kifejezéseket és tudjanak rájuk példákat mondani.** Legyenek képesek a körülöttük levő anyagokat besorolni ebbe a két kategóriába. **Ismerjenek gyakorlati példákat a több komponensű anyagok összetételének megváltozására.** Tudják, hogy ez a változtathatóság nem minden esetben tetszőleges mértékű, pl. az oldatok esetében határa van.

— **Értsék az oldott anyag, oldószer és oldat kifejezéseket, s tudjanak rájuk példákat mondani.** Váljék szemléletükké az oldással kapcsolatban az, hogy az anyagok igen apró részecskékből épülnek fel. Tapasztalatok alapján tudják, hogy mely anyag melyik oldószerben oldódik jól, illetve rosszul. Legyenek képesek értelemszerűen meghatározni a telítettséget. Értsék a telítettség és töménység közötti különbséget.

— Értsék, hogy a koncentráció az oldott anyag és az oldat mennyiségének viszonya, függetlenül attól, hogy melyiket miféle mértékegységgel adjuk meg. Tudják adott vegyesszázalékos oldat készítésének módját.

— **Ismerjék a több komponensű anyagok szétválasztásának különböző módjait; tudják az ezekhez szükséges eszközök használatát és nevét.** Tudják példákkal is megvilágítani, hogy melyik elválasztási műveletnek milyen tulajdonságbeli különbség az elvi alapja, és mely esetekben használható a gyakorlatban. Adott szituációban legyenek képesek eldönteni, hogy melyik szétválesztási mód a leginkább célravezető.

Néhány anyag és kémiai változása

— **Tudják a levegő komponenseinek nevét, a komponensek egy-egy fontosabb tulajdonságát és százalékos arányát.** Tudják, hogy ez az arány — a levegő keverék lévén — nem meghatározott. Lássák be a levegő általános jelentőségét, érezzék át a levegővédelem fontosságát.

— **Értsék az egykomponensű egyszerű anyag kifejezését. Ismerjék az oxigén legfontosabb tulajdonságait. Értsék a (szűkebb értelemben vett) oxidáció és az oxid kifejezést, s mondjanak rá példákat.** Sajátítsák el azt a korpuszkuláris szemléletet, hogy az égés során az égő anyag és az oxigén

láthatatlanul apró részecskéi között történik reakció. Tudják, hogy a gyors és a lassú égés miben azonos és miben különböző. Ezzel kapcsolatban váljék kémiai gondolkodásuk egyik alapjává, hogy ugyanazon anyag tulajdonságai nem lehetnek mások az előállítás útjától függően. Tudják, hogy a gyors égés feltételei közül elég egyet megszüntetnünk a tűz oltásakor.

— **Értsék az egykomponensű összetett anyag kifejezést.** Ismerjék a víz előfordulási formáit a természetben, és lássák be általános jelentőségét (ipar, mezőgazdaság, élőlények, tisztaság). Érezzék át a víz védelmének fontosságát. Tudják a víz fizikai állandóit: olvadáspont, forráspont, sűrűség. Értsék az elektromos vízbontás lényegét: a víz részecskéi az elektromos áram energiájának hatására szétbomlanak. **Tudják, hogy a víz hidrogénre és oxigénre bomlik.** Váljék szemléletük alapjává, de legalábbis **tudják, hogy az egykomponensű összetett anyagok** – pl. a víz – **összetétele szigorúan meghatározott.** A bomlást láthatatlanul apró részecskék szétválásaként értelmezzék.

— **Ismerjék a hidrogén legfontosabb tulajdonságait. Tudják szavakkal jelezni égésének folyamatát. Értsék a (szűkebb értelemben vett) redukció kifejezést,** valamint a (szűkebb értelemben vett) oxidációval való szoros kapcsolatát.

— Legyenek képesek a legegyszerűbb kémiai reakciókról szerzett ismereteiket analóg példákon alkalmazni.

— **Értsék az elem, a vegyület és a keverék kifejezéseket, és a megismert anyagokat legyenek képesek ezekbe a kategóriákba besorolni.** Konkrét példákkal tudják elmagyarázni, hogyan lesznek az elemekből vegyületek, a vegyületekből keverékek, a keverékekből tiszta vegyületek. Lássák ezekkel a példákkal kapcsolatban a fizikai és kémiai változás különbségét.

— Szerezzenek jártasságot az egyszerűbb kémiai kísérletek elvégzésében.

II. Atomok és elemek

— **Váljék meggyőződésükké, hogy az anyagok végső soron láthatatlanul apró részecskékből épülnek fel,** amelyeknek alapegységei az atomok. Tudják, hogy minden anyagi test atomok valamilyen halmaza; az elemek csak egyféle atomat tartalmaznak.

— Ismerjenek fel kb. 15 és **tudjanak legalább 10 vegyjelet** – elsősorban az első húsz elem, valamint a vas, a réz, a cink, a bróm és a jód vegyjelei közül.

— **Tudják a proton, a neutron és az elektron jelölését, valamint tömegüket, töltésüket és elhelyezkedésüket az atomban.** Legyen képük az egész atom és az atommag méret- és tömegviszonyairól. Tudják, hogy mit jelent a rendszám, és hogy miért semlegesek kifelé az atomok. A táblázatból kiolvasott atomtömeg kerekített értékét a protonok és neutronok számának összegeként, a pontos atomtömeget pedig elsősorban az elem móljának grammokban kifejezett tömegeként értelmezzék.

– Tudják, hogy a mól mint darabszám bármiféle atomra, sőt az atom részecskéire is vonatkoztatható. Hasonlatok alapján legyen képük arról, hogy mekkora szám a $6 \cdot 10^{23}$.

– Az energiáról tanultak alapján tudják értelmezni azt, hogy az atomban az elektronok különböző energiaszinteken vannak. Tudják az elektronszerkezet felépülésének szabályai közül az energiaminimumra törekvést és az első három energiaszint „férőhelyeinek" számát. Tudják felírni vagy jelölni a periódusos táblázat használatával az első három periódus atomjainak elektronszerkezetét. Ezzel kapcsolaban tudniuk kell, hogy minden jelölésmód csak szimbolizálja az atom valódi szerkezetét.

– Értsék az atomtörzs és a vegyértékelektronok kifejezéseket és ezek alapján – **a periódusos táblázat segítségével – tudják jelölni az atomokat egyszerűsített vegyjeles-vegyértékelektronos jelöléssel.**

– Tudják, hogy melyek a periódusos rendszer felépítésének alapelvei, és ismerjék a rendszert a 20. rendszámú kalciumig. (A mellékcsoportos elemek atomjainak elektronszerkezetét nem kell tudniuk.) Tudják a főcsoportos fémek, illetve nemfémek rokonságának, valamint a nemesgázok kémiai passzivitásának elektronszerkezeti okát.

III. A kémiai kötés

A kötések fajtái

– Elektronszerkezeti ismereteikre támaszkodva **tudják** és értsék, **hogyan** és miért **keletkeznek az atomokból ionok.** Tudjanak erre példákat mondani az első, a második, a hatodik és a hetedik főcsoport elemei közül. Tudják a kationok és anionok nevét, töltését és jelölését. **Értsék az ionkötés kifejezést. Tudjanak megnevezni néhány ionvegyületet.** Alakuljon ki az a szemléletük, hogy az ionvegyületek esetében a kristály ionok rendezett halmaza. Értsék meg az összefüggést a halmazképző részecskék kapcsolódási rendje – a mikrostruktúra – és a makroszkópos tulajdonságok – pl. az olvadáspont – között. Értsék, hogy ionképződéskor az elektronszerkezet kismértékű változása miért hoz magával nagymértékű tulajdonságváltozásokat.

– Legyenek képesek megadott elektronszerkezetű atomokból képződő ionvegyületekben az ionok töltésszámának megállapítására és a keletkező vegyületet képletének felírására. Tudják, hogy az indexszám nem mennyiséget, hanem arányt jelez, s hogy az ionvegyületek képlete ilyenmódon a kristályt alkotó ionok minőségét és arányát jelenti. Ionvegyületek esetében a mólt „képlet szerinti mennyiség"-ként értelmezzék.

– Tudják megnevezni a periódusos táblázat segítségével a kicsi és a nagy elektronvonzó képességű atomokat, értsék ennek elektronszerkezeti alapját. Vegyék észre a pozitív és negatív jellem, illetve a jellemerősség viszonylagos-

ságát. Legyenek képesek elmagyarázni, hogy a rendszám növekedésével miért változnak a kémiai tulajdonságok periódikusan.

– **Értsék a kovalens kötés kifejezést.** Tudják, hogy az ionos és a kovalens kötés miben hasonló és különböző. **Tudják jelölni az elemi gázok kétatomos molekuláinak szerkezetét.** Értsék a molekula kifejezést, s tudják azt is, hogy a molekulaképlet nem arányt, hanem a molekulát alkotó atomok számát jelzi (ami természetesen egyszersmind arány is).

– **Legyenek képesek felírni a hidrogén-klorid, a víz, az ammónia, a metán és a szén-dioxid molekuláit jelző összegképleteket** és szerkezeti képleteket. Tudják jelölni a kötő és nemkötő elektronokat. A mól fogalmat vonatkoztassák a molekulákra is. **Megadott atomtömegek alapján legyenek képesek kiszámítani a molekulatömeget.** Tudják, hogy mi az összefüggés a molekulatömeg és a mól grammokban kifejezett tömege között.

– Értsék az atomszerkezeti alapjait annak, hogy a különböző atomok közötti kovalens kötés kisebb-nagyobb mértékben mindenképpen poláros. Értsék meg, hogy a tiszta kovalens – poláros kovalens kötés – és az ionkötés folyamatos sort alkot, s hogy a kötést létesítő atomok különbségének fokozódása csap át minőségileg más kötéstípusba.

– Legyenek képesek értelmezni a vízmolekula dipólus jellegét. Lássák be ezen a példán keresztül, hogy a dipólus molekulák egymásra is hatnak kifelé érvényesülő töltéseik révén, s hogy ez vezet a víz megfagyásakor molekulakristályok kialakulásához.

– **Értsék a fémes kötés kifejezést.** Tudják értelmezni ennek a kötéstípusnak a kialakulását a fématomok elektronszerkezetével. Legyenek képesek elmagyarázni, hogy a fémek hogyan vezetik az áramot.

A halmazok állapota

– **Tudják alkalmazni a halmazállapotokról és halmazállapot-változásokról tanult ismereteket.** Ezeket egészítsék ki a kémiai kötésekről tanultakkal. Értsék meg az összefüggést a halmazképző részecskék közötti vonzás, az ezzel ellentétes hatású hőmozgás és a kettő eredője: a halmazállapot között.

– Értsék meg az ionvegyületek és a hidrogén-klorid vízben való oldódásának példáján az elektrolitos disszociáció lényegét. Tudják, hogy ennek alapja a dipólus vízmolekulák és az oldódó anyag részecskéi közötti vonzás. Értsék meg, hogy az oldódás két anyag kölcsönhatásának eredménye, amely elektrolitos disszociáció esetén kémiai kötések felszakadásával és a szabad ionokat körülvevő vízburok kialakulásával jár. Vegyék észre, hogy ez a folyamat félúton van a fizikai és kémiai változások között. Tudják, hogy mi a hasonlóság és a különbség a fémek és a szabadon mozgó ionokat tartalmazó folyadékok áramvezetése között.

IV. A kémiai reakció

– A kémiai reakciókban a makroszkópos változás mögött mindig lássák a mikroszkópos (az atom- és kötésszerkezeti) változásokat. Példákkal is tudják bizonyítani, hogy a kémiai változások mindig kötések felszakadásával kezdődnek, és utána alakulnak ki az új kötések. **Szerezzenek jártasságot az egyszerűbb biner vegyületekkel kapcsolatos kémiai folyamatok egyezményes jelölésére szolgáló egyenletek írásában.** Tudják, hogy az egyenlet mennyiségi egyenlőséget és minőségi egyenlőséget fejez ki. Sajátítsák el az egyenlet rendezésének alapelveit, de annál fontosabb a kémiai változás helyes felismerése és jelölése. Tudják, hogy a kémiai folyamatokra jellemző a tömegmegmaradás, és ezt csak a hibátlanul rendezett egyenlet tükrözi. Értsék, hogy a rendezés közben írt együtthatók nem a reagáló anyagmennyiségeket jelölik, hanem azok arányát (mólokban kifejezve).

– **Váljék világnézeti meggyőződésükké a tömegmegmaradás törvénye.** Akkor is ebben a szemléletben gondolkozzanak, amikor csak szavakkal jelölik a folyamatokat.

– Váljék szemléletükké, hogy a kémiai változások során a rendszer és környezete között mindig történik energiacsere.

– Elektron- és kötésszerkezeti ismereteik alapján értsék meg az azonosságot az oxigénnek vagy más negatív elemnek történő elektronátadásában. Ennek alapján **értsék a (tágabb értelmű) oxidáció és redukció kifejezéseket. Tudják konkrét példákon bemutatni, hogy miféle redoxi reakciók vannak.** Tudják, hogy ezeknek a folyamatoknak a lényeke atom-ion, illetve ion-atom átalakulás, vagyis elektronfelvétel és elektronleadás. Értelmezzék a két ellentétes folyamat dialektikus egységét.

– Sajátítsák el a mól-fogalom ismeretében az egyszerű kémiai számítások módját, technikáját. Az egyenletben szereplő mennyiséget a reagáló, illetve a keletkező anyagok arányaként értelmezzék.

– **Tudják, hogy a kémiai reakciók sebessége több tényezőtől függ. Tudják ezt példákkal is alátámasztani** a reagáló anyagok minőségével (pl. a jellemük különbségével), a hőmérséklettel, az érintkező felülettel és a katalizátorokkal kapcsolatban. Tudjanak példákat mondani arra, hogy ezeknek ismeretében hogyan fokozható bizonyos kémiai reakciók sebessége, és holhogyan alkalmazzák ezeket a vegyiparban vagy a laboratóriumban.

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Kémiai reakciók: sav-bázis reakció

A vízmolekulák kölcsönhatása: hidroxónium- és hidroxidion. A kémiai egyensúly.

– A víz ionjainak mennyisége.

Hidrogén-klorid oldódása és reakciója vízzel: a sósavoldat. Ammónia oldódása és reakciója vízzel; ammóniumion. A sav és bázis fogalma: (az adott reakcióban) proton-leadás, illetve felvétel. A hidroxónium-, illetve a hidroxidion túlsúlyának kimutatása indikátorokkal.

– Az egyensúly eltolása. A pH skála.

II. Szervetlen kémia

A) Nemfémek és vegyületeik

A VII. főcsoport elemei és vegyületeik. A klór.

– Fluor, bróm, jód.

A VI. főcsoport elemei és vegyületeik. A kén és az oxigén.

A kén tulajdonságai. Égése kén-dioxiddá, a kén-dioxid reakciója vízzel: kénessav, szulfition (T). Kén-dioxid oxidálása kén-trioxiddá. Kén-trioxid reakciója vízzel: kénsav, szulfátion. A kénsav tulajdonságai, felhasználása és gyártása.

– A kén olvadása.

Az V. főcsoport elemei és vegyületeik. A nitrogén és a foszfor. A nitrogénoxidok általánosságban. A salétromsav: nitrátion.

– Allotrópia.

A IV. főcsoport elemei és vegyületeik. A szén és a szilicium. Elemi és ásványi szenek. Szén-monoxid és szén-dioxid. A szén-dioxid reakciója vízzel: szénsav, karbonátion (T).

Szilicium-dioxid; kvarc és homok. A homok mint az üveggyártás alapanyaga.

– Mesterséges elemi szenek. Adszorpció. Gázálarc.
– Az üveg szerkezete és gyártása.

B) Fémek és vegyületeik

A fémek általános jellemzése; fizikai és kémiai tulajdonságaik. Fémek jellemerősségi sora (T). Fémek reakciója vízzel, sósavoldattal, híg és tömény kén- vagy salétromsavval (T).

– Fémek lángfestése.

Az I. főcsoport elemei és vegyületeik. A nátrium tulajdonságai. A nátrium hatása vízre: nátrium-hidroxid. A nátrium-oxid reakciója vízzel. Közömbösítés mint vízképződés, illetve a sav-bázis reakciók egy speciális esete. Sók nyerése közömbösítés útján kapott oldatokból (T). A só fogalma: fém vagy ammóniumion és savmaradékion.

– A sav-bázis titrálás alapjai.

A nátrium-klorid keletkezése egyesüléssel. A nátrium-karbonát, az ammónium-nitrát és az ammónium-klorid egy-egy tulajdonsága. A pétisó.

– A nátrium-klorid jelentősége az élővilágban.
– A nátrium-klorid (higanykatódos) elektrolízise.

A II. főcsoport elemei és vegyületeik. A kalcium és a magnézium. A kalcium tulajdonságai. Kalcium hatása vízre; kalcium-hidroxid (T). Kalcium-oxid reakciója vízzel (T). Kalcium-szulfát. Kalcium-karbonát, mészégetés, mészoltás, építőipar (T).

– A kristályvíz és szerepe.
– A talaj mésztartalma. Kalcium-foszforvegyületek mint műtrágyák.

A III. főcsoport elemei és vegyületeik. Az alumínium tulajdonságai. Oxidálódása, védő oxidrétege; oldódása sósavoldatban: alumínium-klorid (T). Szilicium-alumínium-vegyületek jelentősége. Az alumínium előfordulása: a bauxit. A timföldgyártás mint az alumínium-oxid megtisztítása a szennyeződésektől. Alumínium gyártása elektrolízissel.

– Alumínium oldása nátrium-hidroxidoldatban. A timföldgyártás kémiai folyamatai.

A vas. Tulajdonságai. Oxidrétegének jellege. Reakciója réz-szulfát-oldattal (T). A vas előfordulása: a vas (III)-oxid. Előállítása ércekből redukcióval; a vasgyártás kémiai alapfolyamata és technológiai alapelvei, a salakképzés. Az acélgyártás, a vas ötvözetei.

– A vaskohó működése.
– A vas- és acélgyártás környezetvédelmi problémái: víz-, levegőszennyezés. A környezet ún. hőszennyezése.
– Nemesfémek, színesfémek.

III. Szerves kémia

A szénvegyületek általános jellemzése

A szén láncképző és gyűrűképző tulajdonsága.

– A szerves vegyületek külön tárgyalásának okai.
– Az életerő-elmélet és cáfolata.

Szénhidrogének

Telített szénhidrogének. A metánsorozat általános jelemzése és C_1–C_4 tagjai. Égésük. A földgáz és a kőolaj keletkezése, összetétele. A kőolaj lepárlása és a lepárlás termékei. A petrolkémia jelentősége a modern vegyiparban.

– A szakaszos desztilláció és a szakaszos kondenzáció különbsége.
– A petrolkémia környezetszennyezése.

Telítetlen szénhidrogének. Etilén; kettőskötés, addíció. Acetilén; hármaskötés, addíció. Az acetilén égése.

– Acetilén előállítása fémkarbidból; szervetlen–szerves átalakulás.

Oxigéntartalmú szerves vegyületek

Alkoholok: metil-, etilalkohol és glicerin. Funkciós csoportjuk: a hidroxilcsoport. Az etilalkohol előállítása és felhasználása.

– Az alkoholok csoportosítása.

Aldehidek; acetaldehid. Előállításuk dehidrogenálással. Funkciós csoportjuk. az aldehidcsoport.

Szerves savak: ecetsav, sztearinsav. Funkciós csoportjuk: a karboxilcsoport. A szappan.

– A szerves savak poláros–apoláros kettős jellege.

Zsírok és olajok. Glicerin és szerves sav reakciójával keletkeznek, kondenzációval. Élettani jelentőségük.

– Az észterek általában.

Szénhidrátok. Cukorszerű szénhidrátok: szőlőcukor, répacukor. Keletkezésük és élettani jelentőségük. Ipari felhasználásuk. Nem cukorszerű szénhidrátok: keményítő, cellulóz. Vízben nem vagy rosszul oldódnak. A keményítő kimutatása jóddal (T). Keletkezésük és lebontásuk. A makromolekult fogalma.

– Egyszerű és összetett szénhidrátok: mono-, di- és poliszacharidok. A keményítő és a cellulóz különbsége.
– A szeszgyártás.

Nitrogéntartalmú szerves vegyületek

Aminosavak. Szerkezetük közös vonása: a két ellentétes jellegű funkciós csoport. Az amonicsoport bázisos jellege. Az aminosavak összekapcsolódása lánccá: fehérje. A fehérjék is makromolekulák. Élettani jelentőségük, ipari felhasználásuk. A fehérjék kicsapása hővel, savakkal, nehézfémionokkal (T).
– A különböző aminosavak. A fehérjemolekula szerkezete.

Műanyagok

Polimerizáció; polietilén. Polikondenzáció; nylon. A műanyagok jelentősége.

– A műanyagok csoportosítása.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására és gyakorlására	kb. 45 óra
További gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 19 óra

A tanév folyamán megtartandó tanulókísérleti órák száma: minimum 7. Ezeket a T-vel jelölt témák közül kell kiválasztani.

KÖVETELMÉNYEK

I. Kémiai reakciók: sav-bázis reakció

– Tudják a tanulók, hogy a vízmolekulák egymással is kölcsönhatásba lépnek, protonátadás történik, s így hidroxóniumion és hidroxidion keletkezik. Értsék meg ezen a folyamaton keresztül az egyensúlyi állapot lényegét és a folyamat dialektikáját.
– Kötésszerkezeti ismereteikre támaszkodva legyenek képesek elmondani és elmagyarázni, hogy a hidrogén-klorid, illetve az ammónia hogyan és

miért oldódik jól vízben, s miképpen hatnak egymásra a molekulák. Tudják, hogy a folyamat lényege a protonátadás.

– Tudják, hogy a hidrogén-klorid és az ammónia vízzel való reakciójában mi a közös és mi az eltérő. Értsék meg a vízmolekula kettős (amfoter) viselkedését. **Értsék a sav és a bázis kifejezéseket. Tudják a sav-bázis reakciót példákon elmagyarázni,** s értsék a két ellentétes folyamat dialektikus egységét. Ismerjék a fenolftalein és a lakmusz indikátor sajátosságát, színváltozásait.

II. Szervetlen kémia

Nemfémek és vegyületeik

– **A VII. főcsoport elemei közül ismerjék a klórt.** Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni a halogén elemek jellemző kémiai tulajdonságait. Legyen áttekintésük a halogének hidrogénnel, alkáli- és alkáliföldfémekkel alkotott vegyületeiről.

– **A VI. főcsoport elemei közül ismerjék az oxigént és a ként.** Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságaikat. **Ismerjék a kén, a kén-dioxid,** a kén-trioxid, a kénessav **és a kénsav legfontosabb tulajdonságait. Tudják jelölni a kén égését, a kén-dioxid vízzel való reakcióját** és a kénessav vízzel való kölcsönhatását. Tudják a szulfition nevét és jelölését. **Tudják jelölni** a kén-dioxid oxidálását, **a kénsav keletkezését** és vízzel való kölcsönhatását. **Tudják a szulfátion nevét és jelölését. Tudják, hogy a kénsav savas, oxidáló** és vízelvonó **tulajdonságú.** Tudják, hogy melyek a kénsavgyártás kémiai folyamatai (oleum nélkül). Példákkal is tudják érzékeltetni a kénsav vegyipari jelentőségét.

– **Az V. főcsoport elemei közül ismerjék a nitrogént** és a foszfort. Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságaikat. Tudják, hogy többféle nitrogén-oxid van, de ezek közül csak a nitrogén-dioxidot kell ismerniük. **Tudják jelölni a salétromsav keletkezését (egyenlet nélkül)** és vízzel való kölcsönhatását. **Tudják a nitrátion nevét és jelölését.**

– **A IV. főcsoport elemei közül ismerjék a szént** és a sziliciumot. Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságaikat. **Ismerjék az elemi szén fajtáit, a szén-monoxid és a szén-dioxid keletkezését** és vízzel való kölcsönhatását. **Tudják a karbonátion nevét és jelölését.** Ismerjék a szilicium-dioxid előfordulási formáit és a homok jelentőségét az üveggyártásban.

Fémek és vegyületeik

– A fémekkel kapcsolatban is tudjanak példákat mondani a fizikai és kémiai tulajdonságok kapcsolatára, valamint a kötésszerkezet makroszkópos tulajdonságokra való kihatására. Értsék és ennek megfelelően legyenek képesek használni a fémek jellemerősségi sorát. A jellemerősségi sor segítségével tudják értelmezni az egyes fémek redoxi reakcióit vízzel és nem oxidáló savakkal, illetve redoxi és sav-bázis reakcióit oxidáló savakkal.

– **Az I. főcsoport elemei közül ismerjék a nátriumot** és a káliumot. Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságaikat. **Tudják jelölni** és értelmezni **a nátrium, valamint a nátrium-oxid reakcióját vízzel. Ismerjék a nátrium-hidroxid fontosabb tulajdonságait** és vegyipari jelentőségét.

– Értsék, hogy a közömbösítésnek vízképződés a lényege, s hogy ez a folyamat is sav-bázis reakció. Tudják, hogy az indikátorokkal hogyan lehet kimutatni a közömbösítés bekövetkeztét. Értsék, hogy közömbösítéskor még nem só keletkezik, hanem sóoldat, amelyből bepárlással kapjuk meg a sót. **Értsék a só kifejezést.** Tudják jelölni és redoxi reakcióként értelmezni a nátriumklorid egyesüléssel való keletkezését. **Tudják a nátrium-klorid és a nátriumkarbonát képletét és egy-egy fontosabb tulajdonságát.** Értsék meg szerkezeti alapon azt, hogy az ammóniumon sok szempontból hasonló az alkálifémek ionjaihoz. Tudják az ammónium-nitrát és az ammónium-klorid képletét és egy-egy fontosabb tulajdonságát. **Tudják, hogy mi a pétisó** összetétele és jelentősége.

– **A II. főcsoport elemei közül ismerjék a kalciumot és a magnéziumot.** Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságaikat. **Tudják jelölni** és értelmezni **a kalcium és a** kalciumoxid redukcióját vízzel. Tudják a kalcium-hidroxid, **kalcium-szulfát és a kalciumkarbonát képletét és legfontosabb tulajdonságait. Tudják a mészégetés és mészoltás kémiai lényegét** és ennek építőipari alkalmazását.

– **A III. főcsoport elemei közül ismerjék az alumíniumot.** Legyenek képesek elektronszerkezeti alapon értelmezni jellemző kémiai tulajdonságait. Tudják jelölni az alumínium oxidálódásának folyamatát. Értsék meg a védő oxidréteg jelentőségét. Ismerjék az alumínium (sósavval) való redoxi reakcióját. Ismerjék általánosságban a szilicium-alumíniumvegyületeknek a földkéreg kialakításában és az iparban betöltött szerepét.

– **Ismerjék vázlatosan a bauxit összetételét.** A timföldgyártást az alumínium-oxid megtisztításaként értelmezzék, de tudják azt is, hogy a valóságban ez bonyolult kémiai reakciók sora. **Tudják, hogy az alumíniumot a timföldből** elektrolízissel **állítják elő.** Legyenek képesek ezt a folyamatot redoxi reakcióként értelmezni. Tudják, hogy a timföld olvasztása és folyékony kriolitban való oldása között mi a hasonlóság és a különbség. Értsék meg a kriolitos eljárás energiatakarékossági jelentőségét.

– **Ismerjék a vas legfontosabb tulajdonságait. Értsék meg a védő oxidréteg hiányának óriási gazdasági kárát.** Legyenek képesek a jellemerősségi sor alapján értelmezni a vas rézszulfát oldattal való reakcióját. **A vas különböző oxidjai közül a vas (III)-oxidot ismerjék, s a szén-monoxidos redukció folyamatát is ezen az oxidon értsék meg.** Ismerjenek példákat a vasgyártással kapcsolatban a technológiai alapelvek gyakorlati megvalósítására. Értsék meg a salakképzés fontosságát. **Értsék az ötvözet kifejezést,** és ezt tudják alkalmazni mind a vas különböző mértékű széntartalmára, mind más fémekkel alkotott ötvözeteire. **Tudják, hogy mi az acélgyártás kémiai lényege,** és ismerjék a Siemens–Martin eljárás vázlatos technológiáját. Ismerjék általánosságban a különböző ötvözött acélok készítésének alapelvét és jelentőségét.

III. Szerves kémia

A szénvegyületek általános jellemzése

– **Tudják, hogy a szén lánc- és gyűrűképző tulajdonságú,** és értsék ennek atomszerkezeti alapjait. Értsék meg, hogy ez az alapja a szénvegyületek sokféleségének.

Szénhidrogének

– **Értsék a telített kifejezést. Ismerjék a metánsorozat** tagjainak szerkezetét és tulajdonságait általában, valamint a sorozat **első négy tagját** pontosan. Tudják jelölni a szénhidrogének égésének folyamatát.

– Ismerjék a földgáz és a kőolaj keletkezésének folyamatát. Tudják, hogy általában mely vegyületek alkotják. Legyenek képesek a földgázt és a kőolajat besorolni a többkomponensű anyagok közé; a besorolásnak megfelelően tudják azt is, hogy a kőolaj lepárlása miféle folyamat. **Ismerjék a kőolajlepárlás fontosabb termékeit** (benzin, petróleum, gázolaj, pakura – kenőolaj, vazelin, paraffin, bitumen) **és azoknak fontosabb tulajdonságait.** Legyen áttekintésük arról, hogy a petrolkémia milyen nagy szerepet játszik korunk vegyiparában.

– **Értsék a telítetlen kifejezést. Tudják az etilén képletét, szerkezetét és fontosabb tulajdonságait.** Ismerjék az acetilén szerkezetét. Tudják, hogy a kettős és hármas kötésű szénhidrogének addícióra képesek. Ismerjenek példákat halogén-, hidrogén- és víz-addícióra. Hasonlítsák össze a telített és telítetlen szénhidrogének égését.

Oxigéntartalmú szerves vegyületek

– Ismerjék az alkoholokat általában, **értsék az alkoholos hidroxilcsoport kifejezést, tudják** a metilalkohol, az etilalkohol, valamint a glicerin **képletét és fontosabb tulajdonságait.** Értsék meg, hogy az alkoholok hasonló kémiai tulajdonságait annak a szerkezeti egységnek – hidroxilcsoportnak – a hasonlósága adja, amely részt vesz a reakcióban. **Tudják, hogy az ilyen szerkezeti egységet funkciós csoportnak nevezzük.** Értsék meg, hogy a hidroxilcsoport oxigénje miféle szerkezeti változásokat hoz létre a molekulában. Ismerjék az etilalkohol erjesztéses és addiciós előállítását, valamint felhasználását. **Legyenek tisztában a szeszesitalok egészségre ártalmas hatásával.**

– Ismerjék az alkoholok dehidrogenálásának folyamatát az acetaldehid példáján. Értsék az aldehidcsoport kifejezést. Tudják, hogy a dehidrogenálás a többi alkoholon is elvégezhető.

– **Tudják a szerves savak funkciós csoportjának – a karboxilcsoportnak – a nevét, képletét,** és ismerjék szerkezetét. Értsék meg, hogy a karboxilcsoport miért és hogyan viselkedik savként a vízzel szemben. Ismerjék a szerves savakat általában. **Tudják az ecetsav képletét és fontosabb tulajdonságait.** Ismerjék a sztearinsav képletét. Tudják, hogy a sztearinsav (és a hozzá hasonló savak) alkálisói a szappanok.

– Értsék meg a glicerin és a sztearinsav reakciójának példáján, hogyan képződnek kondenzáció útján a zsírok és az olajok. **Tudják eredet és tulajdonságok szerint megkülönböztetni a zsírokat és olajokat.** Legyenek tisztában ezek ipari fontosságával és jelentőségükkel az élőlények energiaháztartásában.

– Ismerjék a szénhidrátok szerkezetét általában. **Tudják a cukorszerű szénhidrátok közül a szőlőcukor képletét és fontosabb tulajdonságait,** valamint a répacukor összetételét. (A szőlő- és gyümölcscukor közötti különbséget nem tanítjuk.) Ismerjék a cukor biológiai keletkezésének folyamatát; jelentőségét az élőlények energiaháztartásában; ipari felhasználását. **Tudják a nem cukorszerű szénhidrátok közül a keményítő és a cellulóz összetételét.** Ismerjék ezek felépítésének és lebontásának folyamatát, a folyamat kémiai lényegét. **Legyen áttekintésük a keményítő és a cellulóz ipari felhasználásáról.** Tudják, hogy a keményítő jóddal kék-lila színeződést ad, s ez mindkettő kölcsönös kimutatására alkalmas. Értsék, hogy mi a különbség, a közönséges molekula és a makromolekula között. Tudják, hogy a makromolekula nem szigorúan meghatározott számú atomból épül fel.

Nitrogéntartalmú szerves vegyületek

— **Ismerjék az aminosavak szerkezetét általánosságban, vagyis a két-funkciós csoportot.** Ismerjék a két-funkciós molekulaszerkezet szerepét a láncképződésben. Értsék, hogy az aminocsoport a vízzel szemben hogyan viselkedik

bázisként. **Ismerjék a peptidképződést** mint kondenzációt. Tudják, hogy a fehérjék is makromolekulák, amelyeknek sokféleségét az alkotó aminosavak variációja adja. Ismerjék a fehérjék élettani jelentőségét és ipari felhasználását. Tudják, hogy a fehérjék szerkezetének erőteljes megváltoztatása kicsapódást hoz létre, és hogy ezt melegítéssel, erős savakkal és nehézfémek (réz, ezüst, higany) ionjaival is kiválthatjuk.

Műanyagok

– Értsék a polimerizáció és a polikondenzáció kifejezéseket. Mindkettőre ismerjenek legalább egy példát. **Tudják, hogy a műanyagok** szintén **makromolekuláris felépítésűek.** Ismerjék a műanyagok egyre növekvő jelentőségét az élet minden területén.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantervi célok elérése érdekében a következő módszertani alapelvek követését tartjuk szükségesnek.

1. A kémiatanítás támaszkodjon a környezetismeret, a matematika, a biológia, a fizika, a technika és a földrajz tantárgyban megszerzett ismeretekre. Használja ki az adódó *koordinációs lehetőségeket.* Ehhez a kémiatanárnak rendszeresen konzultálnia kell a felsorolt tantárgyat tanító nevelőkkel.

Kiemelkedő jelentőségű az előismeretek szempontjából a 6. osztályos fizika, amely a 7. osztályos anyagszerkezeti tanulmányokhoz szükséges alapfogalmakat biztosítja.

2. Nagyon fontos módszertani elv, hogy a kémiatanítás a tanuló meglevő ismereteire támaszkodva lépésről lépésre haladjon előre. Mindig a valóság megfigyeléséből induljunk ki – hacsak erre lehetőség van, vagyis tapasztalati alapokon állva tanítsuk a kémiát. Ehhez biztosítani kell a tanuló számára a *közvetlen tapasztalatszerzés* lehetőségét, a megfigyelést és a kísérletezést egyaránt.

Az elvégzendő tanulókísérletek minimális számát évfolyamonként rögzíti a tanterv, de a témák tekintetében választási lehetőséget ad. A *tanulók kísérletezése* ne merüljön ki abban, hogy megismétlik a nevelő által bemutatott kísérleteket, hanem épüljön be szervesen az ismeretszerzés menetébe, akár mint problémát felvető bevezető kísérlet, akár mint egy gondolatmenet helyességét bizonyító kísérlet.

Sok esetben (pl. egyszerű technikai okok miatt) nem végezhető tanulói kísérlet az adott témakörben. Ebben az esetben a tanári demonstrációs kísérletet úgy kell elvégezni, hogy minél nagyobb szerepet kapjanak a tanulók a megfigyelések rögzítésében, elemzésében, értékelésében és az összefüggések, törvényszerűségek megállapításában.

3. Az anyagszerkezeti, valamint a reakciókkal kapcsolatos ismeretek elsajátításában és alkalmazásában nagy szerepe van a *modellezésnek.* Bizonyos dolgokat nehéz vagy egyenesen lehetetlen közvetlen tapasztalat segítségével megismertetni. Ezekben az esetekben a kísérletezés szerepét alkalmanként átveszi a modellezés. A mágneses és összerakós modellek használatakor a tanuló manipulatív tevékenységet is végez; használjuk ki ennek didaktikai előnyeit, ügyeljünk arra, hogy a manipuláció mindig értelmi tevékenységgel fonódjon össze.

4. A kémiatanításon végig kell vonulnia a *szerkezeti tárgyalásmódnak*; a láthatatlan szerkezeti felépítés vizsgálata ne szakadjon el a tapasztalható tulajdonságoktól; még az elvont jellegű ismeretek is lehetőleg kapcsolódjanak konkrétumokhoz.

A szervetlen és a szerves kémia rendszeres tárgyalása során is állandóan fel kell használnunk a megelőző anyagszerkezeti ismereteket. Nagyon lényeges, hogy (akárcsak egy-egy példán) mindenképpen kapcsoljuk össze a mikrostruktúrát makroszkópos tulajdonságokkal.

5. Az egyes anyagok tulajdonságainak tárgyalásakor tartsuk szem előtt, hogy az adott tulajdonság miféle felhasználást tesz lehetővé. A *gyakorlati vonatkozások*, az ipar és a mindennapi élet szempontjai kapjanak megfelelő hangsúlyt a kémia tanításában.

6. Az általános iskolai kémiatanítás megalapozza a középiskolait; a kémia területéről teljes, de *nem lezárt képet ad*. Igen sok témakör nyitva marad az általános iskolában; ezért szükséges, hogy a kémiatanítás fel is hívja a tanulók figyelmét ezekre a továbbépítési lehetőségekre.

7. A tanulók ellenőrzése, értékelése és osztályozása terjedjen ki az alapvető ismeretek megértésének, megjegyzésének és alkalmazásának különböző szintjeire; vizsgálja a tanulók gondolkodása mellett manipulációs tevékenységük fejlődését is; megfelelő arányban tartalmazzon írásbeli, szóbeli és gyakorlati feladatokat.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Tankönyv a 7–8. osztály számára.
Munkafüzetek és feladatlapok, külön a 7. és a 8. osztály számára.

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, Természettudományi kislexikon, Kémiai kislexikon; folyóiratok (A Kémia Tanítása, Élet és Tudomány, Természet Világa stb.).

Nyomtatott grafikai eszközök

Periódusos rendszer, elemek jellemerősségi sora.

Vizuális információhordozók

Diaképsorozatok, fóliasorozat.

Audiovizuális információhordozók

Pergőfilmek, az Iskolatelevízió adásai.

Tanulókísérleti eszközök

Tanulókísérleti egységcsomag (eszközök és vegyszerek), modellkészlet az anyagszerkezet és a reakciók tanulásához.

Nevelői demonstrációs eszközök

Modell-készlet. Kísérletezéshez szükséges eszközök, műszerek, berendezések. Különböző anyag-gyűjtemények.

Egyéb felszerelések

Szerszámok, laboratóriumi felszerelések: vegyszerek.

BIOLÓGIA
6–8. osztály

Szerkesztette:

DR. FRANYÓ ISTVÁN

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai biológiatanítás *célja*, hogy dialektikus materialista természetszemléletük tovább fejlesztése érdekében tudatosítsa a tanulókban az anyagi világ egységét, az élettelen és az élő természet dialektikus kapcsolatát, az élőlények testfelépítése és életmódja közötti ok-okozati összefüggéseket, az élővilág egységét és fejlődését, az élőlények állandóságát és változékonyságát, végeredményben a biológiai mozgást. Adjon elegendő alapot az élő természet és a társadalom dialektikus egységének megértéséhez. Nyújtson szocialista világnézetet tükröző biológiai alapműveltséget, amelynek segítségével a tanulók tájékozódni tudnak az élővilág kiterjedéséről és változásairól. Ismerjék fel a még meglevő babonás, tudománytalan nézeteket, és tudjanak velük szembeszállni.

E cél elérése érdekében teljesítse a következő *feladatokat:*

– Dolgozza fel a környezetismeret tantárgyban megismert növény- és állatfajokat az ökoszisztémáknak és a táplálékláncoknak megfelelően.

– Ismertesse a távoli tájak néhány életközösségét, az életközösségekben élő fajok és a környezeti tényezők összefüggését. Mutassa meg a fajok dialektikus kapcsolatát.

– Foglalja össze az életközösségnek általános jellemzőit, az életközösségeket károsító tényezőket. Neveljen a környezet tudatos alakítására és a természet védelmére.

– A megismert növényeket és állatokat külső morfológiájuk alapján rendezze a tudományos rendszertan főbb kategóriáiba.

– Ismertesse a környezetismeret és a biológia tantervében felsorolt élőlények szervezetének belső felépítésére és életműködésére vonatkozó alapvető tudnivalókat.

– Mutassa be az alak és működés, valamint az anyagcsere részfolyamatainak dialektikus egységét.

– Az életjelenségek ismertetése során nyújtson elegendő alapot a környezetszennyezés károsító hatásának megértéséhez.

– Az életjelenségek tárgyalása során alakítsa ki a tanulókban az élővilág egységének tudatát.

– Az emberi szaporodás élettani alapjainak ismertetésével járuljon hozzá a tanulók helyes szexuális magatartásának kialakulásához.

– Ismertesse az életfolyamatokat szabályozó működések jelentőségét, az emberi szervezet idegi és hormonális szabályozásának szerveit és ezek működését.

– Mutassa be, hogy a szabályozás miként teszi lehetővé a szervezet és környezet kapcsolatát és a környezet változásaitól való viszonylagos függetlenségét.

– A sejttani ismeretekre támaszkodva ismertesse az öröklődés mendeli szabályait. Mutassa be, hogy a tulajdonságok öröklődése is anyaghoz kötött.

– Az élőlények kialakulásának folyamatában tárja fel az evolúció környezeti és genetikai feltételeit. A tanulók korábbi ismereteire támaszkodva az élőlények külső és belső morfológiája alapján ismertesse az élőlények törzsfejlődését, a törzsfejlődés és a rendszertan kapcsolatát.

– Ismertesse az ember származásával kapcsolatos világnézeti, politikai kérdések tudományos alapjait.

– Tudatosítsa, hogy az ember és a környezet dialektikus kapcsolatban van egymással.

– Ismertesse az ember egészségére kedvező és ártalmas tényezőket, a betegségek megelőzésének módjait és a környezet szennyezésének következményeit.

– Ismertesse meg a lakosságvédelem (polgári védelem) értelmét és fontosságát.

– Érje el, hogy a tanulók az emberi szervezet felépítésének, működésének, valamint betegségeinek ismeretében tudatosan alkalmazzák az egészséges életmóddal kapcsolatos szabályokat.

– Értesse meg a harmonikus családi élet jelentőségét. Alakítsa ki a tanulókban a maguk és embertársaik iránti felelősségérzetet.

– Gyakoroltassa a tudományos megismerés módszereit, érje el, hogy a tanulók ismeretei a tapasztalatból induljanak ki, és azok alkalmazása a gyakorlatot szolgálja.

– Fejlessze tovább a tanulók megfigyelő-, leíró-, összehasonlító- és általánosítóképességét, ismertesse és gyakoroltassa a kvantitatív kísérletezést, a modellezést és az evolúciós módszert.

– Érje el, hogy a tanulók biológiai ismereteiket – földrajzi, kémiai, fizikai és matematikai ismereteikkel együtt – új szituációban is alkalmazni tudják. A tankönyvet és a munkafüzetet mint segédeszközt önállóan használják.

– Tanítsa meg a fontosabb biológiai szakkifejezések helyes használatát. Érje el, hogy a tanulók ismereteiket szóban, írásban és ábrázolással egyaránt érthetően tudják kifejezni.

– Törekedjen arra, hogy minden tanuló képes legyen a biológiai jellegű ismeretterjesztő irodalmat önállóan felhasználni. Neveljen önálló problémakeresésre és -megoldásra, permanens önművelésre.

– Biztosítsa differenciált feladatokkal a tanulók önálló és csoportos, ma-

nuális és szellemi munkáját. Állandó ellenőrzéssel és értékeléssel nevelje a tanulókat a rendszeres, alapos, körültekintő munkára, és alakítsa a munkához való helyes viszonyukat.

– A hazafias és az internacionalista nevelés érdekében ismertesse meg a tanulókkal a biológiai tudományok fejlesztésében nagy eredményeket elért magyar és külföldi tudósok munkásságát. Mutassa be a biológiai kutatások eredményeinek társadalmi hasznát és a nemzetközi együttműködés jelentőségét a kutatásban. Érzékeltesse a modern hadviselés, a tömegpusztító fegyverek lehetséges ártalmainak hatásait, a biológia és a honvédelem kapcsolatát.

– Alakítsa ki a tanulókban a természet ismeretén és szeretetén alapuló, meggyőződésből fakadó, tudatos, aktív természet- és környezetvédelmi igényét. Érje el, hogy minden tevékenységüket ez a szellem hassa át.

Mutassa be az élő természet esztétikumát.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Tájak és életközösségek

Hazánk természetes életközösségei

A lomboserdők életközössége. Kialakulásuk felszíni és éghajlati tényezői. Az erdő szintjei: koronaszint, cserjeszint, gyepszint. Az eddig megismert növények elhelyezése az egyes szintekben.

A lomboserdő növényevő állatai. Az erdő ragadozói. Lebontó szervezetek az erdő életközösségében.

Táplálékláncok az erdő életközösségében. A Bükki Nemzeti Park.

A rétek életközössége. A száraz és nedves rétek kialakulásának felszíni és éghajlati tényezői. A rétek növényei.

A rétek növényevő és ragadozó állatai. Táplálékláncok a réti életközösségben. A Kiskunsági Nemzeti Park.

A vízi életközösségek. A nyíltvizek, a partmenti sekélyebb vizek és a közvetlen vízpart növényei.

A vizek és a vízpartok növényevő állatai. Az itt élő ragadozók. A lebontó szervezetek.

Táplálékláncok a vízi és vízparti életközösségekben. A Kis-Balaton.

- Természetvédelmi területek meglátogatása.
- Helyi növény- és állattársulások, életközösségek vizsgálata.
- Növény- és állatfelismerési gyakorlatok.
- Különböző típusú határozókönyvek ismertetése és használatuk gyakorlása.
- A természetvédelmi törvény részletes feldolgozása.

Távoli tájak természetes életközösségei

A trópusi esőerdők életközössége. Az esőerdők kialakulásának környezeti feltételei. Az erdőt alkotó fák koronaszintje, a liánok és a fákon lakó növények.

A dél-amerikai esőerdő néhány jellemző állata. A papagájok és a kolibrik. A madárpók. A bőgőmajmok. Az óriáskígyó és a jaguár. Tápláléklánc az esőerdőben.

Az afrikai szavannák életközössége. Kialakulásuk környezeti feltételei. Az erdős szavannák és a füves szavannák.

Az afrikai szavannák néhány jellemző állata. A csimpánz. Az antilopok. A zebra. Az oroszlán. A vizekben élő hüllő, a krokodil. Tápláléklánc a szavannák életközösségében.

A melegebb tengerek élővilága. A tenger mint környezeti tényező. A nyílttengeri és a partközeli környezeti tényezők különbségei. A plankton élőlényei.

A melegebb tengerek néhány jellemző állata. A szivacsok. A meduzák. A szardínia és a tonhal. A cápák.

A hideg tengerek élővilága. Néhány jellemző állata. A bálnák. A heringek. A heringsirály és a kárókatona a tengerpartok halevő madarai. A fókák. Táplálékláncok a tengeri életközösségekben.

A tundra kialakulásának környezeti feltételei. A tundra jellemző növényzete: zuzmók, mohák, évelő fűvek és törpecserjék. A rénszarvas. A jegesmedve. Tápláléklánc a tundrán.

A tajgaerdők kialakulásának környezeti feltételei. A lucfenyő, a vörösfenyő, a nyírfa. A moha mint aljnövényzet.

A tajgaerdő néhány jellemző állata. A mókus és a fajd. A hiúz. A farkas. A barnamedve. Tápláléklánc a tajgaerdők életközösségében.

– Távoli tájakon termesztett növények (pl. tea, bors, kakaó, kávé, gyapot) részeinek vizsgálata.
– Távoli tájak nemzeti parkjainak ismertetése, bemutatása.
– A mediterrán és sivatagos területek élővilága.
– Útleírások, vadászkalandok részleteinek közös olvasása, feldolgozása.
– Afrikai, ázsiai esőerdők életközösségének feldolgozása.

Az életközösségek általános jellemzői

A már megismert életközösségek helyeinek közös élettelen jellemzői.

A környezet éghajlati tényezői: a fény, a hő, a nedvesség és a páratartalom. A tényezők ingadozásai és az élőlények tűrőképessége.

A talaj, a víz, a levegő és az élőlények kapcsolata.

A talaj, a víz és a levegő szennyezettségének hatása a növényekre, az állatokra és az emberre. Az élőlények környezetének és az ember egészségének védelme.

A már megismert életközösségek közös jellemzői. Az életközösség fogalma.

Az életközösségek összetevői: élettelen anyagok, termelők, fogyasztók, lebontók. A tápláléklánc felépítése.

Anyagforgalom és energiaáramlás az életközösségekben. A táplálékszintek összefüggése. Táplálékpiramis. Az anyagok körforgása. Az ökológiai egyensúly.

A természetes és mesterséges életközösségek közötti különbségek. A természetvédelem jelentősége. Hazánk védett területei.

– A fényerősségnek, a megvilágítás időtartamának, a hőmérsékletnek, a páratartalomnak mérése különféle környezetben.
– Az éghajlati tényezők és az élővilág változásának folyamatos megfigyelése és rögzítése, az adatok feldolgozása.
– A különböző életközösségek talajának mésztartalom, savtartalom, víztartó- és áteresztőképesség vizsgálata.
– A talaj-, víz- és levegőszennyeződés folyamatos mérése, az adatok rögzítése és összevetése az időjárással.

Az élőlények rendszerezése

Az élőlények rendszerezése a megismert jellemzőik alapján. Az élőlények rendszerezésének főbb kategóriái: a törzs, az osztály, a faj.

A növények

A baktériumok törzse. A moszatok és a gombák.
A mohák törzse és a harasztok törzse.
A nyitvatermők törzse és a zárvatermők törzse.
A kétszikűek osztálya és az egyszikűek osztálya.

Az állatok

Az egysejtűek. A szivacsok törzse és a csalánozók törzse.
A férgek. A puhatestűek törzse.
Az ízeltlábúak törzse. A rákok osztálya és a pókok osztálya.
A rovarok osztálya.
A gerincesek törzse. A halak osztálya, a kétéltűek osztálya és a hüllők osztálya.
A madarak osztálya.
Az emlősök osztálya.

– Növény- és állatfelismerési gyakorlatok.
– Növény- és rovarpreparálási gyakorlatok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozása	kb. 44 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására, az év végi összefoglalásra és más didaktikai feladattokra	kb. 20 óra

Ebből:
A tanév folyamán legalább 14 munkáltató órát kell tartani.

KÖVETELMÉNYEK

Tájak és életközösségek

– **Ismerje a tanuló a hazai lomboserdők kialakulásának éghajlati és felszíni tényezőit,** lássa a kapcsolatot a felszín, a csapadék, a hőmérséklet és a növényzet között. **Tudja a környezetismeretben megismert erdei növénye-**

ket és állatokat az erdő megfelelő szintjében elhelyezni, a megismert erdei növényeket és állatokat **táplálékláncokba rendezni.**

– **Ismerje a rét kialakulásának éghajlati és felszíni tényezőit,** a nedves és száraz rét kialakulását befolyásoló feltételek különbségét. **Tudja a rét megismert élőlényeit táplálékláncokba rendezni.**

– **Ismerje a vízben és a vízparton található élőlények kapcsolatát, és tudja ezeket az élőlényeket táplálékláncokba rendezni.**

– Ismerje a trópusi esőerdők elterjedését a Földön. Tudja a trópusi éghajlati öv éghajlati tényezői és az esőerdő kialakulása közötti kapcsolatot. Ismerje a dél-amerikai esőerdők élőlényei közül a következő fajok nevét, táplálkozását, testfelépítését: papagájok, kolibrik, madárpók, bőgőmajmok, óriáskígyó, jaguár. Ismerje fel ezeket az élőlényeket képről elő vagy preparált formában. **Tudjon a megismert fajokból táplálékláncot összeállítani.**

– Ismerje a szavannák kialakulásának éghajlati feltételeit. Tudjon különbséget tenni az erdős és a füves szavannák között, és ismerje azokat az éghajlati tényezőket, amelyek ezt a két típust létrehozzák. Ismerje az afrikai szavannákon található élőlények közül a következők nevét, táplálkozását, testfelépítését: csimpánz, antilopok, zebra, oroszlán, krokodil. Ismerje fel ezeket az élőlényeket képről, filmről élő vagy preparált formában. **Tudjon a megismert élőlényekből táplálékláncot felépíteni.**

– Ismerje a melegebb és a hideg tengerek elhelyezkedését a Földön, s a tergerekben található élőlények közül a következők nevét, testfelépítését, táplálkozását: szivacsok, meduzák, szardínia, tonhal, cápák, heringek, bálnák, heringsirály, károkatona, fókák. Ismerje fel ezeket az élőlényeket képről, filmről élő vagy preparált formában. **Tudja a tenger megismert élőlényeit táplálékláncokba rendezni.** Tudja, hogy a plankton apró növények és állatok gyűjtőneve.

– Ismerje a tundrák kialakulásának környezeti feltételeit és elhelyezkedését a Földön. Tudja, hogy a tundrán a zuzmók, mohák, évelő füvek és törpecserjék alkotják a jellemző növényzetet. Ismerje az ezen területen élő állatok közül a rénszarvas és a jegesmedve nevét, testfelépítését és táplálkozását. Ismerje fel ezeket az élőlényeket képről, filmről élő vagy preparált formában. **Tudjon táplálékláncot felépíteni a tenger élővilágának felhasználásával a tundra élőlényeiből.**

– Ismerje a tajgaerdők kialakulásának éghajlati feltételeit és elterjedését a Földön. Ismerje fel a tajgaerdő jellegzetes fái közül a lucfenyőt, a vörösfenyőt és a nyírfát hajtásáról vagy annak képéről, és tudja a nevüket. Tudja, hogy a tajgaerdők aljnövényzetét főleg mohák alkotják. Ismerje az ázsiai tajgaerdőben található élőlények közül a mókus, a fajd, a hiúz, a farkas és barnamedve nevét, testfelépítését, táplálkozását. Ismerje fel ezeket az élőlényeket képről, filmről élő vagy preparált formában. **Tudjon a megismert növényekből és állatokból táplálékláncot készíteni.**

Az életközösségek általános jellemzői

— **Ismerje, hogy a környezet éghajlati tényezői közül melyeket kell az élővilág vizsgálatánál figyelembe venni,** s ezek az egyes életközösségek helyeinek esetében miben különböznek egymástól.

— **Tudja, hogy mit jelent az élőlények tűrőképessége.**

— Tudjon eddigi fajismerete alapján példákat mondani az élőlény szervezetének és élettelen környezetének kapcsolatára.

— **Tudja az életközösség meghatározását, ismerje az életközösségek összetevőit és a tápláléklánc tagjait.**

— Ismerje hazánk nemzeti parkjainak nevét és helyét az ország térképén.

— Értse az egyes életközösségekben az anyag- és energiaáramlás kapcsolatát, a táplálékszintek összefüggését.

— Értse az egyes életközösségekben az anyagforgalom és az energiaáramlás kapcsolatát, a táplálékszintek összefüggését.

— Értse meg, hogy a talaj, a víz, a levegő szennyezése egy bizonyos határon túl az életközösség minőségi változásához vezet.

— Értse az ökológiai egyensúly lényegét, a természetes és mesterséges életközösségek közötti lényeges különbséget.

— Az anyagforgalom és energiaáramlással kapcsolatos ismereteit alkalmazza az egyes életközösségek táplálékpiramisainak összeállításakor.

— Ökológiai ismereteit alkalmazva határozza meg a természetvédelem fontosságát és jelentőségét.

Az élőlények rendszerezése

— **Ismerje a növények törzsei közül a következők nevét: kabtériumok, mohák, harasztok, nyitvatermők, zárvatermők.**

— Tudja, hogy a moszatok és a gombák több törzsbe tartoznak.

— Tudja felsorolni és lerajzolni azokat az alaktani jellemzőket, amelyek alapján a zárvatermőket az egy- és kétszikűek osztályába soroljuk.

— **Ismerje az állatok törzsei közül a következők nevét: szivacsok, csalánozók, puhatestűek, ízeltlábúak, gerincesek.**

— Tudja, hogy az egysejtűek és a férgek több törzsbe tartoznak.

— **Ismerje, hogy az ízeltlábúak törzsébe a rákok, a rovarok és a pókok, a gerincesek törzsébe a halak, a kétéltűek, a hüllők, a madarak és az emlősök osztálya tartozik.**

— **Tudja az egyes csoportokba sorolt élőlények közös jellemzőit és azokat a lényeges alaktani jegyeket, amelyek az egyes csoportokat egymástól megkülönböztetik.**

— Értse az élővilág rendszerezésének lényegét.

— **Alkalmazza helyesen a következő rendszertani kategóriákat: törzs, osztály, faj.**

A tanuló tevékenységével kapcsolatos követelmények

– Alkalmazza ismereteit az eddig meg nem ismert fajok rendszerbe helyezésekor.

– **Használja az album ábráit a tankönyv szövegével egyenértékű ismeretforrásként.**

– Önállóan használja a munkafüzetet mint segédeszközt.

– Legyen képes a hasonló jelenségeket lényeges jegyeik alapján általános fogalmakba rendezni.

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Az élőlények szerveződése

Az élő egyedeknek szerveződési szintjei: szervezet, szervrendszer, szerv, szövet, sejt.

A sejtes szerveződés

Az élőlények legkisebb alaki és működési egysége a sejt. A sejt részei és azok működése. Különbség a növényi és az állati sejtek között. A sejtek legfontosabb közös építőanyagai.

A növényi és állati egysejtűek működésének főbb jellemzői. Mozgásuk: csillós, ostoros és állábas mozgás. Anyagok felvétele és leadása. Az egysejtűek szaporodása.

A sejtes szerveződésnél egyszerűbb felépítésű élőlények. A baktériumok. Alakjuk, testfelépítésük. A vírusok. Jellemző tulajdonságaik. Baktériumok, illetve vírusok által okozott néhány emberi betegség.

- Egyszerű mikroszkópi preparátumok készítése.
- Gyakorlatok mikroszkóppal.
- Érdekességek a sejtek, a baktériumok és a vírusok kutatásának történetéből.

A többsejtű szervezetek és a környezet kapcsolata

Elhatárolódás a környezettől: az egyed fogalma. A növényi bőrszövetek. Az állatok kültakarója. Az ember bőrének és nyálkahártyájának felépítése.

Kapcsolat a környezettel: az anyagcsere általános fogalma. A lebontó és a felépítő folyamatok. Összefüggésük a szervezet energiafogalmával.

Az anyagcsere és a mozgás

A táplálkozás

Az autotróf és a heterotróf táplálkozás fogalma. A növények táplálkozása. A gyökér szöveti felépítése és működése. Tápanyagfelvétel a talajból.

A levél szöveti felépítése. Tápanyagfelvétel a levegőből.

A felvett tápanyagok átalakítása a növényekben. A fotoszintézis folyamatának kiemelkedő jelentősége. A gombák táplálkozása.

Az állatok táplálkozása. A sejten kívüli emésztés. A bélcsatorna kialakulása.

Az ember táplálkozása. Az ember legfontosabb tápanyagai. A vitaminok szerepe a táplálkozásban. A tápanyagok felfedezése.

A fog szerkezete. A rágás és az emésztés a szájüregben. A nyelés és a gyomor emésztőműködése.

A vékonybél emésztőműködése. A hasnyálmirigy és a máj. A felszívódás és a széklet kialakulása.

– Gyökérnyomás kimutatása és vizsgálata.
– A levél asszimiláló működésének kimutatása.
– Az epe hatása a zsírok oldhatóságára.

A légzés

A lebontófolyamatok és az energianyerés kapcsolata a légzéssel. A növények légzése. A levél szerepe a gázcserében.

Az állatok légzése. A gázcsere folyamata. Gázcsere testfelületen keresztül, légcsövekkel, kopoltyúval, tüdővel.

Az ember légzése. A légzőszervrendszer felépítése és működése. A hangadás.

– Az ember légzési térfogatának meghatározása.
– Az állatok légzése során termelt szén-dioxid kimutatása.

A kiválasztás

A növényi és az állati kiválasztás kapcsolata az anyagcserével. Az ember kiválasztási szervrendszerének felépítése és működése.

Az anyagszállítás

Az anyagcsere és az anyagszállítás kapcsolata. A növények anyagszállítása. A szállítószövet felépítése. A párologtatás jelentősége.

Az állatok anyagszállítása. Az anyagszállítás keringési rendszer nélkül. A keringési rendszer kialakulása. A gerincesek zárt vérkeringése.

Az ember keringési rendszere. A szív felépítése és működése. A vérkörök. A nyirokrendszer.

Az emberi vér alkotói: a vérplazma és az alakos elemek. Az immunitás mint belső védekezés.

– A levél párologtató működésének vizsgálata és összehasonlítása különböző körülmények között.
– A szár szállító működésének kimutatása.

A mozgás

A mozgás és az anyagcsere kapcsolata. A növények mozgása. A gerinctelen állatok mozgása.

A gerinces állatok mozgása. A gerincesek vázrendszerének részei: a koponya, a törzs váza, a végtagok váza. A környezet hatása a vázrendszer kialakulására.

A kötő- és támasztószövetek. Az izomszövetek. A vázizom felépítése és működése. A csontok és az izomzat összekapcsolódása.

Az ember mozgásszervrendszerének felépítése és működése.

– Növények különböző körülmények között végzett hely- és helyzetváltoztató mozgásának vizsgálata.

– A csontban levő anyagok kimutatása és szétválasztása.

A szaporodás és a fejlődés

A szaporodás

A szaporodás jelentősége az élővilág fennmaradásában. A növények és az állatok ivartalan szaporodása. Az ivartalan és az ivaros szaporodás közötti különbség.

A növények ivaros szaporodása. A virág felépítése.

Az ivarsejtek kialakulása. A megporzás és a megtermékenyítés. A zigóta kialakulása.

Az állatok ivaros szaporodása. Az ivarsejtek és a megtermékenyítés. Az emlősök szaporítószerveinek felépítése.

Az ember szaporodása. A szaporítószervek felépítése és működése.

– A növények ivartalan szaporításának gyakorlása.

Az egyedfejlődés és a növekedés

A növények egyedfejlődése. A mag kialakulása. A terméskepződés.

A mag nyugalmi állapota. A csírázás folyamata. A csírázás feltételei.

A növényi szervek kialakulása. A növényi osztódó szövet. A növekedés és a növekedést befolyásoló tényezők.

Az állatok egyedfejlődése. A zigóta barázdálódása. Az embrió kifejlődése. A gerincesek egyedfejlődése.

A rovarok egyedfejlődése. A kifejlés, az átváltozás, a teljes átalakulás.

Az állatok ivadékgondozása.

Az ember egyedfejlődése és növekedése. Az embrionális fejlődés. A születés utáni fejlődés, az emberi életszakaszok.

A szaporodás, a növekedés és a fejlődés kapcsolata. A növények, az állatok és az ember növekedésének és fejlődésének összehasonlítása. A regeneráció. Az öregedés és a halál.

– Az állatok ivadékgondozása és életmódja közötti kapcsolat megfigyelése.
– A csírázást befolyásoló tényezők vizsgálata különböző magok esetében.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására, az év végi összefoglalásra és más didaktikai feladatra	kb. 20 óra

Ebből:

A tanév folyamán legalább 14 munkáltató órát kell tartani.

KÖVETELMÉNYEK

Az élőlények szerveződése

– Tudja a tanuló, hogy az élőlények szerveződési szintjének a sejtes szerveződés az alapja. **Tudja, hogy a legtöbb élőlény sejtekből épül fel, a sejtek szöveteket, a szövetek szerveket, azok szervrendszereket alkotnak, a szervrendszerek összehangolt működése a szervezet.**

– **Ismerje a sejt részeit, az állati és a növényi sejt felépítése közötti leglényegesebb különbségeket.**

– Tudja kimutatni egyszerű vizsgálattal a sejtben található szerves anyagok közül a fehérjét, a zsírt és a keményítőt, a szervetlen vegyületek közül a vizet.

– Tudja példákkal felsorolni az egysejtű élőlények mozgástípusait.

– Ismerje az egysejtűek anyagfelvételének és -leadásának formáit, és tudja, hogy szaporodásuk osztódással történik.

– **Ismerje a baktériumok és vírusok jellemző alakját, és hogy ezek az élőlények a sejtes szerveződésű élőlényeknél is egyszerűbbek.**

– Ismerje fel a bőrszövet és a hámszövet felépítésének és működésének hasonlóságát és a kettő közötti különbséget. Mikroszkópos vizsgálat alapján tudjon vázlatos rajzot készíteni róluk.

– **Ismerje az ember bőrének rétegeit, fő jellemzőit és a bőrfüggelékeket.** Egyszerű vizsgálattal tudja kimutatni a szaruanyagot.

– Értse az egyed fogalmát.

– Értse a bőrszövet és a hámszövet hasonló felépítése és azonos működése közötti kapcsolatot.

– Értse az anyagcsere fogalmát.

– **Lássa a lebontó és felépítő folyamatok kapcsolatát és elválaszthatatlanságát.**

– Értse, hogy az életközösségek és az egyed energiafogalma lényegében azonos.

Az anyagcsere és a mozgás

– **Tudjon különbséget tenni az autotróf és a heterotróf táplálkozás között.**

– Ismerje a gyökér szöveti felépítését, tudja elmondani és lerajzolni a gyökér hossz- és keresztmetszetének mikroszkópban látható képét.

– **Tudja, hogy a növény miféle tápanyagokat vesz fel a talajból.**

– Ismerje és tudja lerajzolni a levél szöveti felépítését. **Tudja, hogy miféle anyagot vesz fel a növény a levelein keresztül. Ismerje vázlatosan a táplálékkészítő alapszövet működését.**

– Tudja, hogy a fotoszintézis során keletkezett cukor más szénhidráttá, olajjá, fehérjévé és egyéb anyagokká alakul, és hogy a gombák heterotróf módon táplálkoznak.

– **Ismerje** a sejten belüli és kívüli emésztés közötti különbségeket, **a bélcsatorna** kialakulását és **tagozódását, az ember legfontosabb tápanyagait, az A-, B-, C-, D-vitamin nevét,** oldhatóságát és **jelentőségét az emberi táplálkozásban.** Egyszerű vizsgálattal tudja kimutatni a táplálékokban található C-vitamint. Tudja, hogy a legismertebb ételekben melyik tápanyag és melyik vitamin található.

– Tudja lerajzolni a fog szerkezetét, és ismerje az egyes részek nevét.

– Ismerje az ember bélcsatornájának szakaszait, az egyes szakaszokhoz tartozó emésztőmirigyek nevét és elhelyezkedését, az egyes mirigyekben termelődő emésztőnedvek nevét, és hogy azok melyik tápanyagot bontják.

– Egyszerű kísérlettel tudja kimutatni a nyál és a pepszin emésztő hatását.

– **Tudja, hogy a megemésztett táplálék felszívása a vékonybélben történik.**

– **Tudja, hogy a légzés során a felvett oxigén a tápanyagok lebontásához szükséges, és a lebontáskor szén-dioxid is keletkezik,** amely a szervezetből gázcserével távozik. A levél szöveti felépítésének ismeretében magyarázza el a növények gázcseréjének lényegét.

– **Ismerje** – példákkal együtt – **az állatok gázcseréjének különböző típusait, az ember légzőszervrendszerének felépítését,** a ki- és belégzés mechanizmusát, a hangképző szerv felépítését és működését.

– **Tudja, hogy a lebontó folyamatokban termelődő fölösleges anyagokat minden szervezet kiválasztja magából. Ismerje az emberi szervezet kiválasztó működésének lényegét.**

– Ismerje fel mikroszkópi metszeten vagy képen a növények szállítószövetét. Tudja a háncs- és a farész működése közötti különbségeket.

– **Ismerje az állatok anyagszállításának különböző formáit, az ember keringési rendszerét.** Tudja az egyes szakaszok, részek, nevét, a szív felépítését, az emberi vér alkotóit, és ismerje ezek működését.

– Ismerje vázlatosan az immunitás kialakulását és jelentőségét.

– Tudjon példákat mondani a növények mozgására.

– **Ismerje** – példákkal együtt – az állatok mozgásának fő típusait, **a gerinces állatok vázrendszerének fő részeit** és azoknak a csontoknak a nevét, amelyeket meg is tud mutatni.

– **Ismerje** – példákkal együtt – **a csontok egymáshoz kapcsolódásának típusait, az ember mozgásszervrendszerének felépítését** és működését.

– Ismerje az élettani kutatásokban jelentős eredményeket elért néhány tudós nevét és munkásságát.

– **Értse a fotoszintézis kiemelkedő jelentőségét,** az autotróf és heterotróf táplálkozás kapcsolatát és egymástól való elválaszthatatlanságát.

– Értse, hogy a különböző légzőszervek lényegében azonos módon működnek.

– Értse a növények anyagszállítása és a párologtatás kapcsolatát.

– Értse a keringési rendszer nélküli és a keringési rendszerben történő anyagszállítás közötti különbségeket.

– Értse, hogy a vér miért csak egy irányban áramolhat.

– **Értse a táplálkozás, a légzés, a kiválasztás és az anyagszállítás kapcsolatát, az anyagcsere részfolyamatainak elválaszthatatlanságát.**

– Fizikai és kémiai ismeretei alapján értse az anyagcsere és a mozgás egymásrautaltságát.

– Értse a környezet és a vázrendszer dialektikus kapcsolatát.

– A párolgással kapcsolatos ismeretei alkalmazásával magyarázza meg a növények párologtató működését.

– Legyen képes táblázat segítségével az egyes táplálékok energiatartalmát kiszámítani.

A szaporodás és fejlődés

– Tudjon példákat mondani a növények és az állatok ivartalan szaporodására.

– **Ismerje a virágos növények ivarszerveinek nevét, ivarsejtjeik kialakulását, a megporzás és a megtermékenyítés közötti különbségeket.**

– **Tudja, hogy mi a zigóta, és hogyan alakul ki.**

– **Ismerje az állat ivarszerveinek nevét, ivarsejtjeinek kialakulását, az emlősök szaporítószerveinek felépítését.**

– Tudja összehasonlítani az emlős állatok és az ember szaporító szervrendszerének felépítését.

– **Ismerje az ember szaporító szervrendszerének működését, a férfi és női ivarsejt képződése közötti különbséget.**

– **Ismerje a mag kialakulásának és a termés képződésének folyamatát,** a virág részeinek, a mag részeinek és a termés részeinek kapcsolatát, a csírázás során végbemenő fő változásokat, tudja kísérlettel meghatározni a csírázás feltételeit.

– Tudja, hogy a növény szerveiben hol található osztódó szövet.

– Tudja felsorolni a növény növekedését befolyásoló tényezőket.

– Ismerje a zigóta barázdálódásának folyamatát, és **tudja, hogy a gerinces állatok embrionális fejlődése miben hasonlít egymáshoz.**

– Ismerje az ember fejlődésének fő szakaszait a megtermékenyítéstől a halálig. Tudja néhány mondattal az egyes szakaszokat jellemezni.

– Tudja megkülönböztetni a fejlődést a növekedéstől.

– Értse a szaporodás jelentőségét, az ivaros és ivartalan szaporodás közötti különbségeket.

– Értse, hogy a növények, az állatok és az ember ivaros szaporodása lényegében azonos.

– Ismerje fel, hogy a növekedés fejlődést von maga után, amely újabb növekedést tesz lehetővé.

– Lássa be, hogy az öregedés és a halál természetes biológiai folyamat.

– Ökológiai ismereteit alkalmazva értse a szaporaság és az ivadékgondozás kapcsolatát.

A tanulók tevékenységével kapcsolatos követelmények

– Alkalmazza eddigi ismereteit a tananyagban nem szereplő fajok életfolyamataival kapcsolatban is.

– **Legyen képes grafikonokról leolvasni** pl. az ember fejlődésével kapcsolatos súly-, méret-, tápanyag- és alvásszükséglet-**változásokat.**

– **A tankönyvet és a munkafüzetet mint segédeszközt használja önállóan.**

– Tudja tanári segítséggel az ismeretterjesztő irodalmat ismereteinek bővítésére felhasználni.

– **Ismerje a kísérletezés alapszabályait,** és tudjon a kísérletek során észleltekről egyszerű, világos, érthető jegyzőkönyveket, beszámolót készíteni.

8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Szabályozás

A szabályozás jelentősége a szervezetben. A belső egyensúly és a környezethez való alkalmazkodás. A növények szabályozó működése. Az állati életfolyamatok szabályozásának kialakulása.

Az emberi szervezet szabályozó működése. Az idegsejt felépítése. Az idegszövet. Az ingerület vezetése és átadása. A reflex.

A központi idegrendszer. A gerincvelő és az agyvelő. Az agykéreg működése, a tanulás.

A környéki idegrendszer. A belső környezet idegi szabályozása.

A belső környezet hormonális szabályozása. A belső elválasztású mirigyek működése.

Az ember nemi működéseinek szabályozása. A női és a férfi nemi hormonok szabályozó szerepe.

Az idegrendszer érző működése. A receptorok típusai. A látórendszer felépítése és működése.

Az egyensúlyozás, a hallás, az íz- és szagérzékelés. A bőr mint érzékszerv.

– Érzékszervi csalódások vizsgálata.
– Ismeretterjesztő folyóiratok, könyvek a témához kapcsolódó cikkeinek, fejezeteinek közös feldolgozása.

Az öröklődés

A sejt alkotórészeinek áttekintése. A sejtmag és a kromoszómák. A testi sejtek osztódása.

Az öröklődés kromoszomális alapjai. A kromoszómák felépítése. A gén fogalma. A kromoszómaszám fogalma.

Az ivarsejtek kialakulása. A kromoszómaszám változása. A homozigóta és a heterozigóta fogalma.

A köztes öröklésmenet lényege. A keresztezés, a hibrid fogalma. A szülők nemzedéke, az első és második utónemzedék.

Mendel kísérletei. Az uralkodó-lappangó öröklésmenet lényege. A genotípus és a fenotípus fogalma.

A Mendel-szabályok: az öröklődés törvényei.
Az ivarmeghatározás kromoszomális alapja.
Az ember kromoszómakészlete.
A mutáció. A folyamatot befolyásoló tényezők. A mutáció jelentősége.

– A sejtosztódás mikroszkópos vizsgálata.
– Feltűnő jellegek eloszlásának vizsgálata az osztályközösségben.
– Az örökléstani felfedezések történetéből.

Az evolúció

A faj és a populáció fogalma. A genetikai és a környezeti változékonyság összehasonlítása.

A populációkban ható tényezők. Az alkalmazkodás, a létért folyó küzdelem, a természetes szelekció, a térbeli elterjedés.

Az élőlények kialakulásának folyamata: az evolúció. A Föld keletkezése. A földi élet kialakulása. A földtörténeti korok időrendi áttekintése.

Az evolúciós elmélet. Az egysejtűek jelentősége a törzsfejlődésben. A növényvilág és az állatvilág kialakulásának kezdete.

A moszatok és a gombák. A többsejtűek kialakulása, a telepes szerveződés. A mohák. A spórás növények mint a szárazföld meghódítói. A szöveti szerveződés kezdete.

A harasztok. A hajtásos növények megjelenése a fejlődés során. A szöveti szerveződés. A gyökér, a szár, a levél kialakulása. A nyitvatermők. A virág kialakulása. Alkalmazkodás a szárazföldi viszonyokhoz.

A zárvatermők. A zárt magház kialakulása. Széles körű alkalmazkodás a környezethez. A mai növénytakaró kialakulása.

A többsejtű állatok kialakulása és szerveződése. A szövetes szerveződés kialakulása. A testüreg megjelenése. Az ősszájúak és az újszájúak szétválása.

A férgek és a puhatestűek. Fejlődésük jellemzői. Az ízeltlábúak alkalmazkodása a környezethez.

A gerincesek törzsfejlődése. A halak és a kétéltűek kialakulása. Áttérés a vízből a szárazföldi életre. A hüllők kialakulása. A madarak és az emlősök kialakulása. Az élővilág törzsfejlődése és a rendszerezés közötti kapcsolat.

Az emberré válás mint evolúciós folyamat. Az emberősök.

A beszéd kialakulása és szerepe az ember evolúciójában. Az emberfajták és elterjedésük.

– Az őshüllők.
– Az erszényes emlősök és az evolúció.
– Hazai emberős-leletek.

Az ember és környezete

Az ember természetes környezete: a bioszféra. A bioszféra általános fogalma. Az ökológiai egyensúly jelentősége a bioszférában.

Az ember hatása a bioszférára. A folyamat történeti áttekintése. A folyamat jelenlegi helyzete.

A levegőszennyeződés és a vízszennyeződés. Talajpusztulás, talajszennyeződés. A génerózió.

Az ember mesterséges környezete. Az egészséges környezet tényezői. Az otthoni és a munkahelyi környezet egészségügyi követelményei.

A fertőzés és a járvány. A betegségek kialakulásának megelőzése. A tisztaság és az egészséges életmód.

A bőr sérülései, ápolása, és az egészséges öltözködés.

Az egészséges táplálkozás. A tápcsatorna és az anyagcsere betegségei.

A légzőszervek, a vérkeringési szervek és mozgásszervek megbetegedései.

Az idegrendszer és az érzékszervek betegségei.

Az egészségügyi ellátás szervezete, igénybevétele. Az otthoni betegápolás. Az elsősegélynyújtás.

Kapcsolat a környezetünkben élő embertársainkkal. Az emberi alkalmazkodás sajátosságai. Az ember mentál-higiénéje.

A családi élet biológiai vonatkozásai. A szülők felelőssége.

Az ember a harmonikus környezet kialakításáért. A tartós emberi környezet biológiai szemléletű tervezése. Az ember helye és szerepe a bioszférában.

- Az 1976. II. törvény az emberi környezet védelméről.
- Érdekességek a betegségek gyógyításának és megelőzésének történetéből.
- Elsősegélynyújtási gyakorlatok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozása	kb. 46 óra
Gyakorlásra, a kiegészítő anyag feldolgozására, az év végi összefoglalásra és más didaktikai feladatokra	kb. 18 óra

Ebből:

A tanév folyamán legalább 12 munkáltató órát kell tartani.

KÖVETELMÉNYEK

A szabályozás

— **Ismerje a tanuló a növények életműködéseinek szabályozását vázlatosan és az állati életműködések szabályozásának fő típusait.** Tudjon a típusokra példát mondani.

— **Ismerje** és tudja lerajzolni **az idegsejt felépítését.**

— Tudja a reflexkör részeit, a feltétlen és a feltételes reflex közötti különbséget.

— **Ismerje a központi idegrendszer fő részeit** és azok felépítését. **Tudja, hogy az agykéreg elsősorban az akaratlagos szabályozás központja,** és hogy a tanulás többek között feltételes reflexek kialakítása.

— Tudja, hogy a belső szervek idegi szabályozását az agytörzs és más kéreg alatti agyterületek végzik.

— **Ismerje a környéki idegrendszer elhelyezkedését,** a vázizmokat és a zsigereket behálózó idegek lefutása közötti **különbséget.**

— **Tudja az ember szervezetében található** belső elválasztású mirigyek közül az agyalapi mirigy, a pajzsmirigy, a hasnyálmirigy-szigetek és a mellékvese nevét, a bennük termelődő **hormonok hatását.**

— **Tudja, hogy az ember nemi működését elsősorban hormonok szabályozzák.** Ismerje a férfi és női nemi hormonok szabályozása közötti különbséget.

— Tudja, hogy az inger az érzékszervekben alakul át ingerületté, amely ha az agykéregbe jut, ott érzetté alakul.

— **Ismerje** az érzékszervek csoportosításának szempontjait, **az emberi érzékszervek vázlatos felépítését és működését,** tudja, hogy a bőr ingerfelvevő idegvégződései többféle ingert képesek ingerületté alakítani.

— Ismerje az idegrendszer kutatásában jelentős eredményeket elért néhány tudós nevét és munkásságát.

— **Értse, hogy a szabályozás által lehetséges a szervezet belső egyensúlyának fenntartása és egyben a környezet változásaihoz való alkalmazkodás.**

— Értse az inger és az ingerület közötti különbséget, az ingerületátadás egyirányúságának lényegét.

— Értse, hogy a belső szervek működését miért nem lehet akaratlagosan szabályozni.

— A nemi működések szabályozásával kapcsolatos ismereteit alkalmazza a férfi és a női nemi működés közötti különbség értelmezésekor.

— Fizikai és kémiai ismereteire támaszkodva tudja magyarázni az idegsejt ingerületvezetését.

— Tudja alkalmazni fizikai és kémiai ismereteit az érzékszervekben történő energiaátalakulással és anyagcsereváltozással kapcsolatban.

— **Élettani ismereteit alkalmazva értse a mezőgazdaság kemizációjával kapcsolatos környezetvédelmi feladatokat.**

Az öröklődés

– Ismerje a testi sejtek osztódásának fő szakaszait. **Tudja, hogy a kromoszómák a sejtmag anyagából képződnek.**

– Ismerje a kromoszómák vázlatos felépítését.

– **Tudja, hogy a gén a tulajdonság örökítéséhez szükséges kromoszómarészlet,** és hogy mit jelent a kromoszómaszám.

– Ismerje az ivarsejtképző sejtosztódás fő szakaszait és tudja, hogy ezzel az osztódással csak ivarsejtek jönnek létre.

– Tudja, hogy a homozigóta és a heterozigóta meghatározások a génekkel kapcsolatban használatosak.

– **Tudja a köztes öröklésmenet lényegét.**

– Tudja, hogy mi a különbség a keresztezés és a hibrid között.

– **Tudja az uralkodó-lappangó öröklésmenet lényegét.**

– Tudja a Mendel-szabályokat.

– **Ismerje az emberi nem öröklődését.**

– Tudja, hogy a születendő utód neme már a megtermékenyítéskor eldől.

– **Tudja, hogy a mutáció az örökítő anyag megváltozása,** és környezeti hatások (pl. vegyszer, sugárzás, klímaváltozás) is létrehozhatják. Tudjon példákat mondani, hogy a mezőgazdaságban mi módon használják ki a keresztezést és a mutációt. Ezzel kapcsolatban is értse a biológiai kutatások népgazdasági jelentőségét és a nemzetközi együttműködés fontosságát.

– Értse a testi sejtek osztódása és az ivarsejtképző osztódás közötti különbséget.

– Értse, hogy az ivaros szaporodás esetén egy új egyed képződéséhez miért kell a két ivarsejtnek egybeolvadnia.

– Tudja meghatározni a köztes és az uralkodó-lappangó öröklésmenetű tulajdonságok megjelenési formáit az első és második utódnemzedékben.

– Értse a genotípus és a fenotípus közötti különbséget, a Mendel-szabályok lényegét.

– Értse, hogy egy nagyobb csoportban a férfi és női egyedek száma miért azonos.

– A Mendel-szabályok alkalmazásával tudja néhány emberi tulajdonság (pl. a vérzékenység, a szemszín) öröklődését megmagyarázni.

Az evolúció

– **Tudja, hogy mi a faj és a populáció fogalmának a lényege.**

– **Tudja, hogy a genotípus megváltozása öröklődik, míg a környezet hatására létrejövő fenotípusváltozás nem.**

– Ismerje a populációk összetételét befolyásoló fontosabb tényezőket: az

alkalmazkodást, a létért folyó küzdelmet, a természetes szelekciót és a térbeli elterjedést.

– Legyen áttekintő képe a Föld keletkezéséről és az élő anyag kialakulásáról.

– Tudja a nagyobb földtörténeti korok nevét, sorrendjét és időtartamuk hozzávetőleges arányát.

– **Tudja, hogy a növény- és állatvilág szétválása az egysejtűek szerveződési szintjén történt meg,** ismerje a növény- és állatvilág közös eredetét bizonyító élőlényt, és tudja a szétválást elhelyezni a földtörténeti korokban.

– Tudja, hogy a növényi szerveződés telepes szintjén mely növénytörzsek rekedtek meg.

– **Tudja, hogy** a mohák törzsébe tartozó növények átmenetet mutatnak a telepes és a szövetes felépítésű növények között, és **a spóra megjelenésével kezdődött meg a szárazföld élőlényekkel való betelepülése.**

– Legyen képes a szöveti szerveződés megjelenését a földtörténeti korokban elhelyezni.

– **Tudja,** hogy a szöveti szerveződés előfeltétele a szervek kialakulásának, **hogy a gyökér, a szár, a levél a harasztoknál jelent meg először.**

– Tudja, hogy a mohák és harasztok előtelepe bizonyíték ezeknek a növényeknek a törzsfejlődésére, és hogy a mohák és harasztok ivaros szaporodása vízhez kötött.

– Tudja, hogy a földtörténeti korokban mikor terjedtek el legjobban a harasztok.

– Tudja, hogy a fenyők melyik földtörténeti korban jelentek meg.

– **Tudja, hogy a zárt magház megjelenése biztosította a zárvatermők gyors elterjedését,** tudja elhelyezni a zárvatermők megjelenését a földtörténeti korokban.

– **Ismerje az állatvilág kialakulásának kezdeti lépéseit,** a szövetes és testüreges állatok megjelenését a földtörténet során.

– **Ismerje vázlatosan az ősszájú és újszájú állatok közötti különbségeket.**

– **Ismerje a férgek, puhatestűek és ízeltlábúak származástani kapcsolatát,** és tudjon példákat mondani arra, hogy mi tette lehetővé az ízeltlábúak széles körű elterjedését a Földön. Tudja elhelyezni a férgek, puhatestűek és ízeltlábúak megjelenését a földtörténeti korokban.

– **Ismerje a gerincesek törzsfejlődésének fő szakaszait.** Tudjon példákat mondani a halak, kétéltűek, hüllők, madarak és emlősök származástani kapcsolatára. Tudja a gerincesek törzsfejlődésének egyes szakaszait a földtörténeti korokban elhelyezni.

– **Ismerje az ember kialakulásának szakaszait,** az emberősök és a mai ember főbb jellegzetességeit. Tudjon az emberősökre példát mondani. Tudja elhelyezni az emberősöket a földtörténeti korokban.

– Értse, hogy a spórás növények miért nem hódíthatták meg az egész

szárazföldet, és hogy a szárazföld teljes meghódítása csak a virág megjelenése után történhetett meg.

– **Legyen képes** lerajzolni és **értelmezni a növények és az állatok törzsfáját.**

– Értse a törzsfejlődés és a rendszerezés közti kapcsolatot.

– **Értse,** hogy a beszéd kialakulásának milyen szerepe volt az emberré válásban, és **hogy az embefajták egyenértékűek.** Ismerje fő jellegzetességeiket, elterjedésüket a Földön.

– Alkalmazza a virágos növények szaporodásával kapcsolatos ismereteit a virágos növények széles körű elterjedésének magyarázatakor.

– Alkalmazza alaktani és élettani ismereteit a gerincesek szárazföldi életre való áttérésének értelmezésekor.

– Alaktani és élettani ismereteit alkalmazva tudja bizonyítani az ember származását.

Az ember és környezete

– **Tudja, hogy mi a bioszféra.**

– Tudjon példákat mondani az ember környezetátalakító tevékenységére.

– Lássa a bioszféra változásának fő fázisait az ember megjelenése óta.

– **Ismerje az egészséges emberi környezet fő tényezőit,** a fertőzés és a járvány közti különbséget. **Tudja a fertőzés és a járvány megelőzéséhez** és terjedésének megakadályozásához **szükséges egészségügyi ismereteket.**

– **Ismerje a bőr ápolásával kapcsolatos egészségügyi szabályokat, a tápcsatorna és az anyagcsere leggyakoribb betegségeit, megelőzésüket, a légzőszerv, a vérkeringési rendszer és a mozgásszervek leggyakoribb sérüléseit, betegségeit, azok megelőzését.**

– **Ismerje az idegrendszer és az érzékszervek leggyakoribb sérüléseit, betegségeit és azok megelőzését.**

– **Ismerje a szocialista egészségügyi ellátás** rendszerét és **igénybevételének módját.** Tudja az otthoni betegápolás alapvető szabályait.

– Ismerje a betegségek leküzdésében legfontosabb eredményeket elért néhány kutató nevét és kutatásaik jelentőségét.

– Értse meg a bioszféra dinamikus egyensúlyának lényegét.

– Értse, hogy a bioszférát károsító tevékenységek, a levegő, a víz, a talaj szennyezése milyen módon befolyásolják a bioszféra egyensúlyát.

– Örökléstani ismereteinek birtokában értse meg a természetvédelem jelentőségét az élővilág fennmaradásában.

– Értse meg az emberi viselkedés biológiai vonatkozásainak jelentőségét a társas kapcsolatok kialakításában és fenntartásában, a harmonikus családi élet kialakításában.

– Értse meg az egészséges környezet kialakításának, a tisztaságnak és az egészséges életmódnak jelentőségét.

– Tudatosan **alkalmazza saját életében az egészségügyi szabályokat.**

– A bioszféra egyensúlyának értelmezésénél alkalmazza ökológiai ismereteit.

– **Az eddigi ismereteit alkalmazva** ismerje fel a bioszférában elfoglalt helyét, **értse meg, hogy felelős része a bioszféra tervszerű kialakításának.**

A tanuló tevékenységével kapcsolatos követelmények

– Alkalmazza a többi természettudományos tárgyakban megismert jelenségeket, folyamatokat, fogalmakat a biológiai problémák megoldása során.

– **Tudja az ismeretterjesztő irodalmat ismereteinek bővítésére önállóan is felhasználni.**

– Legyen képes egyszerűbb biológiai kísérletek önálló megtervezésére és végrehajtására.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

Az eredményes biológiatanítás a következő módszertani alapelvek figyelembevételét teszi szükségessé:

1. A tantervben körvonalazott tananyag végső soron a tantárgy céljának elérését, feladatainak megvalósítását szolgálja. A feldolgozás többféle módon lehetséges. *Nincs kizárólagosan jó módszer*, hiszen minden módszer jó és rossz is lehet aszerint, hogy az adott helyzetben mennyire segíti a nevelési cél elérését és a tantárgyi feladatok megoldását. A pedagógusok módszertani szabadsága mindenekelőtt abban áll, hogy a körülmények figyelembevételével a leghatásosabb módszert választhatják ki a feladataik eredményes végrehajtásának érdekében. Mindenesetre a tananyag feldolgozásának megtervezésénél mindig szem előtt kell tartani, hogy a tanulók sokoldalú nevelését a módszerek változatos alkalmazása segíti elő.

2. A változatos *szemléltetés* (amelynek tárgya lehet élő anyag, diakép, falikép, modell, transzparens, térkép, diagram és a tanulók vizsgálódásainak, kísérleteinek eredményei stb.) lehetővé teszi, hogy a tanulók a maga valóságában ismerjék meg az élő természetet. A szemléltető eszközök kiválasztása mind mennyiségileg, mind minőségileg feleljen meg az eredményes tanulástanítás szükséges és egyben elégséges feltételeinek. Mindig az a szemléltető eszköz jó, amely a meghatározott körülmények között a tanulók szemléletét leghatásosabban alakítja. Néha, egy – a megfelelő időben alkalmazott – vázlatos táblai rajz is többet nyújthat a legdrágább szemléltető eszköznél.

3. Nagy segítséget nyújthatnak a tananyag feldolgozásához az *album* és a munkafüzeti feladatok. Az album éppen olyan munkaeszköz, mint a munkafüzet vagy a munkakönyv. Segítségével a diákok megtanulhatnak a képekről, a térképekről, a grafikonokról, az ábrákról önállóan olvasni. A munkafüzeti feladatok önálló munkára szoktatnak, rögzítik az ismereteket, segítik az ismétlést és az ellenőrzést.

4. Minden órán szükség van a tanulók *munkáltatására*. A munka sohase legyen öncélú. Mindig valós probléma megoldására irányuljon. A munkáltató feladatoknak lehet súllyal ismeretszerző vagy ismeretalkalmazó, készség- és képességfejlesztő funkciója. Megoldásuk lehet rövid időt igénylő vagy az egész órát felhasználó. Ez utóbbiakat a tanulók külön munkáltató órákon

hajtják végre. A munkáltatás nem feltétlenül manuális munkát jelent. Feldolgozhatják a gyermekek az album megfelelő ábráit, a tankönyv szövegét, a munkafüzeti feladatokat, bizonyos ismeretterjesztő irodalom témához kapcsolódó részét stb.

A csoportos munkáltatás a közösségi nevelést is segíti. A munkáltató órákon a tanár elsősorban irányít, ellenőriz, értékel. A különböző képességű tanulókhoz igazított, differenciált feladatok csökkenthetik a lemaradók számát, és szinte mindenkit sikerélményhez juttatnak. Ez a tantárgy megszerettetésének fontos eszköze. A differenciált feladatok a jobb képességűek előrehaladását is segítik: lehetővé teszik, hogy a témában alaposabban elmélyedjenek. A tantervben javasolt kiegészítő anyag segítséget nyújt a differenciált foglalkozások megszervezésében.

5. A nevelési feladatok eredményes elvégzésének feltétele a *tantárgyak közötti koordináció*. A biológia tanításában főként a fizika, a matematika, a földrajz, a kémia, a technika tantárgyakkal való együttműködésre építhetünk. A környezetismeretben tanultak figyelembevétele a biológiatanár elengedhetetlen feladata, hiszen a biológia tananyaga teljes mértékben a környezetismeret tantárgyra épül. Feltétlenül szükséges tehát a munka tervezésekor a környezetismeret tantervét is áttekinteni.

6. *Ellenőrző* és *értékelő munkánkat* is jellemezze a változatosság. A tanulók mindenfajta munkáját ellenőrizni és értékelni kell. Az ellenőrzés történhet szóban, írásban, feladatlapon vagy munkáltatással. Az ellenőrzést mindig kövesse értékelés. Érdemjegyet lehetőleg objektív teljesítmény értékelésekor kapjanak a tanulók. Osztályzatuk kialakításában vegyük figyelembe valamennyi megnyilvánulásukat. Az objektív teljesítményértékelés alapját a tantervben közölt követelmények adják. A követelmények mintegy 80%-os teljesítése már mindenképpen jeles osztályzatnak felel meg. A minimum az eredményes továbbhaladáshoz szükséges teljesítmény, de ezt nem szabad merev osztályozási határként értelmezni.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek
Tankönyv
Munkafüzet
Albumok

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, Természettudományi kislexikon, állathatározók, növényhatározók. Folyóiratok (A Biológia Tanítása stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Faliképek, térképek, applikációs készletek

Auditív információhordozók

Állathangok magnószalagon. Az Iskolarádió adásai

Vizuális információhordozók

Diasorozatok, fóliaképek

Audiovizuális információhordozók

Néhány perces színesfilmek. Az Iskolatelevízió adásai

Eszközök és anyagok a tanulói és tanári kísérletező munkához

Preparáló eszközök, mikroszkópizáló segédeszközök, mikroszkópok, laboratóriumi üvegedények, laboratóriumi fa- és fémeszközök, vegyszerek, tenyésztő eszközök, biológiai anyagok vizsgálatokhoz, kísérletekhez.

Nevelői demonstrációs eszközök

Mikroszkópi preparátumok, műgyantába ágyazott természeti anyagok, műanyagból készült szétszedhető modellek, modellsorozatok.

TECHNIKA
5–8. osztály

Szerkesztette:

BALOGH JÓZSEF
MICHALOVSZKY CSABA

CÉL ÉS FELADATOK

A technika tantárgy tanításának alapvető *célja*, hogy megismertesse a tanulókat a természet- és társadalomtudományok korszerű alkalmazásának legfontosabb módjaival a termelésben.

Nyújtson a tantárgy olyan széles körű (termelési, gazdasági, szervezési, társadalmi-gyakorlati) ismereteket, amelyek általánosan használhatók, és kellő alapot adnak a tanulóknak további tanulmányaikhoz és önképzésükhöz. Alakítson ki jártasságokat az alapvető manuális tevékenységek körében, fejlessze a tanulók értelmi képességeit, technikai szemléletét.

Fejlessze a mindennapi életben szükséges technikai ismereteket, jártasságokat, valamint készségeket, és ismertesse meg a nagyüzemi termelés technikájának, technológiájának alapjait és a szocialista termelés legfontosabb törvényeit; szolgálja a fizikai munka megszerettetését, az arra való igény felébresztését, a fizikai munka és a munkás megbecsülését.

Alapozza meg a munkához és a szocialista tulajdonhoz való helyes viszonyt, értesse meg, hogy egész életünk alapja a munka.

Valamennyi tevékenységi formájával segítse elő a tanulók helyes pályaorientációját, illetőleg pályaválasztását.

Ennek érdekében:

– Az anyag szerkezete, tulajdonsága, megmunkálása és felhasználása közötti összefügések felismertetésével járuljon hozzá a tanulók dialektikus materialista *világnézetének* formálásához.

– Az elsajátított ismereteken és tapasztalatokon keresztül egyrészt nyújtson felhasználható alapot más tantárgyak – különösen a természettudományi tantárgyak – oktatásához, másrészt foglalja rendszerbe a más tantárgyakban szerzett ismereteket, s ilyenképpen *szintetizáló* funkciót töltsön be.

– Ismertesse meg a közvetlen környezetben, majd a mindennapi életben leggyakrabban használt anyagokat, gépeket, a gépek és szerkezetek legfontosabb építőelemeit, szerelési anyagait, valamint ezen anyagok *alakításának, megmunkálásának*, gépek és szerkezetek szerelésének – ezen kívül a „B" változat a gyakorlókerti növények *termesztésének – alapműveleteit is*, valamint a műveletek végzésére szolgáló szerszámokat és használatukat.

– Biztosítsa a *munka tudatos végzéséhez*, az eszközök és a szerszámok

célszerű használatához szükséges műszaki rajzi, technikai, technológiai, munkaszervezési, munkaegészségi és balesetmegelőzési alapismereteket.

– Ismertesse meg az iskola környezetében levő ipari és mezőgazdasági üzemekre támaszkodva néhány félkész- vagy késztermék *termelési folyamatát*, a nagyüzemi termelés szervezését, a szocialista iparosításnak – és a „B" változatban a mezőgazdaságnak is – az alapjait.

– Alakítson ki jártasságot a gépek, szerkezetek, modellek szereléséhez szükséges szerszámok és eszközök kiválasztásában és használatában, a szükséges és megfelelő pontosságú *mérések elvégzésében, az anyagvizsgálat és kísérletezés elemi módszereiben*, a műszaki rajz és egyéb grafikus *ábrázolásban*, azok olvasásában.

– Adjon lehetőséget a tanulóknak munkáik *önálló* megtervezésére, az egyéni kezdeményezésre, az önellenőrzésre, az alkotó munka sikerének és örömének biztosításával nevelje a tanulókat aktivitásra, önállóságra, fejlesszse technikai gondolkodásukat és szemléletüket, kritikai érzéküket, *konstruáló képességüket, technika iránti érdeklődésüket*.

– A szép és gondos munka végzésével járuljon hozzá a tanulók *szépérzékének* fejlesztéséhez; az egészséges munkavégzési szokások kialakításával a tanulók *egészséges* testi fejlődéséhez.

– Fejlessze a tanulókban azokat a képességeket, amelyek a saját, illetve közösen végzett munka *megtervezéséhez, gazdaságos* megszervezéséhez, az emberi *környezet védelméhez*, az anyaggal, a munkával, az energiával, az idővel való *takarékossághoz* szükségesek.

– Fejlessze a tanulókban a munka szeretetét, a munkával és annak eredményével kapcsolatos felelősségérzetet. A közösségben végzett munka megszervezésével segítse elő a tanulók munkafegyelmének kialakulását, megszilárdítását és ezzel a *munkához való szocialista viszony alakulását*.

„A”

VÁLTOZAT

5. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

Környezetünk ismertebb anyagai, azok csoportjai. Nyersanyag, alapanyag, féltermék és késztermék.

A papír és megmunkálása

A papír alapanyagai, a papírgyártás főbb szakaszai.

– Papíripari termékek kereskedelmi elnevezése, gyártás és felhasználás szerinti csoportosítása.

– Az iskolai munkák során használt papírok, kartonok és lemezek kereskedelmi méretei és elnevezésük.

– A papír történetének rövid áttekintése, jelentősége az emberi kultúra fejlődésében.

A papíranyagok feldolgozása: mérés (1 mm-es pontossággal) és előrajzolás; lágy papírok, kartonok és lemezek „karcolása" és lyukasztása, szabása metszéssel és nyírással; a ragasztás anyagai, eszközei és műveletei; kartonok és lemezek borítása; csuklós részek, sarkok, szegélyek borítása vászonnal.

– Papírgyűjtemény készítése.

A fémek és megmunkálásuk

A fémek leggyakrabban használt fajtái: acél, alumínium, réz. Félkész termékek: huzalok, lemezek, rudak, csövek. Népgazdasági jelentőségük, felhasználási területeik.

– A fémek képlékeny alakítása húzással és hengerléssel. A huzal- és lemezgyártás gépei; főbb mozzanatai.

Fémlemezek, huzalok egyszerű mechanikai vizsgálata: hajtogatás, szakítás, nyírás, fárasztás; a vizsgálatokból megismerhető legfontosabb tulajdonságok (rugalmas és kevésbé rugalmas, kemény és lágy).

– A huzalok és a fémlemezek méretei, kereskedelmi elnevezései.

Huzal és fémlemez megmunkálása: előkészítése egyengetéssel a mérésekhez, hosszúságmérés mérővonalzóval; huzal darabolása; szögletes és íves hajlítása; lemez előrajzolása alaklemezzel és rajzeszközökkel, nyírása, merevítése, lyukasztása, reszelése; az alkatrészek összeszerelése csavarozással, szegecseléssel, ragasztással; felületkezelése (korrózió elleni védelme).

– Huzalból különféle rugók készítése.
– A huzalok megnyúlásának grafikus ábrázolása a terhelés függvényében.

A fémek elektromos viselkedésének vizsgálata. Egy izzólámpa és egy zsebtelep összekapcsolása előbb közvetlenül, majd különböző anyagú huzalok segítségével. Szigetelőanyagok (műanyag, fa, papír, gumi, porcelán) viselkedésének vizsgálata áramkörben. A fémes érintkezés szükségessége és megteremtésének módja az előkészítések során. A vezetékek csatlakoztatása csavarással, csavarozással. A vezetők és a szigetelők felhasználása. A zárt áramkör fogalma. Az elektromos balesetek forrásai, megelőzésük.

A fa és megmunkálása

Vékony lécből és rétegelt lemezből makettekhez, terepasztalhoz építőelemek készítése: előrajzolás; darabolás fonalfűrésszel; csiszolás; szegezés, ragasztás; festés. A felhasználásra kerülő anyagok fontosabb tulajdonságai.

– A megmunkálásra kerülő faanyag kereskedelmi méretei, elnevezései.

A műszaki rajz elemei

Az anyagok megmunkálásával kapcsolatos egyszerűbb műszaki rajzok (vázlatok) készítése és olvasása: vonalfajták alkalmazása; a méretmegadás elemei és a méretháló zat felépítése; rajzok feliratai (nagybetűk és számjegyek rajzolása), a betűsablon használata; középvonal, törésvonal alkalmazása; körök, ívek méretezése; az átmérő és a sugár, továbbá a lemezvastagság, a hajlítási él jelölése.

– A rajzlapok szabványos méretei (A-sorozat).

Eszközök, szerszámok ismerete és használata

A rajzoláshoz, az anyagok feldolgozásához és megmunkálásához szükséges eszközök és szerszámok ismerete, balesetmentes használata, a helyes és egészséges testtartás munkavégzés közben.

II. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Makettek, technikai modellek készítése, minta, kép, rajz vagy önálló tervezés alapján a tanulók által készített építőelemek, alkatrészek vagy építődobozok felhasználásával.

Javasolt feladatok: épület, épületcsoport makettjének elkészítése; terepasztal építése közutakkal, vasutakkal, úthálózattal, közlekedési jelzőtáblákkal és egyéb műtárgyakkal.

– Különböző épületszerkezeti megoldások.
– Az utak fajtái.

Különféle járműmodell készítése modellező anyagok felhasználásával rajzok alapján. A modellek részei, építőelemei.

– Működő hajó- és repülőmodellek készítése.
– A makettek, modellek díszítése (zsebizzós és zsebtelepes) világítás beszerelésével.

Az építőiparban és az utak építésénél előforduló legfontosabb anyagok, gépek és szerszámok. Építőipari szakmák. A személy- és teherszállítás eszközei. A közlekedési és a szállítási technika fejlődése.

III. Üzemlátogatás

Az iskola környékén működő ipari üzem termékeinek, a termékek előállításához felhasznált fontosabb nyersanyagoknak, félkésztermékeknek és eszközöknek, szerszámoknak, gépeknek, továbbá a gyártás fő mozzanatainak, a munka szervezésének megfigyelése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 20 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudja a tanuló, hogy az anyagok bizonyos tulajdonságai már elemi anyagvizsgálatokkal is megismerhetők, és a felhasználás igényeinek megfelelően megváltoztathatók. Tudnia kell, hogy hazai nyersanyagaink, alapanyagaink, félkész és késztermékeink nem elegendők a lakosság szükségleteinek kielégítésére. Ezért számunkra nélkülözhetetlen a más – elsősorban a baráti – országokkal létesített nyersanyag- és termékcsere.**

– **Tudatosuljanak benne – a tanulmányi kirándulások, üzemlátogatások során szerzett tapasztalatok alapján is – az iparban (építőiparban), a mezőgazdaságban, a közlekedésben végbemenő változások, a fejlődés.** Gyűjtsön adatokat újságcikkek, továbbá szüleivel való beszélgetések alapján a lakóhely és környék üzemeinek termeléséről. Kísérje figyelemmel a technika fejlődéséről szóló híreket.

– **Készségesen és szívesen nyújtson segítséget tanulótársainak a munkában.** Törekedjen az iskolában szerzett elméleti és gyakorlati technikai ismeretek értékesítésére közvetlen környezetében.

– Igyekezzék szüleinek, testvéreinek örömet szerezni a maga készítette eszközökkel, játékokkal.

– **Tartsa rendben munkahelyét, óvja az iskola felszerelését** (az eszközöket, szerszámokat), **takarékoskodjék az anyaggal, energiával, becsülje meg mások munkáját,** figyelmeztesse mindezekre a tanulótársait is. A tantárggyal kapcsolatos megbízatásokat (brigádvezető, szerszámfelelős stb.) fegyelmezetten, pontosan és becsületesen teljesítse.

– Igyekezzék a saját és mások munkáját tárgyilagosan elbírálni. **Tanusítson kulturált magatartást munka közben; tartsa meg a balesetmegelőzés szabályait; védje tanulótársai és saját testi épségét; törekedjék a helyes és egészséges testtartás begyakorlására.**

– A használhatóság mellett törekedjen a szép kivitelezésre is.

– **Ismerje a gyakorlatokon használt papíripari termékeknek (a lágypapírnak, kartonnak, lemeznek), a fémeknek (az acélnak, alumíniumnak, réznek) és a faanyagoknak (a lécnek, rétegelt lemeznek)** a megmunkálás és felhasználás szempontjából **fontos tulajdonságait. Ismerje az anyagvizsgálati módszerek fontosabb eljárásait és jelentőségét. Szerezzen jártasságot a fémlemezek és huzalok hajtogatással,** nyírással, szakítással, **fárasztással történő vizsgálatában.**

– **Tudja azonosítani a megmunkálásra kerülő kereskedelmi árukat** (lágypapír, karton, lemez, fémhuzal, fémlemez, léc, rétegelt lemez) **a nevükkel. Ismerje a fém fogalmát; a rugalmas és a rugalmatlan, a kemény és a lágy, a vezető és a szigetelő fogalmak jelentését. Ismerje a zárt áramkör fogalmát és létrehozásának legegyszerűbb módját.** Ismerje a gyakorlatokon felhasznált

anyagok gyártási folyamatának főbb mozzanatait s ezzel összefüggésben a nyersanyag, alapanyag, féltermék és késztermék fogalmát.

– **Ismerje a környezet megfigyelése, makettek, illetve modellek alapján az építőiparban** és az utak építésénél **használt legfontosabb anyagokat, gépeket és szerszámokat;** a fontosabb építőipari szakmákat; a személy- és teherszállítás eszközeit; a közlekedési technika fejlődésének főbb állomásait.

– **Tudjon egyszerű munkadarabokról** műszaki rajzi **vázlatot készíteni.** Ismerje a mérethálózat fogalmát. **A műszaki rajzok olvasásakor értse a vonalfajták (folytonos, szaggatott, pontvonal,** szabadkézzel rajzolt vonal) **jelentését.** Ismerje a méretmegadás elemeit (méretsegédvonal, méretszám, nyíl, méretvonal, lemezvastagság jelölése, a kör átmérőjének és sugarának jelölése). **Tudja ezeket olvasni** és alkalmazni műszaki rajzok méretezésénél.

– **Ismerje a gyakorlati munkák során használt eszközök, szerszámok működését, nevét, a balesetmentes használatukra vonatkozó szabályokat. Legyen jártas az 1 mm pontosságú mérésben, a papír-, a fém-, a famegmunkálás tanult műveleteinek elvégzésében.** Tudja az elvégzendő műveleteket sorrend szerint (előkészítő, alakító, szerelő, felületkezelő) csoportosítani.

– Legyen tájékozott a környezet üzemeiben folyó termelő tevékenységről, az ottani különböző szakmákról, munkaszervezési formákról, az üzemben használt gépekről, a dolgozók élet- és munkakörülményeiről.

– A manuális tevékenységek, modellek, makettek készítése közben fokozatosan fejlődjék a tanulóban az önálló ismeretszerzés, az alkotó gondolkodás, az önálló munkavégzés képessége, erősödjék a tanuló mechanikai szemlélete.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

A műanyagok és megmunkálásuk

A környezet ismertebb műanyagai. A műanyagok vizsgálata és csoportosítása hővel szembeni viselkedésük alapján. A gyakrabban használt műanyagok oldhatóságának vizsgálata vízben, acetonos vizes oldatban és széntetrakloridban felületi oldáspróbákkal. Összehasonlításuk más feldolgozásra kerülő anyagokkal. A műanyagok felhasználási területei.

– A műanyag termékek ipari előállítása (fröccsöntés, extrudálás, fóliahúzás).
– Műanyagot gyártó és feldolgozó ipari szakmák.

A hőre lágyuló műanyagok (pl. fóliák, lemezek, habok) megmunkálása: előrajzolás műszaki rajz alapján; szabás (nyírás, darabolás fűrésszel); fúrás, reszelés, csiszolás; hajlítás melegítéssel; szerelés (csavarozás, szegecselés, ragasztás).

– Műanyaghabok darabolása felmelegített huzallal; fóliák hegesztése.
– Gyűjtemény készítése műanyagokból.

A faanyagok és megmunkálásuk

Az erdei fa kitermelése, felhasználás szerinti csoportosítása. A nyersanyagokból előállított fa-alapanyagok: fűrészelt készítmények, furnérok és rétegelt lemezek, farostlemez, forgács- és bútorlapok.

– A faanyagok kereskedelmi megnevezése.
– A fontosabb fafeldolgozó iparágak és szakmák.
– A famegmunkálás története.
– A fafajták összehasonlítása a térfogategységre eső tömegük alapján.

A faanyag belső szerkezeti felépítése, metszetei. A különböző faféleségek tulajdonságainak (keménység, szegezhetőség, hasíthatóság, szín, fény, illat, rajzolat, szövetszerkezet, nedvességtartalom) vizsgálata.

A faanyagok megmunkálása: kiválasztása, felhasználás előtti vizsgálata; mérése, előrajzolása (csuklós mérőléccel, faderékszög, alaklemez, rajzeszközök felhasználásával); lécek, deszkák, lemezek darabolása illesztő- és fonal-

fűrésszel; alakítás ráspolyozással, csiszolással, fúrással; anyagok összeépítése, szerelése ragasztással, szegezéssel, csavarozással; felületek kezelése, színezése.

– A famegmunkálás elektromos kisgépei: barkácsgép, fúrógép, csiszológép bemutatása.

A műszaki rajz elemei

Az anyagok megmunkálásával kapcsolatos műveleti fázisokról szabadkézi vázlatrajz készítése. Az egyszerűbb munkadarabok vetületi ábrázolása és vetületi képek olvasása. A törésvonal, faanyagoknál a rostirány és bütü jelölése. A méretarány. Álló kis és nagy szabványbetűk és számjegyek rajzolása. Körív és egyenes csatlakozásának szerkesztése.

Eszközök, szerszámok ismerete és használata

A műanyag és a fa megmunkálásánál alkalmazott eszközök és szerszámok szerkezete, működése, helyes használata és gondozása. A szegecsek, szegek, csavarok fajtái. A ragasztó, a csiszoló, a felületvédő és színező anyagok tulajdonságai és alkalmazásuk. A balesetmentes és egészséges munkavégzés szabályai.

Komplex munkák

A megismert anyagok felhasználásával optikai eszközök vagy egyszerű anyagvizsgálati eszközök, illetve egyéb mérőeszközök készítése.

II. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Építődobozok felhasználásával – minta, kép, rajz vagy önálló tervezés alapján – olyan technikai modellek összeállítása, amelyek dörzs-, kötél-, szíj-, fogaskerék- és fogasléchajtást is tartalmaznak.

– Önálló tanulói tervezés alapján többféle hajtásmechanizmust tartalmazó eszköz, gép modeljének elkészítése.

A modellek alapján a forgásirányok, mozgásirányok meghatározása, áttételek számítása, a forgatónyomatékok megállapítása (kvalitatíven). A modellezett szerkezetek gyakorlati felhasználása.

Egy zsebtelep, két izzó, egyszerű kapcsolók felhasználásával párhuzamosan és sorosan kapcsolt fogyasztókból álló áramkörök létesítése. Az áram-

körök értelmezése az igazságtáblázat és a matematikai logika (ÉS, VAGY, NEM) fogalmainak felhasználásával. A kapcsolási algebra alapjainak kialakítása (a matematikában tanultak alapján).

– Összetett logikai áramkörök: logikai játékok szerelése.

III. Üzemlátogatás

Az iskola környékén működő fafeldolgozó vagy bútoripari üzem megtekintése. Ennek kapcsán: az ipari fák csoportosítása; erőgépek és munkagépek megkülönböztetése; az alapanyagok, félkész- és késztermékek raktározásának, az üzemben levő munkamegosztásának, a balesetmegelőzési és a dolgozók egészségét óvó rendszabályok megfigyelése.

– A fa útja az erdőből a faraktárig. Fafeldolgozó iparágak.
– Nemesített faanyagok és előállításuk.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 20 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Jusson el a tanuló arra a felismerésre, hogy az ember meg tudja ismerni az anyagok belső szerkezetét, és céljainak megfelelően – a „természetes alapú" anyagok felhasználása mellett – új anyagok mesterséges előállítására is képes (műanyagok, szintetikus anyagok).** Erősödjék benne az a meggyőződés, hogy a világot az ember lépésről lépésre mindjobban megismeri, és ennek eredményeképpen meg is tudja változtatni; s hogy mindez összefügg a tudományok és a technika fejlődésével. Tudjon e fejlődéssel kapcsolatosan (újságcikkek, tv, rádió alapján) példákat mondani hazánk és a többi szocialista ország életéből.

– Tudja, hogy az anyagok tulajdonságai, felhasználási területük és megmunkálási módjuk között összefüggés van. Értse, hogy az anyagok kiválasztásában és felhasználásában a gazdaságosság is szerepet játszik.

– Az üzemlátogatások alkalmával figyelje meg az iparban dolgozó munkások életét, ismerje fel a munkamegosztást, alakuljon ki benne a munkások iránti tisztelet. Becsülje meg szülei és környezete munkáját.

– Tudatosan törekedjen munkahelye rendjének, tisztaságának fenntartására; az eszközök, szerszámok megóvására; az anyaggal, idővel való takarékosságra; munkájának gazdaságos megszervezésére. Lépjen fel a pazarlókkal és a közvagyon rongálóival szemben.

– Vegyen részt a munkaterem berendezési tárgyainak karbantartásában, a munkaterem fejlesztésében.

– Legyen képes tanulótársai munkájáról, munkához való viszonyukról bátran véleményt mondani. Tudja saját munkáját is tárgyilagosan értékelni.

– Munkavégzés közben vigyázzon társai és önmaga testi épségére, tartsa meg a balesetelhárítási szabályokat.

– Ismerje a megmunkálásra kerülő műanyagok, faanyagok legfontosabb tulajdonságait; az anyagvizsgálatok elemi módszereit; a felhasznált anyagféleségek nevét, adott szempontok szerinti csoportosítását; a fa belső szerkezetének a feldolgozás szempontjából lényeges felépítését; a fa feldolgozásának vázlatos menetét. Ismerje az alkatrészek összeszereléséhez szükséges anyagokat (pl. szegek, csavarok, ragasztók); a felületvédő és színező anyagokat; a felületvédelem jelentőségét. Ismerje a felhasznált anyagok alkalmazhatóságának feltételeit és határait.

– Ismerje – a szerelődoboz segítségével modellezett – dörzs-, kötél-, szíj-, fogaskerék-, fogasléchajtást mint a gépek alapvető mechanizmusait, valamint ezek alkalmazási területeit és lehetőségeit. Értse meg (a modelleken előállított mechanizmusok alapján) a forgómozgás módosításának (irány-, fordulatszám-változtatás) és a forgatónyomaték átadásának lehetőségeit, a meghajtó és a meghajtott rész, valamint a nyomaték és a fordulatszám közötti összefüggést; az energiamegmaradás elvének érvényesülését.

– Tudjon áramköri elemeket párhuzamosan és sorosan összekapcsolni, és a kapcsolók felhasználásával ÉS, VAGY, NEM kapcsolást létrehozni. Ismerje két kapcsolóval ezek igazságtáblázatát; a kapcsolási algebra jeleit; a logikai összeadás és szorzás gyakorlati jelentőségét. Ismerje az alkalmazott eszközök, szerszámok nevét, működési elvét, a használatukra vonatkozó szabályokat.

– Legyen jártas a műanyagok és faanyagok kézi megmunkálásában; az eszközök, szerszámok helyes használatában; a gyakorlati munkákkal összefüggő hosszúságmérések, az anyagon való jelölések végzésében, rajzi vázlatok készítésében, műszaki rajzok olvasásában; a műszaki rajzi szabványbetűk és számjegyek sablonnal való rajzolásában, a körív és az egyenes csatlakozásának szerkesztésében; a rajzi jelek egyértelmű használatában.

— **Ismerje a méretarány fogalmát,** a már tanult vonalfajták mellett a szabadkézzel rajzolt vonalat, a faanyagok rostirányának és bütüjének jelölését, a vetületi képek elhelyezésének módjait rajzlapon.

— **Tudjon különbséget tenni az erőgépek és a munkagépek között.** Ismerje a meglátogatott üzemben a munkamegosztás legfontosabb területeit; a dolgozók egészségét védő szabályokat, intézkedéseket; a felhasznált nyersanyagokat, alapanyagokat; a félkész- és késztermékeket; a termékek csomagolásának, raktározásának, szállításának módjait.

— **Az anyagvizsgálatok, a tanulói kísérletek, az anyagmegmunkálások, a komplex munkák, a modellezés során fejlődjék a tanuló elemző, absztraháló, konstruáló képessége; problémamegoldó gondolkodása;** technikai szemlélete; az alkotó, **önálló munkára irányuló törekvése.**

7. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

Az acél és megmunkálása

Egyszerű eszközökkel és módszerekkel elvégezhető anyagvizsgálatok (pl. szikrapróba, hajlításos fárasztási próba). Acélfajták, különböző idomacélok. Megmunkálás: mérés mérőléccel, tolómérővel, mérőkörzővel, szögmérővel; vastag huzal darabolása vágóval; idomacél hajlítása, csavarása, fűrészelése, reszelése, fúrása; menetmetszés, menetfúrás; alkatrészek összeállítása (lágyforrasztás, szegecselés, csavarozás); felületkezelés (csiszolás, festés, lakkozás).

- Menetemelkedés mérése menetfésűvel.
- Az acélgyártás technológiája és jelentősége a népgazdaságban.
- Különféle acélfajták, idomacélok kereskedelmi megnevezése.

Az acél (és általában a fémek) korróziója. A korróziós felület vizsgálata (nagyítóval). A korrózió elleni védelem módszerei.

A műszaki rajz elemei

Dőlt szabványbetűk és számjegyek rajzolása szabad kézzel és sablonok segítségével. Egyszerűbb metszetábrázolások (félnézet, félmetszet, kitörés). Csavarok, rudak, tengelyek, csapágyazások, kerekek, tárcsák, fogaskerekek jelképes ábrázolása. Szövegmező a műszaki rajzokon. Rajzok olvasása.

- Összetett metszetábrázolás, fogasléc, kilincskerék jelképes ábrázolása.
- Alkatrészrajz, összeállítási rajz.

II. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Szerelődoboz felhasználásával tengelyeket (álló, forgó, bolygó), csapágyakat (sikló, gördülő), forgómozgást átszármaztató elemeket (tárcsákat, fogaskerekeket, lánckerekeket), tengelykapcsolókat, továbbá karos, bütykös, fogas mechanizmusokat is tartalmazó modellek készítése. A mozgás módosításá-

nak meghatározása. Áttételének számítása. A szerelődoboz elemelből készíthető mechanizmusok, modellek megfelelőinek helye és szerepe a szerszámgépekben, termelőberendezésekben.

– Sebességváltó modelljének elkészítése.

Kerékpár szerelése (különös tekintettel a szerelési sorrendre, beállításokra, működési elvekre): első agy, középagy, kormány, pedál, hátsó agy, gumiabroncsok szerelése. A gumiabroncsok mérete. A kerékpár fékrendszere. A hátsó agy funkciói. A lánc beállítása, kenése.

A kerékpár világítása, a kerékpár áramkörei. A kerékpár karbantartása, hibás alkatrészeinek cseréje és pótlása. A kerékpár mint összetett technikai berendezés.

– A szabványok jelentősége az alkatrészek pótlásakor.
– Az Otto- és a Diesel-, illetve a kétütemű és a négyütemű motorok működési elve és összehasonlításuk.
– A segédmotoros kerékpár ismerete és szerelése (üzemanyagellátás, gyújtás, hűtés, kenési és olajozási módok, tengelykapcsoló, sebességváltó, világítás).
– A belsőégésű motorok szerepe a közlekedésben, az iparban, a mezőgazdaságban, a honvédelemben.

Egészségvédelmi és balesetmegelőzési szabályok: az eszközök és szerszámok ismerete, szakszerű használatuk.

III. Üzemlátogatás

Látogatás az iskola környékén működő gépgyártó ipari, illetve mezőgazdasági gépjavító vagy gépjármű karbantartó, szerelő és javító üzembe.

Az üzemben a tanulók megfigyelik és megismerik: a termelés szervezését; az anyagokat; az erő- és munkagépeket, ezek főbb elemeit, szerszámait; a vizsgáló és mérő berendezéseket; az automatizáltság fokát; a műszaki fejlesztés fogalmát és jelentőségét.

– A KGST feladata és jelentősége a gépiparban.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Legyen képes a tanuló a fémek anyagvizsgálata, a korrózió tanulmányozása, felületek kezelése, valamint a szerelések során megfigyelt jelenségek fizikai, kémiai magyarázatára. Ismerje fel a fizikában, kémiában tanult törvények, jelenségek és a gyakorlati alkalmazásuk közötti összefüggéseket.

– **Gyűjtsön adatokat az üzemlátogatásokon tett megfigyelések,** a szüleivel való beszélgetések, a tv, a rádió, újságcikkek és **filmek alapján arra vonatkozóan, hogy a technika és a tudomány vívmányai, a találmányok, újítások, a szervezési és egyéb ésszerűsítések hogyan befolyásolják a közlekedés, az ipar, a mezőgazdaság fejlődését** és a mindennapi élet alakulását.

– **Váljék fokozatosan meggyőződésévé, hogy a fejlettebb technika könnyebbé teszi az ember munkáját, tartalmasabbá, szebbé és boldogabbá az ember életét. Hasonlítsa össze a gépi és kézi erővel végzett munka eredményeit.**

– **Ismerje fel az üzemlátogatás alkalmával a munkamegosztás szükségességét;** gyűjtse össze a fizikai és szellemi munka főbb jellemzőit; alakítson ki magában valamilyen pálya, szakma iránt érdeklődést. **Ismerjen néhány, számára leginkább vonzó szakmát: győződjék meg arról, hogy a szellemi és a fizikai erőfeszítés minden szakmában egyaránt szükséges.**

– **Ismerje a hazánk és a többi szocialista ország közötti gazdasági együttműködés jelentőségét,** főként az acélgyártásra és közlekedési eszközökre vonatkozóan.

– **A gyakorlati munkában ismerje a helyes magatartási formákat; a helyes testtartást; az eszközök, szerszámok balesetmentes, szakszerű használatát; a páros- és csoport-** (szalagszerű) **munka szervezését.** Kapcsolódjék be a munkaterem fejlesztésével összefüggő munkákba, az anyagok, eszközök és szerszámok előkészítésébe.

– Ismerje fel a környezetben, a közlekedési eszközökben, a korszerűsített közvilágításban, az utcai reklámokban rejlő esztétikumot, tudjon ezekről önálló véleményt mondani. **Óvja környezetének rendjét és tisztaságát, megőrzésükre tanulótársait is figyelmeztesse.**

– **Ismerje az acél egyszerű eszközökkel és módszerekkel elvégezhető anyagvizsgálatait** (szikrapróba, hajlítgatásos fárasztási próba); **a gyakrabban használatos acélfajtákat, idomacélokat, a korrózió elleni védelem módszereit.**

– **Szerelődobozok felhasználásával – kép, rajz** és önálló tervezés **alapján – tudjon forgó mozgást átszármaztató elempárokat, valamint karos, bütykös, fogas mechanizmusokat is tartalmazó modelleket elkészíteni. Legyen jártas az áttétel,** a forgatónyomaték **számításában.**

– **Tudja a kerékpár szerelésének helyes sorrendjét, az egyes alkatrészek helyes beállítását.** Ismerje a kerékpáron megtalálható csapágyakat, tengelyeket, erőátviteli szerkezeteket; a hátsó agy hármas funkcióját; a kerékpár egyvezetékes világítási rendszerét.

– **Ismerje a teljes metszettel,** a félnézet-félmetszettel, a kitöréssel **történő műszaki ábrázolást;** a csavarok, tengelyek, csapágyak, kerekek, tárcsák, fogaskerekek jelképes ábrázolását. **Legyen jártas a tanult rajzi jelek műszaki rajzon történő értelmezésében, olvasásában;** a dőlt szabványbetűk és számjegyek rajzolásában betűsablonnal és szabad kézzel, továbbá a **mérőléc, tolómérő,** mérőkörző, szögmérő **használatában; az anyagon a méretek jelölésében.**

– **Ismerje az acélanyagok megmunkálási műveleteit (huzal darabolása; idomacél fűrészelése, reszelése, fúrása; menetmetszés, menetfúrás) és alakítási műveleteit (idomacél hajlítása, csavarása).**

– **Legyen jártas az előbb felsorolt műveletek végzésében, az alkatrészek összeállításában (lágyforrasztás, szegecselés, csavarozás) és a felület kezelésében (csiszolás, lakkozás, festés); az ezekhez szükséges eszközök és szerszámok balesetmentes használatában.**

– A szerelési gyakorlatok terén fejlődjenek az önálló tervezésre, a munkafeladatok ötletes megoldására irányuló képességei.

8. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

I. Elektromos szerelések

Áramköri elemek, szerelvények, szerelési anyagok fontosabb jellemzői, alkalmazási területeik. Vezetékek kötése forrasztással.

Hibakeresési módok műszerrel és jelzőlámpával. Áramerősség és feszültség mérése. Az elektromos szerelés alapvető szerszámainak és műszereinek ismerete, helyes és balesetmentes használatuk.

A balesetek megelőzésének módjai. Tennivalók áramütés esetén. Az elsősegélynyújtás főbb szabályai.

Az elektromos szerelvények, áramköri elemek jelképes ábrázolása, kapcsolási rajzok készítése és olvasása.

Lámpakapcsolások összeállítása (csillárkapcsolás, váltókapcsolás); egy lakószoba elektromos hálózatának önálló megtervezése, a szoba alaprajzának felhasználásával a lakószoba hálózatának villamos teljesítménye; vezetékek keresztmetszetének meghatározása, a biztosító megválasztása.

Csengőkapcsolások (jelzőcsengő szerelése reduktorral, oda-vissza csengőkapcsolás).

– Egyszerű jelfogós áramkörök készítése (lépcsőházi világítás).

Elektromos vezérlés és szabályozás modellezése (pl. programvezérlő kapcsolóórával, ikerfémes hőmérsékletszabályozó vagy termoelem felhasználásával); a vezérlés és szabályozás elemei, fogalma.

– Házitelefon, kaputelefon modelljének elkészítése, szerelése.
– Audiovizuális eszközök (lemezjátszó, hangerősítő, sztereo erősítő, magnetofon, rádió, televízió, dianéző, diavetítő, keskenyfilm-vetítő, fényképezőgép használata és karbantartása).

II. A lakás fűtése és világítása

Fűtőberendezések és tüzelőanyagok. A fűtőberendezések balesetmentes és gazdaságos használata. A vízvezetékhálózat lakáson belüli szerelvényei; a vízelzáró szelepek szerkezete, karbantartásuk.

– Az olajtüzelésű kályha szabályozója.
– A W. C. vízöblítőjének működési elve, szerkezete.

III. Háztartási berendezések, eszközök és gépek

Működési elvük, szerkezetük, a használatukra vonatkozó főbb szabályok és előírások. Egyszerűbb háztartási eszközök szerelése.

A lakás takarítása, takarítószerek. Masás, a mosószerek hatásmechanizmusa.

– A háztartási gépekben levő elektromotorok fajtái (kommutátoros motor, egyfázisú indukciós motor).
– Háztartási eszközökben található szabályozó berendezések.
– Lakáskultúra. Környezetünk rendjének, tisztaságának, esztétikumának megóvása.

IV. A villamosenergia-termelés és -fogyasztás alapjai

A villamos energia termelése, „szállítása". Az energiaátalakulások összefoglalása.

Lakásunk, iskolánk egy havi villamosenergia-fogyasztásának leolvasása. A fogyasztásmérő működési elve, a havi energiafogyasztás árának kiszámítása. Az energiatakarékosság és népgazdasági jelentősége.

– Vízierőművek, hőerőművek, atomerőművek blokk-sémája.

V. Üzemlátogatás

Az iskola környezetében levő olyan ipari, élelmiszeripari, nyomdaipari vagy vegyi üzem megtekintése, ahol a tanulók a gyakorlatban ismerkedhetnek meg az automatizálás különböző fokaival (a műszaki érzékelőkkel, vezérlő és szabályozó berendezésekkel, programvezérlésű gépekkel), továbbá az automatizálás hatásával a termelés szervezésére, a munkamegosztásra, a termelékenységre, a dolgozóknak a termelésben elfoglalt helyére.

Az automatizálás hatása a szocialista, illetve a kapitalista társadalmi viszonyok között.

– Egy számítóközpont munkája. Az elektronikus számítógép és főbb perifériás egységei.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 3 óra

– **Alakuljon ki a tanulóban az a felismerés, hogy társadalmunk alapja a munka, az anyagi javak termelése, a szocialista társadalomban mindenkinek becsületesen kell dolgoznia.** Eszményképe a becsületesen dolgozó embertípus legyen.

– **Az energiaátalakulások rendszerezése alapján és az anyagalakító, anyagmegmunkálási gyakorlatok során** – támaszkodva a biológiában, a fizikában és a kémiában tanult ismeretekre – **váljék meggyőződésévé, hogy az anyag és az energia egyik formájából átalakulhat a másikba, de az anyag (a világ) és az energia nem „teremtődhetett" és nem is semmisülhet meg.**

– **Vegye észre a lakóhelyén és környékén végbemenő változásokat** (új épületek, városrészek, utak építése, új közlekedési eszközök, háztartási gépek elterjedése). Érdeklődjék a technika újdonságai iránt. **Tudja összehasonlítani egy régebben épült és berendezett, illetve a jelenben épült és berendezett lakóház komfortját** (a lakás vízellátása, világítása, fűtése, háztartási gépekkel és egyéb használati eszközökkel való felszereltsége alapján). Ismerje fel a forma és a funkció egységének esztétikumát.

– **Az üzemlátogatásokon szerzett tapasztalatok, valamint a tv, rádió, film, újságcikkek alapján értse meg, hogy a komplex gépesítésnek és az automatizálásnak milyen hatása van a termelésre, a dolgozók élet- és munkakörülményeire.**

– Ismerje fel a tudomány és a technika szoros kapcsolatát, **lássa be, hogy minden szakmában, minden munkahelyen folyamatosan és sokat kell tanulni. Érdeklődjék a különböző pályák és szakmák iránt, gyűjtsön adatokat arról, hogy a választott jövőbeli foglalkozásában milyen ismeretekkel kell majd rendelkeznie.**

– **Kapcsolódjék be a munkaterem fejlesztésével összefüggő munkákba, az anyagok, szerszámok és eszközök előkészítésébe. Becsülje és óvja meg a gyakorlati munkákban használt felszerelési tárgyakat. Tartsa meg a balesetmegelőzésre vonatkozó általános rendszabályokat.** Szakszerűtlen munkavégzés esetén figyelmeztesse tanulótársait.

– **Ismerje az áramköri elemek, szerelvények, szerelési anyagok fontosabb jellemzőit,** beszerzési helyét; **a vezetékek előkészítését; csavarozással, forrasztással való kötését; az elektromos szerelés alapvető szerszámait,** mérőeszközeit; **elektromos balesetek megelőzésének szabályait, az elsősegélynyújtás módjait; az áramköri elemek jelképes ábráit;** a vezérlés és a szabályozás fogalmát.

– **Ismerje** az elektrotechnikai szerelésekkel készített szerkezetek hétköznapi használatát; **a lakás fűtőberendezésének kezelését; a vízvezeték lakáson belüli szerelvényeinek működési elvét; a háztartás fontosabb eszközei-**

nek és gépeinek szerkezeti felépítését, **működési elvét; a villamosenergia-fogyasztás leolvasását, az elfogyasztott villamosenergia árának kiszámítását;** népgazdaságunk fejlődése és a villamosenergia-fogyasztás közötti kapcsolatot; az energiaátalakulások lényegét.

– **Legyen jártas az egyszerűbb áramkörök (lámpakapcsolások, csengőkapcsolások) szerelésében; az elektromos vezérlést és szabályozást szemléltető modellek készítésében**; egy lakószoba villamos hálózatának megtervezésében; **vízelzáró szelep karbantartásában; a háztartás főbb eszközeinek, gépeinek** (kávédaráló, kávéfőző, vasaló, elektromos főzőlap, mosógép, centrifuga, porszívó, villamos tűzhely, gáztűzhely) **előírás szerinti és balesetmentes használatában; az otthoni karbantartó és egyéb munkákban** (takarítás, géppel való mosás).

– **Legyen képes** munkáját (a műveleti sorrendet) gazdaságosan megtervezni és megszervezni; **a feladat elvégzéséhez szükséges anyagokat, szerszámokat kiválasztani; a megoldások között a tetszetősebbet** és **számára kivitelezhetőbbet kiválasztani; a modellek szerelése közben szerzett ismereteit alapfokon általánosítani** (pl. a háztartási gépek vezérlő és szabályozó berendezései, üzemekben megfigyelt gépek, gépsorok, berendezések); gondolatait a szaknyelv használatával kifejezni és grafikusan ábrázolni; **a lakás egyszerűbb karbantartó munkáit elvégezni.**

– **Vegye észre, hogy a technikában felhasználja és ki is egészítheti a többi tantárgyban tanult ismereteit.** Ezeket az ismereteket tudatosan alkalmazza is. Értse meg, hogy a világ egységes még akkor is, ha az egyes tantárgyakban más-más oldalait, összefüggéseit vizsgáljuk és tanulmányozzuk.

„B"

VÁLTOZAT

5. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

Környezetünk ismertebb anyagai, azok csoportjai. Nyersanyag, alapanyag, féltermék és késztermék.

A papír és megmunkálása

A papíranyagok feldolgozása: mérés (1 mm-es pontossággal) és előrajzolás; lágy papírok, kartonok és lemezek „karcolása" és lyukasztása, szabása metszéssel és nyírással; a ragasztás anyagai, eszközei és műveletei.

– Csuklós részek, sarkok, szegélyek borítása vászonnal.
– Papíripari termékek kereskedelmi elnevezése, gyártása és felhasználás szerinti csoportosítása.
– A papír történetének rövid áttekintése, jelentősége az emberi kultúra fejlődésében.

A fémek és megmunkálásuk

A fémek leggyakrabban használt fajtái: acél, alumínium, réz. Félkész termékek; huzalok, lemezek, rudak, csövek. Népgazdasági jelentőségük, felhasználási területeik az iparban és a mezőgazdaságban.

– A fémek képlékeny alakítása húzással és hengerléssel.

Fémlemezek, huzalok egyszerű mechanikai vizsgálata: hajtogatás, nyírás, szakítás, fárasztás; a vizsgálatokból megismerhető legfontosabb tulajdonságok (rugalmas és kevésbé rugalmas, kemény és lágy).

Huzal és fémlemez megmunkálása: előkészítése egyengetéssel a mérésekhez, hosszúságmérés mérővonalzóval; huzal darabolása; szögletes és ives hajlítása; lemez előrajzolása alaklemezzel és rajzeszközökkel; nyírása, merevítése, lyukasztása, reszelése; az alkatrészek összeszerelése csavarozással, szegecseléssel, ragasztással; felületkezelése (korrozió elleni védelem).

– A mezőgazdaságban használt huzalok és fémlemezek méretei, kereskedelmi elnevezései.

A fémek elektromos viselkedésének vizsgálata. Egy izzólámpa és egy zsebtelep összekapcsolása előbb közvetlenül, majd különböző anyagú huzalok segítségével. Szigetelő anyagok (műanyag,papír, fa, gumi, porcelán) viselkedésének vizsgálata áramkörben. A fémes érintkezés szükségessége és megteremtésének módja az előkészítések során.

A vezetékek csatlakoztatása csavarással (csavarozással). A vezetők és a szigetelők felhasználása. A zárt áramkör fogalma. Az elektromos balesetek forrásai és megelőzésük.

A fa és megmunkálása

Vékony lécből és rétegelt lemezből makettekhez, terepasztalhoz építőelemek készítése: előrajzolás, darabolás fonalfűrésszel; csiszolás; szegezés, ragasztás; festés. A felhasználásra kerülő anyagok fontosabb tulajdonságai.

– A megmunkálásra kerülő faanyagok kereskedelmi méretei, elnevezései.

A műszaki rajz elemei

Az anyagok megmunkálásával kapcsolatos egyszerűbb műszaki rajzok (vázlatok) készítése és olvasása: vonalfajták alkalmazása; a méretmegadás elemei és a mérethálózat felépítése; rajzok feliratai (nagybetűk és számjegyek rajzolása), a betűsablon használata; középvonal, törésvonal alkalmazása; körök méretezése, az átmérő jelölése.

– A rajzlapok szabványos méretei (A-sorozat).

Eszközök, szerszámok ismerete és használata

A rajzoláshoz, az anyagok feldolgozásához és megmunkálásához szükséges eszközök, szerszámok ismerete, balesetmentes használata, a helyes és egészséges testtartás munkavégzés közben.

II. Mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok

A gyakorlókert talajának tulajdonságai (szín, kötöttség, szerkezet); helyi talajféleségek.

A gyakorlókert talajának vetéshez való előkészítése.

A vetőmag tulajdonságai; vetőmagvizsgálat; csíráztatási próba. A magvetés és módjai; zöldségnövények és dísznövények magvetése.

Zöldségnövények növényápolási műveletei (gyomtalanítás, ritkítás, öntözés).

Szobai dísznövények, iskolai díszkertek ápolása, gondozása.

A betakarítási érettség megállapítása, betakarítási módok. Levélzöldségek, hüvelyesek, bogyótermésűek és kabakosok betakarítása.

A gyakorlókertben használt eszközök és szerszámok ismerete, karbantartásuk és balesetmentes használatuk. Egészséges munkavégzési szokások kialakítása.

– Az időjárás és a mezőgazdasági munkák összefüggései.
– Meteorológiai mérőműszerek megismerése, a mért adatok leolvasása, grafikonok készítése.
– Komposzttrágya készítése; a komposzttrágya szerepe a kertészeti termelésben.
– A parkok szerepe a környezetvédelemben.
– A méhek munkájának megfigyelése.

III. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Makettek, technikai modellek készítése minta, kép, rajz vagy önálló tervezés alapján a tanulók által készített építőelemek, alkatrészek vagy építődobozok felhasználásával.

Javasolt feladatok: mezőgazdasági épületek, épületcsoportok makettjének elkészítése; terepasztal építése közutakkal, vasutakkal, úthálózattal, közlekedési jelzőtáblákkal és egyéb műtárgyakkal.

– Különböző épületszerkezeti megoldások.
– Az utak fajtái.
– Különféle járműmodell készítése modellező anyagok felhasználásával rajzok alapján.
– A makettek, modellek díszítése (zsebtelepes és zsebizzós) világítás beszerelésével.
– A modellek részei, építőelemei.
– A közlekedési és szállítási technika fejlődése.

Az építőiparban és az utak építésénél előforduló legfontosabb anyagok, gépek és szerszámok. Építőipari szakmák.

IV. Üzemlátogatás

Az iskola környezetében levő mezőgazdasági vagy zöldség-, illetve gyümölcsfeldolgozó üzem nyersanyagainak, félkész vagy késztermékeinek, ezek tárolásának, csomagolásának, szállításának, a használt eszközöknek és gépeknek, a technológiai folyamat főbb mozzanatainak, továbbá a munka megszervezésének, a dolgozók egészségvédelmére irányuló szabályoknak megfigyelése.

– Az ember és a technika kapcsolata a mezőgazdasági termelésben.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 20 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 4 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudja a tanuló, hogy az anyagok bizonyos tulajdonságai már elemi anyagvizsgálattal is megismerhetők, és a felhasználás igényeinek megfelelően megváltoztathatók.**

– **Ismerje közvetlen környezetének talajviszonyait, a gyakorlókert talajának tulajdonságait, értse a talajviszonyok és a növényzet kapcsolatát.** Tudja, hogy a talaj tulajdonságai javíthatók, a növények termesztése szempontjából előnyösen alakíthatók.

– **Tudnia kell, hogy hazai nyersanyagaink, alapanyagaink, félkész és késztermékeink nem elegendők a lakosság szükségleteinek kielégítésére. Ezért számunkra nélkülözhetetlen a más – elsősorban a baráti – országokkal létesített nyersanyag- és termékcsere.**

– **Tudatosuljanak benne – a tanulmányi kirándulások, üzemlátogatások során szerzett tapasztalatok alapján is – az iparban (építőiparban), a mezőgazdaságban, a közlekedésben végbemenő változások, a fejlődés.** Gyűjtsön adatokat újságcikkek, szüleivel való beszélgetések alapján a lakóhely és a környék mezőgazdasági termeléséről. Kísérje figyelemmel a technika fejlődéséről szóló híreket.

– **Készségesen és szívesen nyújtson segítséget tanulótársainak a munkában.** Törekedjen az iskolában szerzett elméleti és gyakorlati ismeretek értékesítésére közvetlen környezetében. Segítsen szüleinek a ház körüli és a kerti munkában. Szerezzen örömet szüleinek, testvéreinek a maga készítette eszközökkel, játékokkal.

– **Tartsa rendben munkahelyét, óvja az iskola felszerelését,** (az eszközöket, szerszámokat). **takarékoskodjék az anyaggal, energiával, becsülje meg mások munkáját,** figyelmeztesse mindezekre tanulótársait is. A tantárggyal kapcsolatos megbízatásokat (brigádvezető, szerszámfelelős stb.) fegyelmezetten, pontosan és becsületesen teljesítse.

– Igyekezzék a saját és mások munkáját tárgyilagosan elbírálni. **Tanúsítson kulturált magatartást munka közben; tartsa meg a balesetmegelőzés szabályait; védje tanulótársai és saját testi épségét; törekedjék a helyes és egészséges testtartás begyakorlására.**

– **A használhatóság mellett törekedjen a szép kivitelezésre is.**

– Ismerje a gyakorlatokon használt papíripari termékeknek (a lágypapírnak, kartonnak, lemeznek), a fémnek (az acélnak, alumíniumnak, réznek), a faanyagoknak (lécnek, rétegelt lemeznek) a megmunkálás és felhasználás szempontjából fontos tulajdonságait. Ismerje az anyagvizsgálati, a talajvizsgálati módszerek, kísérletek fontosabb eljárásait és jelentőségét.

– **Szerezzen jártasságot** a fémlemezek és huzalok hajtogatással, nyírással, szakítással, fárasztással történő vizsgálatában; a talaj fizikai tulajdonságainak vizsgálatában, **a vetőmag minősítésében; a magágykészítésben.**

– **Ismerje a levélzöldségek, hüvelyesek, bogyótermésűek, és kabakosok betakarításának idejét és módját, a tárolás főbb elveit;** a gyakorlókert talajának tulajdonságait, vetéshez való előkészítésének módjait; a vetőmagvizsgálati eljárásokat; a magvetés idejét és módját.

– **Legyen jártas a tananyagban meghatározott növényápolási műveletek végzésében;** a szobai dísznövények, iskolai díszkertek ápolásában, gondozásában.

– **Tudja azonosítani a megmunkálásra kerülő kereskedelmi árukat a nevükkel. Ismerje a termelés főbb mozzanatait** és – ezzel összefüggésben – az ipari és mezőgazdasági nyersanyag, alapanyag, féltermék és késztermék fogalmát.

– **Ismerje a fém fogalmát; a rugalmas és a rugalmatlan, a kemény és lágy, a vezető és a szigetelő fogalmak jelentését. Ismerje a zárt áramkör fogalmát és létrehozásának legegyszerűbb módját.**

– **Tudjon** egyszerű munkadarabokról, a gyakorlókert beosztásáról **rajzi vázlatot készíteni.** Ismerje a mérethálózat fogalmát. **A műszaki rajzok olvasásakor értse a vonalfajták (folytonos, szaggatott, pontvonal,** szabadkézzel rajzolt) **jelentését.** Ismerje a méretmegadás elemeit (méretsegédvonal, méretszám, nyíl, méretvonal, a kör átmérőjének jelölése). **Tudja ezeket olvasni és** alkalmazni műszaki rajzok méretezésénél.

– **Ismerje a gyakorlati munkák során használt eszközök, szerszámok működését, nevét, a balesetmentes használatukra vonatkozó szabályokat. Legyen jártas az 1 mm pontosságú mérésben, a papír-, a fém-, a famegmunkálás tanult műveleteinek, valamint a gyakorlókerti munkák végzésében.** Tudja az elvégzendő műveleteket, a kerti munkákat sorrend szerint csoportosítani.

– Legyen tájékozott a lakóhelye mezőgazdasági üzemeiben folyó termelő tevékenységről, a különböző szakmákról, a munkaszervezési formákról, a használt gépekről, a dolgozók élet- és munkakörülményeiről.

– A manuális tevékenységek, kerti munkák, modellek, makettek készítése közben fokozatosan fejlődjék a tanulóban az önálló ismeretszerzés, az alkotó gondolkodás, az önálló munkavégzés képessége, erősödjék a tanulók technikai szemlélete.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

A műanyagok és megmunkálásuk

A környezet ismertebb műanyagai. A műanyagok felhasználási területei. A hőre lágyuló műanyagok (pl. fóliák, lemezek, habok), megmunkálása: előrajzolás műszaki rajz alapján; szabás (nyírás, darabolás fűrésszel); fúrás, reszelés, csiszolás; hajlítás melegítéssel; szerelés (csavarozás, ragasztás).

– A műanyagok felhasználása a mezőgazdaságban és a csomagolásban.
– Műanyaghabok darabolása felmelegített huzallal, fóliák hegesztése; a gyakorlatban használt műanyagok oldhatóságának vizsgálata vízben, acetonos vizes oldatban és széntetrakloridban felületi oldáspróbákkal.

A faanyagok és megmunkálásuk

Az erdei fa kitermelése, felhasználás szerinti csoportosítása. A nyersanyagból előállított fa-alapanyagok: fűrészelt készítmények, furnérok és rétegelt lemezek, farostlemez, forgács- és bútorlapok.

A faanyagok belső szerkezeti felépítése, metszetei. A különböző fa-féleségek tulajdonságainak (keménység, szegezhetőség, hasíthatóság, szín, fény, illat, szövetszerkezet, nedvességtartalom) vizsgálata.

– A faanyagok kereskedelmi megnevezése.
– A fontosabb fafeldolgozó iparágak és szakmák.
– A mezőgazdaságban használt ipari fák.
– A famegmunkálás története.

A faanyagok megmunkálása: kiválasztása, felhasználás előtti vizsgálata; mérése, előrajzolása (csuklós mérőléccel, faderékszög, alaklemez, rajzeszközök felhasználásával); lécek, deszkák, lemezek darabolása illesztő- és fonalfűrésszel; alakítása ráspolyozással, csiszolással, fúrással; anyagok összeépítése, szerelése ragasztással, szegezéssel, csavarozással; felületek kezelése, színezése.

– A famegmunkálás elektromos kisgépei: barkácsgép, fúrógép, csiszológép bemutatása.

A műszaki rajz elemei

Az anyagok megmunkálásával kapcsolatos műveleti fázisokról szabadkézi vázlatrajz készítése. Az egyszerűbb munkadarabok vetületi ábrázolása és vetületi képek olvasása. A törésvonal, faanyagoknál a rostirány és bütü jelölése. A méretarány. Álló kis és nagy szabványbetűk és számjegyek rajzolása.

Eszközök, szerszámok ismerete és használata

A műanyag és fa megmunkálásánál alkalmazott eszközök és szerszámok szerkezete, működése, helyes használata és gondozása. A szegecsek, szegek, csavarok fajtái. A ragasztó, a csiszoló, a felületvédő és színező anyagok tulajdonságai és alkalmazásuk. A balesetmentes és egészséges munkavégzés szabályai.

Komplex munkák

A megismert anyagok felhasználásával optikai eszközök vagy egyszerű anyagvizsgálati eszközök, illetve egyéb mérőeszközök készítése.

II. Mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok

A talaj rétegezettségének, különböző talajok hő- és vízgazdálkodásának vizsgálata, jellemzőik.

Alap- és kiegészítő talajművelés: fordítás, lazítás, egyengetés, tömörítés.

Trágyafélék csoportosítása (természetes és mesterséges trágyák); szervestrágyázás.

Zöldségnövények és dísznövények palántázása; gumók, hagymák ültetése; díszcserjék és gyümölcstermő cserjék szaporítása.

Zöldségnövények növényápolási műveletei (töltögetés, gyomtalanítás, növényvédelem).

A növények életfeltételeinek vizsgálata (pl. tápanyag-, víz-, fény- és hőszükséglet). Az időjárás hatása a növények növekedésére és fejlődésére.

Öntözéses növénytermesztés: a víz szerepe a növény életében; öntözési módok; az öntözés időpontját meghatározó tényezők (gyakorlatok és vizsgálatok).

Gyökérzöldségek, gumósok és hagymás növények betakarítása; a betakarított termékek tárolásának főbb elvei.

– Talajminta-vétel; egyszerű talajvizsgálati módszerek.
– Az iskola dísznövényeinek gondozása (pl. átültetés, visszametszés, ritkítás, szaporítás).

– Egyszerű keverékföldek készítése, a kertészetben használatos földnemek.
– Iskolai kisállattenyésztésben végzendő munkák. A nagyüzemi és a háztáji állattenyésztés népgazdasági jelentősége.
– Madár- és vadvédelem (madárodúk, etetők kihelyezése, gondozásuk) és környezetvédelmi szerepük.

III. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Építődobozok felhasználásával – minta, kép, rajz vagy önálló tervezés alapján – olyan technikai modellek összeállítása, amelyek dörzs-, kötél-, szíj-, fogaskerék- és fogasléchajtást is tartalmaznak.

– Önálló tanulói tervezés alapján többféle hajtás-mechanizmust tartalmazó eszköz, – elsősorban a mezőgazdaságban is használt – gép modelljének elkészítése.

A modellek alapján a forgásirányok, mozgásirányok meghatározása. A modellezett szerkezetek gyakorlati felhasználása.

Egy zsebtelep, két izzó, egyszerű kapcsolók felhasználásával párhuzamosan és sorosan kapcsolt fogyasztókból álló áramkör létesítése és elemzése. Az áramkörök értelemezése az igazságtáblázat és a matematikai logika (ÉS, VAGY, NEM) fogalmainak felhasználásával. A kapcsolási algebra alapjainak kialakítása. (A matematikában tanultak alapján.)

– Összetett logikai áramkörök: logikai játékok szerelése.

IV. Üzemlátogatás

Az iskola környékén levő mezőgazdasági nagyüzemben a tanulók megfigyelik: a nagyüzemi talajművelő gépeket (az erőgépeket és munkagépeket); a nagyüzemi vetési és ültetési módokat; a trágyakezelési eljárásokat; az állattenyésztés nagyüzemi folyamatát; az üzemben levő munkamegosztást.

— A gépesítés szerepe és jelentősége a mezőgazdasági termelésben. A nagyüzemi és kisüzemi (háztáji) termelés összehasonlítása, szerepük a népgazdaságban.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 44 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 20 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 4 óra

– **Értse meg a tanuló a növények életkörülményeinek és fejlődésének összefüggését, továbbá az időjárási tényezőknek a növények növekedésére, fejlődésére való hatását. Alakuljon ki benne az a meggyőződés, hogy a növények életfeltételeit az ember meg tudja változtatni, és fejlődésüket előnyösen tudja befolyásolni;** hogy mindez összefügg a tudományok és a technika fejlődésével. Tudjon e fejlődéssel kapcsolatosan (újságcikkek, tv, rádió, üzemlátogatásai alapján) példákat mondani hazánk és a többi szocialista ország életéből.

– **Tudja, hogy az anyagok tulajdonságai, felhasználási területük és megmunkálási módjuk között összefüggés van. Értse, hogy az anyagok kiválasztásában és felhasználásában a gazdaságosság is szerepet játszik.**

– **Az üzemlátogatások alkalmával figyelje meg a mezőgazdaságban dolgozók életét, ismerje fel a munkamegosztást, alakuljon ki benne a dolgozók iránti tisztelet. Becsülje meg szülei és környezete munkáját.**

– **Tudatosan törekedjék a munkahelye rendjének, tisztaságának, a gyakorlókert esztétikumának fenntartására; az eszközök, szerszámok megóvására; az anyaggal, idővel való takarékosságra; munkájának gazdaságos megszervezésére. Lépjen fel a pazarlókkal és a közvagyon rongálóival szemben.**

– Vegyen részt az iskola növényekkel való díszítésében; a dísznövények gondozásában.

– Legyen képes tanulótársai munkájáról, munkához való viszonyukról bátran véleményt mondani. Tudja saját munkáját is tárgyilagosan értékelni.

– **Munkavégzés közben vigyázzon társai és önmaga testi épségére, tartsa meg a balesetelhárítási szabályokat.**

– **Ismerje a megmunkálásra kerülő műanyagok, faanyagok legfontosabb tulajdonságait; az anyagvizsgálatok elemi módszereit; a felhasznált anyagféleségek nevét; adott szempontok szerinti csoportosítását;** a fa belső szerkezetének a feldolgozás szempontjából lényeges felépítését; a fa feldolgozásának vázlatos menetét. **Ismerje az alkatrészek összeszereléséhez szükséges anyagokat** (pl. szegek, csavarok, ragasztók); **a felületvédő és színező anyagokat; a felületvédelem jelentőségét. Ismerje a felhasznált anyagok alkalmazhatóságának feltételeit és hatásait.**

– **Ismerje a talaj réteges felépítését, a különböző talajok hő- és vízgazdálkodásának jellemzőit, vizsgálatuk módját, a talajművelés célját;** a lakóhelyen és környékén általánosan alkalmazott talajművelési rendszert; a **tápanyag-visszapótlás és talajerő-gazdálkodás jelentőségét;** a cserjék szaporítási (pl. tőosztás, bújtás, dugványozás) és művelési módjait; **az ültetés alapvető szabályait.**

– **Ismerje a víz szerepét a növények életében, az öntözéses termesztés hazai jelentőségét,** a legfontosabb öntözési módokat, **az öntözővíz gazdasá-**

gos felhasználásának tényezőit; a gyökérzöldségek, gumósok és hagymás növények betakarításának módját és tárolásuk főbb elveit.

– **Ismerje – a szerelődoboz segítségével modellezett – dörzs-, kötél-, szíj-, fogaskerék-, fogasléchajtást mint a gépek alapvető mechanizmusait, valamint ezek alkalmazási területeit és lehetőségeit.** Értse meg (a modelleken előállított mechanizmusok alapján) a forgómozgás módosításának (irány-, fordulatszámváltoztatás) és a forgatónyomaték átadásának lehetőségeit, a meghajtó és a meghajtott rész, valamint a nyomaték és a fordulatszám közötti összefüggést, az energia megmaradása elvének érvényesülését.

– **Tudjon áramköri elemeket párhuzamosan és sorosan összekapcsolni,** és kapcsolók felhasználásával ÉS, VAGY, NEM kapcsolást létrehozni. **Ismerje** két kapcsolóval ezek igazságtáblázatát; a kapcsolási algebra jeleit; **a logikai összeadás és szorzás gyakorlati jelentőségét. Ismerje az alkalmazott eszközök,** szerszámok nevét, működési elvét, a használatunkra vonatkozó szabályokat.

– **Legyen jártas a műanyagok és faanyagok kézi megmunkálásában; az eszközök, szerszámok helyes használatában; a gyakorlati munkákkal összefüggő hosszúságmérések, az anyagon való jelölések végzésében, rajzi vázlatok készítésében, műszaki rajzok olvasásában; a műszaki rajzi szabványbetűk és számjegyek rajzolásában,** a körív és az egyenes csatlakozásának szerkesztésében; **a rajzi jelek egyértelmű használatában.**

– **Legyen jártas** az alap- és kiegészítő **talajművelési eljárásokban** (fordítás, lazítás, porhanyítás, felszínegyengetés); **a szerves trágyázás egyes műveleteinek végzésében;** a cserjék szaporítási és gondozási munkáiban; **az ültetés műveleteiben; a zöldségnövények ápolási és gondozási munkáiban;** a növények életfeltételeire, növekedésére és fejlődésére, valamint egyszerű talajvizsgálatokra vonatkozó kísérletek végzésében; **a szobai dísznövények gondozásában.**

– **Ismerje a méretarány fogalmát,** a már tanult vonalfajták mellett a törésvonalat, a faanyagok rostirányának és bütüjének jelölését, a vetületi képek elhelyezésének módjait rajzlapon.

– **Tudjon különbséget tenni az erőgépek és a munkagépek között. Ismerje a nagyüzemi vetési és ültetési módokat;** a trágyakezelési eljárásokat; az állattenyésztés nagyüzemi folyamatát; a mezőgazdasági munkamegosztás legfontosabb területeit.

– **Az anyagvizsgálatok, a tanulói kísérletek, az anyagmegmunkálások, a komplex munkák, a gyakorlókerti munkák, a modellezés során fejlődjék a tanulók elemző, absztraháló, konstruáló képessége; problémamegoldó gondolkodása;** technikai szemlélete, az alkotó önálló munkára irányuló törekvése.

7. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

I. Anyagok és alakításuk

Az acél és megmunkálása

Egyszerű eszközökkel és módszerekkel elvégezhető anyagvizsgálatok (pl. szikrapróba, hajlítgatásos fárasztási próba).

Megmunkálás: mérés mérőléccel, tolómérővel, mérőkörzővel, szögmérővel; vastag huzal darabolása vágóval; idomacél hajlítása, csavarása, fűrészelése, reszelése, fúrása; alkatrészek összeállítása (csavarozás); felületkezelés (csiszolás, festés, lakkozás).

— Menetmetszés, menetfúrás.
— Menetemelkedés mérése menetfésűvel.
— Lágyforrasztás.
— Az acélgyártás technológiája és jelentősége a népgazdaságban.
— A mezőgazdaságban is használt acélfajták, idomacélok kereskedelmi megnevezése.

Az acél (és általában a fémek) korróziója. A korrózió elleni védelem módszerei.

A műszaki rajz elemei

Dőlt szabványbetűk és számjegyek rajzolása szabad kézzel és sablonok segítségével. Egyszerűbb metszetábrázolások (félnézet, félmetszet, kitörés). Csavarok, rudak, tengelyek, csapágyazások, kerekek, tárcsák, fogaskerekek jelképes ábrázolása. Szövegmező a műszaki rajzokon. Rajzok olvasása.

— Összetett metszetábrázolás, fogasléc, kilincskerék jelképes ábrázolása.
— Alkatrészrajz, összeállítási rajz.

II. Mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok

A talaj élettelen és élő alkotórészeinek vizsgálata; tápanyagvisszapótlás. Talajelőkészítés fás növények telepítéséhez.

Gyümölcsfák és díszfák szaporítása, nemesítése, szemzés, oltás, telepítés.

Fás növények gondozása; metszés, hajtáslekötözés, növényvédelem. A metszés és a hajtáslekötés hatása a növények növekedésére és fejlődésére (megfigyelés).

Műtrágyák, levéltrágyák és termesztési alkalmazásuk. A gyomírtószerek hatásmechanizmusának vizsgálata. Nagyüzemi műtrágyázás és növényvédelem. A kemizálás jelentősége és szerepe a mezőgazdaságban. A vegyi anyagok használatára és tárolására vonatkozó egészségügyi szabályok.

Gyümölcsfélék betakarítása; a betakarított termékek piaci előkészítése, illetve tárolásuk főbb elvei.

— Gyenge termőképességű talajok javítása; talajvédelem. A talaj-, a víz- és a levegőszennyeződés elleni küzdelem módjai a mezőgazdasági termelésben.
— A zártrendszerű termelési eljárások. A zárt termelési rendszerek előnyei.
— A háziállatok takarmányszükségletének meghatározása. Fontosabb takarmánynövények.
— A veszteségmentes betakarítás technológiai feltételei.
— A növények szerepe az esztétikus és egészséges környezet kialakításában, a környezet védelme.
— Melegágy vagy fóliasátor készítése; palántanevelés.

III. Technikai modellek készítése, szerelőgyakorlatok

Szerelődoboz felhasználásával tengelyeket (álló, forgó, bolygó), csapágyakat (sikló, gördülő), forgómozgást átszármaztató elemeket (tárcsákat, fogaskerekeket, lánckerekeket), tengelykapcsolókat, továbbá karos, bütykös, fogas mechanizmusokat is tartalmazó modellek készítése. A mozgás módosításának meghatározása. Áttételek számítása.

— Sebességváltó modelljének elkészítése.
— A szerelődoboz elemeiből készíthető mechanizmusok, modellek megfelelőinek helye és szerepe a mezőgazdasági gépekben, termelő berendezésekben.

A mezőgazdasági erő- és munkagépek főbb szerkezeti elemei.

Kerékpár szerelése (különös tekintettel a szerelési sorrendre, beállításokra, működési elvekre): első agy, középagy, kormány, pedál, hátsó agy, gumiabroncsok szerelése. A gumiabroncsok mérete. A kerékpár fékrendszere. A hátsó agy funkciói. A lánc beállítása, kenése.

A kerékpár világítása, a kerékpár áramkörei.

A kerékpár karbantartása, hibás alkatrészeinek cseréje és pótlása. A kerékpár mint összetett technikai berendezés.

— A szabványok jelentősége az alkatrészek pótlásakor.
— Az Otto- és a Diesel-, illetve a kétütemű és a négyütemű motorok működési elve és összehasonlításuk.
— Mezőgazdasági kisgépek.
— A belsőégésű motorok szerepe a közlekedésben, az iparban, a mezőgazdaságban, a honvédelemben.

Egészségvédelmi és balesetmegelőzési szabályok: az eszközök és szerszámok ismerete, szakszerű használatuk.

IV. Üzemlátogatás

Látogatás az iskola környékén levő mezőgazdasági gépjavító üzemben, ahol a tanulók megfigyelnek és megismernek néhány mezőgazdasági erő- és munkagépet, ezek főbb elemeit, felhasználási területeit; a karbantartáshoz és javításhoz használt anyagokat, szerszámokat, gépeket, vizsgáló és mérő berendezéseket; a növényvédelem, kemizálás és talajerő-visszapótlás nagyüzemi módjait.

— Hazai mezőgazdasági gépgyártásunk; kapcsolatunk e téren a többi szocialista országgal.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Legyen képes a tanuló a mezőgazdasági kísérletek, a fémek anyagvizsgálata, a felületek kezelése, valamint a szerelések során megfigyelt jelenségek biológiai, kémiai, fizikai magyarázatára. Ismerje fel a biológiában, a kémiában, a fizikában tanult törvények, jelenségek és a gyakorlati alkalmazásuk közötti összefüggéseket.

– **Gyűjtsön adatokat a mezőgazdasági üzemekben végzett megfigyelések,** a szüleivel való beszélgetések, a tv, a rádió, újságcikkek és **filmek alapján arra vonatkozóan, hogy a technika és a tudomány vívmányai, a találmányok, újítások, a szervezési és egyéb ésszerűsítések hogyan befolyásolják a közlekedés és a mezőgazdaság fejlődését** és a mindennapi élet alakulását.

– **Váljék fokozatosan meggyőződésévé, hogy a fejlettebb technika könnyebbé teszi az ember munkáját, tartalmasabbá, szebbé és boldogabbá az ember életét. Hasonlítsa össze a gépi és kézi erővel végzett munka eredményeit.**

– **Ismerje fel az üzemlátogatás alkalmával a munkamegosztás szükségességét;** gyűjtse össze a fizikai és a szellemi munka főbb jellemzőit; alakítson

ki magában valamilyen pálya, szakma iránt érdeklődést. **Ismerjen néhány, számára leginkább vonzó szakmát; győződjék meg arról, hogy a szellemi és a fizikai erőfeszítés minden szakmában egyaránt szükséges.**

— **Ismerje a hazánk és a többi szocialista ország közötti gazdasági együttműködés jelentőségét,** főként az acélgyártásra, a gépgyártásra és a közlekedési eszközökre vonatkozóan.

— **A gyakorlati munkában ismerje a helyes magatartási formákat: a helyes testtartást, az eszközök, szerszámok balesetmentes, szakszerű használatát; a páros- és csoport-** (szalagszerű) **munka szervezését.** Kapcsolódjék be a munkaterem fejlesztésével összefüggő munkákba, a kerti munkák előkészítésébe.

— Ismerje fel a környezet (parkok, épületek, közlekedési eszközök) esztétikumát, tudjon ezekről önálló véleményt mondani. **Óvja környezetének rendjét és tisztaságát, megőrzésükre tanulótársait is figyelmeztesse.**

— **Ismerje az acél egyszerű eszközökkel és módszerekkel elvégezhető anyagvizsgálatait** (szikrapróba, hajlítgatásos fárasztási próba); **a gyakrabban használatos acélfajtákat, idomacélokat, a korrozió fogalmát, a korrózió elleni védelem módszereit.**

— **Ismerje meg a talaj élő és élettelen alkotóelemeit; a tápanyag-visszapótlás jelentőségét a talaj termőképességének fenntartásában és fokozásában.**

— **Ismerje** a gyümölcsfák és díszfák szaporítási eljárásait; **a metszés és hajtáskötözés elemeit; a fás növények ültetésének, gondozásának műveleteit; a gyümölcsök betakarításának, téli tárolásának módjait;** a gyümölcs és a szőlő termesztésének népgazdasági jelentőségét; a gyomirtószerek hatásmechanizmusát, a leggyakrabban használt növényvédő- és gyomirtószereket, **a kemizálás mezőgazdasági jelentőségét.**

— Készítsen feljegyzéseket a metszésnek és a hajtáslekötözésnek a növények növekedésére és fejlődésére gyakorolt hatásáról. **Ismerje a természetes módon és mesterségesen irányított növekedés és fejlődés közötti különbséget, a hajtásnövekedés irányításának célját.**

— **Legyen jártas a gyümölcsfák ültetésével, ápolásával, a gyümölcsök betakarításával kapcsolatos kerti munkák végzésében;** a díszfák, cserjék, telepítésében; a talajra, a növények fejlődésére vonatkozó kísérletek végzésében; **a kerti szerszámok és egyéb eszközök balesetmentes használatában.**

— **Szerelődoboz felhasználásával — kép, rajz** és önálló tervezés **alapján — tudjon forgó mozgást átszármaztató elempárokat, valamint karos, bütykös, fogas mechanizmusokat is tartalmazó modelleket elkészíteni. Legyen jártas az áttétel,** a forgatónyomaték **számításában.**

— **Tudja a kerékpár szerelésének helyes sorrendjét, az egyes alkatrészek helyes beállítását.** Ismerje a kerékpáron megtalálható csapágyakat, tengelyeket, erőátviteli szerkezeteket; a hátsó agy funkcióit; a kerékpár világítási rendszerét.

– Ismerje a mezőgazdasági erő- és munkagépek főbb szerkezeti elemeit.

– **Ismerje a teljes metszettel,** a félnézet-félmetszettel, a kitöréssel **történő műszaki ábrázolást;** a csavarok, tengelyek, csapágyak, kerekek, tárcsák, fogaskerekek jelképes ábrázolását. **Legyen jártas a tanult rajzi jelek műszaki rajzon történő értelmezésében, olvasásában;** a dőlt szabványbetűk és számjegyek rajzolásában betűsablonnal és szabad kézzel; továbbá **a mérőléc, tolómérő,** mérőkörző, szögmérő **használatában; az anyagon a méretek jelölésében.**

– **Ismerje az acélanyagok megmunkálási műveleteit (huzal darabolása, idomacél fűrészelése, reszelése, fúrása;** menetmetszés, menetfúrás) **és alakítási műveleteit (idomacél hajlítása, csavarása).**

– **Legyen jártas az előbb felsorolt műveletek végzésében, az alkatrészek összeállításában (csavarozás) és a felület kezelésében (csiszolás, lakkozás, festés).**

– A szerelési gyakorlatok terén fejlődjenek az önálló tervezésre, a munkafeladatok ötletes megoldására irányuló képességei.

8. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

I. Elektromos szerelések

Áramköri elemek, szerelvények, szerelési anyagok fontosabb jellemzői, alkalmazási területeik. Vezetékek kötése forrasztással.

Hibakeresési módok műszerrel és jelzőlámpával. Áramerősség és feszültség mérése. Az elektromos szerelés alapvető szerszámainak és műszereinek ismerete, helyes és balesetmentes használatuk.

A balesetek megelőzésének módjai. Tennivalók áramütés esetén. Az elsősegélynyújtás főbb szabályai.

Az elektromos szerelvények, áramköri elemek jelképes ábrázolása, kapcsolási rajzok készítése és olvasása.

Lámpakapcsolások összeállítása (csillárkapcsolás, váltókapcsolás).

Csengőkapcsolások (jelzőcsengő szerelése reduktorral).

— Egyszerű jelfogós áramkörök készítése (lépcsőházi világítás).

Elektromos vezérlés és szabályozás modellezése (pl. programvezérlő kapcsolóórával, ikerfémes hőmérséklet-szabályozó vagy termoelem felhasználásával); a vezérlés és a szabályozás elemei, fogalma.

— Audiovizuális eszközök (lemezjátszó, hangerősítő, sztereo erősítő, magnetofon, rádió, televízió, dianéző, diavetítő, keskenyfilm-vetítő, fényképezőgép) karbantartása és használata.

— Elektromos melegítők (pl. műanya, keltetőgép). Vezérlő és szabályozó berendezések.

— Mesterséges világítás a növénytermesztésben, állattenyésztésben.

— Egy lakószoba elektromos hálózatának önálló megtervezése.

II. Mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok

A hajtatásos termesztés és palántanevelés speciális talajelőkészítése.

Egységnyi terület alap- és kiegészítő trágyázása a hajtatásos termesztésben különböző növényfajok esetén.

Fóliasátor (vagy melegágy) üzembe helyezése.

Palántázás fóliasátorban (melegágyban).

Zöldségnövények hajtatásos termesztése; hajtatási módok (felhasználva a növények életfeltételei című témakörben tanult ismereteket).

Primőráruk betakarítása és piaci előkészítése.

A hajtatásos termesztés gazdaságossági és környezeti tényezők szerinti vizsgálata (tanulói megfigyelések, kísérletek).

Haszonkert és díszkert tervezése (hasonlóságok és különbözőségek).

Mezőgazdasági termelés és a környezetvédelem.

— Dísznövények termesztése, vegetatív szaporításának módja.
— Élelmiszeripari alapismeretek: élelmiszerek előállítása, tartósítása; félkész és kész élelmiszerek; élelmiszervizsgálatok.
— Különböző tárolási és tartósítási módok összehasonlító vizsgálata.

III. Háztartási berendezések, eszközök és gépek

Működési elvük, szerkezetük, a használatukra vonatkozó főbb szabályok és előírások. Egyszerűbb háztartási eszközök szerelése.

A lakás takarítása, takarítószerek. Mosás, a mósószerek hatásmechanizmusa.

— A háztartási eszközökben található szabályozó berendezések.
— Lakáskultúra. Környezetünk rendjének, tisztaságának, esztétikumának megóvása.
— Élelmiszeripari tartósítási eljárások.
— Fűtőberendezések és tüzelőanyagok. A fűtőberendezések gazdaságos és balesetmentes használata.
— Az olajtüzelésű kályha szabályozója.
— A vízvezeték-hálózat lakáson belüli szerelvényei; vízelzáró szelepek szerkezete, karbantartásuk.
— A W.C. vízöblítőjének működési elve, szerkezete.

IV. A villamos energia termelésének és fogyasztásának alapjai

A villamos energia termelése, „szállítása". Az energiaátalakulások összefoglalása.

Lakásunk, iskolánk egy havi villamosenergia-fogyasztásának leolvasása. A havi energiafogyasztás árának kiszámítása. Az energiatakarékosság és népgazdasági jelentősége.

— Vízierőművek, hőerőművek, atomerőművek blokk-sémája.
— Egy korszerű mezőgazdasági üzem villamosenergia-igénye.

V. Üzemlátogatás

Az iskola környezetében levő olyan gépesített állattenyésztési telep, élelmiszeripari, konzervipari vagy húsfeldolgozóipari üzem megtekintése, ahol a tanulók a gyakorlatban ismerkedhetnek meg az automatizálás különböző fokaival (a műszaki érzékelőkkel, vezérlő és szabályozó berendezésekkel, programvezérléssel), továbbá a gépesítés és automatizálás hatásával a termelés szervezésére, a munkamegosztásra és a termelékenységre.

— Az iskola környékén működő jelentősebb mezőgazdasági, élelmiszeripari üzem termékei.

— A komplex gépesítés és az automatizálás hatása a szocialista, illetve a kapitalista társadalmi viszonyok között.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra
Ebből:	
Üzemlátogatásra	kb. 3 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Alakuljon ki a tanulóban az a felismerés, hogy társadalmunk alapja a munka, az anyagi javak termelése, hogy a szocialista társadalomban mindenkinek becsületesen kell dolgoznia.** Eszményképe a becsületesen dolgozó embertípus legyen.

– **Az energiaátalakulások rendszerezése alapján és az anyagmegmunkálási gyakorlatok, tanulói kísérletek során** – támaszkodva a biológiában, a fizikában és a kémiában tanult ismeretekre – **váljék meggyőződésévé, hogy az anyag és az energia egyik formájából átalakulhat a másikba, de az anyag (a világ) és az energia nem „teremtődhetett" és nem is semmisülhet meg.**

– **Vegye észre a lakóhelyén és környékén végbemenő változásokat** (épületek, üzemek, utak, közlekedési eszközök). Érdeklődjék a technika újdonságai iránt. **Tudja összehasonlítani egy régebben épült és berendezett, illetve a jelenben épült és berendezett lakóház komfortját** (a lakás vízellátása, világítása, fűtése, háztartási gépekkel és egyéb használati eszközökkel való felszereltsége alapján). Ismerje fel a forma és a funkció egységének esztétikumát.

– **Az üzemlátogatásokon szerzett tapasztalatok, valamint a tv, rádió, film, újságcikkek alapján értse meg, hogy a komplex gépesítésnek és az automatizálásnak milyen hatása van a termelésre, a dolgozók élet- és munkakörülményeire.**

– Ismerje fel a tudomány és a technika szoros kapcsolatát, **lássa be, hogy minden szakmában, minden munkahelyen folyamatosan és sokat kell tanulni. Érdeklődjék a különböző pályák és szakmák iránt, gyűjtsön adatokat** arról, hogy a választott jövőbeli foglalkozásában milyen ismeretekkel kell **majd rendelkeznie.**

– **Kapcsolódjék be a gyakorlókert fejlesztésével összefüggő munkákba, az**

anyagok, szerszámok és eszközök előkészítésébe. Becsülje és óvja meg a gyakorlati munkákban használt felszerelési tárgyakat. Tartsa meg a balesetmegelőzésre vonatkozó rendszabályokat. Szakszerűtlen munkavégzés esetén figyelmeztesse tanulótársait.

– **Ismerje az áramköri elemek, szerelvények, szerelési anyagok fontosabb jellemzőit,** beszerzési helyét; **a vezetékek előkészítését; csavarozással, forrasztással való kötését; az elektromos szerelés alapvető szerszámait,** mérőeszközeit; **az elektromos balesetek megelőzésének szabályait, az elsősegélynyújtás módjait; az áramköri elemek jelképes ábráit;** a vezérlés és a szabályozás fogalmát.

– **Ismerje a hajtatásos termesztés hazai jelentőségét, a hajtatási módokat, a növényi életfeltételek mesterséges megteremtésének lehetőségeit,** a hajtatásos termesztés leggazdaságosabb megoldásait a helyi lehetőségek figyelembevételével.

– **Ismerje a haszonkert és díszkert jellemzőit,** tervezésük alapvető szempontjait.

– **Ismerje a háztartás fontosabb eszközeinek** és gépeinek szerkezeti felépítését, **működési elvét; a villamosenergia-fogyasztás leolvasását, az elfogyasztott villamosenergia árának kiszámítását;** népgazdaságunk fejlődése és a villamosenergia-fogyasztás közötti kapcsolatot; az energiátalakulások lényegét.

– **Legyen jártas az egyszerűbb áramkörök (lámpakapcsolások, csengőkapcsolások) szerelésében; az elekromos vezérlést és szabályozást szemléltető modellek készítésében;** fóliasátorban való palántázásban, **a háztartás főbb eszközeinek, gépeinek** (kávédaráló, kávéfőző, vasaló, elektromos főzőlap, mosógép, centrifuga, porszívó, villamos tűzhely, gáztűzhely) **előírás szerinti és balesetmentes használatában; az otthoni karbantartó és egyéb munkákban** (takarítás, géppel való mosás stb.).

– **Legyen jártas a tantervi tanulói kísérletek végzésében.**

– **Legyen képes** munkáját (a műveleti sorrendet) gazdaságosan megtervezni és megszervezni; **a feladat elvégzéséhez szükséges anyagokat, szerszámokat kiválasztani; a megoldások között a tetszetősebbet és számára kivitelezhetőbbet kiválasztani; a modellek szerelése közben szerzett ismereteit alapfokon általánosítani** (pl. a háztartási gépek vezérlő és szabályozó berendezései, üzemekben megfigyelt gépek, gépsorok, berendezések); gondolatait a szaknyelv használatával kifejezni és grafikusan ábrázolni; **a lakás egyszerűbb karbantartó munkáit elvégezni.**

– **Ismerje fel** a mezőgazdasági és az ipari termelésnek a környezetre gyakorolt hatását; **a környezetvédelmi eljárások szükségességét.**

– **Vegye észre, hogy a technikában felhasználja és ki is egészíti a többi tantárgyban tanult ismereteit.** Ezeket az ismereteket tudatosan alkalmazza is. Értse meg, hogy a világ egységes még akkor is, ha az egyes tantárgyakban más-más oldalait, összefüggéseit vizsgáljuk és tanulmányozzuk.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A technika tantárgy – amely a tanulók politechnikai nevelését legközvetlenebbül szolgálja – csak a többi tantárggyal szoros kapcsolatban oktatható eredményesen. Ez a kapcsolat a tantárgyak egészét tekintve kölcsönös: egyrészt tapasztalati anyagot ad más tárgyakhoz, másrészt a többi tárgyban szerzett ismereteket a maga sajátos módján egybekapcsolja, szintetizálja.

A technika tanítása során különösen a következő módszertani alapelvekre kell figyelemmel lennünk.

1. A technikai ismeretek oktatása a tanulók sokrétű *manuális tevékenységére* (anyagalakítás, anyagmegmunkálás, mérés, rajzolás, anyagvizsgálat, szerelés, kísérlet, kerti munka stb.), valamint a tanulók által a környezetben, a mezőgazdasági és az ipari üzemekben végzett *megfigyelésekre* támaszkodik. Jussanak el azonban a tanulók – a fejlettségüknek megfelelő szinten – az elvontabb, *általánosított megfogalmazáshoz* is.

Az elméleti és gyakorlati ismeretanyagot nem szabad elválasztani sem a tanítás folyamatában, sem módszereiben, hanem arra kell törekedni, hogy a tanulók szerves egységben sajátítsák el. A gyerekeket a tantervi tárgykörökben megjelölt elméleti ismeretekhez a gyakorlati munkákon keresztül juttassuk el.

2. Az oktatás során már a legalsóbb fokon is érvényesíteni kell a technika tantárgy *nevelő hatását*. Ell kell érni, hogy a tanulókban fejlődjék a termelési viszonyok rendszerében való eligazodás képessége, a munkakészség és a munkaképesség. Ki kell használni a technika fejlődésétől elválaszthatatlan munkamegosztás nevelő hatását, a foglalkozások kollektívitást igénylő és önfegyelemre szoktató vonásait. A munkamegosztás és ezzel együtt minden kollektív munka szervezést igényel, valamilyen szervezeti keretben valósul meg. Ezért hangsúlyozottan fontos már az 1. osztálytól kezdve a tevékenységek jó és különböző módon való szervezése, továbbá az üzemlátogatások során a nagyüzemi termelés folyamatának megfigyeltetése és elemzése.

A közvetlen tanulói tapasztalatok hiányában alkalmazzunk filmet, diafilmet, tv-adásokat.

3. A tanterv csak a tanulók által elsajátítandó ismereteket és az ezekhez szükséges tevékenységi formákat tartalmazza. A tanulói munka *konkrét tár-*

gyát (feladatát) – a helynek, a környezetnek, az iskola felszereltségének, a tanulócsoport teherbírásának figyelembevételével – a *nevelő önállóan tervezze meg.* (Ehhez a módszertani segédkönyvek nyújtanak segítséget.)

A javasolt feladatok közül a nevelő a körülményeknek legjobban megfelelőt választhatja.

Az üzemlátogatásokat lehetőleg a környezetismerettel, a biológiával, a földrajzzal, a fizikával és a kémiával egybehangoltan szervezzük a tantervben megjelölt megfigyelési szempontok figyelembevételével.

4. Amennyiben az iskola körülményei lehetővé teszik, már a 3. osztálytól kezdve a technika oktatása az osztály megfelezésével, *kisebb csoportban,* külön munkateremben történjék.

A *„B" változat* alapján tanuló 5–8. osztályokban – hogy a gyakorlókertben az őszi és a tavaszi munkák végzéséhez mindig legyen elegendő létszámban tanuló – az osztály egyik fele egyik héten a gyakorlókertben, ugyanazon a héten az osztály másik fele a munkateremben dolgozzék, a következő héten megfordítva.

Az osztályok csoportbontása koedukált módon történjék.

A tantárgy ismeretanyaga elméleti és gyakorlati jellegű ismeretek ötvözete, s ezért a törzsanyagban szereplő ismeretek tökéletes elsajátításához az elméleti tanulással állandóan párosuló gyakorlati tevékenység is szükséges.

A gyakorlati tevékenység azonban sehol sem korlátozható valamely ipari vagy mezőgazdasági szakmunka tökéletesen elsajátítandó fogásaira. A gyermekek az egyes szakmai ismereteknek csak az alapjait és csakis a fejlettségi sajátosságaiknak megfelelő színvonalon sajátítsák el.

A technika tantárgy tanítása során – a tárgy sajátosságából következően – házi feladat nem adható.

5. A tanulói teljesítmények *értékelésénél csak a törzsanyag* vehető figyelembe, de az értékelésben ne csak az ismereti, jártassági, hanem a nevelési és a képességbeli követelmények is összegeződjenek.

Természetesen a kiváló minősítés csak azt a tanulót illeti meg, aki a tantárgy törzsanyagában szereplő ismereteket – mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásaiban – alkotó módon sajátította el, s ezeknek birtokában képes az életkori sajátosságait meg nem haladó feladatok megoldására a tantárgy keretein belül.

Az elbírálás során az ellenőrzés és értékelés módszereinek mindegyike alkalmazható. A tanulók értékelésében nemcsak az egész szorgalmi időszakban tanúsított egyéni tanulói teljesítményeknek, hanem a gyerekek neveltségi szintjének is tükröződnie kell.

Éppen a fentiek alapján a technika tantárgyban a tanulók elbírálásához alkalmazott osztályzatoknak a pozitív, nevelő jellege érvényesüljön.

Az elégtelen osztályzat adása a technika tantárgyban csak akkor indokolt, ha a tanuló munkához való viszonya egyértelműen negatív.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Tankönyv

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, Technikai kisenciklopédia, Természettudományi kislexikon, a tantervi anyaghoz kapcsolódó különböző szabványok (előírások). Folyóiratok (A Technika Tanítása stb.).

Nyomtatott grafikai taneszközök

Falitáblázatok (táblók) különböző gyártástechnológiák, ipari, mezőgazdasági termelési folyamatok szemléltetésére a tantervi anyagból

Vizuális információhordozók

Diakép-sorozatok, fóliakép-sorozatok

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek a tanterv egyes témaköreihez 5–8. osztályban. Az Iskolatelevízió adásai

Tanulókísérleti eszközök

Szerszámok a tantervi anyagban szereplő mérő, szerelő és megmunkáló gyakorlatokhoz (fém-, fa-, papír-, műanyag-megmunkáló kéziszerszámok), építő- és szerelődobozok a tantervben jelzett témakörök feldolgozásához 5–8. osztályban.

Tanulócsoportok kísérleti eszközei

A tanterv által megjelölt témakörökben szereplő ritkán használt vagy nagyobb értéket képviselő szerszámok, eszközök, gépek és műszerek.

A „B" változat taneszközigénye a felsoroltakon kívül

Nyomtatott taneszközök

b) *Nevelői segédletek*

Kertészeti lexikon

Nyomtatott grafikai taneszközök

Falitáblázatok a növénytermesztés, állattenyésztés és élelmiszeripar témaköreiből

Vizuális információhordozók

Diakép-sorozatok, fóliakép-sorozatok

Audiovizuális információhordozók

Hangosfilmek az iparszerű mezőgazdasági termelés és élelmiszergazdaság bemutatására témánkénti csoportosításban (szükség esetén üzemlátogatást is pótolhat)

Tanulókísérleti eszközök

Talajvizsgálati laboratóriumi eszközök, vetőmagvizsgálati laboratóriumi eszközök, Tára-mérleg; mikroszkóp

Egyéb felszerelések

A talajművelés és növénytermesztés kézi eszközei (ásó, kapa, lapát, gereblye, öntözőkanna, vödör, kézi vetőgép, permetező és porozó, ágfűrész, metszőolló, szemzőkés). Termesztő és tároló edények (szaporító ládák, virágcserepek, tároló ládák). Kiegészítő felszerelések: kétkerekű kézi szállítókocsi, kétágú létra.

Javasolt beszerzés: egy db kerti kistraktor tartozékokkal

RAJZ
5–8. osztály

Szerkesztette:

ARADI JENŐ

CÉL ÉS FELADATOK

A rajztanítás *célja*, hogy a valóság tudatos megfigyeltetésével és képi ábrázoltatásával fejlessze a tanulók látáskultúráját, és ezzel vezesse őket a a természet és társadalom mind teljesebb megismerésse felé. A világ képi és esztétikai birtokbavételének megalapozásával, képzőművészeti alkotások elemzésével, a képességek kibontakoztatásával segítse az alkotó, szocialista személyiség formálását. Neveljen meglátó, gondolkodó, felfedező, alkotni tudó embereket, akik a jelenségeket vizuálisan elemezve értelmezik, kutatják azok összefüggéseit, és eligazodnak a képi információk áradatában.

Ennek érdekében sokoldalúan műveljük a tanulók *látáskultúráját*

– a környező világ téri, formai és színbeli vizsgálatára és a vizuális ítéletek változatos képi kifejezésére való neveléssel;

– a vizuális emlékezet és alkotó képzelet fejlesztésével, az egyre önállóbb alakító, alkotó tevékenységre neveléssel;

– a műszaki, a gyakorlati élethez szükséges sajátos szemlélet és alapozó ismeretek nyújtásával;

– az esztétikum iránti fogékonyság és az ízlés nevelésével;

– a saját és társaik teljesítményének értékelésében megnyilvánuló helyes ítélőképesség alakításával.

Feladatunk az alsóbb osztályokban elkezdett ábrázoló tevékenység megerősítése és folytatása – a vizuális emlékezet és az alkotó képzelet fokozatos fejlesztésével – a megfigyelés és ábrázolás egymással összefüggő gyakorlatában.

Tantárgyunkban a tanulók *gondolkodását*, dialektikus és materialista szemléletét a valóság vizuális jelenségeiben rejlő összefüggések elemzésével, feltárásával, a törvényszerűségek felismertetésével és alkotó alkalmaztatásával fejlesztjük.

A gyermekrajzok témáival, a rajzolva történő felfedező megismeréssel és a művészi alkotások elemzésével biztosítjuk *az erkölcsi, politikai, világnézeti, a hazafias és honvédelmi nevelést* – az érzelmi és értelmi állásfoglalás egységében.

Tantárgyunk az alkotó munkával és az elemzésekben feltárt esztétikai minőségek által nyújtott élményekkel formálja az életkori szintnek megfelelően *az ízlést, az esztétikai és erkölcsi ítélőképességet*, ezzel is elősegítve a

következetes, elmélyült munkavégzést, a munka megszervezését, az önismeret és önértékelés képességének fejlődését.

Feladatunk, hogy technikai ismeretek nyújtásával, konstruálással, a műszaki ábrázolás elemeinek ismertetésével és a rajzolvasási készség kialakításával segítsük a *műszaki-technikai nevelést.*

A vizuális kifejezésen túl a *verbális kifejezőképességet* is fejlesztjük a látott, megfigyelt tények szóbeli elmondásával, a szaknyelv megismertetésével és használatával.

Megfigyelések útján – a látási, tapintási, mozgási észlelések segítségével – gazdagítjuk a gyermek vizuális (téri, formai, színbeli) képzeteit, bővítjük ismereteit, pontosabbá tesszük a jelenségekről alkotott *fogalmait.*

A valóságos térben történő cselekedtetéssel, térrendezéssel, mintázással, a téri tapasztalatok síkon történő kifejezésének sokoldalú gazdagításával fokozatosan fejlesztenünk kell – az életkornak megfelelő szinten és minőségben – az elemi téri *tájékozódó képességet és a térábrázolást.* Annak érdekében, hogy a különböző igényeknek megfelelő *vizuális közlő nyelv* birtokába jussanak a tanulók – ezzel gondolataikat, érzéseiket, elképzeléseiket képi formában is megfogalmazhassák – fejlesztenünk kell

– emlékezetüket és képzeletüket;
– elő kell segítenünk megfigyelési tapasztalataik általánosítását;
– meg kell ismertetnünk velük a legfontosabb ábrázolási konvenciókat.

A valóság és a modell nyújtotta elsődleges formaélmény karakteres megragadásától és ábrázolásától elindulva fokozatosan fejlesztenünk kell a tanulók *formaérzékét. E feladat megoldását*

– az arányok megfigyelésének finomításával;
– a belső szerkezet és felépítés feltárásával;
– a forma és funkció elemzésével és ábrázolásával;
– a formában rejlő esztétikum felismertetésével;
– a szerzett formaismeretek alkotó alkalmazásával szolgáljuk.

A térnek és formának látás útján történő vizsgálatát a fény teszi lehetővé, így a fény és szín tanulmányozásának dialektikus egységben kell ötvöződnie a tér és a forma tanulmányozásával.

A gyermekek *színismeretét* a már korábban elsajátított színfelismerésből, színmegnevezésből kiindulva fokozatosabban kell fejlesztenünk az egyre érzékenyebb és tudatosabb színmegfigyelésekig, a rendszerezésig.

Vizsgálnunk kell

– a főszíneket, a mellékszíneket és tört színeket;
– a lokálszíneket és a színek egymásra hatását;
– a rokon- és kiegészítő színeket;
– a hideg és meleg színeket;
– a színek kölcsönhatását;
– a színek térhatását;
– a színek környezetalakító és hangulati hatását;

– a színek alkotó jellegű alkalmazását;
– a fény és árnyék teret és formát kifejező és értelmező szerepét a valóságban és az ábrázolásban.

Fokozatosan fejleszteni kell a vizuális tapasztalatok, érzelmek és gondolatok esztétikus *képi kifejezésének képességét és a kompozíciós készséget*
– a rajzlapon történő megfelelő elhelyezést, a felület esztétikus kitöltését;
– a képfelület téri, formai, színbeli gazdagítását, tagolását;
– a képi elemek ritmikus, szimmetrikus, egyensúlyos elrendezését, az ehhez szükséges kombináló készséget;
– a képi kiemelés módjait (szín, fény, méret, tömeg, csoportosítás);
– a téralakítás képességét;
– a célnak megfelelő méret és forma, a kifejezést segítő anyag és technika fokozatosan önállósuló megválasztását;
– és mindezek felismerését a művészeti alkotásokon.

Foglalkoznunk kell a *tér és forma elvonatkoztatásával*, dekoratív célzatú és értelmező-közlő jellegű egyszerűsítésével. Az utóbbin belül elsősorban
– a megfigyelésekről az egyszerű megjelenítés ellenére is gazdag információt nyújtó magyarázó rajzokkal;
– és a nemzetközi jelrendszer elemeit nyújtó műszaki ábrázolásokkal.

A tanulókat helyes, következetes, folyamatos munkavégzésre kell szoktatni. Meg kell tanítanunk a különböző eszközök és technikák célszerű használatát.

El kell érnünk, hogy a gyermekek a megismert alkotói módszereket és eljárásokat, technikákat és anyagokat a lehetőségekhez mérten – és az életkori sajátosságukhoz alkalmazkodva – minél változatosabban és önállóbban használhassák fel ábrázoló, önkifejező tevékenységük során (építés, konstruálás, mintázás, rajzolás, festés, nyomótechnika alkalmazása, viaszolás, batikolás, applikálás stb.). Váljon természetes *igényükké* a vizuális szépségek – a természeti és az ember alkotta szép – sokoldalú értő élvezete, és alakuljon ki bennük saját környezetük ízléses, esztétikus alakításának igénye és képessége is.

Igazi *esztétikai értékek gyakori átélését* kell biztosítanunk ahhoz, hogy tanítványaink az esztétikum iránt fogékonnyakká váljanak, egyre többet érezzenek át és értsenek meg a művészeti alkotásokban rejlő érzelmi, tartalmi mondanivalóból, a formai, kifejezésbeli szépségekből, érzékelni tudják a tartalom és forma egységének szépségét, egyre aktívabban tudják befogadni a művészi alkotásokat.

5. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Természetes és mesterséges formák térbeli helyzetének, karakterének, színének tanulmányozása és ábrázolása (arányok, testesség, formakontraszt, pozitív és negatív forma).

Testek és szalagformák megfigyelése és ábrázolása a térbeliség érzékeltetésével és vetülettel (elöl-, felül-, esetleg oldalnézetben).

Háromnézetű vetületi ábrázolás megalapozása tapasztalati úton, érzékletesen, téralakítással, különböző nézetek rajzi ábrázolásával.

Egyszerű, természetes és mesterséges formák hossz- és keresztmetszetei. A felépítés, a belső szerkezet megismerése és ábrázolása; értelmező, magyarázó vázlatok készítése.

A vonal és a folt, a fény és az árnyék (tónus) szerepe a testesség és a tér kifejezésében.

A fő- és mellékszínek. A lokálszínek. A szín kiemelő, értelmező szerepe (színes ábrák, magyarázó rajzok).

A vonal, a folt, a forma és a szín alkotó jellegű alkalmazása. A kompozíciós elemek: a ritmus, a szimmetria, az egyensúly szerepe az alakításokban, tervezésekben. A színek hangulati és dekoratív hatása. Színharmónia.

Versek, mesék, népdalok, események, élmények, elképzelések ábrázolása.

A korábban megismert és használt technikák gyakorlása és alkalmazása: rajz, festés, nyomás, viaszolás stb. Új technikák (pl. a monotípia, dekoratív papírplasztika).

Betűalakítás és -tervezés, betűnyomat. Az írás fejlődése, a betű mint jel.

Műszaki szabványírás: álló és dőlt helyzetű nagybetűk. (Betűegység, arány, forma, szerkezet.)

A tanulók által tanulmányozott természetes és mesterséges formák redukálása dekoratív alkalmazás céljából (sor- és terülődísz, plakát).

A barlangrajzok kifejező ereje.

Az egyiptomi térábrázolás. A mérettel történő kiemelés. A jellemző nézet. A társadalom tükröződése a műalkotásokban. Téralakítások, építészeti szerkezetek, díszítő elemek az ókori építőművészetben.

Festészet és szobrászat az ókori művészetben.

A lokálszínek a festészetben.

A szín szerepe a XX. század képzőművészetében (Vásárhelyi, Klee).

A műalkotásokhoz kapcsolódó gyakorlati tevékenységek: makettkészítés, a kompozíció értelmezése, színvázlat stb.

Fazekasság, bátorság; tojásfestés.

Múzeumlátogatás (lehetőleg néprajzi múzeumba).

Időszalag készítése; reprodukciók gyűjtése, rendezése.

— Játékos kísérletek a színekkel és a különböző technikákkal.
— Farsangi maszk, álarc készítése plasztikus elemekkel. Afrikai maszkok, busóálarc bemutatása.
— Bábkészítés, bábozás.
— Lapos és mélyített domborű. Pecsételőhenger.
— Makettkészítés.
— Alkalmazott grafikai tervek (pl. meghívó, oklevél, csomagolóanyag felületdíszítése). Betűsablon használata.
— Fotók, rajzos vázlatok készítése a környék népművészetéről.
— Művészeti folyóiratok, könyvek tanulmányozása.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Legyenek képesek a tanulók egyszerű tárgyak térszerű ábrázolására,** formai kialakítására mintázással és síkjellegű redukálására; **egyszerű vetületek vázolására és olvasására.**

– **Tanulmányozzák a környezetükben látott természetes és mesterséges** (szabályos és amorf) **formákat** az aránybeli összefüggések, **a tárgyak** szerkezeti felépítése és a **nézőpontnak megfelelő térbeli helyzete szerint,** s a tanulságokat a nevelő irányításával fejezzék ki munkájukban.

– **Ismerjék a fő- és mellékszíneket,** a 12 tagú színkört. **Ismerjék az átmenetek fokozatos folyamatosságát** (a tónust) és alkalmazzák gyakorlati munkájukban.

– **Ismerjék a szabványbetűk szerkezetét, arányait.** Gyakorolják a betűrajzolást a műszaki jellegű feladataikon.

– Díszítő jellegű munkáikon alkalmazzanak különféle esztétikus betűformákat.

– Tudják a célnak megfelelő eszközöket, anyagot, a rajzpapír formáját és méretét önállóan megválasztani.

– **Ismerjék a képzőművészet kifejező eszközeit** (vonal, folt, forma, tömeg, szín, világos–sötét, fény–árnyék, faktúra); ismerjék fel ezek szerepét a műalkotásokban, és alkalmazzák saját munkájukban.

– Tudják megfigyeléseiket, felismeréseiket vizuális jelekkel és szóban megfogalmazni, lejegyezni.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Két-három tárgy térbeli viszonyának elemzése, ábrázolása. A felismert összefüggések alkalmazásával téralakítás rajzban, vetületi ábrázolással és térbeli rekonstruálással.

Részletgazdagabb természetes és mesterséges formák karakterének, részarányainak, térbeliségének az előző osztályokban ábrázoltaknál részletgazdagabb kifejezése.

A forma elemzése a felépítés és szerkezet szempontjából. Termések, használati eszközök, műanyag dobozok szerkezeti felépítése, geometrikus redukálása, metszetei. Réteges metszet, vetületek.

Metszet, szerkezet belerajzolása fotóba, rajzba. Építészeti metszetek.

A háromképsíkos vetületi ábrázolás rendszere. Nézetrend.

Ábrázolás emlékezet után, elképzelés alapján; majd a nézőpont változtatásával, a formák átalakításával, újrakonstruálásával.

Természeti vagy technikai folyamat fázisrajzai.

A lokálszín. A lokálszín változásának megfigyelése változó színű környezetben. A fény–árnyék értelmező szerepe. Telifény, oldalfény, ellenfény. Színreflex.

Kompozíciós alakítások a tér, elrendezés, színösszhang, kiemelés, aszimmetria és képi egyensúly figyelembevételével.

Versek, mesék, népdalok, népballadák, olvasmányok/ illusztrálása; a család és a tágabb társadalmi környezet ábrázolása mintázással is.

Elképzelt forma alakítása műanyag dobozokból, agyagból mintázással, papírból stb.

Mintázás (körplasztika is), felületdíszítés nyomhagyással, pozitív–negatív forma alakítása (pl. sokszorosítás gipszöntéssel, lemezdomborítás).

A faktúra szerepe, faktúraképzés.

Műszaki szabványírás: álló és dőlt helyzetű kisbetűk.

A reklámgrafika. Plakátkészítés. Betűrajzolás, betűkompozíció (monogram, védjegy).

Magyar és külföldi román, gótikus, reneszánsz és barokk művészeti alkotások elemzése (Leonardo, Michelangelo, Rembrandt). A tér kifejezése, a világos–sötét, színtávlat a reneszánsz művészetben.

A fény–árnyék, a mozgalmasság a barokkban.

A tartalom és forma egysége a műalkotásokban.

Különböző kompozíciós formák (átlós, háromszög- és körkompozíció). Kompozíciós gyakorlatok.

Formatervezések. A szín és a forma szerepe.

A színek ereje. Színes fotók.

A többnézetűség egyidejű alkalmazása a kép síkján (pl. a Halastó, Cézanne, Braque).

Magyar népművészeti alkotások; népi építészet, bútorok, fafaragások, pásztorművészet.

Képek és fotók gyűjtése és rendszerezése a színek szerepe, a fény–árnyék, a távlat, a mozgalmasság alapján.

Múzeumlátogatás (pl. a Szépművészeti Múzeumba).

— A forma, szerkezet, konstrukció, a térálakítás gyakorlása.

— Prospektus, leporelló, eseménynaptár készítése egyéni és kollektív munkával, a különböző ábrázolási formák értelmes és céltudatos felhasználásával. Félnézet, félmetszet, nyomat. Betűsablon használata.

— A térálakítás továbbfejlesztése, gyakorlása (pl. közlekedési makett, vár makettje)

— Használati tárgyak, játékok tervezése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Legyenek képesek a tanulók több tárgy** (szabad formák, szögletes és forgástestek) **térbeli helyzetének, a tagoltabb formák jellegének,** arányainak, testességének, szín- és formaviszonyainak **kifejezésére** a legcélszerűbb nézőpont kiválasztásával.

– Kezdetben a tanár irányításával, majd fokozatosan önálló megfigyeléseik alapján ismerjék fel a tér–forma–szín legfontosabb összefüggéseit.

– **Ismerjék** a térábrázolás különböző formáit, **a tanulmányozott tárgyak belső felépítését, szerkezetét.**

– **A tanulmányozott formákról legyenek képesek megfigyelés alapján** és emlékezet után **egyszerű magyarázó vázlatot készíteni** (technikai vagy természeti folyamat rajzsorozatát, vetületi rajzokat, metszeteket).

– **Tudják a vetületi ábrákat olvasni,** rekonstruálni.

– Tudják a színeket eltalálni keveréssel, **ismerjék és alkalmazzák munkájukban** a telt színek világos és sötét árnyalatainak fokozatosságát, **a derített, sötétített és tört színeket.**

– Tudják leolvasni a nevelő irányításával a reneszánsz és barokk festészeti alkotásokról a természetre és a társadalomra utaló jegyeket.

– Ismerjék név szerint Leonardót, Michelangelót, Rembrandot és főbb műveiket.

– **Ismerjék a fény–árnyék,** a távlat, **a mozgalmasság képalakító szerepét,** azt saját munkájukban is alkalmazzák.

7. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

A külső tér (táj) távlatának, formáinak, színeinek tanulmányozása és ábrázolása. Téralakítás.

A természetes formavilág részletes megfigyelése és elemzése (tárgyak, növények, termések, rovarok).

Az ön- és vetett árnyék; az árnyék értelmező szerepe.

A forma mozgása, a mozgás fázisai (síkforma, szerkezet).

Térbeli mozgás ábrázolása.

Különféle formák származtatása és felépítettségének érzékeltetése geometriai elemekkel.

Befoglaló forma, csonkolás.

Hideg–meleg színek és kontrasztjuk. Kiegészítő színek.

Színkompozíciók dekoratív képalakítással, a hideg–meleg és kiegészítő színek alkalmazásával (képzőművészeti alkotások bemutatása és gyűjtése a témához).

Kisplakát készítése formaredukcióval, mintázással.

Ipari formák elemzése, egyszerű formák alakítása (üveg, műanyag doboz és ajándéktárgy csomagolásterve). Szabásrajzok és felületdíszítés készítése. Feliratok, emblémák.

A tudomány és művészet kölcsönhatása (impresszionizmus, fotoművészet, film, trükkfilm, op-art).

A külföldi és a magyar képzőművészet legjelentősebb képviselői a XIX. és XX. században (impresszionisták, posztimpresszionisták, Munkácsy, Szinyei, Székely).

Az új anyagok (beton, acél, műanyagok) és a színek hatása környezetünkre. Ipari formatervezés, belső téralakítás, lakáskultúra.

Jelek és szimbólumok. Mobilok, térkonstrukciók.

Reklám és politikai plakátok. (A színek és formák viszonya, a kiemelés.)

Időbeliség a képi kifejezésben (film, tv, sorozatfotó).

Ismerkedés képzőművészeti könyvekkel, folyóiratokkal. Reprodukciók gyűjtése és rendszerezése.

Múzeumlátogatás (a Nemzeti Galériába vagy más képtárba).

— Összetett formák nézetei, üreges tárgyak metszete.
— Mikroszkópikus metszetek vizsgálata és ábrázolása. Fantáziaképek, díszítő jellegű megoldások a mikroszkópikus metszetek alapján.
— Mozdulatfázisok ábrázolása fázisrajzok és mintázás segítségével (az animációs filmekhez hasonlóan).
— Reklámjellegű mobilok, térkonstrukciók tervezése és készítése.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Ismerjék fel a tanulók – a tanár kellő irányításával – az anyag, a szerkezet, a forma és rendeltetés összefüggéseit,** s felismeréseiket érvényesítsék munkáikban.

– **Ismerjék fel a külső tér** (táj) formai, téri és színbeli **jelenségeiben a bennük rejlő törvényszerűségeket,** a távlati rövidülések, méretváltozások, elszíneződések értékét és mértékét. Felismeréseiket vizuális és verbális jelrendszerben egyaránt legyenek képesek megközelítően kifejezni.

– **Készítsenek emlékezet utáni rajzokat** és szabad, alkotó fantáziát igénylő térkonstrukciókat, különböző térábrázoló és téralakító módszerekkel (mintázással is).

– **Tudják használni a megismert ábrázolási konvenciókat.**

– **Ismerjék és alkalmazzák a hideg–meleg színeket és azok kontrasztját, valamint a kiegészítő színeket.**

– Az önálló alkotásoknál és tervezéseknél törekedjenek az igényes elrendezésre és a felületek műves megoldására is.

– Ismerjenek névszerint is néhány kiváló magyar és egy-két külföldi művészt, valamint a legjelesebb műveiket (Munkácsy, Szinyei, Székely).

– **Legyenek képesek alapfokon** önálló és helytálló **esztétikai ítéleteket alkotni.**

– Ismerjék a tanult népművészeti ágak és környékük népművészeti hagyományait.

8. OSZTÁLY

Évi 32 óra

TANANYAG

Nagyméretű külső és belső terek tanulmányozása a tapasztalatok általánosításával.

Bonyolultabb tér-, forma- és színvoszonyok tanulmányozása és alakítása.

A különböző ábrázolási formák rendszerezése, gyakorlása modellek és elképzelések alapján.

Vázlatok készítése ipari formákról a legfőbb méretek jelölésével, vetületi ábrázolásban és metszetben, szerkezeti és axonomentrikus rajzokon.

A működés és célszerűség tanulmányozása a formaalakítás szempontjából.

A színismeretek rendszerezése. Színgömb.

A színek hangulata, környezetalakító hatása.

Az ismeretek összefoglalását célzó képalakítások, tervezések síkon és térben az anyagok szabad megválasztásával, műves megoldással.

A közlekedéssel, környezetesztétikával kapcsolatos makettek tervezése és készítése; formatervezés.

Montázsok és betűkompozíciók készítése.

Új építészeti szerkezetek a XX. század művészetében. A lépték (modul). Anyag és szerkezet összefüggése.

A környezetalakító művészetek szerepe életünkben. A városkép (utak, közlekedés, világítás) tervezése; forma- és divattervezés.

A XX. század művészete.

Csontváry, Derkovits, Vásárhelyi, valamint a tanár által választott egy-két külföldi művész jelentősebb művei.

A megismert műalkotások műfaji és időbeli elrendezése.

A műalkotások anyagai, technikái. A képzőművészet kifejezési eszközeinek rendszerezése.

A népművészeti ismeretek összegezése, rendszerezése. A szomszéd népek népművészete; kölcsönhatások.

Aktuális tárlat, kiállítás megtekintése.

— Piktogramok készítése.

— Beszélgetések, beszámolók képzőművészettel kapcsolatos élményekről (kiállításról, tv-adásról, országjárásról).

ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 21 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 11 óra

KÖVETELMÉNYEK

– Alakuljon ki a tanulókban az aktív, megismerő, értelmező látás képessége. Tudják rajzi ismereteiket általános és szaktárgyi műveltségük gazdagítására hasznosítani.

– Ismerjék fel a természeti formákban a természet törvényszerűségeit, a mesterséges formákban az emberi alkotások humanizált formavilágát. Legyenek képesek maguk is a felismert törvényszerűségek alkalmazására.

– **Tudják a tárgyakat a forma, a szerkezet és a rendeltetés értelmezésével az arány, a szín és tónus pontos megfigyelésével és elemzésével ábrázolni.**

– **Tudjanak egyszerű,** gyors, **kifejező** vonalas **vázlatokat,** magyarázó rajzokat, illetve egyszerű térbeli maketteket, rajzos jegyzeteket **készíteni.**

– **Ismerjék és alkalmazzák az ábrázolási konvenciókat.**

– **Tudjanak rekonstruálni** síkon és térben egyaránt.

– **Ismerjék meg a nemzetközi szabványok** (a műszaki ábrázolás, műszaki szabványírás) **szerepét.**

– Legyenek képesek ízléses formában megjeleníteni gondolati tartalmakat különböző eszközökkel és eljárásokkal.

– **Ismerjék a legfőbb művészeti korokat** s azok időrendjét; a művészet és a társadalom összefüggéseit; **a képzőművészet fő területeit, azok társadalmi vonatkozásait, műfajait, anyagait és sajátos kifejezési eszközeit;** legyenek járatosak a műalkotások elemzésében.

– Szeressék és környezetükben, életükben igényeljék a művészetet. Járjanak szívesen múzeumba.

– Legyenek képesek alapfokú eszétikai ítéletek önálló és helytálló alkotására, a műalkotások befogadására.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tanterv a módszerek tekintetében, a tananyag differenciált tervezésében és a tanulócsoportok sajátosságaihoz való rugalmas alkalmazkodásban szabadságot ad a nevelőknek, és alkotó aktivitást vár tőlük.

A tanterv az életkornak megfelelő szinten és minőségben a tér–forma–szín elválaszthatatlan egységében vizsgálja a valóságot. Ezért felépítése spirális jellegű. A feladatok ismétlődően, egymásra rétegezetten, egyre igényesebben jelentkeznek a törzsanyagban és a követelményben. A további bővítést, elmélyítést célozza – gazdagabb tevékenységi formákban – a kiegészítő anyag.

A tantervi feladatok sikeres megvalósítása érdekében a következő módszertani alapelveket vegyük figyelembe:

1. *Fokozatos fejlesztés, egyéni munkavégzés*

Törekedni kell a gyermek életkorának megfelelő játékos ismeretszerzésre, a gátlásmentes, szabad munkavégzés feltételeinek megteremtésére.

Kezdetben rövidebb ideig, majd mind hosszabban figyeltessük meg a tárgyakat, eseményeket.

A tervezésnél, képalakításoknál a feladat megbeszélése után adjunk lehetőséget a gyermekeknek a téma és a technika egyéni megválasztására.

Az egyéni munkák elkészülte után készíthetnek közös kompozíciókat is, pl. leporellót, laponként más-más gyermek munkájából (díszíthetnek közösen kockákat, dobozokat).

A rajzolás és a festés gyakorlata mellett biztosítsunk hangsúlyos szerepet a tényleges térben való műveletek végzésének, a mintázásnak, a formaalakításnak, a manualitásnak, a cselekedtetéssel való tanulásnak.

Az általános iskolai rajztanításban a játékos ismeretszerzéstől a tudatos elemzésen át az önálló megfigyelésig és feladatmegoldásokig kívánjuk eljuttatni a tanulókat. A feladatot mindig jól érzékelhető, megfigyelhető és elemezhető jelenség, modell alapján kell elindítani, és a tanulmányoktól fokozatosan kell eljutni az elvontabb ábrázolásig, az elvonatkoztatásig, majd az ismeretek gyakorlati alkalmazásáig.

Az érzékelés ismeretszerzést vizuálisan jól megragadható, egyéni, kézbe-

adható modellanyaggal biztosítsuk. Ehhez a tanuló figyelme jobban tapad.

A teret és formát, ezek összefüggéseit értessük meg tapasztalati úton, formák (kocka, dominójáték) kirakásával, rendezésével, a tanulók elkészült mintázásainak vagy sík kivágásainak téri összeállításával.

Egy-egy órán ne egy feladatot végezzen a tanuló, hanem egy összefüggő feladatsor egyik részletét. Így az összefüggések felismerése és feldolgozása tartósabb ismeretekhez, a folyamatok, összefüggések felismeréséhez vezet.

2. *A műalkotások bemutatása, elemzése*

A rajzóra témájához kapcsolódva mutassuk be és elemezzük a különböző korok legnevezetesebb alkotásait. Kiemelten foglalkozzunk a magyar művészettel, a népművészettel és a művészettörténelem néhány nagyobb alakjával is. Az elemzést lehetőleg múzeumlátogatásokon, múzeumi órákon megismert eredeti alkotások vagy kitűnő műnyomatok, diapozitívek alapján végezzük.

Az elemzések során építsünk az érzelmi hatásokra, de mindig az érzelem és értelem együttesében vizsgáljuk a műveket.

A vetítést teljesen elsötétített teremben végezzük, mert a színek csak így érzékelhetők az elemzéshez megkívánt mértékben, s a vetítés csak így válik esztétikai élménnyé.

Az összehasonlító módszer legteljesebben két vetítőgép alkalmazásával valósítható meg.

3. *Alkotó, műhelyjellegű munka*

Biztosítsuk a személyiség kibontakozását segítő – cselekvő, esztétikai igényességű magatartást eredményező – műhelyjellegű munka lehetőségét, a technikai eszközök gazdag és széles skálájú használatát az alsó tagozattól kezdve. Az ilyen tevékenység a pályaválasztás megkönnyítéséhez is eligazító ismereteket és gyakorlatot nyújt.

A tanterv a korábbiaknál sokkal nagyobb szerepet kíván biztosítani a változatos ábrázolási tevékenységnek. A technikák megválasztásában – a kifejezés érdekében – a tanár és a tanuló nagyobb szabadságot élvez.

A rajzi tevékenységet mint a gondolatcsere vizuális eszközét közelebb kell hozni a mindennapi élethez. A tanuló érezze a rajzi közlőnyelv elsajátításának értelmét, gyakorlati hasznát.

4. *Értékelés, osztályozás*

Tantárgyunkban mind az értékelést, mind az osztályozást – különösen a kezdő szakaszban – ösztönző, jutalmazó, nevelő, inspiráló jelleggel kell al-

kalmazni úgy, hogy az a kifejezés, az ábrázolás, a vizuális közlőnyelv szabad, gátlástalan fejlődését biztosítsa.

A tanuló minden rajzórán valamilyen tevékenységet folytat, látható eredményt produkál, így az egész munkafolyamat alatt megfigyelhető, ellenőrizhető, segíthető, értékelhető tevékenysége és annak eredménye.

Az egyéni és a közös bírálatok, az óra alatti és az óra végi értékelés egyaránt a pozitív eredmények megszilárdítását, elmélyítését, az egyén és az osztálykollektíva szemléletének irányítását, az ízlés és értékítélet alakítását célozza. A fejlődés záloga a sikerélményekben gazdag munkálkodás. Ezért az értékelésben főleg a pozitívumokat emeljük ki. A tanulók különböző képességűek. A tanulók személyiségének, adottságainak ismeretében célunk az legyen, hogy valamennyien egyéni teljesítőképességük maximumát produkálják a rajzórák alkotó, sok egyéni szabadságot biztosító légkörében.

5. *A tantárgyak közötti együttműködés*

Tantárgyunk hatékonysága csak úgy érvényesülhet, ha megfelelő együttműködést teremtünk a többi tantárggyal. Az 1–4. osztályban valamennyi tantárggyal, a továbbiakban különösen a történelemmel, az irodalommal és a technikával. A szaktárgyak feladat- és követelményrendszerében rejlő, sokirányú kapcsolatteremtő lehetőségeket megvalósítva, a rajztanítás szervesen illeszkedjen az általános iskolai tantárgyak rendszerébe.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) Tanulói segédletek

Reprodukciós sorozat a 4–8. osztály számára
Feladatlapok 7–8. osztály

b) Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, szakkönyvek, művészettörténeti lexikon. Folyóiratok (Rajztanítás, Művészet stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Tablók, plakátok, a tananyaghoz kapcsolódó nagyméretű, színes reprodukciók

Vizuális információhordozók

Diapozitívek, diafilmek, pergőfilmek, fóliaképek

Audiovizuális információhordozók

Hangosított dia, az Iskolarádió és Iskolatelevízió adásai (technikák, műemlékek a képző- és iparművészeti ismeretekhez)

Tanulókísérleti eszközök

Kézimodellek: mértani testek és használati tárgyak az osztály létszámának megfelelően. Építőjáték-készlet. Szerszámok és eszközök a különféle műveletekhez és technikákhoz.

Nevelői demonstrációs eszközök

Nagyméretű geometriai modellek osztályszemléltetéshez. Tárgyasztal háttérlapokkal, drapériával, reflektorral, 3–6 db szaktantermenként.

ÉNEK-ZENE
5–8. osztály

Szerkesztette:

KONTRA ISTVÁN
FALUS TAMÁSNÉ

CÉL ÉS FELADATOK

Az ének-zene tanítás *célja* a világ esztétikai birtokbavételének megalapozása a zene sajátos eszközeivel. Élhessék át a tanulók mind teljesebben világunk tárgyi és emberi jelenségeit, viszonyait az énekelt és meghallgatott zenei anyag segítségével; legyen az hatékony részese eszmei (erkölcsi, politikai, világnézeti) formálásuknak, gazdagítsa érzelmi világukat; váljék az ének-zene magatartásuk, a szocialista társadalom értékrendjébe illeszkedő hasznos cselekvéseik serkentő motivációs alapjává.

E cél elérése érdekében a tanulókat *aktív énekléssel és zenehallgatással* mindenekelőtt kollektív zenei élményekhez kell juttatnunk.

A *zenei élmény* – a zenének a gyermekre gyakorolt specifikus hatásán túlmenően – (kezdetben a közös játékhoz és mozgáshoz kapcsolva) az öröm, a siker, a felfedezés, az újraalkotás, a kollektivitás és önkifejezés élményét is nyújtsa. Egyrészről legyen spontán, másrészről pedig tudatos az elemi zenei ismeretek, majd a nép- és műzenei alkotásokban rejlő tartalmak elsajátítása, feltárása révén.

Az ének-zene tanítása tegye fogékonnyá a tanulókat a fejlettségi szintjüknek megfelelő vokális és hangszeres zene *befogadására* és a valóság akusztikus jelenségeinek elemzésére.

Az énektanítással biztosítsuk, hogy a tanulók zeneileg helyes karakterekkel, majd érzelmi átéléssel tudjanak értékes – nagy többségében magyar – gyermek- és népdalokat, más népek dalait, úttörő- és mozgalmi dalokat, szabadságharcos és katonadalokat, történeti énekeket, könnyű kánonokat, kétszólamú műveket, egyszerű műzenei szemelvényeket, nagy mesterek műveinek alkalmas részleteit énekelni.

Az ének-zene tanítása tegye képessé a tanulókat a tantervbe foglalt zenei anyag olyan sajátos összetevőinek felismerésére és reprodukálására, mint a dallam, ritmus, tempó, dinamika, hangszín, tonalitás, többszólamúság, szerkezet.

Fejlesztenünk kell az énekes (reprodukáló), valamint a zenehallgató (befogadó) tevékenységek eredményeként a tanulók zenei érzékelését, észlelését, emlékezetét, fantáziáját és gondolkodását.

Ki kell fejleszteni a tanulók zenei *jártasságait és készségeit* az éneklés, a

zenei írás-olvasás és a zenehallgatás tevékenységeiben. Az éneklési készség fejlesztésekor figyelembe kell venni a serdülőkor idején jelentkező mutálást.

Bontakoztassuk ki a tanulók zenei képzeletét, felfedező és alkotó kedvét.

Meg kell alapozni a tanulók *zenei és művészi gondolkodását* az éneklés, a bemutatott zenei és más művészeti alkotások tartalmi és formai összehasonlítása révén.

Tájékoztassuk a tanulókat az egyes zenetörténeti korok fő jellegzetességeiről.

Tegyük vonzóvá a közös éneklés *tanórán kívüli* alkalmait is, többek között menetdalok énekeltetésével.

Neveljük a tanulókat az értékes zene befogadására *és aktív művelésére:* kóruséneklés, társaszene, hangverseny-, operalátogatás.

Érvényesítsük a zenei tevékenységek fizikailag és szellemileg *oldó és frissítő hatását*, ezzel is erősítve más tantárgyak oktató-nevelő munkájának hatékonyságát.

5. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 dal (magyar nép- és műdalok, más népek dalai, katonadalok, úttörő- és mozgalmi dalok, szabadságharcos dalok, történeti énekek, kánonok, kétszólamú dalok) h – é'' hangterjedelemben.

Népdalok

Csillagok, csillagok
Erdő, erdő, erdő
Erdő, erdő, de magas
Érik a szőlő
Hull a szilva
Kitrákotty mese
Menyasszony, vőlegény
Összegyűltek, összegyűltek
és további 6 dal

Alkalmi dalok

Degeyter: Internacionálé (1–2. versszak)
Aturov: Amuri partizánok
Balázs–Csalogh: Hajnali köszöntő
Borgulya–ismeretlen szövegíró: Úttörőnek lenni jó
Viski–Rossa: Bíborszínű hajnal
Egressy–Thaly: Föl, föl, vitézek

— A tankönyv további dalai.
— Tájjellegű dalok.
— Alkalmi dalok.

2. Zenehallgatás

Nép- és műdalok a nevelő előadásában (hangszeres kísérettel is). Népdalfeldolgozások és tömegdalok kóruselőadásban felvételről. Karakterdarabok hangszeres megszólaltatásban (elsősorban a magyar klasszikusok és a barokk kor zenei anyagából).

Jellemző részletek:

Bach: D-dúr zenekari szvit
V. Brandenburgi verseny
Händel: Júdás Makkabeus
Vivaldi: Négy évszak
Bartók: Gyermekeknek
Mikrokozmosz
Egynemű karok
Este a székelyeknél
Kodály: Gyermek és női karok
Kállai kettős
Weiner: I. Divertimento

— Dalkíséretek II.
— Bartók—Kodály: Magyar népdalok.
— Magyar népzene I—II. (hanglemez)

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A kvart, kvint és oktáv hangköz.
A tizenhatod érték a negyed négyes osztásában.
A felső ré, felső mi hangok.
A hétfokúság.
A G kulcs. A hangok ABC-s nevei c'–c''-ig.
Az alkalmazkodó ritmus.
Az ismert dalok tempo és dinamikai jelzései.
A kvintváltás.
A klarinét, trombita, csembaló és a cimbalom hangszíne.
A népi zenekar.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 50%
Zenehallgatás	kb. 20%
Zenei ismeretek	kb. 30%

A 64 óra legnagyobb részét az osztály aktív éneklése töltse ki. Az új zenei ismeretek elsajátítása és az eddig feldolgozott anyag összefoglalása a dalok és a kiegészítő gyűjtemények felhasználásával kerülhet megvalósításra.

A zenehallgatási készség fejlesztése arányosan egészítse ki az aktív éneklést, az egyéb zenei ismeretszerző tevékenységet.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) emlékezetből tisztán, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, h – é'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel az osztály hallás után és kottaképről a tizenhatodokat és tudja azokat különböző módon hangoztatni.

– Tudjon az osztály
ismert népdal 2 sorának ritmusára visszaemlékezni és azt lejegyezni;
ismeretlen dalból 3–4 hasonló motívum ritmusát visszatapsolni.

– Ismerje fel az osztály a tanult dalokban
a felső ré és felső mi hangokat;
az ABC-s hangokat dallamfordulatokban kottaképről;
a kvart, kvint és oktáv hangközöket;
a hétfokúságot.

– Tudja az osztály az ABC-s hangok helyét a vonalrendszeren rögzíteni, a szolmizálva énekelt könnyű dallamfordulatokat ABC-s névvel abszolút magasságban énekelni;
a népdalokat alkalmazkodó ritmusban énekelni.

– Ismerje fel az osztály
a bemutatott művekben előforduló hangfajták, kórusfajták, hangszerek és a népi zenekar hangszínét;
a többször meghallgatott műveket jellegzetes részleteikről.

– Ismerje fel az osztály a kisebb barokk formák zenei jellemzőit.

– Tudjon az osztály a megismert műzenei témákból néhány könnyen énekelhetőt emlékezetből dúdolva énekelni.

– Tudjon a tanuló 15 dalt a törzsanyagból emlékezetből, önállóan, saját hangterjedelmének megfelelően elénekelni.

– Tudja a tanuló
a tizenhatodokat változatos módon hangoztatni és lejegyezni;
a felső ré és felső mi hangokat egészen könnyű dallamfordulatokban énekelni és lejegyezni.

– Ismerje a tanuló a hangok ABC-s neveit c'–c''-ig, és tudja azokat dallamfordulatokban a vonalrendszeren elhelyezni.

– Ismerje fel a tanuló
a többször meghallgatott művek közül Bartók, Kodály és **egy barokk szerző** egy-egy **művét jellegzetes részletei alapján;**
a klarinét, a trombita, a csembaló és a cimbalom hangszínét.

6. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 dal (magyar nép- és műdalok, katonadalok, történeti énekek, balladák, valamint más népek dalai, úttörő- és mozgalmi dalok, ünnepeink dalai, nagy mesterek könnyű műdalai, kétszólamú népdalfeldolgozások, kánonok) – a–é" hangterjedelemben.

Népdalok és műdalok

Csínom Palkó
Madárka, madárka
Röpülj páva
Summáját írom
Tavaszi szél
Te vagy a legény
és további 8 dal

Alkalmi dalok

Alekszandrov: A Szovjetunió himnusza
Balázs–Gyárfás: Májusi fény
Borgulya–Rossa: Ébredj, szép világ
Knyipper: Poljuska
Rossa: Indulj az útra
A jó lovas katonának

— A tankönyv további dalai
— Tájjellegű dalok
— Alkalmi dalok

2. Zenehallgatás

Nép- és műdalok a tanár előadásában (hangszeres kísérettel is). Népdalfeldolgozások és tömegdalok kóruselőadásban felvételről. Karakterdarabok hangszeres megszólaltatásban (elsősorban a bécsi klasszikusok és Bartók, Kodály életművének zenei anyagából).

Jellemző részletek

Haydn: Évszakok
Üstdob szimfónia
Mozart: D-dúr divertimento
Varázsfuvola
Beethoven: VII. szimfónia
C-moll szonáta hegedűre és zongorára
Bartók: Gyermekeknek
Mikrokozmosz
Magyar képek
Kodály: Gyermek- és női karok
Mátrai képek

— Dalkísérletek II.
— Bartók—Kodály: Magyar népdalok
— Magyar népzene I—II. (hanglemez)
— Mozart: Kis éji zene

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A kis éles, kis nyújtott ritmus.
A triola.
A dúr és moll hangsorok 1 kereszt és 1 b-ig.
A kis h, a, g, a kétvonalas d, e, f hangok helye a vonalrendszeren.
A módosított hangok.
A feloldó jel.
A szekund és terc hangköz.
Tempo giusto.
Az új stílusú magyar népdal, a visszatérő szerkezet.
A periódus.
A szimfonikus zenekar.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 40%
Zenehallgatás	kb. 20%
Zenei ismeretek	kb. 40%

A 64 óra legnagyobb részét az osztály éneklése, a zenei írás-olvasási és a zenehallgatási·készség fejlesztése töltse ki.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) emlékezetből, tisztán, átélten, egységes hangszínnel, pontos ritmusban, az a–é'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel az osztály hallás után és kottaképről a kis éles, a kis nyújtott ritmust és a triolát.

– Tudjon az osztály a tanult könnyű népdal ritmusára visszaemlékezni, tudja azt lejegyezni.

– Tudja az osztály
az ABC-s hangok helyét a vonalrendszeren rögzíteni;
a módosított ABC-s hangok elnevezését;
a feloldójelet használni;
ismeretlen népdalsor ritmusát visszatapsolni.

– Ismerje az osztály
1 kereszt és 1 b-ig a dúr és a moll hangsorokat.

– Ismerje fel az osztály
a szekund és a terc hangközöket a tanult dalokban;
a bemutatott művekben előforduló hangfajták és kórusfajták, hangszerek, hangszeres-együttesek hangzását;
a többször meghallgatott műveket jellegzetes részleteikről;
a kisebb klasszikus formák zenei sajátosságait.

– Tudjon az osztály könnyen énekelhető műzenei témákból néhányat emlékezetből énekelni.

– **Tudjon a tanuló 15 dalt a törzsanyagból emlékezetből önállóan, a saját hangterjedelmében** a dal hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával **énekelni.**

– **Tudja a tanuló**
az előjegyzés nélküli dúr hangsor hangjait;
az ABC-s hangokat g–g''-ig **olvasni.**

– **Ismerje fel a tanuló a többször meghallgatott művek közül Bartók, Kodály** és **egy bécsi klasszikus szerző** egy-egy **művét jellegzetes részlet alapján.**

7. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

25–30 dal (magyar nép- és műdalok, katonadalok, történeti énekek, valamint más népek dalai, úttörő- és mozgalmi dalok, ünnepeink dalai, nagy mesterek könnyű műdalai, kétszólamú dalok, kánonok) hétfokú hangsorban, g–é'' hangterjedelemben.

Népdalok és műdalok

A csitári hegyek alatt
A karádi faluvégen
Felszántom a császár
Házunk előtt
Ó, mely sok hal
Sej, Nagyabonyban
Szépen úszik a
és további 7 dal

Alkalmi dalok

Egressy–Vörösmarty: Szózat
Rouget de l'Isle: Marseillaise
Bécsi munkásinduló
Fel, vörösök
Leva: Lenin-dal
Karai–Várnai: Dal a hazáról

— A tankönyv további dalai
— Tájjellegű dalok
— Alkalmi dalok

2. Zenehallgatás

Nép- és műdalok a tanár előadásában (hangszeres kísérettel is).

Jellemző részletek a XIX. század romantikus zeneirodalmából és Bartók, Kodály műveiből.

Jellemző részletek

Schubert: Pisztráng ötös
Liszt: Mazeppa
Muszorgszkij: Egy kiállítás képei
Erkel: Hunyadi László
Bánk bán
Verdi: Aida
Bartók: Mikrokozmosz
Egynemű karok
Divertimento
Kodály: Vegyeskarok
Székelyfonó
Szabó: Feltámadott a tenger

— Dalkíséretek II.
— Magyar népzene I—II. (hanglemez)
— Csajkovszkij: IV. szimfónia
— Sugár: Hunyadi

II. Zenei ismeretek és készségfejlesztés

A nyolcad mértékegységű ütemek $\frac{3}{8}$; $\frac{6}{8}$.

A súlytalan kezdés.
Dúr és moll hangsorok 2 kereszt 2 b-ig.
Az előjegyzés és módosítás.
A szext és szeptim hangköz.
A régi stílusú népdal, a parlando és rubato előadási mód.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 43 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 21 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 40%
Zenehallgatás	kb. 30%
Zenei ismeretek	kb. 30%

A 64 órából már az aktív énekléssel egyenlő hangsúlyt kap a zenei ismeretek elsajátítása.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 20 dalt (a törzsanyag dalait) emlékezetből tisztán, átélten, pontos ritmusban, g–é'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Ismerje fel az osztály hallás után a tanult dalokban a nyolcad mértékegységű ütemeket.

– Tudjon az osztály
ismert nép- vagy könnyű műdal ritmusára visszaemlékezni és azt lejegyezni;
ismeretlen ABBA szerkezetű népdal ritmusát visszatapsolni.

– Ismerje fel az osztály
a súlytalan kezdést a dalban;
a dúr és moll dalokat befejező fordulataikról;
a szext és szeptim hangközt az ismert dalokban.

– Ismerje az osztály
2 kereszt 2 b-ig a dúr és moll hangsorokat;
a módosítás és előjegyzés összefüggéseit.

– Ismerje fel az osztály
a bemutatott művekben előforduló hangszerek, hangszeres együttesek, zenekarok hangzását;
a romantikus zenei sajátosságokat, részleteket és formákat;
a többször meghallgatott műveket jellegzetes részleteikről.

– Tudjon az osztály a bemutatott művekből néhány könnyű műzenei témát emlékezetből énekelni.

– **Tudjon a tanuló** – a mutálás időszakát kivéve – **15 dalt a törzsanyagból emlékezetből önállóan, a saját hangterjedelmében,** a dal hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával **énekelni.**

– **Ismerje a tanuló**
a dúr, és moll hangsorokat 1 kereszt, 1 b előjegyzéssel;
a többször meghallgatott művek közül Bartók, Kodály és két romantikus szerző egy-egy művét jellegzetes részletei alapján.

8. OSZTÁLY

Évi 48 óra

TANANYAG

I. Zeneművek

1. Énekes szemelvények

20–25 dal (magyar nép- és műdalok, történeti énekek, népballadák, valamint más népek dalai, úttörődalok, a nemzetközi munkásmozgalom dalai, többszólamú kánonok, kisebb kórusművek) g–é'' hangterjedelemben.

Népdalok és műdalok

A malomnak nincsen köve
A szennai lipisen
Által mennék
Elindultam szép hazámból
Elmegyek, elmegyek, hosszú útra
Elment a két lány
Magas kősziklának
és további 8 dal

Alkalmi dalok

Novikov: DIVSZ-induló
Eisler–Hidas: Vörös Csepel
Varsavianka
Balázs–Kövesdi: Dalol az ifjúság
Lendvai–Rossa: Dal a Tanácsköztársaságról

— A tankönyv további dalai
— Tájjellegű dalok
— Alkalmi dalok

2. Zenehallgatás

Nép- és műdalok a tanár előadásában (hangszeres kísérettel is). Jellemző részletek a XX. század zeneirodalmából. Bartók és Kodály életművének összefoglalása. Rövid tájékoztató a kortárs zenéről. A zenetörténeti korok összefoglalása, az előző években megismert zeneművek részleteinek felidézése új, jellegzetes részletek feldolgozásával.

Jellemző részletek:

Debussy: Gyermekkuckó
Stravinssky: Petruska
Bartók: Concerto
Kodály: Férfikarok
Britten: Variációk és fúga egy Purcell-témára
Penderecki: Hirosima
Kurtág: Játékok

— Dalkíséretek II.
— Magyar népzene I—II. (hanglemez)
— Beethoven: IX. szimfónia
— Dvorák: Újvilág szimfónia
— Bartók: Mikrokozmosz
Egynemű karok
— Kodály: Gyermek- és női karok
Vegyeskarok
Galántai táncok
— Durkó: Altamira

II. Zenei ismeretek, készségfejlesztés

Az eddig tanult ritmikai és dallami elemek.
Az ABC-s hangok g–g''-ig.
Dúr és moll hangsorok 3 kereszt és 3 b-ig.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 32 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására és más didaktikai feladatra	kb. 16 óra
Ebből:	
Éneklés	kb. 40%
Zenehallgatás	kb. 40%
Zenei ismeretek	kb. 20%

A 48 órából ebben az osztályban az éneklés mellett nagyobb súlyt kap az ismeretek összefoglalása, tájékoztatás a zenetörténet fontosabb stíluskorszakairól és a kortárs zenéről.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudjon az osztály 15 dalt (a törzsanyag dalait), valamint az előző évek törzsanyagának dalait emlékezetből tisztán, kifejezően, pontos ritmusban, g–é'' hangok közötti magasságban, a dalok hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával énekelni.

– Tudjon az osztály

könnyű öt- és hétfokú, legfeljebb 3 kereszt 3 b előjegyzésű dallamokat mérsékelt tempóban első látásra szolmizálva énekelni;

ismert könnyű öt- és hétfokú népdalrészletet többszöri felidézés után megadott kezdőhanggal lejegyezni;

ismeretlen ABBA szerkezetű népdal ritmusát visszatapsolni.

– Ismerje az osztály

a dúr és moll hangsorokat 3 kereszt 3 b előjegyzésig;

a bemutatott hangszerek és zenekartípusok hangzását.

– Ismerje fel az osztály

a tanult zeneművek stíluskorszakát;

a törzsanyag műveit jellegzetes részleteikről.

– Tudja az osztály a törzsanyag témái közül a könnyebbeket énekelni is.

– **Tudjon a tanuló** – a mutálás időszakát kivéve – **10 dalt a törzsanyagból, valamint 30–40 dalt az előző évek törzsanyagából emlékezetből tisztán, minden versszakával, saját hangterjedelmében,** a dal hangulatának megfelelő tempóban és dinamikával **énekelni.**

– Ismerje a tanuló a dúr és moll hangsorokat 2 kereszt 2 b előjegyzéssel.

– Tudjon a tanuló ABC-s záróhang és előjegyzés alapján könnyű öt- és hétfokú dallamot mérsékelt tempóban kottáról szolmizálva énekelni.

– **Ismerje a tanuló**

Bartók és Kodály jelentőségét, életművét a bemutatott zenei szemelvények alapján;

a legfontosabb zenei korszakok kiemelkedő zeneszerzőit.

KARÉNEK

5—8. OSZTÁLY

Évi 64 óra

TANANYAG

Zeneművek

Két- és háromszólamú, művészi értékű kórusművek: magyar népdalfeldolgozások, úttörő- és munkásmozgalmi dalok, baráti népek dalai; nagy zeneszerzők kórusművei, kánonjai.

Himnusz, a Szovjetunió himnusza, Szózat, Internacionálé, Marseillaise, DIVSZ-induló (lehetőleg zongorakísérettel vagy többszólamú feldolgozásban).

Ismeretek és készségfejlesztés

Hangképző gyakorlatok.
A zeneművek szólamai.
Az együtthangzás szabályai, a tiszta intonálás feltételei.

KÖVETELMÉNYEK

– Tudja az énekkar a zeneműveket szép előadásban, tisztán, pontos szövegmondással, a mű érzelmi tartalmának megfelelő kifejezőerővel énekelni.

– Tudjon az énekkar

próbákon és előadáson a művészi átéléshez szükséges fegyelmezett magatartást tanúsítani;

az iskolai ünnepélyeken, iskolai rendezvényeken, úttörő kulturális megmozdulásokon és egyéb nyilvános szereplésen a karnagy vezetésével élményt nyújtóan szerepelni.

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantervben kitűzött feladatok végrehajtása érdekében a következő módszertani alapelvekre legyünk tekintettel:

1. A tantervben a törzsanyag a pedagógus számára kötött, és a tanítási idő kétharmad részében – vagy szükség esetén a teljes tanítási időben – a módszerek szabad megválasztásával kerül feldolgozásra. A *kiegészítő anyag* kiválasztásában a nevelőnek tartalmi szabadsága is van, tehát az egyharmad rész időt vagy a tanterv által javasolt kiegészítő anyag vagy más – elsősorban a törzsanyag további elmélyítését szolgáló – anyag feldolgozására fordíthatja.

2. A *dalok törzsanyaga* az egységes dalkincs kialakítását célozza, ezért helyes azt *állandó ismétléssel* emlékezetben tartani, hogy a 8. osztály végére legalább 40–50 dalt tudjanak a tanulók énekelni.

3. A zenehallgatás törzsanyaga a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő értékes műveket jelöl meg. Az ezekből kiemelt részletek *többszöri meghallgatásával* érhetjük el, hogy a zenehallgatás követelményeit a tanulók teljesíteni tudják. A zenehallgatás anyagát legcélszerűbb élő zenével szemléltetni, ha ez nem megoldható, akkor használjunk gépzenét.

4. Az ismeretek és a készségfejlesztés anyagát is mindig élő zenéből kívánatos levezetni. Gyakorlásukra elsősorban Kodály Zoltán zenepedagógiai füzeteit ajánljuk. Módszere a *relatív szolmizáció.*

5. A *zenei improvizáció* ismert elemek más, önálló kombinációival a tanuló fantáziáját kívánja gazdagítani és zenei gondolkodását kialakítani. A nevelő a tanult ritmikai, dallami és formai elemek felhasználásával, azok jobb begyakorlására és elmélyítésére is felhasználhatja az improvizációt a *kiegészítő anyagra szánt időben.*

6. A követelményrendszer csak a törzsanyagra vonatkoztatható, a kiegészítő anyag ismereteit megkövetelni nem szabad.

A követelmények különböző szinten való megfogalmazása a tanterv lényeges új vonása. Egyértelművé teszi, mit kell követelnie a tanárnak az *osztálytól* és mit *a tanulótól.*

Az osztályra vonatkozó követelmények közepes szintet jeleznek. Ha azonban a tanuló az osztályra vonatkozó követelményeket önállóan is hibátlanul teljesíti, egyéni teljesítménye kiváló.

Ez a tagolás az értékelésben is eligazítást nyújthat.

7. A zenei nevelés tanítási órákon elért eredményeit a *karének* mellett hatékonyan egészíthetik ki a tanórán és az iskolán kívüli egyéb zenei foglalkozások:

az iskolai zenei szakkörök, a napközis foglalkozások, az egésznapos iskolák zenei programjai;

az állami zeneiskolák hangszeres oktatása;

az úttörőmozgalom kulturális seregszemléi;

az „Éneklő Ifjúság" hangversenyei;

a társadalmi rendezvények (a névadó ünnepek, anyák napja, Télapó stb.);

a művelődési házak és úttörőházak kulturális foglalkozásai;

az Iskolarádió és az Iskolatelevízió zenei adásai;

az Országos Filharmónia ifjúsági hangversenyei;

az Állami Operaház ifjúsági előadásai;

az „Ifjú Zenebarát"-körök klubfoglalkozásai;

a Nemzeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Nemzeti Galéria, az ország más művészeti múzeumainak állandó és alkalomszerű irodalmi és zenei kiállításai, rendezvényei.

8. A javasolt módszertani alapelvek soha nem öncélúak, hanem eszközök az ének-zenei nevelés céljának megvalósításában. Legyenek ezek az eszközök olyan hatékonyak, hogy a tanulók az értékes zenét szerető és aktívan is művelő személyiségekké formálódjanak.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Ének-zene tankönyv
Kodály Zoltán: 333 olvasógyakorlat*
Ötfokú zene I–IV.*
Énekeljünk tisztán*
Válogatott Biciniumok**
Hétfokú olvasógyakorlatok*
Daloló Ifjúság I–II.**
Bárdos Lajos: Kicsinyek kórusa I–III.**
111 úttörődal**

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, iskolai dalgyűjtemények, a zenei műszótár, a zenei lexikon kötetei. Folyóiratok (Az Ének-Zene Tanítása stb.)

Nyomtatott grafikai taneszközök

Zeneszerzők arcképei

Auditív információhordozók

Hanglemez-sorozat az általános iskola 5–8. osztálya számára. Hanglemezek és magnetofonszalagok a zenehallgatás törzsanyagának bemutatására. A Magyar népzene I–II. hanglemez-sorozat. Az Iskolarádió ének-zene órák és a „Hang-játék"-sorozat magnetofonszalagjai.

Vizuális információhordozók

Diafilmek zeneszerzőkről, fóliaképek

* Egy tanulócsoport létszámának megfelelő példányszámban.
** Az iskolai kórus létszámának megfelelő példányszámban.

Manipulációs eszközök

Mozgó hangsortábla

Nevelői demonstrációs eszközök

Mágneses kottakirakó, ritmus- és betűkottás lapok, mozgó hangsortábla

Egyéb eszközök

Zongora
Furulya
Metallofon
Hangvilla

TESTNEVELÉS
5–8. osztály

Szerkesztette:

BURKA ENDRE
Dr. NAGY TAMÁS

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai testnevelés *célja*, hogy a játék- és sporttevékenység, valamint a testedzés lehetőségeinek és eljárásainak a felhasználásával úgy fejlessze a fiatalokat, hogy azok képesek legyenek az eredményes munkavégzésre, rendelkezzenek az egészséges életmód kialakításához szükséges alapvető ismeretekkel és felkészültséggel, képesek és készek legyenek a haza védelmére.

E cél érdekében a testnevelésnek három *alapfeladatot* kell megvalósítania:

1. Formálnia kell a tanulók *mozgás-, játék- és sportműveltségét.*
2. Elő kell segítenie a gyermekek *egészséges testi fejlődését*, fokoznia edzettségüket, teherbíróképességüket, alapvető fizikai képességeiket.
3. Hozzá kell járulnia a szocialista embert jellemző *tulajdonságok és jellemvonások* kialakításához.

A tantárgyi cél és az alapfeladatok megvalósítása érdekében az általános iskola *5–8. osztályában* a testnevelés *feladata*, hogy

– a testgyakorlatokkal elérhető sokoldalú élettani hatás kiaknázásával – a gyors növekedéssel együttjáró egyenlőtlen fejlődést is figyelembe véve – mozdítsa elő a tanulók *egészséges* testi fejlődését, őrizze és szilárdítsa meg egészségüket, járuljon hozzá a testalkati torzulások megelőzéséhez;

– a lehetőségekhez képest elégítse ki a tanulók mozgásszükségletét, fokozza edzettségüket, ellenállóképességüket az időjárással szemben, teherbíróképességüket: növelje erejük, állóképességük, gyorsaságuk szintjét, fejlessze *fizikai alapképességeiket;*

– formálja a tanulók játék- és sportműveltségét, mozgásműveltségét, helyzetfelismerő és feladatmegoldó képességeiket;

– a *honvédelmi* felkészültség és a *gyakorlati élet* igényeinek megfelelően növelje *fizikai cselekvőképességüket;*

– keltsen a tanulókban érdeklődést, kedvet a *rendszeres testedzés, sportolás iránt*, és nyújtson olyan alapvető képzettséget, amely alapul szolgálhat *öntevékeny testedzésükhöz, sportolásukhoz* tanulmányaik befejezése után is;

– alakítsa ki a tanulókban annak tudatát, hogy a testedzés, a sportolás fontos eszköz az egészség, a munkaképesség és általában a fizikai cse-

lekvőképesség megőrzéséhez, egyben a *szabad idő felhasználásának* egyik kulturált, szórakoztatást nyújtó formája is;

– alakítsa a kommunista emberre jellemző *erkölcsi tulajdonságokat*, mint pl. a bátorság, a fegyelmezettség, a határozottság, az aktivitás és a közösségi magatartás; fejlessze a tanulókban a mozgás szépsége iránti érzéket;

– járuljon hozzá a balesetmentes közlekedéshez szükséges gyakorlati ismeretek, jártasságok, készségek és képességek kialakításához.

5. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Sorakozó egyes és kétsoros vonalba, illetve egyes és több soros oszlopba; térköz, távköz felvétele; igazodás, takarás, oszolj.

Tiszteletadás állóhelyben: „5. osztály! Vigyázz! Jobbra (illetve balra, középre) nézz! Tanárnő, jelentem, az 5. osztály testnevelésórára felsorakozott, létszám... tanuló, hiányzik... tanuló, felmentést kér... tanuló. Vi-gyázz! Pihenj!"

Testfordulatok helyben (két mozgásütemre): „Balra (jobbra) át! 1–2", majd két egyenlő időmértékű ütemre (számolás nélkül): „Balra (jobbra) át!" Nyitódás helyben, karemeléssel fél- és egésztávolságra (gimnasztikai forma). Zárkózás. Menetből átmenet futásba – lépéstartással.

Képességfejlesztő gyakorlatok, játékos feladatmegoldások

Gimnasztika

Játékos szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: szabad-, társas-, szer- és kéziszergyakorlatok (labda-, bot-, ugrókötél-, tömöttlabda-gyakorlatok stb.).

Határozott formájú, szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: nyújtó és erősítő hatású szabadgyakorlatok; a mozgáskoordinációt és a kitartóképességet fejlesztő kéziszer-, illetve szergyakorlatok (ugrókötél-, labda-, pad-, bordásfal-, lányoknak karika-, fiúknak tömöttlabda-gyakorlatok).

A gyakorlatok 1–2 gyakorlatelemet tartalmazzanak, és 4–8 üteműek legyenek. A kéziszerek mérete, súlya alkalmazkodjék a tanulók fejlettségéhez és neméhez. A gyakorlatok során a felsoroltak közül *legalább két kéziszert* alkalmazni kell.

Járások, futások

Futás egyéni iramban: fiúknak 6 perc, lányoknak 5 perc. Futóiskola: futás sarok- és térdemeléssel, keresztlépéssel oldalozó futás stb.

Akadályfutás 50–60 m távon: 80–90 cm-es sáv, 30–40 cm magas akadály – zsámoly, labda – átugrásával és célbadobással céltárgyra.

Futás irányváltoztatással, iramváltoztatással.

Ugrások, szökdelések

Ugrások rövid (2–5 lépés) nekifutással akadályok felett (pad, zsámoly, szekrény); futás közben felugrások sípjelre, tapsra.

Szekrényen, zsámolyon, alacsony gerendán fel- és leugrások; átfutások rálépéssel a szerre; átugrások kéztámasszal.

Helyből távolugrás és magasugrás.

Sorozatugrások (egy és páros lábon).

Szökdelések feladatokkal (lábváltás, fordulat, irányváltoztatás, az ugrások nagyságának váltaztatása stb.).

Dobások

Dobások kis tömöttlabdával: hajlítás páros kézzel; lökés páros és egy kézzel a dobás irányával szemben állva; dobás egy kézzel a dobás irányának oldalt állva; dobások fej fölött hátra.

Célbadobások felfújt labdával, kislabdával: dobás – a cél távolságától függően – a dobás irányával szemben vagy oldalt állva (fiúknak 6–14 m-re, lányoknak 4–8 m-re lévő) függőleges vagy vízszintes célba; célbadobóversenyek különböző testhelyzetekből és dobásformákkal. Célbadobás mozgó célpontra (társra, gurulő labdára).

Egyensúlygyakorlatok

Egyensúlygyakorlatok 30–40 cm magas gerendán, felfordított padon, természetes akadályokon: járás előre, oldalt és hátra fordulatokkal; járás társhordozással, szerek hordozásával; tréfás gyakorlatok (pl. társkerülés).

Támasz- és függésgyakorlatok

Játékos kúszással, átbújással kapcsolatos feladatok (négykézláb-járás, hátsó fekvőtámaszban haladás, talicskázás) talajon, padon, alacsony akadályokon át.

Mellső fekvőtámaszban karhajlítás, -nyújtás.

Bakugrás társon, illetve társakon át. Függőállásban térd- csípő- és karhajlítások.

Függőszereken (bordásfal, létra, vízszintesen kifeszített kötél, korlát, mászóka) függésben, fekvőfüggésben, függőállásban tovahaladás változatos módon: utánfogással, karrángással, lajhármászással stb. Függőállásban, illetve függésben húzódzkodási kísérletek.

Mászás kötélen (rúdon) teljes magasságig.

Labdagyakorlatok

Egyéni (labdakezelést fejlesztő) gyakorlatok: feldobások, elkapások, labdavezetés helyben, különböző testhelyzetekben feladatokkal; gurítások, pergetések stb.

Páros és csoportos gyakorlatok: átadások állás és mozgás közben; dobások zsinór, háló felett felugrással, megjelölt célterületre, illetve társnak.

Játékok, versenyek

Fogójátékok: félperces fogó, egyszerű fogó két fogóval, árokfogó, feketefehér. Csapatfogók.

Küzdőjátékok: párokban és két csapatban; kötélhúzás.

Egyéni, sor- és váltóversenyek: futással, szökdeléssel és irányváltoztatásokkal.

Egyéni, sor- és váltóversenyek labdával: labdaadogatás, dobás, gurítás (lábbal is): labdavezetés feladatokkal oszlopban, vonalban és körben.

Egyéb játékok: tűz, víz, repülő; szökdelő kör; zsámolylabda (kézilabda-, kosárlabda- és labdarúgásszerűen) zsinórlabda; pontszerző különböző átadási formákkal; tartsd a labdát a levegőben (csereváltozat); „bombázó" (kislabdával); kiszorító (kislabdával); célbadobó-versenyek állóhelyből, magasba helyezett célpontra (fiúknak 10–12 m; lányoknak 8–10 m távolságra); célbarúgóversenyek; célbaütő-versenyek (röplabdával).

Atlétika

Előkészítő gyakorlatok

A futás, az ugrások, a hajítások, a dobások, a lökések eredményesebb elsajátítását segítő, előkészítő célgimnasztikai gyakorlatok, rávezető gyakorlatok (feladathelyzetek és -játékok); képességfejlesztő gyakorlatok.

Futás

Iramfutás (tempófutás) 100–200 m-es távolságon, lendületesen, természetes mozgással, erőlködés nélkül, megfelelő iramban. Állórajt.

Gyorsfutás és versenyek 30–60 m-es távon, guggolórajttal történő indulással; rajtversenyek.

Váltófutás: váltás helyben, oszlopban; botátadás kétkezes váltással (mindegyik kéz átadó és átvevő is); váltás az átadó bevárásával (helyben váltás); váltás járás és futás közben; váltóversenyek 50 m-es résztávokkal.

Ugrás

Magasugrás: 5–6 lépésről lépő- vagy gurulótechnikával, erőteljes lábbendítéssel és felugrással, a tanulók ösztönös mozgásának megfelelően nyújtott vagy hajlított lábbal. Magasugró-versenyek.

Távolugrás: 8–14 lépés nekifutással; elugrással, erőteljes lendítés hajlított lábbal, repülés a felugrás helyzetében, leérkezés a repülés testtartásával (elugrás 60 cm-es elugrósávból, távolságmérés az elugrás helyétől). A nekifutás sebességének befolyása az ugrás nagyságára. Távolugrás guggolótechnikával 8–14 lépés nekifutással. Távolugró-versenyek.

Dobás

Kislabdahajítás távolba nekifutással. Dobóversenyek távolba dobóvonal alkalmazásával.

Torna

Előkészítő gyakorlatok

A talajtorna, a szekrényugrás és a gyűrűgyakorlat-elemek eredményesebb elsajátítását előkészítő célgimnasztikai gyakorlatok (pl. a vállöv és a csípőízület lazítása; az elugróerő, a hasizom és a vállöv támasztóerejének növelése); rávezető gyakorlatok (pl. a változó testheylzet érzékelésének fejlesztése talajon, szereken, levegőben); képességfejlesztő gyakorlatok.

Talajtorna

Gurulóátfordulások előre, illetve hátra különböző testhelyzetekből (pl. guggolótámaszból, terpeszállásból) különböző testhelyzetekbe (pl. nyújtott ülésbe, guggolótámaszba).

Tarkóállás (nyújtott testtel).

Mérlegállás.

Fellendülési kísérletek kézállásba (segítséggel).

Összefüggő talajgyakorlatok (ismert gyakorlatelemek összekapcsolásával).

Szekrényugrás

Ugrószekrény széltében – fiúknak 3-4 rész, lányoknak 2-3 rész magas: felguggolás, függőleges repülés, repülés közben feladatok (pl. lábterpesztés, térdfelhúzás, különböző kartartások; félfordulat balra, illetve jobbra stb.). Fiúknak, lányoknak 2-3 rész magas: zsugorkanyarlat mindkét oldalra; felugrás térdelőtámaszba, bátorugrás.

Ugrószekrény hosszában – fiúknak, lányoknak 3-4 rész magas: felguggolás, gurulóátfordulás előre a szekrényen.

Sportjátékok

(választás szerint egy sportjáték)

Kézilabda

Zsámolylabda, kézilabdára előkészítő jelleggel, kapura lövéssel is.

Helyezkedés a védőktől való elszakadással és átadás kedvező helyzetben lévő játékosnak.

Kosárlabda

Zsámolylabda vagy kapitánylabda kosárlabdára előkészítő jelleggel, később kosárra dobással is.

Helyezkedés a védőktől való elszakadással és átadás kedvező helyzetben levő játékosnak.

Labdarúgás

Kétudvaros labdarúgás csererendszerrel; szabadulás a labdától (lábbal) előkészítő jelleggel.

Röplabda

Játék a labda birtokbavételével (dobással és elkapással) 9x9 m-es játéktéren (hálómagasság: 210 cm). Folyamatos labdamenetekre törekvés: kezdetben a labda azonnali visszajátszásával, majd a háló közelében álló társhoz történő továbbítással, aki a labdát magának feldobva felső ütőérintéssel juttatja át a hálón.

Játékelemek gyakorlása: röplabdázás csökkentett játéktéren (3x3 m, hálómagasság: 190 cm) egy–egy elleni játékkal kosárérintéssel, illetve alkarérintéssel.

Alapérintés: alkarérintés; felső ütőérintés; alsónyitás. A játéktér lefedése helyezkedéssel; helyezkedés érkező labdára.

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően: hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés, illetve képességfejlesztő gyakorlatok, játékok.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A) KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ

A tárgyi és a létesítményi feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyike választandó:

Úszás

(választás szerint két úszásnem)

Előkészítő gyakorlatok

— Előkészítő gyakorlatok a parton:
gyors-, hát-, mellúszás kar- és lábtempója állásban, ülésben és fekvésben;
a helyes légzés alapja (erőteljes belégzés, a levegő benntartása, lassú kilégzés).
— Előkészítő gyakorlatok a vízben (vízhez szoktatás):
sor- és váltóversenyek járással, futással, feladatokkal; vízi fogójátékok;
talpasugrás állásból (a medence széle és a víz szintje közötti távolság legfeljebb 50 cm);
talpasugrás állásból (magasság 50 cm) fordulatokkal, feladatokkal.

Úszásgyakorlatok

— Úszás siklással:
lebegés hason és háton (5—10 mp);
siklás hason és háton: alaphelyzet (kiindulóhelyzet); elrugaszkodás páros lábbal a medence falától, siklás hason és háton (10—15 mp, 4—7 méter); siklás hason és háton feladatokkal; siklásverseny.
— Úszás kar- és lábtempóval levegővétel nélkül:
gyors-, hát-, mellúszó kartempó a vízben járás közben; gyors-, hát-, mellúszó lábtempó társ, korlát, deszka segítségével (10—15 mp); gyors-, hát-, mellúszó kartempó társ, korlát, deszka segítségével (10—15 mp); gyors-, hát-, mellúszó kartempó folyamatosan (6—10 mp); gyors-, hát-, mellúszó kartempó csúsztatással, kivárással; gyors-, hát-, mellúszás levegővétel nélkül (10—15 mp).
— Úszás kar- és lábtempóval, levegővétellel:
a helyes légzés alapja a vízben: levegő kifújása a víz felszíne alatt; levegővétel meghatározott ritmussal: belégzés (5—8 mp), levegővisszatartás a víz alatt (8—10 mp), kilégzés a víz alatt (5—8 mp); siklás hason és háton levegővétellel, segítséggel (1—3 levegővétel); siklás hason és háton (1—3 levegővétellel); gyors-, hát-, mellúszó kartempó a vízben járás közben levegővétellel; gyors-, hát-, mellúszó kartempó csúsztatással, levegővétellel (1—5 levegővétel); gyors-, hát-, mellúszó lábtempó segítséggel, levegővétellel (1—5 levegővétel); gyorsúszás hármas levegővétellel (15—25 m); hát-, mellúszás levegővétellel (15—25 m); gyors-, hát-, mellúszóverseny; indulás talpasugrással; gyors-, hát-, mellúszás, célba érkezés; gyors-, hát-, mellúszás egyszerű forduló; váltóverseny gyors-, hát-, mellúszással.

Atlétika

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.

Torna

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.
— Ritmikus sportgimnasztika.
— Gyakorlatok a törzsanyagban nem szereplő szereken — a lólengés kivételével. A gyakorlatokat az általános iskolai versenyrendszer előírt anyagából kell meríteni.

Sportjátékok

— A törzsanyag előírása szerint választott egy sportjáték vagy a törzsanyagban nem tanított másik sportjátéknak a törzsanyagban előírt anyaga. (A tanított labdajáték továbbvitele mellett tehát egy másik labdajáték választása is lehetséges.)

B) SZABADON VÁLASZTHATÓ

Az iskola tárgyi és létesítményi feltételeinek és környezeti lehetőségeinek figyelembevételével választható:
— Úszás: a tanult úszásformák és vízijátékok.
— Téli sportok, játékok: szánkózás, korcsolya, sí.
— Turisztika: tájékozódási futás (az órák tömbösítése esetén).
— Játék: tollaslabda, asztalitenisz, a kötelező és a kötelezően választandó anyagban nem tanított más sportjátékok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Ebből:	
Képességfejlesztő gyakorlatok	kb. 20 óra
Atlétika	kb. 14 óra
Torna	kb. 12 óra
Sportjátékok	kb. 12 óra
Téli foglalkozások szabadban	kb. 6 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra
Ebből:	
Kötelezően választandó	kb. 16 óra
Szabadon választható	kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Sajátítsanak el a tanulók 6–8 – reggeli tornára is alkalmas – szabadgyakorlatot.** Legyenek képesek 10–12 percen át folyamatosan gimnasztikai gyakorlatokat végezni.

– **Rendelkezzenek a futás, ugrás, dobás, valamint a függésben és támaszban végzett hely- és helyzetváltoztatás legfontosabb mozgásformáival;** mozgásuk szabályozásában váljon jellemzővé a feladathoz való differenciált alkalmazkodás, az optimális megoldásra törekvés.

– **Ismerjék az ellenféllel szembeni játékokban a védő- és a támadóhelyezkedés legáltalánosabb szabályait,** és a feladatok megoldásában (helyezkedés labdaátvételre, labdaátadások zavaró ellenféllel szemben, térnyerés fogóval szemben) a lehetséges többféle megoldás közül tudjanak egy-két változatot eredményesen alkalmazni. Tegyenek szert gyakorlottságra a feladathelyzetek, játékok feltételeinek olyan megváltoztatásában, amely a már elsajátított mozgáskészségek újszerű alkalmazását kívánja meg.

– Mutassanak saját teljesítményükhöz képest fejlődést a tanév folyamán a következő motoros próbákban:

1. 60 m-es síkfutás,
2. ugrás fordulattal,
3. tömöttlabda-dobás,
4. 400 m-es síkfutás,
5. labdapasszolás.

Iránymutató teljesítményértékek (országos standard):

Fiúk:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,4	11,6	11,1	10,6	10,2	9,8
2. (ford.)	1/4	1/2	3 4	1	1 1/4	1 1/2
3. (m)	3,7	4,6	5,1	5,6	6,0	6,5
4. (sec)	2:05	1:50	1:40	1:30	1:20	1:15
5. (sec)	16	18	21	24	26	28

Lányok:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,9	12,2	11,7	11,2	10,9	10,6
2. (ford.)	1/4	1/2	3 4	1	1 1/4	1/1/2
3. (m)	3,8	4,1	4,4	4,7	4,9	5,1
4. (sec)	2:15	2:00	1:50	1:40	1:30	1:25
5. (db)	14	17	20	23	25	27

Minimumkövetelmény: 10%-os teljesítményszint.

– Feleljenek meg a tanulók az egyes sportágakban a következő követelményeknek:

Atlétika: tudják a futás távjának megfelelő iramot megválasztani; **sajátítsák el a magas- és a távolugrás alapvető fázisainak: a nekifutásnak és az ugrásnak lényeges elemeit,** ismerjék továbbá a légmunka legelemibb szabályait, tudatosuljon bennük, hogy az ugrások leglényegesebb része a felugrás; **sajátítsák el a hajlítás legjellegzetesebb mozzanatát: az ívképzést,** valamint a kar és a váll mozgásának összehangolását.

Torna: mutassanak be három tanult talajgyakorlat-elemből önállóan összeállított gyakorlatot (összekötő, kiegészítő elemek nélkül; az egyes gyakorlatelemek lényeges mozzanataikban helyesen hajtsák végre (kisebb végrehajtási hibákat – pl. lendülettörést, bizonytalanságot, testtartási hibákat – figyelmen kívül kell hagyni); a szekrényugrásokban a nekifutás, a támaszvétel (felguggolással) legyen lendületes, folyamatos; a gyűrűn tudják végrehajtani az egyes tanult elemeket.

Kézilabda: tegyenek szert fogásbiztonságra a fej- és térdmagasság között, a szemből és oldalról érkező labdák helyben történő megfogásában és a labdaátadásokban; **tudjanak 3–5 m távolságról** pontos **átadásokat végrehajtani; labdaátvételre való helyezkedésben törekedjenek a védőtől elszakadni.**

Kosárlabda: rendelkezzenek fogás- és dobásbiztonsággal mozgás közben a társakkal végzett labdaadogatásban; **labdaátvételre való helyezkedésben törekedjenek a védőtől elszakadni.**

Labdarúgás: szerezzenek biztonságot az álló és szemből lassan guruló labda rúgásában, eltalálásában (tetszőleges rúgással); **labdaátvételre való helyezkedésben törekedjenek a védőtől elszakadni.**

Röplabda: helyezkedjenek az ívelten érkező labda fogadásához, és mozgásuk befejezése után – állóhelyzetben – fogják meg, illetve továbbítsák; **tudják a labdát alkarérintéssel továbbítani.**

Úszás: tanuljanak meg úszni, és szeressék a vizet mint az úszás közegét; **tudjanak a víz veszélyeiről, a vízi balesetek megelőzéséről;** tudják két úszásnem egyszerű versenyszabályait (pl. indulás, célba érkezés); kapjanak kedvet a rendszeres (egészségügyi) úszáshoz.

A tanulók vízbiztonságát a következő gyakorlatokkal mérjük:

talpasugrás állásból (magasság legfeljebb 50 cm);

elrugaszkodás egy lábbal a medence falától, siklás háton;

elrugaszkodás páros lábbal a medence falától; gyors-, hát-, mellúszás levegővétellel (10–25 m).

– Kezdeményezzenek a tanulók versenyeket, mérkőzéseket, és vegyenek részt azokban szívesen; **növekedjék saját teljesítményükkel kapcsolatos igényszintjük** mind **az órákon,** mind pedig a tanórán kívüli szereplésekben (pl. őrsi versenyek, honvédelmi versenyek). Játsszanak szabadidejükben rendszeresen mozgásos játékokat is.

– **Tartsák meg a játékszabályokat,** és alkalmi vetélkedőkben alkossanak önállóan is szabályokat.

– Küzdjenek lelkesen a győzelem, a jó helyezés érdekében az őrsök közötti versengésekben. Tűzzenek ki e téren közös célokat, és segítsék egymást ezek elérésében. Vállaljanak egyénileg és kollektíven is állandó feladatokat (pl. sportszerek előkészítése, szervezési feladatok); tartsák meg és társaikkal is tartassák meg a kialakult szokásokat, a megállapodásokat (pl. a sorakozás helye; a csapatcserék rendje).

– **Tartsák meg tudatosan a balesetvédelmi előírásokat, indokolt esetekben csak segítővel gyakoroljanak.**

– Ismerjék az együttes mozgás alaki formáit, **törekedjenek a vezényszavak gyors és pontos végrehajtására.** Tartsák meg az öltözői rendet. **Tanórák után a tisztálkodást tekintsék fontos kötelességüknek; rendelkezzenek egyéni tisztaságcsomaggal.**

6. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Testfordulatok helybenjárással (gimnasztikai forma), lépéstartással, helybenfutással.

Járásból átmenet helybenjárásba, helybenjárásból helybenfutásba, helybenfutásból futásba és viszont (gimnasztikai forma).

Nyitódás, illetve zárkózás állóhelyben, helybenjárás majd járás közben fél-, illetve egésztávolságra (gimnasztikai forma).

Képességfejlesztő gyakorlatok, játékos feladatmegoldások

Gimnasztika

Játékos szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: szabad-, társas-, szer- és kéziszergyakorlatok (labda-, bot-, ugrókötél-, 2 kg-os tömöttlabda-, 1 kg-os kézisúlyzó-, pad-, bordásfalgyakorlatok).

Határozott formájú, szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: nyújtó, lazító hatású, kitartóképességet, valamint helyi izomállóképességet fejlesztő társas gyakorlatok; mozgásügyességet fejlesztő kéziszer-, illetve szergyakorlatok (labda-, bot-, ugrókötél-, 2 kg-os tömöttlabda-, 1 kg-os kézisúlyzó-pad-, bordásfalgyakorlatok).

A gyakorlatok 2–4 gyakorlatelemet tartalmazzanak, és 4–8 üteműek legyenek. A gyakorlatok során a felsoroltak közül *legalább két kéziszert* alkalmazni kell.

Járások, futások

Futás egyéni iramban: fiúknak 6 perc, lányoknak 5 perc. Futóiskola: futás feladatokkal, játék az irammal.

Akadályfutás 50–60 m-es távon: 100 cm-es árok vagy sáv, 40–50 cm magas akadály – zsámoly, labda – átugrásával és célbadobással céltárgyra vagy folyosóba.

Ugrások, szökdelések

Ugrások rövid (2–5 lépés) nekifutással, erőteljes felugrással egy lábról; felugrás szerekre (pl. ugrószekrényre); átugrások természetes vagy mesterséges akadály felett; felugrás, felfüggesztett tárgy érintése kézzel és fejjel.

Szekrényen, zsámolyon, alacsony gerendán fel- és leugrások, átfutások rálépéssel a szerre.

Ugrások helyből.

Sorozatugrások (egy és páros lábon).

Szökdelőverseny egy és váltott lábon, feladatokkal.

Dobások

Dobások 2–3 kg-os tömöttlabdával: hajítás páros kézzel fej fölül; lökés páros és egy kézzel; dobások fej fölött hátra.

Célbadobások felfújt labdával, kislabdával. Célbadobás felugrással zsinór, háló stb. felett. Dobások mozgó célra (társra, guruló labdára).

Egyensúlygyakorlatok

Egyensúlygyakorlatok 30–40 cm magas gerendán vagy zsámolyra helyezett felfordított padon: járás előre, oldalt és hátra, fordulatokkal; 180 fokos fordulat két lábon állásban és guggolásban. Járás szerek hordásával; játékos, tréfás gyakorlatok (pl. társkerülés, társon vagy labdán átlépés járás közben).

Támasz- és függésgyakorlatok

Változatos akadálysoron, akadály-összetételeken fel-, át- és lemászások, átbujások, átkúszás meghatározott és egyénileg választott módon. Támlázás oldalt, alacsony gerendán.

Mellső fekvőtámaszban karhajlítás, -nyújtás.

Változatos feladatsorozatok függőszereken függőállásban, függésben függeszkedéssel, fekvőfüggéssel. Függésben húzódzkodás (lányoknak csak kísérlet).

Mászás mászókulcsolással kötélen vagy rúdon. Vándormászás.

Kötélen függeszkedési kísérletek (csak fiúknak).

Ladbagyakorlatok

Ügyességi gyakorlatok labdával egyénileg, párokban és kisebb csoportokban: dobások és elkapások; gurítások kézzel és lábbal; labdavezetés feladatokkal stb.

Játékok, versenyek

Fogójátékok: fogó párokban, kézilabdafogó, labdarúgó-fogó, fekete-fehér különböző testhelyzetekből. Csapatfogók.

Küzdőjátékok: párokban és két csapatban; kötélhúzás.

Egyéni, sor- és váltóversenyek: futással, szökdeléssel, akadályok leküzdésével; tárgykerüléssel és irányváltoztatással; versenyek fel-, le- és átugrásokkal; pad és különböző kéziszerek felhasználásával.

Egyéni, sor- és váltóversenyek labdával: labdaadogatás és labdavezető-versenyek körben és oszlopban, helyben és mozgásban; labdakergető különböző átadási formákkal.

Egyéb játékok: zsámolylabda (kézilabda-, kosárlabda- és labdarúgásszerűen); zsinórlabda (röplabdaszerűen is); pontszerző különböző átadási formákkal; tűzharc (partizánjáték); szabadulás a labdától (felfújt és kislabdával); „bombázó" (kislabdával és felfújt labdával); célbadobóversenyek állóhelyzetből és beugrással (fiúknak 10–14 m, lányoknak 10–12 m távolságra); célbarúgóversenyek; célbaütőversenyek (röplabdával).

Atlétika

Előkészítő gyakorlatok

A futás (rajt), a távol- és magasugrás, a kislabdahajítás eredményesebb elsajátítását segítő, előkészítő célgimnasztikai gyakorlatok; rávezető gyakorlatok (feladathelyzetek és -játékok); képességfejlesztő gyakorlatok.

Futás

Iramfutás (tempófutás) a táv fokozatos növelésével 300 m távolságig (23 mp-es 100 métereknek megfelelő iramban).

Gyorsfutás és versenyek 60 m-es távon térdelőrajttal. Térdelőrajt: a rajthelyzet felvétele a versenyszabályoknak megfelelően.

Váltófutás: kétkezes váltással; váltás az átadó bevárásával; a bot átvétele könnyű mozgásban (az átvevő hangjelre indul!); váltóversenyek 50 m-es résztávokkal.

Ugrás

Magasugrás: lépő- vagy gurulótechnikával, meredek felugrásra való törekvéssel. Magasugróversenyek.

Távolugrás: 8–14 lépés nekifutással, a felugrás helyzetét tartva, leérkezés párhuzamosan előretartott lábbal. Távolugrás guggolótechnikával (az ugrást párhuzamosan előretartott lábakkal kell befejezni). Távolugróversenyek a leírt formák alkalmazásával.

Dobás

Kislabdahajítás távolba nekifutással, dobóvonal alkalmazásával, minél hosszabb úton történő gyorsítással.

Torna

Előkészítő gyakorlatok

A talajtorna, a szekrényugrás és a gyűrűgyakorlat-elemek eredményesebb elsajátítását elősegítő célgimnasztikai gyakorlatok, rávezető és képességfejlesztő gyakorlatok az 5. osztály előírása szerint, de megnövelt nehézségi fokkal.

Talajtorna

Páros lábról elugorva magas gurulóátfordulás előre.
Gurulóátfordulás előre 2–3 lépés nekifutással, páros lábról elugorva.
Fejállás – gurulás előre guggolásba, majd alapállásba.
Bátorugrás.
Kézállás falnál lábemeléssel szabadon.
Kézenátfordulás oldalt (cigánykerék) kísérletek megközelítően nyújtott testtel.
Összefüggő talajgyakorlatok: 3–4 ismert elemből összeállított gyakorlat. A gyakorlatelemek a kiinduló és befejező helyzetet tekintve az elsajátított legnehezebb változatban szerepeljenek.

Szekrényugrás

Ugrószekrény széltében – fiúknak 3–4 rész, lányoknak 2–3 rész magas: huszárugrás; guggolóátugrás.
Ugrószekrény hosszában – fiúknak, lányoknak 3–4 rész magas: felguggolás, gurulóátfordulás előre a szekrényen; felguggolás, előretámaszkodással leguggolás.

Gyűrű

Fiúknak a szer érintőmagasan: függésben alaplendület; fellendülés lebegőfüggésbe; ereszkedés hátsófüggésbe; hátsófüggésből emelés lebegőfüggésbe; lebegőfüggésből lendület hátra; leugrás hátul.
Lányoknak a szer fejmagasan: ereszkedés hátsó függőállásba; hátsó függőállásból emelés lebegőfüggésbe.

Sportjátékok

(választás szerint egy sportjáték)

Kézilabda

Egyéni védekezés. A védőjátékos helyezkedése a labdát birtokló és labda nélküli támadóval szemben (testtel való feltartás).

Adogatás mozgás közben. Helyezkedés a védőtől való elszakadással labdaátvételre, illetve kapura lövésre. Átadás jó helyzetben levő társnak.

Alapállás, védőállás. Egykezes felső átadás helyben és mozgás közben. Különböző magasságból érkező labda elfogása. Kapura lövés állóhelyből és mozgásból.

Szabályok: azokat a szabálysértéseket, amelyek technikai fogyatékosságból származnak és nem a jogtalan előnyszerzést szolgálják – a tanulók fejlettségéhez igazodva – enyhén kell elbírálni.

Kosárlabda

Helyezkedés a védőtől való elszakadással. Adogatás mozgás közben. Egyéni (emberfogásos) védekezés; a védőjátékos helyezkedése a támadó és a kosár közé.

Sarkazás. Megállás három lépéssel labda nélkül. Megindulás a labdával. Megállás egy leütéssel. Labdavezetés futással. Kétkezes mellső átadás állóhelyben. Átadás labdavezetésből. Kosárra dobás egy kilépéssel, egy labdaleütéssel.

Szabályok: a személyi hibákon kívül szigorúbban kell elbírálni a kétszeri indulást, a szabálytalan indulást és sarkazást.

Labdarúgás

Egyéni védekezés: a labda birtokosának és a veszélyes támadónak a lefogása. A védő helyezkedésének általános szabályai. Üres helyre helyezkedés (szabadulás a védőtől gyors elfutással). Átadás mozgás közben. Rúgás belsővel. Átvétel belsővel. A labda megállítása. Labdavezetés belsővel.

Szabályok: a lesszabályt teljesen figyelmen kívül kell hagyni; azokat a szabálysértéseket, amelyek technikai fogyatékosságból származnak, és nem a jogtalan előnyszerzést szolgálják – a tanulók fejlettségéhez igazodva –, enyhén kell elbírálni.

Röplabda

Röplabdázás a pattintó labdaérintés fokozatos beépítésével.

Játék 9x9 m-es játéktéren két, illetve három érintéssel (hálómagasság: 210 cm). Az érintések sorrendje: pattintóérintés – megfogás, majd dobással

továbbítás az ellentérfélre, illetve háló mellé társnak – felső ütőérintéssel átjátszás az ellentérfélre.

Játékelemek gyakorlása csökkentett játéktéren (2x2, illetve 3x3 m, hálómagasság: 190 cm): játék egy–egy ellen kétszeri pattintóérintéssel (kettőzéssel), kettő–kettő ellen legfeljebb három pattintóérintéssel.

„Labda a levegőben." (Versengés 2x3 játékosokból álló csapatok között a több labdatérés eléréséért.)

Kosár-, alkar- és felső ütőérintés javítása; gyors, pontos hozzáállás.

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően: hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés, illetve képességfejlesztő gyakorlatok, játékok.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A) KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ

A tárgyi és a létesítményi feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyike választandó:

Atlétika

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.

Torna

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.
— Ritmikus sportgimnasztika.
— Gyakorlatok a törzsanyagban nem szereplő szereken — a lólengés kivételével.
A gyakorlatokat az általános iskolai versenyrendszer előírt anyagából kell meríteni.

Sportjátékok

— A törzsanyag előírása szerint választott egy sportjáték vagy a törzsanyagban nem tanított másik sportjátéknak a törzsanyagban előírt anyaga. (A tanított labdajáték továbbvitele mellett tehát egy másik labdajáték felvétele is lehetséges, ez utóbbi azonban csak az 5. osztályban választott labdajáték lehet.)

B) SZABADON VÁLASZTHATÓ

– Lásd az 5. osztály előírásait!

– Megjegyzés: az 5. osztályban választott anyag évenként (osztályonként) változtatható!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Ebből:	
Képességfejlesztő gyakorlatok	kb. 20 óra
Atlétika	kb. 14 óra
Torna	kb. 12 óra
Sportjátékok	kb. 12 óra
Téli foglalkozások a szabadban	kb. 6 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra
Ebből:	
Kötelezően választandó	kb. 16 óra
Szabadon választható	kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Sajátítsanak el a tanulók 6–8 – reggeli tornára is alkalmas – szabadgyakorlatot**, tegyenek szert jártasságra 1–1 gyakorlatrész változtatásában. Legyenek képesek 12–15 percen át folyamatosan (állandó mozgással) gimnasztikai gyakorlatokat végezni.

– **Fejlődjön ugróerejük, a labdadobásokban dobóerejük** és az erősen dobott (gyors) labdák elfogásában **fogásbiztonságuk.** Futó-, ugró- és dobókészségeik az alkalmazásban váljanak hatékonnyá, kövessék a feladathelyzet változásait. **Jusson kifejezésre játékbeli viselkedésükben a várható helyzettel való számolás** (helyezkedés a labdára, a társ várható viselkedésének számbavétele). Mutassanak szorgalmat teljesítményeik javításában, elsősorban állóképességük, erejük, egyensúlyozóképességük fejlesztésében.

– Mutassanak saját teljesítményükhöz képest fejlődést a tanév folyamán a következő motoros próbákban:

1. 60 m-es síkfutás,
2. ugrás fordulattal,
3. tömöttlabda-dobás,
4. 400 m-es síkfutás,
5. labdapasszolás.

Iránymutató teljesítményértékek (országos standard):

Fiúk:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,0	11,2	10,7	10,2	9,7	9,4
2. (ford.)	1/4	1 2	3/4	1	1 1 4	1 1/2
3. (m)	4,6	5,3	6,0	6,7	7,2	7,6
4. (sec)	2:00	1:45	1:35	1:25	1:15	1:10
5. (db)	16	21	24	27	29	31

Lányok:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,5	11,7	11,2	10,7	10,3	9,9
2. (ford.)	1/4	1 2	3/4	1	1 1/4	1 1/2
3. (m)	4,3	4,6	5,2	5,8	6,0	6,2
4. (sec)	2:10	1:55	1:45	1:35	1:25	1:20
5. (db)	18	21	24	27	29	31

Minimumkövetelmény: 10%-os teljesítményszint.

– Feleljenek meg a tanulók az egyes sportágakban a következő követelményeknek:

Atlétika: tudják a futás távjának megfelelő iramot megválasztani; tudatosuljon bennük tapasztalataik alapján az energikus kar- és láblendítés jelentősége a felugrásokban, váljon ez a mozzanat kifejezetté ugrásaikban, és javuljon egyéni teljesítményük. Tapasztalati úton tudatosuljon a dobószer minél hosszabb úton való gyorsításának módja, és alkalmazzák azt egyéni dobóteljesítményük javítására a távolra történő dobásokban.

Torna: ismerjék a gyakorlatelemek helyes technikájának végrehajtását, és főként **a kulcsmozzanatokat hajtsák végre helyesen. Mutassanak be három gyakorlatelemből önállóan összeállított talajgyakorlatot,** amelyben legalább egy elem az általuk tudott legnehezebb változatban fordul elő. A szekrényugrásokban az elugrás és a kéztámaszból az ellökés legyen kifejezett és energikus.

Kézilabda: támadásban keressék állandó mozgással a védőktől üresen hagyott helyeket, és a védőktől igyekezzenek elszakadni, amint helyzetük a

labdaátvételre vagy a kapura lövésre kedvezőtlenné vált. Védekezésben a labdát birtokló ellenfélhez legközelebb álló védő azonnal **fedezze le a támadót, és – a védő helyezkedési szabályának megfelelően mozogva – zavarja őt a labda továbbításában, illetve a kapura lövésben.** Sajátítsák el készségszinten a következő technikai elemeket: egykezes felső átadás, kapura lövés állóhelyből.

Kosárlabda: támadásban keressék állandó mozgással a védőktől üresen hagyott helyeket és a védőktől igyekezzenek elszakadni, amint helyzetük a labdaátvételre vagy a kosárra dobásra kedvezőtlenné vált. Védekezésben a labdát birtokló ellenfélhez legközelebb álló védő azonnal **fedezze le a támadót, és – a védő helyezkedési szabályának megfelelően mozogva – zavarja őt a labda továbbításában, illetve a kosárra dobásban.** Sajátítsák el készségszinten a következő tecnikai elemeket: kosárra dobás egy leütéssel, megállás egy leütéssel, büntetődobás.

Labdarúgás: támadásban keressék állandó mozgással a védőktől üresen hagyott helyeket, és a védőktől igyekezzenek elszakadni, amint helyzetük a labdaátvételre, illetve a kapura lövésre kedvezőtlenné vált. Védekezésben a labdát birtokló ellenfélhez legközelebb álló védő azonnal **fedezze le a támadót, és – a védő helyezkedési szabályának megfelelően mozogva – zavarja őt a labda továbbításában, illetve a kapura lövésben.** Sajátítsák el készségszinten a következő technikai elemeket: álló és lassan mozgó labda rúgása belsővel, labdavezetés belsővel.

Röplabda: alkalmazzák biztonságosan a pattintóérintést (kétszeri érintéssel) az érkező labda megjátszásában, és ebben eredményesen működjenek együtt társukkal. Tudják a labdát alapérintéssel továbbítani.

– Kezdeményezzenek szabadidőben mozgásos játékot, vetélkedéseket (napköziben, őrsi foglalkozásokon, baráti körben).

– **Tartsák meg a játék- és versenyszabályokat** akkor is, ha megsértésével előnyre tehetnének szert. Saját teljesítményük javításával, mások segítésével, buzdításával segítsék a győzelem megszerzését. A képzettebbek nyújtsanak segítséget társaiknak, s ebben legyenek kezdeményezőek, öntevékenyek.

– Vállaljanak egyszerűbb szervezési feladatokat (pontszámolás, eredménynyilvántartás stb.). Alakuljon ki a kollektív felelősségérzet a szervezeti keretek, a gyakorlási rend megtartásáért a rendelkezésre álló idő jobb kihasználása, a baleseti veszély elkerülése érdekében.

– A gimnasztikai és katonai rendgyakorlatokat pontosan hajtsák végre.

– **Tartsák meg a gyakorlóhelyek tisztasági előírásait,** vállaljanak egyénileg és kollektíven feladatokat ezek tisztaságának megőrzésében. Rendelkezzenek higiénikus (lehetőleg rekeszes) tornazsákkal, és **a tisztasági felszerelést mindig hozzák magukkal.**

7. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Fejlődés egyes oszlopból egyenként kettős oszlopba, kettős oszlopból páronként négyes oszlopba helyben, menet, majd futás közben. Szakadozás négyes oszlopból egyenként egyes oszlopba helyben, menet, majd futás közben (gimnasztikai forma).

Az előző osztályokban tanult rendgyakorlatok közül elsősorban a következő katonai alaki gyakorlatok szabályos végrehajtásának gyakorlása:

Sorakozás (hármas, négyes) oszlopba. Oszlopból vonal alakítása. Zárkózás. Tiszteletadás, jelentés. Köszöntés („Jó napot, tanulók!" – „Erőt, egészséget!" – „Viszontlátásra, tanulók!" – „Viszontlátásra, tanárnő!").

Képességfejlesztő gyakorlatok, játékos feladatmegoldások

Gimnasztika

Játékos szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: szabad-, társas-, szer- és kéziszergyakorlatok (labda-, bot-, ugrókötél-, gumikötél-, 3 kg-os tömöttlabda-, kézisúlyzó-, pad-, bordásfalgyakorlatok).

Határozott formájú, szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: nyújtó, lazító hatású, kitartóképességet fejlesztő szabadgyakorlatok és sorozatgimnasztika; helyi dinamikus izomerőt fejlesztő kéziszergyakorlatok (labda-, bot-, tömöttlabda-, kézisúlyzó-, ugró- és gumikötél-, valamint pad- és bordásfalgyakorlatok).

A gyakorlatok legalább 2–4 gyakorlatelemet tartalmazzanak és 8–12 üteműek legyenek. A szabadgyakorlatokat legfeljebb 32 ütemű gyakorlatfüzérre összevonva is gyakoroltatni kell.

Futások

Futás iramváltoztatással egyéni ütemben, fiúknak 8 perc, lányoknak 6 perc. Futóiskola: futás feladatokkal.

Akadályfutás 60–80 m távon, 3–4 akadállyal, fiúknak 110 cm-es, lányoknak 90 cm-es árok vagy sáv átugrásával és célbadobással céltárgyra vagy folyosóba.

Ugrások, szökdelések

Ugróiskola (ugrásfeladatokkal). Felfüggesztett tárgy érintése 3–4 lépés nekifutásból: kézzel, fejjel és a lendítő láb lábfejével.

Szekrényen, zsámolyon, alacsony gerendán fel- és leugrások; átfutások rálépéssel a szerre; bakugrás társon át; ugrások összetett szereken (zsámolyról szekrényre stb.).

Sorozatugrások labdákon, zsámolyokon keresztül.

Szökdelőiskola (szökdelésfeladatokkal).

Dobások

Dobások 2–4 kg-os tömöttlabdával: hajítás, lökés páros és egy kézzel társnak, zsinór felett (versenyszerűen is).

Célbadobások (az előző osztályok előírása szerint).

Egyensúlygyakorlatok

Egyensúlygyakorlatok 80–100 cm magas gerendán vagy zsámolyra helyezett, felfordított padon: járás előre, oldalt és hátra, járás és futás összekulcsolt kézzel, tárgyhordozással; négykézlábjárás, guggolójárás; akadályok átlépése.

Támasz- és függésgyakorlatok

Támlázások előre, hátra, oldalra – haladással is összekapcsolva – mellső, illetve hátsó fekvőtámaszban talajon és különböző támaszszereken támaszban.

Összetett akadályok leküzdése függés- és támaszfeladatokkal.

Mély fekvőtámaszban karhajlítás, -nyújtás.

Átlendülések függőszer (pl. kötél, gyűrű) segítségével egyik akadályról a másikra (pl. szekrényről szekrényre, szekrényről zsámolyra).

Függeszkedési kísérletek felfelé és lefelé bordásfalon.

Fiúknak vándormászás lefelé és felfelé; függeszkedési kísérletek. Lányoknak vándormászás fel vagy le.

Labdagyakorlatok

Egyéni és csoportos (labdakezelési és -átadási) labdagyakorlatok helyben és mozgás közben, kézzel és lábbal.

Játékok, versenyek

Fogójátékok: párosfogó; fogó több fogóval; zászlószerzés; csapatfogók.

Küzdőjátékok: párokban és két csapatban; kötélhúzás.

Egyéni, sor- és váltóversenyek: futással, szökdeléssel, fordulatokkal; különböző akadályok leküzdése egyenes irányban és irányváltoztatással; versenyek pad és kéziszerek felhasználásával, fel-, le- és átugrásokkal.

Egyéni sor- és váltóversenyek labdával: labdaadogató- és labdavezetőversenyek körben és oszlopban, helyben és futás közben; labdakergető különböző testhelyzetekben és különböző átadási formákkal.

Egyéb játékok: zsinórlabda (röplabdaszerűen is), egy átadási lehetőséggel; fogyasztó szétszórtan két csapatban; „bombázó" (felfújt labdával és tömöttlabdával); szabadulás a labdától (felfújt labdával); célbadobóversenyek helyből és felugrással (fiúknak 14–16 m, lányoknak 12–14 m távolságra); célbarúgóversenyek; célbaütőversenyek (röplabdával).

Atlétika

Előkészítő gyakorlatok

A futás (rajt), a távol- és magasugrás, a kislabdahajítás és a súlylökés eredményesebb elsajátítását segítő, előkészítő célgimnasztikai gyakorlatok; rávezető gyakorlatok (feladathelyzetek); képességfejlesztő gyakorlatok.

Futás

Iramfutás (tempófutás) a táv fokozatos növelésével, illetve a táv ismételt lefutásával (pl. 2x100 m – 2–3 perc pihentető járással).

Gyorsfutás és versenyek 60 m-es távon térdelőrajttal. Térdelőrajt: indulás után fokozatosan növekvő és gyorsuló lépések (a lábak és karok aktív munkájának hangsúlyozása); rajtversenyek 15–20 m-es távon.

Váltófutás: kétkezes váltással; repülőváltással egyenes pályán; váltóhatár kisegítő vonal alkalmazásával (az átadáskor a botot hozó részéről hangjelzés); váltóversenyek 50 m-es résztávokkal.

Ugrás

Magasugrás: lépő- vagy gurulótechnikával (a nekifutás hosszának és sebességének megállapítása egyénenként, tapasztalati úton); a felugrás előkészítése. Magasugróversenyek.

Távolugrás: guggolótechnikával (a nekifutás távolságának kimérése tapasztalati úton lábfejhosszal). Távolugróversenyek.

Dobás

Kislabdahajítás távolba néhány lépés futásból (az előző osztály technikai előírásainak megfelelően a jártasság tökéletesítésével). Távolbadobóversenyek.

Súlylökés helyből (fiúknak 4 kg, lányoknak 3 kg). A súlygolyó fogása, a súlygolyó gyorsítása a váll és törzs fordításával és a dobókar nyújtásával. Súlylökőversenyek.

Torna

Előkészítő gyakorlatok

A talajtorna, a szekrényugrás és gyűrűgyakorlat-elemek eredményesebb elsajátítását segítő – főként erősítő – célgimnasztikai gyakorlatok; rávezető és képességfejlesztő gyakorlatok.

Talajtorna

Fiúknak: Repülő gurulóátfordulás nekifutással (rövid repülésre törekvés).
Fejállás különböző kiinduló helyzetekből.
Fellendülés futólagos kézállásba; gurulás előre állásba.
Kézenátfordulás oldalt (cigánykerék) mindkét irányba.
Csúsztatás nyújtott ülésből hason fekvésbe és abból nyújtott ülésbe.
Vetődés mellső fekvőtámaszból nyújtott ülésbe.
Összefüggő talajgyakorlatok: kiegészítő elemek alkalmazása a különböző testhelyzetek közötti átmenet érdekében; gyakorlatkezdés és -befejezés, közbenső gyakorlatelemek kapcsolása, irányváltoztatás.
Lányoknak: Fejállás. Zsugorfejállás csípő- és térdnyújtással.
Mellső mérlegállás.
Csúsztatás nyújtott ülésből hason fekvésbe és abból nyújtott ülésbe.
Fellendülés kézálllásba (falnál, bordásfalnál).
Kézenátfordulás oldalt (cigánykerék) megközelítően nyújtott testtel.
Összefüggő talajgyakorlatok: kiegészítő szabadgyakorlati és ritmikus sportgimnasztikai elemek alkalmazása a különböző testhelyzetek közötti folyamatos átmenet érdekében; gyakorlatkezdés és -befejezés, közbenső gyakorlatelemek kapcsolása, irányváltoztatás.

Szekrényugrás

Ugrószekrény széltében – fiúknak 4–5 rész, lányoknak 3–4 rész magas: guggolóátugrás.
Ugrószekrény hosszában – fiúknak 4–5 rész, lányoknak 3–4 rész magas: gurulóátfordulás a szekrényre talajról elugrással; felguggolás, előrefogással leterpesztés.

Gerenda (lányoknak)

Néhány futólépés; érintőjárás; hármaslépés; járás karkörzéssel.

Gyűrű (fiúknak)

A szer magasan: zsugorlefüggés; alaplendület, lendület előre zsugorlefüggésbe; zsugorlefüggésből nyújtott lefüggés (kezdetben a láb támaszkodhat a hevederen).

Sportjátékok

(választás szerint egy sportjáték)

Kézilabda

Egyéni védekezés. A gólveszélyes terület védelme a védőjátékosoknak a kapuelőtér elé helyezkedésével. Kapura lövő játékos sáncolása. Támadásból védekezésbe való gyors visszarendeződés.

Résekre helyezkedés (betörésre, illetve átlövésre).

Labdaátvételhez, kapura lövéshez üres helyre helyezkedő, befutó játékosnak gyors átadás, bejátszás.

Kapura lövés, illetve labdaátadás helyből indulva és mozgásból.

Szabályok: szabálykönnyítések, kivéve a durva játékot és a lépésszabály megsértését.

Kosárlabda

Megállás futásból labda nélkül. Irányváltoztatás, cselezés labda nélkül. Az egyéni védekezés lábmunkája. Megállás két leütéssel. Megállás labdavezetésből. Kétkezes mellső átadás futás közben. Földön pattintott átadások.

Támadás kettő–egy ellen. Bejátszás a befutó játékosnak. Egyéni (emberfogásos) védekezés: a labdát vezető játékos szerelése és kiszorítása. Egyszerű taktikai gyakorlatok: kettős lefutás, hármas lefutás, kettős helycsere.

Szabályok: A 3 másodperces szabályt és a visszajátszást nem kell szabályként alkalmazni.

Labdarúgás

Emberfogás poszt szerint. Átadások mozgó, helyezkedő társnak mozgásból. Fejelés a talajon homlokkal előre és oldalt. Toppolás belsővel.

Gyakorlásra javasolt játékok: kiszorító fejeléssel, kispályás játék, kétudvaros labdarúgás csererendszerrel.

Szabályok: az előző osztály előírása szerint.

Röplabda

Játék 9x9 m-es pályán három érintéssel (hálómagasság: 210 cm). Az érintések sorrendje: alkar- vagy kosárérintés – elkapás-feldobás kosárérintéssel hálóhoz továbbítás – felső ütőérintéssel (talajról vagy felugrással) átjátszás.

Mini-röplabda (6x6 m-es pályán) rendes szabályok szerint.

Játékelemek gyakorlása csökkentett játéktéren (hálómagasság: 190 cm) három érintéssel. Az érintések sorrendje: elkapás-feldobás-kosárérintéssel hálóhoz játszás – elfordulással, kosárérintéssel magas ívű feladás – felugrással leütés. Védők: egyéni sáncolás.

Alapérintések tökéletesítése (az irányítás szabályozása); ütés felugrással; egyéni sáncolás.

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően: hólabdázás, szánkózás, korcsolyázás, sízés, illetve képességfejlesztő gyakorlatok, játékok.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A) KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ

A tárgyi és létesítményi feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyike választandó:

Atlétika

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.

Torna

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.
— Ritmikus sportgimnasztika.
— Gyakorlatok a törzsanyagban nem szereplő szereken — a lólengés kivételével. A gyakorlatokat az általános iskolai versenyrendszer előírt anyagából kell meríteni.

Sportjátékok

Az 5. osztályban választott labdajáték a törzsanyag előírásai szerint.

B) SZABADON VÁLASZTHATÓ

Lásd a 6. osztály előírásait!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Ebből:	
Képességfejlesztő gyakorlatok	kb. 18 óra
Atlétika	kb. 14 óra
Torna	kb. 14 óra
Sportjátékok	kb. 12 óra
Téli foglalkozások	kb. 6 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra
Ebből:	
Kötelezően választandó	kb. 16 óra
Szabadon választható	kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudjanak a tanulók 8–10 – reggeli tornára is alkalmas – szabadgyakorlatot önállóan összeállítani és végrehajtani.** Ismerjék a szabad- és kéziszergyakorlatok intenzitásának fokozását szolgáló eljárásokat (kartartás, ritmusváltoztatás).

– Váljon képessé arra, hogy a különböző feladathelyzetekben a viselkedésmód közös jellemzőit (a feladatmegoldás módszerét) felismerjék, illetve analóg viselkedést tanúsítsanak eltérő cselekményű tevékenységekben is (pl. a tevékenység intenzitásának és tartalmának összhangja; a találat elkerülése; szögelzárás; az ellenféllel szembeni viselkedés általános szabályai a támadó és védekező helyzekedésben).

– Vegyék észre cselekvésükben (versengésben, játékokban) a hátrányt okozó hibákat, és az ismétlődés alkalmával javítsanak viselkedésmódjukon.

– Jellemezze versengéseiket a küzdelem, az erőfeszítés a jobb teljesítmény érdekében. Legyenek készek képességeik továbbfejlesztésére. Mutatkozzon ez meg a jelentős eseményekre (pl. őrsi versenyekre, évfordulókkal kapcsolatos sportesemények, összetett honvédelmi versenyekre) való felkészülésben is.

– Mutassanak saját teljesítményükhöz képest fejlődés a tanév folyamán a következő motoros próbákban:

1. 60 m-es síkfutás,
2. súlypontemelkedés,
3. tömöttlabda-dobás,
4. 600 m-es síkfutás,
5. labdapasszolás,
6. négyütemű fekvőtámasz.

Iránymutató teljesítményértékek (országos standard):

Fiúk:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	11,6	11,0	10,5	10,0	9,5	9,1
2. (cm)	26	31	34	37	40	42
3. (m)	4,2	5,3	6,0	6,7	7,2	7,8
4. (sec)	2:55	2:40	2:30	2:20	2:10	2:05
5. (db)	18	23	26	29	31	33
6. (db)	17	20	23	26	28	30

Lányok:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,1	11,5	11,0	10,5	10,1	9,6
2. (cm)	20	26	28	32	34	36
3. (m)	4,5	5,4	6,1	6,8	7,3	7,8
4. (sec)	3:20	3:05	2:50	2:35	2:25	2:15
5. (db)	19	23	26	29	31	33
6. (db)	16	19	21	23	24	25

Minimumkövetelmény: a 10 %-os teljesítményszint.

– Feleljenek meg a tanulók az egyes sportágakban a következő követelményeknek:

Atlétika: rendelkezzenek a nekifutás sebessége, a kitámasztás és a lendítés közötti összefüggésekre vonatkozóan tapasztalatokkal az ugrásokban, ismerjék meg a számukra optimális nekifutási sebességet a magas- és távolugrásban. Legyen kifejezetten gyorsuló a kidobás mozdulata a súlylökésben és a kislabdahajításban.

Torna: a támasz- és függőszereken tanult gyakorlatelemek jellegzetes kulcsmozzanatait hajtsák végre helyesen, és mozgásukra növekvő mértékben váljon jellemzővé a biztonság és a könnyedség. **Mutassanak be összekötő elemeket is tartalmazó, 2-3 gyakorlatelemből önállóan összeállított talajgyakorlatot.**

Kézilabda: a védelemben egymáshoz igazodva helyezkedjenek szétszórtan a kapuelőtér előtt úgy, hogy tartósan ne hagyjanak betörésre alkalmas rést a támadóknak. **Támadásban tudjanak élénk, rövid és változó irányú adogatást végezni a védők helyezkedésének megzavarása végett** (réshagyásra késztetés). Sajátítsák el készségszinten a mozgásból végrehajtott kapura lövést (társ vagy akadály kerülésével).

Kosárlabda: támadásban állandó mozgással szakadjanak el védőiktől labdaátvételre vagy kosárra dobásra, a labdát birtokló játékos az átadás szempontjából legkedvezőbb helyzetben levő társának kellő időben (tempóban) adja át a labdát. Sajátítsák el készségszinten a következő technikai elemeket: megállás labdavezetésből; kosárra dobás labdavezetésből.

Labdarúgás: a védőjátékos tudjon az általa fedezett támadó és a kapu között maradni és a támadót zavarni. A támadó elszakadása után rövid idő alatt foglalja el pozícióját újra. Tudjon dobott labdát toppolni.

Röplabda: a labda megjátszásának tanult módjait (pattintóérintés, elkapás-feldobás-kosárérintés) a játéktér különböző helyein **úgy tudják alkalmazni, hogy folyamatosan 8—10 labdatérés megvalósulhasson:** Tudják a labdát pattintóérintésekkel irányítani.

– Szabadidőben, napköziben, kiránduláson stb. kezdeményezenek és szervezzenek játékokat, versengéseket.

– A játékszabályok megtartása mellett **jellemezze viselkedésüket a mások iránti figyelem, megbecsülés. A csapat tagjait jellemezze a jó együttműködés az együttes teljesítmény érdekében.** Érezzenek felelősséget az egész csapat teljesítményéért, vállaljanak tartós gyakorlást is e cél érdekében.

– Szerezzenek jártasságot versenyek lebonyolításában (csapatszervezés, tabellavezetés, sorsolás, eredménymérés). Tartsák meg önállóan a kialakult gyakorlási rendet (a csapathelycserék rendje, a beosztások végrehajtása, csapatok alakítása).

– **Alaki gyakorlatokban jusson kifejezésre a katonás külső, az egyöntetű végrehajtásra törekvés,** a kollektív felelősség a fegyelmezett viselkedésért.

– **Jellemezze növekvő mértékben a tanulókat a test ápoltsága, a tiszta, rendes sportöltözet és a tanóra utáni tisztálkodás.**

8. OSZTÁLY

Évi 96 óra

TANANYAG

Rendgyakorlatok

Az előző osztályokban tanult rendgyakorlatok közül elsősorban a következő katonai alaki gyakorlatok végrehajtásának gyakorlása: testfordulatok helyben; a menet megindítása, megállítása, menetből átmenet futásba, futásból átmenet lépésbe.

Képességfejlesztő gyakorlatok, játékos feladatmegoldások

Gimnasztika

Játékos szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: szabad-, társas-, szer- és kéziszergyakorlatok (labda-, bot-, ugrókötél-, gumikötél-gyakorlatok; fiúknak kézisúlyzó- 4 kg-os tömöttlabda-, lányoknak 3 kg-os tömöttlabda-, pad-, bordásfal-gyakorlatok).

Határozott formájú, szabadgyakorlati alapformájú gyakorlatok: nyújtó, lazító hatású, kitartóképességet fejlesztő gyakorlatok és sorozatgimnasztika; az izomösszehúzódás gyorsaságát, kitartóképességét és dinamikus erőt fejlesztő hatású társasgyakorlatok (labda-, bot-, gumikötél-, ugrókötél-gyakorlatok; fiúknak kézisúlyzó-, 4 kg-os tömöttlabda-, lányoknak 3 kg-os tömöttlabda-, pad-, bordásfal-gyakorlatok).

A gyakorlatok legalább 4 gyakorlatelemet tartalmazzanak és 8-16 üteműek legyenek. A kéziszergyakorlatokat legfeljebb 32 ütemű gyakorlatfüzérre összevonva is gyakoroltatni kell.

Futások

A 7. osztály előírásai szerint.

Ugrások, szökdelések

A 7. osztály előírásai szerint.

Dobások

A 7. osztály előírásai szerint.

Egyensúlygyakorlatok

A 7. osztály előírásai szerint.

Támasz- és függésgyakorlatok

Az előző osztályokban előírtak kiegészítve a következőkkel: függésben (különböző szereken) karhajlítás, -nyújtás; fiúknak függeszkedés fel és le, lányoknak függeszkedési kísérletek.

Labdagyakorlatok

A 7. osztály előírásai szerint.

Játékok, versenyek

Fogójátékok: keresztező fogó; fogó 3-4-es csoportokban; zászlószerzés két kapitánnyal.

Küzdőjátékok: párokban és két csapatban; kötélhúzás.

Egyéni, sor- és váltóversenyek: futással, szökdeléssel, fordulatokkal, nehezebb akadályok leküzdése egyenes irányban és irányváltoztatással; versenyek összetett feladatokkal, pad és kéziszerek felhasználásával, fel-, le- és átugrásokkal.

Egyéni, sor- és váltóversenyek labdával: labdaadogató- és labdavezető-versenyek körben és oszlopban, helyben és futás közben.

Egyéb játékok: cserekézilabda, cserekosárlabda, cserefutball, kiszorító; szabadulás a labdától rugással; célbadobó-versenyek mozgás közben mozgó célpontra; célbarúgó-versenyek mozgás közben mozgó célpontra.

Atlétika

Előkészítő gyakorlatok

A 7. osztály előírásai szerint.

Futás

Iramfutás (tempófutás) a táv fokozatos növelésével; 100–120 m-es táv ismételt lefutása, közben 2–3 perc pihentető járás, gimnasztika.

Gyorsfutás és versenyek 60 és 100 m-es távon térdelőrajttal. Térdelőrajt: rajttámlák elhelyezése (a rajtvonaltól az első támla távolsága általában két lábfej, a hátsóé további egy lábfej); a rajttechnika csiszolása (mindkét láb aktivizálása, karral történő gyorsítás, a rendes futótesttartás elérése fokozatosan 5-6 lépés alatt).

Váltófutás: 50 m-es résztávokkal, repülőváltással, segédvonalak alkalmazásával; váltóversenyek körpályán.

Ugrás

Magasugrás lépő- vagy gurulótechnikával; magasugró-versenyek.

Távolugrás guggolótechnikával: talajfogás előrenyújtott lábbal. Távolugróversenyek.

Dobás

Kislabdahajítás távolba 8-14 lépés nekifutással, a dobás technikájának tökéletesítésével, a dobóterpeszbe érkezés lendületének javításával. Távolbadobó-versenyek.

Súlylökés: (fiúk 4 kg-os, lányok 3 kg-os golyóval) a dobáshoz szükséges lendület biztosításával és hátulról – hajlított lábbal történő indításával. Súlylökőversenyek.

Torna

Előkészítő gyakorlatok

A talajtorna, a szekrényugrás és a gyűrűgyakorlatok elemeinek eredményesebb elsajátítását segítő célgimnasztikai gyakorlatok, rávezető és képességfejlesztő gyakorlatok, különös tekintettel a jellegzetes hibaforrások kiküszöbölésére (lazítással, az egyensúlyérzék fejlesztésével, a testhelyzet-érzékelés fejlesztésével stb.).

Talajtorna (fiúknak, lányoknak)

Nekifutással repülő gurulóátfordulás előre (fiúknak).

Fejállásban lábmozgások: terpesztés és zárás; hajlítás zsugorfejállásba és nyújtás.

Fellendülés kézállásba – megállási kísérletek.

Összefüggő talajgyakorlatok: a gyakorlat nehézségi fokának növelése gyakorlatelem-kapcsolatokkal.

Szekrényugrás

Ugrószekrény széltében – fiúknak 4-5 rész, lányoknak 3-4 rész magas: guggolóátugrás.

Ugrószekrény hosszában – fiúknak és lányoknak 4-5 rész magas: gurulóátfordulás; terpeszugrás (fiúknak).

Az ugrások ívének növelése (az elugrás helyének távolítása, pillanatnyi támaszvételből energikus ellökés).

Gerenda (lányoknak)

A már ismert járásmódok kombinációi; különböző testhelyzetek és azok változtatása egyensúlyvesztés nélkül; mérlegállás; tarkóállási kísérletek.

Gyűrű (fiúknak)

A szer magasan: alaplendület; alaplendületből fellendülés előre lefüggésbe.

A szer alacsonyan: támaszkísérletek – ugrással; hátsómérlegkísérletek. 4-5 elemből álló összefüggő gyakorlat.

Sportjátékok

(választás szerint egy sportjáték)

Kézilabda

Védekezés 5:1-es felállással; a kaputér előtti terület felosztása; a védők mozgása, a támadók kísérése. A védelem széthúzása a zóna előtti adogatással, lövőcsel alkalmazásával. Résekre helyezkedés betörésre. Bejátszás. Átlövés.

Egykezes labdavezetés, egyszerű lövőcsel.

Kosárlabda

Támadás három–kettő ellen. Játék egy–egy ellen. Gyors indítás. Támadás emberfogás ellen helycserékkel. Egyéni (emberfogásos) védekezés befutó és betörő játékosokkal szemben. Egyszerű helycsere leütés nélkül (hármasnyolcas).

Az egyéni védekezés kar- és lábmunkája. Megállás szemből kapott labdával. Fektetett dobás oldalról kapott labdával. Bűntetődobás egy- vagy kétkezes dobással. Labdavezetés irányváltoztatással. Egy- és kétkezes átadások, talajon pattintott átadások futás közben.

Szabályok: a 3 mp-es szabály kivételével valamennyi szabály érvényes.

Labdarúgás

Váltás (védelmében). A támadásirányítás és a támadások súlypontjának változtatása rövid és hosszú átadásokkal. Belső csüdrúgás.

Gyakorlásra javasolt játékok: cserefutball; játék négy-kettő ellen.

Szabályok: a lesszabály figyelmen kívül hagyása.

Röplabda

Játék 9x9 m-es pályán (hálómagasság: 210 cm) három érintéssel. Az érintések sorrendje: alkar- vagy kosárérintés-elkapás-feldobás-kosárérintéssel hálóhoz továbbítás–felső ütőérintéssel átjátszás.

Mini-röplabda: három–három elleni játék.

Játékelemek gyakorlása csökkentett jáéktéren (hálómagasság: 190 cm) három érintéssel. Az érintések sorrendje: elkapás-feldobás-kosárérintéssel hálóhoz játszás–elfordulással, kosárérintéssel magas ívű feladás–felugrással leütés. Védők: egyéni sáncolás; a sáncolás fedezése, a sáncárnyék figyelembevétele.

Téli foglalkozás a szabadban

Az időjárástól és a lehetőségektől függően: szánkózás, hólabdázás, korcsolyázás, sízés, illetve képességfejlesztő foglalkozások és játékok.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

A) KÖTELEZŐEN VÁLASZTANDÓ

A tárgyi és létesítményi feltételeknek megfelelően a következőkben felsorolt témák egyike választandó:

Atlétika

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.

Torna

— A törzsanyag előírása szerinti mozgásanyag magasabb szintű elsajátítása.
— Ritmikus sportgimnasztika.
— Gyakorlatok a törzsanyagban nem szereplő szereken — a lólengés kivételével.
A gyakorlatokat az általános iskolai versenyrendszer előírt anyagából kell meríteni.

Sportjátékok

Az 5. osztályban választott labdajáték a törzsanyag előírásai szerint.

B) SZABADON VÁLASZTHATÓ

Lásd a 6. osztály előírásait!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
Ebből:	
Képességfejlesztő gyakorlatok	kb. 18 óra
Atlétika	kb. 14 óra
Torna	kb. 14 óra
Sportjátékok	kb. 12 óra
Téli foglalkozások	kb. 6 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra
Ebből:	
Kötelezően választandó	kb. 16 óra
Szabadon választható	kb. 16 óra

KÖVETELMÉNYEK

– **Tudjanak a tanulók 8–10 – reggeli tornára is alkalmas – szabadgyakorlatot, kéziszergyakorlatot önállóan tervezni és végrehajtani.** A gimnasztikai gyakorlatok tervezésében legyenek tekintettel azok fontosabb hatásaira is (erősítés, nyújtás, lazítás).

– Ismerjék fel a már tanult egyszerűbb viselkedési sémák, cselekvési elvek alkalmazásának lehetőségét összetettebb feladathelyzetekben is, és javítsák önállóan szembetűnő hibáikat. Tudatosuljon bennük, hogy különböző játékok, sportok a feladatmegoldás elveit tekintve sok hasonlóságot mutatnak.

– Mutassanak saját teljesítményükhöz képest fejlődést a tanév folyamán a következő motoros próbákban:

1. 60 m-es síkfutás,
2. súlypontemelkedés,
3. tömöttlabda-dobás,
4. 600 m-es síkfutás,
5. labdapasszolás,
6. négyütemű fekvőtámasz.

Iránymutató teljesítmények (országos standard):

Fiúk:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	11,2	10,7	10,2	9,7	9,4	9,0
2. (cm)	27	33	36	39	42	45
3. (m)	4,8	5,9	6,6	7,3	7,8	8,4
4. (sec)	2:45	2:30	2:20	2:10	2:00	1:55
5. (db)	20	25	28	31	34	36
6. (db)	18	21	24	27	29	31

Lányok:

Próba	10%	30%	50% átlag	70%	80%	90%
1. (sec)	12,0	11,3	10,8	10,3	9,9	9,5
2. (cm)	22	27	31	35	38	40
3. (m)	4,8	5,8	6,5	7,2	7,7	8,2
4. (sec)	3:10	2:55	2:40	2:25	2:15	2:05
5. (db)	20	24	27	30	32	34
6. (db)	16	19	21	23	24	25

Minimumkövetelmény: a 10%-os teljesítményszint.

– Feleljenek meg az egyes sportágakban a következő követelményeknek:

Atlétika: tudjanak a tanulók maximális sebességgel, laza, könnyű mozgással futni. Ismerjék az ugrásfeladatokban a magasság- és távolságnyerés elvét, elsősorban a nekifutásban és a felugrásban. **Váljon kifejezetté és javuljon ugrástechnikájukban elugrásuk gazdaságossága. Növekedjék egyéni teljesítményük. A lendületszerzéssel végzett dobásokban** javuljon a lendületszerzés és a kidobás mozdulatainak folyamatos összekapcsolása, valamint **növekedjék a dobás ereje.**

Torna: ismerjék a gyakorlatelemek nehézségi fokának növelését szolgáló (tanult) lehetőségeket, és ismerjék fel alkalmazásukat. **Mutassanak be 3-4 gyakorlatelemből önállóan összeállított talajgyakorlatot** és gyűrűgyakorlatot (fiúk).

A támaszugrásokban törekedjenek az ugrás ívének növelésére.

Kézilabda: tudják tartani helyüket a védelemben a zóna számukra kijelölt helyén, és alkalmazzák a testtel való feltartást. Támadásban gyors és vál-

tozó irányú adogatással betörés, átlövés színlelésével igyekezzenek hibára (résnyitásra) késztetni a védőket.

Kosárlabda: a védőjátékos emberfogásos védekezésben tudjon tartósan a támadó és a kosár között maradni, a támadó elszakadása után pozícióját újra elfoglalni. **Ismerjék a védőtől való elszakadás egyszerű módjait** (gyors indulás, indulócsel, gyors irányváltoztatás), és törekedjenek alkalmazásukra. Sajátítsák el készségszinten a következő technikai elemeket: fektetett dobás oldalról kapott labdával; büntetődobás egy- vagy kétkezes dobással; labdavezetés irányváltoztatással.

Labdarúgás: tudjon a védőjátékos tartósan az általa fedezett támadó és a kapu között maradni, és tudja zavarni a támadót. A támadó elszakadása után igyekezzék pozícióját gyorsan újra elfoglalni. Sajátítsák el a belső csüdrúgást (álló labdával) készségszinten.

Röplabda: ismerjék a játéktéren való helyezkedés legfontosabb szabályait (a játéktér lefedezése; sáncoló fedezése). A labda megjátszásának módjait a játéktér különböző részein úgy tudják alkalmazni, hogy folyamatosan 8-10 labdatérés megvalósulhasson. Tudjanak egyéni sáncolást végrehajtani.

– Saját tapasztalataik alapján alakuljon ki bennük az a meggyőződés, hogy a testnevelésben megszerzett tudásuk, képzettségük nemcsak a sportban, hanem az élet különböző helyzeteiben is hasznos (fizikai cselekvőképesség; balesetek, sérülések elkerülése; honvédelmi felkészültség; erőnlét; küzdőképesség).

– Váljanak képessé saját és társaik teljesítményeinek objektív szempontok szerinti értékelésére. Alakuljon ki bennük a különböző sportági teljesítményekkel kapcsolatban egyéni vélemény, legyenek előnyben részesített sportjaik.

– Őrsi vetélkedőkre, honvédelmi versenyekre való **felkészülésüket a jó csapatszellem kialakítására való törekvés jellemezze:** egyeztessék elképzeléseiket, a megállapodásokat tartsák meg fegyelmezetten. Az egyes tanulóknak a csapatban elfoglalt szerepét pozitív tulajdonságaik alapján határozzák meg, ebben baráti részrehajlást ne engedjenek meg.

– Váljanak képessé kisebb versenyek, mérkőzések lebonyolítására – érdeklődésüknek megfelelően eredménynyilvántartói, eredménymérési, rendezői feladatok ellátására.

– A gyakorlásban, a versengésben az időkihasználás, a testi épség védelme érdekében a gyakorlási rend, a szervezettség fenntartásában legyenek kezdeményezőek.

– Ismerjék jól a rendgyakorlatok vezényszavait, és **egyszerűbb állóhelyzetben végzett alaki gyakorlatokat maguk is tudjanak vezényelni.**

– **A testi ápoltság,** a ruházat, a sportöltözet tisztasága **váljon természetes követelménnyé.**

MÓDSZERTANI ALAPELVEK

A tantárgyi cél és feladatok valóraváltásakor a következő módszertani alapelveket kell figyelembe venni.

1. A személyiség fejlesztése

A mozgásos tevékenység részben a gyermekek normális testi fejlődését elősegítő tényező, részben a gyermek megismerő tevékenységének nélkülözhetetlen feltétele. Különösen vonatkozik ez a mozgásos játékokra, sportokra, amelyek az általános iskolában a testnevelés tartalmának a gerincét alkotják.

A tantervben előirányzott sajátos tevékenységrendszert úgy kell felhasználni, hogy

a) a gyermek egyéni, mindennapi életének mozgástere, cselekvési lehetősége kitáguljon, és kiterjedjen a jelenlegi és jövendőbeli gyakorlati cselekvésének legfontosabb színtereire: a szabad természetben és az urbanizált környezetben való mozgásra, a szabadidőben végzett játékra, a sportolásra, a testedzésre, a honvédelmi felkészülésre, a közlekedésre; a gyermekek ismerjék meg a természeti és társadalmi környezet elemeinek a gyakorlati cselekvés szempontjából lényeges tulajdonságait (egyrészt az akadályok térbeli jellemzőit, a víz, a hó, a jég anyagtulajdonságait, másrészt társaik viselkedésének, reagálásának szabályszerűségeit); legyenek képesek e tulajdonságokban rejlő lehetőségeket mozgásos feladatok megoldására felhasználni.

b) El kell érni, hogy kialakuljanak a tanulók azon készségei és képességei, amelyek a cselekvés sikeres megvalósításának legfontosabb, legáltalánosabb feltételei: a mozgáskészségek meghatározott készlete, a cselekvési helyzet- és feladatmegoldási sémák, a cselekvés szabályozásával kapcsolatos tapasztalatok, az erőnlét (fizikai képességek), az ellenálló- és tűrőképesség, az önkontroll. A készségek és képességek fejlesztésének eredményeképpen egyrészt növekednie kell a tanulók cselekvésbiztonságának, természetesebbé kell válnia a fizikai aktivitást igénylő tevékenységek vállalásának, másrészt a gyermekeknek képessé és alkalmassá kell válniuk a játék- és sportkultúra értékeinek aktív befogadására, élvezetére; az egyéni adottságoknak és szükségleteknek megfelelő testedzési és sportolási lehetőségek megválasztására.

c) Saját tapasztalataik alapján alakuljon ki és erősödjön meg a tanulókban az a meggyőződés, hogy a testedzés, a játék, a sportolás személyiségüket gazdagítja, értékes képességek forrása, honvédelmi készségük, egészségvédelmük fontos eszköze.

d) Azonosuljanak a játékokban, a sportokban megvalósuló tevékenységek szükségszerű magatartásbeli, erkölcsi-akarati, jellembeli követelményeivel.

A tantárgyi nevelő munkának tehát a személyiség egészének a formálását kell terveznie, és nem szűkíthető le csupán az erőnlét és a mozgásteljesítmények javítására még akkor sem, ha ezek a tantárggyal szemben támasztott legfontosabb követelmények közé tartoznak.

2. *A testi fejlődés segítése*

Az oktatási-nevelési folyamat tervezésekor tekintetbe kell vennünk mindenkor azoknak a szervi funkcióknak a fejlesztését, amelyeknek a szervezet belső egyensúlyában meghatározó jelentőségük van. A testnevelésnek mindenekelőtt a légzési-keringési rendszer működőképességét, a csont- és izomrendszer teherbíróképességét kell kedvezően befolyásolnia.

Ennek érdekében:

a) Elengedhetetlenül fontos, hogy a tanítási órákon a fiziológiai terhelés mértéke és minősége az adott erőnléti szintnek megfelelő, fejlesztő hatású legyen.

b) Különös gondot kell fordítani azoknak az izomcsoportoknak a fejlesztésére, amelyeknek a testalkati torzulások megelőzésében döntő szerepük van.

c) Mivel a testnevelési órákon folyó mozgásos tevékenység a tanulók erőnlétének a fejlesztésében csak korlátozott feladatokat valósíthat meg, fel kell készíteni a tanulókat arra, hogy képesekké váljanak saját maguk edzésére is; a tanítási órákon rendszeressé kell tenni az ehhez szükséges ismeretek, eljárások és az önellenőrzés módszereinek a megismertetését.

3. *A feladatmegoldó-képesség fejlesztése*

A tanulókat a testnevelésben arra készítjük fel, hogy képessé váljanak mozgásos feladatok megoldására akár köznapi tevékenység, akár a játék- és sporttevékenység keretében. A tanulók készségeinek gyarapodása ennek fontos mutatója, a hangsúly mégis a képességek fejlesztésén van. Ennek érdekében:

a) A tanulók számára sokoldalú tapasztalatszerzési lehetőségeket kell biztosítani. Ezért a tanítás központjában a mozgásfeladatok állnak. A tanulás *lényege* nem meghatározott mozgássorok ismétlésében, hanem a *feladatmegoldás ismétlésében* jelölhető meg. Ennek fontos ismérve az önálló próbálkozás, kísérletezés, benne a tévedés lehetősége is. Ez nem azt jelenti, hogy a mozgásfeladatok válogatás nélkül szerepelhetnek az órákon. A fel-

adatoknak olyan csoportosítását kell megvalósítani, amely a mozgástapasztalatok rendezéséhez vezet (pl. az akadályok *bizonyos* típusai páros lábbal végzett ugrásokat igényelnek, mások egy lábbal végzett ugrásokat; a dobások esetében a cél távolságának a növekedése a dobás erejének a növelését, a cél mozgása az „elécélzás" mértékének változtatását követeli meg stb.). A feladatmegoldás előtérbe helyezése tehát a tanulók mozgásszabályozó-képességének a fejlesztését emeli ki.

b) A mozgásszabályozó-képesség feltételezi, hogy a szabályozás viszonylag tág határok között valósuljon meg. Ez gyakran jelentős funkcionális és morfológiai változásokat igényel. Az ugróképesség fejlesztésében pl. fontos az, hogy a megfelelő mozgásformák kialakuljanak, de az is, hogy az ugróteljesítmény is növekedjék; a futóképesség feltételezi mind a gyors, mind a kitartó futást, mind pedig a futás közbeni feladatok – pl. irányváltoztatások – megoldását. A képességfejlesztésnek tehát differenciáltan és egymásra épülten kell megvalósulnia az oktatás folyamatában. (Pl. az atlétika keretében a magas- és a távolugrás, a tornában a szekrényugrás stb. a szabályozás szempontjából eltérő jegyeket emel ki, de végülis ugyanazon tanuló ugróképességében kell funkcionális egésszé szerveződnie). Csakis így oldható meg a tanulók cselekvőképességének a fejlesztése.

c) A tanulók képességeinek a fejlesztése érdekében differenciált eljárások alkalmazása szükséges. Mivel a tanterv a mozgásos feladatmegoldást helyezi előtérbe, és nem konkrét gyakorlatokat ír elő, egyben lehetőséget ad arra is, hogy a tanterv keretein belül eltérő nehézségi fokú feladatokat állítsunk a tanulók elé. Ezt a lehetőséget ki kell aknázni annak érdekében, hogy a készség- és a képességfejlesztés differenciáltan, az egyéni adottságoknak megfelelően valósuljon meg.

4. *A tanulók aktivizálása, a tanulás motiválása*

Fontos, hogy a tanulók a tantervben előirányzott tevékenységek céljait magukévá tegyék, mert csak így biztosítható, hogy a tanulási folyamat aktív részeseivé váljanak. Arra kell törekedni, hogy a tanulók tevékenységét minél kevésbé az utasítás–végrehajtás típusú cselekvések jellemezzék, és minél nagyobb helyet kapjon benne az érdeklődés, az öntevékenység, az elérni kívánt célokkal való azonosulás. A pedagógus tevékenységét is inkább a tanulási folyamat vezérlése jellemezze, mint a közvetlen irányítás, a lépésről lépésre történő utasítás. A pedagógus a tanulók tevékenységét úgy vezérelje, hogy ne tetszőleges tanulási célok realizálódjanak, hanem azok a tantervi követelmények irányába mutassanak.

A nevelőmunkának kettős célkitűzése van: aktuális célokat valósít meg, és egyben jövendőbeli feladatokat is szolgál. Különösen nagy körültekintést igényel e kettős célkitűzés valóraváltása a jelentékeny erőfeszítést kívánó feladatok esetében. Fontos pl., hogy a tanulók erőnléte, edzettsége elérje a

megfelelő szintet minden életkori szakaszban. Ez jelentős erőfeszítést kíván a tanulóktól akár az állóképesség, akár az izomerő fejlesztéséről van szó. Ezeket a feladatokat mégis úgy kell megoldani, hogy az erőnlét javítását célzó gyakorlás ne váltson ki ellenszenvet, s a tanulók az iskola befejezése után is vállaljanak ilyenfajta gyakorlást edzettségük megőrzése érdekében.

5. *A pedagógus módszertani szabadsága*

A tanterv jellemzője, hogy inkább a feladatot és kevésbé az „elvégzendő" konkrét gyakorlatokat jelöli meg. Ugyanakkor a követelményrendszer elég részletes. A pedagógus módszertani szabadsága ezért abban nyilvánul meg, hogy a tanulók elért szintjét folyamatosan összeveti a követelményekkel, és úgy tervezi meg a konkrét gyakorlatokat, feladathelyzeteket, hogy a tanulók tudásának, magatartásának alakulása mind jobban megfeleljen a követelményekben megfogalmazott kritériumoknak. A pedagógus ezen belül szabadon tervezi a tanulók tevékenységét, és választja meg a módszereket. A módszertani szabadság tehát nem jelenthet rendszertelenséget, nem jelentheti egy-egy kedvenc tevékenységi forma tetszőleges előnyben részesítését márcsak azért sem, mert a nevelési célok és a követelmények kötöttek. A tanterv a tantárgyban folyó *nevelés* programja. A követelményrendszer *valamennyi* lényeges összetevőjében előrehaladást kell elérni. Feladataink nem szűkíthetők le egyes összetevőkre. Csak a feladatok komplex teljesítése a biztosíték arra, hogy a személyiség fejlődésének *egésze* pozitív irányba mutasson.

A tantervi követelmények – a nevelési folyamat összetettségének megfelelően – tartalmilag összetettek. E tartalmi összetettségen belül meg kell különböztetni a követelményeknek két rétegét.

Az egyik az osztály tantervi anyagának elsajátítására, a másik a képzésnek és a nevelésnek az adott szakaszban elérendő szintjére vonatkozik. Míg ugyanis valamely mozgáskészség elsajátítási, alkalmazási szintje az adott osztályban is jól mérhető, az értékítéletek fejlődéséhez szükséges tapasztalatok csak évek során halmozódnak fel.

Ennek megfelelően a követelmények a következő összetevőkből állnak:

Motoros próbák a képességfejlesztő gyakorlatokban, játékos feladatmegoldásokban elért fejlődés mérésére. Osztályonként táblázat adja meg az országos standardokat 6 teljesítményzónában. A tanulók értékelésének az alapja az önmagukhoz viszonyított fejlődés.

A játékok, a sportágak technikai, taktikai anyagának az elsajátítása. A követelmények sportági bontásban szerepelnek. A követelmények azokat a jellemzőket emelik ki, amelyekben az adott évfolyamon a tanulóknak javulniuk, fejlődniük kell. A fejlődést ugyancsak a korábbi saját teljesítményhez kell viszonyítani.

Cselekvési elvek, feladatmegoldási sémák ismerete. A tantervi követelmények mind a sportági követelmények között, mind azoktól függetlenül tartalmaznak olyan általános elveket, eljárásokat, általános feladatmegoldási sémákat, amelyek a tanulók tudatos tevékenységének nélkülözhetetlen feltételei. Az oktatás során el kell érni, hogy ezeket a tanulók saját tapasztalataik alapján felismerjék, cselekvésük tervezésében, szabályozásában alkalmazzák. Ezek kialakulása elsődlegesen magában a tevékenységben mutatkozik meg, az ismereti összetevők azonban egzakt módon, feladatlapok útján mérhetők.

Az egyéb nevelési követelmények mindenekelőtt a tanulók erkölcsi-politikai nézeteiben, társaikhoz kapcsolódó magatartásukban, a közösség által kitűzött célok megvalósításában való részvételben nyilvánulnak meg.

A tantervi követelmények csak a törzsanyagra vonatkoznak. A minimumok elérésére azért kell feltétlenül törekedni, hogy az osztálykeretben végzett tanulás zavartalan lehessen a következő években is.

A követelményminimumok nem azonosíthatók a tanulókkal szemben támasztható követelésekkel. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy a követelmények teljesítése nem csupán a tanulóktól függ, hanem attól a tevékenységtől is, amelyet a nevelő a gyermekek számára tervez. Mivel a testnevelésben az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek elsajátítása döntően a nevelő irányításával a tanítási órákon zajlik, a tanulók előrehaladása, fejlődése is az itt végzett tevékenység függvénye. A tanulók munkájának értékelése is csak ilyen összefüggésben lehet reális.

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

a) *Tanulói segédletek*

Tanulói teljesítményfüzet

b) *Nevelői segédletek*

Módszertani kiadványok, gyakorlatgyűjtemények, játékgyűjtemények, sportági szakkönyvek. Folyóiratok (A Testnevelés Tanítása stb.).

Auditív információhordozók

Hanglemezek, hangszalagok kisérőzenéhez (gimnasztika)

Vizuális információhordozók

Diafilm az úszás-, a rendgyakorlatok oktatásához

Általános tornaszerek

Tornapad 2, illetve 4 méteres (választás szerint); bordásfal (kétrészes); ugrószőnyeg (laticel), talajszőnyeg; mászórúd, mászókötél; gumizsinórkészlet (ugrás- és dobásgyakorlatokhoz); lengőkötél, húzókötél; szabadtéri függőszertartó és mászóállvány.

Kéziszerek

Ugrókötél, gumikötél; színes tornabot, karika, buzogány; különböző méretű gumi- vagy műanyaglabdák; kislabda, 1, 2, 3 és 4 kp-os tömöttlabdák, 1 2 és 1 kp-os kézisúlyzók.

Sportszerek, játékeszközök

Ugrózsámoly, ugrószekrény, ugródeszka; gyűrű, gerenda; magasugrómérce, magasugróléc (műanyag); váltóbot, rajttámla; 3 és 4 kp-os súlygolyó; kosárlabda, kézilabda, futball-labda, röplabda; kézilabdakapu hálóval; kosárlabdaállvány; röplabdaállvány hálóval; tollasütő és -háló, -labdák; asz-

taliteniszasztal hálóval, asztaliteniszütők, labdák; korcsolya, szánkó, síléc (túra); kerékpár; uszodai felszerelések: úszódeszka, úszópárna, pettyes labdák, úszókockák (rúddal), pályaelválasztó-kötél, vízilabda, békauszony.

Egyéb felszerelések

Időmérőóra; 50 m-es mérőszalag; súlypontemelkedés-mérő; öltözőpadok; testmagasságmérő, testsúlymérő; ásó, gereblyes; pályajelző festékszóró; mentőláda.

GYÓGYTESTNEVELÉS
1–8. osztály

Szerkesztette:

BURKA ENDRE

CÉL ÉS FELADATOK

Az általános iskolai gyógytestnevelés *célja*, hogy az egészségileg károsodott, illetve testi fejlődésben elmaradott tanulók *egészségi állapotának javítását, helyreállítását elősegítse: edzettségüket, munka-, teherbíró-, fizikai cselekvőképességüket egészségi állapotuk korlátain belül optimális szintre fejlessze.* Készítse fel a tanulókat az *öntevékeny, egészséges életmódra,* egészségi állapotuknak megfelelő testedzés folytatására.

Ennek a célnak az elérése érdekében a gyógytestnevelésnek a következő általános *feladatokat* kell megvalósítania:

1. Akadályozza meg a tanulók egészségi állapotának további károsodását, illetve segítse elő helyreállítását.

2. A lehetőségekhez mérten mozdítsa elő a tanulók egészséges testi fejlődését, fokozza edzettségüket, teljesítőképességüket és a betegségekkel szembeni ellenállóképességüket.

3. Keltse fel az egészségi állapotuknak megfelelő testedzés és sportolás iránti igényüket, alakítsa ki az ezzel kapcsolatos szokásaikat. Fejlessze a tanulók mozgás- és játékigényét, és a lehetőségekhez képest elégítse ki azt. Keltsen érdeklődést, kedvet a tanórán kívüli rendszeres testmozgás, a szabadban végzett sportolás és szórakoztató játékok iránt.

4. Fejlessze a tanulók általános és az egészségi károsodásuknak javítását szolgáló speciális mozgásműveltségét. Életkorukhoz, megelőző képzettségi szintjükhöz igazodva fejlessze megszerzett mozgáskészségüket. Egyszerű, a tanulók egészségi állapotának megfelelő mozgásos feladatokkal fejlessze és javítsa készségeiket a járásban, a futásban, az ugrásban, a dobásokban, a függésben és támaszban, valamint a közös játékokban. Az egyéni gyakorlatok és az otthon végzendő gyógytestnevelési gyakorlatok segítségével szolgálja az önálló, tudatos egészséghelyreállító munka alapjainak a lerakását. A tárgy sajátosságainak megfelelően mozdítsa elő a közlekedésben nélkülözhetetlen készségek és képességek fejlesztését, illetve az idevonatkozó gyakorlati ismeretek elsajátítását.

5. Járuljon hozzá a tanulók szocialista emberre jellemző pozitív személyiségvonásainak kialakításához. Segítse elő olyan pozitív személyiségjegyeik kialakítását, mint pl. az önfegyelem, önbizalom, határozottság, akaraterő, bátorság, közösségi magatartás, ellensúlyozza egyúttal a különböző elváltozásokból fakadó kisebbségi érzésüket, oldja gátlásaikat.

GYÓGYTESTNEVELÉS ORTOPÉDIAI ELVÁLTOZÁSOK ESETÉN

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– az elváltozások korrigálása;
– a kontaktúrák, zsugorodások oldása mobilizáló gyakorlatokkal;
– a helyes testtartás kialakítása;
– az izomzat fejlesztése; „izomfűző" kialakítása az elváltozásoknak megfelelően;
– önálló, tudatos munkára nevelés;
– a mozgásszervi elváltozásokból adódó gátlások feloldása;
– felkészítés az elváltozásokkal összefüggő felnőttkori feladatok megoldására.

TANANYAG

I. Helytelen testtartások

Lapos hát javítása

A hiányzó fiziológiás görbületek kialakítását elősegítő gyakorlatok.
„Izomfűző" kialakítása, amely megakadályozza a háti szakasz deformálódását.
A mellkas nyílirányú tágítása, a vitális kapacitás növelése.
Merevség esetén a gerinc mobilizálása (pl. kúszások).

KÁROS MOZGÁSANYAG

Túlzott és hosszú ideig tartó hátrahajlások (pl. híd, fészek).
Nehéz terhek emelése, hordása.
Fejállás, kézállás, kézenátfordulások.
Nagy rázkódással járó ugrások.

Fokozott hajlatú gerinc (kifolordozis) javítása

A háti szakaszon levő mély hátizmok erősítése, amely nem terjed ki az ágyéki szakaszra.
A felületes hátizmok erősítése.
A lordózis ellenható gyakorlatainak alkalmazása.
A légzőszervek fejlesztése.
A helyes tartás kialakítása.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Erős gerincrázkódást okozó ugrások, szökdelések.
Kitartott törzshajlítások előre, amelyek fokozzák a kifotikus görbületet.
Fokozott törzshajlítások hátra (pl. híd, fészek stb.).
Tarkóállás, fejállás, kézállás, kézenátfordulások.
Gurulóátfordulások.
Nehéz terhek hordása, társhordás.

Nyerges hát (lordozis) javítása

Lazító és nyújtó gyakorlatok a túlzott ágyéki homorulat megszüntetésére.
A has- és farizmok erősítése.
A rekeszlégzés javítása.
A medence hátrahúzott tartásának szokássá alakítása.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Mély ugrások, a gerinc rázkódásával járó szökdelések, járások.
Fokozott törzshajlítások hátra (pl. híd, fészek stb.).
Fejállás, kézállás, kézenátfordulások.
Nagyobb terhek emelése, hordása, társhordás.
Hirtelen testhelyzet-változtatások (pl. fekvésből felugrás, törzscsavarások stb.).

Domború hát (kifozis) javítása

Lazító gyakorlatok a háti szakasz merevségének és fokozott domborulatának megszüntetésére (pl. kúszó gyakorlatok, passzív törzsfeszítők stb.).
Mély és felületes hátizmok erősítése.
A mellizmok és bordaközi izmok nyújtása és lazítása.
Tartásjavítás (pl. törzsfeszítő gyakorlatok).
Mellkasi „izomfűző" kialakítása.
A légzésfunkció javítása.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A kifotikus görbületet erősen fokozó gyakorlatok.
Tarkóállás, fejállás, kézállás.
Gurulóátfordulások.
Nagyobb terhek emelése, hordása, társhordás.
Nagyobb rázkódással járó ugrások, szökdelések.

Nyaki és mellkasi deformitások

Ferdenyak (torticollis) javítása

A nyak kemény, megvastagodott izomzatának, a megfeszült fejbiccentő izomnak a fellazítása.

Az izom teljes zsugorodásának kiküszöbölése lazítással.

A mindkét oldali izomegyensúly helyreállítása (pl. fejkörzések, fejfordítások).

Az egész törzsre ható komplex gyakorlatok végeztetése (pl. törzshajlítások, -fordítások, -körzések megfelelő fejmozgással).

A beszűkült légzés javítása légzőgyakorlatokkal.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Az izom erőltetett nyújtása.
Fejállás, kézállás, gurulóátfordulások.

Tölcsérmell (pectus excavatum) javítása

A mellkas izomzatának erősítése, a mellkas fejlesztése, „izomkozmetika".

A légzésfunkció javítása, a mellkast nyíl irányban tágító légzőgyakorlatok (bordalégzés).

A háti szakasz merevsége esetén lazítás (pl. kúszások).

Tartásjavítás (pl. mellkasemelések, törzsfeszítő gyakorlatok stb.).

KÁROS MOZGÁSANYAG

A mellkas deformitását (a szegycsont bemélyedését) fokozó gyakorlatok, testhelyzetek (pl. tarkóállás).

Tyúk mell (pectus carinatum) javítása

Mellkasfejlesztő gyakorlatok, a mellkas rugalmasságának fokozása, mellkastágítás (pl. mellkasi légzéssel) oldal irányban. Légzőgyakorlatok a légzésfunkció fejlesztésére, a mellkasforma javítására.

Gyengén fejlett mellizomzat fejlesztése, erősítése, „izomkozmetika".

Megrövidült mellizmok nyújtása, a vállak hátrahúzott helyzetét biztosító izmok erősítése.

A háti szakasz merevsége esetén; lazítás.

Rossz tartás javítása, a mély hátizom erősítése.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A mellkas deformitását (a szegycsont kiemelkedését) fokozó gyakorlatok, testhelyzetek (pl. híd, fészek stb.).

Sprengel-féle deformitás javítása

A lapocka környéki izmok (elsősorban a trapézizom) lazítása.

A lapocka helyzetének javítása.

A fűrész- és rombuszizom erősítése.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A deformitás fokozódásával járó támasz- és függésgyakorlatok.

Scheuermann-féle kifozis javítása

Lazító gyakorlatok a háti szakasz merevségének és fokozott domborulatának megszüntetésére, párhuzamosan a hátizmok erősítésével.

Mély és felületes hátizmok erősítése, főleg tehermentesített helyzetben.

A hát mobilizálásával párhuzamosan a mellizmok és bordaközi izmok nyújtása és lazítása (pl. kúszó gyakorlatokkal).

KÁROS MOZGÁSANYAG

Ugrások, szökdelések.

Fokozott törzshajlítások előre.

Tarkóállás, fejállás, kézállás.

Gurulóátfordulások.

Teherhordás, társhordás.

Megterhelő és fárasztó gyakorlatok (pl. hosszan tartó állás, járás, ülés).

Skoliózisok javítása

Skoliózisok kontraktúrával

A gerinc mobilizálása a zsugorodott területek oldását elősegítő nyújtó és lazító gyakorlatokkal (pl. magas és mély kúszások).

A deformitások javítása: az aszimmetrikus testtartás leküzdése, a helyes testtartás kialakítása.

Mély hátizmok erősítése.

A légzés és keringés élettani működésének javítása.

Kontraktúra nélküli skoliózisok

A deformitások javítása: az aszimmetrikus testtartás leküzdése, a helyes testtartás kialakítása.

Mély hátizmok erősítése.

Az egész törzs izomzatának általános erősítése, „izomfűző" kialakítása.

Légzési gyakorlatok a deformitás és a légzésfunkció javítására.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A gerinc rázkódásával járó ugrások, szökdelések.

Hirtelen törzscsavarással járó mozdulatok (pl. súlylökés, gerelyhajítás, vívás, tenisz).

Tarkóállás, fejállás, kézállás.

Gurulóátfordulások.

Törzshajlítások hátra (pl. híd, fészek).

Súlyosabb terhek emelése, hordása.

Hosszan tartó állás, menetelés, túrák.

Kontraktúra nélküli skoliózis esetén a deformitás további romlását előidéző túlzott lazítás.

Csípőízületi deformitások javítása

Csípőficam, Perthes-kór, epiphyseolysis capitis femoris

A gluteális izmok és hasizmok erősítése.

A csípőízület korrigált helyzetének fenntartása, a csípőízület körüli „izomfűző" kialakítása; távolító, forgató mozgással erősítés (ellenállással szemben is).

Lordózis ellen ható gyakorlatok (fokozatos terheléssel).

Az alsó végtag erősítése, főleg tehermentesített helyzetben (pl. fekvésben, ülésben, függésben).
Járásgyakorlatok egyenletes terheléssel, járásritmizálás.
Speciális egyensúlygyakorlatok.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Rázkódással járó mozgások, szökdelések, ugrások.
Nehéz tárgyak emelése, hordása, társhordás.
A csípőízületre ható hirtelen mozdulatok, fordulatok.
Hosszan tartó állások, járások, menetelés.
Elesés vagy leesés veszélyével járó helyzetek, mozgások, játékok.
Csípőízületi szalagokat túlnyújtó mozgások.
Lordotizáló gyakorlatok.

Lábdeformitások javítása

Schlatter–Osgood-féle betegség

Térdhajlító mozgás gyakoroltatása ülésben, fekvésben.
A négyfejű combizom óvatos nyújtása.
A jó beidegzés biztosítása és megtartása.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Ugrások, szökdelések, rúgások, guggolások.
Fárasztó állás, járás.
Súlyemelés, teherhordás stb.
A térdízület fokozott igénybevételével járó mozgások, játékok.

Lábboltozat süllyedés

A lábboltozat és a lábszár izomzatának erősítése, elsősorban tehermentesített helyzetben.
A lábizmok és szalagok zsugorodása esetén mobilizálás.
A lábhelyzet javítása, a helyes állás és járás tudatosítása és beidegzése gyakorlatokkal.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A láb túlterhelése: súlyosabb terhek emelése, hordása, társhordás, hosszan tartó állás, menetelés.

Merev talajfogással végzett járások, futások, szökdelések, ugrások.

A talp és boka ízületi szalagjait túlnyújtó gyakorlatok.

Dongaláb

A láb izomzatának lazítása ülésben, fekvésben.

A szárkapocshoz tartozó izomzat aktív és passzív erősítése (pl. távolítás, kifelé fordítás, felfelé hajlítás gyakoroltatása).

KÁROS MOZGÁSANYAG

Lábujjállás, külső talpszél terhelése.

Törökülésben végzett gyakorlatok.

A láb túlterhelése (pl. súlyosabb terhek emelése, hordása, ugrások, mélyugrások, hosszan tartó állás, menetelés).

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás (az elváltozásnak megfelelő úszásnemben és formában).
— Tollaslabdázás

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

SZÍVBETEG TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– a kardiorespiratorikus rendszer működésének javítása, fejlesztése;
– a helyes légzéstechnika kialakítása légzőgyakorlatokkal, valamint a keringési viszonyokhoz alkalmazkodó egyéni légzésritmus alkalmazásával;
– a mozgás légzésszinkronjának kialakítása;
– a teljes ideg-izomellazítás (relaxáció), valamint a koordinált mozgás egyszerűbb formáinak megtanítása;
– a mozgásterhelésre vonatkozó önellenőrzés kifejlesztése.

TANANYAG

A kardiorespiratorikus rendszer működésének javítása, fejlesztése

Légzésgyakorlatok: a spontán légzés megfigyelése és a hasi, közép, felső és a teljes légzés elsajátítása nyugalomban. Egyéni légzésritmus kialakítása a keringési viszonyoktól függően (kisvérköri terheléssel járó vele született szívelváltozások esetében kisebb intervallumos, nagyobb frekvenciájú, a többi esetben nagy intervallumos, nyújtottabb kilégzést biztosító légzéstempót kell alkalmazni).

A légzés és mozgás összekapcsolása (szinkronizálása) szabadgyakorlatok, járás, futás és különböző testnevelési gyakorlatok (torna, atlétika) közben.

Járás, gyors ütemű járás (sietés) és közepes iramú futás szakaszos terheléssel, pihentető járás és légzőgyakorlatok közbeiktatásával. Futóedzés a táv fokozatos növelésével az iram állandósága mellett.

Kiegyensúlyozott alapkondíció kialakítása.

Mozgáskoordináció javítása

Izomérzékelést fejlesztő gyakorlatok: a feszítés és lazítás fázisainak gyakorlása fekvő testhelyzetben és mozgás nélkül. A test valamennyi izomcsoportjának egyenkénti feszítése és lazítása. Feszítés és lazítás megfigyelése mozgások közben (pl. buzogány, babzsákgyakorlatok), a mozgás lendületének kihasználásával. A feszítés és lazítás érzékeltetése különböző súlyú labdákkal (pl. gurítások, dobások).

A gazdaságos mozgás megvalósítása bonyolultabb mozgások közben is (torna, atlétika).

Dobások: labdadobások különböző súlyú labdákkal egyenlleg és párokban. Kislabdadobás.

Labdadobások és gurítások párokban hely- és helyzetváltoztatások közben. Labda gurítása és dobása feladatokkal (tapsolás, guggolás, fordulat stb.).

Ügyességi feladatok labdával. Célbadobás vízszintesen elhelyezett célra. Játékos formájú szabad-, kéziszer-, páros- és padgyakorlatok. Egyensúlyozó járás a pad merevítő gerendáján feladatokkal. Szökdelések kötéláthajtással helyben és haladással.

A keringés edzését szolgáló testnevelési játékok (futó- és fogójátékok kezdetben járással). Sor- és váltóversenyek tárgyak megkerülésével és labdavezetési feladatokkal.

A keringés alkalmazkodóképességét fejlesztő gyakorlatok

Határozott formájú váll, csípő és gerincoszlop mozgékonyságát növelő nyújtó, erősítő hatású szabad-, kéziszer- (lányoknál modern gimnasztika), páros-, pad- és bordásfal-gyakorlatok. A munkamozdulatokat utánzó gyakorlatok (emelések, hordások, tolások, húzások).

Gurulások előre és hátra, átfordulások és fordított testhelyzetek (pl. tarkóállás) talajon és szer (pl. bordásfal) felhasználásával.

Gurulóátfordulások előre és hátra különböző kiinduló helyzetekből különböző testhelyzetekbe.

A keringés alkalmazkodóképességét szolgáló egyszerű tornaszer-gyakorlatok (pl. zsugorfüggés).

Erőfejlesztő gyakorlatok

Egyszerű végtag- és törzserősítő gyakorlatok szer nélkül és kéziszerekkel (kézisúlyzó, gumikötél, expander, medicinlabda). Tömöttlabda dobása. Helyből távolugrás.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás: elsősorban a mell-, majd a hát- és gyorsúszás elsajátítása versengések kizárásával, mellig érő vízben.

— Turisztika: a terep adottságainak (emelkedő, lejtő) célszerű felhasználásával. Terepfutás.

— Téli sportok: szánkózás, korcsolyázás.

— Tollaslabda, asztalitenisz.

KÁROS MOZGÁSANYAG

A kisvérköri terheléssel járó vele született szívhibáknál a fordított testhelyzetek (tarkóállás, kézállás).

A hirtelen, lökésszerű megterheléssel járó gyakorlatok (pl. gyors rajtolások, erőteljes ugrások, hirtelen helyzetváltozások).

Minden fokozott préseléssel és huzamos légzés-visszatartással járó erőgyakorlat. Minden nagy erőkifejtést igénylő gyakorlat.

Fokozott izgalommal járó versengések, küzdőjátékok.

Úszás mély vízben, valamint olyan vízijátékok és gyakorlatok, amelyekben követelmény a víz alá merülés.

Megjegyzés: Az ellenjavallatot a kardiológus szakorvos egyénenként állapítsa meg!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

VEGETATÍV DISZTÓNIÁS TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– a kardiorespiratorikus rendszer edzettségi szintjének, az alapállóképességnek növelése;
– gazdaságos légzés kialakítása a szervezet nyugalmi és terhelési fázisában is;
– a szervezet megnyugtatását szolgáló technika elsajátítása egyszerű relaxációs gyakorlatokkal;
– a légzés és a mozgás összehangolása, a laza, könnyed, gazdaságos és esztétikus mozgás kialakítása;
– olyan testnevelési játékok megtanítása, amelyek később alapul szolgálnak a sportjátékok elsajátításához;
– a keringési rendszer szabályozási működésének edzése.

TANANYAG

A légzési és keringési rendszer edzése

A szabadban végzett lassú iramú, rövid szakaszos, pihenőkkel megszakított futások, a légzés és a mozgás összehangolásával.
Tornateremben szalagfutások, futások feladatokkal.

Légzőgyakorlatok

Mellkasi, kulcscsonti, hasi (teljes) légzés. A légzés összehangolása a különböző mozgásokkal (futás, úszás, torna).

Relaxációs gyakorlatok

Egyszerűsített relaxációs technikával a szervezet nyugalmi állapotának aktív visszaállítása (zenei aláfestéssel).

A koordinált mozgás, ügyesség fejlesztése

Az izomzat tudatos feszítésének és lazításának elsajátítása: lányoknál zenére művészi torna elemek és összefüggő gyakorlatsorozatok végzése; fiúknál szabadgyakorlat-sorozat zenére.

Ugrások: helyből távolugrás és alacsony magasságon helyből magasugrás. Szereken (zsámoly, pad, szekrény) át-, fel- és leugrások kombinációi.

Dobásgyakorlatok: könnyű labda dobása, elfogása párokban, csoportban. Medicinlabdával végzett játékos gyakorlatok.

Testnevelési és sportjátékok

A testnevelési játékok közül a labdás játékok és a sok mozgást kívánó fogó- és futójátékok.

A keringés szabályozó funkciójának edzése

Hirtelen végzett helyzetváltoztatások (pl. fekvésből felállás), gurulóátfordulások, forgások a horizontális és frontális tengely körül (pl. cigánykerék).

Egyensúlyozó gyakorlatok

Fokozatosan emelt magasságú padon, gerendán járások, fordulatok.

Erőfejlesztő gyakorlatok

Szer nélkül és szerrel (gumikötél, expander, kézi súlyzó, medicinlabda) végzett erőfejlesztő gyakorlatok. Szereken végzett tolódzkodások, húzódzkodások és a saját test ellenállásával szemben végzett erőfejlesztés.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás: elsősorban a hát-, majd a mellúszás.
— Séták, gyalogtúrák, kirándulások, terepfutás.
— Télen szánkózás, sielés, korcsolyázás.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Mély és hideg vízbe ugrás és abban való úszás. Szédülést, félelmet kiváltó, magasban végzett gyakorlatok. A terhelés intenzitásának és terjedelmének olyan mértékű növelése, amely nagy oxigénadósságot és tartós fáradtságot okoz.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

HIPERTÓNIÁS TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– a keringést szabályozó vegetatív idegrendszeri működések áthangolása paraszimpatikus irányba;
– a helyes légzésfunkció kialakítása;
– relaxációs képesség elsajátítása;
– a gazdaságos mozgásritmus kialakítása;
– a szervezet magasabb edzettségi szintre való emelése;
– a vérnyomásnak megfelelő, a sportmozgásokkal kapcsolatos szokások kialakítása;
– az arteriolák spazmusának feloldása és az életkornak megfelelő vérnyomásérték állandósítása.

TANANYAG

Légzésgyakorlatok

A spontán légzés megfigyelése. A hosszú, nyújtott, akadály nélküli kilégzés elsajátítása (vatta, pingponglabda stb. fújása). Hasi, közép-, felső és teljes légzés elsajátítása.

Egyéni légzés ritmusára végzett végtag- és törzsmozgások az intenzív kilégzés érdekében. A járás, a gyors ütemű járás (sietés), a futásnak és a különböző testnevelési gyakorlatoknak a légzéssel szinkronizált gyakorlása és automatizálása.

Ernyesztő hatású és relaxációs gyakorlatok

Az izomzat (izomcsoportok) feszítésének és lazításának gyakorlása, különböző testhelyzetekben (fekvésben, állásban). Egyszerű szabadgyakorlati elemek végrehajtásával az izomzat feszítése, lazítása (pl. buzogány, babzsák, labda felhasználásával).

Járás, futás, úszás közben a működő és pihenő izmok feszítésének, lazításának tudatos szabályozása.

Játékos és kötött formájú szabad-, kéziszer-, páros-, pad- és bordásfalgyakorlatok.

Kapillarizációt elősegítő és keringésfokozó gyakorlatok

Könnyű iramú futás, galopp és indiánszökdelés. Könnyű, fokozódó iramú futás, átfutások és átugrások labdák, botok stb. felett. Testnevelési játékok: futó-, fogójátékok és keringési terhelést adó egyéb játékok (pl. bombázás kislabdával, fogyasztó, szabadulás a labdától).

Közepes iramú futás szakaszos terheléssel, pihenők közbeiktatásával, továbbá szökdelések, labdaátadások, labdavezetések kombinációi.

A mozgáskoordináció fejlesztését szolgáló gyakorlatok

Szabad-, kéziszer-, páros-, pad- és bordásfal-gyakorlatok, ritmikusgimnasztika (zenére) a figyelem fokozott összpontosításával a lazítás mozgásfázisára.

Labdadobások és -gurítások különböző súlyú labdákkal a gazdaságos erőfelhasználás érzékeltetésére.

A munkamozdulatok gazdaságos végrehajtását tudatosító gyakorlatok (emelések, hordások, húzások, tolások).

Relaxációs gyakorlatok

A figyelem összpontosítása az izomzatra a teljes elernyedés állapotában. A végtagok és a törzs elnehezítésének és a lebegés érzésének átélése (vízen való ringatózás, hintázás stb.).

Egyensúlygyakorlatok

Járás a talajon kijelölt vonal mentén. Vakjárás célba a távolság fokozatos növelésével. Járás a pad merevítő gerendáján előre, hátra és oldalt, feladatokkal is. A tanult egyensúlygyakorlatok zsámolyra emelt pad merevítő gerendáján.

Szédülékenységet megszüntető gyakorlatok

Helyzetváltoztatások. Gurulások, gurulóátfordulások. Átfordulások és fordított testhelyzetek talajon. Leugrások zsámolyról, padról és alacsony ugrószekrényről.

Állóképességet fejlesztő gyakorlatok

Fokozatosan növekedő terjedelmű, lassú iramú futás a légzés szinkronizálásával és aktív pihenőkkel.

Az állóképességet fejlesztő testnevelési és sportjátékok. Iramfutás lendületesen, erőlködés nélkül, pihenő szakaszok közbeiktatásával. Futóedzés az optimálisan megállapított terhelési alapszintet jelentő táv fokozatos hosszabbításával az iram állandósága mellett.

Erőfejlesztő gyakorlatok

Egyszerű végtag- és törzserősítő gyakorlatok szer nélkül és kéziszerekkel (kézisúlyzó, gumikötél, expander, medicinlabda).

Ügyességet és gyorsaságot fejlesztő gyakorlatok

Feladatok labdával. Célbadobás.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás: az úszásnem megkötöttsége nélkül, nem túl hideg és nem túl mély vízben.
— Turisztika: a terep adottságainak célszerű felhasználásával. Tájékozódási futás.
— Téli sportok: szánkózás, korcsolyázás.
— Tollaslabdázás, asztaliteniszezés.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Félelmet, szorongást előidéző, a figyelmet erősen és huzamosan igénybe vevő gyakorlatok.

Túlzottan lendületes, szédülést okozó gyakorlatok.

Az edzettségi szintnek nem megfelelő, a szervezet kimerülésével járó terhelés.

Túlzott napozás.

Préseléssel járó gyakorlatok.

Versenyszerű sportolás.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

ELHÍZOTT TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Feladatok

– a szív és a keringési rendszer edzése;
– a légzőrendszer működésének javítása;
– általános és speciális izomerősítés, a talpboltozat erősítése;
– a mozgáskoordináció fejlesztése, az egyensúlyérzékelés javítása;
– kedvező pszichés hatások kiváltása: sikerélmény nyújtása, gátlások oldása, önfegyelem, akaraterő, önbizalom növelése;
– az étkezéssel és az életmóddal kapcsolatos helyes szokások kialakítása;
– a testsúly csökkentése (a lehetőségek figyelembevételével).

TANANYAG

A szív és keringési rendszer edzése

Járásgyakorlatok – feladatokkal is.

Lassú és közepes iramú futás szakaszos és tartós terheléssel.

Testnevelési játékok: futó- és fogójátékok, sor- és váltóversenyek.

A légzésfunkció javítása

A helyes légzéstechnika – különösen a rekeszlégzés – megtanítása.

Légzési gyakorlatok végtag- és törzsmozgással összekapcsolva, légzéssel szinkronizált járás- és futásgyakorlatok.

Légzési gyakorlatok a légzésfunkció tökéletesítésére, a vitális kapacitás növelésére; teljes légzés és összetett légzési gyakorlatok.

Általános és speciális izomerősítés

Tartásjavító, mély és felületes hátizmokat erősítő gyakorlatok.

Végtag- és törzsizomerősítő gyakorlatok magas ismétlésszámmal, alacsony és közepes intenzitással.

Dobások – elsősorban medicinlabdával.

Talpboltozatot erősítő gyakorlatok kezdetben a láb tehermentesítésével (pl. ülésben), később állásban, járás közben. Speciális izomerősítő gyakorlatok a helyi zsírlerakódás csökkentésére: elsősorban a has-, a derék- és a csípőtájék átmozgatása (pl. törzshajlításokkal, csípő, derék- és törzskörzésekkel).

A mozgáskoordináció fejlesztése

Ügyességi, játékos feladatok szer nélkül és különféle szerekkel.

Feladatok labdával (pl. labda feldobása és elfogása különböző testhelyzetekben, különféle végrehajtási változatokban; célbadobás, labdavezetési feladatok akadályok felhasználásával). A gazdaságos mozgás kialakítása.

Testnevelési játékok ügyességi feladatokkal.

Egyensúlygyakorlatok: felfordított padon, alacsony gerendán egyszerű egyensúlyozó járás, illetve összetett járásgyakorlatok feladatokkal (pl. különböző kartartásokkal, fordulatokkal, kéziszerek felhasználásával).

Pszichotóniás edzés

Fokozatosan emelkedő, de minden esetben teljesíthető követelményekkel sikerélmények nyújtása.

A testmozgás megszerettetése játékokkal, illetve valamelyik testgyakorlati ág segítségével.

A relaxáció, az autogén edzés egyszerű formáinak megtanítása s ezen keresztül az önfegyelem, az önbizalom növelése és a gátlások oldása.

A helyes étkezési szokások és életmód kialakítása.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás tetszés szerinti úszásnemben szakaszos, illetve tartós (de mindkét esetben állóképességi jellegű) terheléssel. (Különös gondot kell fordítani a helyes légzéstechnika alkalmazására!)
— Gyalogtúrák, kirándulások, terepfutás.
— Téli túrák (pl. sítúra), sízés, korcsolyázás, hógolyózás, szánkózás.
— Tollaslabdázás, asztaliteniszezés.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Túlságosan fárasztó, hosszan tartó álldogálás.
Súlyos terhek emelése, hordása.
Túlságosan fárasztó, hosszan tartó gyalogtúrák, kirándulások.
Nagyobb ugrások, mélyugrások.
Hirtelen, gyors testhelyzet-változtatások.
Hirtelen, lökésszerű terheléssel járó gyorsasági gyakorlatok (pl. rajtolás).
Fokozott préseléssel járó gyakorlatok (különösen magas vérnyomásnál).
Tartós függésgyakorlatok.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

ASZTMÁS TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– a légutak, a szív és a keringési rendszer edzettségi szintjének emelése, a szervezet ellenállóképességének fokozása a megfázás ellen;

– speciális légzőgyakorlatokkal alkalmassá tenni a tanulókat arra, hogy az esetleg fellépő roham alatt is szabályozni tudják légzésüket;

– a feszültség és a görcskészség csökkentésére a relaxációs technika megtanítása;

– a mozgás és a légzés összehangolásával (szinkronizálásával) együtt a laza, könnyed, koordinált mozgás kialakítása;

– a testnevelési játékok közül meg kell tanítani azokat, amelyek sok mozgást követelnek és fejlesztik az ügyességet és helyzetfelismerést;

– a test izomzatának általános erősítése, főleg a törzsizomzat erejének növelése;

– a tanulók felkészítése a tanórán kívüli önkéntes munkára;

– a gyermek környezetének felderítése, az iskolai és otthoni életmód összehangolása érdekében kapcsolatfelvétel a szülőkkel és megnyerésük az együttműködésre.

TANANYAG

A keringési és légzési rendszer edzése

Az állóképesség fokozására, ősszel és tavasszal a szabadban végezhető lassú iramú, fokozatosan emelkedő terjedelmű, pihenőkkel és légzőgyakorlatokkal megszakított futás. Tornateremben szalagfutások, futások feladatokkal, labdavezetések, -dobások és -átadások mozgás közben.

Légzésfunkció javítása

Légzőgyakorlatok: speciális légzőmozgások (hasi légzés), nagy volumenű és ellazított (relaxált) légzés kialakítására. A rekeszizom erejének növelése és helyes mozgásának beidegzése speciális rávezető gyakorlatokkal (pl. hanyatt fekvés a hasfalra helyezett könnyű labdával).

Hangképzési gyakorlatok: magán- és mássalhangzók képzése a be- és a meghosszabbított kilégzés gyakorlására.

A roham alatti magatartás, a légzési egyensúlyt fenntartó meghosszabbított kilégzés és a helyes testtartás elsajátítása.

Légzés és mozgás összekapcsolása (szinkronizálása)

A légzés és mozgás összehangolása, egyszerű szabadgyakorlati elemek felhasználásával, valamint ciklikus mozgások közben.

Relaxiós gyakorlatok

A görcskészség és az izomzat feszültségének csökkentése a relaxációs technika egyszerűsített és rövidített változatával.

Testnevelési és sportjátékok

A testnevelési játékok közül azokat kell megtanítani, amelyek sok mozgást és a labda kezelésének technikáját követelik meg (pl. fogójátékok, a labdás kidobó változatai).

Erőfejlesztő gyakorlatok

Szerrel (bot, gumikötél, kézisúlyzó, medicinlabda, bordásfal, pad, zsámoly) végezhető gyakorlatok különös tekintettel a mell- és hátizomzat fejlesztésére.

Szer nélkül, a test saját ellenállásával végezhető erősítő gyakorlatok (tolódzkodások, húzódzkodások stb.). Mellkasfejlesztő és tartásjavító gyakorlatok.

A mozgáskoordináció fejlesztése

Szabad-, kéziszer-, páros-, pad-, bordásfal-, lányoknál ritmikus sportgimnasztikai (zenére) gyakorlatok az izom feszítésével, lazításával kísérve.

Könnyű labda elfogása, dobása. Labdával végezhető páros és csoportos játékos gyakorlatok és feladatok.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás: elsősorban a mellúszás, a levegő lassú, hosszú kifújásával a víz alatt, majd a hátúszás elsajátítása.
— Úszás után végzett zuhanyozások fokozatosan csökkenő hőmérsékletű vízzel.
— Terepjárás: enyhe emelkedőn felfelé járás pihenőkkel és kirándulások.
— Terepfutások változatos terepen lassú és közepes iramban szakaszos terheléssel.
— Tollaslabdázás.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Mély vízbe ugrás; tartós légzésvisszatartás.

A légző- és keringési rendszert hirtelen és túlzott mértékben terhelő gyakorlatok, játékok (pl. gyors futások).

Fokozott fáradságot és nagy oxigénadósságot előidéző tartós terhelések.

Fokozott préseléssel járó erőkifejtések (pl. nagyobb súlyok emelése, hordása).

Az asztmás gyermek számára allergén anyagot tartalmazó terepen, környezetben való fizikai terhelés.

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

CSÖKKKENTLÁTÓ TANULÓK GYÓGYTESTNEVELÉSE

Évi 96 óra

Speciális feladatok

– a látási észlelőképesség javulásának elősegítése;
– a látáshibából adódó fejlődési hátrányok, rendellenességek csökkentése és ellensúlyozása:
  a mozgáskoordinációs zavarok megszüntetése;
  a mozgásérzék, az egyensúlyérzék, a térérzék fejlesztése;
  a reakcióképesség javítása;
  a mozgás- és közlekedési biztonság megalapozása;
  a gátlások oldása;
  a tartáshibák megelőzése, illetve korrigálása;
  a mozgásszegény életmód fokozatos felszámolása;
  a beszűkült társas kapcsolatok kiszélesítése;
– az általános fizikai fejlesztés megoldása a szemészeti elváltozásnak nem ártó formában;
– a látóképességet nem veszélyeztető öntevékeny testedzés megalapozása;
– a szemészeti elváltozásnak megfelelő célszerű testmozgásokkal (sportágakkal), életvitellel kapcsolatos szokások kialakítása.

TANANYAG

A látási észlelőképesség javítása

A centrális észlelőképesség fejlesztése

A centrális látás tudatosítása. Játékos formájú tekintetrögzítési feladatok álló és mozgó pontra. Tekintetvezetési feladatok.

A perifériás észlelőképesség fejlesztése

A perifériás látás tudatosítása. A széles látótér érzékelésére, a mozgás korai perifériás észlelésére nevelés játékos feladatokkal, játékokkal.

A centrális és perifériás észlelés célszerű összekapcsolásának beidegzése

Feladatok váltakozó centrális és perifériás látással. Látásnevelési feladatok egyidejű centrális és perifériás észleléssel.

A térérzékelőképesség fejlesztése

A térbeli viszonyok helyes megítélésére, a tárgyak távolságának reális érzékelésére (mélységlátás) és a testszerű (háromdimenziós) látásra nevelő feladatok, játékok. A kétszemes látás megoldhatatlansága esetén a „másodlagos térlátás" kialakulását segítő feladatok.

A szemmozgató izmok foglalkoztatása

A megfigyelőképesség fejlesztése

A gátlás oldását, az önbizalom növelését szolgáló feladatok, játékok – öröm- és sikerélménnyel.

Mozgáskoordinálást szolgáló feladatok

Zenére végzett gimnasztika, könnyű labda-, kéziszergyakorlatok; valamint járás és futás feladatokkal.

Mozgásbiztonságot kialakító feladatok

Behunyt szemmel végzett feladatok.
Felkészítés a szemüvegnélküliség rövid ideig tartó elviselésére.
Egyensúlygyakorlatok talajon és alacsony gerendán (szabadon és kéziszerek alkalmazásával).
Helyváltoztatási, közlekedési biztonságot megalapozó feladatok, játékok.

Reakcióképességet fejlesztő feladatok

A reakcióidő csökkentése: hallási, látási és vegyes ingerre.

Tartásjavítás

A helytelen testtartás megelőzése, illetve tartáskorrigálás.

Az általános fejlesztést szolgáló gyakorlatok

Gyakorlatok, feladatok, játékok a szemészeti elváltozásnak és az életkornak megfelelő formában.

KIEGÉSZÍTŐ ANYAG

— Úszás: az elváltozásnak megfelelő úszásnemben és formában.
— Turisztika.
— Téli sportok, játékok.
— Játék: sportjátékok célszerűen módosított szabályokkal; tollaslabda; asztalitenisz stb.

KÁROS MOZGÁSANYAG

Ugrások (magas-, távol-, mélyugrások).
Fordított testhelyzetek (pl. fejállás, mély és tartós hajlások stb.).
Fokozott erőkifejtés, préselés (pl. súlyemelés, vízszintes testhelyzetből történő, nagyfokú erőfeszítéssel járó törzsemelések stb.).
Fokozott és hirtelen keringési terhelés (pl. élénk sportjátékok, hirtelen rajtolás stb).
A szem vagy a fej épségét veszélyeztető mozgások, játékok (pl. labdarúgás, hógolyózás stb.).
Leesés vagy elesés veszélyét magukban rejtő gyakorlatok.

Megjegyzés: Az ellenjavaslatot a szemész szakorvos egyénenként állapítsa meg!

AZ ÉVI ÓRAKERET FELOSZTÁSA

A törzsanyag feldolgozására	kb. 64 óra
A kiegészítő anyag feldolgozására	kb. 32 óra

TANESZKÖZÖK

Nyomtatott taneszközök

Nevelői segédletek

Módszertani kiadványok, gyakorlatgyűjtemények, játékgyűjtemények, gyógytestnevelési szakkönyvek. Folyóiratok (A Testnevelés Tanítása stb.)

Auditív információhordozók

Hanglemezek, hangszalagok kísérőzenéhez

Általános tornaszerek

Tornapad 2, illetve 4 méteres (választás szerint); bordásfal (kétrészes); ugrószőnyeg (laticel), talajszőnyeg; mászórúd, mászókötél; domború bordásfal, gliszon (függesztő).

Kéziszerek

Ugrókötél, gumikötél; tornabot, karika, buzogány; különböző méretű gumi- vagy műanyaglabdák; kislabda, 2, 3 és 4 kp-os tömöttlabdák, 2 és 4 kp-os kézisúlyzók; gömbvégű bot; expander.

Sportszerek, játékeszközök

Ugrózsámoly, ugrószekrény; gyűrű; kosárlabda, futball-labda, röplabda; kosárlabdaállvány; röplabdaállvány hálóval;
tollasütő, -háló és -labdák.

Egyéb felszerelések

Időmérőóra; öltözőpadok; mentőláda; tükör; jelzőszalag; vérnyomásmérő, phonendoscop; gyermektakarók; szertárszekrény; labdatároló; pumpa.

TARTALOM